МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

НАУКОВИЙ ВІСНИК ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 6
Частина 5

Херсон
2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

***Шапошников Костянтин Сергійович**, доктор економічних наук, професор (декан факультету економіки і менеджменту, професор кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).*

Заступник головного редактора:

***Соловйова Ніна Ігорівна**, доктор економічних наук (професор кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).*

Відповідальний секретар:

***Станкевич Юлія Юріївна**, кандидат економічних наук (доцент кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).*

Члени редакційної колегії:

***Мохненко Андрій Сергійович**, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).*

***Мармуль Лариса Олександрівна**, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Державного університету телекомунікацій).*

***Стратонов Василь Миколайович**, доктор юридичних наук, професор (декан юридичнго факультету Херсонського державного університету).*

***Іртищева Інна Олександрівна**, доктор економічних наук, професор (професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського).*

***Сарапіна Ольга Андріївна**, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри обліку та аудиту Херсонського національного технічного університету).*

***Хрущ Ніла Анатоліївна**, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету).*

***Князєва Олена Альбертівна**, доктор економічних наук, професор (професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова).*

***Скидан Олег Васильович**, доктор економічних наук, доцент (проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Житомирського національного агроекологічного університету).*

***Лозова Тамара Іллівна**, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку Бориспільського інституту муніципального менеджменту Міжрегіональної академії управління персоналом).*

***Грегорі Гарднер**, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.*

***Едвін Португал**, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.*

***Римантас Сташис**, Ph.D, професор економіки (завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету, Литва).*

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Херсонським державним університетом
на підставі Протоколу № 11 від 27.06.2014 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19747-9547Р,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ISSN 2307-8030

© Херсонський державний університет, 2014
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Лапчук Я.С.
ДО ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВИХ СИСТЕМ 9

Ломачинська І.А., Давидович І.Д.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 12

Манжос С.Б.
АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ФОРМИ І ТЕХНОЛОГІЇ 16

Метлушко О.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ СОБІВАРТОСТІ ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ БАНКІВ 21

Миронов Ю.Б.
СИЛЬНІ ТА СЛАБКІ СТОРОНИ РІЗНИХ ПОКАЗНИКІВ НАДІЙНОСТІ БАНКІВСЬКИХ РЕЙТИНГІВ 26

Миськів Г.В.
ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 31

Михальчук Н.М.
КОЛЕКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ РИЗИКІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ 34

Нагайчук В.В.
ДОХОДИ І ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ 37

Огородня Є.М.
ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ 40

Онищенко Ю.І.
ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 45

Павлий А.С.
АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В СФЕРЕ ЗЕМЕЛЬНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ 50

Педченко Н.С.
НАСКРІЗНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ СКЛАДУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА 54

Полтініна О.П.
НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ КОНТРОЛІНГУ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 58

Приступа Л.А., Басистюк Т.В.
ОСОБЛИВОСТІ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ 62

Сисоєва Л.Ю.
ВПЛИВ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ НА РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ 65

Сич Н.О.
СТВОРЕННЯ РАДИ З ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ БОРГОМ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ 68

Сідельникова Л.П.
ПРАГМАТИЗМ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ КОМПОНЕНТИ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ 73

Тимошенко Ю.О.
ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 77

Тимошенко О.В.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОТЕНЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 81

Тришак Л.С.
ОЦІНКА СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ 85

Угнівенко Р.Р.
ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ, ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ НА НЬОМУ 88

Фурса Т.П.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ 92

Харченко Н.В.
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФОНДОВЫЕ БИРЖИ В РАЗВИТИИ ФОНДОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ 95

Чеховський Д.Б.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ **99**

Чижова Т.В.
ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: НАУКОВІ ПОСТУЛАТИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ **103**

Шикина Н.А., Коцюрубенко А.Н.
РЕСУРСНАЯ ПОЛИТИКА ДОМОХОЗЯЙСТВА: СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА **107**

Яценко О.В.
ВЗАЄМОВІДНОСИНИ З КЛІЄНТАМИ ЯК НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ АКТИВ БАНКУ **110**

СЕКЦІЯ 9
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Будько О.В.
РОЗВИТОК ТА НЕОБХІДНІСТЬ СКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ **114**

Венгерук Н.П.
ОЦІНКА ЗАПАСІВ: ВІДОБРАЖЕННЯ РЕАЛЬНОЇ ВАРТОСТІ **118**

Герасимова Н.С.
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ **122**

Гончаренко О.М.
ПІДХОДИ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ **126**

Гриценко О.М.
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ **129**

Кац С.В.
СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФОНДОВОГО РИНКУ **132**

Кінєва Т.С.
КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БІОПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ **136**

Кравченко О.В.
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ **140**

Кругла М.М.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ВИТРАТ **144**

Кузьмінський Б.Ю.
КЛАСИФІКАЦІЯ КОНФІСКОВАНИХ АКТИВІВ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТІВ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ **148**

Кучер С.В.
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗРОБКИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА **152**

Лежненко Л.І.
ПЕРШЕ ЗАСТОСУВАННЯ МСФЗ: НЕОБХІДНІ ТА ДОСТАТНІ УМОВИ ПЕРЕХОДУ НА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ **156**

Линник Е.И., Артеменко Н.В.
КОНСОЛИДИРОВАННАЯ ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ: ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ ПО НП(С)БУ 2 ..... **160**

Лоханова Н.О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ П(С)БО І МСФЗ **163**

Любенко А.М.
СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ **167**

Марчук У.О.
РОЛЬ ФУНКЦІЙ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ **171**

Метелиця В.М.
ПОСТІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА У РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУХГАЛТЕРІВ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ **175**

Михальська В.В.
ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ МАТЕРІАЛЬНИХ ВИТРАТ НА ВИРОЩУВАННЯ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ САДІВНИЦТВА **183**

Мішньов О.В.
НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ **187**

Moskalenko O.V., Stepanuyk O.V.
THE SYSTEM OF MOTIVATIONAL INFLUENCE ACCOUNTING ON THE ENTERPRISE PERFOMANCE EFFICIENCY....191

Овсюк Н.В.
СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ....193

Романова О.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ....196

Уллубієва К.К.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ЗА ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ НА ОСНОВІ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ....201

Ульянова Д.К.
АУДИТ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ФІНАНСОВИЙ ЧИ ЕКОЛОГІЧНИЙ?....204

Фоміна О.В.
ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ....207

Черешнюк О.М.
КОНЦЕПЦІЯ ОБЛІКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В ЦУКРОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ....211

Шинкаренко М.С.
СУТНІСТЬ КОНТРОЛЮ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОБСЛУГОВУЮЧИМИ КООПЕРАТИВАМИ НА СЕЛІ....214

Юрченко Т.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ВНЕСКІВ ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ....219

СЕКЦІЯ 10
СТАТИСТИКА

Бараник З.П., Романенко І.О.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ....223

СЕКЦІЯ 11
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ І ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Дороженко Л.І.
СУТНІСТЬ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ....228

Іванченко Н.О.
НЕЧІТКА СЕМАНТИКО-ОНТОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ БАЗИ ЗНАНЬ ДОМЕННОГО ПРОСТОРУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА....231

Івченко І.Ю.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОГО ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА....235

Кіщенко О.В.
МОДЕЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО ДОКУМЕНТООБІГУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖ ПЕТРІ....238

Коваленко О.О.
ЯКІСНІ КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА З ВИКОРИСТАННЯМ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ МЕНЕДЖМЕНТУ ВРАЖЕНЬ....242

Малахай І.Д.
КОНЦЕПЦІЯ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ....245

Мозгова Г.В., Свіржевська А.І.
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА БАЗІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ....248

Пальонна Т.А.
МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ НА ЛОЯЛЬНІСТЬ КЛІЄНТІВ....252

Ревенко Д.С., Лыба В.А.
МОДЕЛЬ ОЦЕНИВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ....254

Серветник Н.О.
ОЦІНКА СИНХРОНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ «ГУСЕНИЦЯ – SSA»....258

CONTENTS

SECTION 8
MONEY, FINANCES AND CREDIT

Lapchuk Y.S.
STUDY ON THE THEORY PROBLEM OF STATE MONEY REGULATION....9

Lomachynska I.A., Davydovych I.D.
ENSURING CREDITWORTHINESS OF DOMESTIC ECONOMIC ENTITIES
IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE COUNTRY....12

Manzhos S.B.
ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF BANKING ACTIVITY: FORMS AND TECHNOLOGIES....16

Metlushko O.V.
THE FEATURES OF CALCULATING THE COST OF BANK'S DEPOSIT SERVICES....21

Myronov Yu.B.
STRENGTHS AND WEAKNESSES OF DIFFERENT INDICATORS
OF BANK RATINGS RELIABILITY....26

Myskiv G.V.
THE SOURCES OF UKRAINE BANKING SYSTEM'S CREDIT RESOURCES....31

Mykhalchuk N.M.
COLLECTION ACTIVITIES AS A TOOL TO OVERCOME THE TAX-DEBT RISK
OF FINANCIAL SECURITY OF THE STATE....34

Nagaychuk V.V.
INCOME AND EXPENSES OF THE ENTERPRISE AS AN OBJECT OF CONTROL....37

Ogorodnyi Y.N.
INTEGRAL INDICATOR EVALUTION OF NBU'S MONETARY POLICY....40

Onyshchenko Y.I.
THE MAIN STAGES OF BANKING ACTIVITY EVOLUTION....45

Pavliy A.S.
ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE FIELD OF LAND TAXATION....50

Pedchenko N.S.
THROUGH STUDY OF EVALUATING THE COMPOSITION AND OPTIMIZATION
STRUCTURE OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE COMPANY....54

Poltinina O.P.
THE NEED TO IMPROVE METHODS OF CONTROLLING IN ORDER TO ENSURE
ECONOMIC SECURITY IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY....58

Prystupa L.A., Basistyuk T.V.
FEATURES OF COMPULSORY INSURANCE OF CIVIL LIABILITY OF OWNERS
OF VEHICLES IN UKRAINE....62

Sysoyeva L.Yu.
THE IMPACT OF ASYMMETRIC INFORMATION ON THE MARKET
OF BANKING SERVICES....65

Sych N.A.
ESTABLISHMENT OF THE MANAGEMENT OF EXTERNAL DEBT
AS A NECESSARY COMPONENT OF THE MORDEN STATE....68

Sidelnykova L.P.
PRAGMATISM OF FORMING OF TAX COMPONENT OF BUDGETARY
RESOURCES OF THE STATE....73

Timoshenko Yu.O.
FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE....77

Tymoshenko O.V.
IDENTICATION OF POTENTIAL POSSIBILITIES OF FINANCIAL POTENTIAL
OF LOCAL COMMUNITIES....81

Tryshak L.S.
EVALUATION OF LOCAL TAXATION AND DIRECTIONS IMPROVEMENT....85

Ugnivenko R.R.
MARKET FUNCTIONING BANKING PRODUCT AND SERVICES,
SUPPLY AND DEMAND FOR IT....88

Fursa T.P.
ORGANIZATIONAL ASPECTS OF FINANCIAL MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANK....92

Kharchenko N.V.
INTERNATIONAL STOCK EXCHANGES IN SHARE MARKET DEVELOPMENT OF UKRAINE....95

Chekhovskyi D.B.
FEATURES OF DEPOSIT GUARANTEE FUND FUNCTIONING IN UKRAINE....99

Chyzhova T.V.
TAX ON PERSONAL INCOME: SCIENTIFIC POSTULATES AND PRACTICAL ASPECTS OF FUNCTIONING 103

Shykina N.A., Kotsyurbenko A.N.
HOUSEHOLDS RESOURCE POLICY: STRATEGY AND TACTICS 107

Yatsenko A.V.
CUSTOMER RELATIONSHIP AS AN INTANGIBLE ASSET OF BANK 110

SECTION 9
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Budko O.V.
THE DEVELOPMENT AND THE NEED FOR INTEGRATED REPORTING 114

Vengeruk N.P.
ESTIMATION OF THE STOKS: DISPLAYING OF THE ACTUAL VALUE 118

Gerasymova N.S.
METHODICAL ASPECTS OF LEADTHROUGH OF INTERNAL AUDIT ARE IN HOTEL ENTERPRISES 122

Honcharenko O.M.
GOING NEAR DESIGN OF REGISTRATION PROVIDING OF MANAGEMENT ENTERPRISE 126

Gritsenko O.N.
IMPROVED METHOD OF FORMING PRODUCTION COST PRODUCTION AT THE ENTERPRISE AT RESTAURANTS IN THE FINANCIAL ACCOUNTING SYSTEM 129

Kats S.V.
ESSENCE AND IMPORTANCE OF KEY FINANCIAL INSTRUMENTS STOCK MARKET 132

Kineva T.S.
CLUSTERIZATION AS SYSTEM MANAGEMENT BY THE BIOPOTENTIAL OF REGION 136

Kravchenko E.V.
OBLIGATIONS OF BUDGETARY INSTITUTIONS: THEORETICAL AND ACCOUNTING ASPECTS 140

Kruhla M.M.
ORGANIZATIONAL AND METODICAL FOUNDATIONS OF FORMING THE SYSTEM OF CALCULATING THE COSTS 144

Kuzminskyi B.Y.
CLASSIFICATION OF THE FORFEITED ASSETS OF SUBJECTS OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY AS OBJECTS OF ACCOUNTING AND CONTROL 148

Kucher S.V.
THE ECONOMIC ANALYSIS FOR PURPOSES OF TAXATION AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF ACCOUNTING POLICIES OF ENTERPRISE 152

Lezhnenko L.I.
FIRST-TIME ADOPTION OF IFRS: NECESSARY AND SUFFICIENT CONDITIONS FOR THE TRANSITION TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS 156

Lynnyk O.I., Artemenko N.V.
CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS: FEATURES OF NP(S)A 2 160

Lokhanova N.O.
PROBLEMS OF ACCOUNTING FOR FINANCIAL INSTRUMENTS IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF NATIONAL STANDARDS AND IFRS 163

Lyubenko A.M.
STANDARDIZATION OF THE STATE FINANCIAL AUDIT 167

Marchuk U.O.
ROLE OF ACCOUNTING AND CONTROL FUNCTIONS IN ENTERPRISE MANAGEMENT 171

Metelytsia V.M.
CONTINUING PROFESSIONAL EDUCATION IN DEVELOPING COMPETENCE OF ACCOUNTANTS OF AGRARIAN FORMS 175

Mykhal's'ka V.V.
INTERNAL CONTROL OF MATERIAL COSTS IS ON GROWING OF BIOLOGICAL ASSETS OF GARDENING 183

Mishnov O.V.
DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF ACCOUNTING – ANALYTICAL PROCEDURES DEPOSIT OPERATIONS 187

Moskalenko O.V., Stepanuyk O.V.
THE SYSTEM OF MOTIVATIONAL INFLUENCE ACCOUNTING ON THE ENTERPRISE PERFOMANCE EFFICIENCY 191

Ovsyuk N.V.
STIMULATION OF PERSONAL LABOUR AS AN INSTRUMENT OF SOCIAL POLICY OF ENTERPRISES 193

Romanova O.V.
IMPROVING THE CLASSIFICATION OF HUMAN CAPITAL FOR ACCOUNTING....196
Ullubieva K.K.
WAYS OF IMPROVING THE METHOD OF INTERNAL CONTROL OVER SETTLEMENTS BY VALUE ADDED TAX USING RISK-BASED APPROACH....201
Ульянова Д.К.
AUDIT OF ENVIRONMENTAL ACTIVITY OF ENTERPRISE: FINANCIAL OR ENVIRONMENTAL?....204
Fomina O.V.
FOREGROUND TASKS OF RESEARCH OF MANAGEMENT ACCOUNTING....207
Chereshnyuk O.M.
ACCOUNTING CONCEPTS TECHNOLOGIKAL INNOVATIONS OF FIXED ASSETS IN THE SUGAR INDUSTRY....211
Shynkarenko M.S.
ESSENCE OF CONTROL AND ITS PLACE IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF SERVICE COOPERATIVES IN RURAL AREAS....214
Yurchenko T.V.
THE ORGANIZATIONALLY-METHODICAL BASES OF ACCOUNTING FOR CONTRIBUTIONS TO CHARTER CAPITAL IN FOREIGN CURRENCY....219

SECTION 10
STATISTICS

Baranyk Z.P., Romanenko I.O.
NTELLECTUAL MIGRATION OF UKRAINE: STATISTICAL ASPECTS....223

SECTION 11
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Dorozhenko L.I.
THE ESSENCE OF OPTIMIZATION OF COSTS USING ECONOMIC-MATHEMATICAL METHODS....228
Ivanchenko N.O.
FUZZY SEMANTIC-MODEL ONTOLOGICAL KNOWLEDGE BASE DOMAIN SPACE OF ECONOMIC SECURITY....231
Ivchenko I.Y.
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE COMPLEX ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING COMPANIES....235
Kishchenko O.V.
MODELING CORPORATE DOCFLOW BY USING PETRI NETS....238
Kovalenko O.O.
QUALITATIVE PERFORMANCE CRITERIA INFORMATION ENVIRONMENT USING RESEARCH-PRACTICE APPROACHES IMPRESSIONS MANAGEMENT....242
Malakhay I.D.
THE CONCEPT OF VALUE-BASED COMPANY MANAGEMENT....245
Mozhova H.V., Svirzhevska A.I.
THE CONSTRUCTION OF THE INFORMATION SYSTEM FOR INTERNATIONAL TRADE MANAGEMENT BASED ON THE BASIS OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY....248
Palonna T.A.
MODELLING OF ADVERTISING CAMPAIGN FOR CLIENTS LOYALTY....252
Revenko D.S., Lyba V.O.
ESTIMATION MODEL OF ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE IN THE FACE OF UNCERTAINTY....254
Servetnyk N.O.
THE MEASUREMENT OF BUSINESS CYCLES SYNCHRONIZATION USING METHOD OF SSA....258

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.22.01

Лапчук Я.С.
кандидат економічних наук,
здобувач кафедри економічної теорії
Львівської комерційної академії

ДО ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

Розглядаються грошові системи та рівень їх державного регулювання. Зазначено, що грошові системи та рівень їх державного регулювання постійно еволюціонували. Особливості грошових систем полягають у тому, що вони постійно були одночасно об'єктом державного управління і інструментом реалізації державної політики. Розглянуто причини, які обумовлювали ступінь і масштаби державного регулювання грошових систем. Зроблено висновок, що грошова система України від початку її створення поступово еволюціонує від адміністративних методів регулювання до ринкових. Методи регулювання грошових систем залежать від взаємної реакції національної економіки та параметрів грошових систем.
Ключові слова: грошова система, державне регулювання, грошовий обіг, банки, гроші.

Лапчук Я.С. К ВОПРОСУ ТЕОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СИСТЕМ
Рассматриваются денежные системы и уровень их государственного регулирования. Указано, что денежные системы и уровень их государственного регулирования постоянно эволюционировали. Особенности денежных систем заключаются в том, что они постоянно были одновременно объектом государственного управления и инструментом реализации государственной политики. Рассмотрены причины, которые обуславливали степень и масштабы государственного регулирования денежных систем. Сделан вывод, что денежная система Украины с начала ее создания постепенно эволюционирует от административных методов регулирования к рыночным. Методы регулирования денежных систем зависят от взаимной реакции национальной экономики и параметров денежных систем.
Ключевые слова: денежная система, государственное регулирование, денежное обращение, банки, деньги.

Lapchuk Y.S. STUDY ON THE THEORY PROBLEM OF STATE MONEY REGULATION
We consider the monetary system and the level of government regulation. It is noted that the monetary system and the level of government regulation constantly evolved. Features financial systems lies in the fact that they were both constantly subject to state control and instrument of the state. The reasons that have determined the degree and extent of state regulation of financial systems. It is concluded that the monetary system of Ukraine since its inception gradually evolving from administrative management techniques to market. Methods of regulating financial systems depends on the relative response of the national economy and monetary system parameters.
Keywords: monetary system, government regulation, currency, banks, money.

Постановка проблеми. Поглиблення ринкових реформ в економіці України пов'язано з процесом стабілізації і переходом до сталого економічного зростання. Формування засад ринкової економіки і поява нових тенденцій у її розвитку вимагають використання сучасних методів грошово-кредитного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад державного регулювання грошових систем, методологічних питань формування й розвитку грошово-кредитної політики присвятили свої праці такі вчені, як М. Алексєєнко, О. Барановський, Г. Бєлоглазова, З. Васильченко, О. Васюренко, Г. Габбард, А. Гальчинський, С. Глазьєв, Н. Гребеннік, А. Гриценко, О. Дзюблюк, І. Івасів, О. Кириленко, В. Корнєєв, О. Корнійчук, І. Кричевська, І. Крючкова, О. Лаврушин, В. Лагутін, С. Льовочкін, І. Лютий, В. Міщенко, С. Моісеєв, А. Мороз, В. Опарін, О. Орлюк, О. Петрик, В. Полтерович, М. Пуховкіна, М. Савлук, А. Сомік, Л. Харрис, А. Чухно, О. Шаров, Н. Шелудько та інші.

Постановка завдання. На основі дослідження теоретичних засад грошових систем сформулювати власне бачення їх державного регулювання.

Виклад основних результатів дослідження. Грошові системи є об'єктом постійної уваги та державного регулювання. Стабільність національної грошової одиниці, яку забезпечують грошові системи, має визначальне значення для функціонування економічних систем. Найбільш характерною ознакою грошових систем є те, що їх розглядають як форму грошового обороту, яка регулюється загальнодержавними засобами [1, с. 104].

Гроші традиційно вважалися в структурі національних економік основним атрибутом державності, об'єктом та інструментом регулювання. Справедливо підкреслюється, що головним призначенням грошової системи є державне регулювання грошової сфери [2, с. 120]. Грошові системи трансформувалися в об'єкти та суб'єкти контролю над грошовою сферою. Постійний контроль над грошовими системами сприяє їх адаптації до потреб розвитку національної економіки.

Грошові системи та рівень їх державного регулювання постійно еволюціонували. Особливості грошових систем полягають у тому, що вони постійно були одночасно об'єктом державного управління і інструментом реалізації державної політики. Ступінь і масштаби державного регулювання грошових систем обумовлювали:

1. Рівень розвитку національних економік.
2. Типами грошей і видами грошей та грошових розрахунків.

3. Національними особливостями та структурою державного апарату, який здійснює управління грошовими системами.

Еволюція грошових систем та характер державного управління відбувається синхронно, так як має взаємообумовлений характер. Розвиток економіки, особливості товарно-грошових відносин, рівень інтеграції у світогосподарські зв'язки визначають основні риси грошових систем та рівень і характер їх державного управління.

В українській економічній літературі на сьогодні є значні розбіжності стосовно предмету державного регулювання в грошовій сфері.

Одна група авторів вважає, що грошові системи є законодавчо закріпленою державою формою грошового обігу в країні [3, с. 73]. Одночасно існують досить поширені погляди, що грошові системи є формою організації грошового обороту в країні, установленого загальнодержавними законами [4, с. 153]. Таке розмежування стосовно об'єкту регулювання в грошових системах можливо пояснити різними методологічними підходами до грошової сфери. Традиційно для української економічної думки гроші та грошові сфери розглядалися у процесі їх участі в розподілі та обміні. Функціональний підхід до грошових систем в кругообігу товарів та грошей дозволяє аналізувати їх роль та завдання державного регулювання. Сфера державного регулювання грошового обороту зосереджується головним чином на процесі простого та розширеного відтворення, і суть грошової системи вважається тотожною всьому грошовому обороту [4, с. 154]. Стосовно сфери застосування грошового обороту та грошового обігу в українській літературі спостерігається дискусія.

Грошовий оборот за своїми функціональними властивостями більш притаманний адміністративній економіці і відображає грошові потоки між суб'єктами економічної діяльності у суспільному відтворенні. Сучасним грошовим системам більш властивий грошовий обіг, який пов'язаний з функціонуванням грошового ринку або ринку позичкового капіталу [3].

Грошовий обіг визначається як складова частина кругообігу та обороту капіталу, що опосередковує обмін усього суспільного продукту, розподіл фондів. За допомогою грошового обігу здійснюється процес обертання товарів, а також рух позичкового та фіктивного капіталу [5, с. 84].

Таким чином, в зміст грошових систем вкладається різне значення.

Українські спеціалісти звернули увагу на особливості об'єктів державного регулювання економіки. Зазначається, що об'єкти державного регулювання економіки – це явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, які не вирішуються автоматично, або які вирішуються у віддаленому майбутньому, тоді як їх вирішення конче потрібне для нормального функціонування економіки [6, с. 20].

Головним в державному регулюванні вважають те, щоб виявити об'єктивні основи регулювання, його зв'язки в системі господарських механізмів, форми, методи і важелі, а також їх специфіку в конкретно-історичних умовах [6, с. 39].

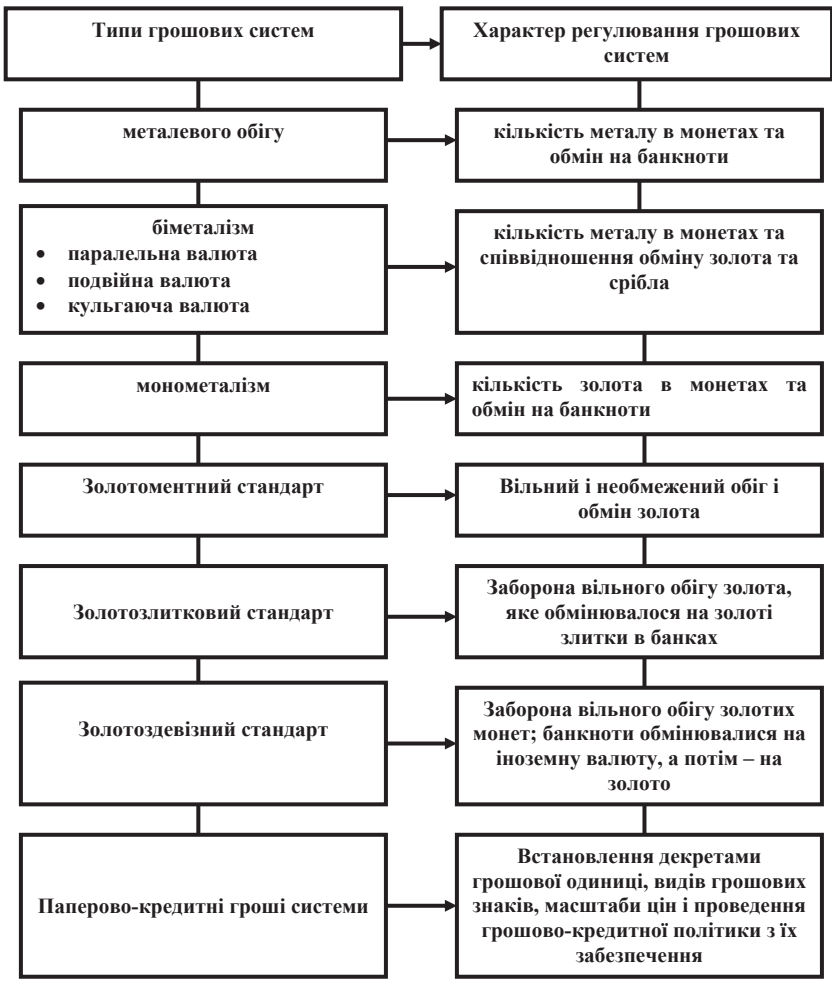

Рис. 1. Особливості державного регулювання грошових систем

Грошові системи, в яких тісно взаємодіють механізми всіх сфер національної економіки і наслідки функціонування, мають вплив на соціально-економічний стан держави, закономірно повинні бути об'єктом державного регулювання. Особливості грошових систем мають історичний і концептуальний характер, що вимагає відповідних рівнів її аналізу.

Грошові системи, як свідчить історія, були об'єктами постійного контролю та регулювання. Підвищена увага до стану функціонування грошових систем була обґрунтованою. Розлад грошової системи завжди є або ознакою загальної кризи в державі, або її наслідком. Державне регулювання грошових систем завжди були атрибутом процесу державотворення і одночасно впливу на економічну ситуацію в країні. Форми та інструменти державного регулювання грошових систем постійно еволюціонували разом зі зміною характеру економічної діяльності та видами грошей, які використовувалися в певний період історичного розвитку.

Державне регулювання грошовими системами змінювало свої форми і зміст. В системах металевого обороту регулюючі функції держави змінювалися відповідно до зміни характеру обміну грошових знаків на благородні метали (рис. 1).

У сучасній економічній теорії погляди на природу грошових систем та їх регулюючи можливості поглиблюються. Г. І. Башнянин приходить до висновку про тотожність економічних, ринкових та грошових систем, які є найрозвиненішою формою економічного виміру [7, с. 251].

Сучасні грошові системи в національних економіках набули ознак одночасності індикатора стану економіки і найбільш точного їх регулятора. Поряд з фіскальним регулюванням грошово-кредитне регулювання визначають основні параметри функціонування національних економік. Товарно-грошові відносини в сучасних ринкових економіках набули ознак всезагальності і пронизують усі сфери життя. Зміна параметрів грошей в економічній системі дозволяє впливати на функціонування економічних систем. Сучасні гроші в складі грошових систем, за умов відмови від використання золота, перетворилися на знаки вартості, які можуть існувати лише завдяки державному регулюванню. Характер і мета державного регулювання грошових систем і національних економік мають взаємообумовлений характер впливу.

В більшості країн світу в сучасних умовах використовується різновидність грошових систем, побудованих на обігу кредитних грошових знаків, які мають такі характерні риси:

1. Децентралізація грошового обігу між різними банками.

2. Розподіл функції випуску готівки та безготівки між різними ланками банківської системи.

3. Відсутність розмежування між готівковим і безготівковим обігом.

4. Створення та розвиток механізму державного грошово-кредитного регулювання.

5. Централізоване управління грошовою системою за допомогою апарату державного центрального банку.

6. Індикативне планування грошового обігу.

7. Тісний зв'язок безготівкового і готівкового обігу за пріоритету безготівкового обігу.

8. Активний контроль за коштами з боку податкових органів.

9. Надання Центральному банку держави відносної самостійності щодо рішень уряду.

10. Забезпечення грошових знаків активами банківської системи (золото, дорогоцінні метали, цінні папери, товарно-матеріальні цінності).

11. Випуск грошових знаків у господарський обіг відповідно до державних концепцій грошово-кредитної політики.

12. Система ринкового запровадження валютного курсу.

Висновки з проведеного дослідження. Грошова система України від початку її створення поступово еволюціонує від адміністративних методів регулювання до ринкових. Методи регулювання грошових систем залежить від взаємної реакції національної економіки та параметрів грошових систем. У процесі трансформації економіки України «поріг» її «чутливості» поступово понижується і вона реагує на все більш незначні зміни параметрів грошового ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гребенюк Н. О. Особливості інструментів монетарної політики Національного банку України / Н. О. Гребенюк // Вісник НБУ. – 2002. – С. 2-3.
2. Гроші, банки та кредит / за ред. Б. П. Луціва. – Тернопіль, 2000. – 234 с.
3. Банківська енциклопедія / за ред. А. М. Мороза. – К., 1993. – 328 с.
4. Гроші та кредит / За ред. М. І. Савлука. – К., 2002. – 604 с.
5. Общая теория денег и кредита / под ред. Е. Ф. Жукова. – М. : Банки и биржи, 1995. – 302 с.
6. Михасюк Р. Державне регулювання економіки / Р. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога – К., 1999. – 592 с.
7. Ващишин А. Наукова діяльність професора Г. І. Башнянина / А. Ващишин. – Львів : Каменяр, 2000.
8. Костіна Н. І. Гроші та грошова політика : навч. посіб. / Н. Костіна. – К. : Ніос, 2001. – 221 с.

УДК 336.7

Ломачинська І.А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та історії економічної думки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Давидович І.Д.
студентї
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проведено аналіз структури кредитного портфелю вітчизняної економіки та його якості. Розраховано показники, що характеризують кредитоспроможність вітчизняних підприємств за видами економічної діяльності. Визначено рейтинги кредитоспроможності суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності відповідно до методик НБУ, міжнародних рейтингових агентств. Запропоновано заходи щодо підвищення кредитоспроможності вітчизняних позичальників.

Ключові слова: кредит, кредитний портфель, кредитоспроможність, оцінка кредитоспроможності, забезпечення кредитоспроможності.

Ломачинская И.А., Давыдович И.Д. ОБЕСПЕЧЕНИЕ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье проведен анализ структуры кредитного портфеля отечественной экономики и его качества. Рассчитаны показатели, характеризующие кредитоспособность отечественных предприятий по видам экономической деятельности. Определены рейтинги кредитоспособности субъектов хозяйствования по видам экономической деятельности согласно методикам НБУ, международных рейтинговых агентств. Предложены меры по повышению кредитоспособности отечественных заемщиков.

Ключевые слова: кредит, кредитный портфель, кредитоспособность, оценка кредитоспособности, обеспечение кредитоспособности.

Lomachynska I.A., Davydovych I.D. ENSURING CREDITWORTHINESS OF DOMESTIC ECONOMIC ENTITIES IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

In this article was analyzed structure of credit portfolio of domestic economy, and it`s quality. Also were calculated indicators characterizing creditworthiness of domestic companies by economic activity. Besides that, were defined credit ratings of companies by economic activity according to the procedures of the NBU, and the international rating agencies. At the end were proposed measures to increase creditworthiness of domestic borrowers.

Keywords: credit, credit portfolio, creditworthiness, rating of creditworthiness, ensuring creditworthiness.

Постановка проблеми. Важливим інструментом сучасного розвитку економічної діяльності є кредит. Передумовами його виникнення, а також кредитних відносин є: майнове розшарування суспільства, необхідність акумуляції тимчасово вільних коштів, гарантії повернення позиченої вартості, збіг економічних інтересів кредитора і позичальника, юридична самостійність учасників, отримання позичальником регулярних доходів. Кредитні відносини базуються на добровільних, договірних, взаємовигідних, рівноправних умовах, які закріплюються у письмовій формі у кредитному договорі. Кредит стимулює розвиток та підвищення ефективності виробництва, є засобом прискорення процесу обігу капіталу, що дає змогу вирівняти норми прибутку.

Разом з цим, виходячи з сучасного стану національної економіки, можна констатувати, що, незважаючи на гостру потребу у зовнішньому фінансуванні господарської діяльності, реальна можливість залучати кредити є вкрай обмеженою. Основною проблемою цього є незадовільний стан кредитоспроможності.

Аналіз останніх досліджень. Проблемні питання аналізу кредитоспроможності позичальника привертають значну увагу вчених у галузі економіки, фінансів. Зокрема, в Україні дослідженнями в цій галузі займаються Т. Андрушків, О. Мороз, Л. Примостка, М. Савлук, Н. Тарасенко, О. Терещенко, Я. Чайковський та інші. Значний внесок у дослідження питань оцінки кредитоспроможності забезпечили роботи закордонних науковців, зокрема, Е. Альтман, А. Бітті, К. Бюлер, Г. Панова, Г. Притч, П. Рассел, П. Роуз, М. Слау, В. Усоскін, С. Хасянова тощо. Однак, незважаючи на значний науковий доробок вчених, більшість яких досліджує дану категорію в контексті фінансового, банківського аналізу, питання стану кредитоспроможності суб'єктів господарювання в Україні та інструментарію її забезпечення потребує подальшого удосконалення.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз кредитоспроможності вітчизняних підприємств за видами економічної діяльності та обґрунтування напрямків удосконалення системи її забезпечення в сучасних умовах розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наданих кредитів в Україні банківськими і парабанківськими системами в період 2011-2013 рр. демонструє наступне. Упродовж даного періоду залишки кредитів, наданих резидентам, зросли на 13,6% порівняно з 2011 р. і досягли 910 782 млн грн (див. табл. 1). При цьому зростання заборгованості у 2013 р. відбувалося порівняно з 2011 р. у фінансових корпораціях (17,5%) і нефінансових корпораціях (20,2%), у секторі загальнодержавного управління й інших секторах економіки, зокрема у домашніх господарствах, спостерігається зменшення заборгованості по кредитам – -3,8% відповідно.

За даними НБУ, на 1.01.2014 р. частка проблемних кредитів в банківській системі України становила – 7,7% [2]. Найвищий рівень спостерігався у 2010 р. – 10,24% або 84,85 млрд грн. Разом з цим, за експертними оцінками президента Асоціації українських

банків О. Сугонятко, частка «поганих» кредитів досягає 30% [3], за оцінками Fitch Ratings, S&P – досягає 40% [4].

В контексті цього актуальним є аналіз кредитоспроможності вітчизняної економіки, для оцінки якої розрахуємо показники рентабельності (табл. 2) та фінансової стійкості (табл. 3) за видами економічної діяльності.

Розрахунки демонструють наступне. Спостерігається погіршення показників рентабельності. Найбільш незадовільну динаміку демонструють підприємства сільського господарства, роздрібної та оптової торгівлі, фінансової діяльності. Серед причин такого стану слід відзначити: нераціональне використання наявних ресурсів, застарілі технології та прорахунки в маркетингових заходах, що проявляється в зниженні коефіцієнта рентабельності продукції. Аналіз фінансової стійкості виявив, що спостерігається тенденція до зниження фінансової автономії та збільшення частки позичкового капіталу в структурі капіталу підприємств. Причинами цього може бути: наслідки фінансово-економічної кризи, спад ділової активності, зниження прибутковості. Для таких видів діяльності, як оптова торгівля, будівництво та транспорт, дані показники мають критичне значення: так, доля позичкових коштів у структурі капіталу становить більше 80%, що може нести загрозу для стійкого функціонування в майбутньому.

Отже, можна засвідчити, що більшість видів діяльності в економіці України мають високу вірогідність банкрутства, інші галузі знаходяться у зоні невизначеності. Найбільш високий рівень ймовірності банкрутства демонструють такі галузі, як будівництво, харчування, операції з нерухомим майном, наукова діяльність, мистецтво та інші послуги.

Отже, на основі розрахунків та відповідних методик НБУ і рейтингових агентств присвоїмо прогнозний рейтинг конкурентоспроможності (табл. 4).

Таблиця 1

Динаміка кредитів, наданих резидентам, у розрізі секторів економіки в Україні, млн грн

Показник	Роки		
	2011	2012	2013
Інші фінансові корпорації	16441	16229	19317
страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди	1006	1095	523
інші фін. посередники та допоміжні фін. організації	15435	15133	18795
сектор загальнодержавного управління	8532	5803	5908
центральні органи державного управління	6790	4618	4998
регіональні та місцеві органи державного управління	1742	1185	910
Нефінансові корпорації	575545	605425	691903
державні не фінансові корпорації	57452	57690	50472
інші не фінансові корпорації	518093	547735	641431
Інші сектори економіки	201291	187685	193654
домашні господарства	201224	187629	193529
некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	67	56	125
Усього, млн. грн.	801 809	815 142	910 782

Розраховано за даними [1]

Таблиця 2

Показники рентабельності суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності

Вид діяльності	Рентабельність від операційної діяльності, %		Прибуток (збиток), млн грн		Рентабельність продукції, %	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Усього	5,0	3,8	35067	-4294,5	0,84	-0,19
сільське, лісове та рибне господарство	21,7	1,1	26787	-5,4	16,68	-0,1
промисловість	3,4	3,2	2592,4	3670,6	0,17	0,38
будівництво	-0,1	-1,3	-1012,7	-1247,6	-0,66	-2,84
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	12,2	10,8	210,6	-1152,2	0,012	-0,14
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,4	4,9	3127,7	1086,7	1,48	0,89
тимчасове розміщування й організація харчування	-1,1	-0,8	-984,3	-431,7	-5,89	-5,69
інформація та телекомунікації	10,5	15,0	3739,1	3943,1	4,73	8,4
фінансова та страхова діяльність	6,1	0,8	10769,4	-6760,4	6,58	-6,8
операції з нерухомим майном	2,8	1,3	-9338,0	-2402,8	-19,28	-13,73
професійна, наукова та технічна діяльність	0,3	2,9	-1820,2	-201,1	-1,03	-0,71
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-2,9	-3,5	3576,4	-160,9	9,25	-1,07
освіта	8,2	12,2	112,8	57,2	6,29	10,02
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,7	6,6	-77,3	63,2	-0,91	1,22
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-17,6	-4,7	-2547,6	-756,8	-37,11	-10,32
надання інших видів послуг	2,6	0,8	-68,2	3,6	-2,09	0,4

Розраховано за даними [5]

Отже, аналіз стану банківської системи України та фінансово-господарської діяльності вітчизняних підприємств дозволяє визначити наступне. З одного боку, спостерігається високий рівень фінансової залежності українських підприємств (60%), а, з іншого, без зовнішнього фінансування забезпечити зростання національного виробництва неможливо. Високий рівень фінансової залежності є результатом агресивної кредитної експансії 2006-2008 рр., коли кредитоспроможність як інструмент регулювання кредитних відносин практично не діяв. В результаті кредити отримували суб'єкти господарювання, які вже на той час не здатні їх були повернути. Також існує проблема нераціонального використання кредитних ресурсів, що також є наслідком відсутності, неефективності кредитних стимулів, зокрема кредитоспроможності.

Висновки. Отже, з метою підвищення привабливості національної економіки для іноземних інвесторів, підвищення ефективності використання кредитних ресурсів, підвищення якості кредитних портфелів банківської системи України доцільно наступне.

Таблиця 3

Показники фінансової стійкості суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності

Вид діяльності	Фінансова автономія		Співвідношення власного та запозиченого капіталу	
	2011	2012	2011	2012
Усього	0,36	0,35	0,58	0,57
сільське, лісове та рибне господарство	0,54	0,54	1,22	1,19
Промисловість	0,3	0,39	0,6	0,67
Будівництво	0,12	0,11	0,15	0,14
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,11	0,1	0,12	0,11
транспорт, складське гос-во, поштова та кур'єр. діяльність	0,57	0,51	1,28	0,19
тимчасове розміщування й організація харчування	0,41	0,36	0,67	0,59
інформація та телекомунікації	0,45	0,4	0,87	0,7
фін. та страхова діяльність	0,57	0,54	1,46	1,28
операції з нерухомим майном	0,36	0,32	0,57	0,53
професійна, наукова та технічна діяльність	0,37	0,35	0,62	0,57
діяльність у сфері адміністр. та допоміжного обслуговування	0,73	0,76	2,8	3,13
освіта	0,71	0,71	2,53	2,53
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,49	0,48	1,04	0,99
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,32	0,29	0,75	0,63
надання інших видів послуг	0,34	0,31	0,87	0,81

Розраховано за даними [6-7]

Таблиця 4

Кредитоспроможність видів економічної діяльності в Україні

Вид діяльності	Кредитоспроможність за НБУ	Прогноз	Рейтинг Фітч	Рейтинг Мудис	Рейтинг S&P
сільське, лісове та рибне гос-во	«Б»	негативний	BB	Ba	BB
промисловість	«Б»	стабільний	BBB	Baa	BBB
будівництво	«Г»	негативний	CC	Caa	CCC
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	«В»	негативний	CCC	B	B
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	«В»	негативний	B	B	B
тимчасове розміщування й організація харчування	«Г»	позитивний	CCC	Caa	CCC
інформація та телекомунікації	«Б»	позитивний	A	A	A
фін. та страхова діяльність	«В»	негативний	CCC	B	B
операції з нерухомим майном	«Г»	позитивний	CCC	B	CCC
професійна, наукова та технічна діяльність	«Г»	позитивний	CCC	B	CCC
діяльність у сфері адміністр. та допоміжного обслуговування	«В»	негативний	CCC	Caa	B
освіта	«Б»	стабільний	BB	Baa	BB
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	«В»	стабільний	B	B	B
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	«Г»	негативний	CC	Ca	CC
надання інших видів послуг	«В»	стабільний	B	B	B
Україна	«В»	негативний	CCC	Caa	CCC

Розраховано за: [8-9]

З боку держави:

- для підвищення рівня кредитоспроможності національної економіки в цілому і підприємств окремих видів діяльності забезпечити пропорційне зниження ефективної податкової ставки, тобто сума податків, які сплачує підприємство, повинна змінюватися пропорційно зниженню обсягу коштів, які залишаються у їх розпорядженні;

- оптимізація умов відшкодування податків з бюджету, що включає лібералізацію та оперативність даного процесу. Перш за все це стосується відшкодування перевищення «сплаченого» та «отриманого» ПДВ. Важливим аспектом також є правила заліку збитків;

- оптимізація державної допомоги: податкові пільги і мінімізація податкових витрат є механізмами економіки зростання, а не спаду, також вони потребують економічного обґрунтування щодо принципів забезпечення інвестиційної привабливості, економічного зростання, соціально-економічного добробуту; зростання власного капіталу вітчизняних підприємств для підвищення фінансової незалежності доцільно підтримувати бюджетними довгостроковими інвестиціями, державними замовленнями, які, окрім того, не лише збільшать платоспроможній попит, а й будуть сприяти зниженню витрат виробництва;

- оптимізація податкових пільг відповідно до принципу компенсації за виконання суб'єктами господарювання певних суспільно важливих функцій відповідно до завдань державної економічної стратегії і фінансової безпеки з урахуванням вирішення поточних і стратегічних соціальних і економічних проблем;

- сприяти включенню інтелектуального капіталу (людський, клієнтський, інноваційний) в оцінку і управління кредитоспроможністю;

- розвиток інституту корпоративної, соціальної відповідальності;

- сприяння фінансовій грамотності позичальників.

З боку банківської системи:

- реформування методичних підходів до аналізу кредитоспроможності позичальників.

а) аналіз положення НБУ дозволяє виокремити основні напрямки, за якими доцільно удосконалити оцінку кредитоспроможності позичальника: нормативи економічних показників для кожного виду економічної діяльності; галузева специфіка суб'єктів господарювання; детальніше і жорсткіше визначення класу позичальника.

б) відмова від уніфікованих підходів до визначення коефіцієнтів та встановлення їх значень не враховуючи термін надання кредиту;

в) включення в оцінку якісних показників, зокрема ділової репутації клієнта, характеристики бізнесу, стану фінансової звітності та ін.;

- організація ефективного обміну інформацією, зокрема Кредитними бюро;

- удосконалення державного реєстру ненадійних позичальників через запровадження обов'язкової участі комерційних банків у ньому і забезпечення конфіденційності інформації шляхом внесення відповідних змін до закону «Про банки і банківську діяльність»;

- створення державного реєстру великих кредитів, які можуть бути потенційно небезпечними для стабільності банківської системи;

- реформування банківської системи, зокрема:

а) знизити рівень спекулятивних, тіньових операцій в банківській системі, операцій з «відмивання брудних грошей», конвертаційних операцій;

б) впровадити практику стрес-тестування;

в) сприяти залученню іноземного банківського капіталу;

г) підвищити рівень відповідальності комерційного банку за якість кредитного портфелю.

- запровадити обов'язкову практику бізнес-планування використання кредитних ресурсів;

- сприяння фінансовій грамотності працівників банківської системи, позичальників.

З боку суб'єктів господарювання:

- забезпечити підвищення рівня прибутковості, фінансової стійкості;

- запровадити політику управління дебіторською і кредиторською заборгованістю;

- запровадити практику бюджетування і фінансового планування;

- сприяти зростанню власного капіталу;

- використовувати різноманітні методи оцінки, аналізу, планування, прогнозування фінансово-господарської діяльності.

Таким чином, провівши даний комплекс заходів, можна підвищити кредитоспроможність української економіки. Але це можливо тільки за умови політичної стабільності в нашій країні та чіткої взаємодії між усіма суб'єктами кредитних відносин.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюлетень НБУ. Січень 2014 р. [Електронний ресурс]: НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/index.
2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
3. Українські банки мають до 30% проблемних кредитів. – 24.03.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2014_03_24/Ukra-nsk-banki-majut-do-30-problemnih-kredit-v-ekspert-8045/.
4. Банки України віднесли до групи найслабших за рівнем ризиків. – 30.01.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.eadr.com.ua/ua/news/846.htm.
5. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності в Україні [Електронний ресурс]: Держслужба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/rodp_ed_0313_u.htm.
6. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності в Україні. [Електронний ресурс]: Держслужба статистики. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/sbp/sbp_u/sbp_4_12_u.htm.
7. Формування чистого прибутку (збитку) за видами економічної діяльності в Україні. [Електронний ресурс] Держслужба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/fin/fchpr/fchpr_u/fchpr_12_u.htm.
8. Башко, В. Особливості методології визначення суверенного. / В. Башко [Електронний ресурс] // ECOFIN. – Режим доступу : http://ecofin.org.ua/.
9. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене постановою Правління НБУ № 279 від 6 липня 2000 р.

УДК 336.71

Манжос С.Б.
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ФОРМИ І ТЕХНОЛОГІЇ

У статті виокремлено та досліджено основні форми антикризового управління банківською діяльністю: державне антикризове управління, антикризове регулювання банківської діяльності центральним банком та антикризовий менеджмент банку. Встановлено, що кожна форма антикризового управління має свої технології або комплекс послідовно здійснюваних заходів щодо подолання банківської кризи. Визначено, що всі форми та технології антикризового управління мають основне завдання – забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності банків, дотримання ними всіх вимог та виконання всіх зобов'язань шляхом постійного безперервного моніторингу, контролю, упередження наявних та потенційних ризиків, подолання кризових явищ та мінімізація їх негативних наслідків.

Ключові слова: антикризове управління, банківська діяльність, технологія антикризового управління банківською діяльністю, державне антикризове управління, антикризове регулювання банківської діяльності, антикризовий менеджмент.

Манжос С.Б. АНТИКРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ: ФОРМЫ И ТЕХНОЛОГИИ
В статье выделены и изучены основные формы антикризисного управления банковской деятельностью: государственное антикризисное управление, антикризисное регулирование банковской деятельностью центральним банком и антикризисный менеджмент банка. Установлено, что каждая форма антикризисного управления имеет собственные технологии или комплекс последовательно осуществляемых мер для преодоления банковского кризиса. Установлено, что все формы и технологии антикризисного управления имеют основное задание – обеспечение финансовой устойчивости, платежеспособности банков, соблюдение ними всех требований и выполнение всех обязательств путем постоянного непрерывного контроля, предупреждение новых и потенциальных рисков, преодоление кризисных явлений и минимизация их негативных последствий.

Ключевые слова: антикризисное управление, банковская деятельность, технология антикризисного управления банковской деятельностью, государственное антикризисное управление, антикризисное регулирование банковской деятельности, антикризисный менеджмент.

Manzhos S.B. ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF BANKING ACTIVITY: FORMS AND TECHNOLOGIES
In the article are selected and investigated the basic forms of anti-crisis management of the banking activity: state anti-crisis administration, anti-crisis regulation by banking activity by central bank and the anti-crisis management of bank. It is established that each form of anti-crisis management has its own technologists, or the complex of the consecutively achieved measures for overcoming the bank crisis. It is established that all forms and technologies of anti-crisis management have the the main task of of the guarantee of financial stability, solvency of banks, an observance by them of all requirements by permanent monitoring control, prejudice for existing and potential risks, the overcoming the crises and minimizing their negative consequences.

Keywords: anticrisis control, bank activity, the technology of anticrisis control of bank activity, state anticrisis control, anticrisis regulation by bank activity, anticrisis management.

Постановка проблеми. Економічна система будь-якого масштабу – мега-, макро- та мікрорівня – розвивається у просторі і часі за певними законами, які проявляються у вигляді спадів і підйомів, розширення та стискання господарської діяльності. Кожний такий спад та стискання призводять до кризових переходів економічної системи з одного стану в інший, як правило більш досконалий. Не виключенням є і банківська система, яка є надзвичайно вразливою до будь-яких як зовнішніх, так і внутрішніх потрясінь. Тому антикризове управління банківською діяльністю як комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених обмежень, принципів, процесів, процедур та заходів державних органів влади, центрального банку та менеджменту окремих банківських установ, спрямованих на досягнення ефективного функціонування як всієї банківської системи, так і окремої банківської установи, є невід'ємною рисою розвитку сучасного банківського бізнесу та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у світі накопичена значна теоретико-методична база і практичний досвід щодо антикризового управління банківською діяльністю. Аналіз наукової літератури засвідчив, що можна виділити різні наукові підходи щодо сутності антикризового управління банківською діяльністю. Перший підхід відображає концепцію регулятора щодо подолання кризових явищ в цілому у банківському секторі, тому його прихильники, зокрема О. Вовчак [5], О. Дзюблюк [6], Ж. Довгань [7], Ю. Заруба [8], Г. Карчева [10] та ін., акцентують увагу на тому, що для мінімізації негативного впливу кризи та нейтралізації її наслідків необхідні рішучі і водночас зважені антикризові заходи уряду і центрального банку. Другий підхід, заснований на корпоративній концепції, пов'язаний з організацією антикризового управління в окремому банку з метою забезпечення його стабільної діяльності з урахуванням інтересів як акціонерів, так і клієнтів. Прихильниками цього підходу є З. Васильченко [3], І. Васильченко [3], В. Вовк [4], Р. Набок [12], Л. Перехрест [13], П. Чуб [14], Н. Шаманський [15] та ін. Третій підхід, прихильниками якого є О. Барановський [1], М. Бас [2], В. Зражевський [9], В. Коваленко [11], О. Коренєва [11], О. Крухмаль [11] та ін., є синтезом перших двох підходів і поєднує в собі концепцію регулятора та корпоративну концепцію (синтетична концепція). Однак, проаналізувавши праці вищезазначених учених, можна відзначити деяку неузгодженість різних концепцій щодо взаємозв'язку між різними видами антикризового управління банківською діяльністю.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у виокремленні форм антикризового управління банківською діяльністю та обґрунтуванні і узгодженні технологій державного антикризового управління, антикризового регулювання банківською діяльністю центральним банком та антикризового менеджменту банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антикризове управління банківською діяльністю доцільно розглядати як узагальнюючу категорію фінансового механізму управління, специфічні властивості якої проявляються з моменту виникнення проблемності (кризовості) у банківській діяльності. У той же час необхідно відрізняти: інструментарій, який використовується для фінансової стабілізації окремого банку і всієї банківської системи; методи, спрямовані на подолання кризи в окремому банку і в банківській системі; дії, направлені на врегулювання конкретної кризової ситуації і діяльність щодо забезпечення постійно діючої системи антикризового регулювання банківської діяльності.

Враховуючи це, з позицій цілісності антикризове управління банківською діяльністю доцільно розглядати як цілісну сукупність таких форм:

– державне антикризове управління банківською діяльністю;

– антикризове регулювання банківської діяльності центральним банком;

– антикризовий менеджмент банку (рис. 1).

Державне антикризове управління банківською діяльністю – це комплекс системних управлінських дій (нормативно-правового та організаційно-економічного характеру) органів державної влади, спрямованих на попередження, подолання кризи, усунення її негативних наслідків у банківській діяльності з метою забезпечення стабільного функціонування економіки країни в цілому.

Антикризове регулювання банківської діяльності центральним банком – це постійна діяльність органів банківського регулювання та нагляду, спрямована на превентивне виявлення, мінімізацію впливу, подолання кризових явищ з метою забезпечення фінансової стійкості як банківської системи в цілому, так і окремих банківських установ.

Антикризовий менеджмент банку – це постійно діючий специфічний вид управління, спрямований на попередження можливих ускладнень в діяльності окремого банку, нейтралізацію та подолання кризових явищ, забезпечення його подальшого функціонування та розвитку шляхом вжиття адекватних управлінських рішень і ефективного використання внутрішніх ресурсів банківської установи.

Проте в рамках загального змісту процесу антикризового управління банківською діяльністю можливі різні варіанти формування впливу, які відображають особливості суб'єкта та об'єкта управління, глибину кризи, умови її розгортання та інші характеристики реальних умов управлінської діяльності. Відповідно до цього, процес антикризового управління банківською діяльністю свідомо вибудовується за критеріями раціональності, економії часу, ефективного використання фінансових ресурсів, специфічності варіантів антикризових програм. Усе це має назву технології управління, яка визначає вибір, реалізацію, відповідну послідовність, паралельність та комбінацію операцій при розробці антикризових заходів з використанням певних методів, інструментів та важелів.

Проте специфіка антикризового управління відображає і специфіку його технології. Суттєвий вплив тут можуть справляти такі фактори, як дефіцит часу, зниження керованості, конфлікт інтересів, високий ступінь невизначеності і ризику, складне поєднання проблем, вплив зовнішнього середовища, зниження конкурентоспроможності тощо.

Враховуючи це, *технологію антикризового управління банківською діяльністю* доцільно розглядати як комплекс послідовно здійснюваних заходів щодо запобігання, діагностики банківської кризи, її подолання, зниження та/або нейтралізації негативних наслідків кризи та її причин у банківській діяльності. Вона передбачає як дослідницько-аналітичну, так і соціально-організаційну та фінансову діяльність. Тому недоцільно технологію антикризового управління зводити тільки до пошуку варіантів застосування певних антикризових заходів щодо стабілізації ситуації у банківському секторі. Це технологія активної управлінської діяльності, яка включає в себе повний комплекс усіх функцій, принципів, методів, інструментів та важелів антикризового управління.

Кожна вищезгадана форма антикризового управління банківською діяльністю має свої специфічні особливості, які, у першу чергу, стосуються її технології.

Технологія державного антикризового управління банківською діяльністю будується в основному на законодавчо-нормативній діяльності та фінансовій підтримці банківського сектору у разі вкрай негативного впливу кризи на діяльність банків, що негативно позначається на економіці країни в цілому та порушує інтереси вкладників та кредиторів. Втручання держави у банківську діяльність здійснюється переважно тоді, коли центральний банк та окремі банківські установи не справляються з кризою та потребують підтримки. Тому державне антикризове управління, як правило, має системний характер, що дозволяє уникнути упередженості та суб'єктивізму. Так, банки повинні бути здатни-

Рис. 1. Форми антикризового управління банківською діяльністю

ми самостійно справлятися з кризовою ситуацією та тримати її під контролем. І тільки у разі загрози виникнення системної кризи уряд втручається у діяльність того чи іншого банку або банківської системи в цілому. Це пов'язано з тим, що банки є підприємствами особливого типу, банкрутство одного або кількох з них може призвести до скорочення грошової пропозиції, загострення проблем у платіжній системі, економічної нестабільності. Тому у період кризи діяльність банків значною мірою регулюється державою із застосуванням прямих методів впливу, які мають в основному організаційно-правовий характер. Це дозволяє обмежити вплив банкрутства того чи іншого банку на фінансову систему та економіку країни в цілому.

Технологія державного антикризового управління виражається в наступному:

– управління фінансовими процесами, захист стратегічних та економічних інтересів держави, пов'язаних із стабільним функціонуванням банківського сектору та його оздоровленням (створення спеціальних фондів; системна банківська реструктуризація шляхом проведення державної рекапіталізації та урядової підтримки акціонерів банку; націоналізація банків; надання кредитів міністерства фінансів або уряду платоспроможним банкам; створення державою спеціалізованих установ з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи (у цьому випадку проблемні активи обмінюються на боргові зобов'язання уряду), підвищення фінансової дисципліни; надання фінансових стимулів банкам, що беруть участь у процесах злиття і поглинання, наприклад, повне звільнення від оподаткування тощо);

– захист інтересів вкладників та кредиторів банківських установ (збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; 100% гарантування вкладів населення; гарантування міжбанківських кредитів, позичок для малого та середнього бізнесу; субсидування банкам відсоткових ставок за кредитами; викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками; надання гарантій уряду банківським установам; конвертація депозитів державних підприємств у капітал банків; державне фінансування підприємств для обслуговування їх кредитної заборгованості перед банками; перегляд системи оподаткування банків тощо);

– удосконалення законодавчого регулювання банківської діяльності (прийняття антикризових нормативно-правових актів, антикризових програм уряду щодо порятунку банківського сектору; зміни у законодавстві щодо оподаткування банків, наприклад, запровадження податкових пільг на прибуток у випадку спрямування його на реінвестування у власний капітал банку, звільнення від оподаткування частини прибутку інвесторів, спрямованого на формування статутного капіталу банків; прийняття нових законів або удосконалення існуючих, які деталізують процес банкрутства банків; розробка та впровадження державних програм щодо реструктуризації проблемних кредитів; законодавчі зміни щодо захисту прав споживачів банківських послуг (заборона банкам змінювати в односторонньому порядку ставки за наданими кредитами; обмеження розміру штрафних комісій або їх скасування, заборона стягнення кількох штрафів за один прострочений платіж; заборона на скорочення строку дії кредитного договору та на запровадження нових комісій тощо).

В цілому втручання держави у банківську діяльність в період кризи є неминучим, оскільки ставиться під сумнів стабільність та надійність багатьох банківських установ, а тому можуть виникати їх масові банкрутства. Так, остання світова фінансова криза посприяла фундаментальному переосмисленню ролі державного антикризового управління банківською діяльністю і не лише опосередковано, посиленням нагляду, а і безпосередньо, через державну власність. У багатьох країнах потреба кредитування реального сектора економіки у відповідь на зниження левериджу фінансового ринку та переоцінки ризиків змусила уряди розширити функції державного управління у банківському секторі та використовувати прямі кредитні лінії та гарантійні схеми.

Захист фінансової стабільності є основною функцією сучасного центрального банку, який повинен обов'язково відігравати ключову роль у заходах щодо підтримання ліквідності та фінансової стійкості як банківської системи в цілому, так і окремих банків, в яких зосереджені найбільші інструменти впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки. За умов, якщо центральний банк не відповідає за регулювання та нагляд за банками, його відповідальність за фінансову стабільність завжди вимагає співпраці з органами, у компетенції яких перебуває регулювання та нагляд за фінансовим сектором.

Технологія антикризового регулювання банківської діяльності центральним банком полягає у попередженні та захисті від руйнівного впливу кризи всіх банків країни, тому її методи та інструменти спрямовуються як на всю банківську систему, так і на окремі банківські установи. Центральний банк повинен здійснювати антикризове регулювання до виникнення кризи, під час її розгортання та негативного впливу, а також після її подолання, забезпечуючи фінансову стабільність у посткризовий період. Так, термінові антикризові заходи центрального банку в цілому повинні бути спрямовані на стабілізацію банківської діяльності, однак вже при їх плануванні та реалізації необхідно врахувати умови подальшого поступового розвитку банківської системи та застосувати заходи щодо нейтралізації можливих кризових явищ у майбутньому.

Технологію антикризового регулювання банківської діяльності, яка реалізується центральним банком, доцільно ґрунтувати на проведенні таких заходів:

– забезпечення стабільності національної грошової одиниці за допомогою інструментів процентної і валютної політики, що передбачає поступовий перехід від антиінфляційної політики до політики стимулювання економіки (регулювання рівня облікової ставки; проведення валютних аукціонів з продажу валюти за пільговим курсом; посилення валютного контролю; стабілізація платіжного балансу; введення обмежень на операції з іноземною валютою; активна підтримка боргової політики урядів тощо);

– підтримання ліквідності як банківської системи в цілому, так і окремих банків на основі підвищення гнучкості застосовуваних центральним банком процедур (зростання обсягів та розширення процедур рефінансування: зниження ставки рефінансування, збільшення строків надання ліквідності у рамках стандартних операцій рефінансування, розширення фінансових інститутів, яким відкритий доступ до рефінансування, створення спеціальних схем обміну менш ліквідних, але відносно надійних, цінних паперів на більш ліквідні, послаблення вимог щодо забезпечення при здійсненні операцій РЕПО; надання стабілізаційних кредитів банкам; викуп довгостроко-

вих облігацій банків; зменшення або/та диференціювання нормативів обов'язкового резервування; введення мораторію на дострокове вилучення депозитів юридичних і фізичних осіб із банківської системи; відновлення безперебійної роботи платіжної системи; запровадження обмежень, спрямованих на попередження відтоку коштів нерезидентів із банківської системи країни);

– зростання капіталізації банківської системи і окремих банків (участь у проведенні рекапіталізації проблемних банків; запровадження нових регулятивних вимог до капіталу банків, наприклад вимоги щодо формування додаткового капіталу за рахунок залучених коштів на умовах субординованого боргу та умови припинення сплати процентів за субординованим боргом за ініціативою банку-боржника або за вимогою центрального банку до банку-боржника; зміни стандартів оцінки достатності капіталу банків у періоди кризи; підвищення вимог до мінімального розміру власного капіталу тощо);

– покращення якості активів банків (викуп проблемних іпотечних цінних паперів банків; викуп облігацій іпотечних агентств; запровадження програм по реструктуризації кредитів (іпотечних, валютних, споживчих) та/або надання субсидій за такими кредитами; створення гнучкої системи класифікації реструктуризованих кредитів; викуп проблемних активів банків з подальшою їх переуступкою іншим установам; переведення частини активів і зобов'язань проблемного банку у «здоровий» банк тощо);

– санація банківської системи (операції з реструктуризації банківської системи або окремих банків; проведення реорганізації комерційних банків (злиття, поглинання, або ліквідація проблемних банків); введення в банки кураторів та запровадження процедури тимчасової адміністрації у проблемних банківських установах; призупинення виконання зобов'язань банків з тимчасовою адміністрацією перед кредиторами та вкладниками; проведення або ініціація проведення санації балансів банків; введення заборони здійснювати визначений перелік операцій та визначений перелік дій банками, які мають збитки тощо);

– посилення банківського нагляду (удосконалення методології оцінки банківських ризиків, включаючи систему раннього попередження; розвиток інструментарію підтримки системної стійкості; посилення повноважень центральних банків з метою забезпечення фінансової стабільності; використання в процесі вироблення та реалізації грошово-кредитної політики результатів макропруденційного аналізу та прогнозів макроекономічної стабільності; стимулювання банків до формування диверсифікованої бази фондування, тобто до фінансування активних операцій у більшій мірі за рахунок депозитної бази, зокрема депозитів фізичних осіб; створення механізмів протидії недобросовісної поведінки власників банків; зниження уразливості системно значимих банків; посилення рівню захисту прав інвесторів і споживачів банківських послуг тощо).

Технологія антикризового регулювання, яку впроваджують під час кризи центральні банки, повинна забезпечувати виконання таких основних завдань:

1. Недопущення колапсу банківської системи (дії центральних банків у цьому напрямку у більшості випадків мають оперативний екстрений характер), а тому центральні банки завжди повинні забезпечувати умови для здійснення безперервності функціонування платіжного механізму, підтримувати функціонування грошового ринку, сприяти збереженню довіри до банківської системи.

2. Стимулювання економічної активності та відновлення економіки, що досягається за рахунок забезпечення більшої доступності кредитів для реального сектору економіки.

Залежність банків від зовнішніх та внутрішніх кризових факторів, надзвичайно ризикова діяльність спричиняє кризи в самих банках та призводить до втрати їх фінансової стійкості та критичного зниження платіжної дисципліни. Тому менеджери банку повинні своєчасно реагувати на можливість виникнення кризових явищ у діяльності банку шляхом застосування відповідних заходів з профілактики і/або оздоровлення банку з метою запобігання чи виведення установи з кризового стану. Загальновідомим фактом є той, що для подолання наслідків кризи недостатніми є лише заходи антикризового управління, які запроваджує центральний банк та уряд. В кожній банківській установі повинна працювати система антикризового менеджменту. Так, у випадку кризового стану основними суб'єктами управління є такі структурні підрозділи банку, як правління, комітет з управління активами і пасивами банку, казначейство та підрозділ ризик-менеджменту. Функціональні повноваження інших структурних одиниць у сфері прийняття важливих рішень діяльності банку передаються до антикризових підрозділів з метою централізації управління та оперативної реалізації технології антикризового менеджменту у банку.

Технологію антикризового менеджменту банку як комплекс заходів, спрямованих на збереження фінансової стійкості банку, підвищення рівня його платоспроможності та виведення з кризового стану, доцільно впроваджувати шляхом реалізації наступних заходів:

– постійний моніторинг та аналіз факторів зовнішнього середовища, швидке реагування на їх зміни, виявлення потенційних факторів, здатних знизити фінансову стійкість банку;

– визначення конкурентних переваг банку, прогнозування майбутнього його стану (розробка сценаріїв розвитку кризи у банку);

– систематична оцінка грошових потоків банку, динаміки вартості його активів, визначення рівню ризиків (у т. ч. пов'язаних з рейдерством);

– удосконалення механізму фінансування банку в умовах підвищеної нестійкості та невизначеності, здійснення бюджетування з використанням традиційних та особливих форм фінансування;

– постійна оцінка вартості та оптимізація структури капіталу банку;

– удосконалення управління процесами формування ресурсної бази банку, забезпечення залучення необхідного обсягу ресурсів, виходячи з параметрів: потреба в коштах; відповідність ресурсів за строками та обсягами їх раціональному розміщенню; оптимальний рівень вартості залучених ресурсів;

– скорочення обсягу активних операцій у найбільш ризикових напрямках діяльності;

– проведення періодичної оцінки ринкової вартості активів банку;

– підвищення рівня страхування ризиків, пов'язаних з факторами, які негативно впливають на фінансовий стан банку;

– розробка інвестиційних рішень щодо подолання кризи та отримання банком нової фінансово-економічної якості;

– використання реорганізаційних процедур з метою подолання кризових явищ: злиття, поглинання, вступ у кластери, участь у консорціумах, асоціаціях, синдикатах, картелях та інших вигідних для банку структурних формах;

– забезпечення планомірних процесів реорганізації персоналу (скорочення чисельності, злиття відділів, перехід до неповної зайнятості тощо);

– облік результатів реалізації антикризових заходів та контроль за виконанням рішень.

Запровадження технології антикризового менеджменту банку дозволяє створити гнучку систему управління, яка своєчасно ситуативно реагуватиме на негативні зміни навколишнього середовища, а також дозволить ефективно використовувати потенціал банківської установи.

Висновки з проведеного дослідження. Резюмуючи вищевикладене, можна констатувати, що для подолання кризи та її негативних наслідків необхідно комплексно реалізовувати всі форми та їх технології антикризового управління банківською діяльністю, які мають основне завдання – забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності банків, дотримання ними всіх вимог та виконання всіх зобов'язань шляхом постійного безперервного моніторингу, контролю, упередження наявних та потенційних ризиків, подолання кризових явищ та мінімізації їх негативних наслідків.

У цілому побудова системи антикризового управління банківською діяльністю значною мірою визначається особливостями соціально-економічного та історичного розвитку країни, характером і традиціями банківської системи, політичними причинами. Однак попередженню та запобіганню кризових явищ в банківській системі повинен сприяти створений масив нормативно-правових актів, що регламентують вплив на кризові явища. Тому антикризове управління повинно завжди виступати важливим стратегічним завданням для уряду, центрального банку та менеджерів окремих банків та мати властивості, які б сприяли побудові ефективного фінансового механізму: гнучкого та адаптивного, здатного до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування шляхом ефективного використання потенціалу банківських установ та технологій антикризового управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський, О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. І. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 8-19.
2. Бас М. А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект / М. А. Бас // Економіка і фінанси. Право. – 2010. – № 5. – С. 18-21.
3. Васильченко З., Васильченко І. Деякі аспекти методологічної основи розробки антикризових заходів у банку / З. Васильченко, І. Васильченко // Банківська справа. – 2012. – № 2. – С. 70-79.
4. Вовк, В. Я. Сутність і зміст антикризового управління діяльністю комерційного банку / В. Я. Вовк // Коммунальное хазяйство городов : науч.-техн. сб. Вып 50. Сер. «Экономические науки». – К. : Техніка, 2003. – С. 213-217.
5. Вовчак О., Галущак О. Фінансові інструменти управління кризовим банківництвом в Україні // Вісник НБУ. – 2010. – № 3. – С. 16-20.
6. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках / О. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2009. – № 5. – С. 20-30.
7. Довгань Ж.М. Антикризові заходи як інструмент забезпечення фінансової стійкості банківської системи / Ж.М. Довгань // Інноваційна економіка. – 2011.– № 3.– С. 238-241.
8. Заруба Ю. Державне антикризове регулювання у банківському секторі / Ю. Заруба // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 39-41.
9. Зражевский В.В. О стабильности банковской системы / В.В. Зражевский // Деньги и кредит. – 2007. – № 2. – С. 35-39.
10. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи їх вирішення / Г. Карчева // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 26-32.
11. Коваленко В. В., Коренєва О. Г., Крохмаль О. В. Банківська криза та інструменти антикризового управління // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2(92). – С. 144-150.
12. Набок Р. Особливості управління банком в умовах нестабільності на фінансових ринках / Р. Набок // Вісник НБУ. – 2010. – № 1. – С. 38-40.
13. Перехрест Л. М. Антикризове управління як чинник підвищення рівня фінансової безпеки банків [Текст] / Л. М. Перехрест, В. В. Бриштіна // Актуальні проблеми економіки. – № 6(108). – 2010. – С. 245-249.
14. Чуб П. М. Методи антикризового управління банком / П. М. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 211-219.
15. Шаманский Н. С. Концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму антикризового управління банком / Н. С. Шаманский, Т. А. Степанова // Мат. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених «Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку виробничої сфери». – Донецьк, 2009. – С. 146-148.

УДК 336. 722

Метлушко О.В.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри банківської справи
Тернопільського національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ СОБІВАРТОСТІ ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ БАНКІВ

У статті акцентовано увагу на важливості дослідження методичного забезпечення формування собівартості депозитних послуг, від якого значною мірою залежить спроможність банків ефективно використовувати виробничі ресурси. Проаналізовано операції учасників бізнес-процесів, які покладено в основу оцінки собівартості вкладних операцій. Запропоновано комплексний підхід до оцінки собівартості, який включає розрахунки показників (коефіцієнтів) використання робочого часу, прямих витрат на одиницю витрат часу, виробничої, внутрішньої та повної собівартості бізнес-процесу. Доведено, що використання методу функціонально-вартісного аналізу (ФВА) для обчислення собівартості депозитних послуг дозволяє створити детальну картину внутрішньої діяльності банку та є основою розроблення заходів щодо зниження собівартості депозитних послуг банку.

Ключові слова: банк, депозитні послуги, депозитні рахунки, собівартість, центр-учасник, центр підтримки, аналіз використання робочого часу, баланс робочого часу, метод функціонально-вартісного аналізу.

Метлушко О.В. ОСОБЕННОСТИ РАСЧЕТА СЕБЕСТОИМОСТИ ДЕПОЗИТНЫХ УСЛУГ БАНКОВ

В статье акцентировано внимание на важности исследования методического обеспечения формирования себестоимости депозитных услуг, от которого во многом зависит способность банков эффективно использовать производственные ресурсы. Проанализированы операции участников бизнес-процессов, которые положены в основу оценки себестоимости вкладных операций. Предложен комплексный подход к оценке себестоимости, который включает расчеты показателей (коэффициентов) использования рабочего времени, прямых затрат на единицу затрат времени, производственной, внутренней и полной себестоимости бизнес-процесса. Доказано, что использование метода функционально-стоимостного анализа (ФСА) для исчисления себестоимости депозитных услуг позволяет создать подробную картину внутренней деятельности банка и является основой разработки мероприятий по снижению себестоимости депозитных услуг банка.

Ключевые слова: банк, депозитные услуги, депозитные счета, себестоимость, центр-участник, центр поддержки, анализ использования рабочего времени, баланс рабочего времени, метод функционально-стоимостного анализа.

Metlushko O.V. THE FEATURES OF CALCULATING THE COST OF BANK'S DEPOSIT SERVICES

This article emphasis on the importance of research methodology to ensure formation of the cost of deposit services, on which depends largely on the ability of banks to use inputs effectively. The operation was analyzed the business processes that are the basis for assessment of the cost of deposit operations. For determination norms of time to performing operations out within the stated business process is proposed to use the workday's photo and a timekeeping controller and a cashier. An integrated approach to the assessment of the cost, which includes calculations of parameters (coefficients) of working time, direct costs per unit of time the consumption, a production, a domestic and total cost of a business process. It is proved that using the method of functional cost analysis (FCA) to calculate the cost of deposit services to create a detailed picture of the internal operation of the bank and is the basis for the development of measures to reduce the cost of bank deposit services. Detected factors reduce the cost of deposit services.

Keywords: bank, deposit services, deposit accounts, cost center party, the center support, analysis of working time, the balance of work, method of functional cost analysis.

Важливою умовою функціонування ринку є взаємодія та узгодженість інтересів його суб'єктів. Як і іншим галузям, банківській діяльності притаманна ринкова конкуренція, а суб'єкти ринку банківських послуг, як і будь-якого іншого ринку, перебувають у стані конкуренції. У сфері банківських послуг одним із найзагальніших предметів конкуренції виступають депозитні послуги.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження, в першу чергу, визначається тим чинником, що одним із пріоритетних завдань банків є їх забезпечення необхідним обсягом депозитних коштів, що впливає на стратегічний розвиток установи та економіки країни загалом. Важливим є формування оптимальної структури та вартості депозитних послуг, що дає можливість стверджувати про необхідність формування методики щодо визначення собівартості вкладних операцій.

Відповідність або невідповідність суб'єкта ринкового суперництва умовам ринкового середовища засвідчує рівень конкурентоспроможності та показує наскільки продуктивний та ефективний суб'єкт щодо конкурентів і споживачів продукції. У найзагальнішому вигляді конкурентоспроможність банків визначають як набір переваг, використання яких дозволить зайняти вигідну позицію серед конкурентів.

Для підвищення конкурентоспроможності депозитної послуги першочергову увагу слід приділяти унікальним властивостям цього продукту, його якостям та функціональним характеристикам. З огляду на основну мету діяльності функціонування банку на основі конкурентних переваг є переходом від цінової до нецінової конкуренції. При цьому роль ціни на послуги не зменшується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки вартості банківських продуктів приділяють багато учених-економістів, зокрема цій темі присвячують праці А. Герасимович, Л. Кіндрацька, Т. Кривов'яз, І. Лютий, О. Мазур, Ю. Максутов та інші. Проте досі не існує розробленої та затвердженої методики розрахунку собівартості депозитних послуг банку.

У конкурентній боротьбі, загостреній фінансовою кризою, банк має здійснювати постійний контроль за структурою ціни та працювати над питанням зниження собівартості депозитних послуг. Адже собівартість характеризує ефективність усього процесу, оскільки в ній відображається рівень організації виробничого процесу, технічний рівень, продуктивність праці тощо. Чим краще працює банк, ефективніше використовує виробничі ресурси, тим нижча собівартість продукту.

Тому пріоритетом має стати питання розрахунку собівартості депозитних послуг, пошуку шляхів її зниження та моделювання цих процесів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розробленні та обґрунтуванні теоретичних та практичних засад удосконалення формування собівартості депозитних послуг банків в Україні.

Комплексний підхід до реалізації поставленої мети окреслив коло завдань статті:

– визначити сутність депозитних операцій;

– дослідити методичне забезпечення щодо формування собівартості депозитних послуг банку;

– запропонувати комплекс заходів з удосконалення методики визначення собівартості вкладних операцій.

Виклад основного матеріалу. Левову частку потреби в грошових ресурсах банки покривають за рахунок залучених коштів. Традиційно найбільша частка у їх структурі припадає на депозити.

Операції з залучення банком коштів на депозити є пасивними депозитними операціями. Але депозитна операція може дати банку прибуток за умови, що вона здійснена як активна, тобто операція з розміщення банком коштів на депозит. Активними є депозитні операції тільки на міжбанківському ринку. Отож депозитом вважають залучені або розміщені кошти на визначених угодою умовах повернення з виплатою (сплатою процентів) або на безпроцентній основі, які не забезпечені з боку банку будь-якою власністю чи гарантіями.

Депозитні операції поширені в банківській діяльності. Їх можна вважати також суто банківськими операціями [1, с. 200].

Депозити – це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно з укладеною угодою і банківським законодавством.

Депозити, що застосовуються у практиці сучасних банків, відрізняються в залежності від строку, умов внесення і вилучення коштів, сплати відсотків, а також можливостей отримання пільг за активними операціями з банками та деяких інших характеристик [2, с. 125].

Визначення собівартості банківських продуктів і послуг є основним елементом цінової політики комерційного банку. В умовах інтенсивної конкуренції та тенденції загального зниження прибутковості банківських операцій докладний аналіз витрат та обґрунтоване ціноутворення на банківські продукти і послуги стають нагальною потребою. Точкою відліку для комплексу заходів щодо зниження собівартості продуктів і послуг та оптимізації внутрішньої структури є інформація про собівартість та її складові [3, с. 355].

Собівартість вкладних (депозитних) послуг – якісний показник, у якому відображаються всі результати послуги та наявні резерви. Вона включає всі види витрат, котрі залежать й не залежать від роботи банку, випливають із характеру його діяльності та не пов'язані з нею безпосередньо.

Собівартість депозитної послуги – це загальна сума витрат, які поніс банк на підготовку до надання депозитної послуги (розроблення нового депозитного продукту, ліцензування, тренінги та навчання персоналу), безпосередній процес її надання (витрати на оплату праці персоналу, в т. ч. адміністративного та обслуговуючого, матеріальні витрати, пов'язані з наданням послуги, оплата комунальних та інформаційних послуг, СЕП, охорони, амортизаційні відрахування, сплата податків та інших обов'язкових платежів) та реалізацію депозитної послуги (витрати на рекламу та маркетинг).

Сутність вкладних операцій полягає в тому, що клієнти бажають розмістити свої вільні кошти в банках з метою отримання доходів у вигляді відсотків, а банки зацікавлені в отриманні грошових ресурсів на певний строк для здійснення активних операцій (кредитування). При цьому основними умовами такого співробітництва є:

– строк розміщення;

– валюта вкладу;

– розмір вкладу;

– розмір процентної ставки;

– умови нарахування та сплати процентів.

Усі ці продукти вичерпно можуть бути описані таким переліком характеристик:

– назва виду строкового вкладу (депозиту);

– валюта;

– строк розміщення;

– розмір % ставки;

– умови зміни % ставки;

– умови нарахування та сплати процентів;

– можливість робити додаткові внески та частково вилучати кошти з вкладних рахунків;

– обмеження щодо мінімальної суми вкладу;

– умови дострокового повернення вкладу клієнтові;

– інші унікальні/особливі пропозиції, акції та бонуси.

Собівартість операцій за вкладними (депозитними) рахунками фізичних осіб розраховується щодо таких видів діяльності банку:

– залучення вкладу;

– заведення депозитної угоди в АБС;

– внесення коштів на вкладний (депозитний) рахунок;

– оформлення договору банківського вкладу;

– нарахування та виплата процентів за вкладними (депозитними) рахунками;

– дострокове розірвання договору банківського вкладу;

– часткове вилучення вкладу (депозиту);

– поповнення вкладу (депозиту);

– повернення вкладу (депозиту).

Серед учасників бізнес-процесів вкладних (депозитних) операцій виділимо:

1. Центр-учасник:

– департамент обслуговування клієнтів;

– відділ депозитних та розрахунково-касових корпоративних продуктів;

– департамент роздрібного бізнесу.

2. Центри підтримки:

– відділ обліку операцій за платіжними картками;

– управління касових операцій та інкасації;

– управління супроводження та контролю операцій клієнтів;

– технологічний відділ обробки операційного дня банку;

– управління фінансового моніторингу.

Відкриття вкладних (депозитних) рахунків включає такі процеси:

– переговори з клієнтом щодо залучення депозиту – працівник банку ознайомлює з умовами діючої депозитної програми та програми лояльності; надає перелік документів, необхідних для відкриття вкладного (депозитного) рахунку; інформує щодо вимог чинного законодавства України до порядку відкриття вкладних (депозитних) рахунків фізичним особам, які здійснюють підприємницьку або незалежну професійну діяльність;

– ідентифікація клієнта – підтверджується копіюванням сторінок паспорта або документа, що його замінює (сторінки, які містять прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, серію і номер документа, дату видачі та найменування органу, що видав

документ, місце проживання або тимчасового перебування, інформацію про громадянство, а також копію документа про присвоєння фізичній особі-резиденту ідентифікаційного номера платника податків. Ці копії засвідчуються двома підписами: працівника банку та підписом вкладника. Підписи підтверджують, що копії відповідають оригіналу і зберігаються в справі з юридичного оформлення вкладного рахунку клієнта (передбачено Інструкцією «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492) [4];

– реєстрація клієнта – заповнення електронної анкети у програмному комплексі банку;

– відкриття відповідних аналітичних рахунків у балансі банку;

– оформлення операції зарахування коштів на депозитний рахунок клієнта;

– оформлення договору банківського вкладу у двох примірниках з підписанням кожної сторінки, надання на підпис клієнтові;

– підписання ощадної книжки та надання разом з одним примірником договору банківського вкладу клієнтові.

Обидва примірники договору банківського вкладу підписуються вкладником та відповідальною особою банку, якій, згідно з розпорядчими документами банку, надано право представляти банк при укладенні договорів банківського вкладу. Обидва примірники договору банківського вкладу скріплюються печаткою банку.

Для визначення норм часу на виконання операцій у рамках зазначених бізнес-процесів використовується фотографія та хронометраж робочого дня контролера та касира тощо.

Правильний вибір нормувальником (економістом) того чи іншого виду фотографії для конкретних умов діяльності працівника банку уможливлює добре знання методики й техніки спостережень, певний виробничий досвід.

Індивідуальна фотографія зазвичай проводиться методом безпосередніх вимірів під час виконання працівником виробничого завдання на індивідуальному робочому місці. Мета дослідження полягає у вивченні досвіду з тим, щоб ефективніше використати робочий час. Спостереження може вестися протягом цілого робочого дня або окремої його частини.

На підготовчому етапі той, хто проводитиме спостереження, після вибору об'єкта спостереження має ознайомитися з технологічним процесом, організацією робочого місця, порядком його обслуговування, взаємозв'язками робочого місця з оточенням тощо.

Якщо фотографія робиться з метою виявлення витрат робочого часу, то її виконують за існуючої організації праці з усіма її недоліками. Коли матеріали фотографії потрібні для розроблення нормативів і норм часу, то на підготовчому етапі необхідно створити таку організацію праці, на яку будуть орієнтовані ці нормативи і норми.

З моменту початку спостереження (це може бути початок робочої зміни) спостерігач, користуючись приладом реєстрації часу (хронометром, годинником), занотовує на фотокарті послідовно всі фактичні затрати часу на спостережуваному робочому місці незалежно від їхньої діяльності, одночасно фіксуючи поточний час ±5 хв. із заокругленням до однієї цілої хвилини. На фотокарті поточний час у кожному рядку означає закінчення попереднього елемента затрат часу і початок даного. Різниця між значенням поточного часу даного і попереднього рядків становить тривалість часу даного елемента операції чи роботи. Сума тривалості всіх елементів повинна дорівнювати загальній тривалості всього спостереження від початку й до кінця. Обідня перерва не є робочим часом, тому її тривалість не враховується при фотографії робочого часу.

Аналіз матеріалів фотографії починається із складання зведення однойменних затрат, фактичного і нормативного балансів робочого часу у хвилинах і процентах (табл. 1).

Процедура аналізу використання робочого часу передбачає розрахунки, принаймні, трьох відносних показників (коефіцієнтів): ефективного використання змінного робочого часу $К_1$; неприхованих (явних) втрат робочого часу $К_2$; прихованих втрат робочого часу $К_3$.

Коефіцієнт ефективного використання робочого часу:

$$К_1 = (Тпз" + Топ* + Тоб" + Твоп") : Тзм,$$

де Тпз – підготовчо-завершальний час (норматив);

Топ – оперативний час (фактичний);

Тоб – час обслуговування (норматив);

Твоп – час на відпочинок та особисті потреби (норматив);

Тзм – змінний робочий час

Коефіцієнт неприхованих (явних) втрат обочого часу:

$$К_2 = (ТрнФ + ТпнтФ + ТптдФ) – (Твоп"- ТвопФ) : Тзм,$$

де ТрнФ – час непродуктивної роботи (фактичний);

ТпнтФ – час перерв, зумовлених недоліками у виробництві (фактичний);

ТптдФ – час перерв, пов'язаних з порушенням трудової дисципліни (фактичний);

Твоп – час на відпочинок та особисті потреби (норматив);

Таблиця 1

Баланс робочого часу за даними індивідуальної фотографії

Елементи затрат часу	Індекс	К-сть вимірів	Фактичний баланс		Норматив. Баланс		Відхилення
			хв	%	хв	%	
Підготовчо-завершальний час	Тпз						
Оперативний час	Топ						
Час обслуговування	Тоб						
Час непродуктивної роботи	Трн						
Час перерв, зумовлених недоліками у виробництві	Тпнт						
Час перерв, пов'язаних з порушенням трудової дисципліни	Тпд						
Час на відпочинок та особисті потреби	Твоп						
Змінний робочий час	Тзм						

ТвопФ – час на відпочинок та особисті потреби (норматив);

Тзм – змінний робочий час.

Коефіцієнт прихованих втрат робочого часу:

$К_з$ = (Тпз* – Тпз") + (Тоб* – Тоб") : Тзм,

де Тпз* – підготовчо-завершальний час (норматив);

Тпз" – підготовчо-завершальний час (фактичний);

Тоб* – час обслуговування (норматив);

Тоб" – час обслуговування (фактичний);

Тзм – змінний робочий час.

Сума трьох коефіцієнтів ($К_1$+ $К_2$ + $К_3$) має дорівнювати одиниці.

Можливе ущільнення робочого часу внаслідок усунення усіх видів втрат ($К_4$) можна розрахувати за такою формулою:

$$К_4 = \frac{100 * (К_2 + К_3)}{100 - (К_2 + К_3)},$$

де показники $К_2$ та $К_3$ виражаються у процентах.

За даними фотографії неможливо визначити інтенсивність роботи працівника. Для цього потрібен детальніший аналіз трудового процесу, цільове дослідження окремих видів затрат робочого часу, розчленування технологічних операцій на дрібні елементи та хронометраж фактичних затрат часу.

Об'єктом хронометражу найчастіше виступає повторювана технологічна операція або окремі її частини, наприклад, ідентифікація клієнта, відкриття рахунка, приймання готівки. За потреби може проводитися хронометраж затрат часу на виконання підготовчо-завершальної роботи.

Хронометраж є одним з основних способів вивчення затрат часу при виконанні циклічно повторюваних елементів операції. Хронометраж може проводитися з метою:

– встановлення фактичної тривалості основних і допоміжних елементів виробничої операції;

– виявлення причин невиконання норм часу (виробітку), встановлених розрахунковим шляхом;

– виявлення і вивчення передових прийомів і методів праці для їх наступного поширення;

– одержання вихідних даних для розробки нормативів з праці;

– встановлення нових або уточнених діючих норм затрат праці.

Число потрібних вимірів n можна розрахувати за такою формулою:

$$n = \frac{2^2 * (К_с - 1)^2 * 50^2}{(К_с + 1)^2 * Р^2},$$

де 2 – числовий коефіцієнт, що враховує ймовірність одержання вірогідного результату (ймовірність – 0,9545), Кс – нормативний коефіцієнт сталості хроноряду, Р – допустима похибка результатів спостережень, %.

Якщо розрахункове число хонометражних вимірів менше 20, то його слід збільшити на 3.

Хронометражні виміри протягом робочого дня рекомендується проводити за два прийоми: перший – 1-1,5 години після початку зміни, другий – за 0,5 -1 годину після обідньої перерви, тобто коли працівник входить у звичайний нормальний темп роботи. Закінчувати спостереження доцільно не пізніше як за 0,5 години до завершення робочого дня.

Прямі витрати на одиницю витрат часу Центру-учасника у бізнес-процесі діяльності працівників відділу вкладних операцій розраховуються за формулою:

$$Y_i^{хв} = К \times ПВ(ЦУ)_i / Ф^{см},$$

де $Y_i^{хв}$ – прямі витрати на одиницю витрат часу Центру-учасника (собівартість одиниці часу);

$ПВ(ЦУ)_i$ – прямі витрати Центру-учасника;

$Ф^{см}$ – середньомісячний фонд робочого часу на одного працівника, хв.;

К = 1,05-1,3 – коефіцієнт, який враховує допоміжні роботи. Встановлюється за результатом аналізу розрахунку навантаження Центру-учасника.

Розрахунок середньомісячного фонду робочого часу здійснюється за формулою:

$$Ф^{см} = (ФР_г^ч * К_н * 60)/12,$$

де $ФР_г^ч$ – річний фонд робочого часу, годин;

$К_н$ – коефіцієнт невиходу на роботу.

Виробнича собівартість бізнес-процесу депозитних операцій розраховується як сума прямих витрат Центрів-учасників бізнес-процесу та прямих витрат з купівлі-продажу цінних паперів:

С(виробн) = ПВ(БП) + ПП,

де С(виробн) – виробнича собівартість бізнес-процесу продажу продукту;

ПВ(БП) – прямі витрати Центрів-учасників бізнес-процесу продажу продукту;

ПП – прямі витрати операції.

До прямих витрат можна віднести:

– відсотки за вкладами;

– адміністративно-господарські витрати;

– операційні;

– витрати на інкасацію;

– витрати на технічне обслуговування;

– витрати на розрахунки;

– амортизаційні витрати;

– витрати на підготовку кадрів;

– інші витрати (перевірка документів для укладання депозитного договору, внесення даних у програму операційного дня банку, підготовка готівки до приймання/видання, проведення сеансу зв'язку з міжрегіональним центром інформатизації (МЦІ), обробка транзакції за пластиковою карткою тощо).

Ресурсами виступають витрати на заробітну плату персоналу, об'єкти нерухомості (орендна плата, ремонт, податки на майно), закупівлю й експлуатацію обчислювальної техніки і засобів оргтехніки, відсотки, що виплачуються за вкладами і за залишки на рахунках та інші витрати (на охорону, транспортні засоби, маркетинг, рекламу тощо).

Внутрішня собівартість бізнес-процесу розраховується як сума виробничої собівартості та перерозподілених витрат Центрів підтримки.

С(внутр) = С(виробн) + ПВ(БП) * Н,

де С(внутр) – внутрішня собівартість бізнес-процесу продажу продукту;

Н – коефіцієнт непрямих витрат, – визначається як відношення суми прямих витрат Центрів підтримки до суми прямих витрат Центру-учасника.

Повна собівартість банківського продукту окрім внутрішньої собівартості враховує також витрати, пов'язані із залученням коштів (трансфертні витрати та витрати, пов'язані з резервуванням):

С(повна) = С(виробн) + С(внутр) + ТВ + ВР,

де ТВ – трансфертні витрати;

ВР – витрати, пов'язані з резервуванням.

Фактори ресурсів реалізують зв'язок між ресурсами і функціями. За допомогою факторів ресурсів вартість ресурсів (витрати, отримані за даними внутрібанківської бухгалтерії) переноситься на собівартість функцій. Найчастіше використовується такий фактор ресурсів, як прямі витрати чи пропорція витрат робочого часу. Наприклад, у відділенні банку економіст з обслуговування приватних осіб витрачає на оформлення нового вкладу 20 хвилин, на прийом комунального платежу 15 хвилин, на видання коштів із вкладу 3 хвилини. Тоді вартість ресурсів

цього співробітника перенесеться на собівартість перерахованих функцій пропорційно прямим витратам робочого часу (рис. 1).

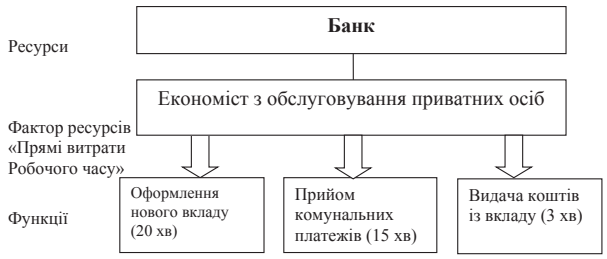

Рис. 1. Перенесення вартості ресурсів співробітника на собівартість функцій фактором ресурсів «прямі витрати робочого часу»

Функціональний фактор – це міра використання даної функції вартісним об'єктом, спосіб перенесення вартості ресурсів з виробничої функції на вартісні об'єкти. Механізми перенесення собівартості функцій на банківські продукти зазвичай бувають іншого типу, ніж фактори ресурсу. Наприклад, собівартість функції відповіді на телефонні дзвінки щодо питань про курси обмінного пункту переноситься на продукт «Операції з обміну валюти» за допомогою кількості телефонних дзвінків. Собівартість функції відкриття рахунка в програмі операційного дня банку переноситься на продукт «Прийом коштів на поповнюваний депозит» за допомогою кількості виконань цієї функції (рис. 2) [5].

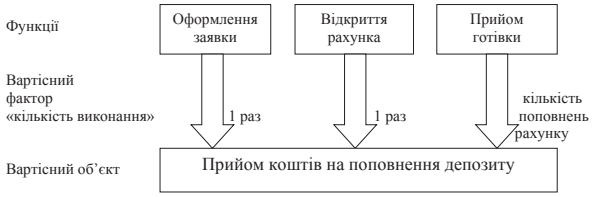

Рис. 2. Перенесення собівартості функцій на собівартість вартісного об'єкта фактором «кількість виконань»

Для обчислення собівартості банківських продуктів, на нашу думку, доцільно використовувати методику функціонально-вартісного аналізу (ФВА).

Суть методу ФВА полягає у визначенні принципово нових технічних, технологічних, управлінських рішень стосовно тих чи інших аспектів діяльності банку, які забезпечують раціоналізацію витрат при одночасному збереженні або покращенні якісних характеристик та споживчих властивостей продуктів і послуг. Він дозволяє створити докладну картину внутрішньої діяльності банку, є інструментом економічного аналізу певних стратегічних та оперативних рішень, основою розробки заходів щодо зниження собівартості банківських продуктів і послуг, оптимізації їхньої структури, корекції тарифної і клієнтської політики [3, с. 356].

Даними, на основі яких здійснюється ФВА, є інформація про усі витрати і деталізована структура технологічного процесу в банку (сукупність взаємозалежних дій співробітників банку в процесі щоденної виробничої діяльності, включаючи операції, що вносять накладні і непродуктивні витрати). У процесі аналізу, у відповідності зі структурою технологічного процесу, здійснюється перерозподіл витрат банку і перенесення їх на собівартість банківських продуктів. Зафіксована в термінах ФВА схема перенесення витрат – ФВА-модель – дає наочну «прозору» структуру банку та усіх його виробничих процесів у деталях.

Метод ФВА дозволяє точно визначити не лише собівартість виробу (послуги, банківського продукту), але й кожної окремої операції, що недоступна традиційним системам визначення собівартості (рис. 3) [5].

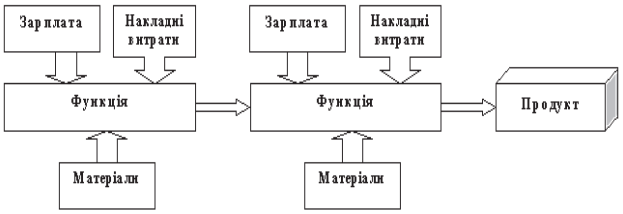

Рис. 3. Схема визначення собівартості методом ФВА

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розроблення дієвих способів формування собівартості депозитних послуг банку на основі економічних та організаційних методів є одним із актуальних завдань для банків України. Сучасна методика ФВА має широкі можливості, зокрема це й детальна картина внутрішньої діяльності банку, інструмент для економічного аналізу пропонованих стратегічних та оперативних рішень, методологічна основа для заходів щодо зниження собівартості банківських продуктів чи поліпшення їх структури, корекції тарифної та клієнтської політики.

Загалом, для банку серед чинників зниження собівартості депозитних послуг пріоритетним вважаємо:

1. Впровадження інноваційних технологій у процес надання послуг, зокрема, IT-технологій.

2. Поліпшення організації процесу обслуговування, тобто удосконалення управління процесом та скорочення витрат на його організацію. До цієї групи чинників слід віднести ефективність використання матеріальних ресурсів (приміщення, комп'ютерної техніки тощо).

3. Збільшення кількості вкладників, що зумовлює відносне скорочення умовно-постійних витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік і прийняття рішень в банках : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2000. – 404 с.
2. Герасимович А.М. Облік та аудиту комерційних банках / А.М. Герасимович, Т.В. Кривов'яз, О.А. Мазур та ін. ; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Герасимовича. – Львів : Видавництво «Фенікс», 1999. – 512 с.
3. Лютий І. О. Банківський маркетинг : підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. О. Лютий, О. О. Солодка. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.
4. Постанова Правління Національного банку України від 12.11.2003 № 492 «Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03.
5. Максутов Ю. Методика визначення собівартості банківських продуктів / Ю. Максутов, Р. Альохін // Україні фінансова. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/029.htm.

УДК 336.71

Миронов Ю.Б.
здобувач кафедри економічної теорії
Львівської комерційної академії

СИЛЬНІ ТА СЛАБКІ СТОРОНИ РІЗНИХ ПОКАЗНИКІВ НАДІЙНОСТІ БАНКІВСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

У статті досліджено методи розрахунку показників надійності банківських рейтингів, які рекомендовані Базельським комітетом з банківського нагляду. Також розглянуто інші показники надійності банківських рейтингів, які зустрічаються в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Виявлено сильні та слабкі сторони існуючих показників надійності банківських рейтингів. Запропоновано кілька авторських показників надійності банківських рейтингів, які дозволяють усунути виявлені слабкі сторони існуючих показників надійності банківських рейтингів.
Ключові слова: банківський рейтинг, методологія рейтингування, профіль акумульованої точності, коефіцієнт передбачуваної здатності, крива ROC, рівень точності, рівень стабільності.

Миронов Ю.Б. СИЛЬНЫЕ И СЛАБЫЕ СТОРОНЫ РАЗНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ НАДЕЖНОСТИ БАНКОВСКИХ РЕЙТИНГОВ
В статье исследованы методы расчета показателей надежности банковских рейтингов, которые рекомендованы Базельским комитетом по банковскому надзору. Также рассмотрены другие показатели надежности банковских рейтингов, которые встречаются в зарубежной и отечественной научной литературе. Обнаружены сильные и слабые стороны существующих показателей надежности банковских рейтингов. Предложено несколько авторских показателей надежности банковских рейтингов, которые позволяют устранить обнаруженные слабые стороны существующих показателей надежности банковских рейтингов.
Ключевые слова: банковский рейтинг, методология рейтингирования, профиль аккумулированной точности, коэффициент предсказуемой способности, кривая ROC, уровень точности, уровень стабильности.

Myronov Yu.B. STRENGTHS AND WEAKNESSES OF DIFFERENT INDICATORS OF BANK RATINGS RELIABILITY
In the article calculation methods of indicators of bank ratings reliability which are recommended by Basel committee on banking supervision are investigated. Other indicators of bank ratings reliability which are met in foreign and domestic scientific literature are also considered. Strengths and weaknesses of existing indicators of bank ratings reliability are found. Some author's indicators of bank ratings reliability which allow to eliminate found weaknesses of existing indicators of bank ratings reliability are offered.
Keywords: bank rating, rating methodology, cumulative accuracy profile, coefficient of predictability, ROC curve, accuracy ratio, stability ratio.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. виявила ряд проблем у банківському секторі та на ринку рейтингових послуг. Відомим є приклад, коли рейтингове агентство Fitch до 15 вересня 2008 р. виставляло одному з найбільших банків США Lehman Brothers високу рейтингову оцінку «А+», а вже до кінця вересня банк був оголошений банкрутом і був змушений продавати свої активи. Таких прикладів було багато, тому більшість економістів, політиків, журналістів звинувачували і продовжують звинувачувати рейтингові агентства в політичній заангажованості, відверто вказуючи на корупційні прогалини в механізмі присвоєння рейтингових оцінок.

Сучасний рейтинговий процес характеризується тим, що замовниками рейтингових оцінок виступають самі банки, а надійність присвоєних оцінок практично не контролюється національними фінансовими регуляторами. Криза показала, що ситуація повинна змінитися в плані контролю національних фінансових регуляторів за якістю рейтингових послуг, які надаються рейтинговими агентствами. Більшість науковців та практиків вважають, що фінансові регулятори повинні позбавляти ліцензій ті рейтингові агентства, якість рейтингів яких є низькою. Відповідно постає проблема вибору критеріїв та показників оцінювання якості рейтингових послуг, щоб подібна ситуація з Lehman Brothers більше не повторювалася. Тому дослідження сильних і слабких сторін різних показників надійності банківських рейтингів має важливий прикладний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі немає достатньо публікацій на тему критеріїв надійності банківських рейтингів. На нашу думку, це обумовлено рядом причин, головною з яких є відсутність практичної потреби у використанні таких показників в Україні. Діяльність уповноважених рейтингових агентств (РА) регулює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України (НКЦПФР). При цьому жодних нормативних вимог щодо якості банківських рейтингів НКЦПФР не ставить. Тобто РА несе відповідальність за якість наданої послуги лише перед замовником. Замовниками рейтингів виступають, як правило, самі банки, відповідно вони не зацікавлені в об'єктивному рейтингу, бо їм потрібна лише висока рейтингова оцінка для виходу на фінансові ринки і для покращення репутації. Також українські РА мають недовгу історію свого функціонування порівняно з провідними міжнародними РА, відповідно важко провести ретроспективне аналізування якості українських банківських рейтингів. Серед українських науковців, які описують у своїх працях показники надійності банківських рейтингів, варто виділити наступних: Боярко І., Гриценко Л., Могиліна Л. [1], Бабкіна І. [2], Матійчук Л. [3]. В російських публікаціях показники надійності банківських рейтингів висвітлені краще. Серед російських вчених, які досліджують показники надійності банківських рейтингів, варто виділити наступних: Бітюцький В., Патратій О., Перевицька В., Писаренко В., Чернишов О. [4], Кармінський А. [5], Пересецький А. [5, 6], Полушина О., Ходоровський М. [7], Помазанов М. [8], Предтеченський А. [9] та інші. Більшість вітчизняних та російських досліджень показників надійності банківських рейтингів спираються на вже класичні рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду [10], над якими працювала міжнародна група з 23 науковців та практиків у банківській сфері. В англомовній науковій літературі показники на-

дійності банківських рейтингів висвітлені достатньо широко. Серед зарубіжних науковців, які присвятили свої публікації детальному висвітленню показників надійності банківських рейтингів, доцільно виділити наступних: Арора Н., Бон Дж., Жу Ф. [11], Кантор Р., Ман К. [12], Хау Г., Лангілд С., Маркес-Ібанез Д. [13], Кенан С., Собхарт Дж., Штейн Р. [14], Ірвін Дж., Ірвін Т. [15] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз літературних джерел показав, що методології розрахунку різних показників надійності банківських рейтингів сильно розрізняються між собою, що спричиняє певні відмінності у розумінні того, які нюанси в надійності банківських рейтингів висвітлює кожен із показників. Відповідно, постає завдання детального вивчення сильних та слабких сторін різних показників надійності банківських рейтингів для того, щоб розуміти який показник надійності є оптимальним у тій чи іншій ситуації. Наприклад, сильною стороною показника рівня точності (РТ) банківських рейтингів, який побудований на основі кривої профілю акумульованої точності (ПАТ), є те, що він не прив'язується до абсолютних значень бальних оцінок банків, проте точність самого показника РТ залежить від об'єму вибірки банків. Тому, якщо вибірка банків є незначною, то доцільно використовувати інші показники надійності банківських рейтингів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення сильних та слабких сторін існуючих показників надійності банківських рейтингів та розроблення таких показників, які усувають наявні недоліки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В зарубіжній практиці для оцінки надійності банківських рейтингів використовуються такі показники, як профіль акумульованої точності (ПАТ) і коефіцієнт передбачуваної здатності (КПЗ) [1, с. 72]. Сутність КПЗ полягає в розрахунку інтегрального коефіцієнта на основі порівняння присвоєних рейтингів з кількістю фактичних дефолтів. З цією метою всі позичальники поділяються на дві групи: ті, які виконали свої зобов'язання, і ті, які не виконали. Рейтинги суб'єктів господарювання з даних груп порівнюються попарно. В результаті порівняння кожної пари їй присвоюється числове значення *R(ij)* за таким алгоритмом: 1) *R(ij)*=1, якщо початковий рейтинг позичальника (i), який не виконав свої зобов'язання, був гіршим за рейтинг позичальника (j), який виконав свої зобов'язання; 2) *R(ij)*=0,5, якщо рейтинги збігаються; 3) *R(ij)*= 0, якщо початковий рейтинг позичальника (i), який не виконав свої зобов'язання, був кращим за рейтинг позичальника (j), який виконав свої зобов'язання. Показник КПЗ розраховується за формулою:

$$КПЗ = \sum R(ij) / (M \cdot N), \quad (1)$$

де M – кількість позичальників, які не виконали свої зобов'язання; N – кількість позичальників, які виконали свої зобов'язання [9]. Рейтингові системи, для яких значення КПЗ перевищує 0,5, можна вважати ефективними, тобто такими, що дають адекватну, достовірну, точну оцінку кредитного рейтингу [1, с. 73].

Крива ПАТ (cumulative accuracy profile – CAP) – це візуальний інструмент, який використовується РА Moody's для оцінки ефективності рейтингових систем [14]. На першому етапі побудови кривої ПАТ всі спостереження рейтингових оцінок впорядковуються в порядку від найгіршого рейтинового класу до найкращого. У випадку бальної (скорингової) рейтингової моделі, коли найкращий рейтинговий клас присвоюється банкам з найбільшою кількістю балів, а найгірший – банкам з найменшою кількістю балів, то всі спостереження банківських рейтингів впорядковуються в порядку зростання бальної оцінки (*s*). Для кожного бального класу оцінюються наступні ймовірності:

$$P_D^s = \frac{N_D^s}{N_D}; P_{ND}^s = \frac{N_{ND}^s}{N_{ND}}; \quad (2)$$

$$P_T^s = \pi \cdot P_D^s + (1-\pi) \cdot P_{ND}^s; \pi = \frac{N_D}{N}, \quad (3)$$

де P_D^s – ймовірність того, що збанкрутілий банк має *s* балів; P_{ND}^s – ймовірність того, що незбанкрутілий банк має *s* балів; P_T^s – ймовірність того, що банк має *s* балів; ϖ – ймовірність банкрутства у загальній сукупності банків; N_D – кількість збанкрутілих банків у загальній сукупності; N_{ND} – кількість незбанкрутілих банків у загальній сукупності; N – загальна кількість банків; N_D^s – кількість збанкрутілих банків, які мають *s* балів; N_{ND}^s – кількість незбанкрутілих банків, які мають *s* балів. Для кожної бальної оцінки (рейтингового класу) оцінюються кумулятивні ймовірності:

$$C_D^S = \sum_{s=0}^{S} P_D^s; C_T^S = \sum_{s=0}^{S} P_T^s, \quad (4)$$

де C_D^S – ймовірність того, що збанкрутілий банк має менше *S* балів; C_T^S – ймовірність того, що банк має менше *S* балів. Після розрахунку вказаних ймовірностей за формулами (2)-(4) будується крива ПАТ, яка є графіком всіх точок C_D^S та C_T^S для кожної бальної оцінки (рейтингового класу). По осі *x* відкладається C_T^S, а по осі *y* – C_D^S. На рис. 1 наведено приклад графіку кривої ПАТ.

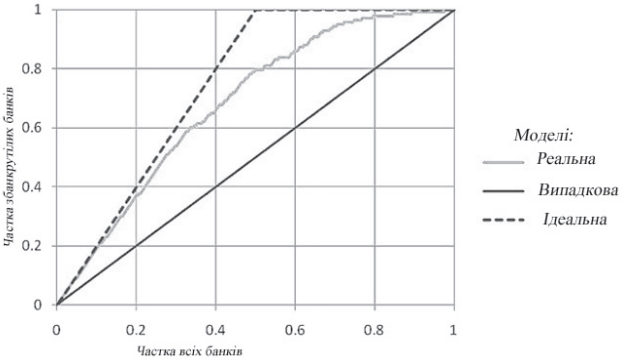

Рис. 1. Графік кривої ПАТ

На основі кривої ПАТ розраховують показник РТ (accuracy ratio – *AR*) за формулою:

$$AR = \frac{S_r}{S_p}, \quad (5)$$

де S_r – площа між кривою ПАТ реальної моделі присвоєння банківських рейтингів і кривою ПАТ випадкової моделі (діагональ); S_p – площа між кривою ПАТ ідеальної моделі присвоєння банківських рейтингів і кривою ПАТ випадкової моделі. РТ (*AR*) набуває значень між 0 та 1 – чим вище значення РТ, тим надійнішим є банківський рейтинг.

Ще одним візуальним інструментом оцінювання надійності банківських рейтингів є крива робочих характеристик отримувача (ROC – receiver operating characteristic). Щоб зрозуміти суть даного інструменту, необхідно уявити особу, що приймає рішення про встановлення граничного значення бальної оцінки таким чином, що банки з бальною оцінкою нижче цього граничного значення класифікуються як по-

тенційні банкрути, а банки з бальною оцінкою вище граничного значення класифікуються як надійні фінансові установи. Позначимо через x – граничне значення бальної оцінки для класифікації банків. В залежності від граничного значення x розраховується рівень правильно спрогнозованих дефолтів $HR(x)$:

$$HR(x) = \frac{H(x)}{N_D}, \quad (6)$$

де $H(x)$ – кількість правильно спрогнозованих дефолтів при граничному значенні x. Далі розраховується рівень помилкової тривоги FAR (false alarm rate), який залежить від граничного значення x , за формулою:

$$FAR(x) = \frac{FR(x)}{N_{ND}}, \quad (7)$$

де $FR(x)$ – кількість фактично незбанкрутілих банків, які були класифіковані як банкрути при граничному значенні x . Для побудови кривої ROC по осі X відкладаються значення рівнів помилкової тривоги $FAR(x)$ для кожного граничного значення x , а по осі Y – відповідні значення рівнів правильно спрогнозованих дефолтів $HR(x)$. Найгірші моделі присвоєння банківських рейтингів матимуть площу під кривою (AUC – area under curve) рівною 0,5. Для найкращих моделей AUC=1. Площа під кривою ROC розраховується за формулою:

$$AUC = \int_0^1 HR(FAR)d(FAR). \quad (8)$$

На основі кривої ROC розраховується індекс Піетра (Pietra index – PI). Величина PI розраховується за формулою:

$$PI = \frac{\sqrt{2}}{4}\max_s |HR(s) - FAR(s)|. \quad (9)$$

Найкраща модель присвоєння банківських рейтингів матиме значення PI близьке до 1, а модель, яка не надаватиме жодної інформації про фінансові перспективи банків матиме значення PI близьке до 0. Баєсівський рівень помилки (BER – Bayesian error rate) також є показником надійності банківського рейтингу. BER розраховується на основі кривої ROC за формулою:

$$BER = \min_s |p(1 - HR(s)) + (1 - p)FAR(s)|, \quad (10)$$

де p – ймовірність дефолту у вибірці. BER залежить від ймовірності дефолту та ймовірності відсутності дефолту у загальній вибірці, тому цей показник є слабшим за AUC та PI. Чим менше значення BER, тим точнішою є модель присвоєння банківських рейтингів.

Для оцінювання надійності банківських рейтингів використовується особлива група інформаційних показників, які базуються на розрахунку показника ентропії. Ентропія – це рівень невизначеності системи, інформаційного повідомлення тощо. За ймовірністю банкрутства (p) у загальній вибірці банків розраховують кількість інформації $I(p)$ (ентропію), яка не враховує результати рейтингування, за формулою:

$$I(p) = -p\ln(p) - (1 - p)\ln(1 - p). \quad (11)$$

Кількість інформації, яка міститься в рейтинговому класі (s) за результатами функціонування певної моделі присвоєння банківських рейтингів $I(s)$, визначається за формулою:

$$I(s) = -P(D|s)\ln(P(D|s)) - P(ND|s)\ln(P(ND|s)), \quad (12)$$

де $P(D|s)$ – ймовірність банкрутства серед банків з рейтинговим класом s ; $P(ND|s)$ – ймовірність відсутності банкрутства серед банків з рейтинговим класом s. Загальна ентропія моделі присвоєння банківських рейтингів $I(S)$ розраховується за формулою:

$$I(S) = -E[P(D|s)\ln(P(D|s)) + P(ND|s)\ln(P(ND|s))] =$$

$$-\sum_{s=0}^{S}\left(P(D|s)\ln(P(D|s)) + P(ND|s)\ln(P(ND|s))\right). \quad (13)$$

Для порівняння прогнозних здатностей моделей присвоєння банківських рейтингів, наведених ентропійних показників недостатньо. Для здійснення такого порівняння на основі ентропійних показників розраховують рівень умовної інформаційної ентропії ($CIER$ – conditional information entropy ratio) і відстань Кулбека-Лайблера (KL – Kullback Leibler distance). Відстань Кулбека-Лайблера KL розраховується за формулою:

$$KL = I(p) - I(S). \quad (14)$$

Рівень умовної інформаційної ентропії $CIER$ є нормалізованим значенням відстані Кулбека-Лайблера і розраховується за формулою:

$$CIER = \frac{I(p) - I(S)}{I(S)}. \quad (15)$$

Оскільки цей показник характеризує зменшення рівня невизначеності, то чим вище його значення, тим точнішою є модель присвоєння банківських рейтингів.

Для моделей присвоєння банківських рейтингів, які прямо визначають ймовірність дефолту для кожного банку, розраховують показник (бал) Бріера (BS – Brier score) за формулою:

$$BS = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}(y_i - p_i)^2, \quad (16)$$

де y_i – значення залежної змінної моделі для i-того банку, тобто прогноз ймовірності дефолту, який зроблений моделлю складання банківських рейтингів для i-того банку; p_i – ймовірність дефолту для i-того банку, оцінена ідеальною моделлю або за емпіричною частотою дефолтів у рейтинговому класі, до якого належить i-тий банк; n – загальна кількість банків. Чим менше значення BS, тим точнішою є модель.

Розглянуті вище показники надійності банківських рейтингів рекомендовані Базельським комітетом з банківського нагляду [10]. Проте існує ще багато інших інструментів для оцінки надійності банківських рейтингів. Перспективним, на нашу думку, є показник порядкової помилки якості рейтингу ($ORQS$ – Ordinal Rating Quality Shortfall). $ORQS$ – це нормалізована на загальну кількість банків у вибірці абсолютна різниця між номером (позицією) конкретного банку в кредитному ренкінгу рейтингового агентства в момент часу t і відповідним номером цього банку в ренкінгу банків за очікуваною частотою дефолту в момент часу $t+k$ [13, с. 13]. $ORQS$ в момент часу t розраховується за формулою:

$$ORQS(t) = \frac{|R^{EDF}(t+k) - R^{CR}(t)|}{N-1}, \quad (17)$$

де $R^{EDF}(t+k)$ – порядковий номер банку в ренкінгу банків за очікуваною частотою дефолту (EDF – Expected Default Frequency) в момент часу $t+k$; $R^{CR}(t)$ – порядковий номер банку в кредитному ренкінгу певного рейтингового агентства в момент часу t; N – загальна кількість банків у вибірці. Значення показника $ORQS$ перебуває в межах від 0 до 1, чим ближче це значення до 0, тим кращим є індивідуальний рейтинг банку. Показник EDF є зареєстрованою торговою маркою компанії Moody's Analytics, а його розрахунок базується на класичному підході Мертона до оцінки ймовірності банкрутства. Такий підхід дозволяє усунути проблему відповідності абсолютних

значень розрахункових та емпіричних ймовірностей дефолтів для певних рейтингових класів. Ця проблема є суттєвою, оскільки навіть провідні міжнародні РА у своїх офіційних документах дають суперечливі свідчення щодо абсолютності чи відносності своїх рейтингових оцінок. Концепція побудови показника *ORQS* спирається на припущення про те, що існує ідеальна, еталонна модель рейтингового оцінювання банків, а саме: модель розрахунку EDF, відносно якої і визначається надійність певної рейтингової системи. Очевидним, на нашу думку, є те, що модель рейтингового оцінювання банків, яка претендує на роль еталонної повинна оцінювати (прогнозувати) емпіричну ймовірність дефолту в групі банків певної рейтингової категорії. Тоді для такої моделі можна розрахувати показник Бріера, який є найбільш сильним критерієм надійності банківських рейтингів тому, що порівняння прогнозних (модельних) ймовірностей дефолтів з фактичними частотами дефолтів для різних рейтингових категорій є безпосереднім вимірником якості моделі прогнозування ймовірностей дефолтів. Проте дефолти серед банків є доволі рідкісним явищем, тому фактична частота дефолтів як випадкова величина матиме значну варіацію, що ускладнює побудову точних економіко-математичних моделей оцінювання ймовірностей дефолтів банків. Відповідно, на практиці часто доводиться приймати в якості еталонних моделей рейтингового оцінювання банків не дуже якісні моделі.

Для оцінки впливу варіації частоти дефолтів на точність методології складання банківських рейтингів ми пропонуємо свій показник надійності банківських рейтингів – коефіцієнт детермінації для лінійної кореляційної залежності фактичної частоти дефолтів від середнього або медіанного значення бальної оцінки банків. Ми назвали цей показник показником Миронова (MI – Myronov Index). Для розрахунку MI припустимо, що є сукупність із N банків, яким певна рейтингова система присвоює оцінки надійності S таким чином, що для найкращих банків значення S має бути мінімальним, а для найгірших – максимальним. Загальна кількість банків N ділиться випадковим чином на v рівних груп так, щоб до кожної групи потрапило не менше 30 банків, кількість банків у групі (k) становитиме: k = N / v. В залежності від діапазону оцінок S банкам присвоюється n рейтингових класів, при цьому a_i – мінімальне значення оцінки S для *i*-того рейтингового класу; b_i – максимальне значення оцінки S для *i*-того рейтингового класу; i = 1..n. На кожному кроці j = 1..v кількість банків, що розглядається $Q_j = j$Чk, тобто з кожним кроком до розгляду кумулятивно залучається наступна група. Дані спостережень заносяться до табл.1. В табл.1. q_{ij} – це кількість банків на *j*-тому кроці, які потрапили до *i*-того рейтингового класу, оскільки їх оцінки S перебувають в межах від a_i до b_i ; D_{ij} – кількість фактично збанкрутілих банків серед банків *i*-того рейтингового класу на *j*-тому кроці; MS_{ij} – медіанне або середнє значення оцінки S банків *i*-того рейтингового класу на *j*-тому кроці; DF_{ij} – фактична частота дефолтів серед банків *i*-того рейтингового класу на *j*-тому кроці. Маючи значення MS_{ij} та DF_{ij} , ми методом найменших квадратів оцінюємо параметри h і h_1 кореляційної залежності: DF_t = h Ч MS_t + h_1, де t = 1..nЧv , також ми перевіряємо значимість цих параметрів. На основі зазначеної кореляційної залежності ми знаходимо коефіцієнт детермінації, який і є показником Миронова (MI) і розраховується за формулою:

$$MI = 1 - \frac{\sum_{t=1}^{n \times v} (DF_t - CDF_t)^2}{\sum_{t=1}^{n \times v} (DF_t - MDF)^2}, \quad (18)$$

де CDF_t – відповідне розрахункове значення частоти дефолту, яке розраховується для MS_t на основі розглянутої лінійної регресії першого порядку; MDF – середнє значення фактичної частоти дефолтів.

Показник Миронова перебуває в межах від 0 до 1. Чим більше його значення, тим стійкішою є модель присвоєння банківських рейтингів до варіації фактичної частоти дефолтів. Низьке значення показника Миронова свідчить про необхідність перегляду калібровочних коефіцієнтів в моделі присвоєння банківських рейтингів. Отже, чим більшим є показник Миронова, тим кращою є відповідність абсолютних значень рейтингових оцінок фактичним частотам дефолтів, відповідно, більш надійними є банківські рейтинги.

Основною проблемою при розробленні показників надійності банківських рейтингів є те, що в основі більшості з цих показників лежить розрахунок фактичних частот дефолтів. Оскільки відношення кількості дефолтів серед банків до їх загальної кількості є незначним, то фактичні частоти дефолтів будуть мати значну варіацію, що у свою чергу зменшує рівень точності показників надійності банківських рейтингів. Для усунення цього недоліку ми пропонуємо будувати криву ПАТ не за частками збанкрутілих банків (див. рис. 1), а за частками банків, рентабель-

Таблиця 1

Зведення даних для розрахунку показника Миронова

j	Q_j	**Рейтинговий клас, i**	**Діапазони оцінок, S**	**Кількість банків,** q_{ij}	**Кількість збанкрутілих банків,** D_{ij}	**Медіана або середнє значення S,** MS_{ij}	**Фактична частота дефолтів,** DF_{ij}
1	1Чk	1	$(a_1 ; b_1)$	q_{11}	D_{11}	MS_{11}	$DF_{11}=D_{11} / q_{11}$
		2	$(a_2 ; b_2)$	q_{21}	D_{21}	MS_{21}	$DF_{21}=D_{21} / q_{21}$
		i	$(a_i ; b_i)$	q_{i1}	D_{i1}	MS_{i1}	$DF_{i1}=D_{i1} / q_{i1}$
		n	$(a_n ; b_n)$	q_{n1}	D_{n1}	MS_{n1}	$DF_{n1}=D_{n1} / q_{n1}$
2	2Чk	1	$(a_1 ; b_1)$	q_{12}	D_{12}	MS_{12}	$DF_{12}=D_{12} / q_{12}$
		2	$(a_2 ; b_2)$	q_{22}	D_{22}	MS_{22}	$DF_{22}=D_{22} / q_{22}$
		i	$(a_i ; b_i)$	q_{i2}	D_{i2}	MS_{i2}	$DF_{i2}=D_{i2} / q_{i2}$
		n	$(a_n ; b_n)$	q_{n2}	D_{n2}	MS_{n2}	$DF_{n2}=D_{n2} / q_{n2}$
...	...	...	...	...	...	...	...
v	vЧk	1	$(a_1 ; b_1)$	q_{1v}	D_{1v}	MS_{1v}	$DF_{1v}=D_{1v} / q_{1v}$
		2	$(a_2 ; b_2)$	q_{2v}	D_{2v}	MS_{2v}	$DF_{2v}=D_{2v} / q_{2v}$
		i	$(a_i ; b_i)$	q_{iv}	D_{iv}	MS_{iv}	$DF_{iv}=D_{iv} / q_{iv}$
		n	$(a_n ; b_n)$	q_{nv}	D_{nv}	MS_{nv}	$DF_{nv}=D_{nv} / q_{nv}$

ність активів яких у наступному році нижча середньозваженої норми прибутку у банківському секторі даної країни. На основі такої модифікованої кривої ПАТ можна розрахувати рівень точності, який ми пропонуємо називати рівнем точності за чистим прибутком (ARP), оскільки в основі розрахунку рентабельності активів банку лежить чистий прибуток. Отже, рівень точності банківських рейтингів за чистим прибутком розраховується за формулою:

$$ARP = 1 - 2\sum_{s=1}^{S} P_T^s \left(\frac{C_P^{s-1} + C_P^s}{2} \right), \quad (19)$$

де C_P^S – ймовірність того, що банк, у якого рентабельність активів вища за середньозважену за активами норму прибутку в банківському секторі, має менше S балів. Чим ближче значення ARP до 1, тим точніші банківські рейтинги.

Крім рівня точності банківських рейтингів критерієм надійності є також їх стабільність. Під стабільністю банківських рейтингів мається на увазі їх здатність не змінювати значення своїх рейтингових категорій протягом тривалого часу. Традиційно рівень стабільності рейтингових змін визначають як частку банків, для яких протягом року їх рейтингові категорії не зазнали змін. Також PA Moody's визначає ще рівень стабільності великих рейтингових змін – це частка банків, для яких протягом року зміни в їх рейтингових категоріях не перевищили двох рейтингових градацій [12, с. 4]. Для врахування рівня стабільності показник надійності банківських рейтингів, на нашу думку, повинен розраховуватися як інтегральний індекс надійності (IR – integral reliability) за формулою:

$$IR = \lambda \times AR + (1 - \lambda) \times SR, \quad (20)$$

де SR – рівень стабільності; AR – рівень точності; λ – параметр в межах від 0 до 1, який характеризує якому показнику надає перевагу користувач рейтингової інформації. Якщо λ більше 0,5, то для користувача рейтингової інформації більше значення має рівень точності, а не рівень стабільності. Для нейтрального користувача доцільно брати λ рівне 0,5, оскільки такий вибір, на нашу думку, оптимально збалансовує точність та стабільність рейтингів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед показників надійності банківських рейтингів, які рекомендовані Базельським комітетом з банківського нагляду, найбільш популярним є рівень точності на основі кривої ПАТ. Найсильнішим показником надійності є показник Бріера. Спільним недоліком зазначених показників є їх залежність від великої варіації фактичних частот дефолтів. Для оцінки впливу варіації частоти дефолтів на точність методології складання банківських рейтингів ми запропонували показник Миронова, а для зменшення її впливу варто розраховувати рівень точності банківських рейтингів за чистим прибутком. Для врахування рівня стабільності в показнику надійності банківських рейтингів ми запропонували інтегральний індекс надійності. В подальших дослідженнях необхідно провести апробацію наведених показників надійності рейтингів на даних по українських банках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боярко І. М., Гриценко Л. Л., Могиліна Л. А. Методологічні особливості оцінки кредитних рейтингів у банківській діяльності / І. М. Боярко, Л. Л. Гриценко, Л. А. Могиліна // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – С. 68-73.
2. Бабкіна І. Адекватність оцінок провідних рейтингових агентств / І. Бабкіна // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 4. – С. 61-71.
3. Матійчук Л. Методичні підходи до інтегрального статистичного оцінювання надійності банків України / Л. Матійчук // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8., Ч. 1. – С. 386-390.
4. Битюцкий В. Валидация / В. Битюцкий, О. Патратий, В. Перевицкая, В. Писаренко, О. Чернышев. – М. : Комитет по стандартам Базель II и управлению рисками, 2013. – 57 с.
5. Карминский А. М. Рейтинги как мера финансовых рисков. Эволюцыя, назначение, применение / А. М. Карминский, А. А. Пересецкий // Журнал Новой Экономической Ассоциации. – 2009. – № 1-2. – С. 86-102.
6. Пересецкий А. А. Измерение компоненты внешней поддержки рейтингов агентства Moody's / А. А. Пересецкий // Прикладная эконометрика. – 2009. – № 2(14). – С. 3-23.
7. Полушина О. С. Рейтинговая оценка финансового состояния банков: проблемы и перспективы / О. С. Полушина, М. Я. Ходоровский // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2010. – № 6(32). – С. 65-70.
8. Помазанов М. Валидация рейтинговых показателей с учетом ограниченной статистики [Електронний ресурс] / М. Помазанов. – Режим доступу : http://irbday.prognoz.ru/download/pomazanov.pdf.
9. Предтеченский А. Н. Коэффициентный анализ в системе кредитных рейтингов заемщиков банка / А. Н. Предтеченский // Банковское дело. – 2005. – № 5. – С. 38-46.
10. Studies on the Validation of Internal Rating Systems // BCBS Working Paper. – 2005. – № 14 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bis.org/publ/bcbs_wp14.htm.
11. Arora N. Reduced Form vs. Structural Models of Credit Risk: A Case Study of Three Models / N. Arora, J. R. Bohn, F. Zhu // Journal of Investment Management. – 2005. – Vol. 3, No. 4. – 41 p.
12. Cantor R. Analyzing the Tradeoff Between Ratings Accuracy and Stability / R. Cantor, C. Mann // Moody's Special Comment [Electronic resource]. – Access mode : https://www.moodys.com/sites/products/DefaultResearch/tradeoff.pdf.
13. Hau H. Bank Ratings What Determines Their Quality? / H. Hau, S. Langield, D. Marques-Ibanez // European Central Bank. Working Paper Series. – 2012. – No. 1484 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1484.pdf.
14. Keenan S. Validation Methodologies for Default Risk Models / S. Keenan, J. Sobehart, R. Stein // Credit. – 2000. – May. – P. 51-56.
15. R. Jh. Irwin R. Jh. Appraising Credit Ratings: Does the CAP Fit Better than the ROC? // R. Jh. Irwin, T. C. Irwin // International Journal of Finance & Economics. – 2013. – Vol. 18, issue 4. – P. 396-408.

УДК 336.77

Миськів Г.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Європейського університету, Львівська філія

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано теоретичні та практичні аспекти формування кредитних ресурсів комерційних банків України. Зокрема, автор виокремив власні та залучені джерела ресурсів банків, які, у свою чергу, також поділяються, та дослідив їх динаміку впродовж останніх років. У підсумку зроблено висновок про забезпеченість банківської системи кредитними ресурсами.
Ключові слова: кредитні ресурси, банківська система, власні ресурси, залучені ресурси, депозити, зобов'язання.

Мыськив Г.В. ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕДИТНЫХ РЕСУРСОВ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ
В статье проанализированы теоретические и практические аспекты формирования кредитных ресурсов коммерческих банков Украины. В частности, автор выделил собственные и привлеченные источники ресурсов банков и исследовал их динамику на протяжении последних лет. В итоге сделан вывод об обеспеченности банковской системы Украины кредитными ресурсами.
Ключевые слова: кредитные ресурсы, банковская система, собственные ресурсы, привлеченные ресурсы, депозиты, обязательства.

Myskiv G.V. THE SOURCES OF UKRAINE BANKING SYSTEM'S CREDIT RESOURCES
The paper explores the theoretical and practical aspects of the sources of Ukrainian commercial banks credit recourses. In particular, the author identified own and involved sources of resources of the banks and analyzed their dynamics investigated in recent years. As a result, concluded about the provision of the banking system by credit resources.
Keywords: credit resources, banking, own resources involved resources, deposits and liabilities.

Постановка проблеми. Основною проблемою банківського кредитування сьогодення є обмежені можливості залучення фінансових ресурсів як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Це спричиняє дефіцит фінансових ресурсів банків для здійснення кредитних операцій, змушує позичати кошти на зовнішньому та міжбанківському ринках; залучати кошти населення, безупинно підвищуючи відсотки по депозитах, що в результаті призводить до подорожчання кредитів через зростання відсоткової ставки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблеми формування банківських кредитних ресурсів займається значна кількість вчених як вітчизняних, так і іноземних: У. Владичин, О. Смольська, Д. Марченко, О. Угляренко, І. Балабанова, І. Бланк, О. Вовчак, О. Заруба, О. Карасик, З. Ковальов, Л. Павлова, А. Поддєрьогін, Г. Поляк та ін. Проте мінливість фінансово-економічного середовища країни та чинників, що його зумовлюють, в тому числі і у банківському секторі, залишає велике поле для подальшого дослідження сфери банківського кредитування та зумовлює постійну актуальність даної теми.

Постановка завдання. Дослідити структуру та обсяги джерел банківських кредитних ресурсів, визначити їх вплив на кредитну діяльність комерційних банків та встановити їх достатність чи дефіцит для повноцінного кредитування економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення фінансово-кредитної діяльності комерційний банк повинен мати певні ресурси – сукупність грошових коштів для виконання банком своїх функцій та операцій, насамперед кредитних. Банківські ресурси поділяються на власні, залучені та запозичені кошти.

Власні ресурси комерційного банку утворює власний капітал банку, який складається зі статутного фонду, резервного фонду, нерозподіленого прибутку і довгострокових зобов'язань [9].

Залучені і запозичені ресурси комерційних банків формуються за рахунок пасивних операцій банків: залучення депозитів юридичних осіб та фізичних осіб; залишків на рахунках клієнтів; емісії цінних паперів (облігацій, ощадних сертифікатів тощо) та їх продажу; коштів, одержаних від національного банку в порядку підтримання ліквідності, а також міжбанківські кредити [2].

Власний капітал банку має постійний характер та призначений для розпорядження ним в процесі банківської діяльності протягом усього часу функціонування банківської установи. Це найбільш стабільна та керована складова ресурсів, яка може бути ефективно розміщена в довгострокові інвестиційні активи.

Обсяг залученого та позиченого капіталу банку в кілька разів перевищує його власний капітал. Залучення вільних коштів юридичних і фізичних осіб та виплата відсотків по них обходяться банку відносно дешево, на відміну від емісії власних цінних паперів або отримання кредитів на міжбанківському ринку, котрі є більш дорогими для банку способами залучення капіталу. Залучений банківський капітал є основним джерелом формування ресурсів банківської установи, оскільки більшість банківських операцій здійснюється саме за рахунок залученого капіталу [9].

Власні та залучені кошти комерційних банків є основними джерелами фінансування їх кредитних ресурсів.

Кредитні ресурси – це кошти, що є у розпорядженні банку і які можуть використовуватися ним для кредитних операцій [5]. Роль кредитних ресурсів у банківській діяльності є визначальною. Це проявляється, перш за все, в тому, що від обсягу і структури цих ресурсів залежать масштаби і види активних операцій, а отже, розміри доходів та прибутків банків [6].

Звичайно ж, не всі власні та залучені кошти можуть бути використані банком для здійснення кредитних операцій. Комерційний банк повинен завжди мати в наявності необхідні грошові кошти для виконання взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення своєчасного повернення (надання) коштів своїм клієнтам. Вкладники мають бути впевнені в надійності банку. Тому в банку створюється обов'язковий ре-

зерв ліквідності, що має гарантувати повернення коштів вкладникам.

Зважаючи, що процеси утворення кредитних ресурсів і надходження кредитів у національну економіку, знаходяться в тісному взаємозв'язку, доцільно проаналізувати усі складові формування кредитних ресурсів комерційних банків України та визначити їх достатність для потреб кредитування.

Станом на початок 2014 року власний капітал банківської системи України складав 192,6 млрд. грн., що перевищило обсяг 2013 року (169,3 млрд. грн.) на 23,3 млрд. грн. або на 113,8% [7].

Протягом 2007-2013 рр. спостерігалося постійне зростання обсягу власного капіталу банківської системи України. При цьому його сукупний обсяг залишився меншим за статутний капітал впродовж 2009-2012 рр., що пояснюється значними обсягами накопичених збитків протягом цього періоду [1]. Лише у 2013 році обсяг власного капіталу перевищив за обсягом статутний капітал банківської системи України на 7,4 млрд. грн. [7].

Значна частина кредитних ресурсів комерційних банків залучається на основі депозитних операцій. Депозитом (вкладом) вважаються тимчасово залучені грошові кошти фізичних та юридичних осіб або цінні папери, надані банкові на чітко визначений строк і за відповідну плату (під відсоток). Кредитні ресурси банку вважатимуться стабільнішими, якщо депозити будуть залучені на довші терміни, на відміну від депозитів «до запитання».

Динаміка залучених депозитів в розрізі 2006-2014 рр. та їх структура представлені в таблиці 1.

Отож, обсяг депозитів, залучених банківською системою, на початок 2014 року досяг 668 539 млн. грн., що більше суми депозитів на банківських рахунках на початок 2006 року у 4,9 рази.

У структурі депозитів за суб'єктами вкладення левову частку займають депозити фізичних осіб, частка яких у 2014 році склала 64,9% та зросла на 1,7 в.п проти рівня 2013 р. – 63,2%. Впродовж 2006-2014 рр. тенденція до зростання частки фізичних осіб у структурі депозитів банківської системи України зберігалася.

У структурі депозитів в розрізі валют переважають депозити у національній валюті, частка яких склала на початок 2014 року 63,2%, проти 56,0% у 2013 році від загальної суми залучених банками депозитів. Варто зазначити, що депозити у національній валюті переважали за обсягами депозити у іноземній валюті впродовж усього досліджуваного періоду, а їх частка коливалася в межах 51-68%.

Як бачимо, банківська система постійно нарощує обсяги залучених депозитів, переважно за рахунок підвищення відсоткових ставок. Однак, з погляду потреби фінансових ресурсів для кредитування, цієї суми недостатньо, а вартість кредитів стає надто дорогою, щоб усі охочі суб'єкти господарювання могли ними скористатися. Так, середньомісячна відсоткова ставка за кредит в національній валюті у 2013 році склала 17,47% річних проти 15,12% у 2012 році [8].

У перші місяці 2014 року ситуація із залученням депозитів у банківську систему України дещо змінилася – населення більш стримано стало вкладати гроші в банки. Звісно ж, відобразилася політична криза, що підірвала залишки стабільності у економічній системі – гривня почала невпинно дешевшати порівняно з іноземними валютами. Якщо ситуація не буде врегульована, наступним кроком від населення може стати дострокове зняття коштів з банківських рахунків.

Важливим джерелом кредитних ресурсів є кредити, отримані від інших банків на міжбанківському кредитному ринку. Міжбанківське кредитування здійснюється в межах кореспондентських відносин банків і має в основному короткостроковий характер.

Міжбанківський ринок – це частина ринку позикових капіталів, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ залучаються та розміщуються банками між собою. Учасниками міжбанківського ринку кредитних ресурсів є Національний банк України, його регіональні управління, комерційні банки, їх філії та відділення [12]. Цей ринок використовується, насамперед, для хеджування валютних ризиків, хоча окремі установи залучають міжбанківський ресурс з метою транзитного кредитування.

Національний банк України у 2012-2013 рр. нарощував обсяги кредитування банків (в основному за операціями РЕПО), що позитивно позначилося на ліквідності банківської системи. Одночасно таке рефінансування підтримало попит банківських установ на державні цінні папери, які активно використовуються в якості забезпечення за кредитами НБУ.

Заборгованість банківської системи перед регулятором на початок 2014 року склала 83 млрд. грн. (проти 78,1 млрд. грн. станом на 01.01.2013 р.), а частка таких кредитів у зобов'язаннях БСУ досягла 8,1%.

Комерційні банки також є активними учасниками міжбанківського ринку, угоди, укладені на якому, дозволяють залучити необхідні кредитні ресурси. Обсяг залучених кредитних ресурсів на

Таблиця 1

Динаміка та структура депозитів у 2006-2014 рр.

(станом на початок року)

РІК	Всього	у національній валюті		у іноземній валюті	
		млн.грн.	%	млн.грн.	%
2006	134 754	87 769	65,1	46 985	34,9
2007	185 917	115 102	61,9	70 814	38,1
2008	283 875	192 297	67,7	91 577	32,3
2009	359 740	201 835	56,1	157 905	43,9
2010	334 953	173 091	51,7	161 862	48,3
2011	416 650	239302	57,4	177 348	42,6
2012	491 756	280 440	57,0	211316	43,0
2013	572 342	320 268	56,0	252 074	44,0
2014	668 539	422 431	63,2	246 109	36,8

Складено автором на основі [11]

Таблиця 2

Динаміка залучених кредитних ресурсів та наданих кредитів в економіку України у 2007-2014 рр.

(станом на початок року)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Власний капітал банків, млрд. грн.	46,7	69,6	119,3	115,2	137,7	155,5	169,3	192,6
Депозити всього, млрд. грн.	185,9	283,9	359,7	334,9	416,7	491,8	572, 3	668,5
Обсяг наданих кредитних ресурсів на міжбанківському кредитному ринку, млрд. грн.	514,2	531,0	1141,9	596,4	616,2	1013,7	1128,6	910,7
Зовнішня заборгованість банківської системи, млрд. грн. (млрд. дол.)	69,0 (13,7)	155,0 (31,0)	312,0 (39,0)	248,0 (31,0)	224,8 (28,1)	206,6 (25,2)	174,2 (21,5)	170,6 (21,32)
Кредити в економіку, всього, млрд. грн.	245,2	426,9	734,0	723,3	732,8	801,8	815,1	910,8

Складено автором на основі [4; 10; 11]

міжбанківському ринку на початок 2013 р. склав 1 128,6 млрд. грн., що перевищило рівень 2012 року на 114 931,4 млн. грн. [10]. Однак на початок 2014 року загальна сума залучених кредитних ресурсів на міжбанківському ринку скоротилася до 910,7 млрд. грн., або на 217,9 млрд. грн.

Важливе місце у формуванні кредитних ресурсів комерційних банків займають зовнішні позики, котрі супроводжуються вливанням фінансових активів в іноземній валюті в економіку країни, що провокує ефект доларизації економіки та, відповідно, витіснення національної грошової одиниці більш стабільною іноземною валютою.

Варто зазначити, що обсяги зовнішніх зобов'язань банків впродовж останніх років постійно скорочуються, що пов'язано з грошово-кредитною політикою НБУ та обмеженням фінансових ресурсів на зовнішніх фінансових ринках у зв'язку з кризовими процесами в економіці світового господарства.

Загальний обсяг зовнішніх зобов'язань банків на початок 2014 року становив 21,32 млрд. дол., що склало 15% пасивів банківської системи та зменшилося порівняно із 2013 роком на 0,18 млрд. дол. Тенденція до зменшення обсягів зовнішніх зобов'язань банків прослідковується вже впродовж 2009-2013 рр. і є позитивною для платіжного балансу України та економіки держави загалом.

Обсяг середньо- і довгострокових зовнішніх надходжень банків за кредитами і облігаціями за січень-липень 2013 року становив 2,2 млрд. доларів, обсяг відповідних погашень – 3,19 млрд. доларів, сальдо короткострокових запозичень було позитивним та становило 281 млн. дол. США [3].

Чиста заборгованість банківської системи перед нерезидентами у 2012 р. склала 45,5 млрд. грн. (станом на 01.01.2013 р.) та скоротилася на 39 млрд. грн. за рік [4]. Частка заборгованості перед нерезидентами у зобов'язаннях банківської системи впродовж 2013 року продовжувала скорочуватися та на початок серпня 2013 року склала 17,2% [3].

Скорочуючи заборгованість перед іноземними кредиторами, фінансовий сектор країни поступово переорієнтується на внутрішні ресурси, що дозволяє підтримувати попит на депозити фізичних та юридичних осіб.

Динаміка залучених кредитних ресурсів у розрізі отриманих на міжбанківському ринку, залучених депозитів та зовнішніх позик і їх порівняння із сумами наданих БСУ в економіку кредитів представлено у таблиці 2.

Проаналізувавши позиції, представлені у таблиці 2, бачимо, що вітчизняна банківська система цілком забезпечена кредитними ресурсами, сукупний обсяг яких станом на початок 2014 року склав 1942,4 млрд. грн. Левову частку серед джерел кредитних ресурсів у 2013 році займав обсяг наданих кредитних ресурсів на міжбанківському кредитному ринку – 46,9%. У той же час в економіку України у вигляді кредитів було спрямовано лише 910,8 млрд. грн. Тобто розрив між кредитними можливостями БСУ та реальним кредитуванням економіки держави є надзвичайно великим. Однак банкам набагато вигідніше скуповувати ОВДП під стабільні відсотки, ніж надавати кредити із невизначеністю повернення.

Висновки з проведеного дослідження. Роль кредитних ресурсів є надзвичайно важливою для комерційних банків, оскільки від їх обсягів залежить успішність та прибутковість діяльності банків, конкурентне положення на ринку, а також розвиток економічної системи держави в цілому.

Серед джерел формування кредитних ресурсів банків України найбільшу частку складають кредитні ресурси, залучені на міжбанківському кредитному ринку, та депозитні вклади.

Загалом, БСУ достатньо добре забезпечена кредитними ресурсами, однак їх спрямування йде переважно на купівлю ОВДП, а не на кредитування інвестиційних потреб національної економіки, що зумовлює продовження у часі фінансово-економічної кризи національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2013 року. НРА «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2013_review.pdf.
2. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
3. Банківська система скорочує зовнішню заборгованість // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/news/2013/09/5/393029/.
4. Банківська система України – результати діяльності у 2012 році. URCA «Українське кредитно-рейтингове агентство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ucra.com.ua.
5. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
6. Землячов С.В. Сутність, джерела формування та значення ресурсної бази комерційних банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/NvFbi/2009_3/Magazine_03_09_st12_pp68-74.pdf.
7. Основні показники діяльності банків України Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
8. Основні показники, що характеризують стан грошово-кредитного ринку. НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5525900.
9. Присяжнюк О. П. Джерела формування та зміцнення ресурсної бази комерційних банків в Україні // Проблеми та перспек-

тиви розвитку банківської системи України збірник наукових праць Вип. 31 (2011) «Українська академія банківської справи Національного банку України».
10. Стан міжбанківського кредитного ринку – 2006-2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/files/CREDITLAST.xls.
11. Статистичний бюлетень (електронне видання) НБУ. Кредити надані депозитними корпораціями (крім НБУ). Лютий 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xls.
12. Щетинін А.І. Гроші та кредит / А.І. Щетинін. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 440 с.

УДК 336.228.34

Михальчук Н.М.
викладач кафедри фінансово-економічної безпеки
Тернопільського національного економічного університету

КОЛЕКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ РИЗИКІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стаття розкриває проблеми забезпечення фінансової безпеки держави, зумовлені низькою ефективністю стягнення податкової заборгованості. З метою їх усунення запропоновано використання діяльності колекторських фірм у якості професійного адміністратора податкових боргів, виявлено переваги даних послуг. Досліджено особливості регулювання діяльності вітчизняних колекторів та проаналізовано позитивний зарубіжний досвід. Сформульовано рекомендації щодо організації співпраці фіскальних органів та колекторських фірм задля посилення рівня фінансової безпеки держави.
Ключові слова: податковий борг, фінансова безпека держави, колекторська діяльність.

Михальчук Н.М. КОЛЛЕКТОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРЕОДОЛЕНИЯ НАЛОГОВО-ДОЛГОВЫХ РИСКОВ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА
Статья раскрывает проблемы обеспечения финансовой безопасности государства, обусловленные низкой эффективностью взыскания налоговой задолженности. С целью их устранения предложено использование деятельности коллекторских фирм в качестве профессионального администратора налоговых долгов, выявлены преимущества данных услуг. Исследованы особенности регулирования деятельности отечественных коллекторов и проанализирован положительный зарубежный опыт. Сформулированы рекомендации по организации сотрудничества фискальных органов и коллекторских фирм для усиления уровня финансовой безопасности государства.
Ключевые слова: налоговый долг, финансовая безопасность государства, коллекторская деятельность.

Mykhalchuk N.M. COLLECTION ACTIVITIES AS A TOOL TO OVERCOME THE TAX-DEBT RISK OF FINANCIAL SECURITY OF THE STATE
It is reveals the problem of ensuring the financial security of the state, due to the low efficiency of recovery of tax arrears in the article. In order to eliminate it is proposed using of collection firms as a tax professional administrator duties, it is also discovered the benefits of these services. Peculiarities of regulation of domestic reservoirs and analyzed positive foreign experience. It is formed recommendations of the organization of cooperation between fiscal and debt collection companies in order to enhance the level of financial security.
Keywords: tax debt, financial security, collection activity.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток податкової системи України відбувається в умовах постійної зміни законодавчого поля, коливань економічної кон'юнктури і непередбачуваності перспектив для жодної зі сторін податкових відносин. Слабкими місцями податкової складової вітчизняної фінансової безпеки ми вважаємо податковий борг, який щороку зберігається та наростає, значні обсяги ухилення від оподаткування, продукування кризових явищ на підприємствах-податкових боржниках, їх банкрутство. Як результат – фінансова система втрачає суттєву частку ресурсів через тотальне списання податкової заборгованості. Відтак, гостро постає необхідність пошуку нових, більш ефективних методів погашення податкової заборгованості в інтересах підвищення рівня фінансової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед фахівців, що займалися вивченням податкового боргу, виділяємо А. Олійник, С. Онишка, О. Тимченко, А. Яковлеву та ін. Важливий вклад у розробку теоретичних основ фінансової безпеки внесли О. Барановський, В. Геєць, М. Єрмошенко, Б. Карпінський, В. Коваленко, В. Мунтіян, С. Науменкова, А. Сухоруков. Незважаючи на високий ступінь опрацювання вказаної тематики, зазначимо, що дослідження податкової складової фінансової безпеки на даний час представлено фрагментарно, при цьому роль податкового боргу в забезпеченні фінансової безпеки держави залишається невстановленою.

Питанням мінімізації заборгованостей та організації діяльності колекторських компаній приділяється значна увага у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі, зокрема такими науковцями, як: Ф. Бутинець, Л. Бондаренко, С. Дробязко, Я. Зинзюком, І. Кравченко, Т. Філіпенко, І. Ямборко. Проте можливість використання колекторських компаній з метою погашення податкової заборгованості в контексті забезпечення фінансової безпеки досліджується нами вперше.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає у розробці теоретичних підходів до використання колекторської діяльності як інструменту подолання податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з ключових індикаторів фінансової безпеки є ресурси у розпорядженні держави, якими виступають податки. Податкові надходження одночасно є способом забезпечення фінансової стійкості та фактором ризику та залежності. Відтак, констатуємо, що їх неповнота

є прямим ризиком для держави. Таким чином, виникає проблема попередження виникнення та наростання податкового боргу, а також підвищення ефективності заходів оптимізації сум накопиченого боргу до бюджетів.

Висловлюючи необхідність зростання рейтингу податкової заборгованості в ієрархії макроекономічних проблем, прослідкуємо тенденції цього негативного явища (рис. 1).

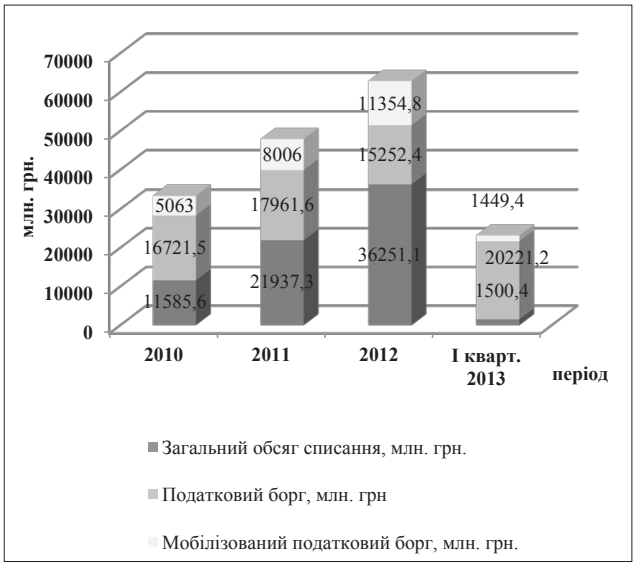

Рис. 1. Співставлення обсягів податкового боргу, мобілізованих сум податкової заборгованості та списання за 2010-I квартал 2013 рр. в Україні

Джерело: складено за [1]

Інструменти, що наразі використовуються у фіскальній практиці, засвідчили свою неефективність. За оцінкою Рахункової палати, на кожну гривню сплаченого до бюджету грошовими коштами податкового боргу в 2012 році відбувся приріст новоутвореного податкового боргу в розмірі 1,21 грн., а в I кварталі 2013 року – 3,12 гривні. Після набрання чинності Податковим кодексом було списано понад 30,5 млрд. грн. податкового боргу та розстрочених грошових зобов'язань [2]. Як видно з рисунку, скорочення податкового боргу на даний час досягається шляхом списання його як безнадійного, що означає безповоротну втрату фінансових ресурсів для держави. На нашу думку, не всі з перелічених в законодавстві обставин, що визначають неможливість повернення боргу, є абсолютно беззаперечними. Так, недостатність активів, дія непередбачуваних обставин, смерть фізичної особи, закінчення строку позовної давності роблять його погашення неможливим. Однак законодавчо закріпленими критеріями віднесення боргу до даного статусу є також фіктивність боржника-юридичної особи та перебування особи у розшуку понад 720 діб. Вважаємо, що такі обставини не лише не звільняють від відповідальності, а і потребують застосування додаткових більш жорстких санкцій кримінальної відповідальності. Поряд з цим при ефективному адмініструванні дані статуси можуть розцінюватися як борговий потенціал бюджетних надходжень.

На даний час стягнення прострочених боргів найширше практикують банки, все частіше практикуючи використання послуг посередників – колекторських компаній. Колекторство – це робота спеціалізованої організації з обробки безперечної заборгованості фізичних і юридичних осіб перед банками та іншими кредитними установами а також аналізу вірогідності повернення і здійснення самих процедур для її стягнення [3]. Зараз в Україні діє більше 200 колекторських компаній, які об'єднані в Асоціацію учасників колекторського бізнесу України.

Пропонуємо використати їх досвід залучення колекторських фірм для погашення заборгованостей третіх осіб в процесі стягнення податкової заборгованості. На наш погляд, така новація матиме ряд позитивних наслідків в контексті забезпечення податково-боргової безпеки держави: передача адміністративного навантаження на іншого стягувача, професійний підхід до процесу та, що найважливіше, можливість негайного погашення ризикованих випадків боргу.

Аналіз світового досвіду дозволяє стверджувати, що в країнах Європи діяльність колекторських компаній має більш консультативний характер. Тобто головною їх метою є пошук компромісу та шляхів виходу зі складних ситуацій, у яких з тих чи інших причин опинилися боржники. Головними засобами вирішення проблем європейські колекторські компанії вважають конструктивний діалог та співпрацю з банківськими установами. Основним принципом діяльності колекторів в зарубіжних країнах є забезпечення так званої «реанімації» боржників, тобто створення умов для їх адаптації в умовах ринку після стягнення суми кредиту. Мова йде про те, щоб боржник міг пережити цю процедуру та не залишитися банкрутом. Таким чином, методи діяльності колекторів в Європі значно відрізняються від методів вітчизняних колекторів, що, безумовно, змінює й зміст самих правовідносин [4].

Запроваджуючи такий метод взаємодії з боржниками, необхідно врахувати декілька моментів. Насамперед те, що на даний момент колекторська діяльність в Україні законодавчо практично не врегульована, тому часто виходить за рамки правового поля, при тому, що загрозливі вимоги є неприпустимим в демократичній, правовій державі. Метою правового регулювання є чітке встановлення прав, обов'язків та відповідальності сторін, діапазону дій щодо переконання боржника, що є припустимими.

Також, зважаючи на специфіку об'єкта стягнення, зрозуміло, що колекторська фірма повинна бути ретельно вивіреною, тому ми пропонуємо вибіркове залучення колекторів до співпраці з податковими органами. До основних критеріїв вибору колекторської організації для виконання державного замовлення відносимо наступні характеристики:

1) професіоналізм керівництва організації та команди спеціалістів;

2) арсенал використовуваних інструментів повернення боргу (наявність coll-центру, виїзних груп, юридичної підтримки);

3) законність методів роботи колекторської організації;

4) оперативність і гнучкість роботи (у зв'язку з тим, що ситуація може змінюватися миттєво, наприклад, майно може бути перевезене боржником за один день), завдання колекторської організації – по можливості попередити цей день ще до моменту виникнення цього задуму у боржника);

5) автоматизація процесів (бази боржників, програми додзвонювання, результати дзвінків по телефону, календар і результати судових засідань, звітність тощо)

7) комфортність співробітництва (система звітності, моніторингу ситуації);

8) погодження рішень;

9) ціна послуг (висока або низька вартість послуг ще не є остаточним критерієм вибору, оскільки цей параметр необхідно розглядати у сукупності з іншими, наприклад, собівартість технологізованого процесу повернення боргу, якість колекторських послуг тощо);

10) результат повернення боргу [5].

Доцільно впровадити процедуру ліцензування на рівні центрального органу виконавчої влади у сфері оподаткування з метою державного регулювання такого виду діяльності.

З позицій забезпечення податкової безпеки особливого значення набуває визначення вартості послуг колекторського агентства. Оплата залежить від варіанту співпраці, які бувають двох типів: безпосередній викуп колекторською компанією заборгованості клієнта з метою подальшої самостійної роботи та діяльність колекторського агентства від імені кредитора на підставі договору доручення за певну винагороду. Зазвичай вона складається з двох частин, перша з яких виступає в якості передоплати, друга – складає від 10 до 40 відсотків від вартості фактично стягнених сум з боржника і сплачується повністю протягом трьох днів з моменту надходження суми заборгованості кредитора. Договором між кредитором і колекторським агентством може бути змінено співвідношення першої і другої частин з метою покладання більшої частини витрат на боржника. На наш погляд, найбільш прийнятним є повний викуп заборгованості або друга форма оплати під гарантію розрахунків з боку держави.

Цікавим є досвід США, де вартість послуг колекторських фірм залежить від того, на якому етапі вони підключаються до роботи, оскільки найголовніше в роботі колекторського агентства – не одержати постанову суду, а разом з інститутом судових приставів досягти його виконання [6].

Не менш важливим є також нормативне закріплення статусів податкового боргу та категорій боржників, до яких може бути застосоване посередництво колекторських фірм – своєрідних критеріїв відбору. На наш погляд, це мають бути найбільш ризиковані випадки: податковий борг у статусі безнадійного, крім боргу державних та комунальних підприємств, боргу фізичної особи, що померла та заборгованості платника, що виникла через обставини непереборної сили; особливий наголос ми робимо на боржниках, що створюють недоїмку протиправної природи, тобто підприємства-фіктивні банкрути, боржники, що вчиняють неправомірні дії у випадку банкрутства, особи, що створили фіктивну фірму, «фірму-одноденку»; особи, що не виконують умови договору розстрочення або порушують умови забезпечення заставного майна; особи, що переховуються від контролюючих органів.

Стосовно податкового боргу, що має кримінальну природу, не можна оминути проблему протидії кримінальному банкрутству. Законодавча дефініція «банкрутство» означає констатацію факту неможливості відновлення платоспроможності, тому «доведення до банкрутства» фактично є доведенням підприємства до ліквідації. Однак після введення судом щодо боржника процедури розпорядження майном виникають труднощі із застосуванням кримінальної відповідальності – банкрутства у повному розумінні немає: неплатоспроможне підприємство буде оголошено таким по закінченні усіх заходів або процедуру банкрутства буде зупинено, якщо сторони укладуть мирову угоду. Тому необхідно законодавчо регламентувати можливість відкриття кримінального провадження на етапі виявлення випадків з ознаками доведення до неплатоспроможності, не очікуючи ухвали суду про визнання банкрутом.

Також вважаємо, що випадки, викладені у частинах 1, 2 ст. 212 ККУ (умисне ухилення від сплати податків та ухилення за попередньою змовою групи осіб або ухилення у великих розмірах), слід віднести до випадків створення податкового боргу із можливістю застосування усіх заходів управління заборгованістю, зокрема продажу такого боргу ліцензованому колектору.

Усвідомлюючи всю суперечливість застосування колекторських послуг в стягненні податкової заборгованості та складність імплементації даної новації у фіскальну практику на сучасному етапі перманентного реформування, в умовах, коли Україна задля уникнення загрози дефолту здійснює багатомільярдні зовнішні запозичення, такий спосіб нейтралізації податково-боргових ризиків для посилення фінансової безпеки вважаємо перспективним та виправданим.

Висновки з проведеного дослідження. Доцільність використання послуг колекторських компаній з метою погашення податкового боргу, на наш погляд, обумовлена рядом факторів. По-перше, це стабілізація надходжень зобов'язань платників-податкових боржників, що позитивно вплине на загальний рівень фінансової спроможності держави. Можливою стане розробка більш професійних сценаріїв повернення боргу, що не призведуть до втрати боржника. По-друге, значно скоротяться адміністративні витрати на штат фахівців із адміністрування податкових боргів. По-третє, підвищення ефективності повернення проблемної заборгованості за рахунок використання спеціальних технологій колекторських фірм значно розвантажить судову систему та сприятиме зниженню її корумпованості, оскільки меншу частку боржників необхідно буде притягувати до відповідальності у судовому порядку. Крім того, делегування «караючої» функції колекторам дозволить частково подолати негативний імідж податкового органу у суспільстві, утверджуючи його роль як сервісної служби.

Для цього передусім необхідно розробити та прийняти Закон України «Про колекторську діяльність в Україні», який повинен охоплювати усі сторони даного виду діяльності, фіксувати вичерпний перелік можливих способів та методів впливу на боржника, регламентувати застосування відповідальності за порушення колекторами конституційних прав осіб, а також містити критерії, за яким відбуватиметься ліцензування колекторських компаній для співпраці із державними фіскальними органами.

Саме в апробації даного інструменту стягнення податкової заборгованості ми вбачаємо перспективи зміцнення фінансової безпеки держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Висновки щодо Виконання державного бюджету України за 2010-2012 рр. // Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16739020.
2. Заходи із зменшення податкової заборгованості мають бути ефективнішими. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16743718.
3. Дробязко С. І. Особливості нормативно-законодавчого забезпечення організації обліку колекторської діяльності / С. І. Дробязко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_36/29.pdf.

4. Філіпенко Т. В. Правове регулювання діяльності колекторських компаній: український та європейський досвід / Філіпенко Т. В., Філатов В. В. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 4 (16) 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/pc/Downloads/VKPI_soc_2012_4_12.pdf.
5. Бондаренко Л. Критерии отбора коллекторских организаций коммерческими банками / Л. Бондаренко, Я. Зинзюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2012. – Вип. 10. – Частина 3. – 412 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://econa.at.ua/Vypusk_10/ea10-3.pdf
6. Інформаційний довідник (рейтингові агентства, кредитні бюро, колекторські компанії) [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/inf_dov-rakbkk.htm.

УДК 336.225.674:658.14

Нагайчук В.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Фінанси і кредит»
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного технічного університету

ДОХОДИ І ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ

Стаття присвячена питанню аудиту доходів та витрат господарської діяльності підприємства. Визначено сутність доходів і витрат господарської діяльності підприємства як об'єкта аудиту. Обґрунтовано доцільність впровадження внутрішнього аудиту доходів і витрат. Досліджено критерії оцінки ефективності внутрішнього аудиту. Визначено шляхи удосконалення аудиту доходів і витрат господарської діяльності підприємства.
Ключові слова: доходи, витрати, аудит, підприємство, господарська діяльність, внутрішній аудит.

Нагайчук В.В. ДОХОДЫ И РАСХОДЫ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ОБЪЕКТ КОНТРОЛЯ
Статья посвящена вопросу аудита доходов и расходов хозяйственной деятельности предприятия. Определена сущность доходов и расходов хозяйственной деятельности предприятия как объекта аудита. Обоснована целесообразность внедрения внутреннего аудита доходов и расходов. Исследованы критерии оценки эффективности внутреннего аудита. Определены пути усовершенствования аудита доходов и расходов хозяйственной деятельности предприятия.
Ключевые слова: доходы, расходы, аудит, предприятие, хозяйственная деятельность, внутренний аудит.

Nagaychuk V.V. INCOME AND EXPENSES OF THE ENTERPRISE AS AN OBJECT OF CONTROL
The article is devoted to the question of audit of income and expenses of economic activity of the enterprise. The essence of income and expenses of economic activity of the enterprise as an object of audit is defined. Expediency of introduction of an internal audit of income and expenses is proved. Criteria of an assessment of efficiency of an internal audit are investigated. The ways of improvement of audit of income and expenses of economic activity of the enterprise are defined.
Keywords: income, expenses, audit, enterprise, economic activity, internal audit.

Постановка проблеми. Питання дослідження аудиту доходів та витрат господарської діяльності на підприємствах є дуже важливим і актуальним у наш час. Розвиток ринкових відносин в Україні, інтеграція капіталу різних суб'єктів господарювання та умови ведення бізнесу потребують від власників вітчизняних підприємств максимізації доходів та мінімізації витрат діяльності, призводять до ускладнення форм і методів управління витратами. Питання інформаційного забезпечення управління витратами, з одного боку, є невід'ємною складовою цього процесу, а з іншого – вони не мають однозначного підходу. Особливо це стосується вітчизняних підприємств зі складною виробничою структурою, більше ніж третина з яких є збитковими. Чинна облікова система повністю не задовольняє зростаючі потреби менеджменту. Інформація фінансової звітності дозволяє дати лише загальну оцінку фінансового стану підприємства і не може бути використана для обґрунтування управлінських рішень щодо витрат. У зв'язку з цим зростає значення аудиту як однієї з функціональних складових інформаційного забезпечення управління витратами, спрямованої на досягнення стратегічних і тактичних цілей, та вимагає пошуку нових підходів до його вдосконалення.

В умовах фінансової кризи першочерговим завданням вітчизняних підприємств є збереження конкурентоспроможності, що обумовлює підвищення ролі аудиту як основного фактора збільшення прибутку підприємства. Тож функції аудитора не обмежуються лише підтвердженням достовірності даних бухгалтерського обліку та показників фінансової звітності. В існуючих економічних умовах аудитор має надати ґрунтовні рекомендації щодо підвищення прибутку підприємства. Також з розвитком ринкових відносин підприємства почали, окрім основної діяльності, інвестувати вільні активи у фінансову та інвестиційну діяльність, а це неможливо, коли більшість українських підприємств є збитковими чи їх дохід мінімальний. Тому керівники підприємств усвідомили необхідність суворого контролю за доходами підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення проблеми аудиту доходів та витрат зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти: А. Бабо, Ф. Вуд, В. Бачинський, М. Білуха, Ф. Бутинець, С. Голов, М. Корягін, С. Котляров, П. Куцик, Є. Мних, В. Озеран, В. Пархоменко, М. Пушкар, А. Садовников, Л. Солошенко, В. Сопко, Н. Ткаченко, Б. Усач, М. Чумаченко та ін. Але варто відмітити, що, незважаючи на таку кількість наукових праць, на сьогодні питанню аудиту доходів та витрат саме господарської діяльності підприємств не приділялося достатньо уваги, тому воно потребує подальшого розгляду.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні сутності доходів і витрат господарської діяльності підприємства як об'єкта аудита та обґрунтуванні необхідності впровадження внутрішнього аудиту доходів і витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою будь-якої підприємницької діяльності є одержання прибутку. Доходи виникають у результаті проведення операцій, спрямованих на збільшення економічних вигід. Економічною вигодою є прибуток. Звідси отримання доходів прямо пропорційно впливає на суму отриманого прибутку, тобто на досягнення основної мети підприємництва. Тому всі суб'єкти підприємницької діяльності прагнуть одержати якнайкращі результати за цими показниками, а об'єкти, у свою чергу, стають предметами аудиторських перевірок, які потребують детального вивчення.

Щодо визначення сутності поняття «дохід», то, згідно з П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати», доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період.

Вказана категорія постійно знаходиться у полі зору світової облікової практики. Про це свідчить МСБО 18 «Дохід», який визначає доходом від основної діяльності «... валове надходження економічних вигод протягом певного періоду, яке виникає в ході звичайної діяльності підприємства, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу».

Інший підхід до визначення сутності доходу використовується FASB (Financial Accounting Standards Board – Рада по розробці стандартів фінансового обліку), яка визначає дохід як надходження активів господарюючої одиниці або погашення його кредиторської заборгованості (або комбінація того чи іншого) в результаті постачання або виробництва товарів, надання послуг чи інших операцій, які складають його основну діяльність.

Аналіз літературних джерел надає підстави зробити висновок, що дохід – це виручка підприємства, отримана в результаті проведення операцій із збільшення економічних вигод у грошовому чи матеріальному вигляді. Дане визначення дає найбільш загальне уявлення про доходи.

Як економічна категорія дохід у загальному розумінні означає потік грошових та інших надходжень за одиницю часу і складається з таких елементів, як прибуток, заробітна плата, процент і рента.

Відповідно до Податкового кодексу, всі доходи поділяються на дві групи:

1. Дохід від операційної діяльності – до його складу входить дохід від реалізації товарів. Визнається в розмірі договірної (контрактної) вартості, але не менше ніж сума компенсації, отримана в будь-якій формі, у тому числі при зменшенні зобов'язань.

2. Інші доходи (доходи у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, володіння борговими вимогами; доходи від операцій оренди, лізингу, суми штрафів та неустойки чи пені тощо) [1, с. 102].

Дохід – це досить складна і суперечлива економічна категорія, що виконує різноманітні функції. З одного боку, доходи є елементом національного доходу країни, джерелом постійного зростання матеріального й духовного рівня життя суспільства й утворення фінансових ресурсів держав, з іншого – виступають як кінцевий результат роботи окремих підприємств, служать джерелом їхнього подальшого розвитку, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства.

На практиці остаточно невирішеною проблемою є момент визнання доходу. Вибір їх впливає на фінансові результати діяльності підприємств і на величину прибутку. Метод визначення доходів і витрат повинен забезпечити найбільш оптимальне і точне відображення доходів у покупця і витрат у продавця товарів. Від вибору методу визначення доходів і витрат залежить і порядок ведення бухгалтерського обліку на підприємствах.

Проданчук М. вважає, що поняття моментів визнання доходів і витрат є порушенням принципу реалізації, оскільки моментом визнання доходів може бути лише дата переходу права власності та ризику від продавця до покупця. Але, захищаючи свої інтереси, держава не може погодитися із цим принципом, бо в нинішніх умовах господарювання платіжна криза, що полягає в неотриманні оплати від покупців, є глобальною проблемою, розв'язання якої важливіше, ніж вирішення питань, пов'язаних з виробництвом продукції. Для держави замість принципу нарахування логічнішим є правило першої події, що і призводить до надмірного вилучення фінансових ресурсів у підприємств [2, с. 107].

У Великобританії для визначення фактичної дати, коли господарську операцію можна вважати продажем (реалізацією) в цілях розрахунку прибутків або збитків за звітний період, є дата сплати податку на додану вартість (ПДВ). Таким чином, можна вважати, що певна господарська операція буде включена в показники продажу після доставки відповідних товарів і виставлення рахунку-фактури, тобто до фактичної сплати. Навіть якщо готівка не була отримана, господарська операція буде включена в показник продажу (реалізації) з метою визначення доходу, тобто розрахунку прибутку або збитку [3, с. 112].

Метою аудиту доходів є встановлення об'єктивної істини щодо достовірності, об'єктивності, правдивості й законності відображення в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності доходів та фінансових результатів і донесення цієї істини через аудиторський висновок до користувачів інформації [4, с. 12].

Аудит доходів виробничого підприємства передбачає: перевірку відповідності оцінки готової продукції методу оцінки, встановленому обліковою політикою; перевірку відповідності оцінки відвантаженої продукції встановленому обліковою політикою методу; перевірку розрахунку та відображення відхилень фактичної собівартості від вартості її за обліковими цінами; перевірку повноти та своєчасності відображення в обліку виробленої продукції; перевірку проведення інвентаризації готової продукції.

Необхідною умовою функціонування суб'єкта господарювання та важливою складовою будь-якої господарської діяльності є його витрати.

Витрати за національними стандартами – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу між власниками). Таке трактування відповідає вимогам міжнародних стандартів.

Щодо трактування поняття «витрати» за кордоном, то у США, для прикладу, Рада зі стандартів фінансового обліку витрати трактує як відтік або інше використання активів і/або виникнення кредиторської заборгованості у результаті відвантаження або

виробництва товарів, надання послуг або здійснення інших операцій, які є основою діяльності господарюючого суб'єкта.

Австралійський фонд науково-дослідних робіт з питань бухгалтерського обліку під витратами визначає «споживання або втрати потенційного прибутку або майбутніх економічних вигод у формі зменшення активів або збільшення кредиторської заборгованості господарюючого суб'єкта, які не пов'язані з виплатами власникам і які призводять до зменшення власного капіталу у звітному періоді» [5, с. 416-417].

Міжнародна федерація бухгалтерів (SFAC № 5) пояснює витрати як витрачання або будь-яке інше використання активів чи прийняття зобов'язань (або поєднання того й іншого) протягом періоду у зв'язку з доставкою або виробництвом товарів, наданням послуг чи веденням іншої діяльності, яка складає безперервну основну діяльність організації [6, с. 185].

Необхідною умовою відображення витрат у сучасній системі бухгалтерського обліку є їх визнання, яке базується на принципах нарахування та відповідності. Тобто витрати визначаються в періоді, в якому було визнано дохід, для одержання якого вони були здійснені. В іншому випадку – відображаються у тих періодах, у яких вони були здійснені.

Економічно обґрунтована класифікація витрат є важливою передумовою успішної організації обліку витрат, калькулювання собівартості та ефективного управління витратами.

Для здійснення ефективного управління доходами і витратами, надзвичайно важливо ввести в організаційну структуру підприємства службу внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит – це незалежна експертна діяльність аудиторської служби (відділу внутрішнього аудиту), суб'єкта господарювання для перевірки та оцінки адекватності, ефективності системи внутрішнього контролю та якості виконання призначених обов'язків працівниками [7, с. 120].

Під внутрішнім аудитом витрат варто розуміти одну з функцій управління, спрямовану на забезпечення контролю за правильним відображенням в обліку та фінансовій звітності витрат господарської діяльності підприємства відповідно до вимог чинного законодавства, а також у відповідності з обліковою політикою та внутрішніми процедурами, встановленими внутрішніми документами; здійсненням системного аналізу; оцінкою ефективності системи управління; своєчасністю, правильністю, повнотою і точністю відображення основної та іншої діяльності у звітності; забезпеченням збереження активів.

Впровадження внутрішнього аудиту витрат є однією з нагальних потреб сьогодення, що надасть керівництву підприємства змогу: забезпечити ефективне використання виробничих ресурсів підприємства; мінімізувати виробничі витрати; сформувати адекватну сучасним умовам господарювання систему інформаційного забезпечення всіх рівнів управління витратами, що забезпечуватиме вчасну адаптацію підприємства до змін внутрішнього і зовнішнього середовища.

Доцільність впровадження внутрішнього аудиту має обґрунтовуватись його ефективністю, під якою варто розуміти здатність внутрішнього аудиту до вирішення певного завдання, ступінь цінності контрольно-оціночної інформації, досягнення позитивного результату в управління господарською діяльністю підприємства.

Для оцінки ефективності внутрішнього аудиту витрат господарської діяльності підприємства необхідно перш за все встановити відповідні критерії. Критерії – це вимога, що визначає правило однозначного вибору засобів досягнення мети. Основними критеріями оцінки ефективності внутрішнього аудиту є результативність, дієвість і економічність.

Результативність – це головний критерій визначення ефективності внутрішнього аудиту витрат діяльності. Не можна робити висновки про результати внутрішнього аудиту витрат без виявлення практичних наслідків, які вплинули на зміст діяльності об'єкта, що перевіряється.

Від критерію результативності невіддільний критерій дієвості внутрішнього аудиту витрат, який відображає той позитивний вплив, який контроль здійснює на підконтрольний об'єкт, здатність суб'єкта контролю забезпечити своєчасне та повне виконання об'єктом контролю рекомендацій, вказівок і вимог. Такий підхід відповідає вимогам оцінювати ефективність внутрішнього аудиту не як ефект, а як властивість аудиту.

За допомогою внутрішнього аудиту досягається певна економічність, яка є вужчим поняттям, ніж ефективність, і передумовою для її реалізації.

Результати аналізу наукових досліджень критеріїв та методик оцінки ефективності внутрішнього аудиту надають підстави стверджувати, що критеріями оцінки ефективності внутрішнього аудиту в управлінні витратами підприємства мають бути не лише кількісні, а й якісні характеристики. До того ж до критеріїв ефективності внутрішнього аудиту витрат варто віднести і критерії якості контрольно-оцінної інформації. Тобто при оцінці ефективності внутрішнього аудиту водночас доцільно оцінювати і інформацію, яка формується за його результатами. Критеріями оцінки ефективності внутрішнього аудиту витрат діяльності підприємств є результативність, дієвість, економічність, доцільність, рівень ризику, виявлення резервів, гнучкість, своєчасність, надійність, простота, оптимальність, цільова спрямованість, збалансованість, витрати та аудит, професійні експертні рекомендації.

Оцінку ефективності внутрішнього аудиту витрат підприємства пропонується здійснювати за комплексним підходом, який передбачає наступні етапи:

- перший етап передбачає формування інформаційної бази щодо досягнення цілей на окремих етапах внутрішнього аудиту в управлінні витратами підприємства для здійснення процедур оцінки його ефективності;
- другий етап передбачає визначення ефективності внутрішнього аудиту витрат за критеріями оцінки;
- третій етап передбачає вибір методу та тестів оцінки ефективності внутрішнього аудиту витрат;
- четвертий етап – оцінка ефективності на окремих етапах внутрішнього аудиту в управлінні витратами підприємства з використанням розробленої шкали оцінки ефективності за рівнями: низький, середній, високий.

Враховуючи те, що система аудиту в Україні знаходиться у процесі розвитку та вдосконалення, виникає необхідність у створенні системи контролю його якості. Сьогодні якість вітчизняного аудиту взагалі й аудиту фінансової звітності зокрема викликає багато нарікань: методика перевірки залишається недосконалою і не повністю враховує сучасні наукові надбання, що мають бути покладені в основу розвитку аудиторської практики.

У діючих в Україні методичних вказівках та спеціальній науковій літературі, що розкривають методику і організацію аудиту доходів і витрат, насампе-

ред звертають увагу на аудиторське підтвердження достовірності даних про доходи і витрати, процеси їх формування, ігноруючи реалізацію аналітичних процедур аудиту. Це обмежує функціональну значущість аудиторської діяльності і попит на виконання такого виду робіт.

В оцінках доцільності та ефективності здійснення витрат, як і у визнанні доходів за видами діяльності, важливим є не лише підтвердження повноти та достовірності інформації обліку і звітності на основі відповідних процедур аудиту, а і широке використання аналітичних процедур, які не тільки сприяють розв'язанню завдань оцінки достовірності, але і надають неупереджену інформацію про кон'юнктуру інтересів за цією проблематикою.

Доцільно виділити такі шляхи вдосконалення аудиту доходів і витрат господарської діяльності підприємства з урахуванням практики та досвіду:

– надати достовірну фінансову звітність, що передбачає проведення якісного та об'єктивного аудиту;

– створити систему контролю якості аудиту в Україні;

– удосконалити методику аудиту доходів і витрат господарської діяльності підприємства з урахуванням сучасних наукових надбань, що мають бути покладені в основу розвитку аудиторської практики;

– розробити досконалу методику складання аудиторських робочих документів, що використовуються під час аудиту доходів і витрат господарської діяльності підприємства;

– запропонувати підприємствам у кожному окремому випадку самостійно визначати метод відображення доходу та вирішувати, коли і в якому обсязі визнавати дохід від реалізації продукції у звітному періоді залежно від факту господарської операції;

– удосконалити законодавство України у сфері фінансового контролю та гармонізувати нормативно-правове забезпечення з міжнародними і європейськими стандартами.

Виходячи з цього, запорукою професійного надання аудиторських послуг є налагоджений процес формування документації з аудиту, наявність якої, з одного боку, надає змогу аудитору в разі необхідності захистити сумлінність виконання своїх обов'язків, а з іншого – документування процедур аудиторської перевірки створює базу для контролю якості аудиторських перевірок.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. На сьогодні аудит доходів і витрат як вид контролю є необхідним і обґрунтованим, оскільки володіння достовірною інформацією – це передумова успішного функціонування суб'єктів господарювання.

Таким чином, в умовах швидких змін конкурентного середовища, зростання розміру підприємств, підвищення складності процесів управління у керівництва підприємства недостатньо інформації, необхідної для прийняття правильних управлінських рішень та забезпечення конкурентоспроможності. Внутрішній аудит доходів і витрат є об'єктивним джерелом інформації, а, отже, сприяє досягненню цілей і виконанню поставлених завдань найефективнішим способом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податковий кодекс України. – К. : Економіка ІВЦ ДПА України, 2010. – 336 с.
2. Сопко В. В. Бухгалтерський облік : навч. посібник / В. Сопко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.
3. Чабанюк О. М. Управління витратами в умовах ринкової економіки / О. Чабанюк // Проблеми удосконалення бухгалтерського обліку в умовах ринкової економіки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., жовтень 1999 р. / гол. ред. Ю. А. Верига. – Полтава : ПКІ, 1999. – С. 76-79.
4. Іванова Н. А. Організація і методика аудиту : навч. посібник / Н. Іванова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 216 с.
5. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : монографія. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 336 с.
6. Нападовська Л. В. Управлінський облік : підручник для студ. вищ. навч. закл. / Л. Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
7. Нагайчук В. В. Внутрішній аудит як діагностичний засіб в управлінні підприємством / В. В. Нагайчук // Наукові дослідження – теорія та експеримент 2008 : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Полтава, 19-21 травня 2008 р. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2008. – Т. 11. – С. 119-121.

УДК 336.027:519.233.24

Огородня Є.М.
викладач кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ

Стаття присвячена побудові інтегрального показника для оцінки результативності монетарної політики. Інтегральний показник побудовано з метою комплексної оцінки результативності монетарної політики з врахуванням досягнення основних її цілей. Для інтерпретації отриманих результатів була запропонована інтервальна шкала, що побудована з використанням закону Фібоначчі.

Ключові слова: результативність монетарної політики, інтегральний показник, стабільність фінансової системи, стабільність банківської системи, закон Фібоначчі.

Огородняя Е.Н. ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ НБУ

Статья посвящена построению интегрального показателя для оценки результативности монетарной политики. Интегральный показатель построен с целью комплексной оценки результативности монетарной политики с учетом достижения ее основных целей. Для интерпретации полученных результатов была предложена интервальная шкала, построенная с использованием закона Фибоначчи.

Ключевые слова: результативность монетарной политики, интегральный показатель, стабильность финансовой системы, стабильность банковской системы, закон Фибоначчи.

Ogorodnyi Y.N. INTEGRAL INDICATOR EVALUTION OF NBU's MONETARY POLICY
The article is devoted to the construction of an integrated parameter for evaluation of monetary policy. The overall indicator is constructed with a view to a comprehensive evaluation of monetary policy in view of achieving its main objectives. For the interpretation of the results was proposed interval scale that is built using Fibonacci law.
Keywords: monetary policy effectiveness, the integral index, financial system stability, banking system stability, Fibonacci's law.

Постановка проблеми. Результативність монетарної політики являється головним критерієм її ефективності. Результативність монетарної політики Національного банку України передбачає досягнення основних цілей загальноекономічної політики країни. Відповідно до чинного законодавства [26, 10], головними цілями монетарної політики НБУ є забезпечення стабільності банківської системи, фінансової системи, національної грошової одиниці і цінової стабільності. Наявність даних компонент потребує комплексної оцінки результативності монетарної політики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Як в Україні, так і за кордоном опублікована значна кількість робіт, присвячених оцінці ефективності монетарної політики центрального банку, в межах яких частково проводиться оцінка результативності монетарної політики. Серед найбільш відомих – Н. Волоснікова [25], М. Панковець [24], А. Сомик [21], Ю. Корнєєва [22], К. Жулінська [23], Л. Гамбакорта, Б. Хофманн, Г. Пирсман [20], Дж. Вікс [19] та інші, але залишається нерозкритим питання щодо інтегрованої оцінки результативності монетарної політики центрального банку країни.

Постановка завдання. Відповідно до викладеного, основною метою дослідження є комплексна оцінка результативності монетарної політики Національного банку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Грунтуючись на специфіці монетарної політики НБУ та необхідності врахування всіх складових результативності монетарної політики, пропонуємо проаналізувати результативність монетарної політики за допомогою інтегрального показника, який включає інтегральні показники стабільності фінансової системи та стабільності національної грошової одиниці з ціновою стабільністю рис. 1.

Під інтегральним показником будемо розуміти деякий умовний числовий вимірювач латентної якості досліджуваного явища. Реалізація ідеї побудови інтегрального показника пов'язана з трьома основними складовими, які становлять його фундаментальну базу: визначення його концепції; формування інформаційної бази; визначення алгоритму його розрахунку [5, с. 34].

Враховуючи специфіку монетарної політики НБУ, сформуємо пропозиції щодо методики визначення інтегрального показника стабільності фінансової системи країни. Вважаємо за доцільне проводити дослідження за наступними груповими критеріями: стабільність банківської системи, ринку нерухомості, фінансових ринків, бюджетної системи та стабільність зовнішніх взаємозв'язків. У групових критеріях стабільності банківської системи повинно відображатися її стан, складові з якими вона тісно взаємодіє і так по кожній групі складових. Основні складові – параметри кожного субінтегрального показника – відображені на рис. 1.

Головною метою побудови інтегрального показника є компактне вираження і опис стабільності фінансової системи зі збереженням властивостей її складових, для подальшого використання інтегрального показника стабільності фінансової системи як показника результативності монетарної політики НБУ та маркера у імітаційній моделі при розробці сценаріїв щодо формування монетарної політики для забезпечення сталого розвитку економіки країни.

Григорук П. М., Ткаченко І. С. [5, с. 34] виділяють основні вимоги щодо побудови інтегрального показни-

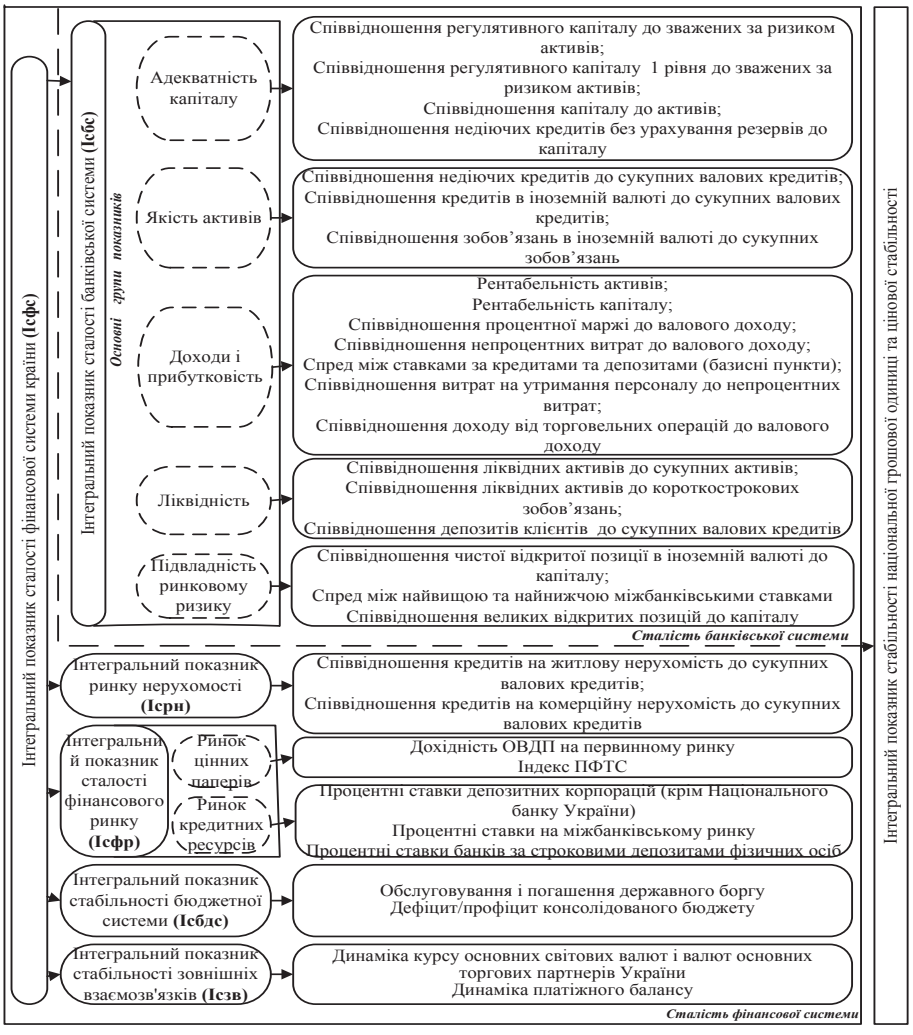

Рис. 1. Результативність проведення монетарної політики НБУ щодо забезпечення сталості економіки країни

ка: показник повинен чітко відображати мету його побудови і дозволяти вирішувати поставлені завдання; він повинен бути достатньо інформативним і володіти достатньою роздільною здатністю для досліджуваних об'єктів; він повинен піддаватись простій і зрозумілій інтерпретації; зміна його позитивної якості повинна відповідати напрямкам переваги його складових; показник повинен максимально враховувати інформативність його складових і при цьому допускати стиснення надлишкової інформації, що в них міститься; він повинен бути інваріантним стосовно одиниць вимірювання його складових; він повинен максимально відтворювати варіацію його складових.

Основним недоліком інтегрального показника стабільності фінансової системи є його громіздкість, тому для усунення даного недоліку необхідно застосувати процедуру послідовної згортки. Використовують найбільш поширені її форми: адитивну і мультиплікативну. Побудова інтегрального показника формується, як у вигляді згортки, так і з врахуванням думок експертів, щодо оцінки якості кожного об'єкту. Визначення вагових коефіцієнтів при побудові інтегрального показника, являється досить важливим етапом. Одним з найпоширеніших методів визначення ваги коефіцієнтів є застосування методу експертних оцінок. Але більш об'єктивним є застосування оцінок, які отримані за допомогою статистичних методів опрацювання даних [5, с. 35; 6; 13]. Для визначення інтегрального показника, складові якого мають однакове вагове значення, доцільно застосовувати середнє арифметичне або середнє геометричне.

Для розробки економіко-метричних моделей оцінки інтегрального показника стабільності фінансової системи застосуємо адитивну модель [9] інтегрального показника. Інтегральний показник розрахуємо як середнє геометричне зі значень, які входять до його складу індивідуальних показників. Перевагою цих методів є простота розрахунків [9, с. 43]. Основним недоліком при розрахунку інтегрального показника при використанні середньоарифметичного значення є те, що будь-яке погіршення однієї часткової оцінки компенсується таким же за абсолютною величиною покращенням іншої часткової оцінки [18]. Тому для усунення недоліку значення загального показника розрахуємо як середнє геометричне за формулою 1 [18]:

$$I_{коеф} = \sqrt[n]{k_1 \times k_2 \times ... \times k_n} = \sqrt[n]{\prod k_n}, \qquad (1)$$

де $I_{коеф}$ – інтегральний показник стабільності фінансової системи;

k_1, k_2, …, k_n – часткові коефіцієнти;

n – кількість часткових коефіцієнтів.

Відповідно до робіт [18; 4; 3], основним недоліком даної формули являється застосування даної формули у випадках, коли хоч однин з часткових коефіцієнтів дорівнює нулю, то і інтегральний коефіцієнт може мати нульове значення.

Для усунення такого недоліку використовують модифіковану формулу 2 [18, 4]:

$$I_{коеф} = \sqrt{\prod (1 + k_n) - 1}, \qquad (2)$$

Таким чином, модель інтегрального показника стабільності фінансової системи має наступний вигляд, формула (3):

$$I_{сфс} = \sqrt{I_{сбс} \times I_{срн} \times I_{сфр+} \times I_{сбдс} \times I_{сзв}}, \qquad (3)$$

де Ісбс – інтегральний показник стабільності банківської системи;

Ісрн – інтегральний показник стабільності ринку нерухомості;

Ісфр – інтегральний показник фінансових ринків;

Ісбдс – інтегральний показник стабільності бюджетної системи;

Ісзв – інтегральний показник стабільності зовнішніх взаємозв'язків.

Розрахунок інтегрального показника кожної складової загального інтегрального показника стабільності фінансової системи проводиться в декілька етапів.

У першу чергу необхідно стандартизувати дані формула 4 [8, 2, 17 с.130]:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j}, j = 1..5, \qquad (4)$$

Де $\bar{x}_j$ – середнє арифметичне значення j-того показника;

Sj – середньоквадратичне відхилення j-того показника;

Z_{ij} – стандартизоване значення j–того показника для і–того об'єкту

Наступним кроком є виявлення показників стимуляторів і дестимуляторів у кожній з груп. Відповідно, показники-стимулятори – це показники, зростання значень яких характеризує покращення характеристик об'єкту, а дестимулятори – показники, які надають негативний вплив на стабільність об'єкту.

Отже розмежуємо основні стимулятори і дестимулятори. До стимуляторів відносяться наступні показники: співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів; співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів; співвідношення капіталу до активів; рентабельність активів; співвідношення процентної маржі до валового доходу; рентабельність капіталу; співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат; співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу; співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських); дохідність ОВДП на первинному ринку; процентні ставки банків за строковими депозитами фізичних осіб; процентні ставки депозитних корпорацій (крім Національного банку України); обслуговування і погашення державного боргу; індекс ПФТС.

До дестимуляторів належать: співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу; співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань; співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів; співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів; спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти); співвідношення непроцентних витрат до валового доходу; співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу; спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти); співвідношення великих відкритих позицій до капіталу; співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів; співвідношення кредитів на комерційну нерухомість до сукупних валових кредитів; динаміка платіжного балансу; дефіцит/профіцит консолідованого бюджету; динаміка курсу основних світових валют і валют основних торгових партнерів України; процентні ставки на міжбанківському ринку.

Після визначення стимуляторів і дестимуляторів необхідно побудувати точку еталону p_0 (x_{01}, x_{02},… x_{oj},…x_{0m}), j=1..m. у даному випадку еталонна точка – це штучний період (квартал), який характеризується найкращими значеннями за кожний з показників $I_{сбс}$-$I_{сзв}$ серед досліджуваних часових періодів. Тобто значення xj показника для точки еталону розрахо-

вується для стимулятора точка етало розраховується як – x_{0j}=max x_{ij}, та відповідно якщо xj-дестимулятор, то розрахункова формула має наступний вигляд: x_{0j}=man x_{ij}.

Відстань між точкою-еталоном та окремими точками, які характеризують об'єкт дослідження розрахуємо за допомогою Евклідової відстані зо формулою 5. Відповідно, чим ближче певний квартал до точки-еталону, тим більш стабільним воно є.

Після побудови точки-еталону необхідно розраховувати відстані [14, с. 145]:

$$d_{0i} = \sqrt{\sum_{j=1}^{m}(x_{ij} - x_{0j})^2}, \qquad (5)$$

Таким чином, значення інтегрального показника кожної складової стабільності фінансової системи пропонуємо розрахувати за формулою 6 [14]:

$$K_i = 1 - \frac{d_{0i}}{d}, \ \left(d = \bar{d}_0 + 2\delta_0\right), \qquad (6)$$

де $\bar{d}_0 = \frac{\sum_{i=1}^{n} d_{0i}}{n}$ – середнє арифметичне значення евклідових відстаней між об'єктами та еталоном;

$\delta = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}(d_{oi} - \bar{d}_0)^2}{n}}$ – середнє квадратичне відхилення значень евклідових відстаней між об'єктами та еталоном.

Результати розрахунків за кожною складовою (частковим інтегральним показником) представлені в табл. 1 та загальні значення інтегрального показника наведено в табл. 2.

Розрахунковий період для побудови інтегрального показника було обрано з IV кварталу 2005 року по II квартал 2013 року. Дана вибірка обумовлена в першу чергу формою звітності Національного банку України та впровадженням в його діяльність методики МВФ [15], щодо визначення фінансової стабільності в країні.

Для побудови інтегрального показника стабільності національного грошової одиниці та цінової стабільності розрахуємо коефіцієнти осциляції за формулою 8 [7, 12, с. 116; 1, с. 42-43], який відображає

Таблиця 1

Значення складових сукупного інтегрального показника стабільності фінансової системи

Період	Інтегральний показник стабільності банківської системи	Інтегральний показник стабільності ринку нерухомості	Інтегральний показник стабільності фінансового ринку	Інтегральний показник стабільності зовнішніх взаємозв'язків	Інтегральний показник бюджетної системи
2005 кв.4	0,28	0,80	0,16	0,46	0,22
2006 кв.1	0,30	0,82	0,19	0,63	0,32
2006 кв.2	0,26	0,54	0,23	0,50	0,35
2006 кв.3	0,21	0,48	0,24	0,57	0,66
2006 кв.4	0,24	0,43	0,25	0,62	0,47
2007 кв.1	0,22	0,48	0,18	0,57	0,34
2007 кв.2	0,21	0,45	0,20	0,32	0,34
2007 кв.3	0,20	0,46	0,18	0,02	0,34
2007 кв.4	0,22	0,45	0,19	0,43	0,26
2008 кв.1	0,26	0,44	0,30	0,59	0,33
2008 кв.2	0,29	0,45	0,27	0,31	0,33
2008 кв.3	0,26	0,42	0,22	0,16	0,35
2008 кв.4	0,13	0,30	0,10	0,44	0,23
2009 кв.1	0,13	0,20	0,01	0,60	0,29
2009 кв.2	0,15	0,23	0,12	0,53	0,27
2009 кв.3	0,15	0,24	0,23	0,62	0,23
2009 кв.4	0,08	0,23	0,08	0,65	0,10
2010 кв.1	0,25	0,31	0,14	0,69	0,24
2010 кв.2	0,26	0,36	0,18	0,54	0,31
2010 кв.3	0,28	0,40	0,20	0,71	0,31
2010 кв.4	0,32	0,45	0,29	0,61	0,22
2011 кв.1	0,33	0,48	0,24	0,69	0,22
2011 кв.2	0,39	0,54	0,25	0,51	0,21
2011 кв.3	0,41	0,58	0,27	0,60	0,21
2011 кв.4	0,38	0,63	0,21	0,53	0,23
2012 кв.1	0,38	0,66	0,23	0,62	0,23
2012 кв.2	0,37	0,69	0,32	0,46	0,24
2012 кв.3	0,39	0,71	0,18	0,57	0,25
2012 кв.4	0,40	0,73	0,15	0,61	0,23
2013 кв.1	0,40	0,67	0,16	0,67	0,25
2013 кв.2	0,38	0,69	0,16	0,62	0,25

Таблиця 2

Значення складових сукупного інтегрального показника результативності монетарної політики

Період розрахунку	Інтегральний показник цінової стабільності та стабільності національної грошової одиниці	Інтегральний показник стабільності фінансової системи	Інтегрального показника ефективності монетарної політики
2005 кв.4	0,86	0,32	0,52
2006 кв.1	0,52	0,39	0,45
2006 кв.2	0,77	0,36	0,53
2006 кв.3	0,48	0,39	0,43
2006 кв.4	0,74	0,37	0,52
2007 кв.1	0,92	0,32	0,54
2007 кв.2	0,69	0,29	0,45
2007 кв.3	0,58	0,16	0,30
2007 кв.4	0,76	0,29	0,47
2008 кв.1	0,77	0,37	0,53
2008 кв.2	0,01	0,33	0,06
2008 кв.3	0,54	0,27	0,38
2008 кв.4	0,22	0,21	0,21
2009 кв.1	0,62	0,14	0,29
2009 кв.2	0,8	0,23	0,43
2009 кв.3	0,56	0,26	0,38
2009 кв.4	0,91	0,16	0,38
2010 кв.1	0,65	0,28	0,43
2010 кв.2	0,71	0,31	0,47
2010 кв.3	0,72	0,35	0,50
2010 кв.4	0,49	0,35	0,41
2011 кв.1	0,88	0,36	0,56
2011 кв.2	0,94	0,35	0,57
2011 кв.3	0,53	0,38	0,45
2011 кв.4	0,89	0,36	0,57
2012 кв.1	0,91	0,38	0,59
2012 кв.2	0,94	0,39	0,61
2012 кв.3	0,92	0,37	0,58
2012 кв.4	0,94	0,36	0,58
2013 кв.1	0,91	0,37	0,58
2013 кв.2	0,93	0,37	0,59

відносну міру коливання крайніх значень ознаки навколо середньої.

$$V_R = \frac{R}{\bar{x}} \times 100\% , \qquad (8)$$

де R – розмах варіацій;

$\overline{X}$ – середнє значення у вибірці.

Відповідно, для розрахунку осцилятора двох основних валют – долара США і євро – застосуємо формулу 9 [7, с. 29]:

$$V_R = \frac{X_{max} - X_{min}}{\overline{X}_n} \times 100\% \quad . \qquad (9)$$

Де X_{max}, X_{min} – розмах варіацій помісячних середньозважених курсів гривні на міжбанківському валютному ринку;

$\overline{X}_n$ – середньорічний офіційний курс гривні.

Для інтерпретації результатів інтегрального показника необхідно застосувати відповідну шкалу вимірювання. За відсутності заданої кількості груп показників, в даному випадку для визначення кількості інтервалів скористаємося шкалою розробленою на основі закону Фібоначчі [11, 16]. Мінімальне значення шкали інтегрального показника 0. Максимальне значення, що може отримати при розрахунку інтегрального показника 1. Згідно з законом Фібоначчі, зміни відбуваються на рівні 38,2% і 61,8% [11, 16]. Значення різниці максимального та мінімального балів: у даному випадку 1–0=1. Перемноживши цю різницю послідовно на 0,382 і 0,618 і віднявши кожну з отриманих сум від «максимуму», отримуємо значення шкали, при яких, за законом Фібоначчі, найбільш імовірне відбуваються зміни. В результаті проведених розрахунків отримано значення діапазонів шкали: 0 – 0,382 (стан нестабільної системи); 0,382 – 0,618 (стан помірної стабільності); 0,618 – 1 (стан стабільної системи).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, запропонований інтегральний показник має змістовну економічну ємність. Використання даного інтегрального показника в процесі оцінки монетарної політики Національного банку України дає можливість оцінити рівень результативності монетарної політики як в ретроспективі, так і в майбутньому для розробки заходів щодо підвищення рівня її результативності. Запропонований інтегральний показник містить основні чотири групи показників, що характеризують стабільність фінансової системи, стабільність банківської системи, стабільність національної грошової одиниці та цінову стабільність. Побудована інтервальна шкала для інтерпретації отриманих результатів дає можливість зробити наступні висновки: запропонований інтегральний показник в повній мірі відображує ситуацію яка склалася на в Україні на період з IV кварталу 2005 року по II квартал 2013 року.

Результати розрахунку інтегрального показника свідчать, що на даний період засобами монетарної політики не було досягнуто еталонних значень (0,618 -1) стабільності фінансової системи на відміну від спроб забезпечення стабільності грошової одиниці. Тобто загальна результативність монетарної політики НБУ досягла стану стабільності лише на період другого кварталу 2012 року, що є основою для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баришнікова О. Є. Динаміка надання соціальних послуг державною службою зайнятості України / О. Є. Баришнікова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – № 1. – С. 41-46.
2. Бородич С. А. Вводный курс эконометрики / С. А. Бородич. – Минск : БГУ, 2000. – 350 с.
3. Гавура В. О. Інструментарій оцінки конкурентоспроможності регіонів / В. О. Гавура // Економічний форум. – 2011. – № 4 Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor /2011_4/ 11б.pdf.
4. Герасимчук З. В. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З. В. Герасимчук, А. О. Олексюк. Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 280 с.
5. Григорук П. М. Методи побудови інтегрального показника / П. М. Григорук, І. С. Ткаченко // БізнесІнформ. – 2012. – № 4. – С. 34-38.
6. Гуляк Р. Е. Методи визначення вагових коефіцієнтів при розрахунку таксономічних показників / Р. Е. Гуляк [Електронний журнал]. – Режим доступу : http://eprints.kname.edu.ua/29737/1/44.pdf.
7. Дернова І. А. Порівняльний аналіз номінального та реального обмінних курсів гривні / І. А. Дернова // Статистика України. – 2009. – № 3. – С. 29-33.
8. Дрейпер Н. Прикладной регрессионный анализ / Н. Дрейпер, Г. Смит. – М. : Вильямс, 2007. – 912 с.
9. Жаворонкова Г. Методичні підходи до визначення інтегрального показника економічної безпеки аграрної сфери на регіональному рівні / Г. Жаворонкова, В. Жмуденко // Економічний аналіз. – 2010 р. – Випуск 7. – С. 42-44.
10. Основні засади грошово-кредитної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/vr016500-12.
11. Коляда М. Г. Методологія гармонії і концепція «золотої пропорції» у педагогічній психології / М. Г. Коляда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2010_8/koljada.pdf.
12. Кустовська О. Порівняльний статистичний аналіз диференціації оплати праці / О. Кустовська, Т. Безродна // Вісник ТНЕУ. – 2011. – №2. – С. 114-124.
13. Лебідь В. В. Алгоритм визначення інтегрального показника якості транспортної послуг / В. В. Лебідь // Вісник СНУ ім. В. Даля – 2011. – № 5(159) – Частина 1. – С. 141-145.
14. Моделирование экономики : учебное пособие / Клебанова Т. С., Забродский В. А., Полякова О. Ю., Петренко В. Л. – Харьков .: Изд-во ХГЭУ, 2002. – 140 с.
15. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению – Вашингтон, округ Колумбия, США : Международный Валютный Фонд, 2007 г – 312 с.
16. Решетняк Е. А. Построение цветовых шкал для визуальной колометрии. Представление результатов анализа / Е. А. Решетняк, Ю. В. Холин, В. Н. Шевченко // Методы и объекты химического анализа. – 2011. – Т. 6. – № 4. – С. 188-197.
17. Тараненко Ю. К. Інноваційна маркетингова стратегія у системі online-торгівлі / Ю. К. Тараненко, О. Г. Холод, Р. Г. Бахшиєв // Академічний огляд. – 2011. – № 2(35). – С. 127-133.
18. Хоменко А. С. Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності регіону / А. С. Хоменко, Г. О. Райко [Електронний журнал]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20130214_econ/8 _homenko.htm.
19. Weeks J. The effectiveness of monetary policy reconsidered / John Weeks // Technical Paper. – June, 2008. – № 3.
20. Leonardo Gambacorta, Boris Hofmann and Gert Peersman The Effectiveness of Unconventional Monetary Policy at the Zero Lower Bound: A Cross-Country Analysis // BIS Working Papers No 384 Monetary and Economic Department. – August 2012 – 23 p.
21. Сомик А. В. Критерії ефективності грошово-кредитної політики / А. В. Сомик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/VUABS/2008_2/25.1.1.pdf.
22. Корнєєва Ю. В. Вибір валютного режиму та ефективність монетарної політики в перехідних економіках країн ЦСЄ / Ю. В. Корнєєва // Економічний простір. – 2011. – № 56/2. – С. 13-22.
23. Жулінська К. М. Ефективність дії грошово-кредитного механізму на економічну динаміку / К. М. Жулінська // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Суми, 2012. – 21 с.
24. Панковець М. П. Монетарна політика та ефективність її проведення / М. П. Панковець // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 3(9). – С. 47-51.
25. Волоснікова Н. М. Вплив грошово-кредитної політики на мікро- та макроекономічні процеси України / Н. М. Волоснікова [Електронний ресурс]. –Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2010_ 63/1_02.pdf.
26. Закон України «Про національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14.

УДК 336.71

Онищенко Ю.І.
кандидат економічних наук,
викладач кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку банківництва. Автором виділено основні етапи еволюції банківської діяльності. Запропоновано новий етап в розвитку банківської діяльності, що обумовлено впливом глобалізації на національні банківські системи.

Ключові слова: банк, банківська діяльність, еволюція банківської діяльності, банківська система, банківський нагляд.

Онищенко Ю.И. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ЭВОЛЮЦИИ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
Статья посвящена исследованию истории развития банков. Автором выделены основные этапы эволюции банковской деятельности. Предложен новый этап в развитии банковской деятельности, обусловленный влиянием глобализации на национальные банковские системы.

Ключевые слова: банк, банковская деятельность, эволюция банковской деятельности, банковская система, банковский надзор.

Onyshchenko Y.I. THE MAIN STAGES OF BANKING ACTIVITY EVOLUTION
The article is dedicated to the research of banks development. The auther marks out the main stages of banking activity evolution. The new stage in the banking activity development, what is caused with influence of globalization on the national banking systems is suggested.

Keywords: bank, banking activity, evolution of banking activity, banking system, banking supervision.

Постановка проблеми. Важливою проблемою розвитку сучасної економіки України стає проведення радикальних соціально-економічних, інституціональних та виробничих перетворень. Особлива увага для успішного подолання кризових явищ, реформування та економічного розвитку має приділятися підвищенню ефективності фінансового сектора економіки та банківській системі, як її складової. Становлення та розвиток банківських інституцій, які забезпечують функціонування економіки, є взаємозалежними процесами, так як без надійної діяльності банківської системи неможливе економічне зростання.

Розвиток України як держави тісно пов'язаний із розвитком її банківництва і навпаки – генезис банківської системи значною мірою впливає на зміцнення економічного становища нашої держави. Процес ринкових перетворень у нашій державі об'єктивно стимулювався саме стрімким розвитком банківських установ, що є центральною ланкою ринкової системи організації економічних відносин. Підкреслимо, що банки є невід'ємним елементом сучасної світової цивілізації і потужною продуктивною силою, які акумулють величезні обсяги грошових ресурсів та перерозподіляють їх в економіці з метою забезпечення неперервності відтворювального процесу і, як наслідок, збільшення матеріальних та нематеріальних благ суспільства.

Отже, в умовах інтеграції та глобалізації з метою підвищення ролі банківської системи в процесах економічних перетворень, на наш погляд, найбільш важливим і актуальним є дослідження еволюції розвитку банківської діяльності, що пов'язані зі знаковими подіями в історії банківництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що помітний внесок у розроблення теоретичних і практичних питань світової банківської індустрії зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як О. Барановський, І. Бритченко, О. Васюренко, О. Вовчак, О. Дзюблюк, Р. Коттер, В. Коваленко, Л. Кузнецова, О. Лаврушин, Ф. Мішкін, М. Могильницька, А. Мороз, П. Роуз, Дж. Сінкі, Дж Сорос, М. Савлук , М. Тейлор, В. Усоскін, М. Федотова.

Певний інтерес становить етимологія слова «банк». Традиційно вважається, що слово «банк» походить від італійського «banco», що означає лава, конторка, стіл, на якому середньовічні італійські міняйли розкладали свої монети [1]. Французьке слово «bangue» означає «скриня», тобто вказує на функцію збереження чогось цінного. Багатьма мовами світу слово «банк» завдяки його єдиним кореням має аналогічне значення: bank (англ., нім.), banco (італ., ісп.), bangue (фр.). В українській мові це слово почало вживатися за посередництвом французької мови [2].

Критичний аналіз чисельних наукових публікацій вчених [1-7] відносно часу виникнення банківських установ дозволив зробити такі висновки: по-перше, чіткий період виникнення банків сучасній науці невідомий; по-друге, основні зачатки банківської справи з'явились у III-I тисячолітті до н. е., але самі банки, як грошово-кредитні інститути стали формуватися у XII ст. н. е. та получили подальший розвиток у XV-XVII ст.ст.

Сьогодні характерною ознакою світового розвитку є глобалізація економічних процесів, що суттєво впливає на функціонування національної банківської системи. Глобалізація сприяє переміщенню капіталу між банківськими системами окремих країн і формуванню міжнародного банківського бізнесу, що підвищує конкурентну боротьбу і призводить до одночасної консолідації банківського капіталу. Фінансова глобалізація та зростаюча конкуренція на ринку банківських послуг зумовили експансію іноземного банківського капіталу на нові ринки, в тому числі й на ринки пострадянських країн, серед яких слід виділити й Україну. Отже, поглиблення інтеграційних процесів, яке супроводжується зростанням участі іноземних банківських установ у забезпеченні національних економік банківськими послугами, стимулює еволюцію банківської діяльності.

Постановка завдання. Метою даної статті є систематизація та визначення основних етапів еволюції банківської діяльності, що тісно пов'язана з історією становлення банків та виникненням грошей.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі умовно виділяють чотири основні етапи розвитку банківської діяльності, що пов'язані зі знаковими подіями в історії банківництва, які наведені в табл. 1.

Отже, на першому етапі розвитку банківської діяльності, що охоплював період від античності до виникнення Венеціанського банку, відбувалося зародження банківництва. За свідченням істориків, перші кредитні операції здійснювалися у Стародавньому Вавілоні, де не тільки обмінювалися гроші однієї держави на гроші іншої, а й практикувалося прийняття вкладів та виплата за ними певних відсотків.

У стародавніх Вавилоні і Греції першими банкірами були жерці. Храми одержували великі доходи від їх земельної власності, грошові штрафи, подарунки та ін. Завдання жерців полягало в тому, щоб шляхом умілого завідування майном, видачі позик і участі у вигідних підприємствах збільшити доходи і зібрати такі скарби, які давали б можливість гідно підтримувати пишність святині [4]. Наявні кошти використовувалися для видачі лихварських кредитів, які за рахунок великого відсотка приносили дохід. З'явилися нові види кредитів, наприклад, під заставу майна, що переходило у власність церкви при неповерненні кредитів.

Грецькі храми приймали на зберігання гроші за певну процентну плату і зберігали їх в спеціальних підвалах-сховищах. Поступово з ослабленням храмів припинилася їх діяльність як банків.

У IV ст. до н. е. в Афінах конкурентами храмів стають трапецити (трапезити). Ця назва походить від грец. трапеза, що означає стіл, на якому міняйли проводили свої операції. Їх появу зумовила інтенсивна торгівля, що велася з використанням різних монет, які карбувалися як державами, так і містами. У зв'язку з чим, виникла необхідність у таких учасниках торгових операцій, які б розбиралися у монетах, що були в обігу. Спочатку трапецити займалися обміном грошей однієї монетно-вагової системи на іншу й перевіряли їх якість, а пізніше здійснювали інші грошові операції, такі як: здійснення грошових переказів в інші міста, зберігання грошей та видача кредитів, а також укладання різноманітних угод від імені свого клієнта. На кінець V ст. до н. е. трапеза – лавка міняйли, де працювали кілька осіб, перетворилася на прототип сучасного банку [4; 5, с. 279].

Різноманітність банківських операцій призвела до спеціалізації трапецитів. Наприклад, існували аргираймоси, які займалися міняльною справою, і довейстаї, які видавали не тільки лихварські позики, але і промислові, здійснювали довгострокові інвестиції у промислові підприємства, за що одержували певні відсотки [4].

Подальший розвиток банківської справи зумовив появу і розповсюдження банків у Єгипті, де О. Македонський організовував «королівські банки», якими управляли греки.

Банківська справа в Римі була організована на зразок банківської справи у Греції в III ст. до н.е. Банки називалися аргентарії або мензарії. Вони приймали гроші на зберігання, здійснювали обмінні операції і видавали позики – лихварські, промислові, під заставу нерухомості – іпотечні. Вони також займалися організацією і проведенням аукціонів, на яких продавалося закладене майно свого та інших банків з отриманням комісійних [4].

Починаючи з епохи великого переселення до хрестових походів, банківська практика обмежувалася міняльною справою. З огляду на те, що перевезення грошей було пов'язане з величезним ризиком, міняйли займалися також видачею грошових переказів у міста, де відбувалися ярмарки або де у них були ділові відносини з місцевими міняйлами. Це було пов'язано з появою паперових грошей: золото стиралося і втрачало свою цінність, тому з'явилися дрібні золоті монети, потім їх замінили міддю і сріблом.

Грошові знаки, які використовувалися в кожній країні, мали свій грошовий зміст та назву, тому купцям доводилося не тільки перевозити, але й міняти гроші. У цьому їм допомагали міняйли або банкіри. В одному з документів про проведення такої операції записано: «міняйло Симон Розі свідчить, що він одержав 34 генуезки і 32 динари, за які брат його Вільгельм у Палермо повинен сплатити пред'явнику цього папера 48 марок добрим сріблом». Записка, що відображає таку обмінну операцію, називалася «вексель». Надалі такі обмінні операції набули досить значного поширення [4].

Аналогічні операції, а також грошові розрахунки здійснювалися у Стародавній Греції жрецями, храмами і міняйлами-трапезитами, а у Стародавньому Римі – менсаріями. Із занепадом Римської імперії занепали і банківські ремесла.

Таблиця 1.1

Основні етапи розвитку банківської діяльності

Етапи	Назва періоду	Характеристика періоду
I *(IV ст. до н.е – XII ст.)*	Зародження банківництва *(період від античності до виникнення Венеціанського банку)*	Надання банківських послуг здійснювалися у Стародавній Греції та Вавілоні жрецями, храмами і трапезитами, а у Стародавньому Римі – менсаріями.
II *(XII ст. – кінець XVII ст.)*	Виникнення державних банків *(період з 1156 р. до заснування Англійського банку в 1694 р.)*	На початку даного періоду найкрупнішими банкірами є тамплієри. В середні віки банки створюються купцями, спочатку в Італії, пізніше у Франції, Гамбурзі, Нідерландах, Англії. У 1156 р. з'являється один з перший громадський жиробанків «Монтеньєва» у Венеції. У 1587 р. у Венеції відкривається перший державний жиробанк. Банки створюються для проведення розрахунків та надійного зберігання коштів, а також еволюціонують разом з розвитком грошового обороту.
III *(кінець XVII ст.– XVIII ст.)*	Розподілення банків на універсальні та спеціалізовані	Створення Англійського банку в 1694 р., який мав право торгувати золотом, дисконтувати векселі, видавати позики під заставу, приймати внески. Виникнення спеціалізованих банків. Поширення депозитних операцій. Поява емісійних банків.
IV *(XIX ст.– до теперішнього часу)*	Розширення повноважень банків у всіх сферах економічної діяльності, особливо на ринку цінних паперів	Поширення депозитних банків в Англії, Шотландії, Австрії, Німеччині, Швейцарії й Північній Америці. Створення центральних банків, які монополізували функцію емісії банкнот. Починають формуватися повноцінні банківські системи. Розширення операцій банків з цінними паперами, що викликає законодавче обмеження їх участі на ринку цінних паперів.

Другий етап розвитку банківської діяльності, що охоплює період з 1156 р. до заснування Англійського банку в 1694 р., пов'язаний в основному з розвитком виробничих і торгівельних відносин.

Велику роль у відродженні банківської справи (фінансова активність в Європі занепала з розпадом Римської імперії) відіграли хрестоносці. У той час найкрупнішими банкірами були тамплієри. Орден тамплієрів – це релігійна і військова організація, яка не була банком у сучасному розумінні цього слова, оскільки її фінансові операції були лише побічною діяльністю. Гроші, віддані тамплієрам під заставу, не об'єднувалися в загальний фонд і не розміщувалися в інші операції, а залишалися в особистих сховищах власників та були доступні лише за їх згоди [6].

На початку своєї діяльності тамплієри використовували тільки звичайний депозит: вкладник, зберігаючи право власності на предмет внеску, сплачував організації певну суму за охорону. У подальшому вже італійські банкіри, які не були під впливом церкви, удосконалили цю операцію таким чином, що з'явився вклад до запитання, терміновий депозит з відчуженням власності, а також відновлюваний терміновий вклад. Фактично тамплієри були монопольними фінансистами хрестоносців і, крім того, знатними міняйлами. Вони сприйняли і ґрунтовно переробили теорію обміну, створену стародавніми греками, яку після розпаду Римської імперії успадкувала вся Європа через посередництво євреїв і ломбардів. Протягом декількох сторіч прийом вкладів на поточній і терміновій основі, обмін готівки здійснювалися за правилами, встановленими тамплієрами, оскільки не було необхідності змінювати їх. Використовувалися ці операції для надання позик солідним позичальникам, які, продовжуючи традиції монастирів, оперували сільськогосподарськими позиками і фінансово сприяли прогресу галузі.

Завдяки тамплієрам банківська справа була вдосконалена також в частині подвійного запису, тобто зазначалися одночасно джерела коштів і напрямок їх використання. Касовий журнал штаб-квартири в Парижі у 1295-1296 рр., що зберігся до наших днів, відображає баланс рахунків короля з 1286 по 1295 р. На кожному аркуші журналу вказувалося ім'я окремого члена ордена, дата, надходження і виплати коштів за день. Для кожного внеску зазначалася сума, ім'я вкладника, походження коштів, ім'я утримувача рахунку призначення, регістр, де відображалася видана розписка про отримання коштів. Якщо вклад здійснювався за підсумками операції з обміну готівки, детально записувалися грошові знаки і курс обміну. Здійснюючи подібні фінансові операції, тамплієри стали дуже відомими, тому що їх послугами зі збору, зберігання і транспортування грошей користувалися королі. Орден розробив систему збору, надійного зберігання і переправлення великих грошових сум та інших цінностей із заходу на схід [6].

Розвиток виробництва і торгівлі у середні віки зумовив відродження банківництва. У багатьох країнах Європи банки виникли завдяки розвитку торгівлі. Вони створювалися купцями для зберігання грошей і здійснення розрахунків. Поступово банки з'явилися по всій Італії, особливо у великих торгових центрах – Генуї, Венеції, Флоренції, а потім – у Франції, Гамбурзі, Нідерландах, Англії.

Внаслідок того, що стан міжнародних грошових оборотів був не найкращим, а також через різноріднісь мінової одиниці і зловживання міняйл, деякі міські управління і торгові класи відкрили громадські банки. До цього спонукало й те, що у банкірів поступово зосереджувалися всі наявні кошти торговців, які в результаті цього здійснювали між собою грошові розрахунки не готівкою, а безготівковими розрахунками, тобто шляхом письмового перенесення грошей в книгах банкірів з рахунку боржника на рахунок кредитора [4]. Ця операція одержала назву жирооборот, що з грецької означає коло.

Перші громадські банки з'явилися в Італії. У 1156 р. у Венеції утворився жиробанк «Монтеньєва» – громадська установа, куди вносилися податки і де проводилися окремі банківські операції.

У 1407 р. банк Святого Георгія був створений шляхом злиття дрібних банків і знаходився під заступництвом Генуї. Як кредитор республіки банк мав колосальні привілеї. Генуезький дож (мер) при вступі на посаду повинен був присягати, що він зобов'язується захищати самостійність банку Святого Георгія. У 1463 р. Папа Римський надав банку право відлучати від церкви всіх боржників. Цим правом банк користувався 42 роки, тому боржників у нього не було. На жиробанк цей банк був перетворений тільки в 1675 р. [4].

У 1587 р. у Венеції після краху великого приватного банку Пізани був відкритий державний жиробанк з назвою «Banco di Rialto». У 1609 р. уряд Голландії внаслідок зловживань місцевих банкірів заснував Амстердамський банк під гарантію міста. У 1619 р. Гамбург за прикладом Амстердама з тих же причин заснував під гарантію міста жиробанк, який проіснував до 1812 р. Основними операціями, які виконували ці банки, були операції зі зберігання коштів та розрахункові операції [4], а саме:

- банки приймали гроші на зберігання і забезпечували надійне їх зберігання у важкі часи. Це не були депозитні операції у сучасному розумінні, оскільки кошти приймалися лише на зберігання. Банк не користувався ними для проведення власних операцій, тому клієнти не одержували проценти, а навпаки сплачували банку комісійну винагороду за надійне зберігання;

- клас торговців, які мали гроші на своїх рахунках у банках, здійснював розрахункові операції через проведення переказів або за допомогою перенесення коштів зі своїх рахунків на рахунки одержувачів, якщо ті мали рахунки в цьому ж банку.

На цьому етапі розвитку банківської справи банки в Європі були тільки жиробанками, які створювалися в основному для проведення розрахунків та надійного зберігання коштів.

Отже, можна зробити висновок про те, що банки еволюціонували разом з розвитком грошового обігу, починаючи з первинних форм, які не були схожі на майбутні розвинені форми банківських установ, але зберігаючи їх суттєві риси.

На третьому етапі розвитку банківської діяльності, який охоплював період з 1694 р. до кінця XVIII ст., зародилася банківська справа в сучасному вигляді, коли почали з'являтися банки, які надавали кредити промисловим та торгівельним капіталістам під помірний відсоток.

На початку зазначеного етапу розвиток банків відбувався в Англії. Основним банком, що з'явився у цей час, був перший центральний акціонерний банк – банк Англії, створений в 1694 р. шотландцем Уільямом Петерсоном для вирішення урядових фінансових проблем. Статутний капітал банку в сумі 1 200 000 фунтів стерлінгів був вилучений державою, внаслідок чого були випущені банківські квитки на таку ж суму. Банк розплачувався цими квитками, мав право торгувати золотом (був монополістом), дискон-

тувати векселі. З'явилося заставне право, тобто банк надавав позики під заставу майна з умовою його відчуження при неповерненні кредиту. Крім того, йому було дозволено приймати внески для поповнення свого капіталу і виплачувати за ними відсотки.

Зазначимо, що перша спроба створення банків в Росії була зроблена у XVII ст. в 1665 р. у Пскові. Воєвода Афанасій Ордин-Нащокій вирішив створити комерційний банк, однак ця ідея не була схвалена центральним урядом, банк так і не розпочав свою діяльність. Поява першого російського банку відноситься до 1733 р., коли указом було створено державний позичковий банк, який значною мірою відіграв роль казенного ломбарду. У 1754 р. було засновано два банки – Державний позичковий банк для дворянства у Москві і Санкт-Петербурзі – для кредитування купецтва, однак ці банки швидко припинили свою діяльність, зіткнувшись з проблемою повернення кредиту. Отже, в цей період у Росії розпочинається формування банківської системи [7, с. 36-37].

В Україні початок банківської діяльності було покладено в середині XVIII ст. Вона розвивалася разом зі становленням банківської системи Росії. У ті часи торгівля велась за готівку, а промисловість розвивалась в основному за рахунок держави. В Україні поширення комерційного кредиту значно затримувалося порівняно з Західною Європою. Першими позичальниками були уряд і землевласники, а в ролі кредиторів виступали одноосібні підприємці-лихварі. За умов натурального поміщицького господарства така діяльність давала можливість безконтрольно підвищувати відсоток за кредит [7, с. 57].

Поступово виникають спеціалізовані банки: у Шотландії – Королівський (1695 р.), Банк Британської компанії для торгівлі полотном (1706 р.), Віденський банк (1703 р.), Прусський банк для морської торгівлі (1767 р.), Паризька облікова каса (1776 р.), Петербурзький банк (1780 р.) [4].

У цих банках з'являється новий спосіб розрахунків: перенесення коштів з рахунку на рахунок за допомогою чекового обігу. Сьогодні за кордоном значна частка розрахунків здійснюється за допомогою чеків.

На даному етапі розвитку банківської справи з'являються депозитні операції, які раніше називалися операціями зі зберігання коштів. Після багаторічної практики банкіри зробили висновок про те, що сума грошей, які депонуються, майже не змінюється, виплати покриваються надходженнями, а залишок вкладу поступово навіть збільшується. Отже, значну частину довірених їм грошей можна без збитку для вкладників пустити в оборот шляхом обліку векселів і видачі позик [4].

Цей висновок отримав практичне втілення, і одразу змінився характер вкладних операцій та самих банків – вони перетворилися на депозитні банки. Вкладники, для яких ця зміна не була таємницею, відмовилися від сплати комісійних і зажадали виплати відсотків [4]. Депозитні операції набули значного поширення, оскільки стали вигідними і банкірам, і клієнтам. З'являється три основні види депозитів: до запитання, строкові, ощадні.

Ще однією з характерних рис цього періоду була поява емісійних банків, основною функцією яких стала емісія банкнот.

Четвертий етап розвитку банківської діяльності, що охоплює період з початку XIX ст. до теперішнього часу, пов'язаний з розширенням повноважень банків.

На даному етапі особливого поширення набули депозитні банки в Англії, Шотландії, Австрії, Німеччині, Швейцарії, а також у Північній Америці.

На початку XIX ст. з'явилися центральні банки, які монопольно виконували функцію емісії банкнот. Наприклад, у Франції Центральний банк був створений Наполеоном у 1800 р., Австрійський банк – у 1806 р., Російський державний банк – у 1860 р.

Виникали і спеціалізовані банки: іпотечні, що видавали позички під заставу нерухомості, народні, які обслуговували населення, ремісничі – для ремісників.

Функціонували також позикові каси, які видавали кредити. Ощадні каси, які приймали внески від населення і не мали права займатися кредитуванням, були державними установами і розміщували гроші у державні цінні папери [4]. У 1848 р. у Пруссії з'явилися ломбарди, які стали дуже популярними і швидко розповсюдилися в інших країнах.

Отже, у XIX ст. у Європі та Північній Америці було створено та функціонувало багато банків. Крім того, у деяких країнах починають формуватися повноцінні банківські системи, до яких входили центральні банки, універсальні та спеціалізовані банки.

Конкуренція серед банків призводить до універсалізації банків, в процесі якої депозитні операції все більше переплітаються з чековими і переказами, розширюються депозитні і кредитні операції, з'являються нові види банківських операцій.

Так, у 1877 р. були запроваджені лізингові операції, а пізніше банки починають проводити факторингові операції. Розвиток ринку цінних паперів зумовив розширення операцій з цінними паперами, а згодом, у 70-ті рр. XX ст., і сек'юритизацію активів [4].

Законодавчі обмеження участі банків на ринку цінних паперів, участь в капіталах підприємств сприяли виникненню трастових операцій. Банки розширюють торгівлю золотом, займаються валютними операціями, розвивають кореспондентські відносини.

Отже, постійне удосконалення банківської діяльності зумовило формування сучасних банків як установ, які займаються досить широким колом фінансових питань, здійснюють розрахунково-касове обслуговування клієнтів і відіграють значну роль у розвитку економіки. Особливий статус банків в економічній системі, на нашу думку, пов'язаний з їх відповідальністю за стан економіки, оскільки вони впливають на масу грошей в обігу. Саме тому необхідна була особлива система контролю і регулювання діяльності банків – банківська система.

Однак, на нашу думку, з 2007 р. можна виділити п'ятий етап розвитку банківської діяльності. Насамперед це обумовлено світовою фінансовою кризою, що розпочалася у 2007 році з ринку іпотечного кредитування, а пізніше поширилася на весь фінансовий ринок США і за його межі. Причиною фінансової кризи, на наш погляд, стало нераціональне функціонування національних банківських систем, яке базувалося на помилках як окремих банківських установ, так і центральних банків окремих країн, що й вплинуло на світову фінансову систему.

Світова фінансова криза сприяла пошуку нової моделі фінансового нагляду. Зазначимо, що в різних країнах розроблялися та впроваджувалися різні системи регулювання та контролю діяльності банківських установ.

Так, в залежності від способів побудови наглядових структур, місця та ролі центрального банку в цих структурах, можна виділити три групи країн [8, с. 164]:

- перша група – це країни, в яких контроль виконується безпосередньо центральним банком, а саме: Австралія, Великобританія, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Нова Зеландія, Португалія, Україна;

- друга група – це країни, в яких нагляд здійснюється не центральним банком, а іншими спеціально створеними органами (без участі центрального банку): Канада, Данія, Люксембург, Швеція, Австрія, Фінляндія, Норвегія;

- третя група – це країни, в яких контроль виконується центральним банком сумісно з іншими контролюючими органами, – Швейцарія (Центральним банком сумісно з Федеральною банківською комісією та Швейцарською банківською асоціацією), Франція (Банком Франції сумісно з Банківською комісією), Німеччина (Бундесбанком сумісно з Федеральною службою кредитного контролю), Італія (Банк Італії сумісно із Міжміністерським комітетом з кредитів та заощаджень), США (Федеральною резервною системою сумісно з Міністерством фінансів через контролера грошового обігу та незалежним агентством Федеральною корпорацією страхування вкладів).

Також у 2010 р. було розроблено та затверджено глобальну реформу світового банківського сектору – пропозиції Базельського комітету з банківського нагляду щодо нових банківських стандартів капіталу та ліквідності («Базель ІІІ») [9].

Базельська угода була розроблена у відповідь на недоліки у фінансовому регулюванні, що були виявлені фінансовою кризою. За своєю суттю ініціативи Базельського комітету з банківського нагляду направлені на посилення вимог до капіталу та ліквідності банків. Важливими ознаками нових капітальних стандартів за «Базелем ІІІ» є: поліпшення якості структури власного капіталу банків та підвищення якості управління ризиками, що сприятиме зменшенню системного ризику.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволило визначити основні чотири етапи розвитку банківської діяльності, що відображають еволюцію банківництва. Також автором обґрунтовано необхідність виділення п'ятого етапу у зв'язку із змінами, що розпочалися у національних банківських системах під впливом фінансово-економічної кризи.

Отже, до основних етапів еволюції банківської діяльності можна віднести:

- І етап – зародження банківництва (IV ст. до н. е. – XII ст.);

- ІІ етап – виникнення державних банків (XII ст. – кінець XVII ст.);

- ІІІ етап – розподілення банків на універсальні та спеціалізовані (кінець XVII ст.-XVIII ст.);

- IV етап – розширення повноважень банків у всіх сферах економічної діяльності, особливо на ринку цінних паперів (XIX ст.-2007 р.);

- V етап – розроблення та впровадження систем з банківського нагляду (2007 р.-до теперішнього часу)

В сучасних умовах ключовим завданням будь-якої держави є забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Саме для захисту банківської системи слід розвивати механізм забезпечення фінансової стійкості. Без сумнівів, важливою складовою такого механізму є ефективна система нагляду за банківською діяльністю.

Отже, на даному етапі розвитку банківської діяльності світова економіка потребує дослідження, пошуку та розроблення таких систем банківського нагляду, що давали б змогу регулювати не тільки діяльність окремих банків, а й національних банківських систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Енциклопедія банківської справи України [Текст] : ред. В. С. Стельмах ; НБУ, Ін-т незалежних експертів. – К. : Молодь : Ін Юре, 2001. – 680 с. (додаток «Моральний кодекс банкіра»). – ISBN 966-7615-21-9.
2. Костюченко О. А. Банківське право України : підручник / О.А. Костюченко. – 3-тє вид. – К. : Вид-во А.С.К., 2003. – 928 с.
3. Банковская система России: Настольная книга банкира / под ред. А. Г. Груновой и др. – М., 1995. – Т. І. – 600 с. – ISBN 3-71567-010-1.
4. Банки кредиты: История банковского дела [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://history.banks-credits.ru/. – Загл. с экрана.
5. Канценеленбаум З.С. Учения о деньгах и кредите / З.С. Канценеленбаум. – М. : Эконом. Жизнь, 1927. – 391 с.
6. Тамплиеры: мифы и реальность [Електронный ресурс]: обзор работ Х. Николсон, М. Барбера, Э. Лорд и Дж. Райли-Смита. – Режим доступа : http://www.templiers.info/templiers/index.php?id=tainy_i_mify&tainy_i_mify=mify_i_realnost01. – Загл. с экрана.
7. Прилуцький О.В. Організаційно-правові засади діяльності комерційних банків в Україні : дис. … кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Прилуцький О.В. – Х., 2008. – 192 с.
8. Бус О.Б. Особливості організації банківського нагляду, контролю та регулювання в зарубіжних країнах / О.Б. Бус // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 163-172.
9. Влияние новых требований Базель-3 для Украины неоднозначно [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ukrbanks.info.

УДК 336.226.231

Павлий А.С.
аспирант
Института экономики промышленности
Национальной академии наук Украины

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В СФЕРЕ ЗЕМЕЛЬНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Статья посвящена анализу систем земельного налогообложения за рубежом. Особое внимание отведено успешной практике стран, в которых земельный налог входит в состав налога на недвижимость. Рассмотрена возможность применения зарубежного опыта для реформирования отечественной системы земельного налогообложения.
Ключевые слова: земельный налог, налог на недвижимость, земельный кадастр, дифференцированная ставка налога, налоговая льгота.

Павлій А.С. АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ
Стаття присвячена аналізу систем земельного оподаткування за кордоном. Особливу увагу відведено успішній практиці країн, де земельний податок входить до складу податку на нерухомість. Розглянуто можливість застосування зарубіжного досвіду для реформування вітчизняної системи земельного оподаткування.
Ключові слова: земельний податок, податок на нерухомість, земельний кадастр, диференційована ставка податку, податкова пільга.

Pavliy A.S. ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE FIELD OF LAND TAXATION
The article is devoted to the analysis of systems of the land value taxation in foreign countries. A special attention is given to the successful practice of the countries where the land tax is a part of the real estate tax. The possibility of application of international practices for reforming of Ukrainian system of land taxation is considered.
Keywords: land tax, property tax, land cadaster, graduated tax rate, tax concession.

Постановка проблемы. На современном этапе перехода отечественной экономики на европейские стандарты реформирования требует вся налоговая система страны. Важным направлением преобразований является и сфера земельного налогообложения, ведь земля под воздействием этих многочисленных экономических трансформаций перестала восприниматься как средство производства и источник материальных благ, она стала объектом правоотношений и рыночного оборота. Исследование мировой практики налогообложения земель позволит выявить основные направления по повышению эффективности отечественного земельного налогообложения и рациональному распоряжению и использованию земельных ресурсов.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема земельного налогообложения рассматривалась в работах многих зарубежных исследователей и экономистов. Так, F. Dye Richard, W. England Richard [7] исследовали теоретические и практические аспекты земельного налогообложения в США. Сравнительному анализу систем земельного налогообложения стран ЕС свои работы посвятили A. Wightman [1], A. Seely [2], M. Karl [6], R. Bird and E. Slack [3]. Особенности систем земельного налогообложения в США и странах ЕС исследовали и российские учёные, среди которых Кундиус В.А., Иванова Ю.Н. [8], Пылаева А.В., Безруков В.Б., Дмитриев М.Н. [9].

Цель исследования. В работе предлагается рассмотреть опыт земельного налогообложения и некоторые направления его реформирования в ряде стран, а также обосновать необходимость применения зарубежного опыта в отечественных условиях.

Изложение основного материала исследования. Мировой опыт по исследуемому вопросу представляет как научный, так и практический интерес для отечественной системы земельного налогообложения, столкнувшейся в ходе своего исторического развития с рядом проблем. Среди основных можно выделить несовершенство кадастровой системы, высокую степень уклонения от уплаты земельного налога, неразвитость земельного рынка, нерациональное использование земельных ресурсов, слабое финансирование мероприятий по землеустройству и прочие.

Системы земельного налогообложения в зарубежных странах формировались под воздействием сложившихся традиций и исторического опыта. Отличаются они в основном по объекту налогообложения, ставкам земельного налога, а также по условиям его взимания. В мировой практике можно выделить два основных вида земельного налога [8, с. 58]:

- самостоятельный земельный налог, при взимании которого учитывается площадь земельного участка и плодородие почвы;

- земельный налог как часть налога на недвижимость, при взимании которого учитывается стоимость земельного участка, а также стоимость находящихся на нём зданий и сооружений;

В «чистом виде» земельный налог действует в Эстонии, Дании, Российской Федерации, Украине, Австралии, Китае и Тайване. Объектом налогообложения в этих странах являются земельные участки без учёта расположенных на них зданий и сооружений. Ниже детальнее рассмотрим систему земельного налогообложения в некоторых указанных выше странах.

В Эстонии земельный налог является общегосударственным, однако полученные средства в полном объёме поступают в бюджет местного самоуправления по месту расположения земли. Объектом налогообложения является вся земля, а плательщиками – собственники земельного участка, в некоторых случаях и пользователи. Центральное правительство взимает земельный налог по фиксированной ставке 0,5%, а ставка на местном уровне может варьировать от 0,3% до 0,7% Сумма земельного налога рассчитывается путем умножения цены налогообложения земли за 1 м2 на ставку земельного налога. Налоговые поступления в структуре местных бюджетов составляют около 7% [3, с. 38].

В Дании земельный налог действует как на уровне округа, так и на районном уровне и взимается со стоимости земельных участков, принадлежащих

юридическим и физическим лицам. Ставка земельного налога на уровне округа составляет 1% и не зависит от местоположения земельного участка, а на районном – от 0,6% до 2,4%, в двух самых крупных городах – 3,9%. При налогообложении земли на районном уровне размер ставки зависит от её местоположения. В среднем ежегодно земельный налог приносит около 7% налоговых поступлений в местные бюджеты [2, с. 18].

В России земельный налог является местным. Объектом налогообложения признаются земельные участки, расположенные в пределах муниципального образования. Для земель сельскохозяйственного назначения и земель, занятых жилищным фондом и объектами инженерной инфраструктуры жилищно-коммунального комплекса, ставка земельного налога составляет 0,3% от кадастровой стоимости участка. Для прочих земельных участков используется ставка 1,5%. Сумма налога рассчитывается на основе данных о площади земельного участка, кадастровой стоимости одного квадратного метра и ставке земельного налога [9, с. 42].

Систему земельного налогообложения Австралии, где земельный налог взимается на всех уровнях государственной власти, можно считать более совершенной по сравнению с вышерассмотренными. Земельный налог в этой стране взимается ежегодно как с собственников земли, так и с землепользователей строго в определенную дату с общей площади земли, находящейся во владении налогоплательщика. Размер налога зависит от сезона и штата, в котором находится земельный участок. В 2010-2011 гг. региональные и местные органы власти получили 33 млрд австралийских долларов от имущественных налогов, это 47,3% от общей суммы налоговых поступлений в общегосударственный и местные бюджеты. Австралия совершенствует систему земельного налогообложения уже на протяжении века, основываясь на традициях общего английского права [3, с. 37].

Если самостоятельный земельный налог действует лишь в нескольких странах, то более чем в 130 странах земельный налог применяется в составе налога на недвижимость. Такую модель налогообложения использует ряд европейских стран, среди которых Чехия, Испания, Франция, Великобритания, Германия, Нидерланды и Швеция.

Так, в Чехии земельный налог складывается из налога на земельные участки и налога на застройки. Объектом налогообложения являются земельные участки, внесенные в кадастр недвижимости, а плательщиками – собственники недвижимого имущества. Сумма налога на земельные участки рассчитывается на основе дифференцированных ставок за каждый квадратный метр земли. Ставки налога зависят от типа и целевого назначения земельного участка и могут корректироваться местными органами власти с помощью поправочного коэффициента в зависимости от заселенности муниципалитета. Официальная цена квадратного метра земли определяется центральными органами Чешской Республики в зависимости от её качества. При исчислении величины налога на участки земли, предназначенные под строительство, основную залоговую ставку умножают на коэффициент, зависящий от величины населенного пункта и численности населения. Самый высокий коэффициент в Праге – 4,5 [3, с. 36].

В Испании действует налог на недвижимость (облагается стоимость земельного участка и стоимость зданий и сооружений на нём) и налог на возрастающую стоимость земельных участков. Налог на недвижимость взимается на основе кадастровой стоимости объекта налогообложения. Ставка этого налога устанавливается местными органами власти и может варьировать от 0,3 до 1,2%. Налог на возрастающую стоимость земельных участков применяется при передаче земельного участка другому владельцу. Налогооблагаемой базой служит изменение кадастровой стоимости земельного участка за период от приобретения до продажи другому владельцу. Ставка этого налога составляет 16-30% в зависимости от муниципалитета [8, с. 60].

Особый интерес вызывает система имущественного налогообложения Великобритании. Земельного налога как такового там нет, однако действует гербовый сбор налога на землю (налог, взимаемый при приобретении недвижимости и земли). Ставка этого налога зависит от стоимости недвижимости или земельного участка и варьирует от 1 до 5%. В Великобритании применяется ещё несколько имущественных налогов. Наиболее значимыми среди них являются муниципальный налог и местный налог на коммерческую недвижимость. В настоящее время ведутся дискуссии о целесообразности замены действующих имущественных налогов на единый земельный налог. Программой, разработанной на правительственном уровне, предлагается поэтапный переход к земельному налогу в течение десяти лет, что, в свою очередь, будет способствовать постепенному привыканию рынка и сокращению общественных волнений. Правительство обещает, что в первый год перехода для 83% землевладельцев Англии сумма земельного налога будет меньше, чем сумма ранее действующего муниципального налога, и только 0,88% собственников земли испытают рост налоговых платежей более, чем на 10%. Аналогичные прогнозы обещают и для предприятий: величина земельного налога будет меньше, чем действующий ранее местный налог на коммерческую недвижимость [1, с. 19-20].

Земельный налог во Франции взимается на местном уровне и является ведущей статьёй доходов местных бюджетов. В структуре имущественных налогов поземельный налог составляет 40%. Ставки земельного налога определяются органами местного самоуправления, но не могут превышать более чем в 2,5 раза среднюю ставку предыдущего года на региональном или государственном уровне. В случае если земельный участок застроен, то налогом облагается 50% кадастровой или арендной стоимости недвижимости и земельных участков, предназначенных для промышленного и коммерческого использования. Если же земельный участок не застроен, то налогом облагается 80% кадастровой или арендной стоимости участка под застройку, а также полей, лесов и болот, которые находятся в частной собственности. От земельного налога освобождены участки, находящиеся в государственной собственности; могут временно освобождаться от налогообложения искусственные лесонасаждения, а также участки, предназначенные под развитие сельскохозяйственного производства [8, с. 59; 5, с. 12].

В Германии земельный налог входит в состав налога на недвижимость и является федеральным. Взимается со стоимости земельной собственности предприятий сельского хозяйства, а также со стоимости земельных участков, принадлежащих юридическим и физическим лицам. Обычно ставка земельного налога состоит из базовой ставки, устанавливаемой централизованно, и надбавки общин, в среднем составляя 1,2%. От поземельного налога освобождены государственные предприятия, религиозные учреж-

дения, а также земельные участки, используемые в научных целях. Следует отметить и тот факт, что на земельном рынке Германии практически не осуществляются спекулятивные операции. Это связано с тем, что после покупки землю запрещено продавать в течение 20 лет. Вся разница возросшей цены при продаже по сравнению с ценой при покупке поступает в государственный бюджет, поскольку эти средства считаются незаработанным доходом землевладельца [6, с. 2].

В ближайшее время в Германии планируется реформировать действующую систему земельного налогообложения. Федеральный конституционный суд постановил, что прежний способ имущественного налогообложения больше не соответствует конституции. Поэтому министерство финансов Германии и министерства финансов федеральных штатов назначили целевую группу специалистов для оценки различных моделей земельного налога. В итоге было предложено три модели налогообложения. Первая предусматривает установление налога с учётом рыночной стоимости земли, однако облагаться будет не только земельный участок, но и сооружения, расположенные на нём. В соответствии со второй моделью величина земельного налога будет определяться в зависимости от площади земельного участка и площади расположенного на нем здания с использованием официальной базы данных ALKIS[1]. Третья модель представляет собой сочетание первых двух. Утверждение одной из перечисленных моделей налогообложения будет происходить на основе рассмотрения 10 тысяч случаев с использованием каждой из моделей налоговыми органами, федеральной службой статистики, советом квалифицированных оценщиков и рядом других служб [6, с. 4-5].

Земельный налог в Нидерландах входит в состав налога на недвижимость и взимается на муниципальном уровне. Субъектами налогообложения выступают собственники и пользователи земельных участков. Причём их собственность облагается по разным ставкам. Для собственника ставка земельного налога составляет 3,5%, а для пользователя – 2,8%. Кроме того, местные органы власти ежегодно устанавливают налоговые тарифы стоимости имущества, которые используются при расчёте суммы налога. Размер тарифа устанавливается в соответствии с потребностями местных бюджетов в средствах. Сумма налога рассчитывается как отношение оценочной стоимости имущества к тарифу, умноженное на ставку. Если собственник одновременно является пользователем, то он платит оба налога [8, с. 59].

В Швеции самостоятельного земельного налога нет, а земля облагается в составе налога на капитал. Ставка налога дифференцируется в зависимости от величины капитала. Так, собственники земельных участков, располагающие средствами до 400 тысяч крон, налог на капитал не уплачивают. Землевладельцы, доход которых составляет от 400 до 600 тысяч крон, платят 2% от имеющейся суммы, от 600 до 800 тыс. – 4%, от 800 тысяч до 2 млн – 6%, свыше 2 млн крон – 8%. Налоговая оценка земли и недвижимости проводится раз в пять лет на основе рыночной стоимости объекта оценки. В Швеции также существует жёсткая система правовых регуляторов землевладения и землепользования, которая обеспечивает рациональное использование угодий [3, с. 34].

[1] ALKIS (Automated Real Estate Cadastre Information System) – автоматизированная информационная система государственного кадастра недвижимости.

На рис. 1 приведены поступления земельного налога в анализируемых странах в 2011 году.

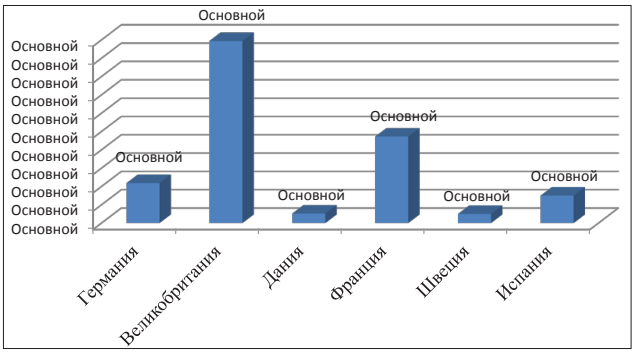

Рис. 1. Поступления земельного налога в некоторых странах ЕС, млрд евро [6]

Данные рис. 1 свидетельствуют о том, что максимальный доход от земельного налога поступает в бюджет Великобритании. Это обусловлено высокими ставками налога на землю (от 1 до 5%), которые дифференцируются в зависимости от стоимости недвижимости и земли, развитостью рынка недвижимости, низким уровнем теневых операций и коррупционных схем (за счет более лояльной налоговой политики), а также эффективной системой налогообложения и, как результат, высокой степенью собираемости земельного налога.

Значительны поступления от земельного налога и во Франции и Германии, так как земельный рынок в этих странах достаточно развит и регулируется, что способствует сокращению спекулятивных операций при купле-продаже земли. К тому же собираемость земельного налога очень высокая, во Франции она составляет 90%, так как там закон предусматривает возможность наложения ареста на землю и ее изъятие в счет неуплаченного долга по налогу.

Помимо вышеперечисленных европейских стран такая система налогообложения применяется и в США, где земельный налог входит в состав налога на недвижимость и взимается на местном уровне со стоимости реального использования земли, что приводит к значительному занижению её стоимости, следовательно, и налогооблагаемой базы.

Местные оценочные комиссии (муниципалитеты) собирают всю необходимую информацию о земельных участках, расположенных на данных территориях: цены купли-продажи, ставки арендной платы, издержки по строительству на участке, внесенные улучшения. На основе этой информации составляются кадастровые оценки или налоговые карты. Разные штаты используют свои методики, в основу которых закладываются такие параметры, как степень использования, альтернативные продажи аналогичных участков, капитализация дохода и пр. [2, с. 16]. В 47 из 50 штатов предоставляются какие-либо преференции по уплате налога. В ряде штатов владельцы земли получают льготы по земельному налогу, если подписывают с администрацией штата контракт о сельскохозяйственном использовании земли на определённый срок (например, 10-20 лет). В некоторых штатах также предусмотрена альтернатива уплате земельного налога за счет снижения налогового бремени фермеров, например, существует снижение ставки подоходного налога либо налоговый кредит [7, с. 9].

В США собираемость земельного налога близка к 100%. Практика похожа практически во всех штатах; налог собирается ежегодно, у неплательщиков

землю отбирают в залог, а через три года продают на аукционе.

Выводы по проведенному исследованию. Анализ земельного налогообложения в разных странах показал, что земля может быть объектом налогообложения как отдельно (самостоятельный земельный налог), так и в составе налога на недвижимость. В некоторых странах земельный налог является государственным, а в некоторых – местным, средства от земельного налога поступают либо полностью в местные бюджеты, либо частично. Поэтому единой концепции земельного налогообложения для всех стран не существует, поскольку имущественные налоги – самые устоявшиеся и в каждой стране они формируются под влиянием политики, традиций, истории. Поэтому при построении отечественной системы земельного налогообложения все-таки следует ориентироваться на исторические и социокультурные особенности, применяя при этом передовой опыт зарубежных стран не полностью, а частично.

Для того чтобы использовать зарубежный опыт земельного налогообложения в Украине, необходимо:

- провести сравнительный анализ украинской системы земельного налогообложения с передовыми системами налогообложения зарубежных стран;

- рассмотреть возможность внедрения элементов зарубежной системы земельного налогообложения в украинскую и оценить способность к «безболезненной» адаптации к ним, учитывая исторические, экономические, социальные и прочие факторы;

- осуществить прогноз последствий внесения изменений из зарубежных систем земельного налогообложения с целью избежания негативных последствий, таких как увеличение количества коррупционных схем и теневых операций на земельном рынке и снижение эффективности налоговой системы в целом;

- разъяснить налогоплательщикам суть происходящих реформ, порядок реализации их законных интересов и прав, а также порядок получения интересующих их сведений.

Всё это обуславливает необходимость проведения дальнейшего исследования по проблеме реформирования земельного налогообложения в Украине.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Andy Wightman. A Land Value Tax for England: Fair, Efficient, Sustainable / Wightman Andy // Policy Focus Report. – 2013. – 33 p.
2. Antony Seely. Land Value Taxation / Seely Antony // Business & Transport Section. – 2013. – 21 p.
3. Bird R.M., Slack E. Land and property taxation in 25 countries: a comparative review / R.M. Bird, E. Slack // CESifo DICE Report. – 2005. – № 3. – P. 34-42.
4. Chunli Shen, Qian Wang, Heng-fu Zou. Land Taxation in China: Assessment of Prospects for Politically and Economically Sustainable Reform / Shen Chunli, Wang Qian, Zou Heng-fu // Annals of economics and finance. – 2012. – № 13(2). – P. 489-528.
5. Land in Europe: prices, taxes and use patterns // EEA Technical report. – 2010. – № 4. – 29 p.
6. Maximilian Karl. The fiscal reform of land tax in Germany / Karl Maximilian // FIG Working Week. – 2012. – № 6. – P. 1-7.
7. Richard F. Dye, Richard W. England. Assessing the Theory and Practice of Land Value Taxation / F. Dye Richard, W. England Richard. – Cambridge : Lincoln Institute of Land Policy. – 2010. – 34 p.
8. Кундиус В.А., Иванова Ю.Н. Земельное налогообложение США и стран ЕС / В.А. Кундиус, Ю.Н. Иванова // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2008. – № 11(49). – С. 58-61.
9. Пылаева А.В., Безруков В.Б., Дмитриев М.Н. Налогообложение и кадастровая оценка недвижимости / А.В. Пылаева, В.Б. Безруков, М.Н. Дмитриев. – Нижний Новгород : ННГАСУ, 2011. – 155 с.

УДК 005.935.2:658.14

Педченко Н.С.
доктор економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Полтавського університету економіки і торгівлі

НАСКРІЗНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ СКЛАДУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена наскрізному дослідженню фінансового потенціалу підприємства на основі оцінки складу та оптимізації його структури. При цьому запропоновано факторно-критеріальну модель оцінювання стану фінансового потенціалу на основі кваліметричного методу. Обгрунтовано концепцію толерантності при структуризації фінансового потенціалу і доведено її оптимальність на підставі застосування методу ієрархії Т. Сааті.

Ключові слова: фінансовий потенціал, кваліметрія, концепція толерантності, метод ієрархій Т. Сааті.

Педченко Н.С. СКВОЗНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ОЦЕНКИ СОСТАВА И ОПТИМИЗАЦИИ СТРУКТУРЫ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена сквозному исследованию финансового потенциала предприятия на основе оценки состава и оптимизации его структуры. При этом предложены факторно-критериальные модели оценки состояния финансового потенциала на основе квалиметричного метода. Обоснована концепция толерантности при обосновании структуры финансового потенциала и доказана ее оптимальность на основании применения метода иерархии Т. Саати.

Ключевые слова: финансовый потенциал, квалиметрия, концепция толерантности, метод иерархий Т. Саати.

Pedchenko N.S. THROUGH STUDY OF EVALUATING THE COMPOSITION AND OPTIMIZATION STRUCTURE OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE COMPANY

This article is devoted to research of cross-cutting financial capacity on the basis of assessment of the composition and optimization of its structure. In this proposed quotient-criteria model of evaluating the financial capacity based on qualimetric method. Soundly the concept of tolerance in justifying the structure of financial potential and proving its optimality on the basis of the method of hierarchy by T. Saati.

Keywords: financial capacity, qualimetry, concept of tolerance, method of hierarchies by T. Saati.

Постановка проблеми. Під час формування ринкової економічної системи набувають особливої актуальності проблеми забезпеченості підприємства фінансовим потенціалом для поточного та довгострокового розвитку. У вирішенні такого завдання важливим є оцінювання можливостей підприємства та його взаємодія з навколишнім середовищем на основі оптимальної структури фінансових ресурсів, сприятливих спроможностей, інновацій. Тому існує необхідність проведення наскрізного дослідження оцінки стану і структури фінансового потенціалу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове вивчення та узагальнення теоретичних, методичних та практичних аспектів проблеми формування й використання потенціалу підприємства здійснювали вітчизняні дослідники: Б.Є. Бачевський, О.В. Березін, І.П. Отенко, Л.М. Прокопишин, О.С. Федонін, В.І. Хомяков [3; 4; 8; 18]. Проблему реалізації потенціалу підприємства та шляхи її вирішення у своїх дослідженнях розкрили Н.С. Краснокутська, С.І. Чимшит [11]. Принципи використання потенціалу підприємства розглядали такі вчені, як О.В. Березін, А.А. Герасимов, О.К. Добикіна, С.В. Касьянюк, М.Є. Кокотько, Т.Д. Костенко, Н.С. Краснокутська, В.С. Рижиков [1, 14]. Значний внесок у розвиток методичного інструментарію визначення ефективності використання потенціалу підприємства внесли Б.Є. Бачевський, Н.В. Гавва, І.З. Должанський, О.С. Федонін [3, 18]. Однак у контексті реалізації системного підходу до управління підприємством методичні засади оцінки стану і структури фінансового потенціалу залишаються об'єктом підвищеної уваги фінансових аналітиків та науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розуміючи під фінансовим потенціалом підприємства комплексний феномен господарської практики, пропонуємо його визначення на основі поєднання ресурсного, інституціонального та результативного підходів. Тому фінансовий потенціал – це стійка властивість системи долати суперечності та забезпечувати гармонійну відповідність етапам життєвого циклу для довгострокового розвитку на основі сформованих, постійно збагачуваних та оптимізованих до потреб розвитку фінансових ресурсів, наявних умов реалізації спроможностей розвитку, які опосередковуються структурою внутрішніх і зовнішніх зв'язків та безперервних процесів інноваційного оновлення (поширення нових знань, евристичних підходів, нестандартних рішень тощо). Проте кількісне ідентифікування та співвідношення таких складових (фінансові ресурси, спроможності, інновації) залишається малодослідженим.

Формулювання цілей статті. Метою є обґрунтування наскрізного підходу до оцінки складу та необхідності оптимізації структури фінансового потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим наразі залишається обґрунтування методики, яка б надавала можливість кількісно-якісної оцінки стану формування фінансового потенціалу підприємства. Вважаємо, що дану проблему можна вирішити за допомогою наукових принципів кваліметрії – науки про вимірювання якості об'єктів, яка вивчає та реалізує методи і засоби кількісної оцінки якості (заснована Азгальдовим Г.Г. [1]). Пропонуємо використати наукові здобутки вчених [14, 16, 6, 9, 7] і оцінити стан фінансового потенціалу підприємства за допомогою інструментів кваліметрії.

Кваліметрія передбачає структурування об'єкта вивчення (об'єкт у цілому – перший рівень спільності), поділ його на складові частини (другий рівень), які у свою чергу поділяються на частини (третій рівень) і т. д. При цьому виходить ієрархічна система, що оформляється схемою чи таблицею. Пропонується оцінка експертами або іншим шляхом вимірю-

вання кожної складової та встановлення її вагомості (важливості). Після чого здійснюється поєднання цих оцінок в загальну оцінку об'єкта [1].

На основі класичних кваліметричних моделей запропонуємо факторно-критеріальну модель оцінювання стану фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації (на прикладі Полтавської ОСС) (рис. 1).

Відповідно, кваліметрія в даному випадку буде спрямована на визначення здатності фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації забезпечувати гармонійну відповідність етапам життєвого циклу та на цій основі довгостроковий розвиток, маючи в розпорядженні достатні фінансові ресурси, використовуючи сприятливі спроможності та застосовуючи новації. Тому доцільним, на нашу думку, буде використання таких основних критеріїв: критерій ефективності формування і використання фінансових ресурсів, критерій реалізації сприятливих спроможностей, критерій використання інновацій.

Рис. 1. Факторно-критеріальна модель оцінювання стану фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації

Джерело: складено автором на основі [1, 6, 7, 9]

Виділення рівнів дослідження стану фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації як системи «ресурси-спроможності-інновації» було здійснено на основі узагальнення наукових здобутків вчених [11, 12, 3, 18]. Абсолютний показник стану фінансового потенціалу підприємства (Р) визначається сумою факторів:

$$P = \sum_{i=1}^{3} m_i F_i, \quad (1)$$

де i=1...3 – кількість факторів, m_i – вагомість і-го фактору (визначається експертним методом, m_i=0...1, з умовою нормування $\sum_{i=1}^{3} m_i = 1$); F_i–і-ий фактор, що впливає на інтегральний стан та визначається станом окремих складових стану формування фінансового потенціалу та їх взаємоузгодженістю. У свою чергу кожен з факторів F_i характеризується сумою критеріїв, які мають відповідні коефіцієнти проявлення K_i:

$$F_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} K_i . \quad (2)$$

З урахуванням рис. 1 і формул 1-2 маємо:

$$P = m_1 \left(\frac{K1 + ... K3}{3} \right) + m_2 \left(\frac{K4 + ... K6}{3} \right) + m_3 \left(\frac{K7 + ... K9}{3} \right). \quad (3)$$

Розробка факторно-критеріальної моделі оцінювання передбачає визначення експертами вагомості фактора шляхом ранжування. В якості експертів було обрано працівників підприємств і організацій споживчої кооперації (Полтавської ОСС). З методів експертних оцінок було використано метод рейтингу (метод оцінної класифікації) та метод бальних оцінок. Для оцінки показників (К) використаємо запропоновану авторами [6, 7, 9] шкалу:

$0 < К \le 0,25$ – недостатній рівень;
$0,25 < К \le 0,5$ – задовільний рівень;
$0,5 < К \le 0,75$ – достатній рівень;
$0,75 < К \le 1$ – високий рівень.

З методів соціологічних досліджень було обрано опитування. Основною методикою було визнано групове експертне оцінювання. Після обробки даних та зведення їх до єдиної системи обчислення, отримано такі ранжовані ряди вагомостей та значущості показників (таблиця 1).

Результати розрахунків засвідчують, що стан формування фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації складає 64,17%, що свідчить про достатній рівень, проте все ж характеризується недосконалістю і потребує покращень.

Логічним, на нашу думку, продовженням розкриття можливості оптимізації фінансового потенціалу підприємства (на прикладі підприємств і організацій споживчої кооперації) є всебічне визначення якості фінансового потенціалу як феномену здатного забезпечити довгостроковий перспективний розвиток. Така всебічність пов'язана з визначенням якості фінансового потенціалу на основі використання концепції толерантності в управлінні таким потенціалом підприємства.

У сучасних дослідженнях проблему толерантності пропонують окреслювати як феномен, як характеристику, як чинник, як якість, що розкриває стійкість до динамічних умов та оптимізує при цьому взаємини [4; 10; 13]. В економічній літературі термін «толерантність» використовується «буквально для вираження індиферентної реакції підприємства на зміни ринкової ситуації, зовнішнього середовища, або для характеристики його позиції очікування» [13, с. 57-58]; як узагальнюючі результати дослідження зовнішнього оточення та становища підприємства у конкурентному середовищі [4, с. 37]; як здатність витримати відхилення зовнішніх факторів у визначеному діапазоні їх змін, що є умовою життєдіяльності підприємства [10, с. 81].

Це дозволить виділити напрями подальшого розвитку концепції толерантності у оцінці стану та необхідності оптимізації структури фінансового потенціалу підприємства як:

- властивості забезпечувати складність і цілісність у вигляді сформованих, постійно збагачуваних та оптимізованих до потреб розвитку фінансових ресурсів;

- властивості забезпечувати зв'язок системи із зовнішнім середовищем у вигляді сприятливих спроможностей розвитку;

Таблиця 1

Модель кваліметричного підходу до оцінювання стану фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації

Фактор	Ранжування факторів за їх вагомістю	Показники	Вагомість показника
Критерій ефективності формування і використання фінансових ресурсів (m_1)	0,4	Наявність фінансових ресурсів, їх достатність, позитивна динаміка до нарощення (K_1)	0,5
		Ефективне використання фінансових ресурсів, дотримання нормативів, позитивна динаміка до підвищення (K_2)	0,75
		Наявність резервів, можливість їх вико-ристання (K_3)	0,75
Критерій реалізації сприятливих спроможностей (m_2)	0,3	Наявність здатності, можливості та здібності приймати ефективні управлінські рішення (K_4)	0,75
		Ідентифікація факторів зовнішнього середовища та врахування його впливу (K_5)	0,75
		Відповідність етапам життєвого циклу та можливість реалізація прийнятого управлінського рішення (K_6)	0,75
Критерій використання інновацій (m_3)	0,3	Створення і використання новацій у вигляді нових знань, нетрадиційних підходів, нестандартних рішень (K_7)	0,5
		Наявність новацій в економічну культуру, спрямованих на забезпечення оптимальної взаємодії соціальної діяльності, кооперативної власності і зовнішнього ринкового середовища (K_8)	0,5
		Спрямованість новацій на збереження місії споживчої кооперації та дотримання основних функцій (K_9)	0,5
Інтегральний показник стану формування фінансового потенціалу підприємств і організацій споживчої кооперації			0,6417

Джерело: Розраховано автором

- властивості забезпечувати функціонування і розвиток за умови безперервних процесів інноваційного оновлення.

Така концепція дозволить забезпечити толерантність взаємодії складових (фінансові ресурси, спроможності й інновації) та визначити умови оптимізації структури фінансового потенціалу спрямованого на гармонізацію між пріоритетами системного господарського розвитку й фінансовим потенціалом, на якому засновується процес переходу до нового (більш досконалого) стану.

З метою об'єктивно обґрунтованого вибору оптимальної структури фінансового потенціалу підприємства пропонується використання методу аналізу ієрархій (МАІ), який розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті і з успіхом використовується для розв'язання багатьох практичних задач на різних рівнях планування [2, 5, 15, 17].

Перший крок МАІ полягає в декомпозиції та подані наукового завдання в ієрархічній формі. Пропонується застосувати домінантні ієрархії, які будуються з вершини (мета – з точки зору управління) через проміжні рівні (критерії, від яких залежать наступні рівні) до найнижчого рівня, який є зазвичай переліком альтернатив (рис. 1). Ієрархія вважається повною, якщо кожен елемент заданого рівня функціонує як критерій для всіх елементів рівня, що стоїть нижче. Далі визначаємо вагу (пріоритети) критеріїв, порівнюючи елементи ієрархії 2-го згори рівня по відношенню до фокусу проблеми. Для цього заповнюємо матрицю переваг (попарних порівнянь) та визначаємо пріоритети критеріїв з точки зору загальної мети. При порівнянні n об'єктів (A_1, A_2, …, A_n) результати їх попарних порівнянь заносяться в квадратну матрицю переваг, що має порядок $n : A= (\alpha_{ij})_{i,j=1}^{2}$, елементи якої обчислюються так: величину α_{ij} (або α_{ji}) вибирають зі шкали Сааті, α_{ij} показує перевагу i –го об'єкта над j –им. Симетричний до знайденого елемент матриці A визначають з умови: $\alpha_{ij} \times \alpha_{ji}=1$.

Визначаємо власний вектор (Vi), суму елементів Vi власного вектору та вектор пріоритетів (Pi) за формулами:

$$V_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^{n} a_j}\ ; \qquad (1)$$

$$P_i = \frac{V_i}{\sum_{j=1}^{n} V_j}, \qquad (2)$$

де a_{ij} – елемент матриці порівнянь;
П – математичний символ добутку;
n – вимірність матриці;
i – номер рядка матриці;
j – номер стовпця матриці.

Для перевірки узгодженості отриманих результатів за допомогою табличного процесора Excel було розраховано максимальне власне число матриці (λ_{max}) та визначено відношення узгодженості матриці (ВУ) за формулами (3–6):

$$\lambda_i = \frac{\sum_{j=1}^{n} a_{ij} \cdot V_j}{V_i}; \qquad (3)$$

$$\lambda_{max} = \frac{\sum_{i=1}^{n} \lambda_i}{n}; \qquad (4)$$

$$IУ = \frac{\lambda_{max} - n}{n-1}; \qquad (5)$$

$$BУ = \frac{IУ}{BI}, \qquad (6)$$

де a_{ij} – елемент матриці попарних порівнянь;
n – вимірність матриці;
i – номер рядка матриці;
j – номер стовпця матриці;
λ_i – елементи вектора власних чисел матриці;
ІУ – індекс узгодженості;

ВІ – випадковий індекс.

Здійснивши синтез локальних пріоритетів (оцінка узагальнених (глобальних) пріоритетів) шляхом перемноження матриці локальних пріоритетів 2-го рівня на вектор локальних пріоритетів 1-го рівня (формула 6), визначаємо, що найбільшу питому вагу у структурі фінансового потенціалу повинні займати фінансові ресурси (48,6%), сприятливі спроможності до залучення та використання таких ресурсів (28,2%) та запровадження новаційних проектів для резервів розвитку (23,2%).

Завершальним етапом застосування МАІ є визначення рівня узгодженості для всієї ієрархії та перевірка адекватності отриманих висновків. Якщо таке значення не перевищує 0,1, то узгодженість, за твердженням Т. Сааті, [15, с. 25], вважається прийнятною, а відповідна ієрархічна модель – адекватною.

Знаходимо узагальнений індекс узгодженості як суму індексів узгодженості 1-го і 2-го рівня:

$$М = 0,047774 + 0,135221908 = 0,182996.$$

Сумарний випадковий індекс (табл. 4) буде становити:

$$\widetilde{M} = 1,41 + 0,58 = 1,98.$$

Відношення узгодженості для всієї ієрархії буде становити:

$$ВУ = М / \widetilde{M} = 0,182996 / 1,98 = 0,092422.$$

Таким чином, для даного прикладу ВУ ≈ 0,1, що свідчить про цілком достатню адекватність побудованої ієрархічної моделі й об'єктивність отриманих висновків щодо розподілу пріоритетів оптимізації структури фінансового потенціалу підприємства.

Висновки. Отже, сутністю наскрізного дослідження оцінки стану та оптимізації структури фінансового потенціалу є запропонований та апробований науково-методичний підхід, що забезпечив системність дослідження. Результатом такого підходу є оцінка ефективності стану формування фінансового потенціалу, виявлення потреби у оптимізації структури фінансового потенціалу, запровадження концепції толерантності взаємодії на основі запропонованих складових, кількісне вираження вагомості пропонованих альтернатив щодо вибору джерела формування фінансового потенціалу. Враховуючи вищесказане, слід визначити необхідність подальшого дослідження та обґрунтування можливості нарощення фінансового потенціалу підприємства за рахунок фінансових ресурсів, сприятливих спроможностей та інновацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азгальдов Г.Г. О квалиметрии / Г.Г. Азгальдов. – М. : Изд-во стандартов, 1973. – 172 с.
2. Аналитическая иерархическая процедура Саати [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gorskiy.ru/articles/dmss/AHP.html.
3. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посіб. / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
4. Березін О. В. Управління потенціалом підприємства : навч. посіб. / О. В. Березін, С. Т. Дуда, Н. Г. Міценко– Львів : Магнолія 2006, 2011. – 308 с.
5. Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki.
6. Єльникова Г.В. Моніторинг як ефективний засіб оцінювання загальної середньої освіти в навчальному закладі / Г.В. Єльникова, З.В. Рябова // Теорія та методика управління освітою. – 2008. – № 1. – С. 9-13.
7. Ємельянов С.Л. Методика та результати оцінки якості законодавчого забезпечення правового інституту таємниць в Україні / С.Л. Ємельянов // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2011. – № 7(161), ч. 1.– С. 57-62.
8. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Л. С. Запасна // Проблемы материальной культуры – экономические науки. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Articles /Kultnar/knp96/knp96_33-37.pdf.
9. Зеленський Р.М. Факторно-критеріальна модель оцінювання рівня сформованості відповідальності / Р.М. Зеленський // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2011.– № 16.– С. 72-79.
10. Карачина Н. П. Стратегическая и динамическая концепция развития предприятия в системе безопасности / Н. П. Карачина // Бизнес Информ. – 2010. – № 10. – С. 78-85.
11. Краснокутська Н. С. Потенціал торговельного підприємства : теорія та методологія дослідження : монографія / Н. С. Краснокутська. – Харків. : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2010. – 247 с.
12. Лігоненко Л. О. Змістовна характеристика та структуризація поняття «економіко-технологічний потенціал регіону» / Л. О. Лігоненко // Сталий розвиток економіки : всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 5(8). – С. 83-89.
13. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством : філософія, політика, ефективність : монографія / В. В. Пастухова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
14. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
15. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий [пер. с англ.] / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1989. – 316 с.
16. Теленкевич В.В. Квалиметрия: история, возможности, методы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.buk.irk.ru/library.
17. Тихомирова А.Н. Модификация метода анализа иерархий Т.Саати для расчета весов критериев при оценке инновационных проектов [Электронный ресурс] / А.Н. Тихомирова, Е.В. Сидоренко. – Режим доступа : www.science-education.ru.
18. Федонін О. С. Управління підприємствами : сучасні тенденції розвитку : монографія / [Н. П. Гончарова, О. С. Федонін, Г. О. Швиданенко та ін.] ; за заг. ред. О. С. Федоніна. – К. : КНЕУ, 2006. – 288 с.

УДК 351.863 + 658.513

Полтініна О.П.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ КОНТРОЛІНГУ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена виявленню перспектив впровадження контролінгу в комплексну систему забезпечення економічної безпеки національної економіки. Обґрунтовано узагальнений перелік показників, який дозволяє оцінити ступінь захищеності національної економіки від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. У статті узагальнено методичний підхід до впровадження контролінгу в систему забезпечення економічної безпеки національної економіки на основі використання уточненого переліку розрахункових показників.

Ключові слова: економічна безпека, контролінг, національна економіка, загроза, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище.

Полтинина О.П. НЕОБХОДИМОСТЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ КОНТРОЛЛИНГА В ЦЕЛЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена выявлению перспектив внедрения контроллинга в комплексную систему обеспечения экономической безопасности национальной экономики. Обоснован обобщенный перечень показателей, который позволяет оценить степень защищенности национальной экономики от угроз внешней и внутренней среды. В статье обобщен методический подход к внедрению контроллинга в систему обеспечения экономической безопасности национальной экономики на основе использования уточненного перечня расчетных показателей.

Ключевые слова: экономическая безопасность, контроллинг, национальная экономика, угроза, внешняя среда, внутренняя среда.

Poltinina O.P. THE NEED TO IMPROVE METHODS OF CONTROLLING IN ORDER TO ENSURE ECONOMIC SECURITY IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Article is devoted to the prospects of controlling introduction into an integrated system of economic security of the national economy. Justified generalized list of indicators that allows us to estimate the degree of protection of the national economy from threats external and internal environment. The article summarizes the methodological approach to the introduction of the system of controlling the economic security of the national economy through the use of the adjusted list of calculated indices.

Keywords: economic security, controlling, the national economy, the threat, the external environment, internal environment.

Постановка проблеми. Для забезпечення високого ступеня захищеності національної економіки, проявом чого є досягнення оптимального рівня економічної безпеки держави, необхідним є залучення сучасних дієвих механізмів та інструментів управління. Саме таким комплексним інструментом виступає контролінг. Для української економіки, яка знаходиться під впливом значної кількості негативних факторів, питання забезпечення захищеності національної економіки є надзвичайно важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами поєднання контролінгу та економічної безпеки на рівні держави досі займається небагато вчених, тому загальні теоретичні та методичні основи поєднання контролінгу та економічної безпеки держави ще не розроблено. Особливості впровадження контролінгу в різні сфери діяльності розглянуті в роботах таких дослідників: Р. Каплана, Р. Манна, Д. Нортона, Д. Парментер, Х. Й. Фольмута, Р. Фрейзера, Д. Хана, Д. Хоупа та інших. У вітчизняній літературі можна відзначити роботи Е. Ветлужских, Н. Г. Данилочкіна, Н. Ю. Іванової, А. М. Кармінського, С. Б. Сулоєва, С. Г. Фалько та інших.

Практичне значення одержаних результатів. Застосування інструментарію контролінгу та його комплексних процедур можливе не лише на мікрорівні, як це детально розглядається у роботах науковців, але й на рівні мезо- та макросередовища. З огляду на це – впровадження контролінгу в забезпечення економічної безпеки розвитку національної економіки дозволить своєчасно виявляти проблемні аспекти діяльності національної економіки та розробляти дієві заходи для стабілізації ситуації.

Постановка завдання. На основі викладено матеріалу можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у виявленні перспектив впровадження контролінгу в комплексну систему забезпечення економічної безпеки національної економіки

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки національної економіки не втрачають актуальності протягом тривалого періоду практично для всіх країн з ринковою економікою. Це пов'язано з тим, що в ринковій економіці, яка передбачає вільний розвиток ринків, здорову конкуренцію, саморегулюючий курс валют, розвиток різноманітних сфер промисловості, при мінімальному втручанні держави, існує достатня кількість і загроз ефективному функціонуванню країни.

Так, в рамках всіх складових економічної безпеки необхідно проводити детальний аналіз загроз і можливостей нейтралізації діагностованих загроз. Всі складові та рівні економічної безпеки тісно пов'язані між собою: фінансова, бюджетна, грошово-кредитна, валютна, боргова і т. д. Всі ці сфери вимагають детального системного аналізу з використанням комплексних інструментів, механізмів та інструментарію. Саме таким комплексним інструментом аналізу на сьогоднішній день є контролінг, який дозволяє забезпечити всебічний аналіз і оцінку можливості досягнення економічної безпеки розвитку національної економіки.

На поточний момент найбільш розробленими є теоретичні та методологічні аспекти контролінгу на мікрорівні, однак питання науково-методичного забезпечення контролінгу в макросередовищі розглянуті недостатньо.

У сучасній економічній науці контролінг є комплексним інструментом, який трактують як управління управлінням, процес, орієнтований на координацію діяльності, спрямованої на підвищення ефективності та результативності функціонування суб'єктів підприємництва, більшість дослідників сходяться на думці, що контролінг є процесом здійснення контролю за управлінськими процесами та управлінськими рішеннями. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва з використанням контролінгу дозволить розширити напрямки фінансової діяльності з протидії загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища і забезпечити захист фінансових інтересів національної економіки [3; 5; 7].

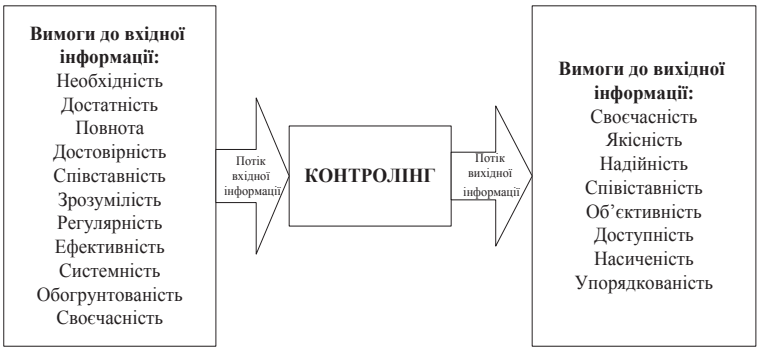

Рис. 1. Вимоги до вхідної та вихідної інформації в процесі реалізації контролінгу

Одним з основних напрямків застосування контролінгу є проведення поточної діагностики загроз діяльності оцінюваного об'єкта (будь то підприємство або держава), для досягнення оптимального і найбільш повного списку загроз, які супроводжують розвиток національної економіки, в аспекті досягнення економічної безпеки, слід удосконалювати систему контролінгу, з точки зору комплексності діагностики загроз.

Проте методика контролінгу у сфері діагностики та систематизації загроз економічній безпеці вимагає вдосконалення, а саме необхідно досягти того балансу у вимозі до оброблюваної інформації, який дозволить отримувати максимально об'єктивну інформацію з достовірних джерел і ця інформація може бути використана для подальшої обробки. Ця інформація підлягає етапам обробки і формує базу для розробки заходів щодо оптимізації системи забезпечення економічної безпеки національної економіки України.

Приклад такого вдосконалення наведемо на рис. 1, де викладено основні вимоги до інформації, яка повинна бути оброблена в процесі реалізації методики контролінгу для аналізу загроз.

Якісне та своєчасне виявлення загроз національній економіці є завданням не лише державних органів управління, а й органів місцевого самоврядування.

Національна безпека – це здатність держави адекватно реагувати в умовах постійного дестабілізуючого впливу військових, економічних, політичних, інформаційних, демографічних та психологічних факторів, тобто реалізовувати заходи, спрямовані як на ліквідацію загроз і небезпек, так і на захист інтересів окремої людини і держави в цілому.

Національна економічна безпека – це захищеність економіки країни від внутрішніх і зовнішніх несприятливих факторів, які порушують нормальне функціонування економіки, підривають досягнутий рівень життя населення [8].

На основі даної інформації слід здійснити діагностику поточного стану економічної безпеки України на основі виявлення основних загроз.

Під внутрішніми загрозами розуміють нездатність до самозбереження та саморозвитку, слабкість інноваційного розвитку, неефективність системи державного регулювання економіки, невміння знаходити розумний баланс інтересів при подоланні протиріч і соціальних конфліктів.

Серед основних внутрішніх загроз доцільно виділити такі:

- збільшення майнової диференціації населення та підвищення рівня бідності;
- деформованість структури економіки;
- зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів;
- криміналізація суспільства та господарської діяльності.

Основними зовнішніми загрозами економічної безпеки є:

- зниження незалежності економіки держави від зовнішніх міжнародних організацій;
- зниження економічного і політичного впливу на економіці процеси в середовищі європейських країни;
- посилення масштабів і вплив міжнародних військових і політичних об'єднань;
- наявність зовнішньо зацікавленості у певних напрямках розвитку України;
- гостра необхідність реформування виробничої сфери;
- неоптимальна система виробництва;
- низький рівень розвитку окремих сфер економіки та галузей промисловості.

Забезпечення економічної безпеки на достатньому рівні в черговий раз доводить необхідність постійного контролю зовнішніх та внутрішніх загроз, а тому їх перелік постійно змінюється залежно від конкретних політичних, соціальних, правових та економічних умов.

Одним з видів інструментарію контролінгу є компонентний аналіз, який передбачає аналіз певного об'єкта, в даному випадку економічної безпеки країни, в розрізі окремих компонентів. Вже розглянуто компонент діагностики загроз, і наступним етапом слід провести аналіз факторів, що впливають на економічну безпеку країни в розрізі сфер виникнення цих чинників впливу (табл. 1).

Економічна безпека держави як складова частина національної безпеки може бути повною мірою забезпечена лише при забезпеченні інших видів безпеки особи, суспільства і держави. У цьому плані економічну безпеку держави доцільно розглядати в єдності і у взаємодії з різними видами безпеки, а також доповнювати фактори, що впливають на економічну безпеку і опосередкованими факторами, сполученими з іншими видами.

Слід зазначити доцільність використання як комплексного контролінгу, так і окремо двох його найбільш поширених видів: тактичного і стратегічного.

Впровадження тактичного і стратегічного контролінгу в забезпечення економічної безпеки держави дозволить діагностувати загрози зовнішнього і внутрішнього середовища в короткостроковій і довгостроковій перспективі і захищати інтереси держави. Крім того, контролінг є інструментом, який дозволяє не лише проводити інформаційні дослідження, а й аналізувати і прогнозувати інформаційні потоки,

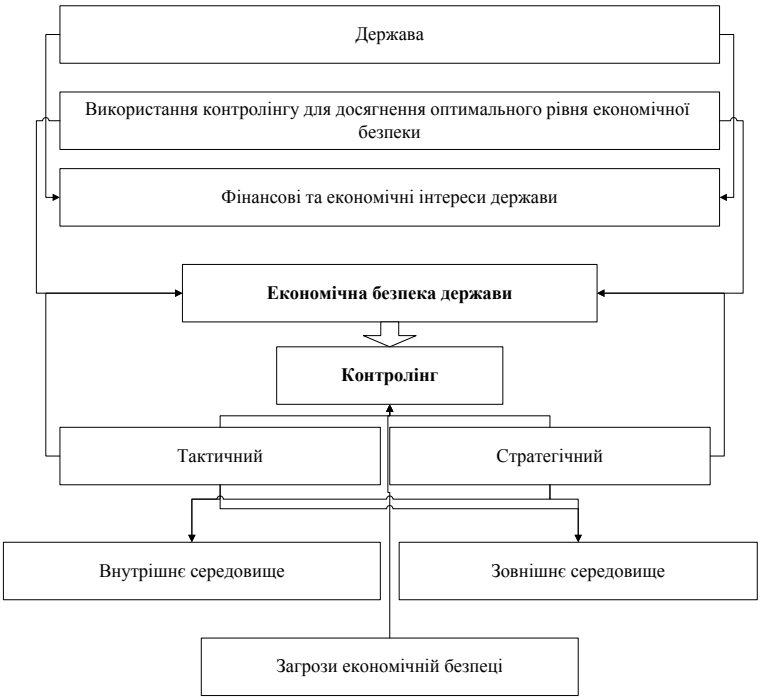

Рис. 2. Місце контролінгу в забезпеченні економічної безпеки національної економіки

координувати діяльність щодо забезпечення економічної безпеки на різних напрямках і рівнях, забезпечувати досягнення стратегічної мети діяльності національного господарства.

Необхідність впровадження контролінгу в діяльність контролюючих органів державної влади в сучасних українських реаліях пояснюється нестійким економічним і політичним станом держави, а також необхідністю забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів підприємництва.

Наведемо в схематичному вигляді місце контролінгу в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки – рис. 2.

Необхідно відзначити також специфічні особливості застосування контролінгу на окремих суб'єктах підприємництва в фінансової та нефінансової сферах. Так, для суб'єктів підприємництва фінансової спрямованості (у тому числі банків, страхових компаній тощо) контролінг виступає більш комплексним і регламентованим понятям, спрямованим на діагностику ризиків фінансової діяльності, зокрема, кредитного ризику, і заснований на комплексних стандартах контролю. А для суб'єктів підприємництва реального сектора економіки контролінг виступає більш динамічним, гнучким і менш регламентованим понятям, його застосування можливе на різних рівнях і етапах діяльності суб'єктів підприємництва реального сектора економіки, що в комплексі забезпечить впровадження контролінгу на рівні держави.

Крім комплексного характеру впровадження контролінгу, принципово важливим є акцент на зворотному зв'язку, який виникає між органом контролінгу на рівні держави або місцевого органу самоврядування та іншими підрозділами, які використовують інформаційні потоки, що надаються

Таблиця 1

Систематизація зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на економічну безпеку України

Внутрішні фактори	Зовнішні фактори
Економічні фактори: структура національного господарства; рівень монополізації економіки; ефективність суспільного виробництва; конкурентоспроможність економіки; технологічна база промислового виробництва; стан фінансової системи; інвестиційна політика держави	Торгово-економічні фактори: структура імпорту (частка продовольства і високотехнологічних товарів); ступінь залежності країни від імпорту продукції стратегічного призначення; структура експорту (частка високо конкурентних товарів); контроль над ринками збуту вітчизняної продукції (включаючи і військову), митний контроль над експортно-імпортними операціями
Організаційні фактори: стан та ефективність системи управління національним господарством (включаючи і військовий сектор економіки); стан об'єктів інфраструктури (в тому числі і у військовому господарському комплексі); рівень організації розвідки мінерально-сировинної бази (особливо військово-стратегічного призначення); ефективність залучення ресурсів в господарський оборот; організація розвитку науково-технічного прогресу (НТП) на перспективних напрямках; прийняття оптимальних управлінських рішень	Валютно-фінансові фактори: стан фінансового ринку та ринку цінних паперів; основні напрямки фінансових потоків і характер розрахункових відносин; рівень дефіциту державного бюджету; конвертованість національної валюти; стан банківської системи; рівень зовнішнього і внутрішнього боргу; золотовалютні запаси країни; валютний контроль митного кордону держави
Правові фактори: досконалість нормативно-правового законодавства; подолання монополізму в економіці; правова дисципліна і старанність; стан боротьби з корупцією та злочинністю в економіці; контроль за рухом коштів	
Соціальні фактори: забезпечення прийнятних для більшості населення умов життя і розвитку особистості; запобігання значної диференціації в доходах громадян; недопущення приховування доходів та ухилення від сплати податків; винятк потенційних загроз виникнення соціальних конфліктів; боротьба з тероризмом	Маркетингові фактори: просування експортних товарів на світових ринках; конкурентоспроможність цих товарів; можливості із завоювання ринків збуту вітчизняних товарів і послуг

контролінговой службою. Це дозволяє в найкоротші терміни вдосконалити та оптимізувати діяльність окремих складових економічної системи. Важливим також є наявність зворотного зв'язку між отриманими результатами і визначення оперативних і стратегічних цілей діяльності національної економіки.

Отже, місце контролінгу в забезпеченні економічної безпеки можна розглядати таким чином: контролінг завдяки своїй здатності використовувати специфічні методи та інструменти збору, обробки, координації та інтерпретації інформації здатний забезпечити інформаційну базу для забезпечення економічної безпеки і сприяти досягненню тактичних і стратегічних цілей.

Забезпечення економічної безпеки національної економіки з використанням принципових засад контролінгу дозволить оптимізувати процес забезпечення захисту фінансових та економічних інтересів від загроз, оскільки контролінг дозволяє координувати функції різних органів самоврядування та державної влади, реалізовувати їх комплексно, це обумовлено розгалуженістю загальних функцій контролінгу, що включають управлінський облік, моніторинг, контроль за прийняттям управлінських рішень, рефлексію результативності управлінських рішень (яким чином вплине рішення на діяльність опосередкованих сфер державної економіки – на які безпосередньо не було направлено дію).

До показників (індикаторів), які дозволяють оцінити економічну безпеку країни, можна віднести наступні (табл. 2) [8].

Даний перелік не є вичерпним і може бути доповнений, однак наведені показники є найбільш інформативними з точки зору макроекономічного аналізу ступеня економічної безпеки. Крім того, на даний час для аналізу економічної безпеки спеціалісти міжнародного Центру фінансово-банківських досліджень встановили 150 показників, що характеризують практично всі сторони соціально-економічного розвитку країни і відповідають перерахованим вище вимогам.

Разом з тим при моніторингу загроз економічної безпеки та державної діяльності щодо захисту національних інтересів держави у сфері економіки необхідно виявити критичні «больові точки «, вихід за межі яких загрожує руйнівними процесами.

Отже, з усієї безлічі індикаторів рівня загроз економічній безпеці необхідно виділити ті, які відображають ці критичні «больові точки «. Саме ці індикатори використовуються як порогові значення економічної безпеки.

Інструментарій контролінгу розроблявся для суб'єктів підприємництва, однак кожен з цих інструментів може бути застосований і для макроекономічних процесів, перелік основних інструментів контролінгу наступний: АВС-аналіз, оптимізація обсягів замовлень при закупівлі, метод розрахунку сум покриття, аналіз вузьких місць, методи розрахунку інвестицій, розрахунок виробничого результату на короткостроковий період, функціонально-вартісний аналіз, XYZ-аналіз; крива досвіду, аналіз конкуренції, аналіз запасів, портфельний аналіз, аналіз потенціалу, аналіз сильних і слабких сторін, аналіз стратегічних розривів, розробка сценаріїв.

Загалом, запропоновані шляхи вдосконалення методики контролінгу з метою забезпечення економічної безпеки у розвитку національної економіки є універсальним інструментом, який дозволяє постійно відслідковувати стан захищеності фінансових та економічних інтересів і робити це з урахуванням особливостей поточного стану національної економіки.

Таблиця 2

Показники (індикатори) економічної безпеки

Показники	Порогові значення
Обсяг валового внутрішнього продукту:	
на душу населення від середньосвітового, %	100
Частка в промисловому виробництві обробної промисловості, %	70
Частка в промисловому виробництві машинобудування, %	20
Обсяги інвестицій у % від ВВП	25
Витрати на наукові дослідження у % від ВВП	2
Частка нових видів продукції в загальному обсязі продукції машинобудування, %	6
Частка людей з доходами менше прожиткового мінімуму, %	7
Тривалість життя населення (років)	70
Розрив між доходами 10 % найбільш високодохідних груп і 10 % самих незахищених груп (раз)	8
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. жителів)	5000
Рівень безробіття за методологією МОП, %	7
Рівень інфляції за рік, %	20
Обсяг внутрішнього боргу у % до ВВП за порівнянний період часу	20
Поточна потреба в обслуговуванні та погашенні внутрішнього боргу у % до податкових надходжень до бюджету	25
Обсяг зовнішнього боргу у % до ВВП	25
Частка зовнішніх запозичень у покритті дефіциту бюджету, %	30
Дефіцит бюджету у % до ВВП	5
Обсяг іноземної валюти по відношенню до гривневої маси в національній валюті, %	10
Обсяг іноземної валюти в готівковій формі до обсягу готівки гривень, %	25
Грошова маса (М2) у % до ВВП	50
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	30
в тому числі продовольство, %	25
Диференціація по прожитковому мінімуму (раз)	1,5

Висновки. Загалом, запропоновані шляхи вдосконалення методики контролінгу з метою забезпечення економічної безпеки у розвитку національної економіки є універсальним інструментом, який дозволяє постійно відслідковувати стан захищеності фінансових та економічних інтересів і робити це з урахуванням особливостей поточного стану національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заруднев А.И., Мерзликина Г.С. Исторические аспекты появления системы контроллинга // Статьи «Финансы и учет для руководителей» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.classs.ru/stati/uchet/istor_aspektu.html.
2. Кайлюк Е. М. Контроллинг / Е.М. Кайлюк. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 223 с.
3. Карминский А. М. Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях / А. М. Карминский, Н. И. Оленев, А. Г. Примак, С. Г. Фалько – М. : Финансы и статистика, 2003. – 256 с.
4. Кочнев А.Ф. Система контроллинга – инструмент целевого управления компанией [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gaap.ru/articles/123378/?sphrase_id=997367&sphrase_id=997367&sphrase_id=997367.
5. Лаптев П.В. Моделирование системы контроллинга на промышленном предприятии // Инженерный вестн. Дона. – 2012. – № 2. – С. 653-660.
6. Мухин В.И. Разработка системы стратегического контроллин-

га бизнес-процессов на промышленном предприятии // Упр. экономическими системами. – 2011. – № 12.
7. Никитина Н. Стратегический контроллинг как эффективный механизм системы антикризисного финансового управления / Н. Никитина // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – № 2. – 2009. – С. 53-60.
8. Показатели (индикаторы) экономической безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.1mashstroi.ru/antikrizisnoe_upravlenie/sistema_upravlenia_bezopasnost_gosudarstva/pokazateli_ekonom_bezopasnosti/.
9. Полтініна О. П. Забезпечення ефективності фінансової діяльності на основі контролінгу в системі забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / О. П. Полтініна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 39. – С. 64-67.
10. Полтініна О. П. Концептуальні основи використання контролінгу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Т. Б. Кузенко, О. П. Полтініна // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С. 139-147.

УДК 368.86

Приступа Л.А.
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету

Басистюк Т.В.
студентка факультету економіки та управління Хмельницького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. Проаналізовано сучасний стан та основні проблеми розвитку даного виду страхування. На основі проведеного дослідження визначено основні напрямки розвитку вітчизняного ринку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Ключові слова: обов'язкове страхування, цивільно-правова відповідальність, наземний транспортний засіб, автотранспортне страхування, валові страхові премії, валові страхові виплати.

Приступа Л.А., Басистюк Т.В. ОСОБЕННОСТИ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЛАДЕЛЬЦЕВ НАЗЕМНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены особенности обязательного страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств в Украине. Проанализированы современное состояние и основные проблемы развития данного вида страхования. На основе проведенного исследования определены основные направления развития отечественного рынка обязательного страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств.

Ключевые слова: обязательное страхование, гражданско-правовая ответственность, наземное транспортное средство, автотранспортное страхование, валовые страховые премии, валовые страховые выплаты.

Prystupa L.A., Basistyuk T.V. FEATURES OF COMPULSORY INSURANCE OF CIVIL LIABILITY OF OWNERS OF VEHICLES IN UKRAINE

The article deals with the characteristics of compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles in Ukraine.The present situation and the main problems of this type of insurance were analyzed. On the basis of this research, the main directions of the domestic market of compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles were defined.

Keywords: compulsory insurance, civil liability, vehicle, motor insurance, gross insurance premiums, gross insurance payments.

Постановка проблеми. Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є поширеним у світі соціально значимим видом страхування. Експлуатація автотранспорту, який вважається джерелом підвищеної небезпеки через його масовість і аварійність, об'єктивно зумовлює потребу суспільства у своєчасному та повному відшкодуванні збитків потерпілим у дорожньо-транспортних пригодах. Така потреба в розвинених країнах світу вже майже століття задовільняється за допомогою обов'язкового та добровільного страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

В Україні даний вид страхування свого належного розвитку поки ще не набув. На сьогодні в Україні у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів існує безліч невирішених проблем, які гальмують розвиток усього ринку автострахування в цілому. Таким чином, потенціал даного виду страхування в Україні використовується явно недостатньо і потребує подальшого вивчення та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення страхового захисту членів суспільства за допомогою обов'язкового страхування відповідальності власників транспортних засобів як невід'ємної складової фінансової системи держави знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: О. Алєксєєва, В. Базилевич, К. Базилевич, К. Воблий, О. Вовчак, Н. Внукова, О. Гаманкова, Т. Говорушко, О. Залєтов, Я. Шумелда, В. Варкалло та інші.

У той же час аналіз наукових публікацій з даної проблематики свідчить про доцільність та необхідність продовження досліджень в даній сфері.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей та стану розвитку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників

наземних транспортних засобів в Україні, визначення основних напрямків його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВВНТЗ) – це механізм захисту, що здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну осіб потерпілих в результаті дорожньо-транспортних пригод.

Суб'єктами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є [1]: страховики (страхові компанії); Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ); страхувальники; особи, цивільно-правова відповідальність яких застрахована; юридичні та фізичні особи, яким заподіяна шкода транспортним засобом внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів має право здійснювати страховик, який має ліцензію на здійснення даного виду страхування та який є членом МТСБУ [2].

Моторне (транспортне) страхове бюро України є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам [2].

Відносини у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про страхування», Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Вплив світової фінансової кризи призвів до уповільнення темпів зростання основних показників діяльності всього вітчизняного ринку автострахування. Проте у 2010-2011 роках здійснено ряд заходів, спрямованих на якісне удосконалення системи обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, зокрема: скасування «короткострокових полісів» за договорами внутрішнього страхування для транспортних засобів; запровадження системи моніторингу платоспроможності страховиків-членів МТСБУ; запровадження системи спрощеної фіксації обставин ДТП із застосуванням «європротоколу» без участі працівників ДАІ тощо [3].

Динаміка основних показників обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні протягом останніх трьох років наведена в таблиці 1.

Як свідчать дані таблиці 1, за підсумками 2013 року було укладено найбільшу кількість договорів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів – 8552300 одиниць, темп приросту до попереднього року склав 5,2%. Така тенденція свідчить про розвиток та підвищення ролі даного виду страхування в Україні.

Динаміка обсягів річних надходжень валових страхових премій та валових страхових виплат страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні протягом 2011-2013 років вирізнялася зростанням. Так, надходження валових страхових премій збільшились з 2310,3 млн. грн. (2011 рік) до 2505,8 млн. грн. (2013 рік), обсяг валових страхових виплат зріс з 916,8 млн. грн. до 960,9 млн. грн. відповідно. Загалом річні темпи приросту валових страхових премій за договорами страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів становили близько 4%, тоді як річний темп приросту валових страхових виплат становив 4% лише у 2012 році, у 2013 році темп приросту склав лише 0,7%.

Тобто необхідно відзначити значне переважання обсягів валових страхових премій над обсягами валових страхових виплат (майже у 2,5 рази) при страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів на вітчизняному ринку автострахування протягом досліджуваного періоду.

Аналіз підсумків діяльності вітчизняних страхових компаній [4; 5; 6] вказує на існування зазначеної тенденції як в цілому по ринку страхування так і по найпотужнішому його сегменту автотраспортному страхуванню зокрема. Загальний рівень валових страхових виплат у 2012 році становив 23,9%, у 2013 лише 16,2% (зменшення становить 7,7 в.п.). Причому найбільшу питому вагу – 57,9% (2559,6 млн. грн.) – чистих страхових виплат на ринку страхування України займає саме сектор автострахування (КАСКО, ОСЦПВВНТЗ, «Зелена картка»).

Рівень валових страхових виплат з автострахування протягом 2011-2013 років зазнавав невеликих змін та знаходився у межах 39,0% (2011 рік) – 40,2% (2012 рік).

Що стосується рівня страхових виплат за договорами страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, то він протягом зазначеного періоду знаходився на середньому рівні порівняно з іншими видами автострахування (рис. 1) та характеризувався стабільністю, у межах 39,7% (2011, 2012 роки) до 38,3% (2013 рік).

Дослідивши основні показники ринку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні протягом 2011-2013 років, доцільним буде приділити увагу розгляду рейтингу українських страхових компаній по даному виду страхування.

За даними Моторного (транспортного) страхового бюро України [7], у 2013 році за результатами здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних

Таблиця 1

Динаміка основних показників обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні за 2011-2013 роки*

Показники	Роки			Темп приросту (+, -), %	
	2011	2012	2013	2012/2011	2013/2012
Кількість укладених договорів, тис. одиниць	8240,2	8127,1	8552,3	- 1,4	5,2
Валові страхові премії, млн. грн.	2310,3	2405,1	2505,8	4,1	4,2
Валові страхові виплати, млн. грн.	916,8	953,8	960,9	4,0	0,7

** Складено авторами за даними: 4; 5; 6*

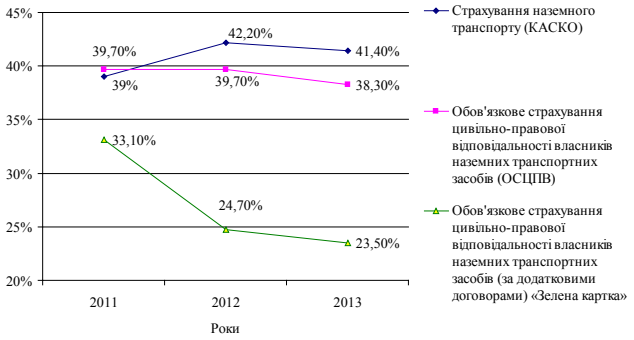

Рис. 1. Динаміка рівня валових страхових виплат за договорами автострахування в Україні за 2011-2013 роки

Джерело: побудовано авторами за даними [4; 5; 6]

транспортних засобів за внутрішніми договорами як за параметрами оцінки по кількості виданих полісів так і за сумою здійснених страхових відшкодувань лідерами були ВАТ НАСК «Оранта», ПрАТ «СК«ПРОВІДНА» та АТ «Страхова Група «ТАС» (таблиця 2).

Таблиця 2

Перша десятка страховиків – членів МТСБУ за результатами здійснення ОСЦПВВНТЗ за внутрішніми договорами в січні-грудні 2013 року [7]

За кількістю виданих полісів	За сумою здійснених страхових відшкодувань
1. ВАТ НАСК «Оранта» 2. ПрАТ «СК«ПРОВІДНА» 3. АТ «Страхова Група «ТАС» (приватне) 4. АТ «УПСК» 5. ПрАТ УСК «Княжа Вієна Іншуранс Груп» 6. АТ «СК«АХА Страхування» 7. ПрАТ «СК «УНІКА» 8. ПАТ «УСК «ГАРАНТ-АВТО» 9. ПРАТ СК «Дніпроінмед» 10. АТ «ПРОСТО-страхування»	1. ВАТ НАСК «Оранта» 2. АТ «Страхова Група «ТАС» (приватне) 3. ПрАТ «СК «ПРОВІДНА» 4. АТ «СК «АХА Страхування» 5. ПрАТ «СК «УНІКА» 6. АТ «УПСК» 7. ПАТ УСК «ГАРАНТ АВТО» 8. СТзДВ «Гарантія» 9. ПрАТ УСК «Княжа Вієна Іншуранс Груп» 10. ПрАТ УАСК «АСКА»

Узагальнюючи вищезазначене, можна говорити про значний потенціал розвитку вітчизняного ринку страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних, на сьогодні даний напрямок страхової діяльності є пріоритетним для більшості страховиків України, оскільки дає змогу значно розширити коло своїх клієнтів.

Проте, незважаючи на позитивні зрушення протягом періоду дослідження, ринок автотранспортного страхування в Україні

перебуває на етапі активної розбудови, тому спостерігається багато проблем та причин негативного впливу на розвиток даного виду страхових послуг, що значно ускладнює роботу страховиків, викликає багато зловживань, які, у свою чергу, підривають довіру страхувальників.

Загалом, до основних проблем розвитку ринку автотранспортного страхування, у тому числі обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, українські експерти відносять такі:

– недосконалість законодавчої бази;

– головним завданням вітчизняних страховиків є отримання надприбутку, шляхом нехтування інтересів страхувальників;

– низький рівень обізнаності страхувальників у питаннях страхування цивільно-правової відповідальності;

– знизились середній вік водіїв, культура водіння, кваліфікація водіїв;

– масове порушення правил дорожнього руху, що призводить до великої кількості дорожньо-транспортних пригод;

– неплатоспроможність населення, адже у нашій країні більшу частину своїх доходів населення вимушене витрачати лише на основні потреби.

Негативною тенденцією також є і те, що в Україні наявне страхове шахрайство. Адже не секрет, що багато вітчизняних страхових компаній намагаються вчиняти певні дії з метою відмови у виплаті відшкодування або зменшення його розміру.

Знижує рівень розвитку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів у нашій країні і неякісне врегулювання, потреба у збиранні додаткових документів, тривалі стояння у черзі, затягування розгляду страхових справ, встановлення франшизи при тотальному збитку у такому ж розмірі, як і при викраденні тощо.

У зв'язку з такою ситуацією для вирішення існуючих проблем та підняття рівня розвитку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні потрібно:

– удосконалити законодавчо-правове регулювання обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

– створити ефективний механізм державного регулювання і нагляду, шляхом поступового формування страхового кодексу, який би вмістив у себе весь комплекс законодавчих актів у сфері страхування;

– наблизити організаційні умови проведення даного виду страхування до загальноєвропейських стандартів, особливо враховуючи членство України в Міжнародній системі страхування «Зелена картка»;

– створити державну концепцію розвитку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

– підвищити рівень страхових виплат для підвищення довіри у страхувальників;

– удосконалити договори страхування щодо більш чіткого і прозорого механізму проведення даного виду страхування;

– скоротити розгляд справ до одного тижня;

– підвищити страхову культуру і свідомість страховиків та страхувальників;

– здійснювати підтримку транспортних засобів в дорозі (евакуатор, квитки);

– посилити контроль працівниками ДАІ за виконанням правил дорожнього руху.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на підставі вищевикладеного, у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні потрібно здійснювати різновекторне реформування, яке дасть змогу активізувати подальший розвиток даного сегменту страхового ринку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Автотранспортнестрахування[Електроннийресурс].–Режимдоступу:http://financeblog.com.ua/strahovi-poslugi/avtotransportne-strahuvannya.html.
2. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідаль-

ності власників наземних транспортних засобів [Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua.
3. Підсумки діяльності страхових компаній за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_4kv_2011.pdf.
4. Підсумки діяльності страхових компаній за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/SK_IV_kv_%202012.pdf.
5. Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_%202013.pdf.
6. Ляшенко Н.В. Ринок автотранспортного страхування України: стан, проблеми розвитку та особливості регулювання в умовах глобалізації страхових відносин / Н.В. Ляшенко, Л. М. Янушева // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=450.
7. Офіційний сайт Моторного (транспортного) страхового бюро України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mtsbu.kiev.ua/files/01_12_2012_01_12_2013.doc.

УДК 336.717:004.9

Сисоєва Л.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Української академії банківської справи

ВПЛИВ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ НА РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

У статті досліджено вплив асиметрії інформації на ринок банківських послуг. Визначено причини низької якості і неякісної звітності банків. Проаналізовані дані фінансової звітності банків, що ліквідовуються.
Ключові слова: банки, асиметрія інформації, фінансова звітність, ринок банківських послуг.

Сысоева Л.Ю. ВЛИЯНИЕ АСИММЕТРИИ ИНФОРМАЦИИ НА РЫНОК БАНКОВСКИХ УСЛУГ
В статье исследовано влияние асимметрии информации на рынок банковских услуг. Определены причины низкого качества и некачественной отчетности банков. Проанализированы данные финансовой отчетности банков, которые ликвидируются.
Ключевые слова: банки, асимметрия информации, финансовая отчетность, рынок банковских услуг.

Sysoyeva L.Yu. THE IMPACT OF ASYMMETRIC INFORMATION ON THE MARKET OF BANKING SERVICES
This paper investigates the impact of asymmetric information on the market of banking services. The reasons of poor quality and substandard reporting banks. Analyzed the financial statements of banks in liquidation.
Keywords: banks, asymmetric information, financial reporting, market of banking services.

Постановка проблеми. Трансформаційна функція банківської системи, що передбачає акумулювання тимчасово вільних грошових коштів для їх подальшого інвестування та реалізації масштабних проектів, в теперішній час в Україні працює неефективно внаслідок недостатнього ресурсного потенціалу банків, слабких передумов ефективного впровадження сучасних фінансових, комунікаційних і інформаційних технологій. Можливості потенційних вкладників у здійсненні вибору банку значно обмежуються через відсутність прозорої системи розкриття інформації щодо обліку, звітності та нагляду за діяльністю банків, що, в свою чергу, знижує потенціал банківського сектора в умовах існування неповної і недостовірної інформації на ринку банківських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження ринків з асиметричною інформацією було зроблено Дж. Стігліцом та Дж. Акерлофом [1, с. 93], які довели, що джерелом інформаційних асиметрій є несумісність інтересів економічних суб'єктів, які функціонують на ринку. Особливий науковий підхід щодо розуміння асиметрії інформації відображено також в працях Ф. Мішкіна, Р. Фергюсона [2, с. 6], які вважають її іманентною рисою функціонування фінансової системи. Сучасні тенденції та проблеми розкриття інформації банками України знайшли відображення в наукових працях і українських дослідників таких як: В.І. Ричаківська [3, с. 4], Л.П. Снігурська [4, с. 46] та ін. Оцінюючи накопичені наукові здобутки вчених, слід відмітити, що переважна більшість праць присвячена порядку складання та надання фінансової звітності, а також розкриттю кількісних показників в фінансовій звітності. Втім, основні чинники та причини, що впливають на розповсюдження неякісної інформації на ринку банківських послуг все ще залишається невирішеними і вимагають глибшого дослідження як у теоретичному, так і в організаційно-прикладному аспектах.

Метою дослідження є розвиток науково-практичних підходів щодо врахування асиметрії інформації на ринку банківських послуг.

У сучасних умовах переходу від індустріально-технічного розвитку економіки до інформаційного, недостатніми є тільки знання та вміння, які отримані одноразово. Експоненціальний розвиток зовнішнього середовища вимагає значних змін, пов'язаних зі зростанням обсягів інформації, що потребує оцінки, аналізу та переробки, тому проблема асиметрії інформації набуває особливої наукової та практичної значимості, а подолання асиметричності інформації стає нагальною світовою тенденцією в останні роки.

Дослідженням асиметричного розподілу інформації на ринку фінансових послуг приділяли увагу багато зарубіжних вчених-економістів. Так, Нобелевська премія у 1996 році по економіці була присуджена В. Вікрі і Дж. Міррлісу [5, с. 165], які вперше розвинули теорію поведінки економічних суб'єктів в умовах асиметричної інформації. Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ інформаційної асиметрії було зроблено американським науковцем Дж. Акерлофом [1, с. 93], який також отримав премію у 2001 році за аналіз ринків з несиметричною інформацією.

Під асиметрією інформації слід розуміти недостовірний розподіл інформації між учасниками ринку. При цьому у науковому середовищі наголошується, що ринок володіє інформацією стосовно перехресного розподілу ознак таким чином, що кожен учасник оцінюється як володар певної характерної інформаційної ознаки [1, с. 94].

Асиметрія інформації на ринку банківських послуг має ряд специфічних ознак, серед яких: двосторонній характер неналежного розкриття інформації як з боку банку, так і з боку клієнта; поглиблений характер інформаційної асиметрії внаслідок зміни ситуації на ринку, зокрема погіршення макроекономічної кон'юктури; навмисне приховування не тільки банком, а й клієнтом правдивої інформації та створення інформаційних бар'єрів, а також різні підходи до «відбору інформації» на ринку.

Основні чинники, що зумовлюють існування асиметрії інформації, представлені на рис. 1.

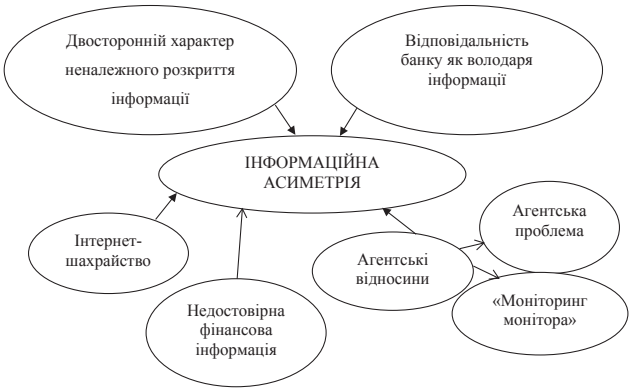

Рис. 1. Основні чинники, що визначають інформаційну асиметрію на ринку

Розглянемо більш детально зазначені вище чинники.

Зрозуміло, що достовірна і повна інформація про економічні вигоди на ринку банківських послуг не може бути загальнодоступною, оскільки обізнаність вимагає наявності певних факторів, в першу чергу, адекватних професійних навичок та значних трансакційних можливостей.

Банки володіють значними обсягами інформації і тому можуть навмисно приховувати інформацію від інших учасників ринку. Саме цей аргумент і був врахований нами при обґрунтуванні того факту, що від поведінки керівництва та власників банку залежить розповсюдження навмисно викривленої інформації.

По-перше, банки володіють значно більшими обсягами інформації стосовно ситуації на ринку банківських послуг, що пояснюється наступним:

– банки як інститути платіжної системи, що мають доступ до кредитної історії позичальників, отримують інформацію щодо їх діяльності не тільки з даних, наданих третьою стороною, але й виходячи з власноруч зібраного і обробленого великого обсягу інформації стосовно поточної діяльності позичальників;

– між банком і його клієнтами встановлюються довготривалі стосунки, завдяки яким банк має в своєму розпорядженні надійні відомості про їхнє фінансове становище;

– банки отримують неофіційну інформацією на основі довгострокових відносин, а з огляду на неофіційний характер цієї інформації, тільки банкір може нею скористатися, що забезпечує йому перевагу перед іншими учасниками на ринку банківських послуг.

По-друге, банки, виходячи з довгострокових відносин та існуючої кредитної історії позичальників, витрачають менше коштів на збір та аналіз додаткової інформації щодо здійснення кредитних операцій та швидше приймають рішення щодо фінансування певного проекту, що забезпечує банкам ще одну перевагу на ринку банківських послуг.

По-третє, банківська кредитна угода є інформаційним сигналом для інших учасників ринку щодо надійності позичальника.

Тому вважаємо, що саме банки формують певне інформаційне поле не тільки для споживачів банківських послуг, але й для інших учасників ринку – страхових компаній, інвестиційних фондів, рейтингових агентств тощо. Саме це, на нашу думку, можна вважати однією з запорук забезпечення стабільного функціонування ринку. І намагання власників банків проводити операції на ринку з підвищеною дохідністю водночас перекладаючи підвищений ризик на споживачів є типовим проявом наявності інформаційних переваг в однієї зі сторін банківської угоди і існуванням проблеми морального ризику.

Згідно з основними положеннями агентської теорії, в умовах неповної інформації для клієнтів банку як володарів капіталу важливим є делегування частини функцій по прийняттю рішень саме банку. Слід звернути увагу на нові можливості, що відкриваються в цьому випадку перед клієнтами щодо скорочення витрат щодо збору інформації. Зниження цих витрат є найважливішим мотивом для появи інновацій у банківських послугах. Дійсно, для споживачів фінансових послуг неможливо самостійно управляти капіталом з використанням сучасних фінансових технологій, адже це вимагає багато часу, великих професійних знань, досвіду і точного розуміння змісту складних операцій.

Враховуючи існування проблеми асиметрії інформації на ринку банківських послуг та необхідності контролю над позичальниками або проектами, банки традиційно виконують на ринку функцію інститутів делегування моніторингу. Але, на нашу думку, діяльність банку по моніторингу и кредитуванню також створює проблему стимулювання їх надійної діяльності. Зазначена проблема є типовою агентською проблемою, яка пов'язана з ситуацією морального ризику, що означає неможливість для вкладника визначити реальні зусилля банку по моніторингу та доступу до інформації, що отримується ним, а також існування можливості прихованих дій банка як агента-посередника щодо штучного заниження виплат по операціям, що належать вкладникам. Агентська проблема означає необхідність «моніторингу монітора» і є причиною появи у вкладників особливих агентських витрат, або, точніше, – витрат делегування.

Враховуючи існування проблеми асиметрії інформації на ринку та необхідності контролю над позичальниками, банки традиційно виконують на ринку функцію інститутів делегування моніторингу. В той же час на основі досліджень, здійснених Дугласом В. Даймондом [6, с. 393], можна стверджувати про значний потенціал для отримання ефекту масштабу. На нашу думку, банки можуть більш якісно виконувати функцію моніторингу, виходячи зі своїх можливостей мінімізувати витрати на моніторинг.

Найбільше умисно викривляється інформація при наданні таких банківських послуг, як кредитні, страхові та депозитні послуги. Так, при отриманні позички в банку клієнт не володіє достатньою інформацією щодо ряду факторів, що характеризують якість кредитної послуги, а саме: розмір ефективної

ставки, можливість пролонгації договору, тарифи щодо обслуговування кредиту, реальний строк розгляду заявки на кредит тощо. При наданні страхових послуг банк може не розповсюджувати інформацію щодо афільованих страхових компаніях, а також чітко не визначати види страхових випадків. При розміщення вкладу клієнт банку наражається на ризик недостовірності даних щодо комісійних платежів при знятті та зарахуванні нових сум у відділеннях банку або взагалі в інших банках.

Окремим чинником, що може впливати на інформаційний ринок є швидкий розвиток інтернет-комунікацій. Безперечним є той факт, що значний стимулюючий вплив на еволюцію ринку банківських послуг здійснюють розвиток технологій, інновацій, конкуренція. Зокрема, завдяки впровадженню сучасних технологій під час роботи з клієнтами в режимі «онлайн» через Інтернет, технічні трансакційні витрати банків скоротилися, водночас зросла частка розповсюдження заздалегідь неправдивої інформації, а також шахрайських дій по відношенню банку, клієнтів тощо.

Ще одним каналом розповсюдження асиметричної інформації є оприлюднення фінансовими компаніями на своїх офіційних сайтах недостовірної фінансової інформації щодо свого фінансового стану. Гостро ця проблема постала під час розгортання кризи 2007-2008 рр., коли виявилися неплатоспроможними потужні фінансові конгломерати Lehman Brother, AIG, Dexia, Kauphting, NorthenRocks, Fortis, Merill Lynch.

Проблема подання та оприлюднення недостовірної інформації виявилася актуальною і для банків України. Аналіз показників фінансової звітності банків, в яких була запроваджена тимчасова адміністрація на протязі 2009-2011 рр., тобто в посткризовий період, довів, що показники більшості банків за квартал до введення тимчасової адміністрації відповідали показникам в цілому по відповідній групі, а в деяких випадках навіть були кращими [7, с. 242].

Для подальшого дослідження, було здійснено аналіз показників звітності банків України, в яких тимчасова адміністрація була введена в 2012 році, а процедуру ліквідації було розпочато в 2013 р. – це АТ «БАНК ТАВРИКА» і АТ «ЕРДЕ БАНК».

Було розраховано десять основних показників:

- відношення статутного капіталу до власного капіталу;
- прибутковість активів;
- відношення власного капіталу до зобов'язань;
- відношення статутного капіталу до активів;
- відношення статутного капіталу до активів;
- відношення чистого прибутку до активів;
- відношення депозитів до статутного капіталу;
- відношення депозитів до власного капіталу;
- відношення обсягів наданих кредитів до обсягів залучених депозитів;
- частка резервів під кредитні операції в загальних обсягах активів.

Результати розрахунків основних показників звітності АТ «БАНКУ «ТАВРИКА» представлені в таблиці 1.

Слід зазначити, що тимчасову адміністрацію в АТ «БАНК «ТАВРИКА» було запроваджено на період з 21.12.2012 по 20.03.2013 рр. До введення тимчасової адміністрації банк мав показники забезпеченості капіталом на рівні банків третьої групи. З введенням тимчасової адміністрації власний капітал банку став від'ємним, сформовані під кредитні операції ризики резерви зросли з 2 до 38%, банк став збитковим, різко зменшилася сума коштів фізичних та юридичних осіб.

Беззаперечним є те, що банки володіючи значними обсягами, є володарями унікальної інформації на ринку, яка має бути належним чином розповсюджена і донесена до споживачів банківських послуг. Тому інформаційна асиметрії залежить, в першу чергу, від поведінки банків як учасників ринку банківських послуг і саме вони задають моделі і обсяги реалізації інформації.

Серед основних причин наведення банками асиметричної інформації є недосконала система корпоративного управління та відсутність контролю з боку акціонерів банку, непрофесіоналізм працівників банку, неналежне виконання своїх функціональних обов'язків керівництвом банку. Останні чинники можуть бути розцінені не тільки як результат неупередженої поведінки персоналу, а й певні шахрайські дії з умисним приховуванням «поганих новин» для користувачів банківських послуг.

Таким чином, різна архітектоніка взаємовідносин банк-клієнт по-різному буде впливати на розвиток ринку банківських послуг, причому негативні ефекти асиметрії інформації впливатимуть на всіх учасників, що володіють суттєвим обсягом інформації, якість і достовірність якої є різною. Саме асиметрія інформації є головною причиною недовіри клієнтів до окремих банків, а недостатній рівень розкриття узагальнюючої банківської інформації, що має місце в фінансовій звітності банків України, унеможливлює ранню діагностику проблемності цих банків з боку наглядових органів.

Таблиця 1

Показники АТ «БАНКУ «ТАВРИКА» до та після введення тимчасової адміністрації [8]

	01.04.2012		01.07.2012		01.10.2012		01.01.2013	
	банк	по ІІІ групі	банк	по ІІІ групі	банк	по ІІІ групі	банк	по ІІІ групі
Статутний капітал/ Власний капітал	0,805	1,039	0,772	1,014	0,828	1,028	-0,50	1,507
Чистий прибуток* 100% / Активи	0,008	0,076	0,008	0,199	0,013	0,181	-41,21	-0,825
Власний капітал/ Зобов'язання	0,084	0,137	0,086	0,141	0,094	0,138	-0,202	0,127
Статутний капітал/Усього активів	0,063	0,125	0,061	0,125	0,071	0,125	0,132	-0,253
Власний капітал/Усього активів	0,078	0,12	0,079	0,123	0,086	0,121	-0,412	-0,008
Чистий прибуток/Активи	0	0,001	0	0,002	0	0,002	-0,412	-0,008
Депозити/ Статутний капітал	8,598	4,513	8,985	4,393	8,241	4,594	8,502	3,589
Депозити/Власний капітал	6,924	4,689	6,933	4,454	6,82	4,724	-4,437	5,41
Кредити/Депозити	1,209	0,985	1,23	1,005	1,232	0,985	0,872	0,907
Резерви під кредитні операції, у % до активу	2,225	6,389	2,121	6,351	2,239	6,124	38,111	6,753

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. George A. Akerlof. The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism // The Quarterly Journal of Economics, v. 84, August 1970. – P. 91-104.
2. Mishkin, F. Global Financial Instability: Framework, Events, Issues / F. Mishkin // Journal of Economic Perspectives. – 1999. – Vol. 13. – P. 3-20.
3. Ричаківська В.І. Проблеми розкриття інформації у фінансовій звітності банків / В.І. Ричаківська // Вісник НБУ. – 2004. – № 7. – С. 4-5.
4. Снігурська Л.П. Огляд змін у МСФЗ щодо обліку фінансових інструментів та формування фінансової звітності, запланованих на 2010-2011 роки / Л.П. Снігурська // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 44-52.
5. Sandmo, Agnar. 1999. «Asymmetric Information and Public Economics: The Mirrlees-Vickrey Nobel Prize» Journal of Economic Perspectives, 13(1). – P. 165-180.
6. Diamond D.W. Financial Intermediation and Delegated Monitoring / Diamond D.W. // Review of Economic Studies. 1984. Vol. 51. – P. 393-414.
7. Бєлова І. В. Необхідність удосконалення контролю за банками щодо подання фінансової звітності / Бєлова І.В., Коренєва О.Г., Сисоєва Л.Ю. // БІЗНЕС ІНФОРМ. – № 1. – 2013. – С. 239-245.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

УДК 336.276

Сич Н.О.
аспірант кафедри фінансів
Української академії банківської справи Національного банку України

СТВОРЕННЯ РАДИ З ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ БОРГОМ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена визначенню необхідності створення в структурі державного апарату, спеціального виділеного органу для контролю за державним боргом. Цей орган – Рада з питань управління зовнішнім боргом країни. У статті проаналізовано досвід європейських країн, а саме Великобританії та Португалії. На основі аналізу успішного функціонування в цих країнах подібного органу нами визначено основні повноваження Ради, запропонований варіант її структури. У статті також виділено основні функції Ради та її підпорядкованість державним органам влади.

Ключові слова: зовнішній державний борг, управління боргом, обслуговування зовнішнього боргу, кредити міжнародних організацій, Національний банк України, Аудиторська палата України, агентство з питань управління боргом, структура боргових запозичень.

Сыч Н.А. СОЗДАНИЕ СОВЕТА ПО ВОПРОСАМ УПРАВЛЕНИЯ ВНЕШНИМ ДОЛГОМ КАК НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА

Статья посвящена определению необходимости создания в структуре государственного аппарата, специального выделенного органа для контроля за государственным долгом. Этот орган – Совет по вопросам управления внешним долгом страны. В статье проанализирован опыт европейских стран, а именно Великобритании и Португалии. На основе анализа успешного функционирования в этих странах подобного органа нами определены основные полномочия Совета, предложен вариант ее структуры. В статье также выделены основные функции Совета и его подчиненность государственным органам власти.

Ключевые слова: внешний государственный долг, управление долгом, обслуживание внешнего долга, кредиты международных организаций, Национальный банк Украины, Аудиторская палата Украины, агентство по управлению долгом, структура долговых заимствований.

Sych N.A. ESTABLISHMENT OF THE MANAGEMENT OF EXTERNAL DEBT AS A NECESSARY COMPONENT OF THE MORDEN STATE

The article is devoted to defining the need to create the structure of the state apparatus, the Designated Authority to control the public debt. This body – the Council for the management of external debt. The article analyzes the experience of European countries, namely the United Kingdom and Portugal. Based on the analysis of successful operation in these countries such authority, we have identified the main powers of the Council, a suggestion of its structure. The article also highlights the main functions of the Council and its subordination to the civil authorities.

Keywords: foreign debt, debt management, external debt, loans from international organizations, National Bank of Ukraine, the Audit Chamber of Ukraine, the agency for debt management, debt structure.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції світового розвитку економіки є доказом високого рівня взаємозалежності окремих національних економік від світового господарства в цілому. Залучення державою зовнішніх позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, підтримки національної валюти, необхідністю фінансування бюджетного дефіциту. На сьогоднішній день, в умовах нагромаджень зовнішнього державного боргу, проблема ефективного управління ним – це насамперед питання економічної безпеки держави. В Україні це є в основному компетенцією департаменту державного боргу в складі Міністерства фінансів України. З огляду на те, що в Україні відсутній єдиний базовий закон, який би визначав суть ефективного управління зовнішнім державним боргом, проблема створення спеціального окремого органу держави з управління боргом становиться все більш актуальною. Зважаючи на те, що обсяги зовнішнього боргу постійно зростають. Його структура та застосовувані інструменти на різних етапах його використання – змінюються, нам не обійтись без створення єдиного державного органу – агентства з питань управління зовнішнім державним боргом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження питання управління зо-

внішніми державним боргом зробили такі вчені-фінансисти, як А. Малишев, О. Пержун, Т. Вахненко, В. Дудченко, Ю. Іваненко, О. Хоцевич, С. Лондар, М. Кравченко, О. Рожко, Н. Печеню та інші. В роботах цих економістів розглядаються питання сутності зовнішнього державного боргу, проблеми управління ним, ризики, що несе з собою збільшення запозичень, теорії боргової політики.

Враховуючи всі надбання та внески економістів, необхідно зазначити, що не присвячено достатньої уваги економічній безпеці країни, органам виконавчої влади, їх функціям. На наш погляд, відсутність цілісного законодавчого забезпечення, а також єдиного органу державної влади, який би узгоджував всі ризики, пов'язані зі щорічним нагромадженням зовнішнього державного боргу і є основною перешкодою до прозорої боргової політики, до економічної безпеки країни. На наш погляд, ще досі невирішеною є ситуація з побудовою надійної системи управління і контролю у цій сфері на основі застосування уже успішного діючої практики на основі зарубіжного досвіду. Звичайно, подальшого вдосконалення потребує система управління зовнішнім боргом, підвищення координованості дій центральних органів виконавчої і законодавчої влади та визначення пріоритетів розвитку економіки та напрямків використання коштів від постійних зовнішніх запозичень.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні необхідності створення агентства з питань управління зовнішнім боргом. Застосування та адаптація досвіду економічно розвинених країн до реалій нашої держави з питання створення такого агентства задля підвищення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обсяги боргів переважної більшості країн світу постійно збільшуються. Причиною цього може бути дефіцит бюджетів, витрат на підтримку національної валюти, фінансування інфраструктурних, соціальних питань, на які потрібно значно більше коштів, ніж може дозволити державний бюджет.

Проблема великої заборгованості України набула кризового характеру в даний час. На сьогоднішній день проблема обслуговування боргу набрала критичного характеру і відбивається на всіх соціально-економічних процесах в Україні. Державі вкрай необхідно підвищити ефективність використання запозичених коштів, перенести акцент з зовнішніх запозичень на внутрішні. Починати збільшувати частку запозичень у фізичних осіб [3, с. 16]. Державні боргові запозичення, здатні реально вплинути на всю економіку країни, тільки якщо вони спрямовані на капітальні інвестиційні проекти, будуть підвищувати ефективність використання інтелектуального потенціалу України на шляху переходу від індустріального до постіндустріального розвитку країни. Як показано на рис. 1, обсяг державного боргу почав стрімко зростати, починаючи з 2008 року і аж дотепер.

На сьогоднішній день проблема обслуговування боргу набрала критичного характеру і відбивається на всіх соціально-економічних процесах в Україні. Державі вкрай необхідно підвищити ефективність використання запозичених коштів, перенести акцент з зовнішніх запозичень на внутрішні, починати збільшувати частку запозичень у фізичних осіб. Державні боргові запозичення здатні реально вплинути на всю економіку країни, тільки якщо вони спрямовані на капітальні інвестиційні проекти, будуть підвищувати ефективність використання інтелектуального потенціалу України на шляху переходу від індустріального до постіндустріального розвитку країни [6].

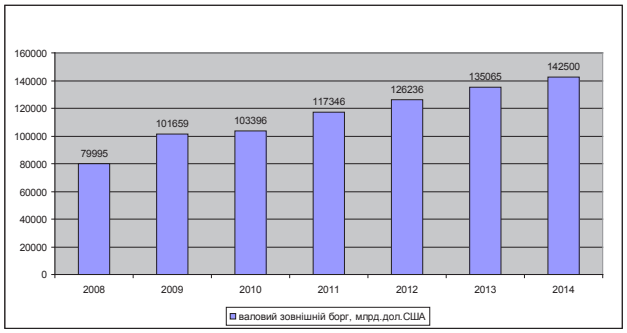

Рис. 1. Динаміка зміни валового зовнішнього державного боргу України з 2008 по 2014 рр.

Розроблено автором на основі [4]

Варто зазначити, що у структурі зовнішнього боргу завжди зовнішні запозичення перевищували внутрішні і лише починаючи з 2011 року їх значення стає наближеним (рис. 2).

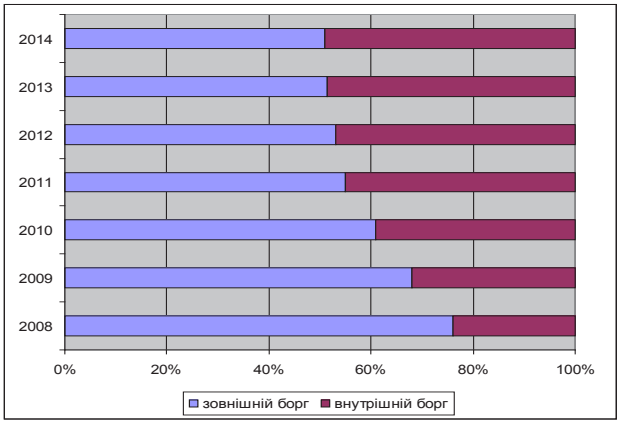

Рис. 2. Структура державного боргу України 2008-2014 рр.

Розроблено автором на основі [4]

На сьогодні проблема обслуговування боргу набрала критичного характеру і відбивається на всіх соціально-економічних процесах в Україні. Нашій державі конче необхідно створити структуру, яка б займалася питаннями ефективності використання запозичених коштів, оптимізацією їх структури і строків погашення. З метою підвищення скоординованості заходів з управління державним боргом доцільним є створити спеціальний орган, в компетенції якого було б виконання функції управління державними внутрішнім і зовнішнім боргом [6].

Аналізуючи досвід розвинених країн, варто зазначити, що така структура присутня у складі державного апарату. Крім того, вже тривалий час успішно функціонує. Варто зазначити, що питання побудови системи контролю та управління у цій сфері розглядалося у червні 2007 року в Лісабоні (Португалія) на черговому засіданні Комітету INTOSAI з питань державного боргу. Серед презентованих матеріалів особливу увагу викликала інформація про досвід Португалії та Великобританії в організації урядових офісів для адміністрування боргових зобов'язань держави.

Розглянемо на прикладах досвід таких країн. За останні роки державний борг Португалії зріс більше

ніж вдвічі. При цьому співвідношення ВВП перетнуло межу 60%. Разом з тим порівняно з іншими країнами Євросоюзу показник співвідношення державного боргу до ВВП у Португалії знаходиться нижче середнього значення у 69%. А в окремих країнах цей показник сягає 100 відсотків (Італія, Греція).

Потреби у запозиченнях в Уряду Португалії виникають у зв'язку із забезпеченням бюджетного дефіциту та обслуговування боргу (при цьому під обслуговуванням боргу розуміється як сплата процентів, так і погашення боргу).

Стратегія запозичень спрямована на ринкову економіку, на її прозорість та ефективність. Найважливішою рушійною силою є ліквідність, а основні стратегічні постулати – передбачуваність, прозорість та підзвітність й відповідальність [1, с. 15].

Щорічно готується та схвалюється відповідна Програма запозичень, яка має передбачати стратегію фінансування. Головна її мета – мінімізувати боргові витрати у довгостроковій перспективі та протистояти надмірним ризикам.

Португальська Республіка має окрему установу з питань управління боргом – IGCP. Місія цього органу полягає в інтегрованому управлінні готівковими залишками і прямим боргом Португальської Республіки через:

1. Стабільне виконання боргових зобов'язань республіки.

2. Мінімізацію витрат урядового боргу в довготривалій перспективі, грунтуючись на урядових стратегіях ризику.

3. Оптимізацію управління обігом готівки в державному секторі.

Для забезпечення слугування державним інтересам IGCP здійснює свою діяльність керуючись принципами продуктивності, прозорості та пізвітності й відповідальності [2, с. 22].

Агентство з питань управління боргом (IGCP) підпорядковане та знаходиться під наглядом міністра фінансів Португалії. Структура боргового агентства Португалії показана на рисунку 3.

Діяльність Агентства підлягає нагляду з боку вищої аудиторської установи – Аудиторського суду. Щорічний аудит, який здійснюється Португальським аудиторським судом, зосереджується на:

1. Обліку та звітності з питань державного боргу.

2. Процедурах управління боргом.

3. Моделі управління. Також можуть здійснюватися інші аудиторські процедури у разі їх необхідності та виправданості.

Агентство з питань управління боргом також звітує безпосередньо парламенту у наступних випадках: на запит Комітету з питань бюджету та фінансів (зазвичай раз на рік) і під час інформування з питань простроченого боргу, ризиків, програми запозичень, організації та діяльності вторинного ринку цінних паперів.

Хоча Агентство з питань управління державним боргом є частиною системи державного управління, його працівники не є державними службовцями (трудові договори укладаються у відповідності до загального трудового законодавства), а для побудови внутрішньої організації Агентства була прийнята корпоративна модель управління [6, с. 180].

У структурі Агентства існує Комітет з питань ринку, що формується у складі директорів, керівників департаментів боргу та операцій, а також служб фінансового контролю, аналізу, торговельної площадки, відділу ринків. Цей Комітет збирається один раз на тиждень для здійснення аналізу розвитку ринку, казначейських прогнозів, позиції портфелю реального боргу відносно очікуваного (еталону), а також вироблення директив діяльності на наступний тиждень.

Підрозділ фінансового контролю є відповідальним за всі аспекти, що стосуються оцінки ризиків та діяльності, внутрішнього контролю, визначення процедур, а також внутрішнього аудиту.

Щодо Великобританії варто зазначити, що в останні роки зовнішні борги зростали поступово і не досягли таких розмірів, порівняно з Португалією. Крім того, співвідношення боргу та ВВП взагалі зменшилося до 49%. Це було досягнуто завдяки успішному функціонуванню агентства з питань управління боргом Великобританії, яке було створене 1 квітня 1998 року як виконавчий орган Казначейства Великобританії.

З того часу одна з головних його ролей полягає у здійсненні запозичень для фінансування державних (урядових) витрат. Це робиться переважно шляхом продажу цінних паперів гілтс («золотообрізні цінні папери» – це довгострокові боргові зобов'язання (від 1 до 50 років) Уряду Великобританії) та казначейських векселів (короткострокові боргові зобов'язання (до 12 місяців), які під час емісії мають термін погашення 1, 3 або 6 місяців) [1, с. 14].

Слід зазначити, що на Агентство з питань управління боргом, поряд із здійсненням боргових запозичень, покладається й низка інших обов'язків, а саме: управління державними грошовими залишками, обслуговування функцій Уповноважених зі зниження національного боргу та Ради кредитних державних проектів, оперативне управління депозитами, адміністрування інших державних зобов'язань з питань гарантування кредитів й інвестицій, а також управління послугами з придбання та продажу цінних паперів гілтс.

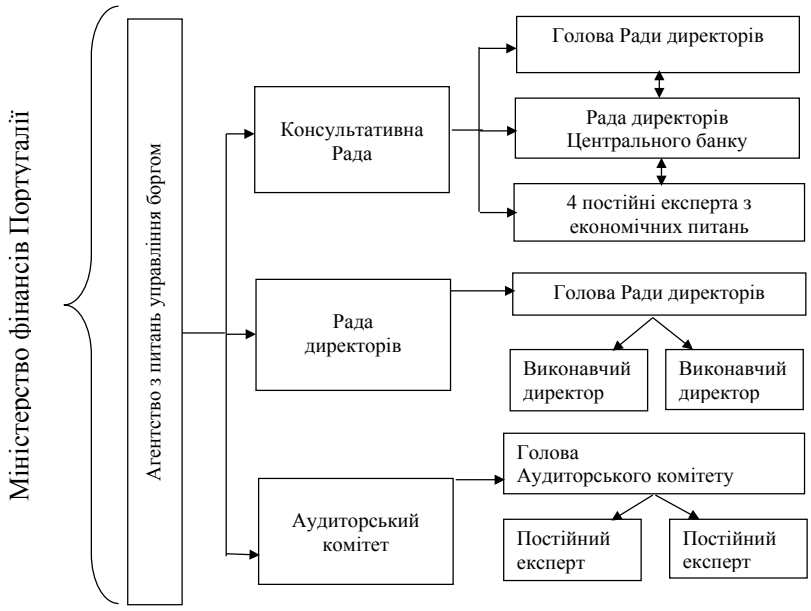

Рис. 3. Структура Агентства з питань управління боргом Португалії

Агентство функціонує як частина загальної інституційної структури управління державним боргом у Великобританії. Створення окремого Агентства супроводжувалося необхідністю чіткого розділення функцій грошово-кредитної політики від управління боргом. Це здійснювалося з метою забезпечення того, що на впровадження політики управління боргом не впливатимуть короткострокові рішення грошово-кредитної політики.

Загальна відповідальність за досягнення мети управління боргом лежить на Казначействі як головному органі. Казначейство здійснює такі функції:

1. Визначає загальні обсяги боргових запозичень.
2. Погоджує структуру боргових запозичень Уряду.
3. Призначає агентів з питань управління боргом для забезпечення консультацій та виконання програм запозичень, а також встановлює межі та параметри для кожного агента.
4. Здійснює моніторинг діяльності агентів з управління боргом [3, с. 16].

Для забезпечення потреб у боргових запозиченнях Уряду Казначейство діє через своїх агентів: Агентство з питань управління боргом (DMO), яке, у доповнення до продажу гілтс та казначейських векселів, консультує Казначейство з питань управління боргом і здійснює діяльність з управління ринками (як первинним ринком, так і вторинним).

Щорічний звіт з управління боргом та резервами за попередній рік містить щорічний план фінансування Агентства з питань управління боргом. Цей план ухвалюється міністрами Казначейства та встановлює ключові параметри для запозичень у наступному році. Агентство повністю підзвітне та підконтрольне Канцлеру Казначейства з питань дотримання положень цього плану.

Агентство з питань управління боргом діє як виконавча структура і, відповідно, за законом є складовою частиною Казначейства. Разом з тим Агентство функціонує автономно від міністрів Казначейства, що таким чином дозволяє Агентству впроваджувати план фінансування в межах загальних директив, встановлених міністрами у звіті з управління боргом та резервами. При цьому міністри не здійснюють щоденного втручання у прийняття оперативних рішень керівництвом Агентства.

Основними способами виконання Агентством плану фінансування є наступні:

1. Виконання ринкових операцій (переважно продаж цінних паперів гілтс та казначейських векселів).
2. Моніторинг стану виконання плану фінансування та звітування про це Казначейству.
3. Моніторинг розвитку ринків та своєчасне інформування Казначейству про будь-які зміни, які можуть вплинути на необхідність перегляду плану фінансування [4].

Враховуючи досвід європейських країн з питань адміністрування у сфері державного боргу, може бути успішно застосований при розбудові системи державного управління зовнішнім боргом в Україні. Зокрема, на нашу думку, необхідно створити у складі Міністерства фінансів України, урядову Раду з питань управління боргом. Вона повинна частково підпорядковуватися Міністерству фінансів, частково – Національному банку України.

На нашу думку, поряд зі здійсненням грошових запозичень, на нього необхідно також покладати функції управління зовнішніми запозиченнями, а саме в частині погашення та обслуговування державних цінних паперів.

Вважаємо, що до функцій Ради необхідно також віднести розробку відповідних стратегій, як частину політики з управління зовнішнім державним боргом, затвердження урядових директив, а також ухвалення щорічних програм фінансування і планів здійснення боргових запозичень та їх погашень.

Варто також зауважити, що в країнах з розвиненою економікою система управління зовнішнім державним боргом має за основу принципи відкритості, прозорості, прогнозованості та відповідальності. Тому у зв'язку з останніми обставинами, що виникли в нашій країни, вважаємо за необхідне усі директиви, звіти, що будуть публікуватися Радою, виставляти у вільний доступ для ще більшої прозорості виконавчих органів влади.

Важливим також залишається питання щодо повноважень Ради з питань регулювання зовнішнього державного боргу (далі – РПРЗБ), її структури та функцій, покладених на неї. Як зазначалося раніше, Рада повинна підпорядковуватися Міністерству

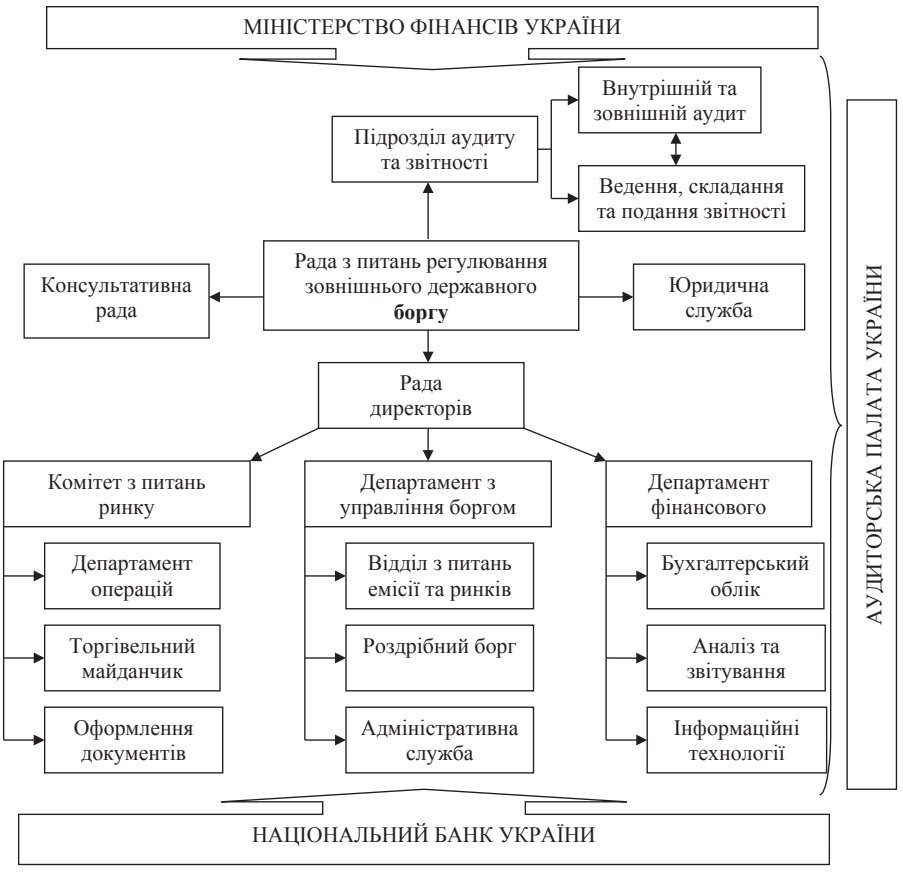

Рис. 4. Інституційна структура Ради з питань регулювання зовнішнього державного боргу в Україні

фінансів України (в частині законодавчого регулювання), а також Національному банку України. Зважаючи на те, що Національний банк є контролером та регулятором всіх фінансових потоків, то саме в частині регулювання фінансових потоків і контролю за їх своєчасним надходженням РПРЗБ буде підпорядковуватися Національному банку України. Також вважаємо за потрібне до РПРЗБ на основі непостійного членства включити Аудиторську Палату України, що є необхідним для підвищення контролю та прозорості за ефективним обслуговуванням зовнішнього боргу в частині грошових потоків. На нашу думку, інституційна структура РПРЗБ повинна виглядати наступним чином (рис. 4).

Функції НБУ передбачають визначення загальних обсягів боргових запозичень, а також погодження структури боргових запозичень уряду.

Аудиторській палаті України відводиться окрема функція в частині контролю за борговими операціями, а також проведення аудиту звітності діяльності Ради. Вважаємо за потрібне проведення аудиту в установі два рази на рік.

Щодо Міністерства фінансів, необхідно зазначити, що на нього покладаються функції моніторингу за економічними та ринковими змінами за поточний та попередні роки, подання інформації уряду держави про операції та діяльність Ради щодо поставленої мети та завдань, окреслені у щорічному бюджетному кодексі України, оприлюднення інформації про діяльність Ради, а саме: завдання, оперативні цілі функціонування РПРЗБ, вимоги до звітування та подання інформації.

До основних функцій РПРЗБ необхідно віднести:

1) виконання ринкових операцій з цінними паперами;

2) моніторинг стану виконання плану фінансування та звіти про це Національному банку України;

3) моніторинг розвитку ринків та своєчасне інформування про них Національного банку України;

4) будучи підзвітною Міністерству фінансів, Рада повинна виконувати від його імені та за його дорученням операції з випуску та обслуговування державних цінних паперів;

5) розроблення та впровадження різного роду моделі для визначення між витратами та ризиками в умовах різних стратегій запозичень;

6) у своїй діяльності дотримуватися принципів прозорості, відповідальності, підзвітності, продуктивності;

7) розробка та затвердження щорічної програми запозичень, головна мета якої – мінімізувати боргові витрати у довгостроковій перспективі, протистояти надмірним ризикам, оптимізувати управління обігом готівки у державному секторі.

На нашу думку, Рада, яку ми пропонуємо створити, повинна функціонувати як частина загальної інституційної структури управління зовнішнім державним боргом в Україні. Метою її створення є необхідність розмежування в державі грошово-кредитної та боргової політики та управління боргом. РПРЗБ має запобігати впливу на політику управління зовнішнім державним боргом з боку короткострокових рішень грошово-кредитної політики державного уряду.

Необхідно зауважити, що у зв'язку з тим, що сума державного боргу постійно збільшується, додаткові видатки на утримання апарату РПРЗБ є недоцільними. А з огляду на те, що, по суті, Рада є складовою частиною системи державного управління, пропонуємо з усіма працівниками укладати трудові договори на комерційній основі. Таким чином, працівники РПРЗБ не є державними службовцями, що дозволить заощадити витрати державного бюджету, а для побудови внутрішньої структури даної організації прийнятною буде корпоративна модель управління.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, завданнями діяльності нового суб'єкта управління можуть стати: переведення частини заборгованості у державні цінні папери; проведення скоординованої політики, спрямованої на дотримання співвідношень між зовнішніми і внутрішніми запозиченнями; запобігання безконтрольному нівелюванню межі між зовнішньою та внутрішньою заборгованістю, яке вже стало специфічною ознакою українського державного боргу, та забезпечення відкритого доступу резидентів на ринок державних зобов'язань; надання уряду рекомендацій щодо заміщення одних джерел іншими; сприяння розвитку ринку деривативів від зовнішніх боргових зобов'язань; зміни, в разі необхідності структури державного боргу і переведення його на більш довгострокове обслуговування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іваненко Ю. Агентство з питань управління державним боргом: досвід Португалії та Великобританії [Текст] / Ю. Іваненко, А. Мамишев // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 14-18.
2. Іваненко Ю. До питання розкриття інформації про державний борг [Текст] / Ю. Іваненко, А. Мамишев // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 3. – С. 20-23.
3. Карпетян О. Вплив державного боргу на макроекономічний розвиток: концептуальні підходи [Текст] / О. Карапетян // Світ фінансів. – 2011. – № 3. – С. 16-17.
4. Дані звітності обсягу зовнішнього державного боргу / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/ – Назва з домашньої сторінки Інтернету
5. Пержун О. Управління державним боргом України: проблеми та напрямки покращення [Електронний ресурс] / Publishing house Education and Science s.r.o. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Economics/15_107811.doc.htm Publishing house Education and Science s.r.o.
6. Ткаленко С. Вплив державного боргу на економічну безпеку України [Текст] / С. Ткаченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 29, 2010. – С. 178-181.

УДК 336.025

Сідельникова Л.П.
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонського національного технічного університету

ПРАГМАТИЗМ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ КОМПОНЕНТИ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

Визначено фіскальну ефективність податкових надходжень Зведеного бюджету України. Наведено чинники нарощування дисбалансів податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави. Запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: податкові надходження, бюджетні ресурси, податкова система, фіскальна ефективність, податкове навантаження.

Сидельникова Л.П. ПРАГМАТИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ КОМПОНЕНТЫ БЮДЖЕТНЫХ РЕСУРСОВ ГОСУДАРСТВА

Определена фискальная эффективность налоговых поступлений Сводного бюджета Украины. Приведены факторы наращивания дисбалансов налоговых источников формирования бюджетных ресурсов государства. Предложены пути их устранения.

Ключевые слова: налоговые поступления, бюджетные ресурсы, налоговая система, фискальная эффективность, налоговая нагрузка.

Sidelnykova L.P. PRAGMATISM OF FORMING OF TAX COMPONENT OF BUDGETARY RESOURCES OF THE STATE

Fiscal efficiency of tax revenues of the Consolidated Budget of Ukraine is determined. Factors of increase of imbalances of the tax sources of formation of the budgetary resources of the state are defined. Ways of their elimination are offered.

Keywords: tax revenues, budgetary resources, tax system, fiscal efficiency, the tax burden.

Постановка проблеми. Характерною особливістю функціонування вітчизняної соціально-економічної системи є розходження між очікуваними та реальними результатами розвитку економічних відносин, які виникають під впливом інституційних умов ринкової трансформації. Значні деформації фіскальної сфери України створюють перешкоди для діяльності суб'єктів господарювання, знижуючи тим самим рівень податкової компоненти джерел фінансування суспільно необхідних видатків, продукують зростання боргового навантаження на національну економіку та не забезпечують ефективного використання коштів, акумульованих у бюджетах всіх рівнів.

Водночас підвищення фіскальної ефективності оподаткування має створити комфортне податкове середовище господарювання, забезпечити стабільне формування бюджетних ресурсів держави, прискорити відтворювальні процеси та зміцнити податковий потенціал фіску.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг вихідних концепцій та постулатів теорії оподаткування у поєднанні з аналізом сучасної практики забезпечення доходів бюджетів всіх рівнів засвідчує, що основою моделювання векторів трансформації вітчизняної політики у сфері фіску повинна виступати новітня парадигма формування бюджетних ресурсів держави, податкова компонента якої має особливе значення. Концептуальні засади податкового інструментарію фіскальної політики України досить ґрунтовно досліджені провідними українськими вченими: В. Андрущенком, З. Варналієм, Ю. Івановим, Т. Єфименко, А. Крисоватим, І. Луніною, В. Мельником, А. Соколовською, Л. Тарангул, О. Тимченко, В. Федосовим тощо.

Постановка завдання. Напрацювання цих вчених у вирішенні загальної фундаментальної проблеми розвитку теорії, методології і практики податкових фінансів є базисом для встановлення оптимуму фіскальної експансії держави. В той же час перманентне збільшення державних видатків в умовах уповільнення темпів економічного зростання вимагає всебічного аналізу практичних аспектів податкового інструментарію вітчизняної фіскальної політики в контексті активізації пошуку додаткових джерел поповнення державної казни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що сучасна податкова політика України має переважно фіскальну спрямованість – основу державних рішень в галузі оподаткування складає дотримання фіскальних інтересів держави і, в декілька меншій міри, регіонів. Видимим наслідком такого підходу є поширена у суспільстві думка про низьку ефективність вітчизняної податкової системи і непомірність податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Обмежена лояльність платників податків до податкової системи, обумовлена відсутністю врахування їх господарських інтересів при розробці системи державних заходів в галузі оподаткування, призводить до значних обсягів заниження податкової бази, збільшення недоїмок, необхідності посилення податкового контролю. Можна стверджувати, що недостатня реалізація регулюючої функції податків призводить до зменшення результативності фіскальної функції, і, як наслідок, до загального зниження ефективності податкової системи України.

Фіскальну ефективність податкової компоненти бюджетних ресурсів держави можна визначити низкою показників, які обгрунтовують висновки, наскільки обрані форми оподаткування забезпечують фінансування суспільних видатків, не стримуючи підприємницької активності. Встановлюючи фіскальну ефективність податкових надходжень Зведеного бюджету України, скористаємося наступними показниками: коефіцієнт еластичності; коефіцієнт збору податків; рівень оподаткування (податкове навантаження).

Моніторинг дієвості податкового інструментарію вітчизняної фіскальної політики проведемо за останні 5 років, з яких 2009-2010 роки – період функціонування попереднього бюджетно-податкового законодавства; 2011-й – рік впровадження Податкового

кодексу України та оновленої редакції Бюджетного кодексу України; 2012-2013 роки – період адаптації національної економіки до нових законодавчих вимог та «правил гри».

Коефіцієнт еластичності податків (t_e) показує відношення між автоматичною зміною податкових надходжень (тобто за умови незмінної податкової системи) і зміною ВВП як податкової бази:

$$t_e = \frac{\Delta ATa}{\Delta Y}, \qquad (1)$$

де ΔATa – автоматична зміна валових податків у відсотках за період;

ΔY – зміна ВВП у відсотках за період.

Податкову систему вважають еластичною, якщо коефіцієнт еластичності більший від одиниці. Це свідчить про зростання податкових надходжень швидшими темпами, ніж збільшується база оподаткування (без уведення нових податків), за яку зазвичай приймають ВВП. Така ситуація може спостерігатися при підвищенні ефективності роботи контролюючих органів, зниженні рівня ухилення від оподаткування, зменшенні обсягів податкової заборгованості.

Як видно з рис. 1, в Україні відсутня чітка тенденція у динаміці коефіцієнта еластичності податків.

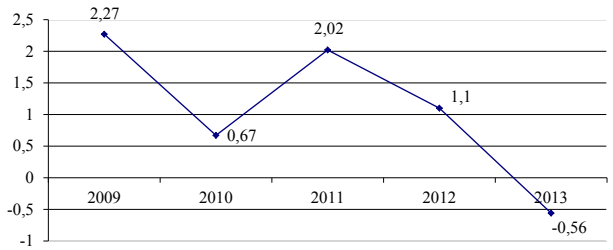

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта еластичності податків в Україні

Примітка: розраховано автором на основі даних [1; 2]

Найвищий рівень коефіцієнта (2,27) спостерігався у 2009 році, причому у цьому кризовому періоді коефіцієнт еластичності засвідчував темп скорочення податкових надходжень при зменшенні ВВП на одиницю. Вагоме значення коефіцієнта (2,02) у 2011 році обумовлено різким збільшенням показника податкових надходжень в результаті зміни бюджетної класифікації, коли окремі групи неподаткових надходжень були переміщені в податкові (рентна плата). Натомість негативне значення коефіцієнта еластичності у 2013 році (-0,56) наголошує на безпрецедентності ситуації, фіксуючи зниження податкових надходжень Зведеного бюджету України на тлі зростання ВВП. У цілому нестійкість тенденцій коефіцієнта еластичності податків є негативним явищем, обумовленим нераціональністю податкового навантаження, нестабільністю податкової політики держави та її регулюючого впливу.

А. Крисоватий підкреслює, що «...справляння податків, в контексті політики державних доходів, не самоціль державницької діяльності, а цілеспрямована суспільна інтуїція, направлена на задоволення інтересів членів суспільства, тобто оподаткування має бути суспільно спрямованим на фінансування витрат держави, пов'язаних з виконанням державою покладених на неї функцій» [3, с. 93]. Динаміка темпів приросту податкових надходжень та видатків Зведеного бюджету України та ВВП показана на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка видаткової частини та податкових надходжень Зведеного бюджету України та ВВП, %

Примітка: розраховано автором на основі даних [1; 2]

Як видно з рис. 2, темпи зростання видатків Зведеного бюджету України випереджали темпи зростання ВВП у 2009-2010 роках та у 2012 році. У всіх роках, крім 2009 року (рік поглиблення кризи) та 2011 року (різке збільшення податкових надходжень внаслідок зміни бюджетної класифікації) темпи зростання видатків були також більшими, ніж тем-

Таблиця 1

Динаміка податкових надходжень Зведеного бюджету України, млн. грн.

	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012
Податок на доходи фізичних осіб	44 485,3	51 029,3	60 224,5	68 092,4	72 151,1	+ 4 058,7
Податок на прибуток підприємств	33 048,0	40 359,1	55 097,0	55 097,0	54 993,8	- 103,2
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	11 230,6	12 709,5	14 826,4	17 537,3	28 863,0	+ 11 325,7
Податок на додану вартість	84 596,7	86 315,9	130 093,8	138 826,8	128 269,3	- 10 557,5
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	17 934,5	23 715,3	26 097,1	28 661,0	27 721,3	- 939,7
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів	3 690,0	4 600,8	7 822,1	9 767,8	8 946,8	- 821,0
Ввізне мито	6 328,8	8 556,4	10 462,8	12 985,8	13 264,6	+ 278,8
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	-	-	21 145,6	17 654,3	5 700,3	- 11 954,0
Інші податки та збори	6 759,3	7 161,4	8 922,6	11 944,8	14 057,9	+ 2 113,1
ВСЬОГО ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ	208 073,2	234 447,7	334 691,9	360 567,2	353 968,1	- 6 599,1

Примітка: розраховано автором на основі даних [2]

пи зростання податкових надходжень. Таке явище засвідчує нееластичність податкової системи, що супроводжується інфляційними процесами, невиконанням видаткової частини бюджету та недоотриманням планових обсягів бюджетних ресурсів держави.

У таблиці 1 розглянемо динаміку податкових надходжень Зведеного бюджету України у розрізі основних бюджетоутворюючих податків.

Особливу увагу привертає скорочення обсягів мобілізованих податків і зборів у 2013 році у порівнянні з попереднім роком, що є нонсенсом у сучасних економічних системах. Раніше в Україні подібна ситуація спостерігалася лише у 2009 році, але була спродукована об'єктивними умовами – глибокою світовою фінансово-економічною кризою. У минулому ж році на зниження динаміки зростання податкових надходжень бюджету вплинули такі чинники:

1. Погіршення фінансово-економічного становища корпоративного сектору. За даними Державного комітету статистики України, за 9 місяців 2013 року у порівнянні з відповідним періодом 2012 року фінансовий результат підприємств до оподаткування зменшився у 2,3 разу (22,8 млрд. грн. проти 53,2 млрд. грн.). Прибуток прибуткових підприємств за 9 місяців 2013 року становив 97% порівняно з відповідним періодом 2012 року. Така тенденція призводить до звуження бази оподаткування та недоотримання податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів.

2. Сповільнення темпів зростання кінцевих споживчих витрат домашніх господарств. За три квартали 2013 року ці витрати в номінальному виразі збільшилися лише на 7,8%, тоді як у 2012 році вони зростали майже вдвічі швидше. Оскільки кінцеві споживчі витрати домашніх господарств є вагомою складовою бази оподаткування ПДВ, така тенденція є негативною для формування дохідної частини бюджету за рахунок надходжень від сплати ПДВ.

3. Скорочення обсягів імпорту товарів на 8,9% за 11 місяців 2013 року у порівнянні з відповідним періодом 2012 року, що призвело до зменшення надходжень податку на додану вартість.

4. Зростання відшкодування ПДВ. За 2013 рік бюджетне відшкодування ПДВ здійснено в обсязі 53,4 млрд. грн., що на 16,3% більше, ніж у 2012 році внаслідок відшкодування заявлених у попередні періоди сум.

5. Сповільнення темпів зростання доходів населення, які є значним і стабільним об'єктом оподаткування ПДФО. За 3 квартали 2013 року номінальні доходи населення зросли лише на 3,8% у порівнянні з відповідним періодом 2012 року. Наслідком є обмеження дохідної бази місцевих бюджетів України.

6. Зниження «інфляційних доходів» бюджету. Індекс споживчих цін у 2013 році становив 0,5%, в той час як у бюджеті закладено показник на рівні 4,8% до грудня попереднього року.

7. Занадто низька динаміка зростання обсягів виробництва у добувній промисловості, що стримує збільшення бази нарахування платежів за користування надрами. У 2013 році обсяги виробництва у добувній промисловості і розробленні кар'єрів зросли лише на 0,4%.

Вагоме зниження показника надходжень рентної плати у 2013 році на тлі значного зростання мобілізованих обсягів зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів є лише відображенням технічних змін у бюджетно-податковому законодавстві. Так, у травні 2012 року прийнято Закон України № 4834-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу щодо удосконалення деяких податкових норм», який скасував з 01.01.2013 року рентну плату за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, та «злив» її з платою за користування надрами.

Далі розрахуємо коефіцієнт збору податків. Цей показник визначають відношенням фактичних податкових надходжень до планових за кожний окремий рік. Тобто чим більше значення коефіцієнта збору наближається до одиниці, тим ефективнішою є робота контролюючих органів щодо адміністрування податків та податкового планування.

А. Соколовська підкреслює, що, визначивши ступінь відповідності між показниками фактичної наповнюваності бюджету держави і обсягами запланованих доходів, можна охарактеризувати виконання податковою системою фіскальної функції [4, с. 304].

На рис. 3 показана динаміка коефіцієнта збору податків до бюджетів усіх рівнів в Україні за 2009-2013 роки.

З рис. 3 видно, що протягом усього аналізованого періоду, крім 2011 року, коефіцієнт збору був нижчий від одиниці. Недовиконання планових показників свідчить про недостатню фіскальну ефективність адміністрування податків із боку контролюючих органів. Більш низький коефіцієнт збору спостерігається стосовно податкових надходжень до державного бюджету.

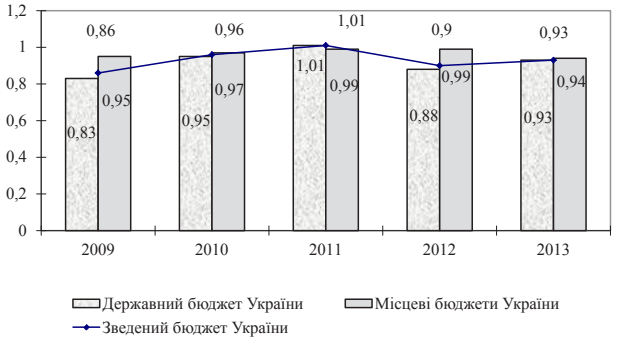

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта збору податків в Україні

Примітка: розраховано автором на основі даних [2]

Однією з головних економічних характеристик податкових відносин, що знаходиться в залежності від обраної моделі економічного розвитку і фіскальної політики держави, є податкове навантаження, щодо трактування сутності якого серед науковців існують різні точки зору [5, с. 141-144]. Узагальнюючи існуючі наукові підходи, вважаємо, що податкове навантаження – це кількісний показник, який характеризує фактичний рівень впливу держави на соціально-економічні процеси в суспільстві за допомогою використання податкових механізмів.

Для об'єктивної оцінки податкового тиску необхідно враховувати перерозподіл податкового навантаження в межах об'єктів оподаткування. Динаміка формування податкового навантаження в Україні у 2009-2013 роках за рахунок різних видів платежів наведена у таблиці 2.

Як засвідчують дані таблиці 2, у 2010 році бюджетне податкове навантаження становило 21,56%, що на 1,17 в.п. менше, ніж у 2009 році. З оновленням податкового законодавства рівень податкового тиску на економічних суб'єктів змінився незначно – у 2011 році він почав зростати (на 2,06 в.п. порівняно з 2010 роком), а у 2012 році досяг найвищого

Таблиця 2

Динаміка формування податкового навантаження в Україні за рахунок різних видів податкових платежів

	Од.виміру	2009	2010	2011	2012	2013
Номінальний ВВП	млн. грн.	914 720	1 086935	1316600	1408900	1454931
Податок на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	млн. грн.	77533,3	91388,3	115321,5	123885,4	127144,9
	% у ВВП	8,47	8,41	8,76	8,79	8,73
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	млн. грн.	11230,6	12709,5	14826,4	17537,3	28863,0
	% у ВВП	1,23	1,17	1,13	1,24	1,98
Внутрішні податки на товари та послуги	млн. грн.	107682,6	115932,9	164012,9	177255,6	164937,5
	% у ВВП	11,77	10,66	12,46	12,58	11,33
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	млн. грн.	6929,3	9071,9	11774,0	13186,5	13342,5
	% у ВВП	0,75	0,83	0,89	0,93	0,91
Інші податки	млн. грн.	3159,0	3479,8	4388,0	4906,0	6089,2
	% у ВВП	0,34	0,32	0,33	0,35	0,41
Бюджетне податкове навантаження	%	22,77	21,56	23,62	23,94	23,36

Примітка: розраховано автором на основі даних [1; 2]

рівня – 23,94%. У 2013 році цей показник дещо знизився – на 0,58 в.п. і склав 23,36%.

Разом з тим слід враховувати, що у міжнародній практиці при визначенні загального рівня податкового навантаження у складі податкової системи враховуються також внески до державних фондів соціального страхування [6, с. 33]. Тому реальний показник податкового тиску в Україні є значно вищим.

Отже, рівень податкового навантаження в Україні оцінюється по-різному. Але більшість експертів, які займаються аналізом вітчизняного інвестиційного клімату, вважають, що він є несприятливим, оскільки оподаткування реального сектора економіки надто обтяжливе. Воно пригнічує процеси економічного відтворення, а господарюючі суб'єкти можуть працювати рентабельно, як правило, лише за умов приховування своїх доходів від оподаткування.

Разом з тим в умовах загрози критичного розбалансування системи державних фінансів України доцільно погодитися на підвищення окремих податків. Фіскальна ефективність податків на споживання є вищою, оскільки оподатковується споживання, яке фінансується не лише за кошти з офіційних доходів населення, але й з отриманих у тіньовому секторі економіки. У зв'язку з цим необхідно перенести акценти з оподаткування капіталу на оподаткування споживання, де існує великий потенціал для податкових надходжень.

Висновки з проведеного дослідження. Для оптимізації розбудови фіскальної політики України в частині забезпечення ефективного формування податкової компоненти бюджетних ресурсів держави, вважаємо за необхідне:

– відмову від подальшого зниження ставки податку на прибуток підприємств. В Україні ставка цього податку вже є однією з найнижчих на європейському просторі, тому її подальше зниження вже не є науково обґрунтованим та економічно доцільним;

– відмову від подальшого зниження основної ставки ПДВ. Навіть якщо за рахунок зниження податкової ставки досягатиметься економія бюджетного відшкодування за певний період часу, ставка ПДВ в Україні буде найменшою у порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами Центральної та Східної Європи, що у подальшому призведе до зменшення частки непрямих податків;

– удосконалення механізму справляння ПДВ як основного бюджетоформуючого податку в Україні в частині ліквідації схем нелегального відшкодування цього податку з бюджету, а також перегляд пільг по сплаті ПДВ з метою скорочення їх переліку;

– впорядкування діючого механізму надання податкових пільг зі сплати податку на прибуток підприємств, акцизного податку, мита тощо; ухвалення лише економічно обґрунтованих, інноваційно-спрямованих податкових пільг з одночасним скороченням значної частини неефективних преференцій, спрямованих для конкретних підприємств, галузей, територій;

– розширення переліку підакцизних товарів, що дозволить збільшити базу оподаткування акцизним податком. Зокрема, до підакцизних пропонуємо віднести ювелірні вироби та інші предмети розкоші;

– підвищення фіскального значення ренти, низька фіскальна ефективність якої є наслідком відсутності належного наукового обґрунтування її розміру та встановлення рентних платежів лише залежно від обсягів видобутку нафти та природного газу без урахування якості родовищ;

– посилення контролю за сплатою податків і податкових платежів до бюджетів всіх рівнів контролюючими органами.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проблема вибору стратегії формування податкової компоненти бюджетних ресурсів держави полягає не просто у встановленні сприятливого для розвитку підприємництва рівня оподаткування одночасно з максимальним наповненням бюджетів всіх рівнів, але і передбачає організацію оптимальної трансформації податкових надходжень в суспільні блага в комплексі з пошуком альтернативних джерел фінансування державних видатків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua.
2. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.treasury.gov.ua.
3. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні : монографія / А.І. Крисоватий. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 371 с.
4. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення : монографія / А.М. Соколовська. – К. : Знання-прес, 2004. – 454 с.
5. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору : монографія / Л.П. Сідельникова. – Херсон : Грінь Д.С., 2010. – 436 с.
6. Юхименко П.І. Теорія фінансів : підручник / [П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.] ; [за ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія]. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

УДК 336.13

Тимошенко Ю.О.
аспірант
Європейського університету

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню економічної сутності понять «ризик», «фінансовий ризик», «управління фінансовими ризиками». Запропоновано класифікацію фінансових ризиків в системі економічної безпеки України, досліджено глобальні загрози економіці в категорії «фінансові загрози». Удосконалено алгоритм управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України.

Ключові слова: фінансові ризики, управління фінансовими ризиками, економічна безпека держави, невизначеність, загроза.

Тимошенко Ю.А. ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ
Статья посвящена исследованию экономической сути понятий «риск», «финансовый риск», «управление финансовыми рисками». Предложена классификация финансовых рисков в системе экономической безопасности Украины, исследованы глобальные угрозы экономике в категории «финансовые угрозы». Усовершенствован алгоритм управления финансовыми рисками в системе экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: финансовые риски, управление финансовыми рисками, экономическая безопасность страны, неопределенность, угроза.

Timoshenko Yu.O. FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE
The article is devoted to the analysis of economic concepts of «risk», «financial risks», «financial risk management». Classification of financial risks in the system of economic security of Ukraine, studied global threat to the economy in the category «financial threats». Algorithm was improved financial risk management in the system of economic security of Ukraine.

Keywords: financial risks, financial risk management, economic security of the state, uncertainty, threat.

Постановка проблеми. Україна з її геополітичним становищем та масштабами не може бути осторонь наявних процесів глобалізації, що призводять до появи глобальних фінансових ризиків. Однак бажання зайняти гідне місце в системі світового економічного простору іноді призводить до неякісного управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України, яке набуває особливого значення та є вкрай важливою проблемою, враховуючи політичну нестабільність в країні, значне підвищення зовнішнього впливу на економіку України, наявні соціальні вибухи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність управління фінансовими ризиками розглядали у своїх дослідженнях такі економісти, як: А. І. Граділь, І. М. Крупка, які спрямували свою наукову діяльність на дослідження фінансових ризиків у банківській діяльності; О. В. Дорофеєва, К. Ю. Пелипенко, О. О. Українська, О. В. Дудник, що досліджують управління фінансовими ризиками у суб'єктів господарювання різних галузей економіки; Т. Г. Камінська, І. Г. Коблик, С. В. Ткаченко, які удосконалюють систему управління борговими фінансовими ризиками та досліджують його облікове забезпечення. Високо оцінюючи дослідження зазначених економістів, зазначимо, що питання управління фінансовими ризиками та їх класифікації в системі економічної безпеки України потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. На основі викладеного доцільно сформулювати завдання дослідження, які полягають у визначенні економічної сутності фінансових ризиків в системі економічної безпеки України, класифікації фінансових ризиків, удосконаленні алгоритму управління фінансовими ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. В законодавчо-нормативній базі України та в матеріалах досліджень сучасних науковців аналізуються різні поняття системи небезпек, такі як виклик, ризик, загроза, небезпека.

О. В. Макара зазначає, що кількісне вимірювання загроз економічній безпеці шляхом визначення рівня ризиків надає можливість порівняти загрози між собою та оцінити рівень економічної безпеки [5, с. 135].

У Міжнародному стандарті ISO 31000:2009 «Ризик менеджмент – принципи та керівництва» зазначено, що ризик – це вплив невизначеності на цілі. Крім того, у цьому визначенні вплив розглядається як відхилення з негативними чи позитивними наслідками від того, що очікувалося, а цілі можуть мати як різні аспекти (в т. ч. фінансові), так і відноситися до різних рівнів [6, с. 8].

В Законі України «Про основи національної безпеки України» загрози національній безпеці трактуються як «наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України» [8].

О. В. Дорофєєва в процесі дослідження фінансових ризиків лізингових компанії пояснює категорію «ризик» як вартісний вираз можливої події протягом обрання однієї з альтернатив, що може спричинити або додаткові прибутки, або значне погіршення фінансового стану у порівнянні з початковим [4].

У ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» зазначається, що «ризик – це ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами». Також у законі висвітлено, що управління ризиком – це процес прийняття рішень, а також здійснення певних заходів, що спрямовані на забезпечення мінімально можливого ризику [7, с. 1].

У Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» надано інше визначення ризику, а саме «ризик – це кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них» [9, с. 1].

Дослідники Всесвітнього економічного форуму представили 30 глобальних загроз економіці у 2014 році, серед яких, на нашу думку, до категорії «фінансові загрози» слід віднести наступні:

– фіскальні кризи в ключових економіках. Так, в ситуації, коли потенційних інвесторів хвилює наявний борговий тягар будь-якої держави, уряд цієї країни обов'язково зіткнеться з інфляційним тиском, стрімким зростанням процентних ставок, а також труднощами щодо сплати боргів іншим країнам, що зазначається в сучасних умовах України;

– нерівність доходів. В окремих країнах світу, до яких можна також включити Україну, зростає прірва між найбіднішими та найбагатшими верствами населення, що з часом може призвести до повалення урядів та гострих соціальних вибухів, які, як наслідок, шкодять економічному розвитку та безпеці. Крім того, ця загроза посилюється процесами глобалізації, які поступово поляризують доходи економік;

– крах провідного фінансового інституту чи механізму. Більшість економістів вважають це реальною загрозою економічній безпеці держав через негативний досвід 2008 року, коли відбувся колапс інвестбанку *Lehman Brothers*, у якого якість активів виявилася незадовільною, що спричинило шокові хвилі по більшості держав світу;

– зміну значущості долара як світової валюти. Експерти Всесвітнього економічного форуму вважать цілком ймовірним, що світові центральні банки почнуть зменшувати запаси доларів, що спричинить негативний вплив на світову економіку та змінить геополітичний баланс економіки;

– шоки від нестабільності цін на нафту;

– кризу ліквідності у ринків капіталу або банків;

– вихід з ладу провідних інфраструктурних мереж [14].

Формування стратегії економічної безпеки держави передбачає виділення переліку ризиків та загроз її функціонуванню.

Російський економіст С. І. Аніщенко стверджує, що саме невизначеність, яка розглядається паралельно з дією фактору часу через те, що більшість економічної діяльності має орієнтацію на майбутнє, є джерелом фінансових ризиків [1]. Дослідник зауважує, що найбільш обґрунтованим підходом щодо трактування сутності фінансових ризиків є підхід, що відштовхується від сутності фінансів та характеру розповсюдження відносин у сфері фінансів.

Так, виділено сутнісні характеристики, які надають можливість виокремити фінансові ризики із сукупності ризиків економічних, а саме: фінансовий характер стохастичних подій; виникнення ризику у відносинах, що мають фінансовий характер; вплив на об'єкти управління фінансами; існування наслідків впливу фінансових ризиків у сфері порушення дотримання фінансовий цілей та результатів [12, с. 6-7].

Рис. 1. Класифікація фінансових ризиків в системі економічної безпеки України*

** Джерело: систематизовано автором за [10, 11]*

Запропоновану класифікацію фінансових ризиків в системі економічній безпеки України висвітлено на рис. 1.

Так, використання категорії «фінансові ризики» та ефективне управління ними надає можливість підвищити ефективність управління системою забезпечення економічної безпеки [1].

С. І. Аніщенко стверджує, що процес управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки можливо організувати через штучне створення таких ризиків, та розглядати таке управління як процес організації кризових явищ та вилучення з них вигод, а не тільки як антирискове управління, спрямоване на зменшення негативних впливів фінансових ризиків [1].

Фінансові ризики характеризуються домінуючою позицією порівняно з іншими ризиками в системі економічної безпеки, мобільністю та схильністю до змін за рахунок інституційної структури системи економіки держави. В стратегії економічної безпеки концепція ризику має два важливих елементи: управління ризиком, в процесі якого передбачаються, послаблюються або взагалі запобігаються імовірні критичні економічні ситуації, та оцінка ризику, що носить імовірнісний, експертний характер.

Враховуючи мінливість та неоднорідність фінансових ризиків та ризикоутворюючих факторів, управління фінансовими ризиками являє собою прийнят-

тя рішень в умовах кількісного вираження впливу цих ризиків на економічну безпеку держави. Концепція управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України повинна охоплювати не тільки аналіз та управління наявними ризиками, але і дослідження питання прийняття рішень, які безпосередньо пов'язані з ризиком. Особливо гостро це питання виявляється в кризових умовах, коли наявного державного адміністративного потенціалу виявляється недостатньо для вирішення проблем у суспільстві, що в свою чергу актуалізує питання розробки ефективної стратегії управління фінансовими ризиками [2, с. 79].

У Міжнародному стандарті ISO 31000:2009 «Ризик менеджмент – принципи та керівництва» зазначено, що управління ризиками – це систематичне застосування практик і процедур відносно до комунікації, встановлення контексту, консалтингу, політики менеджменту, а також виокремлення, аналізу, дослідження, оцінки та моніторингу ризику [6, с. 10].

А. Шанкин серед основних етапів управління ризиками зазначає наступні: аналіз ризику; обрання методів впливу на нього шляхом зіставлення їх ефективності; вплив на ризик та контроль [13].

На думку С. Булгакової та І. Микитюк, управління ризиками – це безперервний цикл дій та процесів, що цілеспрямовано впливають на ризик, а саме: виокремлення ризиків; їх аналіз; оцінка ризиків та їх поділ за пріоритетністю; робота з ризиками [2, с. 79-80].

В. М. Гранатуров вважає, що управління ризиками доцільно поділити на дві частини: аналіз ризику (який включає в себе обробку даних за аспектами фінансового ризику, його кількісний та якісний аналіз) та конкретні заходи щодо його мінімізації, а саме: обґрунтування допустимих рівнів ризику, виокремлення методів його мінімізації, виділення варіантів вкладення капіталу, що пов'язане з ризиком, а також надання оцінки їх оптимальності, враховуючи порівняння величини ризику та ймовірної віддачі [3].

Систематизувавши сучасні дослідження щодо етапів управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки країни, запропоновано алгоритм управління фінансовими ризиками, який представлено на рис. 2, а саме:

1. Комунікації та консультації із зацікавленими сторонами відбуваються на всіх стадіях управління ризиками.

2. Висвітлення контексту управління фінансовими ризиками включає в себе формулювання конкретних цілей, визначення області поширення та критеріїв фінансових ризиків, а також внутрішніх та зовнішніх параметрів, що планується врахувати в процесі управління ризиками.

3. Оцінка фінансових ризиків, що поділяється на три умовних етапи:

– визначення фінансових ризиків та документування їх характеристик, що включає в себе виокремлення наявних фінансових ризиків та їх паспортизацію, виявлення джерел виникнення ризиків та область їх впливу, SWOT-аналіз, класифікацію наявних фінансових ризиків за ступенем впливу та їх ймовірністю;

– аналіз фінансових ризиків, що включає в себе аналіз негативних та позитивних наслідків фінансового ризику та розгляд ймовірності цих наслідків. Аналіз фінансових ризиків поділяється на: якісний аналіз; змішаний аналіз; кількісний аналіз;

– виявлення ступеню ризику, тобто порівняння рівня наявних фінансових ризиків із критеріями,

Рис. 2. Алгоритм управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України*

** Джерело: удосконалено автором за [6, 15]*

встановленими для них, прийняття рішення щодо необхідності виконання дій.

4. Обробка фінансового ризику, що включає в себе пошук альтернативних шляхів уникнення або зменшення негативного впливу фінансового ризику.

5. Моніторинг і контроль повинні підлягати всі етапи процесу управління фінансовими ризиками та включати в себе ідентифікацію ризиків, що залишаються, контроль виконання плану управління фінансовими ризиками та оцінка ефективності застосованих дій з мінімізації дії ризиків [6, 15].

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки:

1. Сутність управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки держави полягає у систематичному застосуванні процедур і практик відносно до комунікації, встановлення контексту, політики менеджменту, виокремленню, комплексному аналізу, оцінки, моніторингу і контролю фінансових ризиків, джерелом яких є невизначеність, та яким притаманні наступні характеристики: виникнення ризику у відносинах, що мають фінансовий характер, фінансовий характер стохастичних подій, вплив ризиків на об'єкти управління фінансами, існування наслідків впливу фінансових ризиків у сфері порушення дотримання фінансовий цілей та результатів.

2. Систематизувавши сучасні дослідження щодо етапів управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України, запропоновано алгоритм управління фінансовими ризиками, основними етапами якого є: комунікації та консультації із зацікавленими сторонами; висвітлення контексту управління фінансовими ризиками; оцінка фінансових ризиків, що поділяється на три умовних етапи: визначення фінансових ризиків та документування їх характеристик, аналіз фінансових ризиків, виявлення ступеню ризику; обробка фінансового ризику та моніторинг і контроль.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анищенко С. И. Управление финансовыми рисками в системе обеспечения экономической безопасности государства : автореф. дис ... канд. экон. наук: 08.00.05 / С. И. Анищенко ; Санкт-Петербургский университет МВД России. – Санкт-Петербург, 2005. – 20 с.
2. Булгакова С. Управління бюджетними ризиками / С. Булгакова, І. Микитюк // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 2. – С. 78-88.
3. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения : учеб. пособие / В. М. Гранатуров. – М. : Дело и сервис, 2002. – 160 с.
4. Дорофеєва О. В. Фінансові ризики лізингових компаній України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / О. В. Дорофеєва ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2004. – 19 с.
5. Макара О. В. Економічна безпека як фактор розвитку підприємницької діяльності у системі формування соціальних орієнтирів національної економіки / О. В. Макара // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 131-137.
6. Міжнародний стандарт ISO 31000:2009 «Ризик менеджмент – принципи и руководство» / International Organization for Standardization. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pqm-online.com/assets/files/standards/iso_31000-2009(r).pdf.
7. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 № 2245–III / Верховна рада України. – Офіц. вид. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 15.
8. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964–IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39.
9. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877–V / Верховна рада України. – Офіц. вид. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29.
10. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Концепція від 15.08.2012 р. № 569-р / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2012. – № 62.
11. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Програма від 02.06.2010 р. / Президент України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2012. – № 62.
12. Українська О. О. Фінансові ризики суб'єктів господарювання: оцінка і зниження їх негативного впливу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. О. Українська ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 20 с.
13. Шанкин А. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А. Шанкин. – М. : «Дашков и К», 2008. – 544 с.
14. 30 глобальних загроз економіці 2014 року / Всесвітній економічний форум (ВЕФ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forbes.ua/ ua/nation/1363525-30-globalnih-zagroz-ekonomici-2014-roku.
15. ISO/IEC 31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques (IDT) / International Organization for Standardization. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dvbi.ru/risk_management /library/tabid/213/token/download/ItemId/90/language/ru-RU/Default.aspx.

УДК 336.1:352.075

Тимошенко О.В.
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів Полтавського університету економіки і торгівлі

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОТЕНЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті визначено пріоритетні напрямки нарощення фінансового потенціалу територіальних громад за рахунок використання інструментів фінансового ринку, удосконалення порядку оподаткування житлової нерухомості, перерозподілу бюджетних ресурсів між державним і місцевими бюджетами.

Ключові слова: місцеве самоврядування, місцеві бюджети, територіальні громади, фінансовий потенціал територіальних громад, місцеві податки і збори, місцеві позики, муніципальний банк.

Тимошенко О.В. ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

В статье намечены приоритетные направления увеличения финансового потенциала территориальных общин за счёт использования инструментов финансового рынка, совершенствования порядка налогообложения жилой недвижимости, перераспределения бюджетных ресурсов между государственным и местными бюджетами.

Ключевые слова: местное самоуправление, местные бюджеты, территориальные общины, финансовый потенциал территориальных общин, местные налоги и сборы, муниципальный банк.

Tymoshenko O.V. IDENTICATION OF POTENTIAL POSSIBILITIES OF FINANCIAL POTENTIAL OF LOCAL COMMUNITIES

The priority directions of increase of financial capacity of local communities due to the use of instruments of financial market, improvement of order of taxation of residential property, redistribution of budgetary resources between public and local budgets are defined in the article.

Keywords: local government, local budgets, local communities, financial potential of local communities, local taxes and duties, local loans, municipal bank.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості фінансових ресурсів проблемним питанням розвитку місцевого самоврядування залишається, насамперед, формування самодостатніх територій, здатних на належному рівні задовольняти потреби населення. Варто сподіватися, що нововведення Бюджетного кодексу України у новій редакції та введення в дію Податкового кодексу України сприятимуть зміцненню фінансової самостійності територіальних громад. Проте для забезпечення умов їх соціально-економічного розвитку важливо, щоб можливості збільшення витрат місцевих бюджетів залежали від збільшення їхніх власних доходів. А це, в свою чергу, потребує від органів місцевого самоврядування визначення пріоритетних напрямів удосконалення процесу формування та реалізації фінансового потенціалу територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло проблемних питань формування і використання фінансових ресурсів системи місцевого самоврядування досліджуються такими вітчизняними науковцями, як В. М. Алексєєв, Є. О. Балацький, О. І. Дем'янчук, О. П. Кириленко, І. О. Луніна, А. В. Лучко, Н. Ю. Мельничук, К. В. Павлюк, Л. В. Панасюк, Ю. В. Пасічник, С. В. Слухай та інші.

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість публікацій, недостатньо дослідженими залишаються питання об'єктивних та суб'єктивних можливостей фінансового потенціалу територіальних громад та зростаючої актуальності набуває розв'язання комплексу проблем щодо обґрунтування шляхів його нарощення. Саме тому метою статті є обґрунтування доцільності збільшення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок потенційних можливостей фінансового потенціалу територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що ні попередня система оподаткування, ні зміни, пов'язані із введенням у дію Податкового кодексу України та оновленням Бюджетного кодексу України, не забезпечили використання місцевих податкових надходжень як потужної фінансової основи розвитку територіальних громад. Адже частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України у 2011-2012 роках склала лише 2,89% і 5,41% відповідно [1].

Суттєвого економічного ефекту не отримають територіальні громади і від запровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Надходження податку до місцевого бюджету, наприклад, м. Полтава з врахуванням внесених до Податкового кодексу змін щодо бази оподаткування житлової нерухомості (зміни житлової площі на загальну) станом на кінець 2012 року складе лише 186,1 тис. грн. Доречно відмітити, що відповідні надходження дозволять збільшити доходи бюджету розвитку лише на 0,3%.

Основною причиною низького рівня фіскальної спроможності цього податку, на нашу думку, слугують запроваджені економічно необґрунтовані податкові пільги при оподаткуванні об'єктів житлової нерухомості, зокрема звільнення від оподаткування житлової площі квартир – 120 кв. метрів, житлових будинків – 250 кв. метрів та сумарної житлової площі квартир і житлових будинків у власності одного платника – 370 кв. метрів.

Окремі дослідники пропонують зменшити розмір неоподаткованої площі при сплаті податку на нерухоме майно. З цього приводу слушними є пропозиції російських науковців і практиків стосовно впровадження в Росії нового податку на нерухомість [2, с. 103; 3; 4]. Зокрема, запропоновано повне звільнення або оподаткування за мінімальними відсотковими ставками житла в межах соціальної норми (20 кв. метрів загальної площі житла на кожного власника або 55 кв. метрів на об'єкт нерухомості). Зазначимо, що в Україні, відповідно до чинного законодавства, соціальною нормою площі житла є

21 кв. метр на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в житловому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю [5], а з 01.01.2014 р. – 45 кв. метрів на одну особу і 10 кв. метрів на кожного наступного члена сім'ї [6].

Судячи з назви цього податку незрозумілим є включення до об'єкта оподаткування лише житлової нерухомості, адже це дає можливість фізичним і юридичним особам перевести зазначені об'єкти в нежитлові з метою ухилення від сплати податку. З метою попередження відповідних дій платників податку на нерухоме майно та враховуючи, що на сьогоднішній день відсутні критерії щодо площі садових та дачних будинків, пропонуємо їх також включити до об'єкта оподаткування.

Тож, враховуючи принцип рівності усіх платників перед законом, пропонуємо скасувати встановлене чинним законодавством звільнення при оподаткуванні житлової площі квартир й житлових будинків, натомість розповсюдити сферу дії даного податку на загальну площу об'єктів житлової нерухомості, садові та дачні будинки та запровадити оподаткування площі зазначених помешкань в межах соціальних норм за єдиною ставкою – 0,1% розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного року. При цьому до розміру площі, що перевищує зазначені норми, застосувати прогресивну шкалу для нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (табл. 1).

По відношенню до об'єктів житлової нерухомості таких категорій громадян, як інваліди першої і другої групи, пенсіонери та ветерани війни, розрахунок податку, на наш погляд, доцільно встановити за мінімальною ставкою незалежно від площі.

Крім цього, пропонуємо при визначенні податку на нерухоме майно використовувати коригуючі коефіцієнти у вигляді відсотка від ринкової вартості об'єкта нерухомості (табл. 2), що дозволить врахувати фактори, які впливають на її розмір, зокрема: історичну (архітектурну) цінність; статус адміністративно-територіальної одиниці та місце розташування об'єкта нерухомості її межах; територію природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення; населені пункти, віднесені Кабінетом Міністрів України до курортних.

Таблиця 1

Прогресивна шкала для нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що пропонується

Ставка податку, % розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного року за 1 кв. метр площі	Розмір загальної площі об'єктів нерухомості
0,1	в межах соціальних норм визначених законодавством на 1 січня звітного року
оподаткування площі об'єктів нерухомості понад соціальні норми	
0,5	квартири площею до 120 кв. метрів;***житлові, садові, дачні будинки площею до 250 кв. метрів;
1,0	квартири площею до 240 кв. метрів;***житлові, садові, дачні будинки площею до 500 кв. метрів;
2,7	квартири площею понад 240 кв. метрів;***житлові, садові, дачні будинки площею понад 500 кв. метрів

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Коригуючі коефіцієнти для нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що пропонуються

Коригуючі кофіцієнти	Ринкова вартість об'єктів житлової нерухомості,
садових і дачних будинків, грн.	
1,00	до 250000
1,10	від 250000 до 500000
1,15	від 500000 до 1000000
1,20	від 1000000 до 5000000
1,25	понад 5000000

Джерело: розроблено автором

Відповідний підхід до оподаткування нерухомості дасть змогу повноцінно дотримуватися принципу соціальної справедливості, так як власники об'єктів вищої вартості будуть сплачувати більший розмір податку. При цьому слід зазначити, що застосування у розрахунку податку вартості нерухомості, з одного боку, є більш об'єктивним, проте, з іншого боку, відповідний механізм складніший і витратніший у адмініструванні, так як потребує проведення щорічних переоцінок з урахуванням зносу майнових об'єктів, інфляції та ринкових коливань.

Враховуючи вищезазначене, для розрахунку податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, запропонована формула:

$$\sum П_{нм} = S_{соц} \times Смін + (S_{заг} - S_{соц}) \times C \times K_{к}, \quad (1)$$

де $\sum П_{нм}$ – сума податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;

$S_{соц}$ – площа об'єктів нерухомості в межах соціальних норм визначених законодавством на 1 січня звітного року;

$C_{мін}$ – ставка податку щодо площі об'єктів нерухомості в межах соціальних норм визначених законодавством (на 1 січня звітного року) за 1 кв. метр;

$S_{заг}$ – загальна площа об'єктів нерухомості, що перебуває у власності платника податку;

C – ставка податку щодо площі об'єктів нерухомості, що перевищує соціальні норми визначені законодавством (на 1 січня звітного року) за 1 кв. метр;

$K_{к}$ – коригуючий коефіцієнт.

Розрахунок даного податку відповідно до запропонованого автором порядку оподаткування об'єктів житлової нерухомості, садових і дачних будинків дозволить, наприклад, територіальній громаді м. Полтава збільшити доходи місцевого бюджету на 12314,8 тис. грн., що, зокрема, дозволить додатково поповнити обсяг бюджету розвитку на 21,7%. При цьому доречно відмітити, що отримана сума податку відповідає обсягу субвенцій спеціального фонду місцевого бюджету м. Полтава за 2012 рік.

Важливим тимчасово невикористаним резервом фінансового потенціалу територіальних громад є можливості підприємств комунальної власності. Проте незначний економічний ефект від використання результатів їх діяльності при формуванні доходів місцевих бюджетів потребує нагального реформування підходів до фінансування відповідних суб'єктів господарювання.

Враховуючи, що основним джерелом формування фінансових ресурсів комунальних підприємств України є кошти територіальних громад, доцільно, на нашу думку, посилити взаємозв'язок між фінансуванням об'єктів комунальної власності і використанням результатів їх діяльності з метою формування бюджетних ресурсів місцевого значення. У процесі дослідження було з'ясовано, що комунальні підпри-

ємства Полтавської області за 2006-2012 роки до державного бюджету сплатили в середньому у 10,7 рази більше, ніж до місцевих бюджетів [7]. Тому з метою збільшення власних коштів територіальних громад пропонуємо непрямі податки, що стягуються з підприємств комунальної власності, та кошти, які вилучаються до державного бюджету, включати до складу доходів другого кошика загального фонду місцевих бюджетів. Звісно, скористатися коштами, що вилучаються до державного бюджету, матимуть можливість лише бюджети-донори. Стосовно Полтавської області – це три міста обласного значення, територіальні громади яких володіють значною кількістю об'єктів житлово-комунального господарства незадовільного технічного стану, що потребує виділення коштів на його відновлення.

Реалізація відповідних пропозицій дасть можливість, насамперед, забезпечити приріст власних бюджетних надходжень, зокрема обсягу доходів другого кошика у 1,5-1,9 рази; підвищити роль об'єктів комунальної власності у формуванні доходів місцевих бюджетів; розширити за рахунок збільшення обсягу цільового фінансування комунальних підприємств їх можливості щодо надання соціальних послуг; зменшити зустрічні фінансові потоки у ході фінансового вирівнювання за рахунок використання коштів, що вилучаються до державного бюджету, на формування доходів місцевих бюджетів.

Одним із потенційних джерел фінансових ресурсів територіальних громад є кошти, залучені на фінансовому ринку. При цьому важливе значення для активізації діяльності органів місцевого самоврядування у процесі реалізації його можливостей має спроможність домогосподарств щодо здійснення заощаджень.

Статистичні дані свідчать, що для населення України характерним є невисокий рівень заощаджень (рис. 1), який можна пояснити:

– низьким рівнем грошових доходів основної частини домогосподарств;

– насиченням ринку економічними благами при доступності кредитів у національній та іноземній валютах, що дозволяє задовольнити потреби населення споживчого характеру;

– відсутністю соціально-економічної стабільності розвитку держави, що провокує населення витрачати на споживання весь поточний дохід.

Також слід зазначити труднощі методологічного характеру щодо достовірного визначення доходів і витрат населення у зв'язку з неможливістю врахування офіційною статистикою даних щодо тіньового сектору економіки.

Рис. 1. Динаміка частки заощаджень у доходах населення за 2001-2011 роки [8]

Утім, варто звернути увагу на значне перевищення темпів росту заощаджень та їх частки у доходах домогосподарств Полтавської області, порівняно із відповідними показниками по Україні за 2001-2011 роки (рис. 1). Тому активність населення регіону щодо здійснення заощаджень можна вважати позитивним моментом для розвитку інвестиційної діяльності міських рад у процесі освоєння можливостей фінансового ринку та залучення додаткових коштів на соціально-економічний розвиток територіальних громад.

Серед основних чинників, що стримують розвиток вітчизняного ринку місцевих облігаційних позик, доречно відмітити відношення самих приватних інвесторів до даного сектору фінансового ринку. Насамперед це недовіра до фінансових інструментів, які у процесі його становлення мали значну ризикованість, недостатню обізнаність та інформованість щодо особливостей муніципальних запозичень, відсутність необхідних мотиваційних умов щодо використання останніх. Тому населення, як правило, користується більш зрозумілими йому банківськими послугами.

Депозитні ресурси домогосподарств Полтавської області більш, ніж у 7 разів перевищують обсяг власних доходів місцевих бюджетів регіону [7; 8]. Слід відмітити, що у 2010-2012 роках населення регіону активізувало здійснення грошових вкладів у фінансових установах області. Зазначене свідчить, що представницьким органам Полтавської області для залучення такого значного потенційного фінансового ресурсу як заощадження домогосподарств регіону необхідно створити привабливі умови і зацікавити останніх щодо здійснення вкладів у розвиток власних територіальних громад.

Серед міст Полтавської області у 2012 році дозвіл на випуск місцевих облігацій від Міністерства фінансів України отримала міська рада м. Кременчук на суму 25 млн. грн. з дохідністю 14%, з терміном обігу – три роки [1]. При цьому протягом цього року процентні ставки для строкових депозитів терміном до 1 року коливалися у межах 16,2-21,7%, від 1 до 2 років – 17-20,8 %, більше 2 років – 15,3-20,3%. А пропозиції окремих банків-лідерів щодо відсоткових ставок на депозитному ринку для фізичних осіб досягали рівня 26% [9]. Оскільки одержання доходів від вкладених коштів для населення є суттєвим мотивом формування заощаджень, розміщення міською радою облігаційних позик із низьким рівнем дохідності, на наш погляд, не стимулюватиме населення територіальної громади до придбання відповідних інструментів фінансового ринку.

З огляду на позитивні тенденції інвестиційної активності домогосподарств Полтавської області та на кінцеву мету здійснення муніципальних позик (розвиток місцевої соціальної інфраструктури), міським органам самоврядування, на наш погляд, доречно скористатися можливістю отримання додаткових фінансових ресурсів саме за рахунок коштів населення територіальних громад регіону. При цьому підвищити інвестиційну привабливість облігацій внутрішніх місцевих позик можна лише за рахунок реалізації подвійного ефекту, тобто досягнення рівноваги між задоволенням суспільних потреб громади і суб'єктивних вимог домогосподарств, як інвестора, і користувача благами відповідного міста. На наше переконання, випуск та розміщення відповідних фінансових інструментів дозволить, по-перше, забезпечити трансформацію заощаджень населення територіальних громад в інвестиції для забезпечення благоустрою міст регіону; по-друге, посилити роль територіальних громад та їх представницьких органів як гарантів реалізації місцевих проектів інвестиційного розвитку; по-третє, сприяти міжрегіональному руху капіталу.

Серед інших потенційних можливостей залучення органами місцевого самоврядування додаткових фінансових ресурсів є створення спеціалізованої фінансової установи – комунального (муніципального) банку, що, на нашу думку, сприятиме фінансуванню перспективних проектів соціально-економічного розвитку територіальних громад.

За результатами проведеного дослідження [10, с. 44-45] нами запропоновані критерії для визнання в Україні фінансової установи комунальною (муніципальною):

1) частка участі представницьких органів територіальної громади у формуванні статутного капіталу банку за рахунок коштів місцевого бюджету і комунальних підприємств – не менше 25% плюс одна акція;

2) в управлінні підпорядкування територіальній громаді, що дає можливість представницьким органам здійснювати контроль над банком;

3) мета діяльності банку – поєднання комерційних і суспільних інтересів для задоволення потреб територіальної громади.

Статутний капітал комунального (муніципального) банку, на наш погляд, може бути сформований за рахунок:

- коштів місцевого бюджету територіальної громади та чистого прибутку комунальних підприємств міста (не менше 25% плюс одна акція);

- заощаджень населення – мешканців міста (25% акцій);

- тимчасово вільних коштів юридичних осіб, зареєстрованих на території міста (25% акцій);

- тимчасово вільних коштів інших юридичних осіб (решта відсотків акцій).

Вищезазначений підхід до структури статутного капіталу банку надасть можливість територіальній громаді міста опосередковано через представницькі органи володіти контрольним пакетом акцій та здійснювати контроль за діяльністю відповідної фінансової установи.

Тобто комунальним (муніципальним) банком пропонуємо вважати фінансову установу, яка на підставі ліцензії здійснює банківську діяльність з метою пріоритетного фінансування проектів соціально-економічного розвитку територіальної громади та є підзвітною і підконтрольною її представницьким органам місцевого самоврядування.

Серед основних видів діяльності комунального (муніципального) банку слід виділити: залучення депозитних вкладів населення області; оперативне використання тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів та комунальних підприємств; кредитування населення, малого і середнього бізнесу (впровадження кредитування на пільгових умовах співвласників банку й підприємств комунального сектору області. Зниження відсоткових ставок має бути компенсоване за рахунок чистого прибутку банківської установи, що залишається після виплати дивідендів її акціонерам); кредитування створення і функціонування об'єктів міської невиробничої інфраструктури, екологічних й оздоровчих підприємств, благоустрою міста та прилеглих до нього територій тощо; професійну діяльність на ринку цінних паперів в частині розміщення і обслуговування місцевих облігаційних запозичень.

Враховуючи відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» початковий розмір статутного капіталу банківської установи (не менше 120 млн. грн.) та норматив співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань, що має бути не меншим 10% [11], комунальний (муніципальний) банк в процесі своєї діяльності може залучити фінансових ресурсів для забезпечення вищезазначених потреб, як мінімум, на суму 1,2 млрд. грн. Доречно зауважити, що відповідна сума в 1,2 рази перевищує розмір видатків бюджетів-донорів територіальних громад Полтавської області, зокрема м. Полтави і м. Кременчук. На наш погляд, функціонування комунального (муніципального) банку сприятиме зближенню економічних суб'єктів адміністративно-територіальної одиниці з місцевим господарством за рахунок використання їх фінансових ресурсів на фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку територіальної громади та дозволить розв'язати низку проблемних питань комунального сектору.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, удосконалення механізму справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, реформування підходів до фінансування суб'єктів господарювання комунальної власності, залучення додаткових коштів через інструменти та інфраструктуру фінансового ринку сприятиме мобілізації органами місцевого самоврядування потенційних можливостей фінансового потенціалу територіальних громад, що забезпечить їх фінансову самодостатність і соціально-економічний розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.minfin.gov.ua. – Назва з екрану.
2. Гамонина А. Н. Перспективы развития налогообложения в Российской Федерации / А. Н. Гамонина, И. Д. Маркова // Молодой ученый. – 2013. – № 1. – С. 102-104.
3. Налог на недвижимость в России: плюсы и минусы [Електронний ресурс] : Бизнес журнал. – Режим доступу : http://beprime.ru/nalog-na-nedvizhimost-v-rossii-plyusy-i-minusy/ – Назва з екрану.
4. Пыпин А. Кому и как платить новый налог на недвижимость [Електронний ресурс] / А. Пыпин. – Режим доступу : http://www.gazeta.ru/realty/2012/09/03_a_4752445.shtml. – Назва з екрану.
5. Про внесення змін до Методики надання населенню житлових субсидій [Електронний ресурс] : Наказ Мінсоцполітики України, Мінекономрозвитку України, Мінфін України, Мінрегіон України, Міненерговугілля України від 03 жовт. 2012 р. № 621/1091/1046/502/773 / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1807-12. – Назва з екрану.
6. Про встановлення деяких соціальних нормативів у сфері житлово-комунального обслуговування (соціальної норми житла та нормативів користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії) [Електронний ресурс] : Проект постанови Кабінету Міністрів України від 11 черв. 2013 р. / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – Режим доступу : http://www.minregion.gov.ua/discussion/Proekt-postanovy. – Назва з екрану.
7. Офіційний веб-сайт Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finpl.gov.ua. – Назва з екрану.
8. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрану.
9. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua. – Назва з екрану.
10. Буцька О. Ю. Комунальний банк як інститут сприяння соціально-економічного розвитку територіальних громад / О. Ю. Буцька, О. В. Тимошенко // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – № 19-20. – С. 44-46.
11. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Національного банку України від 28 серп. 2001 р. № 368 / Національний банк України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01. – Назва з екрану.

УДК 336.221

Тришак Л.С.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ОЦІНКА СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті досліджено діючу в Україні систему місцевих податків і зборів. Розкрито сутність місцевих податків і зборів та проаналізовано їх роль у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. Виявлено недоліки у системі місцевого оподаткування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: місцеві податки та збори, єдиний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, місцеві бюджети.

Тришак Л.С. ОЦЕНКА СИСТЕМЫ МЕСТНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
В статье исследована действующая в Украине система местных налогов и сборов. Раскрыта сущность местных налогов и сборов и проанализирована их роль в формировании доходной части местных бюджетов. Выявлены недостатки в системе местного налогообложения и предложены пути их решения.

Ключевые слова: местные налоги и сборы, единый налог, налог на недвижимое имущество, отличное от земельного участка, местные бюджеты.

Tryshak L.S. EVALUATION OF LOCAL TAXATION AND DIRECTIONS IMPROVEMENT
In the article the operating system in Ukraine local taxes and fees. The essence of local taxes and analyzed their role in the formation of local budget revenues. Identified deficiencies in the system of local taxation and proposed solutions.

Keywords: local taxes, flat tax, tax on real property other than land, local governments.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою для України на сьогодні є формування доходної бази місцевих бюджетів, оскільки обраний стратегічний курс нашою країною на євроінтеграцію вимагає зростання частки власних джерел надходжень в структурі доходної бази місцевих бюджетів, адже проблеми у сфері державних фінансів зумовлюють посилення ролі саме місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми функціонування системи місцевих податків та зборів та формування за їх рахунок доходів місцевих бюджетів досліджувались багатьма науковцями. Зокрема, саме цій проблематиці присвячені дослідження В. Федосова, С. Юрія, Й. Бескида, О. Василика, І. Лук'яненко, К. Павлюк, В. Прядка. Проте проблеми формування доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевого оподаткування є невирішеними і до сьогодні та набули ще більшого загострення.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, метою якого є оцінка діючої системи місцевого оподаткування в Україні та визначення напрямків її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Проведення органами місцевої влади соціальної політики вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку територій забезпечує надходження до місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів, які формують фінансові ресурси для здійснення саме цих функцій.

Відповідно до Податкового кодексу України, місцеві податки і збори – це обов'язкові платежі, що встановлюються сільськими, селищними, міськими радами згідно законодавства, справляються в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць і зараховуються до їх бюджетів [1].

Структура місцевих податків і зборів в Україні у 2011 році зазнала суттєвих змін, що було пов'язано саме з прийняттям Податкового кодексу. Так, відбулося скорочення місцевих податків та зборів з 14-ти до 5-ти, серед яких 2 місцевих податки і 3 місцевих збори, а саме: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та єдиний податок, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір.

Так, скорочення кількості місцевих податків і зборів, які функціонували в Україні до введення в дію Податкового кодексу, було необхідним, адже більшість з них не виконували фіскальної функції і були економічно неефективними (витрати на їх адміністрування досить часто переважали надходження від їх справляння).

Основним призначенням місцевих податків і зборів є створення необхідної фінансової основи для місцевого самоврядування, тому доцільно розглянути

Таблиця 1

Динаміка і структура формування доходів місцевих бюджетів в Україні за 2011-2013 роки

Показники	Роки			Абсолютне відхилення	
	2011	2012	2013	2012-2011	2013-2012
Доходи місцевих бюджетів України, млн. грн.	80 515,77	86 655,34	100 813,83	6 139,57	14 158,49
Податкові доходи місцевих бюджетів України, млн. грн.	67 575,56	73 086,91	85 852,03	5 511,35	12 765,12
Місцеві податки і збори, млн. грн.	819,45	2 504,12	5 455,03	1 684,67	2 950,91
Частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України, %	1,02	2,89	5,41	1,87	2,52
Частка місцевих податків і зборів у податкових доходах місцевих бюджетів, %	1,21	3,43	6,35	2,21	2,93

динаміку надходжень місцевих податків і зборів та визначити, яку роль вони відіграють у формуванні доходної частини місцевих бюджетів України (табл. 1).

За даними, наведеними в таблиці 1, слід зазначити, що практика справляння місцевих податків і зборів свідчить про зростання із кожним роком надходжень до місцевих бюджетів від цих платежів. Так, у 2011 році місцеві податки і збори становили 819,45 млн. грн., проте вже у 2012 році їх абсолютна величина зросла на 1684,67 млн. грн. у порівнянні з попереднім роком. Така тенденція була зумовлена змінами в податковому законодавстві, що забезпечили збільшення ефективності від справляння місцевих податків та зборів (хоча у 2012 році діяло лише 4 з 5 місцеві податки та збори).

У 2013 році місцеві податки і збори становили 5455,03 млн. грн., а їх приріст дорівнював 117,85%. Частка місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів у 2012 році зросла і склала 2,89%. У 2012 році частка місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів становила 5,41%, тобто збільшилася на 2,52 відсоткових пункти. Взявши до уваги дані за 2013 рік, слід відмітити що частка місцевих податків і зборів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів за результатами даного періоду становила 6,94%, що на 1,73 відсоткових пункти більше аналогічного періоду 2012 року. Тобто можна припустити, що на кінець 2014 року частка місцевих податків і зборів у загальних доходах місцевих бюджетів збільшиться до 8%.

Таким чином, хоча частка місцевих податків і зборів у формування доходів місцевих бюджетів протягом 2011-2013 років була низькою і свідчила про несамостійність місцевих бюджетів, проте простежувалася позитивна тенденція до зростання їх питомої ваги.

Місцеві податки та збори мають значний вплив на формування місцевих доходів в розвинених країнах. Зокрема, місцеві податки утворюють близько 60% прибуткової бази місцевих органів влади в Німеччині, 48% – у Швейцарії, 38% – в Італії, 45% – в Австралії, 44% – в Норвегії. Згідно із законодавством Естонії, місцеві органи самоврядування оперують такими податковими дохідними джерелами: подушний податок, місцевий прибутковий податок, податок на продаж, податок на човни, податок з реклами, плата за користування дорогами, податок на вуличне обслуговування, податок з власників автомобілів, податок з власників тварин та податок на розважальні послуги [6].

Якщо розглядати структуру місцевих податків і зборів у розрізі кожного платежу (табл. 2), то варто відмітити, що протягом 2012-2013 років найбільшу частку як у податкових, так і загальних доходах місцевих бюджетів займав єдиний податок.

Єдиний податок у 2012 р. формував 2,29% доходів місцевих бюджетів, що, однак менше, ніж в усі попередні роки (наприклад, у 2006 р. – 3,4%, у 2010 р. – 2,4%) [2]. Втім, цей вид надходжень ще не вичерпав свого потенціалу. Адже, зважаючи на постійну тенденцію переходу платників на спрощену систему, а також істотні макроекономічні зміни й інфляційні процеси в Україні, є підстави для збільшення верхньої межі ставки даного податку.

З 1 січня 2013 року введено в дію податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

За ІІІ квартали 2013 року сума надходжень від податку на нерухомість становила 17,24 млн. грн. Проте даний податок поки що не виправдав сподівань, які на нього покладалися, адже, за оцінками експертів Асоціації міст України, приблизний розмір надходжень від нього прогнозувався в сумі 170 млн. грн. на рік [8].

Податок на нерухоме майно існує майже у 130 країнах світу. Так, наприклад, у Франції, Німеччині, Австрії, Швейцарії, Англії і інших європейських державах ставки податку на нерухомість складають в середньому 1-2% від вартості. Основну частину доходів бюджетів місцевих органів влади формують надходження від даного податку. Наприклад, у деяких штатах Австралії – понад 90% місцевого бюджету, в США – до 75%, Канаді – до 80%. Зазначений податок справляється і в Російській Федерації, де базою оподаткування є ринкова вартість будинків, квартир, гаражів, споруд. Надходження цього податку формують близько 9% бюджету Російської Федерації [4].

Причиною низьких надходжень від податку на нерухомість в Україні, насамперед, є значні площі житлової нерухомості, які є звільненими від оподаткування, а також недостатнє врегулювання законодавством цього податку. На нашу думку, неефективним та дискримінаційним є підхід до встановлення ставки даного податку, яка залежить від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством станом на 1 січня звітного року. В Податковому кодексі при визначенні об'єкта оподаткування та розміру ставки податку на нерухомість зовсім не враховується стан самої будівлі, її історична цінність, місце розташування та інші фактори, які могли б суттєво впливати на розмір оціночної вартості будівлі. Було б раціонально взяти до уваги зарубіжний досвід і внести зміни до Податкового кодексу України, в якому запровадити як базу оподаткування саме оціночну вартість будівлі. Тобто запропонований на сьогодні механізм справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки на території України, потребує суттєвого вдосконалення.

Таблиця 2

Динаміка і структура місцевих податків та зборів в Україні за 2012-2014 роки

Показники	2012 рік			2013 рік		
	Сума, млн. грн	Частка у податкових надходженнях, %	Частка у доходах місцевих бюджетів, %	Сума, млн. грн	Частка у податкових надходженнях, %	Частка у доходах місцевих бюджетів, %
Збір за місця для паркування транспортних засобів	56,53	0,08	0,07	68,37	0,08	0,07
Туристичний збір	27,75	0,04	0,03	38,39	0,04	0,04
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	431,94	0,59	0,50	532,54	0,62	0,53
Єдиний податок	1 987,91	2,72	2,29	4 815,64	5,61	4,78

Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір займають незначну частку як у структурі податкових надходжень, так і у структурі загальних доходів місцевих бюджетів, яка навіть не наближається до 1%.

Така тенденція, на нашу думку, спричинена тим, що дані збори є вибірковими для їх справляння (крім збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності). Тобто місцевим радам надано право самостійно вирішувати питання щодо їхнього встановлення. Також проблема виникає в тому, що Податковий кодекс України значно ускладнив процедуру справляння збору за місця для паркування транспортних засобів. Місцеві ради не повністю використовують резерви від цього збору по причині відсутності дієвого контролю за наявністю договорів оренди на землю під парковки, меж і розміток місць для паркування, приборів фіксації в'їзду автотранспорту на парковку.

Виникають також сумніви стосовно формування доходної бази місцевих бюджетів за рахунок туристичного збору, оскільки цей податковий платіж може бути запровадженим виключно на туристичній місцевості, до якої неможливо віднести 4/5 територій місцевих громад України, що не користуються попитом серед туристів [7].

Невміння місцевих органів влади реалізовувати прихований податковий потенціал та ефективно регулювати економічну діяльність на місцях, непрозорість в адмініструванні окремих податків призводять до недовикористання наявних можливостей оподаткування. Внаслідок значного обсягу тіньової діяльності та зайнятості поза увагою фіскальних органів залишаються персональні доходи громадян, підприємницька діяльність незареєстрованих суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу. Зокрема, йдеться про втрати бюджету від недоотриманого збору за запровадження окремих видів підприємницької діяльності та єдиного податку; невикористання туристичного потенціалу, що знаходиться у тіньовому секторі економіки – туристичного збору [4].

Таким чином, досвід застосування місцевих податків і зборів в Україні засвідчує поки що незначну їх роль у формуванні фінансів органів місцевого самоврядування. Адже в Україні частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів значно менша розвинених країн і становить близько 7%. Місцеві органи влади мають дуже обмежений вплив на встановлення ставок податків, на які спираються їхні бюджети, – як «закріплених» доходів (перший кошик), так і «власних» (другий кошик). Тому, на нашу думку, доцільно розширити права органів місцевого самоврядування у сфері встановлення податків і зборів, а за центральними органами влади залишити контроль за рівнем загального податкового навантаження [5]. Тобто існує нагальна потреба реформування місцевих податків і зборів, щоб вони стали найвагомішим джерелом доходів у місцевих бюджетах, яким вони є у розвинених демократичних країнах.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження показали, що місцеві податки та збори в Україні суттєво не впливають на формування доходної бази місцевих бюджетів навіть з урахуванням останніх законодавчих змін (крім єдиного податку). Адже їх частка вага у структурі загальних доходів бюджетів муніципальних громад становить 5-7%, на відміну від розвинених країн де ця частка становить 40-60%. Причиною такої тенденції в Україні є багато недоліків у системі місцевих податків і зборів, зокрема, найсуттєвішими з них є незначна фіскальна та регулююча роль місцевих податків та зборів, обмежене коло повноважень органів місцевого самоврядування у сфері встановлення місцевого оподаткування, незацікавленість місцевих органів влади у додатковому залученні коштів від справляння місцевих податків та зборів, а також недосконалий механізм справляння місцевих податків і зборів.

Тому напрямками вдосконалення системи місцевих податків і зборів можна вважати: в першу чергу вдосконалення механізму адміністрування податку на нерухомість, розширення місцевої податкової бази за рахунок зменшення масштабів ухилення від оподаткування, здійснення оптимізації податкових пільг, оновлення правового регламентування справляння місцевих податків і зборів.

Важливим у реформуванні системи місцевого оподаткування в Україні є використання досвіду розвинених країн, де місцеві податки і збори є основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
2. Звіти Державної казначейської служби України про виконання бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2010-III квартали 2013 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477.
3. Кириленко О.П. Фінансова незалежність місцевого самоврядування / О. П. Кириленко // Фінанси України. – 2011. – № 1. – С. 34-39.
4. Кучабський О., Гончаренко М. Розвиток системи місцевого оподаткування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/4/01.pdf.
5. Павлюк К. Формування доходів місцевих бюджетів // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 24-37.
6. Семенова К.О., Сидоренко О.О. Проблеми та перспективи формування місцевих бюджетів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/3_104510.doc.htm.
7. Терлецький А.І. Механізм вдосконалення формування доходів місцевих бюджетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua.
8. Шевченко О. В. Зміни бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку: перші підсумки / О.В. Шевченко // Аналітичні записки щодо проблем та подій суспільного розвитку, НІСД. – 2013. – Листопад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/647.

УДК 336.71

Угнівенко Р.Р.
аспірант кафедри банківської справи
Львівської комерційної академії

ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ, ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ НА НЬОМУ

Стаття присвячена вивченню особливостей функціонування ринку банківських продуктів і послуг, а саме дослідженню попиту і пропозиції на ньому. В роботі дано визначення сутності попиту і пропозиції та їх різновидів, окреслено фактори і причини впливу на них. Висвітлено проблематику збалансування попиту і пропозиції та необхідність її вирішення на ринку банківських продуктів і послуг.

Ключові слова: банківський продукт, банківська послуга, ринок, попит, пропозиція, збалансування попиту і пропозиції.

Угнивенко Р.Р. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ РЫНКА БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ, СПРОС И ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА НЕМ
Статья посвящена изучению особенностей функционирования рынка банковских продуктов и услуг, а именно исследованию спроса и предложения на нем. В работе проведено определение сущности и разновидностей спроса и предложения, а также факторов и причин, которые на них влияют. Освещены проблематика сбалансирования спроса и предложения и необходимость ее решения на рынке банковских продуктов и услуг.

Ключевые слова: банковский продукт, банковская услуга, рынок, спрос, потребность, предложение, сбалансирование спроса и предложения.

Ugnivenko R.R. MARKET FUNCTIONING BANKING PRODUCT AND SERVICES, SUPPLY AND DEMAND FOR IT
This article examines the characteristics of the functioning of the market for banking products and services, namely the study of supply and demand for it. In this paper the definition of the nature and types of supply and demand, as well as the factors and causes that affect them. Highlighted problems of balancing supply and demand and the need for solutions to the banking products and services.

Keywords: banking products, banking services, market demand, demand, supply, balance of supply and demand.

Постановка проблеми. Учасники ринку завдяки взаємодії між собою вступають у ринкові відносини, в результаті яких можуть відбуватися не тільки певні дії матеріального характеру, а й комплекс операцій, що супроводжують ці взаємозв'язки. Різновидом таких відносин є банківські. Вивчення попиту і пропозиції на ринку банківських продуктів і послуг має велике значення в процесі його формування та функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування ринку банківських продуктів і послуг, проблематикою попиту і пропозиції та збалансування їх на банківському ринку займаються багато зарубіжних та вітчизняних вчених, але ці важливі аспекти не повністю досліджені в сучасному бізнесовому та науковому середовищах, оскільки процес формування ринку банківських продуктів та послуг відбувається і сьогодні. Популярність здобули праці таких сучасних вчених та економістів, як: Ажнюк М.О., Базилевич В.Д., Лютий І.О., Нікітін А.В., Солодка О. О., Ткачук В.О. та ін.

Постановка завдання. Основним завданням даного дослідження виступає визначення суті та різновидів попиту і пропозиції, факторів, які на них впливають, а також вивчення проблематики їх збалансування попиту і пропозиції на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі формування і функціонування ринку банківських продуктів і послуг важливу роль відіграє попит і пропозиція на ньому, оскільки вони мають значний вплив на формування ціни, обсягів купівлі-продажу та асортименту банківських продуктів. Проте різні науковці по-різному трактують сутність попиту і пропозиції на ринку банківських продуктів і послуг. Так, Ткачук В.О. вважав, що бажання фізичних чи юридичних осіб, підкріплені грошовими можливостями, перетворюються на попит. Також під попитом науковець зазначає кількість банківського продукту (послуг), яку споживачі бажають і спроможні купити на цьому ринку за певну ціну протягом відповідного проміжку часу [7, с. 64].

На думку Лютого І.О., попит на ринку банківських продуктів і послуг – це форма вираження потреби, представленої на ньому і забезпеченої відповідними коштами. Розмір попиту залежить від ціни на банківські продукти і послуги, платоспроможності споживачів, нецінових факторів [3].

Вчений Ткачук В.О. стверджував, що попит на банківські продукти та послуги може бути декількох видів:

1. Від'ємний, при якому пропонована послуга або продукт в силу певних обставин не влаштовує ринок і він її не приймає. Основним завданням для банку постає проаналізувати, чому ринок відчуває неприязнь до даного банківського продукту (послуги) чи може програма маркетингу змінити негативне ставлення ринку за допомогою вдосконалення продуктів, зниження цін і більш активного стимулювання.

Причини існування від'ємного попиту: послуга, яку пропонує банк, випередила запити клієнтів і вони не відчувають її переваг та необхідності; клієнти не знають про новий вид послуг і не користуються ними; пропонована банком послуга є нижчою за якістю від аналогічних послуг, що пропонують конкуренти.

2. Нульовий попит, при якому споживач не проявляє інтересу до пропонованої банківської послуги чи продукту, але не відкидає її зовсім. Головною для банку постає проблема пошуку способів поєднання властивих банківському продукту чи послузі вигод з потребами та інтересами клієнтів.

3. Попит, що зменшується. Він формується в момент насичення ринку або морального старіння пропонованих банківських продуктів та послуг, гострої конкуренції та зміни економіки країни. Завданням банку є звернути назад тенденцію падіння попиту завдяки творчому переосмисленню підходу до пропозиції його послуг.

4. Непостійний (сезонний) попит, який обумовлений змінами обсягів і умов запитів на банківські продукти і послуги з боку окремих сегментів ринку. Основним постає питання віднайти способи згладити коливання в розподілі попиту на банківські продукти і послуги за часом за допомогою гнучких цін, заходів стимулювання й інших прийомів спонукання.

5. Латентний попит, який існує при неможливості задоволення банком попиту окремого сегменту ринку банківських продуктів і послуг. В даній ситуації банку необхідно оцінити величину потенційного ринку і створити ефективні продукти і послуги, які здатні задовольнити попит.

6. Повний попит складається при певному балансі між попитом і пропозицією і для підтримки якого може бути змінена ціна пропонованого продукту чи послуги. Банківській установі потрібно підтримувати існуючий рівень попиту, не дивлячись на мінливі споживчі переваги та конкуренцію, що посилюється в банківському секторі економіки.

7. Надпопит характеризується невідповідністю між запитами споживачів і можливостями їх задоволення банківськими установами. В даному випадку банк повинен знайти способи тимчасового або постійного зниження попиту. Для зменшення надмірного попиту банк, вдаючись до таких заходів, як підвищення цін, ослаблення зусиль по стимулюванню і скороченню банківського сервісу, також прагнутиме до скорочення рівня попиту на тих ділянках ринку банківських продуктів і послуг, які є менш прибутковими або вимагають менше сервісних послуг [7, с. 66].

Також виділяють й інші види попиту на ринку банківських продуктів і послуг. Так, за частотою пред'явлення розрізняють: повсякденний, періодичний, епізодичний [7, с. 66].

За стадією розвитку попит поділяють на такі види: сталий попит; попит, що формується; потенційний попит. А за рівнем забезпеченості попит буває платоспроможний і неплатоспроможний [7, с. 66].

Треба підкреслити, що для вивчення попиту на банківські продукти і послуги часто використовуються такі нематематичні методи:

- метод прогнозу за судженнями споживачів: прогноз здійснюється на основі аналізу результатів опитування вибірки споживачів;

- метод пробного маркетингу: використовується для прогнозу продажів нових банківських продуктів і послуг; продукт тестується шляхом реалізації обмеженому колу споживачів, потім аналізується отримана реакція споживачів, обсяги реалізації та експертним методом отримують відповідний прогноз;

- метод складання сценарію: на основі детального вивчення ринку банківських продуктів і послуг складається текстовий або графічний сценарій щодо ринкових змін і факторів, які їх формують [3].

Для аналізу та прогнозування оцінок реальних економічних ситуацій на ринку банківських продуктів та послуг важливим тут постає не абсолютне значення розміру попиту, а саме його зміна під впливом різноманітних факторів, тому доцільно їх перш за все враховувати при визначенні попиту на той чи інший банківський продукт чи послугу.

Економісти Лютий І. О. та Солодка О. О. виокремлюють наступні фактори впливу на попит банківських продуктів і послуг:

1) основні показники економічного та соціального стану;

2) грошові доходи та витрати населення, а також їх структура та темпи зростання;

3) індекси та зміна споживчих цін й цін виробників промислової продукції;

4) стан ринку праці;

5) процентні ставки банків за операціями з клієнтами;

6) корпоративний імідж комерційних банків;

7) інформованість споживачів щодо спектру банківських продуктів і послуг;

8) довіра до банківської системи та якість обслуговування клієнтів тощо [3].

Проте науковець Ажнюк М.О. стверджує, що на попит впливає ряд факторів. До основних факторів відносить: ціни на банківські продукти та послуги; доходи споживачів (клієнтів банку); ціни на товари-субститути [1].

Поряд з цим на попит впливають деякі нецінові фактори, зазначає Ажнюк М.О. До таких належать: зміни уподобань споживачів банківських продуктів і послуг; кількість споживачів, які потребують банківського обслуговування; очікування клієнтів банку; зміна потреб і моди; реклама [1].

Необхідно зазначити, що для побудови ефективної стратегії роботи у напрямку зростання попиту на банківські продукти і послуги банкам необхідно відповісти на такі ключові запитання, а саме:

- Хто їх потенційний клієнт? Адже чітке визначення аудиторії споживачів банківських продуктів і послуг дасть змогу банкам краще зорієнтуватися на потреби клієнтів, визначити цільову аудиторію.

- Що важливо для цього клієнта при виборі комерційного банку серед усієї сукупності банківських установ на ринку? Оскільки в умовах конкуренції банки пропонують своїм клієнтам, наприклад, різні відсоткові ставки за кредит чи депозит, надійність кожного банку теж є різною, а тому ці та інші фактори мають вагомий вплив на вибір клієнтом тієї чи іншої банківської установи.

- Як розвивався і продовжує розвиватися ринок банківських продуктів і послуг? Стабільність розвитку ринку банківських продуктів і послуг має важливе значення як для банку, так і для клієнта, бо це, у першу чергу, матиме вплив на попит на банківську продукції і послуги та зміни в споживчих настроях клієнтів банку.

Тому можна сказати, що попит на ринку банківських продуктів і послуг – це потреби людей в банківському обслуговуванні, продуктах і послугах, забезпечених грошовими коштами чи іншими активами.

Варто зазначити, що існує прямий зв'язок між попитом і пропозицією на ринку банківських продуктів і послуг. Так, зміна величини попиту викликає відповідну зміну обсягів пропозиції. Даний взаємозв'язок полягає в основі такого трактування: «попит породжує пропозицію». Під пропозицією маються на увазі банківські продукти та послуги, що є на ринку банківських продуктів і послуг чи ті, які можуть бути представлені на нього за певною ціною.

На думку Ткачук В.О., пропозиція – це та кількість продукту (послуги), яку виробник бажає та спроможний виробляти і постачати для продажу на ринку за певну ціну впродовж визначеного проміжку [7, с. 69].

Науковці Базилевич В.Д. та Попов В.М. стверджували, що пропозиція на ринку банківських продуктів і послуг – це обсяг банківських продуктів та послуг, який банківські установи хочуть і можуть поставити на цей ринок за різною ціною за певний проміжок часу [2].

Варто зазначити, що пропозиція визначається обсягом створених банківських продуктів та послуг, проте не завжди співпадає з ним, оскільки не все, що створено, потрапляє на ринок банківських продуктів і послуг. Адже між ціною та обсягом запропонованих банківських продуктів і послуг є пряма залежність. Так, якщо зростає відсоток (ціна) за надання тих чи інших послуг, то зростає величина пропозиції, і навпаки, із зменшенням отримуваних відсотків банку від надання своїх послуг (ціни) зменшуватиметься величина пропозиції, в чому і полягає суть закону пропозиції.

Така залежність кількості банківських продуктів і послуг, яку пропонують на цьому ринку, від ціни на них полягає в тому, що банкам вигідніше пропонувати свої послуги за вищими цінами, бо їх основним прагненням є отримання якнайбільшої вигоди, тому вони зацікавлені продати їх якнайдорожче. Одночасно ціна пропозиції має враховувати інтереси споживача, тобто клієнта банку, орієнтуючись на його платоспроможність.

До факторів, які впливають на пропозицію банківських продуктів і послуг, науковці Лютий І. О. та Солодка О. О. відносять:

- основні показники економічного та соціального стану;
- динаміка вимог банків за кредитами, наданими в економіку;
- структура депозитного ринку, структура готівки в обігу;
- динаміка зобов'язань банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб;
- стан міжбанківського кредитного та депозитного ринків;
- процентні ставки рефінансування банків Національним банком України;
- процентні ставки на міжбанківському кредитному ринку, депозитному ринку;
- офіційний курс гривні та її курс щодо іноземних валют на міжбанківському та готівковому валютних ринках;
- операції з іноземною валютою на міжбанківському та готівковому валютних ринках України;
- вартість цінних паперів у портфелі банків та інші [3].

Потрібно зазначити, що пропозиція пов'язана з системою збуту банківських продуктів і послуг, адже від ефективності та надійності такої системи також залежатиме зростання рівня пропозиції банківських продуктів і послуг. Так, під поняттям «система збуту» ми розуміємо всі канали, які у сукупності мають одне завдання, а саме доставка банківських продуктів і послуг клієнтам для максимального задоволення їх потреб [2].

Система збуту та пропозиція банківських продуктів і послуг має прямий зв'язок з формуванням продуктової політики банку. Вчений Нікітін А. В. вважає, що під продуктовою політикою банку слід розуміти керівні рішення банку щодо характеру, асортименту та обсягів реалізації послуг, продуктів з метою забезпечення потреб споживачів та отримання прибутків, виходячи з наявних ресурсів [4, с. 179].

Романенко Л.Ф. пропонує наступне визначення продуктової політики банку (пропозиції банківського продукту і послуги), яке полягає у визначенні та зміні характеру й асортименту продуктів і послуг, що пропонуються банком, а також їх обсягу [6].

Тому в продуктовій політиці банку можна чітко виділити два структурні елементи:

1) наявні банківські продукти і послуги;

2) розвиток продуктового ряду банку, який може здійснюватися такими шляхами: зміна структури і параметрів пропонованих банківських продуктів і послуг; розширення асортименту банківських продуктів і послуг шляхом запровадження таких продуктів чи послуг, які не використовуються даним банком, але використовуються іншими банками; розробка та впровадження нових для ринку банківських продуктів і послуг [8, с. 77].

Важливість ефективної продуктової політики для банку полягає у насиченості та гармонійності асортименту банківських продуктів і послуг, який залежить від конкурентних переваг банку на ринку. Проте вагомий вплив на стратегічну ефективність банку здійснює інноваційна складова продуктової політики, яка проявляється періодичним оновленням асортименту, появою нових банківських продуктів і послуг, відмовою від надання застарілих, що відповідно впливає на підвищення рівня пропозиції і попиту.

Взаємодія попиту і пропозиції, їх взаємопристосування відбуваються на основі дії цінового механізму і конкуренції, що приводить до формування рівноважної ціни та рівноважної кількості товару. Збалансування обсягів попиту і пропозиції досягається завдяки виконанню ринковою ціною врівноважуючої функції [5, с. 164].

Ринок банківських продуктів та послуг є особливою сферою економічних відносин, де головною функцією постає саме збалансування попиту і пропозиції на банківську продукцію та послуги. Основною причиною, яка зумовлює необхідність узгодження попиту і пропозиції полягає у концентрації зусиль банківської установи на задоволенні потреб споживачів, орієнтованість на довгострокові результати та їх досягнення у запланований період.

Досліджуючи взаємодію попиту та пропозиції, особливостей наслідків конкуренції між банками за фіксації цін на їх продукти і послуги, а також причин виникнення дефіциту на ринку дає змогу розкрити суть поняття «ринкова рівновага». Ринкова рівновага – це така ситуація на ринку, при якій величина пропозиції дорівнює величині попиту. Також ринкову рівновагу слід розуміти як збіг планів продавців (банку) і покупців (клієнтів банку) на ринку банківських продуктів і послуг, а також коли за даних цін величина пропозиції дорівнює величині попиту [5, с. 171].

Попит і пропозиція є реальним відображенням стану ринку банківських продуктів і послуг, суперечності між інтересами господарюючих суб'єктів – покупців і продавців. Способом розв'язання цієї суперечності є формування ринкових цін, що зумовлює встановлення рівноваги між попитом і пропозицією, а отже, відтворення стимулів для комерційних банків, споживачів створювати і купувати продукти та послуги. Це досягається за таких цін й обсягів банківських продуктів і послуг, коли кількість таких послуг, які продаються, повністю задовольняють потребу у них. Саме за таких умов утворюється рівноважна ціна, тобто такий рівень ціни, за якого пропозиція відповідає попиту [5, с. 171].

Економічні закони попиту і пропозиції відображають інтереси протилежних суб'єктів ринку, а саме банків та їх клієнтів. Узгодження цих економічних інтересів досягається при перетині кривих попиту і пропозиції. Точка перетину відображає збіг фінансових рішень, які приймають комерційні банки та їх клієнти в той чи інший момент. Ця точка характеризує стан ринку банківських продуктів і послуг, за

якого вся кількість певних банківських продуктів і послуг при певній ринковій ціні може бути реалізована і має назву «точка рівноваги ринку», що визначає рівноважну ціну [5, с. 170].

Координування дій у ринковій економіці здійснюється за допомогою ціни. Це врівноважує ринки, а ціна, що врівноважує кількісні величини попиту і пропозиції на банківські продукти і послуги, називається рівноважною ціною [5, с. 171].

Варто зазначити, що ринкова рівновага зумовлюється наступними чинниками:

- функцію координації в ринковій економіці виконують ціни, які встановлюються на ринку банківських продуктів і послуг на основі взаємодії попиту та пропозиції;

- втручання держави у вільне встановлення цін призводить до порушення ринкової рівноваги, дефіциту і збільшення грошових витрат споживачів банківських продуктів і послуг. Таке може здійснюватися тільки у виняткових випадках на короткий, чітко визначений проміжок часу, проте не може переходити у довгостроковий період;

- ринковий розподіл благ визначається готовністю клієнтів банку платити, що підтверджує існуючий ринковий принцип: «Ефективність – через ринок, справедливість – через податки» [5, с. 175].

Тому вивчення та дослідження попиту і пропозиції на ринку банківських продуктів і послуг має велике значення у його подальшому функціонуванні, оскільки фінансово-банківські установи забезпечують ринкову економіку відповідними інструментами та механізмами регулювання різних економічних процесів на даному ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, попит на ринку банківських продуктів і послуг – це потреби людей у банківському обслуговуванні, представлені на цьому ринку та забезпечені грошима, тобто попит – це платоспроможні потреби споживачів банківських продуктів і послуг. А сутність пропозиції полягає у обсязі банківських продуктів і послуг, який банківські установи бажають та спроможні створити і поставити для продажу на даному ринку при певному рівні цін протягом визначеного періоду.

Не менш важливим є забезпечення попиту на банківські продукти і послуги відповідним рівнем пропозиції на неї, та як оптимальним станом на цьому ринку є його рівновага. Така рівновага на ринку банківських продуктів і послуг встановлюється внаслідок взаємодії і збалансування попиту та пропозиції, а саме відповідна кількість банківських продуктів і послуг, яку економічні суб'єкти хочуть отримати, їх потреба в банківському обслуговуванні повинна дорівнювати кількості таких продуктів і послуг, що їх пропонує банківська система.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ажнюк М.О. Основи економічної теорії [Електронний ресурс] : [навч. посібник] / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. – К. : Знання, 2008. – 365 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/politekonomiya/osnovi_ekonomichnoyi_ teoriyi_-_azhnyuk_mo.
2. Економічна теорія: Політекономія: [Електронний ресурс] : [підручник] / В. Д. Базилевич, В.М. Попов, К.С. Базилевич, Н.І. Гражевська. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1584072039904/ politekonomiya/ekonomichna_teoriya_politekonomiya_-_bazilevich_vd.
3. Лютий І.О. Банківський маркетинг [Електронний ресурс] : [підручник] / І.О. Лютий, О.О. Солодка – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 776 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/bankivska_sprava/bankivskiy_ marketing_-_lyutiy_io.
4. Ніколенко Ю. В.Основи економічної теорії [Електронний ресурс] : [підручник] / За ред. Ю.В. Ніколенка. – 3-тє вид. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 540 с. Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/OsnEkTeor/zmist.htm.
5. Основи економічної теорії : політекономічний аспект : [навч. посібник] / А. А. Григорук, М. С. Палюх, Л. М. Литвин, Т. Д. Літвінова. – 2-ге вид., переробл. і дополн. – Тернопіль : ТДПУ, 2002. – 304 с.
6. Савлук М.І. Гроші та кредит [Електронний ресурс] : [підручник] / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. – К.: Либідь, 1992. – 331 с. – Режим доступу : http://studentbooks.com.ua/content/view/565/54/1/0/.
7. Ткачук В.О. Маркетинг у банку : [навч. посібник] / В.О. Ткачук. – Тернопіль : Синтез-Поліграф, 2006. – 225 с.
8. Трохименко В. І. Ринок банківських послуг в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / В. І. Трохименко // Статистика України. – 2010. – № 2. – С. 26-31.

УДК 336.7

Фурса Т.П.
кандидат економічних наук
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Стаття присвячена важливості ефективної організації фінансового менеджменту комерційного банку, оскільки діяльність банківських установ постійно зазнає істотних змін, пов'язана з процесами глобалізації в усьому світі та оновленням спектра банківських продуктів і послуг. Розглянуто елементи системи фінансового менеджменту у комерційному банку. Визначено їх оптимізацію.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, фінансовий менеджмент комерційного банку, система фінансового менеджменту, фінансові потоки банку, прибуток.

Фурса Т.П. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА
Статья посвящена важности эффективной организации финансового менеджмента коммерческого банка, поскольку деятельность банковских учреждений постоянно испытывает существенные изменения, связана с процессами глобализации во всем мире и обновлением спектра банковских продуктов и услуг. Рассмотрены элементы системы финансового менеджмента в коммерческом банке. Определена их оптимизация.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, финансовый менеджмент коммерческого банка, система финансового менеджмента, финансовые потоки банка, прибыль.

Fursa T.P. ORGANIZATIONAL ASPECTS OF FINANCIAL MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANK
The article is devoted to the importance of effective financial management of commercial banks because banking institutions are constantly undergoing significant change associated with the process of globalization in the world and upgrade the range of banking products and services. The elements of financial management in commercial bank. Definitely their optimization.

Keywords: financial management, financial management of commercial banks, financial management system, financial flows bank profits.

Постановка проблеми. Для економіки України, яка офіційно проголосила та реалізує стратегію європейської інтеграції як головний пріоритет зовнішньої та внутрішньої політики на коротко- та довгострокову перспективу, основним завданням є підвищення стійкості та стабільності вітчизняного банківського сектора, який забезпечує фінансову рівновагу в країні та перехід до інноваційної моделі зростання національної економіки.

За цих обставин особливого значення набуває розробка якісно нових інструментів реалізації ефективного фінансового менеджменту комерційного банку, спрямованих на пошук, створення і використання можливостей конкурентного середовища для забезпечення його функціонування та розвитку в умовах інтернаціоналізації банківської конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансового менеджменту присвячено ряд публікацій зарубіжних авторів, таких як Р. Джозлін, Дж. Синки, Пітер С. Роуз, Д. Симонсон, Т. Кох, Е. Дола та ін. Існуючі дослідження, що належать цим вченим, присвячені аналізу організації фінансового управління діяльністю комерційних банків.

Постановка завдання. Подальше реформування економічної системи України неможливо без існування і сталого розвитку її фінансового сектора, в якому значну роль відіграє ефективний фінансовий менеджмент комерційного банку. Це обумовлено тим, що саме комерційні банки в умовах ринку є одним із найважливіших елементів структури економіки щодо організації руху грошових і капітальних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. На даний час питання особливості фінансового менеджменту банківських установ вітчизняними та зарубіжними вченими розглянуто менше, ніж поняття загальний фінансовий менеджмент. Причиною є багатостороння діяльність комерційних банків як фінансового посередника в русі грошових потоків. Складність полягає не тільки в жорсткому регламентуванні вже існуючих, а й в постійному розширенні спектра наданих банком послуг.

У загальному підході сучасні концепції менеджменту можна звести до трьох видів (підходів): процесний, системний, ситуаційний [1, с. 92].

В. Краснова та Б. Жнякіна зазначають, що фінансовий менеджмент – це система принципів, засобів та форм організації грошових відносин підприємства, спрямованих на управління його фінансово-господарською діяльністю, в яку входять: розроблення та реалізація фінансової політики, інформаційне забезпечення (складання і аналізування фінансової звітності), оцінювання інвестиційних та інноваційних проектів і формування «портфеля» інвестицій, а також поточне фінансове планування та контроль [2, с. 23].

У праці Рясних Є. Г. фінансовий менеджмент визначається як підсистема загального управління господарсько-комерційною діяльністю, яка охоплює сукупність принципів, методів і форм організації управління усіма аспектами його фінансової діяльності і спрямована на реалізацію стратегічних і тактичних цілей [3, с. 12].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають фінансовий менеджмент комерційного банку, приділяючи більшу увагу питанню ситуаційного управління. Його суть зводять до того, що все в банківській установі визначається конкретною ситуацією, для якої повинні бути знайдені методи управління, цілі, засоби і стиль роботи, упускаючи глобальні перспективи з урахуванням усіх можливих зовнішніх чинників.

Ситуаційний підхід не відкидає нічого, історичних аспектів, зокрема ідеї пірамідального будови, наказових методів управління, жорсткого закріплення функцій і т. д.

Складність та різноманітність застосування підходу перш за все визначається рівнем ієрархії поставленої задачі з фінансового управління комерційним

банком відповідно до визначеної мети та швидкоплинністю чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ, де функціонує банк.

До найбільш відомих та розповсюджених підходів хочемо віднести:

– системний, який базується на структуруванні загальної задачі з управління банком на ряд окремих підзадач;

– інтеграційний, що припускає, насамперед, дослідження взаємозв'язку між окремими підсистемами і компонентами системи визначеного управління банком, до яких, як правило, відносяться множина структурних підрозділів банку, напрямків його діяльності, клієнтська база;

– маркетинговий, що передбачає орієнтацію системи управління на споживача, а саме залучення клієнтів до банківської установи та розширення спектра банківських послуг;

– ситуаційний, який визначає придатність та доцільність застосування різних методів управління банком з погляду існуючих умов щодо його функціонування;

– функціональний, який полягає в тому, що комплекс задач, що виникають у системі управління банком, розглядається як сукупність функцій, які потрібно виконати для досягнення ефективності загального розвитку банку;

– процесний, що розглядає різноманітні функції управління банком як взаємозалежні;

– нормативний, який дозволяє обґрунтувати та встановити окремі обмеження в системі управління банком. З цим підходом досить тісно також взаємопов'язаний адміністративний, за допомогою якого визначається регламент відповідної підсистеми управління та поведінковий, який визначає внутрішні аспекти організації управління з погляду існування та врахування в економічних системах людського фактора тощо [1; 3; 4; 5; 6].

У ситуації, яка склалася в Україні, неможливо зазначити, чи конкретизувати погані чи хороші методи управління, є тільки відповідність або невідповідність методу конкретній ситуації в конкретному комерційному банку. Однак, довіряючи точним технологіям управління і науковим рекомендаціям, на їх базі формуються методи управління комерційних банків, потрібно вивчати і використовувати головні інструменти управління досвід і креативні розробки колективу і його керівників. Основа ефективного фінансового менеджменту комерційного банку криється в такій формулі: необхідно постійно аналізувати, що відбувається, вислуховувати думку колективу з приводу показників і знову аналізувати.

Для ефективного аналізу управління банківською установою, на нашу думку, систему фінансового менеджменту банку слід представити із взаємопов'язаними елементами: метою, об'єктами, суб'єктами, завданнями, функціями, принципами, механізмом реалізації поставлених завдань (рис. 1).

Досліджуючи підходи до визначення сутності фінансового менеджменту в комерційному банку, можна зазначити, що його основною метою є захист від системних криз, збереження і зміцнення ринкових позицій, зростання конкурентоспроможності; запобігання банкрутству, ефективне і оптимальне використання та формування фінансових ресурсів, застосування інноваційних підходів до бізнес-процесів, розробка і використання механізмів раціонального планування та реалізації фінансових рішень.

Суб'єктами управління в системі фінансового менеджменту комерційної банківської установи є правління банку, топ-менеджмент і персонал банку, які за допомогою різних форм управлінського впливу здійснюють цілеспрямовані дії на ефективне функціонування об'єктів. Об'єктами фінансового менеджменту, у свою чергу, виступають підсистеми формування та розподілу фінансових потоків банку (управління активами і пасивами, управління кредитним портфелем, прибутком, ліквідністю, ризиком та ін.).

Щоб реалізувати зазначену мету, необхідно визначити основні функції та задачі системи, фінансового управління. Це моніторинг виконання нормативів і коефіцієнтів; ефективне стратегічне планування; здійснення контролінгу, адекватний ризик-менеджмент, факторний аналіз отриманих результатів, оптимізація і моделювання бізнес-процесів, прогнозування та координація дієвої системи управлінської звітності.

Як і будь-яку систему, фінансовий менеджмент комерційного банку варто формувати за принципами [1, 7]:

- системності;
- узгодженості;
- варіантності;
- збалансованості;
- пріоритетності;
- причинності;
- відповідальності.

У процесі фінансового менеджменту рішення, спрямовані на ефективне управління об'єктами, реалізуються за допомогою певних механізмів, що

Рис. 1. Елементи системи фінансового менеджменту в комерційному банку

включають специфічні методи, інструменти, прийоми, способи, алгоритми дій тощо.

До висвітлення питань фінансового менеджменту в банківських установах вчені, як правило, підходять з позицій дотримання чинних вимог і нормативів державних регулюючих органів, що відповідають за ліквідність банківської системи в цілому.

Розглядаючи підходи до визначення сутності фінансового менеджменту в комерційному банку, можна зазначити, що його основою є розробка та використання систем і методик раціонального планування реалізації фінансових, рішень. Тому фінансовий менеджмент в комерційному банку потрібно розглядати з позиції синтезу його складових елементів. Портфелі активів і пасивів, цінних паперів комерційних банків об'єднавши як єдине ціле, яке визначає роль сукупного, портфеля банку в досягненні загальних цілей – отримання прибутку і мінімізація ризику.

Найпоширенішим серед ризиків комерційного банку є кредитний ризик. А тому при видачі кредиту потрібно проводити ґрунтовну оцінку кредитоспроможності позичальника, враховуючи при цьому його характеристику і кредитну історію у цьому банку та інших установах, що діють на фінансовому ринку.

Характеризуючи наступну підсистему фінансового менеджменту в комерційному банку, а саме управління прибутком, зазначимо, що вона відіграє визначальну роль в розвитку банківської установи. Прибуток є основним фінансовим показником, результативності діяльності банку і представляє собою головне внутрішнє джерело розвитку банку. Тому необхідність його ефективного використання, врахування усіх внутрішніх чинників дасть можливість комерційному банку в подальшому одержувати ще більший прибуток. При цьому, формуючи фінансовий менеджмент комерційного банку, потрібно враховувати, що в формуванні і управлінні прибутком банку беруть участь різні підрозділи, керівні органи, департаменти, управління та відділи. Функціональні підрозділи, тобто управління та відділи, прямо беруть участь у проведенні активних і пасивних операцій банку, наприклад, управління позичкових операцій, цінних паперів, депозитних операцій, здійснюють аналіз рентабельності реалізованих товарів, контроль за рентабельністю окремих угод, подання інформації у зведені аналітичні управління для оцінки рентабельності банку в цілому.

Отже, елементи системи фінансового менеджменту в комерційному банку можна об'єднати в три стратегічних блоки: бізнес-планування; бюджетування і ризик-менеджмент.

Планування дозволяє менеджменту оцінити поточну ситуацію і відповідно зі стратегічними планами банку визначити орієнтири на майбутнє. Також слід виділити, що за допомогою бюджетування цільові показники бізнес-плану переводяться в площину декомпозиції та реалізації відповідних завдань. У свою чергу, контури ризик-менеджменту повинні проглядатися як у розрізі банківських операцій, так і при прийнятті, а також реалізації бюджетних планів (оперативних, короткострокових і довгострокових) з метою виявлення неврахованих (недооцінених ризиків) і фінансових витрат на управління ними. Ефективний фінансовий менеджмент не тільки захищається від ризиків, керує ними, але й використовує їх як інструменти підвищення комплексності, якості банківських продуктів, диверсифікації банківської діяльності і навіть зростання доходів, отримання додаткового прибутку

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок, відзначимо, що система фінансового менеджменту комерційного банку представлена взаємопов'язаними елементами: суб'єктами, об'єктами, метою, завданнями, функціями, принципами і механізмом реалізації поставлених завдань. Ефективна взаємодія всіх компонентів – процесів фінансового менеджменту в банківській сфері дозволить підняти управління в банківських установах на якісно новий рівень. Фінансовий менеджмент комерційного банку сприяє мінімізації впливу різних ризиків, здійсненню досягнення намічених планів з урахуванням кон'юнктури ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Н. М. Давиденко ; Акад. муніцип. упр. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 332 с.
2. Краснова В.В. Фінансовий менеджмент підприємства : навч. посібник / В.В. Краснова, Б.О. Жнякін. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 217 с.
3. Рясних Є.Г. Основи фінансового менеджменту : навч. посібник / Є.Г. Рясних. – К. : Академвидав, 2010. – 336 с.
4. Сомик А. Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського інвестиційного кредитування в Україні / А. Сомик, С. Жуйков // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 7. – С. 28-34.
5. Банковский макияж: сколько банки тратят на ребрендинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.prostobankir.com.ua/marketing_ reklama_pr/stati/bankovskiy_makiyazh_skolko_banki_tratyat_na_rebrending.
6. Банківський менеджмент : навч. посібник / О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь, С. В. Сиротян, О. Нємой. – К. : Знання-Прес, 2002. – 438 с.
7. Вовк В. Я. Стратегічне управління конкурентоспроможністю банку : монографія / В. Я. Вовк. – Х. : НТМТ, 2011. – 336 с.
8. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 228 с.

УДК 347.731.12

Харченко Н.В.
ассистент кафедры финансов и банковского дела
Приазовского государственного технического университета

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФОНДОВЫЕ БИРЖИ В РАЗВИТИИ ФОНДОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

В статье определена необходимость выхода украинских компаний на международные фондовые площадки. Обоснована привлекательность Лондонской фондовой биржи для проведения первичного публичного размещения акций путем IPO. Проведен анализ сделок по слиянию и поглощению в Украине и выделены наиболее значимые сделки.

Ключевые слова: фондовые биржи, эмитенты, первичное публичное размещение акций (IPO), капитал, международный рынок капитала.

Харченко Н.В. МІЖНАРОДНІ ФОНДОВІ БІРЖІ В РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ
У статті визначена необхідність виходу українських компаній на міжнародні фондові майданчики. Обгрунтовано привабливість Лондонської фондової біржі для проведення первинного публічного розміщення акцій шляхом IPO. Проведений аналіз угод по злиттю та поглинанню в Україні і виділені найбільш значущі угоди.

Ключові слова: фондові біржі, емітенти, первинне публічне розміщення акцій (IPO), капітал, міжнародний ринок капіталу.

Kharchenko N.V. INTERNATIONAL STOCK EXCHANGES IN SHARE MARKET DEVELOPMENT OF UKRAINE
In the article were find the need of Ukrainian companies exit in international stock exchanges. Were substantiated the attractivity of the London Stock Exchange for shares placement by IPO. Were done the contracts analysis for mergers and acquisitions in Ukraine and separated out the most significant conracts.

Keywords: stock exchanges, issuers, initial public offering (IPO), capital, international market of capital.

Постановка проблемы. Слияния и поглощения являются результатом влияния на тенденции глобализации экономики. Развитие рынка договоров слияний и поглощений в Украине способствует повышению конкурентоспособности отечественных предприятий на мировых рынках. В связи с этим компаниям, которые активно проводят слияния и поглощения в Европе, важно иметь высокую ликвидность.

Для проведения листинга на международном рынке украинские эмитенты ориентируются на регулятивные требования, предъявляемые к ценным бумагам. При этом высокая ликвидность на Лондонской фондовой бирже помогает эмитенту получить справедливую оценку, а нахождение его ценных бумаг в листинге на этой торговой площадке способствует улучшению делового имиджа и повышению доверия инвесторов. Развитие экономики Украины на сегодняшний день осложнено влиянием мирового финансового кризиса, поэтому возможность выхода отечественных эмитентов на зарубежные фондовые биржи в современных условиях нуждается в дальнейшем исследовании.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы и перспективы дальнейшего развития отечественного рынка ценных бумаг исследуют много ученых-экономистов, среди которых М. Бурмака, В. Корнеев, В. Лисина, О. Мозговой, В. Оскольский, Г. Терещенко, Е. Шаповалов и т. д. В то же время недостаточно внимания уделяется непосредственно вопросам первичного публичного размещения акций в Украине.

IPO считается одним из важнейших механизмов на рынках капиталов для получения компаниями необходимого объема финансовых ресурсов. Эта проблема имеет научное обоснование. А. Балюк исследует вопросы оттока капитала из Украины через неорганизованный рынок ценных бумаг, необходимость ужесточения требований к торговцам ценными бумагами, а также последствия прихода в Украину российских и западных фондовых бирж. В. Ковалева делает акцент на выявлении причин отставания украинского фондового рынка от европейских фондовых площадок и определяет пути внедрения европейских стандартов на украинский фондовый рынок. С. Червякова определяет особенности осуществления отечественными предприятиями IPO на международных фондовых площадках.

Весомые научные исследования и публикации с обоснованием инвестиционных решений, применения первичного публичного размещения акций на пути к привлечению инвестиций, преимуществ и требований IPO составили труды зарубежных и отечественных ученых-экономистов – М. Благонравина, П. Гайдуцкого, П. Гулькина, С. Гвардина, Д. Зигеля, В. Кукса, М. Ларина, О. Мозгового, А. Рогача, Д. Редхеда, В. Селика, С. Хьюса и т. д. Однако нерешенными остаются вопросы относительно интенсификации процесса выхода украинских предприятий на зарубежные торговые площадки, в частности на Лондонскую фондовую биржу.

Постановка задания. На основании изложенного можно сформулировать исследование, которое состоит в определении необходимости выхода украинских компаний на международные фондовые площадки, а также в обосновании привлекательности Лондонской фондовой биржи для проведения первичного публичного размещения акций.

Изложение основного материала. В последние годы на украинском рынке слияний и поглощений наблюдается рост количества и объемов сделок. Лидирующие позиции в этой сфере занимает финансовый сектор. Более половины сделок слияний и поглощений на украинском рынке осуществлялось с участием иностранных инвесторов.

Поглощение, в отличие от слияния, носит признаки формального объединения, в основе которых лежит передача собственности. Поглощение связано с юридическим оформлением права собственности, а не форм деятельности. Юридическое оформление изменений в структуре компании-поглотителя может наступить после реализации процесса поглощения, а может и не наступить в зависимости от поведения владельца относительно объекта поглощения.

Анализируя сделки по слиянию и поглощению в Украине за 2010-2011 годы (табл. 1), можно отме-

тить несколько тенденций. В 2010 году российские инвесторы фактически являлись крупнейшим иностранным поглотителем в украинской экономике. Группа инвесторов Carbofer, при финансовой поддержке ВЭБа, приобрела контрольный пакет корпорации «Индустриальный союз Донбасса». Сумма сделки оценивается в пределах от 1 до 2 млрд. долл. В 2011 году группа российских инвесторов, финансируемая ВЭБом, приобрела «Запорожсталь», по разным данным за 0,85-1,7 млрд. долл. Кроме того, россияне купили «Луганскстепловоз» за 54 млн. долл. К «Русскому стандарту» перешла компания Nemiroff, один из крупнейших украинских производителей алкоголя.

Активно проявляли интерес к украинским активам и западные инвесторы. По количеству сделок лидером является фонд прямых инвестиций Horizon Capital, который приобрел доли в «Витмарк-Украина» и «Датагруп», а также стал владельцем 100% страховой компании «Фортис Страхование Жизни Украина». Польский Abris Capital Partners купил сеть продуктовых магазинов «Торговий світ», а фонд Euroventure вошел в число акционеров компании «Агроконтракт».

Крупнейшим поглотителем среди отечественных инвесторов является компания СКМ, которая интересовалась не только металлургическими активами, но и приобрела компанию «Фармация Донбасса», банк «Ренессанс Кредит», стала совладельцем киевского ЦУМа, а также было произведено объединение двух коммерческих банков – «ПУМБ» и «Донгорбанк».

В таблице 1 представлены наиболее значимые сделки по слияниям и поглощениям.

Данные таблицы 1 свидетельствуют, что наибольшая сумма сделки была в 2010 году по ММК им. Ильича, а в 2011 году – по Укртелекому.

Когда компания выбирает фондовую биржу, то она может быть ориентирована как на местный рынок, так и на международный. Если украинские компании заинтересованы в местном присутствии, они выбирают для IPO Польшу или Украину. А эмитенты, желающие выйти на международный рынок, выбирают Лондон. На Лондонской фондовой бирже в основном котировались акции украинских компаний, целью которых было привлечение международных инвесторов. Кроме того, LSE позиционирует себя и как дополнительный рынок. Если акции уже котируются на каком-либо местном рынке, это не означает, что они не могут попасть в листинг на Лондонской фондовой бирже.

Высокая ликвидность на LSE помогает эмитенту получить справедливую оценку компании. Это важно особенно для предприятий, которые проводят агрессивные слияния и поглощения и часто приобретают активы в Европе. Лондонский листинг ценных бумаг позволяет рассчитываться за компанию, которую они хотят приобрести, не только деньгами, но и акциями. Это становится возможным, поскольку покупатели уверены в качестве ценных бумаг, внесенных в листинг LSE, так как на этой бирже очень высокие регулятивные требования к эмитентам. [10]

В последние годы наиболее ликвидные отечественные компании предпочитали проводить IPO на Лондонской фондовой бирже (LSE), где эмитенты в среднем привлекают 200-500 млн. долл. Лондонская фондовая биржа – это одна из крупнейших фондовых площадок в мире. В 2011 году общая рыночная капитализация компаний, акции которых котируются на LSE, составила 6,4 млрд. долл. По этому показателю Лондонскую биржу превосходит только Нью-Йоркская фондовая биржа (NYSE Euronext), где общая капитализация компаний за этот же период составила около 13,1 млрд. долл. [9]

На Лондонской фондовой бирже котируются акции около 600 международных компаний. Поэтому здесь сосредоточен большой объем капитала, высокая ликвидность, а также доверие инвесторов к компаниям, представленным в листинге LSE.

Финансовым регулятором Великобритании (FSA) разработаны рекомендации относительно прохождения листинга на биржах UKLA (United Kingdom Listing Authorities – Администрация Великобритании по листингу), согласно которым, руководство листинговых компаний должно раскрывать на бирже значимую информацию относительно хозяйственной деятельности эмитента и его финансового состояния (табл. 2), при-

Таблица 1

Сделки по слияниям и поглощениям в 2010-2011 гг.

Объект	Покупатель	Дата	Доля, %	Сумма сделки, млн. долл.
Индустриальный союз Донбасса	Carbofer Group S.A. и группа инвесторов (ВЭБ)	01.2010	51	от 1 до 2 млрд. долл.
Allseeds Group	Kernel Group	01-03.2010	Контрольный пакет -75	до 100
Техноком (ТМ «Мивина»)	Nestle	02.2010	100	до 140
Sentral Europian Media Enterprises		04.2010	51	308
Vikoil (сеть АЗС)	TNK BP	05.2010	100	313
Запорожсталь	Российский инвестор (ВЭБ)	05-06.2010	50	850
Концерн «Стирол»	Group DF	09.2010	Контрольный пакет	500-600
ММК им. Ильича	System Capital Management	11.2010	75	от 467 до 1800
Vab Банк	Группа международных инвесторов	01.2011	84	69
Банк «Ренессанс Кредит»	СКМ	03.2011	100	н/д
Азот (Черкассы)	Group DF	03.2011	н/д	700-800
Сахарный союз «Укррос»	Kernel Group	03.2011	71	42
Луганскстепловоз	Трансмашхолдинг (Россия)	03.2011	76	58,5
КП Медиа	УМХ	04.2011	53	н/д
Укртелеком	ЕСУ	05.2011	92,8	1320
Надра Банк	Centragas Holding AG	05.2011	90	440

нимая на себя все риски, связанные с разглашением данных. Также обращают внимание руководства на связь между количеством размещенных акций и их ликвидностью на рынке, планированием финансовой работы, направленной прежде всего на перспективное развитие предприятия, а не на краткосрочное привлечение средств для текущих потребностей [7].

IPO зависит от ситуации на мировых фондовых рынках. Компаний из Украины, планирующих размещать свои акции на LSE до начала второй волны финансового кризиса, было достаточно много. В 2011 году было проведено 67 IPO на LSE, в ходе которых компании привлекли более 13 млрд. долл. Однако инвесторы предпочитают вкладывать деньги в рынки с более стабильными перспективами роста.

Что касается украинских компаний, то за последние годы только две компании из Украины провели IPO в Лондоне. Пример успешного размещения депозитарных расписок компаний: «Avangard» путем проведения IPO и осуществление SPO «Мироновским хлебопродуктом (МНР)» в 2010 году. Они привлекли 187,5 млн. долл. и 165 млн. долл. соответственно.

Минимальное требование к доле ценных бумаг в свободном обращении на LSE составляет 25%. Это означает, что после проведения IPO компания несет ответственность перед своими акционерами. Она должна регулярно раскрывать информацию о себе и поддерживать связь с акционерами. Это требует создания специального департамента, который будет отвечать за связь с инвесторами из разных стран и информировать их о происходящих изменениях в компании. При этом эмитент должен учитывать, что IPO и поддержание регулятивных требований, в том числе по раскрытию информации, также имеют свою стоимость. Поэтому необходимо соотносить эти затраты с финансовыми ресурсами, которые планируется привлечь [1].

Минимальное требование к доле бумаг в свободном обращении (25%) достаточно высокое. Это может привести к попыткам недружественного поглощения. Но на LSE есть требование: акционеры, владеющие более 3% акций компании, должны раскрывать свои имена. Кроме того, существует Takeover Code (кодекс слияний и поглощений), который применяется к компаниям с листингом в премиальном сегменте.

Этот кодекс, в частности, предполагает, что если пакет акций, который контролирует одно лицо, превышает 10%, то это лицо обязано выкупить ценные бумаги у других миноритарных акционеров, если они пожелают, по самой высокой биржевой цене за последние 12 месяцев. Информация о том, что если кто-то из миноритариев приобрел более 3% акций компании, то это может защитить мажоритарного акционера от недружественного поглощения, так как существующие акционеры будут знать, что кто-то пытается скупить значительную долю в компании. Это означает, что они могут самостоятельно начать скупку акций своей компании на рынке.

Акции большинства украинских компаний сложно продать при сложившейся негативной ситуации на рынке, так как ликвидность создается только тогда, когда существует диверсификация между местным и иностранным интересом. Они часто имеют противоположные стратегии. На начальном этапе компаниям необходимо поддерживать ликвидность своих ценных бумаг. Компания с низкой ликвидностью в листинге на Лондонской фондовой бирже находиться не может.

Таблица 2

Правила раскрытия информации и обеспечения прозрачности на Лондонской фондовой бирже

Ключевые критерии допуска	Премиум – обыкновенные акции	Стандарт-акции	Стандарт – депозитарные расписки
Ценные бумаги в свободном обращении	25%	25%	25%
Наличие заверенной аудитором финансовой информации за прошлые периоды	три года	три года или меньший срок	три года или меньший срок
Наличие данных, свидетельствующих о положительной рентабельности 75 процентов заявителя за трехлетний период	требуется	нет	нет
Контроль над большинством активов в течение трех лет	требуется	нет	нет
Требование справки об оборотном капитале	требуется	нет	нет
Спонсор	требуется	нет	нет
Ключевые постоянные обязательства			
Ценные бумаги в свободном обращении (%)	25%	25%	25%
Годовая финансовая отчетность	требуется	требуется	требуется
Полугодовая финансовая отчетность	требуется	требуется	нет
Промежуточная управленческая отчетность	требуется	требуется	нет
МСФО ЕС или эквивалент	требуется	требуется	требуется
Кодекс корпоративного управления Великобритании	соблюдение либо объяснение причин несоблюдения	нет	нет
Типовый кодекс	применяется	нет	нет
Преимущественнные права приобретения	требуется	согласно соответствующему законодательству о компаниях	нет
Значительные сделки (критерии классификации (Class tests))	правила применяются	нет	нет
Сделки с заинтересованными лицами	правила применяются	нет	нет
Аннулирование	требуется утверждение 75 процентами акционеров	утверждение акционерами не требуется	утверждение акционерами не требуется

В перспективе в намерения LSE входит установление контакта между английскими, европейскими инвесторами и украинскими эмитентами, помощь в создании большего доступа украинских ценных бумаг на лондонскую торговую площадку, помощь украинскому государственному регулятору в приведении нормативной базы к международным стандартам.

В планах украинского регулятора – перспективное сотрудничество с международными фондовыми биржами, и одно из центральных мест занимает Лондонская фондовая биржа. Национальная комиссия по ценным бумагам и фондовому рынку (НКЦБФР) намерена содействовать украинским эмитентам в организации более доступного вывода их ценных бумаг на международные торговые площадки, раскрытии инвестиционного потенциала украинских предприятий [8].

Сдерживающими факторами для обращения иностранных ценных бумаг в Украине являются также национальное законодательство о валютном регулировании и проблемы с защитой прав инвесторов (акционеров). На сегодняшний день важными являются партнерские отношения украинского фондового рынка с Лондонской фондовой биржей. Отечественные эмитенты вынуждены были сами решать проблемы, связанные с выходом на внешние торговые площадки, что является сложным для украинского бизнеса. Главным является не только возможность выхода на Лондонскую биржу украинских эмитентов, но и привлечение иностранных ценных бумаг в Украину. Для эмитентов получение поддержки со стороны регулятора и содействие для украинского фондового рынка со стороны Лондонской фондовой биржи даст возможность выйти за пределы Украины. Развитие потенциала украинского фондового рынка позволит привлечь предприятиям финансовые ресурсы на зарубежных фондовых биржах и решить финансовые проблемы обеспечения дальнейшего развития.

Выводы, сделанные в результате исследования. В последние годы на украинском рынке слияний и поглощений наблюдается рост количества и объемов сделок. Более половины сделок слияний и поглощений на украинском рынке осуществлялось с участием иностранных инвесторов. Когда компания выбирает фондовую биржу, то она может быть ориентирована как на местный рынок, так и на международный. Высокая ликвидность на Лондонской фондовой бирже помогает эмитенту получить справедливую оценку компании. Это важно особенно для предприятий, которые проводят агрессивные слияния и поглощения и часто приобретают активы в Европе. Покупатели уверены в качестве ценных бумаг, внесенных в листинг LSE, так как на этой бирже очень высокие регулятивные требования к эмитентам.

Минимальное требование к доле бумаг в свободном обращении (25%) достаточно высокое. Это может привести к попыткам недружественного поглощения. На LSE есть требование: акционеры, владеющие более 3% акций компании, должны раскрывать свои имена и существует Takeover Code (кодекс слияний и поглощений), который применяется к компаниям с листингом в премиальном сегменте.

За последние годы только две компании из Украины провели IPO в Лондоне. Пример успешного размещения депозитарных расписок компаний: «Avangard» путем проведения IPO и осуществление SPO «Мироновским хлебопродуктом (МНР)» в 2010 году. Они привлекли 187,5 млн. долл. и 165 млн. долл. соответственно.

Для того чтобы у отечественных компаний не возникали трудности с выходом и размещением ценных бумаг на зарубежных фондовых биржах, необходимо реформирование украинского законодательства относительно:

- раскрытия информации о бизнесе компании, ее собственников, обнародование финансовой отчетности;
- системы налогообложения эмиссионного дохода и дивидендов;
- снятия ограничений валютного, банковского законодательства при поступлении в Украину денежных средств, привлеченных за пределами Украины при проведении IPO;
- обеспечения прозрачности размещения украинскими эмитентами акций на иностранных фондовых биржах;
- полноценного правового обеспечения контроля государственных органов за применением действующего законодательства в сфере фондового рынка;
- синхронизации украинской юридической терминологии в сфере ценных бумаг с международной для избежания несоответствий между отечественным и иностранным законодательством.

Новое законодательство должно способствовать развитию фондового рынка Украины и обеспечить возможность беспрепятственного выхода отечественным эмитентам на зарубежные фондовые биржи с целью привлечения необходимого объема финансовых ресурсов.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Вишневская Е. IPO на рынке Украины – есть шансы! [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dengi-info.com/archive/article.php?aid=1445.
2. Балюк А. Наша цель сегодня – не допустить «бегство» украинских ценных бумаг на зарубежные фондовые площадки [Текст] / А. Балюк // Бизнес. – 2007. – № 9.
3. Благонравин М. Как сделать будущее прозрачным [Текст] / М. Благонравин // Эксперт Украина. – 2006. – № 5.
4. Ковалева В. По ком рычит медведь [Текст] / В. Ковалева // Эксперт Украина. – 2006. – № 35.
5. Кукса В. Це солодке слово IPO. Українські підприємства відкривають для себе прогрессивний спосіб інтеграції у світову економіку / В. Кукса // Дзеркало тижня. – 2010. – № 35(664).
6. Ларин М. IPOдром для українських компаній [Текст] / М. Ларін // Правовий тиждень. – № 29(207) від 20 липня 2010.
7. Листинг на Лондонской фондовой бирже. Руководство по листингу акций класса «стандарт» и листингу депозитарных расписок [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pwc.ru/en_RU/ru/capital-markets/assets/Standard-listing-of-Equity-rus_23-02-2011.pdf.
8. Лондонская фондовая биржа планирует привлечь украинские компании на свою площадку – 11 июня 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.p-p.ua/ru/news/current_news/406.html.
9. Обзор рынка IPO в Европе 2011 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pwc.ru/en_RU/ru/capital-markets/assets/ipo-watch-europe-2011-rus.pdf.
10. Руководство по листингу на Лондонской фондовой бирже [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.russianipo.com/publications/2_guide-to-listing_rus.pdf.
11. Скворцов Д. Капитал здесь правит бал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://institute.gorshenin.ua/news/579_kapital_zdes_pravit_bal.html.
12. Хоруржий С. Міжнародні норми обслуговування обігу цінних паперів [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.horuz.narod.ru/st41.htm.
13. Червякова С. Особливості здійснення вітчизняними підприємствами IPO на міжнародних фондових майданчиках [Текст] / С. Червякова // ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ». – 2008. – № 4.
14. Шапран В, Шепель Д. Тяготы и выгоды прозрачности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.expert.ua/articles/9/0/50/.

УДК 336.711

Чеховський Д.Б.
керівник проектів з ключовими партнерами
АТ «ОТП Банк»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Виявлено проблеми діяльності фонду на сучасному етапі. Запропоновано можливі шляхи вирішення таких проблем.
Ключові слова: вклад, гарантування вкладів, страхування вкладів, фонд гарантування, франшиза.

Чеховский Д.Б. ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФОНДА ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ
В статье рассмотрены особенности функционирования Фонда гарантирования вкладов физических лиц. Выявлены проблемы деятельности фонда на современном этапе. Предложены возможные пути решения таких проблем.
Ключевые слова: вклад, гарантирование вкладов, страхование вкладов, фонд гарантирования, франшиза.

Chekhovskyi D.B. FEATURES OF DEPOSIT GUARANTEE FUND FUNCTIONING IN UKRAINE
In the article the peculiarities of functioning of the Deposit Guarantee Fund are considered. The problems of the fund activities at present are identified. The possible solutions of these problems are proposed.
Keywords: deposit, deposit guarantee, deposit insurance, guarantee fund, franchise.

Постановка проблеми. Системи гарантування банківських вкладів широко відомі сучасній банківській спільноті та визнаються одними з найсуттєвіших елементів підтримання стабільності та ліквідності банківських систем. У межах Європейського Союзу функціонування систем гарантування банківських вкладів є обов'язковим для всіх держав-членів, відповідно до Директиви 94/19/ЄС «Щодо схем гарантування депозитів», що набрала чинності з 30 травня 1994 р.

Специфіка такого способу гарантування полягає у створенні спеціальної організації, яка бере на себе зобов'язання перед вкладниками щодо повернення внесених до банку коштів у випадку банкрутства банку або його неспроможності повернути вкладені кошти за рахунок страхового фонду, яким така організація управляє.

Створення гарантійних фондів є одним з дієвих заходів щодо припинення «паніки вкладників». До того ж ефективна система гарантування банківських вкладів суттєво впливає на політику управління ліквідністю, яка, в свою чергу, є важливою складовою всієї банківської політики, від ефективної та правильної організації якої залежить стійкість функціонування банківської установи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різнобічні аспекти функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО або Фонду) активно досліджуються науковими колами та знайшли висвітленні у науковій економічній літературі, зокрема в працях таких вчених, як С. Безвух, Я. Берназюк, О. Іщенко, Л. Конопатська, О. Ходачук [1-5] та інші. Водночас дослідження багатьох проблемних питань діяльності Фонду залишилися незавершеними та потребують подальшого розгляду.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає у виявленні особливостей функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, з'ясуванні ключових проблем діяльності Фонду на сучасному етапі та розробці можливих напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система гарантування банківських вкладів в масштабі всієї банківської системи України була започаткована у 1998 р. Виникнення та становлення такої системи пройшли певний еволюційний шлях (рис. 1).

У 1998 році Президентом України був підписаний Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджене Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів. Особливістю створення системи страхування депозитів в Україні стало формування фонду страхування вкладів за рахунок державних та приватних коштів. Указом було встановлено, що в разі недоступності вкладу в комерційному банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 гривень.

Пізніше, 20 вересня 2001 року, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який набув чинності 24 жовтня 2001 року. Даним Законом було передбачено, що Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному з таких учасників. Зазначений розмір відшкодування

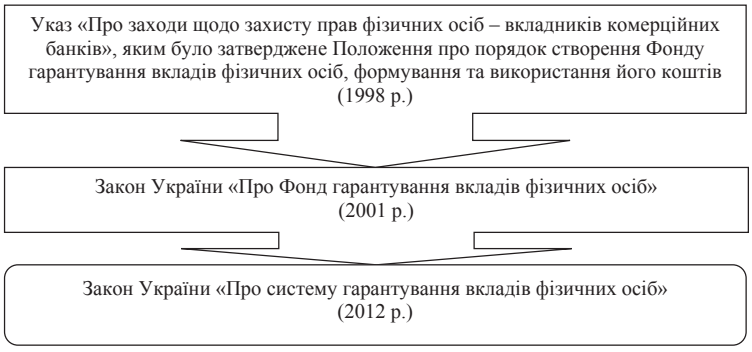

Рис. 1. Еволюція законодавчого регулювання гарантування банківських вкладів

коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду міг бути збільшений за рішенням адміністративної ради Фонду, залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасників (тимчасових учасників) Фонду. Окрім позитивних аспектів, існуюча система страхування банківських вкладів вимагала суттєвого удосконалення. Зокрема, це стосувалося: питань урізноманітнення джерел накопичення фінансових ресурсів фонду; надання йому додаткових повноважень стосовно реорганізації та ліквідації банків; упровадження диференційованих ставок оплати регулярних зборів з урахуванням ступеня ризику в діяльності кожного банку, що вельми актуально з огляду на перехід системи банківського нагляду НБУ на принципи, які базуються на оцінці ризиків.

Прийнятий 23 лютого 2012 року Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» частково вирішив зазначені проблеми. Цим Законом було розширено повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, зокрема в частині щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможних банків. Також Законом передбачено умови, при настанні яких банк може бути віднесено до категорії проблемних та неплатоспроможних. Банки, які перебували в статусі тимчасового учасника Фонду, набули статусу учасників Фонду, оскільки Закон не передбачає переведення учасників Фонду до категорії «тимчасових учасників» Фонду, тим самим, скасовуючи поняття тимчасового учасника Фонду як такого. Участь банків у Фонді є обов'язковою. Банки набувають статусу учасника Фонду в день отримання ними банківської ліцензії. Виключеннями є АТ «Державний ощадний банк України» та санаційний банк АТ «Родовід». Також Закон встановлює фінансово-правові та організаційні основи системи страхування вкладів та регулює відносини, що виникають в процесі її функціонування.

Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи страхування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Крім безпосереднього захисту банківських вкладів, фонд гарантування наділений й іншими широкими повноваженнями: регулювання діяльності комерційних банків; здійснення перевірок банку з метою контролю за виконанням ним зобов'язань у зв'язку з участю в системі гарантування вкладів; запровадження тимчасової адміністрації в комерційних банках; проведення ліквідації банків.

Впродовж 2001-2013 рр. кількість учасників фонду гарантування постійно збільшувалась. Так, якщо на 01.01.2001 р. кількість учасників фонду гарантування складала 134 банки, то станом на 01.01.2014 р. їх кількість становила вже 178. Таке зростання кількості учасників повністю відтворює збільшення кількості комерційних банків, які мають право провадити банківську діяльність.

Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку.

З початку існування системи гарантування вкладів фізичних осіб розмір гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами збільшувався 11 разів (рис. 2).

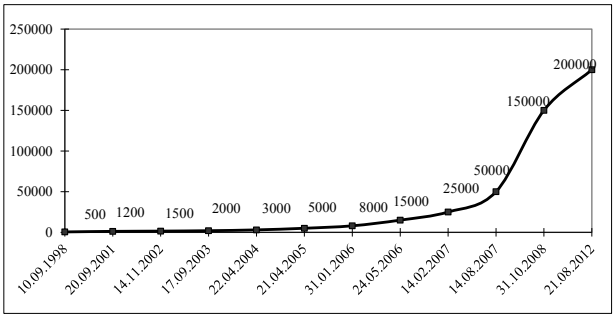

Рис. 2. Динаміка зростання розміру гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами, грн.

Останнього разу адміністративною радою Фонду 21 серпня 2012 року було ухвалене рішення № 27 про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладами до 200 тисяч гривень, яке зареєстроване в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2012 року за № 1452/21764. Отже, на сьогоднішній день розмір гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами перевищує початковий розмір гарантованої суми (500 грн.) у 400 разів, значно перевищує розмір середнього вкладу (8486 грн. станом на 01.01.2014 р.) та захищає інтереси 99,5% вкладників.

Деяким категоріям вкладників збанкрутілих банків ФГВФО відмовляє у виплаті компенсацій. Приводом є п. 7 ч. 4 ст. 26 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», яким передбачено, що Фонд не відшкодовує кошти, розміщені на депозит особою, яка на індивідуальній основі отримує від банка процентний доход по вкладах на більш сприятливих договірних умовах, чим звичайні вкладники, або має інші фінансові привілеї від банку. Не розповсюджується страховий захист, зокрема, на депозитні сертифікати банків, вклади у банківських металах тощо.

У цьому питанні існують певні протиріччя Закону з нормами іншого нормативно-правового акту. Так, в Постанові Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних операцій з юридичними і фізичними особами» до вкладів також відносять рахунки у банківських металах. Натомість вклади у банківських металах не охоплюються поняттям вкладу, визначеному у Законі. На наше переконання, даний вид рахунків логічно було б включити до об'єкту захисту.

Важливим питанням функціонування Фонду є фінансова складова його діяльності. З прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» змінився підхід щодо сплати регулярного внеску, який наразі виходить з річної ставки 0,5% суми залучених коштів фізичних осіб з врахуванням нарахованого відсоткового доходу, в разі якщо мова йде про гривневі вклади, та 0,8% – стосовно депозитів, номінованих у валюті.

Відмітимо, що мінімальний обсяг коштів Фонду не може бути нижчим за 2,5 відсотка від суми гарантованих Фондом коштів вкладників у межах суми відшкодування з урахуванням суми зборів з учасників Фонду, які мають надійти протягом наступного кварталу. Так, станом 1 січня 2014 р. співвідношення гарантованих депозитів до коштів Фонду, становить 3,3%, що вище законодавчо встановленого рівня [9].

За умов досягнення мінімальної межі або ризику суттєвого зменшення обсягу коштів Фонду Фонд має право вжити заходів для поповнення коштів Фонду, в тому числі й за рахунок спеціального збору. Водночас встановлене чітке обмеження розміру спеціального збору, який сплачений учасниками Фонду

протягом року, не має перевищувати розміру регулярного збору з учасника Фонду, сплаченого учасником Фонду за попередній рік.

Сплата регулярного збору у формі диференційованого збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб його учасниками здійснюється, починаючи з ІІ кварталу 2013 року. Основна ідея диференційованого збору полягає в тому, що банки повинні робити внески до Фонду гарантування не за однаковими ставками, а з врахуванням ризиків кожної конкретної фінансової установи. Ступінь ризику кожного банку розраховується виходячи з коефіцієнтів диверсифікації, які встановлюються за такими трьома основними показниками: величина депозитної ставки, частка депозитів населення в пасивах банку та ступінь доларизації депозитного портфеля. В результаті банки, які залучають депозити за завищеними ставками, з більшою часткою депозитів у пасивах (більше 35%), та які мають більше валютних вкладів, ніж гривневих, будуть платити до Фонду більше коштів.

Аналіз запропонованого диференційованого підходу дозволяє зробити висновок, що банки не зможуть претендувати на скорочення відрахувань до Фонду гарантування, оскільки понижувальні коефіцієнти для «правильних» банків відсутні. З огляду на це, з одного боку, надходження до Фонду зростуть, а з іншого – навіть «найдисциплінований» банк не буде платити менше.

Відомо, що диференційовані тарифи призначені для зниження ризиків банківської системи та підвищення її надійності. Але існуючий підхід до визначення величини регулярного збору у формі диференційованого внеску враховує лише особливості депозитної політики конкретного банку, нівелює питання його фінансового стану. На нашу думку, більш значимим фактором ризику банкрутства банку є якість кредитного портфеля, ніж процентні ставки по депозитах.

Склад джерел формування коштів Фонду гарантування впродовж досліджуваного періоду дещо змінювався. Загальний обсяг фінансових ресурсів Фонду з 2000 року по 2014 рік зріс більше ніж у 144 рази (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка фінансових ресурсів Фонду за 2000-2013 роки, млн. грн. [9]

Аналіз даних рис. 3 свідчить, що лише за наслідками 2001 р. та 2010 р. спостерігалося зменшення величини фінансових ресурсів фонду гарантування. Це, зокрема, можна пояснити значною величиною страхових виплат, а саме: у 2001 р., на початковому етапі функціонування фонду гарантування, – 33,3 млн. грн. та у 2010 р., за наслідками фінансово-економічної кризи, – 2293,7 млн. грн.

За 2013 рік обсяг акумульованих ним коштів зріс практично на 20%, або на 1,2 млрд. грн. – до 7,3 млрд. грн. Відмітимо, що ще у І кв. 2013 р. стрімко скорочувалися і до 01 квітня цього ж року склали 4,8 млрд. грн. Але за останні дев'ять місяців 2013 р. приріст становив 2,5 млрд. грн., або більше 52%. Причиною такого зростання фінансових ресурсів Фонду стало стягування з банків-учасників регулярного збору за новою системою. До того ж навантаження на Фонд з виплат компенсацій вкладникам збанкрутілих банків впродовж 2013 р. стрімко знижувалося: якщо у І кв. обсяг виплат перевищив 725 млн. грн., то вже у ІІ кв. було виплачено 414 млн. грн., а у ІІ півріччі в цілому виплати із Фонду гарантування лише трохи перевищили 40 млн. грн.

За час існування ФГВФО виплати коштів здійснювалися вкладникам 34 банків, які було віднесено Національним банком України до категорії неплатоспроможних або в яких було відкликано банківську ліцензію та розпочато процедуру ліквідації. Всього в межах гарантованого розміру відшкодування кошти отримали близько 400 тисяч вкладників на загальну суму майже 7 млрд. грн. У 2013 році ФГВФО здійснював виплати гарантованих сум відшкодувань вкладникам 24 банків, яким станом на 1 січня 2014 року було виплачено за рахунок коштів ФГВФО 1 185,5 млн. грн. [9].

Характеризуючи створену в нашій країні систему страхування банківських вкладів з точки зору світового досвіду, слід відмітити, що вітчизняна система страхування вкладів у цілому розвивається в руслі сучасних світових тенденцій. Водночас система страхування депозитів в Україні має багато особливостей: участь НБУ у формуванні коштів ФГВФО; державний статус Фонду (ФГВФО – державна установа, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб); обов'язкова участь банків у системі страхування депозитів; непоширення відшкодування на окремі групи вкладників; обмежений розмір страхового покриття тощо.

Про позитивний вплив системи гарантування вкладів та її вагомий внесок у стабільність фінансової системи країни свідчать наступні дані. Порівняно з 1999 роком: кількість вкладників в учасниках ФГВФО зросла у 10 разів до 47,4 млн. осіб; обсяг вкладів зріс більш ніж у 108 разів до 402,6 млрд. грн.; середній розмір вкладу зріс з 806 до 8486 грн. [9].

Водночас, незважаючи на те, що введення системи страхування вкладів здійснило позитивний вплив на розвиток українського банківського сектору, слід відмітити окремі недоліки, притаманні цій системі.

По-перше, наявність гарантій зменшує зацікавленість вкладників у проведення якісного моніторингу фінансового стану банківських установ, отже їх орієнтація лише на величину заявлених банками депозитних ставок.

По-друге, нездатність фондів гарантування вкладів виконати свої зобов'язання у разі масового банкрутства банків. Міжнародний досвід страхування банківських депозитів засвідчує, що всі рекомендації мають сенс лише стосовно проблемних банків за стабільного та ефективного функціонування системи в цілому. У випадку системної банківської кризи необхідно виводити з неї всю банківську систему, а потому, в міру стабілізації, поступово знову вводити систему страхування вкладів.

Для удосконалення функціонування ФГВФО пропонуємо вжити таких заходів.

У процесі своєї діяльності Фонд постійно збільшував гарантовану суму відшкодування розмірів вкладів. Рекомендації МВФ та ЄС пропонують вста-

новлювати розмір відшкодувань на рівні одно або двократного розміру ВВП на душу населення. Якщо врахувати дані Державного комітету статистики, відповідно до яких станом на 1 січня 2014 р. обсяг ВВП України становив 1444 млрд. грн., а чисельність наявного населення – 45426,2 тис. осіб, то рівень ВВП на душу населення по початок 2014 року склав 34787 грн. Це означає, що розмір відшкодування, що виплачується вкладникові у випадку банкрутства банківської установи, яка залучила депозит, суттєво завищений, що підвищує так званий моральний ризик, коли вкладника цікавить лише запропонований за депозитом процент, а не надійність банку.

Для того щоб збільшити відповідальність клієнтів банку, пропонуємо диференціювати розмір відшкодування шляхом запровадження «франшизи», коли вкладнику відшкодовуватимуть не 100, а 90-95% вкладу. Наприклад, вклади до 100 тис. грн. пропонуємо відшкодовувати в повному обсязі. Суму від 100 до 150 тис. грн. – з урахуванням франшизи 5%. Решту суми вкладу від 150 до 200 тис. грн. – з франшизою 10%. За такого підходу вкладник буде вимушений більш відповідально ставитися до вибору банку.

На нашу думку, доцільно також запровадити комбіновану систему страхування та гарантування вкладів. Невеликий розмір вкладів, скажімо, до 10 тис. грн., можна компенсувати шляхом запровадження обов'язкового страхування відповідальності банків через страхові компанії. Тоді як депозити, розмір яких перевищує 10 тис. грн., – за рахунок коштів Фонду. Такий підхід дасть змогу суттєво скоротити витрати Фонду, пов'язані з процедурами ліквідації банків та виплати відшкодування, оскільки левові частки компенсаційних виплат приходяться на невеликі депозити.

Вважаємо принциповим питання участь Ощадного банку у ФГВФО. Ощадний банк є одним з найбільших гравців ринку вкладів населення. Так, станом на початок 2014 року зобов'язання Ощадного банку перед фізичними особами становили 35,9 млрд. грн. [10]. З нашої точки зору, через те, що банк не є учасником ФГВФЗ (на вклади банку розповсюджується пряма державна гарантія виплати компенсацій за рахунок коштів Державного бюджету), вкладники Ощадного банку фактично знаходяться у гіршому становищі, ніж вкладники інших банків, оскільки, у випадку неспроможності Ощадбанку, на фоні значного дефіциту бюджету, вони ризикують отримувати належні їм виплати невеликими частинами протягом невизначеного часу, подібно до компенсації вкладів Ощадного банку СРСР.

До того ж участь Ощадбанку у ФГВФЗ суттєво покращить фінансову стійкість фонду. Так, статутний капітал банку на початок 2014 року становив 15,8 млрд. грн. [10], отже лише початковий внесок банку в Фонд становитиме 158 млн. грн.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, зазначимо, що утворення ФГВФО сприяло розширенню ресурсної бази комерційних банків і покращенню її структури, забезпечило відповідне зростання банківських активів, розширення банківської діяльності та приріст частки середніх банків на ринку вкладів. Подальше удосконалення діяльності ФГВФЗ в умовах складної політичної та економічної ситуації сприятиме: оздоровленню банківської системи через посилення контролю за банківською діяльністю; підвищенню довіри клієнтів за рахунок їх впевненості у поверненні своїх коштів та трансформації такої довіри у приріст вкладів населення, збільшення частки довгострокових депозитів, укрупнення розмірів депозитів. За рахунок такої сукупності кількісних та якісних змін вітчизняний ринок банківських вкладів стан більш зрілим, конкурентним та стійким до зовнішніх впливів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безвух С.В. Механізм створення і складові елементи системи захисту банківських вкладів суб'єктів господарювання / С.В. Безвух // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3(12). – С. 179-182.
2. Берназюк Я. Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб / Я Берназюк // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 7. – С. 41-45.
3. Іщенко О. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: особливості функціонування та шляхи вдосконалення / О. Іщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 5. – С. 52-58.
4. Конопатська Л. Актуальні проблеми страхування депозитів комерційних банків / Л. Конопатська, Н. Бондар // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 1. – С. 37-39.
5. Ходачук О. Фонд гарантирования вкладов физических лиц / О. Ходачук // Фондовий ринок. – 2001. – № 12. – С. 4-6.
6. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків : Указ Президента України від 10.09.1998 р. № 996/98.
7. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 20.09.2001 р. № 2740-III.
8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI.
9. Статистичні дані Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fg.gov.ua/statistics/.
10. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141.

УДК 336.226.11

Чижова Т.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонського національного технічного університету

ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: НАУКОВІ ПОСТУЛАТИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Стаття присвячена системі оподаткування доходів громадян як складової частини фінансового механізму держави. У статті розглянуто особливості справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні, охарактеризовані основні елементи податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), визначені основні джерела походження доходу за міжнародною класифікацією, виявлено резерви підвищення фіскальної ефективності ПДФО. В результаті проведеного аналізу отримала подальшого розвитку система оцінки фіскальної ефективності ПДФО у складі доходів місцевих бюджетів.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, платники податку, доходи громадян, фінансові ресурси, місцеві бюджети, заробітна плата, податкові агенти.

Чижова Т.В. НАЛОГ НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: НАУЧНЫЕ ПОСТУЛАТЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Статья посвящена системе налогообложения доходов граждан как составной части финансового механизма государства. В статье рассмотрены особенности взимания налога на доходы физических лиц в Украине, охарактеризованы основные элементы налога на доходы физических лиц (НДФЛ), определены основные источники происхождения дохода по международной классификации, выявлены резервы повышения фискальной эффективности НДФЛ. В результате проведенного анализа получила дальнейшее развитие система оценки фискальной эффективности НДФЛ в составе доходов местных бюджетов.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, налогоплательщики, доходы, финансовые ресурсы, местные бюджеты, заработная плата, налоговые агенты.

Chyzhova T.V. TAX ON PERSONAL INCOME: SCIENTIFIC POSTULATES AND PRACTICAL ASPECTS OF FUNCTIONING

The article is devoted to the system of taxation of incomes of citizens as an integral part of the financial mechanism of the state. The article considers the variants of the personal incomes tax (PIT) in Ukraine, described the basic elements of the personal incomes tax (PIT), identifies the main sources of income according to the international classification of identified reserves of increasing fiscal efficiency of the PIT. In the result of the analysis was further developed system of evaluation of fiscal efficiency of personal income tax (PIT) in the income of local budgets.

Keywords: personal incomes tax (PIT), taxpayers, income, financial resources, local budgets, salary, tax agents.

Постановка проблеми. В умовах дисбалансів, які відбуваються при формуванні бюджетних ресурсів, важливе місце займає державне регулювання накопичень фізичних осіб.

Центральною ланкою сучасної податкової системи є оподаткування доходів фізичних осіб. Це пов'язано не тільки з тим, що всі суспільні відношення так чи інакше замикаються на людину, робітника, але й тим, що тяжкість податку на доходи фізичних осіб задає рівень обкладання іншими податками. Тому податок на доходи фізичних осіб займає у податковій системі держави провідне місце як її обов'язкова компонента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі дослідження особлива увага приділялася науковим працям таких авторів: Десятнюк О.М., Іванова Ю.Б., Крисоватого А.І., Кириленко О.П., Опаріна В.М., Федосова І.Я., які приділяли велику увагу проблемам оподаткування доходів громадян та підвищенню фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість змін, які нещодавно відбулися у вітчизняному законодавстві, на сьогоднішній день все ж залишається важливим питання про зміни як на державному, так і на місцевих рівнях, що надало б новий імпульс інвестиційній активності на території нашої держави, посилила мотивацію підприємствам відображати реальну величину отримуваного прибутку, а відповідно, і відмовитися від тіньової господарської діяльності та дотримуватися принципу соціальної справедливості.

Метою статті є аналіз сучасного стану податку на доходи фізичних осіб та визначення перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим інструментом державного регулювання доходів фізичних осіб, характерним для будь-якої податкової системи, є оподаткування доходів фізичних осіб. Історично це найдавніша форма податкових взаємовідносин між державою та її громадянами на основі примусового обов'язкового вилучення частини їх доходу для створення централізованого грошового фонду держави з метою виконання її функцій. Рівень оподаткування доходів фізичних осіб безпосередньо впливає на реальні особисті доходи значної частини населення, особливо тих, хто отримує основні доходи у вигляді заробітної плати, що потребує зваженого підходу до стягнення податку.

Система оподаткування доходів фізичних осіб у кожній країні є регулятором взаємовідносин між державою та громадянами – платниками податків. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, а з іншого – виступає головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. Тому, встановлюючи розміри оподаткування доходів фізичних осіб, держава прагне не тільки забезпечити стабільну дохідну базу, а й чинити вплив на розмір заощаджень громадян, з метою оптимального здійснення своєї стратегії розвитку.

З точки зору економічної теорії, поняття «дохід» є категорією досить широкою. Відсутність чіткого розмежування категорій «дохід» і «прибуток» зберігається і до теперішнього часу. Велика кількість вчених і практиків наближають ці поняття, не проводячи між ними відмінностей.

Джерелами походження доходу, згідно із стандартною міжнародною класифікацію, є шість основних джерел доходу: трудові доходи; підприємницькі доходи; інвестиційні доходи; доходи від власності; державні соціальні трансферти; родинна допомога і трансферти [1, с. 217].

Об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб є доходи з різних джерел, наявність яких зумовлює виникнення податкових зобов'язань платника податку.

У розвитку форм та методів справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні можна виділити чотири великих періоди (табл. 1).

Однак зміни в розвитку податку на доходи фізичних осіб і досі відбуваються під впливом економічних та політичних чинників. Це пов'язано з прийняттям Закону України від 27.03.2014 № 1166-VII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні».

Оскільки податок на доходи фізичних осіб повністю зараховується до місцевих бюджетів та є закріпленим податком, то аналіз його справляння проведено в розрізі доходів Зведеного бюджету України (табл. 2).

Протягом 2009-2013 років надходження до Зведеного бюджету України збільшувалися з 210,6 млрд. грн. (2009 рік) до 376,46 млрд. грн. (2013 рік).

У 2011 році порівняно з 2010 роком доходи Зведеного бюджету України збільшилися на 23,95%. Найбільшу частку у доходах Зведеного бюджету України займали податкові надходження, які у 2011 році порівняно з 2010 роком зросли на 32,2%, за рахунок прийняття нового Податкового кодексу України, який вступив у дію з 01.01.2011 року. Відповідно, надходження від податку на доходи фізичних осіб зросли на 18,01%, надходження від податку на прибуток підприємств зросли на 51,55%, надходження від податку на додану вартість зросли на 23,17%, надходження від інших податків збільшилися на 85,69%. Неподаткові надходження у 2011 році порівняно з 2010 роком зменшилися на 31,14%, також за рахунок перенесення рентних платежів до класифікації податкових. У 2011 році порівняно з 2010 роком зменшилися надходження до Зведеного бюджету України від інших доходів на 43,92% за рахунок перенесення збору за забруднення навколишнього середовища до податкових платежів.

У 2012 році порівняно з 2011 роком доходи Зведеного бюджету України збільшилися на 10,34%. Найбільшу частку у доходах Зведеного бюджету України у 2012 році займали податкові надходження, а саме 333,21 млрд. грн., які у 2012 році порівняно з 2011 роком зросли на 6,73%, відповідно надходження від податку на доходи фізичних осіб зросли на 5,96%, надходження від податку на прибуток підприємств зменшилися на 1,14%, надходження від податку на додану вартість зросли на 8,24%, надходження від інших податків збільшилися на 2,53%. Неподаткові надходження у 2012 році порівняно з

Таблиця 1

Етапи розвитку податку на доходи фізичних осіб в Україні

Назва етапу	Ставки податку на доходи фізичних осіб	Характеристика
Перший етап (1989-1993 роки)	13%, 15%, 20%, 30%, 40%, 50%, 60%	Податкова система цього періоду характеризується справлянням прибуткового податку з громадян. Прибутковий податок було поділено на дві частини: основну і додаткову, а його платників – на окремі категорії та групи. Податок утримувався у твердих ставках, диференційованих за категоріями та групами платників.
Другий етап (1993-2003 роки)	10%, 20%, 30%, 40%, 50%	Прибутковий податок з громадян – резидентів України стягувався згідно законодавчим нормам Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян». Відповідно до Декрету, оподаткування прибутковим податком доходів громадян здійснювалося за групами або за категоріями платників та залежно від характеру отриманого доходу.
Третій етап (2004-2010 роки)	0%, 1%, 5%,13% (15%), 30%, 50%.	Вступив в дію Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб», внаслідок чого відбулося істотне зниження податкового навантаження, розширення бази оподаткування, запроваджено податковий кредит та податкові соціальні пільги.
Четвертий етап (2011 рік і до наших днів)	0%, 1%, 5%, 10%, 15%, (17%), 30%	У зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України податок з доходів фізичних осіб перетворено на податок на доходи фізичних осіб, а податковий кредит – на податкову знижку, запроваджено малопрогресивну шкалу ставок податку.

Таблиця 2

Динаміка формування дохідної частини Зведеного бюджету України за 2009-2013 роки*

Доходи / Роки	Сума, млрд. грн.					Темп приросту,%			
	2009	2010	2011	2012	2013	2010/ 2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012
Податкові надходження, у т.ч.:	191,38	236,16	312,20	333,21	330,48	+23,40	+32,20	+6,73	-0,82
- ПДФО	44,89	51,03	60,22	68,09	72,15	+13,68	+18,01	+13,07	+5,96
- податок на прибуток підприємств	30,90	36,35	55,09	54,46	54,93	+17,64	+51,55	-1,14	+0,86
-ПДВ	79,89	102,75	126,56	136,99	127,32	+28,61	+23,17	+8,24	-7,06
- акцизний податок (збір)	14,49	20,24	22,57	24,57	25,41	+39,68	+11,51	+8,86	+3,42
- інші податки	21,21	25,79	47,89	49,10	50,67	+21,59	+85,69	+2,53	+3,20
Неподаткові надходження	16,91	32,21	22,18	36,07	44,19	+90,48	-31,14	+62,62	+22,51
Інші доходи	2,31	2,55	1,43	1,24	1,79	+10,39	-43,92	-13,29	+44,35
Всього	210,60	270,92	335,81	370,52	376,46	+28,64	+23,95	+10,34	+1,60

**Примітка: складено автором за даними джерел [2]*

2011 роком збільшилися на 62,62%. У 2012 році порівняно з 2011 роком надходження від інших доходів зменшилися на 13,29%.

У 2013 році порівняно з 2012 роком доходи Зведеного бюджету України збільшилися на 1,6%. Найбільшу частку у доходах Зведеного бюджету України у 2013 році займали податкові надходження, а саме 330,48 млрд. грн., які у 2013 році порівняно з 2012 роком зменшилися майже на 1%, внаслідок скорочення податку на додану вартість на 7,06%, надходження від податку на доходи фізичних осіб зросли на 5,96%, надходження від податку на прибуток підприємств збільшилися майже на 1%, надходження від акцизного податку збільшилися на 3,42%, надходження від інших податків збільшилися на 3,2%. Неподаткові надходження у 2013 році порівняно з 2012 роком збільшилися на 22,51% внаслідок збільшення сум штрафів та адміністративних платежів. У 2013 році порівняно з 2012 роком надходження від інших доходів збільшилися на 44,35%.

Розглянемо більш детально структуру дохідної частини Зведеного бюджету України в таблиці 3.

У 2012 році податкові надходження у Зведеному бюджеті України займали 89,9%, з них найбільшу частку – непрямий податок, податок на додану вартість 41,1% на другому місці прямий податок, податок на доходи фізичних осіб 20,4%, найменшу частку в податкових надходженнях займає акцизний податок – 7,4%. Неподаткові надходження складали 9,8% від загальної суми доходів у зведеному бюджеті, інші доходи 0,3% доходів зведеного бюджету.

Найбільшу частку у Зведеному бюджеті України займають податкові надходження, які у 2013 році складали 87,79%, з них на першому місці податок на додану вартість, що становить 38,53%, а на другому податок на доходи фізичних осіб, який становить 21,83%, на останньому акцизний податок, який складає 7,69%. Неподаткові надходження складали 11,74% від загальної суми доходів у зведеному бюджеті, інші доходи 0,48% доходів зведеного бюджету.

Розглянемо на рис. 1 питому вагу окремих податків в загальній сумі податкових надходжень України в динаміці за 2009-2013 роки.

З рис. 1 видно, що перше місце у податкових надходженнях Зведеного бюджету України відведено податку на додану вартість, його питома вага у 2013 році складала 38,53%; на другому місці знаходиться податок на доходи фізичних осіб частка, якого у 2013 році складала 21,83%; на третьому місці податок на прибуток підприємств, питома вага якого у 2013 році складала 16,62%; останнє, четверте місце відведено акцизному податку з часткою 7,69%.

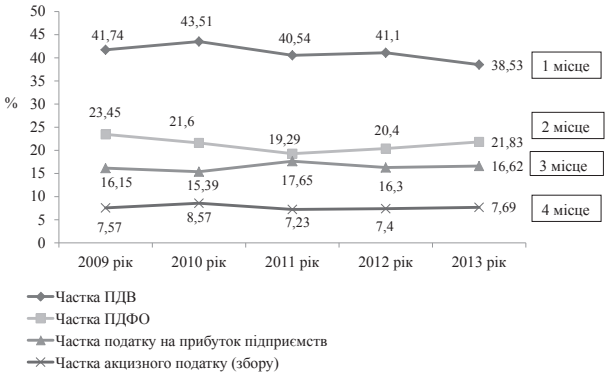

Рис. 1. Динаміка питомої ваги окремих податків у загальній сумі податкових надходжень України за 2009-2013 роки, %*

** Примітка: складено автором за даними джерел [3]*

Дані рис. 1 свідчать про те, що найбільша частка податку на доходи фізичних осіб у доходах зведеного бюджету за аналізований період у середньому становила 20%.

Вирішення проблеми подальшого зростання частки податку на доходи фізичних осіб у сукупних податкових надходженнях перебуває у прямій залежності від збільшення їх реальних доходів, зокрема, збільшення рівня заробітної плати та забезпечення своєчасності її виплати.

У зв'язку з цим доцільно зазначити, що збільшення розміру мінімальної заробітної плати автоматично зумовлює зростання рівня доходів працюючих громадян.

Поряд з цим існують ще ряд чинників, які впливають чи можуть впливати на динаміку (збільшення-зменшення) надходжень податку на доходи фізичних осіб, тобто вона може бути прямо залежна від збільшення особистих доходів громадян, підвищення заробітної плати на підприємствах, установах, організаціях, її своєчасності виплати, суттєвого зменшення заборгованості з заробітної плати.

Один з основних чинників – це цілеспрямовані заходи податкових органів, направлені на збільшення кола платників податків, налагодження чіткої, максимально тісної співпраці з платниками податків шляхом добровільної сплати податку на доходи фізичних осібна основі підвищення податкової культури.

Податковим законодавством передбачено включення доходів із різноманітних джерел до бази опо-

Таблиця 3

Структура дохідної частини Зведеного бюджету України в динаміці за 2011-2013 роки*

Доходи	2011 рік		2012 рік		2013 рік	
	сума, млрд. грн.	питома вага, %	сума, млрд. грн.	питома вага, %	сума, млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження, у т.ч.:	312,20	92,97	333,21	89,90	330,48	87,79
ПДФО	60,22	19,29	68,09	20,40	72,15	21,83
Податок на прибуток підприємств	55,09	17,65	54,46	16,30	54,93	16,62
ПДВ	126,56	40,54	136,99	41,10	127,32	38,53
Акцизний податок	22,57	7,23	24,57	7,40	25,41	7,69
Інші податки	47,89	15,34	49,1	14,70	50,67	15,33
Неподаткові надходження	22,18	6,60	36,07	9,80	44,19	11,74
Інші доходи	1,43	0,43	1,24	0,30	1,79	0,48
Всього	335,81	100,00	370,52	100,00	376,46	100,00

** Примітка: складено автором за даними джерел [2]*

Таблиця 4

Структура надходжень податку на доходи фізичних осіб за категоріями платників податків до місцевих бюджетів України у 2011-2013 роках*

Найменування	2011 рік		2012 рік		2013 рік		Середня питома вага, %
	млрд. грн.	Питома вага,%	млрд. грн.	Питома вага,%	млрд. грн.	Питома вага,%	
Надходження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), у т.ч.:	54,1	100,0	61,1	100,0	69,9	100,0	100,0
ПДФО з найманих працівників	47,7	88,2	53,2	87,1	61,2	87,6	87,6
ПДФО, що сплачується податковими агентами з доходів платника податку інших, ніж заробітна плата	1,2	2,2	2,2	3,6	2,3	3,3	3,0
ПДФО – шахтарів	1,2	2,2	1,4	2,3	1,6	2,3	2,3
ПДФО, що сплачується за результатами річного декларування	1,9	3,5	2,2	3,6	2,4	3,4	3,5
ПДФО, що сплачують військовослужбовці та особи рядового і начальницького складу	2,1	3,9	2,1	3,4	2,4	3,4	3,6

** Примітка: складено автором за даними джерел [2]*

даткування податку на доходи фізичних осіб, проте в Україні, в основному, він є податком із заробітної плати.

Тому тенденція до його зростання пояснюється переважно поступовим підвищенням рівня заробітної плати протягом останніх років (табл. 4).

Протягом 2011-2013 років у структурі надходжень податку на доходи фізичних осіб переважає податок з найманих працівників, який у середньому складає 87,6%.

Надходження від податку з найманих працівників протягом 2011-2013 років поступово зростало з 47,7 млрд. грн. до 61,2 млрд. грн., свідченням такого зростання було збільшення робочих місць, збільшення прожиткового мінімуму на одну працездатну людину, що призвело до збільшення бази оподаткування.

У 2012 році порівняно з 2011 роком надходження від податку з найманих працівників збільшилися з 47,7 млрд. грн. до 53,2 млрд. грн., за рахунок:

– збільшення заробітної плати;

– зростання витрат на оплату праці;

– легалізація виплати заробітної плати;

– позитивні тенденції до зростання доходів низькооплачуваних верств населення через державне підвищення мінімальних соціальних гарантій;

– зростання змішаних доходів домашніх господарств за рахунок індивідуальної підприємницької діяльності.

Протягом досліджуваного періоду у структурі податкових надходжень податку на доходи фізичних осіб незначними надходження були від доходів шахтарів, які в середньому склали 2,3%.

У 2013 році порівняно з 2012 роком частка надходжень з податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами з доходів платника податку інших, ніж заробітна плата, зменшилася з 3,6% до 3,2%. Це пов'язано з тим, що в Україні існують перешкоди для виникнення різних джерел доходів потенційних об'єктів оподаткування. Зокрема, недостатній рівень розвитку фінансового ринку, що стримує зростання доходів фізичних осіб від операцій з фінансовими активами. Таким чином, зростання фіксованого значення податку на доходи фізичних осіб є важливим для механізму оподаткування доходів фізичних осіб та створення умов для підвищення рівня життя більшої чистини населення, що сприяло розширенню бази оподаткування.

Висновки і пропозиції. Отже, податок на доходи фізичних осіб є важливим інструментом формування дохідної частини місцевих бюджетів України. Податок на доходи фізичних осіб посідає першу позицію за значущістю в доходах місцевого бюджету. Реформування податкового законодавства сприяло збільшенню податкових надходжень до бюджету та створило умови для підвищення впливу податку на рівень життя населення. Основним напрямком подальшого удосконалення законодавчої бази у цій сфері має стати зменшення податкового навантаження на соціально незахищені верстви населення та зростання відповідальності платників податку за ухилення від оподаткування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сідельникова Л.П. Оподаткування суб'єктів підприємництва [Текст] : навчальний посібник / Л.П. Сідельникова, Т.В. Чижова, Я.В. Якуша. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2012. – 424 с.
2. Звіт про виконання Державного бюджету України станом на 1 січня 2010-2014 років [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccat.
3. Бюджетний Моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт інституту бюджету та соціально-економічних досліджень. – Режим доступу : www.ibser.org.ua/news/435/lang=ua.

УДК 338.2:330.567.2

Шикина Н.А.
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов
Одесского национального экономического университета

Коцюрубенко А.Н.
преподаватель кафедры финансов
Одесского национального экономического университета

РЕСУРСНАЯ ПОЛИТИКА ДОМОХОЗЯЙСТВА: СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА

В статье рассмотрены особенности управления ресурсами домохозяйства в условиях его становления как полноправного и самостоятельного участника экономических отношений. Авторами раскрыты особенности формирования и использования ресурсов в тактическом и стратегическом аспектах реализации ресурсной политики. Обоснована авторская точка зрения относительно направлений реализации и инструментов, которые могут для этого использоваться.

Ключевые слова: ресурсная политика, домохозяйство, доходы домохозяйств.

Шикіна Н.А., Коцюрубенко Г.М. РЕСУРСНА ПОЛІТИКА ДОМОГОСПОДАРСТВА: СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА
У статті розглянуто особливості управління ресурсами домогосподарства в умовах його становлення як повноправного і самостійного учасника економічних відносин. Авторами розкрито особливості формування і використання ресурсів у тактичному та стратегічному аспектах реалізації ресурсної політики. Обґрунтовано авторську точку зору щодо напрямків реалізації та інструментів, які можуть для цього використовуватися.

Ключові слова: ресурсна політика, домогосподарство, доходи домогосподарств.

Shykina N.A., Kotsyurbenko A.N. HOUSEHOLDS RESOURCE POLICY: STRATEGY AND TACTICS
The features of the household resources management in conditions of its development as a full and independent participant of economic relations are studied. The authors revealed the features of formation and use of resources in strategic and tactical aspects of implementation of the resource policy. The author's point of view regarding implementation components and tools that can be used for this is justified.

Keywords: resource policy, household, household income.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами. Важной составляющей стабильного развития экономики выступают финансовые ресурсы домохозяйств как институционального сектора, который является единственным поставщиком трудовых ресурсов, наибольшим потребителем товаров и услуг и аккумулятором инвестиционных ресурсов экономической системы.

В условиях рыночной экономики управление финансовыми ресурсами домохозяйств является актуальным аспектом как на уровне макрорегулирования – с целью повышения жизненного уровня населения, формирования высокого уровня оплаты труда, привлечения инвестиционных ресурсов населения в экономическую систему и т. д, так и важной составляющей микроуровня, а именно – непосредственного управления со стороны членов домохозяйства с целью повышения эффективности использования финансовых ресурсов, а также всех составляющих ресурсного потенциала домохозяйства, и увеличения доходной базы функционирования домохозяйства как наиболее значимого субъекта финансово-экономических отношений.

Анализ последних исследований и публикаций. Финансовые ресурсы домохозяйств стали объектом обстоятельного исследования как отечественных, так и зарубежных ученых: С. Белозерова, Н. Герониной, В. Глухова, Т. Кизимы, Д. Нехайчука, Г. Тарасюка, И. Санько, В. Суркина, С. Юрия и других.

Исследованию современных тенденций формирования и использования финансовых ресурсов домохозяйств в Украине посвящено много научных трудов ученых-экономистов. В частности, особенности формирования доходов домохозяйств исследовали С. Каламбет, С. Панчишина, Н. Холод; проблемы инвестирования сбережений домохозяйств раскрывали А. Берегуля, С. Ватаманюк, Ю. Янель.

Цели статьи. Управление ресурсами домохозяйства обуславливает необходимость разработки действий как стратегического, так и тактического характера, что определяет важность формирования ресурсной политики в сфере финансов домохозяйств.

Изложение основного материала. Домохозяйства аккумулируют значительную часть сбережений, формирующихся в экономике, а также им принадлежит весьма значительная доля получения первичных доходов. Кроме того, осуществляя расходы на потребление, которые являются неотъемлемой частью деятельности каждого домохозяйства, учитывая необходимость воспроизводства рабочей силы, домашние хозяйства формируют потребительский спрос, который имеет непосредственное влияние на развитие экономики страны в целом: домашним хозяйствам принадлежит большая часть потребительских расходов среди всех институциональных секторов экономики.

Функционирование домохозяйства как субъекта финансовых отношений и права собственности на ресурсы дает возможность формирования у домохозяйств финансовых ресурсов. Финансовые ресурсы – это денежные средства, находящиеся в распоряжении домохозяйства, предназначенные для обеспечения нужд членов домохозяйства в потреблении и реализации возможностей домохозяйства по осуществлению накоплений. Финансовые ресурсы домохозяйства можно рассматривать с двух сторон – как финансовую основу формирования общих ресурсов домохозяйства, так и как результат использования имеющихся в распоряжении домохозяйства ресурсов.

Эффективность использования ресурсов домохозяйств определяет необходимость в разработке

ресурсной политики домохозяйства – комплекса мероприятий и системы мер, направленных на координацию действий по аккумуляции, распределению и использованию совокупно всех ресурсов домохозяйства с целью создания благоприятных условий для функционирования всех его членов.

Реализация ресурсной политики домохозяйств как на макро-, так и на микроуровнях связана с необходимостью повышения эффективности использования каждого отдельного ресурса, которым владеет домохозяйство. Такой подход находит отражение в тактическом аспекте ресурсной политики домохозяйства. Это дает возможность выявления проблемных аспектов, которые имеют место, и разработки мероприятий относительно их устранения с целью повышения эффективности использования ресурсов и повышения их отдачи при взаимодействии с другими имеющимися ресурсами.

Домохозяйство как участник экономических отношений является владельцем и поставщиком на рынок определенных ресурсов, реализация которых обеспечивает поступление денежного дохода. В распоряжении домохозяйства, независимо от количества его участников, в той или иной конфигурации (в том числе в зависимости от возраста) могут находиться следующие ресурсы: здоровье, уровень духовного развития, репродуктивная способность, уровень образования, интеллект, способность к труду, предпринимательские способности, финансовые ресурсы, движимое и недвижимое имущество, время.

Практически каждая составляющая ресурсного потенциала домохозяйства (возможно, за исключением уровня духовного развития) в большей или меньшей степени может быть рассмотрена как экономическая категория. Грамотная ресурсная политика домохозяйства предполагает эффективное управление всеми этими составляющими, а также их рациональное использование, в том числе во времени.

Для формирования такой политики прежде всего необходимо оценить вышеперечисленные ресурсы. И здесь мы сталкиваемся с первой сложностью: единицы измерения ресурсов домохозяйств не просто разные (за исключением финансовых ресурсов и движимого и недвижимого имущества, которые могут быть выражены в денежном эквиваленте), для большинства из них вообще не существует единиц измерения. К ним относятся здоровье; уровень духовного развития; репродуктивная способность (человек может иметь такую способность, но в силу различных обстоятельств не реализовать ее вообще либо отсрочить ее реализацию); уровень образования (наличие того или иного диплома не отражает в полном объеме уровень образования) и, наконец, интеллект, уровень которого может проявляться или нет в зависимости от необходимости в тех или иных жизненных ситуациях. При этом актуальным всегда будет оставаться необходимость формирования интеллектуального капитала, как на уровне индивидуума, так и на уровне всего домохозяйства.

Своего рода производными от уровня образования и интеллекта индивидуума можно считать способность мечтать, а также способность определять и формулировать жизненные цели.

В данном контексте целесообразно ввести понятие «жизненное таргетирование индивидуума», под которым понимать:

– комплекс мер, предпринимаемых индивидуумом, направленных на достижение ранее четко сформулированных его жизненных целей;

– процесс формирования жизненных целевых ориентиров индивидуума, которые систематизируют и упорядочивают все его действия как в краткосрочном, так и в долгосрочном периоде жизненного цикла, и который предполагает достижение этих целевых ориентиров.

Жизненное таргетирование индивидуума (домохозяйства) может быть тактическим и стратегическим, в зависимости от уровня и значимости установленной цели, а также от характера действий, необходимых для ее достижения, и может рассматриваться совокупно для всего домохозяйства, даже если оно состоит более чем из одного индивидуума. Именно жизненное таргетирование позволяет не только грамотно определить ресурсную политику домохозяйства, но также упорядочить и систематизировать, в том числе во времени и в поколениях, все действия, от мечты и формулирования цели до ее достижения.

Не всегда однозначно можно оценить способность к труду. Она по-разному будет проявлять себя в зависимости от рода деятельности индивидуума:

- для лиц, работающих по найму;
- для самозанятых и владельцев мелкого бизнеса;
- для представителей крупного бизнеса;
- для инвесторов [1, с. 19].

И если для лиц, работающих по найму, для самозанятых и владельцев мелкого бизнеса в качестве единицы измерения способности к труду (в случае ее реализации) можно использовать продолжительность трудового стажа, то уже представители крупного бизнеса могут непосредственно не заниматься «трудовой деятельностью», а передавать свой бизнес в управление третьим лицам. Что же касается инвесторов, то они, опираясь на уровень своего образования и прежде всего на уровень финансовой грамотности, а также на уровень своего интеллекта (наличие которых можно предположить, исходя из рода их деятельности, даже если не все сделки и не всегда являются удачными), могут быть вообще не вовлечены в «трудовую деятельность», что в большинстве случаев и происходит.

Именно грамотный инвестор способен оценить, куда направлен денежный поток, и что инвестировать необходимо в активы, которые приносят доход, и что рабочее место не является активом (его нельзя продать, сдать в аренду, передать по наследству или получить от него дивиденды), и что, работая по найму, человек создает активы не для себя, а для того, на кого он работает [2, с. 46].

Уникальность домохозяйства связана с тем, что именно данный субъект является монополистом на рынке по предоставлению такого ресурса как рабочая сила. Рассмотрение участниками домохозяйства собственной способности к труду – как определенного товара, требующего реализации, обуславливает необходимость проведения определенных действий, связанных с поиском рынков сбыта данного товара. Такой подход определяет важность акцентирования внимания для членов домохозяйства на целесообразности разработки определенных направлений развития собственного человеческого капитала и поиска возможных комбинаций сочетания знаний и умений в потенциальных сферах трудовой деятельности.

Среди экономистов достаточно широко распространена точка зрения, что акт купли-продажи рабочей силы ничего не имеет в себе особенного и ничем не отличается от купли-продажи какого-либо другого товара. На самом деле особенность такого акта порождает абсолютно разные социальные последствия для тех, кто продает свою способность к труду, и для тех, кто ее покупает.

Как правило, у человека, который продает свою способность к труду, выступая на рынке труда в качестве наемного работника, либо нет других источников дохода (то есть ему больше нечего продать, кроме своей рабочей силы), либо они недостаточны, что обязывает его к поиску дополнительных источников дохода, самым доступным из которых является наемный труд (несмотря даже на высокий уровень безработицы в большинстве стран мира). У такого человека в большинстве случаев есть также возможность заняться бизнесом, но этот путь выбирают далеко не все, так как это предполагает, прежде всего, необходимость взять на себя всю ответственность за благосостояние свое и всей своей семьи, что в том числе психологически намного тяжелее наемного труда, даже с учетом высокого уровня зависимости от работодателя.

Совсем в ином положении находится тот, кто покупает рабочую силу. Для работодателя рабочая сила является товаром не только по сути, но и по форме, ибо в данном случае рабочая сила является источником добавочной стоимости работодателя и его источником его будущих доходов.

Проще всего оценить финансовые ресурсы, движимое и недвижимое имущество. И, как это ни парадоксально, достаточно сложно оценить время, рассматривая его как экономическую категорию. Для этого необходимо использовать целый ряд производных от времени, необходимых для эффективного управления временем:

– бюджет времени;

– управление индивидуальным временем;

– временной ресурс;

– скорость принятия решений, в том числе стратегических;

– своевременность принятия решений;

– оценка рисков, в том числе во времени, принятия и непринятия решений вообще;

– осознание ценности и быстротечности времени;

– временные ориентиры в прошлом, настоящем и будущем;

– эффективное распределение личного и рабочего времени;

– умение планировать время в соответствии с важностью и значимостью поставленных задач;

– резерв времени и др.

Каждая из рассмотренных производных от времени требует отдельного внимания и отдельной оценки ввиду их крайней актуальности, особенно в условиях рыночной экономики и в условиях постоянно ускоряющегося времени.

Формирование и использование финансовых ресурсов домохозяйств, с одной стороны, выступает как следствие функционирования совокупно всех ресурсов, которые находятся в распоряжении домохозяйства, а с другой – формирует основу для улучшения условий функционирования домохозяйства на протяжении всего жизненного цикла из поколения в поколение.

Именно финансовые ресурсы, которые находятся в распоряжении домохозяйства на всех стадиях их функционирования, являются тем уникальным, но не единственным индикатором, который отражает (пусть даже достаточно абстрактно и косвенно) и структуру ресурсного потенциала домохозяйства, и уровень рациональности его использования.

Исследуя финансовые ресурсы домохозяйства, можно совокупно оценить ситуацию в государстве в целом. Рассмотрим эти показатели на примере Украины.

По состоянию на конец 2011 года, в Украине доходы только 29,4% населения в месяц составляли более 1920 гривен (≈240 дол. США), включая 10 всемирно признанных миллиардеров и 200 официально признанных миллионеров [3].

Можно предположить, что это именно та часть населения, которая правильно управляет своими ресурсами, ориентируется во времени и сумела приспособиться к рыночной экономике. При этом нельзя не отметить, что 240 дол. США – это очень скромный доход по уровню жизни в Украине.

Вместе с тем ограниченность ресурсов определяет необходимость повышения эффективности их использования, что обуславливает важность разработки стратегических целей и направлений ресурсной политики домохозяйств. Ведь именно взвешенное и продуманное стратегическое управление может стать основой для выявления резервов и повышения возможностей для улучшения материальной базы домохозяйств.

В стратегическом аспекте ресурсная политика домохозяйств связана с формированием и распределением фондов финансовых ресурсов, полученных в результате использования имеющихся у домохозяйства ресурсов. В обобщенном виде стратегический аспект ресурсной политики связан с обеспечением трех направлений деятельности домохозяйств, а именно:

– обеспечение текущей жизнедеятельности;

– формирование резервных фондов функционирования домохозяйства;

– накопление ресурсов для удовлетворения потребностей в будущих периодах.

Выводы. В мировом сообществе давно сформировалась тенденция оценки уровня развития финансовой системы государства по уровню развития финансов домохозяйств, что является свидетельством уникальности домохозяйства как субъекта финансово-экономических отношений, который одновременно является менее других субъектов защищенным и более других субъектов зависимым от общей экономической ситуации в государстве, а также за его пределами.

Детальный анализ финансовых ресурсов домохозяйств позволяет определить основные проблемы и их причины, а также основные негативные последствия и пути их решения на пути улучшения качества и полноты реализации домохозяйства как субъекта финансово-экономических отношений.

Хорошо продуманная и адаптированная к реальным экономическим условиям стратегия и тактика ресурсной политики домохозяйства может не только обеспечить достойный уровень жизни населения на всех этапах жизненного цикла, начиная с детства и до глубокой старости, но и заложить основы финансовой свободы для будущих поколений. Именно рыночная экономика обязывает каждого индивидуума приспосабливаться к происходящим в экономической среде изменениям, развиваться в соответствии со временем, а иногда, возможно, даже опережать время.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Болотова А. К. Психология организации времени : учебное пособие для студентов вузов / Болотова А. К. – М. : Аспект Пресс, 2006.– 254 с.
2. Кийосаки Р., Флеминг Дж., Кийосаки К. Бизнес XXI века / Р. Кийосаки, Дж. Флеминг, К. Кийосаки ; пер. с англ. С.Э. Борич. – Москва : Бизнес-пресс, 2013. – 128 с.
3. Официальный сайт Государственной службы статистики Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.ukrstat.gov.ua/.

УДК 336.71:339.13

Яценко О.В.
аспірант кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ З КЛІЄНТАМИ ЯК НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ АКТИВ БАНКУ

У статті обґрунтована можливість обліку банками взаємовідносин з клієнтами як нематеріального активу. Автор провів порівняльний аналіз понять «клієнтська база» та «взаємовідносини з клієнтами». Також визначено переваги і недоліки включення вартості взаємовідносин з клієнтами до складу балансу банку.

Ключові слова: банк, маркетингові концепції, клієнтська база, взаємовідносини з клієнтами, нематеріальний актив, стандарти бухгалтерського обліку нематеріальних активів.

Яценко А.В. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ С КЛИЕНТАМИ КАК НЕМАТЕРИАЛЬНЫЙ АКТИВ БАНКА
В статье обоснована возможность учета банками взаимоотношений с клиентами как нематериального актива. Автор провел сравнительный анализ понятий «клиентская база» и «взаимоотношения с клиентами». Также определены преимущества и недостатки включения стоимости взаимоотношений с клиентами в состав баланса банка.

Ключевые слова: банк, маркетинговые концепции, клиентская база, взаимоотношения с клиентами, нематериальный актив, стандарты бухгалтерского учета нематериальных активов.

Yatsenko A.V. CUSTOMER RELATIONSHIP AS AN INTANGIBLE ASSET OF BANK
There is substantiated the possibility of accounting customer relationship as an intangible asset of bank in this article. The author conducted a comparative analysis of the terms 'customer base' and 'customer relationship'. There are also defined advantages and disadvantages of incorporating the value of customer relationships in the bank's balance sheet.

Keywords: bank, marketing concepts, customer base, customer relationship, intangible asset, accounting standards of intangible assets.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена ростом інтересу вчених та практиків до проблем управління взаємовідносинами з клієнтами. Наразі активно впроваджуються окремі елементи концепції клієнтоцентричності банків, зокрема CRM-систем, проте більшість не відрізняє взаємовідносини з клієнтами від клієнтської бази, що негативно відображується на результатах проекту. Будь-який план реорганізації бізнес-процесів передбачає комплексний та системний підхід до управління цими змінами. Враховуючи, що основним ядром клієнтоцентричного маркетингу виступають взаємовідносини з клієнтами, то виникає необхідність їх чіткого визначення для подальшої побудови системи управління ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями взаємовідносин з клієнтами займаються такі відомі вчені, як Ф. Котлер [9] та Я. Гордон [6; 21], якими було обґрунтовано концептуальні особливості маркетингу взаємовідносин. Зокрема, Федірко В.В. проаналізував передумови впровадження маркетингу взаємовідносин в банківську діяльність [19], Кущ С.П. розглянув маркетингові аспекти міжфірмових мереж та особливості маркетингу взаємовідносин в управлінні поставками [3; 8], Петриченко П.А. дослідив генезис концепції маркетингу взаємовідносин [18], Бекарєв А.А. проаналізував інноваційний характер розвитку взаємовідносин між банком та його клієнтами [4], Богданова Е.В. дослідила структуру довіри у взаємовідносинах «банк-клієнт» [5].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на широкий спектр проблем, що досліджуються, проблеми визначення взаємовідносин з клієнтами практично не відображені в економічній літературі. Окрім того, впровадження системи управління взаємовідносинами з клієнтами, як правило, передбачає використання широкого спектру інструментів, які можуть охоплювати не лише взаємовідносини з клієнтами, а й ряд інших елементів – клієнтську базу, корпоративну культуру. Тобто поняття клієнтська та взаємовідносини з клієнтами не розмежовуються.

Постановка проблеми. Метою нашого дослідження є обґрунтування визначення взаємовідносин банку з клієнтами як нематеріальних активів. Для цього необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити місце взаємовідносин з клієнтами в системі функціонування банку;
- надати визначення взаємовідносин з клієнтами як об'єкту управління;
- розглянути розвиток концепції маркетингу взаємовідносин;
- дослідити критерії віднесення активів до складу нематеріальних з точки зору П(С)БО та МСФО;
- оцінити можливість віднесення взаємовідносин до нематеріальних активів згідно зі стандартами бухгалтерського обліку;
- порівняти взаємовідносини банку з клієнтами та клієнтською базою;
- встановити перспективи та недоліки обліку вартості взаємовідносин з клієнтами у складі балансу банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна характеру конкуренції в банківській сфері та економічної ситуації призвела до різкого скорочення кількості нових клієнтів, на яких акцентувала увагу класична теорія та практика маркетингу. Враховуючи вартість залучення нового клієнта доцільно змістити акцент саме на утримання наявних клієнтів банку та розвиток довгострокових відносин з ними. Ключ до утримання покупців, на думку Ф. Котлера, – це надання їм виключної споживчої цінності та боротьба за задоволення потреб клієнтів [9, с. 624]. Ця ідея лежить в основі концепції маркетингу взаємовідносин.

Початок цієї концепції був покладений у 1970-1980 рр. міжнародною групою вчених з Європи (IMP Marketing and Purchasing), до складу якої входили вчені з Франції, Німеччини, Італії, Швеції, Великобританії [8, с. 72]. Виникнення маркетингу взаємовідносин пов'язують з розвитком ринкових структур і новим підходом до розуміння формальних та неформальних зв'язків між організаціями та її партнерами (клієнтами, постачальниками, посередниками тощо).

Сам термін «relationship marketing» вперше був запропонований в 1983 р. Л.Л. Беррі в його роботі «Нові перспективи маркетингу сфери послуг» [3, с. 33].

У табл. 1 представлені основні концепції маркетингу в порядку виникнення та їх особливості на прикладі банків України.

Як видно з табл. 1, розвиток концепцій характеризується зростаючим включенням маркетингових інструментів. Маркетинг взаємовідносин передбачає використання всіх інструментів маркетинг-міксу, включаючи, окрім 4Р, персонал, фізичне середовище та процес надання продукту чи послуги. Особливістю цього підходу є також прагнення установ реалізувати індивідуальний підхід, не відмовляючись від переваг масового маркетингу. Варто також зазначити, що приведені приклади українських банків не означають використання ними тих чи інших маркетингових концепцій. Сучасна практика свідчить, що банки України використовують широкий спектр маркетингових інструментів, проте в певні періоди (наприклад, криза 2008 р.) обмежуються одним інструментом або значно обмежують маркетингову діяльність.

Незважаючи на підвищений інтерес з боку вчених та практиків до маркетингу відносин, серед дослідників немає єдиної точки зору саме на поняття взаємовідносин з клієнтами. Навіть ті вчені, які є основоположниками маркетингу взаємовідносин, не завжди приділяють увагу визначенню терміну взаємовідносини з клієнтами. Найбільш повним та точним, на наш погляд, є визначення Яна Гордона, згідно з яким, «взаємовідносини між підприємствами і клієнтами – це взаємодія цінностей, установок, поведінки і результатів, які клієнти і компанія формують разом в постійній гонитві за новими та взаємними цінностями» [21].

Нами поставлена мета обґрунтувати думку, що взаємовідносини з клієнтами можна вважати нематеріальними активами. Для цього проаналізуємо національні (П(С)БО) та міжнародні (МСФО) стандарти бухгалтерського обліку.

Згідно з П(С)БО 8 [1], нематеріальні активи – це негрошові активи, що не мають матеріальної форми, контролюються підприємством та використовуються більше одного року у виробничій, торговельної та інших видах діяльності, а також в адміністративних цілях, або призначені для здачі в користування (оренду) юридичним та фізичним особам. При цьому нематеріальні активи визнаються такими, якщо:

- існує обґрунтована впевненість, що в результаті його використання підприємство отримає економічну вигоду (прибуток);
- їх вартість може бути достовірно оцінена.

Виходячи з даних вимог, проблему становить лише необхідність достовірної оцінки.

У документах Ради міжнародних бухгалтерських стандартів [20] взаємовідносини з клієнтами розглядаються окремо від клієнтської бази (як списку клієнтів та інформації про них) та вважаються такими, які підвищують цінність організації не лише сьогод-

Таблиця 1

Розвиток концепцій маркетингу та приклади їх реалізації банками України

Роки виникнення	Назва концепції та зміст	Основний інструмент	Приклад реалізації підходу концепції в діяльності банків України
1860-1920	Виробничий маркетинг – підхід до управління маркетингом, відповідно до якого споживачі віддають перевагу широко представленим та доступним по ціні товарам.	Ціна, собівартість продукту чи послуги	Концепція характерна для банківської системи України в період становлення незалежності, а також для невеликих банків
1920-1930	Маркетинг удосконалення товару – підхід до управління маркетингом, який стверджує, що споживачі віддають перевагу товарам кращої якості, ефективності чи максимальних можливостей.	Продукт, послуга	Розрахунково-касове обслуговування ПАТ «Приватбанку», яке, на відміну від інших банків України, відрізняється широким спектром способів оплати та необмежене просторовими та часовими факторами
1930-1960	Маркетинг інтенсифікації комерційних зусиль – підхід до управління маркетингом, відповідно до якого споживачі не будуть купувати товари компанії в достатній кількості, якщо вона не вдасться до спеціальних зусиль по продажам та просуванню.	Просування та канали розповсюдження	Кредитні інспектори в супермаркетах техніки (ПАТ «ОТР Банк», ПАТ «Дельта Банк»), мобільні агенти (ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»)
1960-1980	Концепція чистого маркетингу – підхід до управління маркетингом, згідно якого досягнення цілей організації залежить від розуміння потреб споживачів на цільових ринках та кращих методах їх задоволення.	4Р: продукт, ціна, просування та розповсюдження	Характерно для великих банків України (ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Uni Credit Bank»), які приділяють увагу якості своїх продуктів, розширюють їх спектр за рахунок нових, постійно проводять рекламні заходи та розширюють своє представлення на ринку
1980-1995	Соціально-етичний маркетинг – підхід до управління маркетингом, відповідно до якого компанія, визначивши потреби та інтереси цільового ринку, має задовольнити їх більш ефективно, ніж конкуренти, та при цьому сприяти підвищенню добробуту споживачів та суспільства.	PR за рахунок соціально направлених заходів	Благодійні та соціальні заходи АТ «Укрсиббанк»: благодійний проект «Срібна монетка» для допомоги сім'ям з дітьми з синдромом Дауна; підтримка Київського літературно-меморіального музею М. Булгакова
1995-до сьогодні	Маркетинг взаємовідносин – особлива концепція ведення бізнесу, яка передбачає зміщення акценту на процес створення, підтримки та розширення міцних, повноцінних взаємовідносин зі споживачами та іншими партнерами компанії.	Маркетинг-мікс у поєднанні з індивідуальним підходом	Депозитний конструктор ПАТ «ПУМБ», який дозволяє клієнту самостійно визначити основні умови депозиту: розмір, валюту, можливість поповнення, дострокового зняття, порядок нарахування відсотків

Джерело: розроблено автором на основі [7, с. 45-50; 9, с. 53-58; 10-17]

ні, а й в майбутньому. Згідно з МСФО 38 [22], до нематеріальних активів висуваються наступні вимоги:

- можливість ідентифікації;
- контрольованість;
- можливість отримання в майбутньому економічних вигід.

Стосовно ідентифікації, то об'єкт, визнаний нематеріальним активом, має бути відокремлений або виникає з договірних чи інших юридичних прав. Взаємовідносини з клієнтом є наслідком раніше встановлених договірних зобов'язань. В окремих випадках існує можливість відокремлення взаємовідносин з клієнтами (не слід плутати з клієнтською базою) та передача їх у власність іншій установі (наприклад, купівля окремих відділень RBS іспанським банком Santader [23]).

Установа контролює актив, якщо має право на отримання майбутніх економічних вигід від цього ресурсу, а також на обмеження доступу інших осіб до цих вигід. Варто зазначити, що можливість реалізації права в судовому порядку не є обов'язковою, контроль за активом може бути здійснений також шляхом зберігання цього ресурсу у якості таємниці. На нашу думку, взаємовідносини з клієнтам цілком відповідають цій вимозі.

До майбутніх економічних вигід, пов'язаних з нематеріальним активом, можуть відноситися виручка від продажу продуктів чи послуг, зниження витрат. Розглядаючи взаємовідносини з клієнтами, можна відзначити, що вони приносять обидва види економічних вигід. Згідно з проведеними дослідженнями, залучення одного нового клієнта коштує організації в 6 разів дорожче, ніж обслуговування наявного клієнта. Окрім того, продажі постійним клієнтам в середньому втричі перевищують продуктовий кошик нових клієнтів. Економічна вигода від взаємовідносин з клієнтами може бути пов'язана з реферальним маркетингом: задоволені клієнти розповідають в середньому 4-6 особам про свій досвід роботи з установою [9, с. 604].

Таким чином, ми вважаємо, що взаємовідносини з клієнтом повністю відповідають вимогам до визнання активу нематеріальним згідно з МСФО.

В документах МСФО, які стосуються нематеріальних активів, в прикладах розглядалися як клієнтська база (список клієнтів), так і взаємовідносини з ними, тому ми провели порівняльний аналіз цих термінів, який представлений в табл. 2.

Отже, проведений аналіз в табл. 2 свідчить про суттєві відмінності понять «взаємовідносини з клієнтами» та «клієнтська база». Такий підхід вимагає формування окремої системи управління взаємодією з клієнтами та його обліку.

Переваги включення взаємовідносин з клієнтами до складу балансу банку як нематеріального активу:

- взаємовідносини з клієнтами підвищують ринкову вартість банку; наявність такої статті в балансі банку спрощує оцінку вартості установи для зацікавлених осіб;
- спрощується відстеження динаміки впливу рівня взаємовідносин з клієнтами на фінансовий результат банку;
- використання тієї чи іншої методики дозволить проводити факторний аналіз, а, отже, визначати вузькі місця в системі управління взаємовідносинами банку з клієнтами.

Проте облік взаємовідносин з клієнтами у складі балансу має ряд недоліків:

- наразі більшість методик оцінки взаємовідносин з клієнтами ґрунтуються на аналізі доходу, що отримує банк від клієнту, та не враховується такий фактор, як лояльність, прив'язаність клієнта до установи;
- повноцінні методики оцінки часто враховують велику кількість суб'єктивних та якісних факторів, що одночасно ускладнює проведення дослідження та знижує достовірність результатів;
- є можливість та зацікавленість у маніпулюванні результатами оцінки;
- додаткове навантаження на співробітників відділу досліджень, аналізу чи маркетингу для проведення оцінки; необхідність перебудови IT-систем для збору необхідного масиву вихідних даних;
- розмір нематеріальних активів віднімається від регулятивного капіталу (основного капіталу/ капіталу І-го рівня), що вимагатиме від банків його нарощення за рахунок інших складових [2].

Враховуючи усі переваги та недоліки, облік взаємовідносин банку з клієнтами як нематеріального активу вважаємо на сьогодні недоцільним для банків України. При цьому, на нашу думку, сама оцінка вартості такого активу має проводитися на регулярній основі для комплексного бачення ролі банку для клієнтів, визначення основних недоліків в роботі з клієнтами, використання превентивних заходів щодо незадоволених клієнтів або відтоку клієнтів.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика термінів customer relationship та customer base

Критерій	Клієнтські взаємовідносини (customer relationship)	Клієнтська база (customer base)
Імовірність отримання вигоди/ складність оцінки	Отримання вигоди в майбутньому прямо пов'язано з рівнем взаємовідносин, які в свою чергу залежать від лояльності та залежності клієнта від банку. Оцінка здійснюється щодо стабільності клієнтської бази та можливості продажу додаткових продуктів.	Отримання вигоди оцінюється шляхом екстраполяції даних відносно фінансової цінності клієнта (дохід, який він приносить банку).
Імовірність відчуження	Можливий продаж лише разом зі структурою самого банку або його структурного підрозділу (поглинання, злиття).	Відчуження можливе як у випадку продажу банку (поглинання, злиття), так і шляхом продажу окремих частин клієнтської бази (переманювання, легальний продаж списків клієнтів). В сучасних умовах існують нові способи формування клієнтської бази, зокрема лідогенерація.
Контроль	Практично відсутній. В більшості випадків контролюється лише взаємовідносини з ключовими клієнтами; може оцінити лише менеджер, який веде клієнта.	Внутрішні положення банку регламентують основні індикатори клієнтської бази. Аналіз клієнтської бази проводиться регулярно з використанням баз даних та спеціальних програмних продуктів.

Джерело: розроблено автором на основі [1; 20; 22]

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище ми можемо зробити наступні висновки:

- зростання конкуренції та насиченість банківського ринку призвели до зміщення акценту маркетингової діяльності та пошук шляхів втримання та розвитку клієнта – формування довгострокових взаємовідносин з клієнтами;

- взаємовідносини з клієнтами слід розглядати як взаємодію цінностей, установок та результатів компанії та клієнтів, що створюються разом та перебувають у постійному русі;

- у відповідності до критеріїв П(С)БО та МСФО ми маємо всі підстави визначати взаємовідносини з клієнтами як нематеріальні критерії;

- в той же час вважаємо за недоцільне в сучасних умовах (особливо це стосується української банківської сфери) включати вартість взаємовідносин з клієнтами до балансу банку;

- взаємовідносини з клієнтами носять довгостроковий характер, на чому і мають базуватися методи оцінки їх вартості: враховувати минулі та майбутні грошові потоки клієнта;

- як і клієнтська база, взаємовідносини з клієнтами можуть буди відчужені від банку, але лише в тому разі, якщо процес переходу клієнтів з одного банку в інший буде відбуватися на принципах прозорості, відкритості та з мінімальними втратами для клієнта;

- проте, на наш погляд, оцінка вартості взаємовідносин має проводитись виключно для внутрішніх цілей та не має бути відображена в балансі банку.

Вважаємо за доцільне в подальших дослідженнях проаналізувати методи оцінки взаємовідносин з клієнтами, які будуть враховувати особливості взаємовідносин як активу, що має довгостроковий характер на відміну від клієнтської бази, та визначити інструменти, що дозволять формувати та розвивати відносини «банк-клієнт».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджене Міністерством фінансів України від 2 листопада 1999 р., зі змінами від 9 серпня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/.
2. Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затверджена Постановою Правління НБУ № 368 від 28 серпня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/.
3. Афанасьев А.А. Маркетинговые аспекты развития межфирменных сетей в России / С.П. Кущ, А.А. Афанасьев // Российский журнал менеджмента. – 2004. – № 1. – С. 33-52.
4. Бекарев А.А. Инновации в системе взаимоотношений коммерческого банка с клиентами : дис. … канд. экон. наук : 08.00.10 / Бекарев Андрей Александрович. – Новосибирск, 2002. – 228 с.
5. Богданова Е.В. Структура доверия в отношениях «клиент-банк» / Е.В. Богданова // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Том VIII. – № 1. – С. 86-96.
6. Гордон Я. Маркетинг партнерских отношений: пер. с англ. / Я. Х. Гордон; Пер. под ред. О.А. Третьяк. – СПб. : Питер, 2001. – 384 с.
7. Завадська Д.В. Маркетинг у банку: теорія та методологія / Д.В. Завадська, Л.В. Жердецька, Л.В. Кузнєцова. – Одеса : Видавництво «Атлант», 2010. – 717 с.
8. Кущ С.П. Отношенческие аспекты современной теории промышленного маркетинга / С.П. Кущ // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2006. – № 2. – С. 71-78.
9. Основы маркетинга / Г. Армстронг, В. Вонг, Ф. Котлер, Дж. Сондерс. – [4-е изд.]. – М. : ООО «И.Д.Вильямс», 2010. – 1200 с.
10. Офіційний сайт банку ПАТ «Дельта банк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://deltabank.com.ua/.
11. Офіційний сайт банку ПАТ «ОТР Банк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.otpbank.com.ua/.
12. Офіційний сайт банку ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://privatbank.ua/.
13. Офіційний сайт банку ПАТ «ПУМБ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pumb.ua/.
14. Офіційний сайт банку ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aval.ua/.
15. Офіційний сайт банку ПАТ «Укрексімбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eximb.com/.
16. Офіційний сайт банку ПАТ «Укрсиббанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrsibbank.com/.
17. Офіційний сайт банку ПАТ «UniCredit Bank» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unicredit.ua/.
18. Петриченко П.А. Генезис маркетингу взаємин: теорії, школи та моделі / Павло Анатолійович Петриченко // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету «Наука й економіка». – 2014. – № 1(33). – С. 82-89.
19. Федірко В.В. Маркетинг відносин як сучасна концепція банківського маркетингу / Вікторія Володимирівна Федірко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2008. – Вип. 237. – Т. IV. – С. 861-868.
20. Customer-Related Intangible Assets (Agenda Paper 4) [Online resource]. – Access mode : http://www.ifrs.org/.
21. Gordon I. Measuring Customer Relationship: What Gets Measured Really Does Get Managed // Ian Gordon [Online resource]. – 2003. – Access mode : http://iveybusinessjournal.com/.
22. IAS 38 Intangible Assets as issued at 1 January 2012 [Online resource]. – Access mode : http://www.ifrs.org/.
23. RBS could sue Santander as deal failure could cost bank £1bn [Online resource]. – 2012. – Access mode : http://www.telegraph.co.uk/.

СЕКЦІЯ 9
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.37

Будько О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Дніпродзержинського державного технічного університету

РОЗВИТОК ТА НЕОБХІДНІСТЬ СКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті розкрито актуальність складання інтегрованої звітності. Проаналізовано важливі етапи становлення нефінансової звітності. Наведена характеристика та здійснено порівняльний аналіз найбільш поширених стандартів (керівництв) щодо складання нефінансової звітності. Окреслені труднощі та визначено переваги формування інтегрованої звітності. Вказані перспективи в розвитку інтегрованої звітності.

Ключові слова: інтегрована звітність, нефінансова звітність, стандарти, звітність у сфері сталого розвитку, Міжнародний стандарт інтегрованої звітності, принципи звітності.

Будько О.В. РАЗВИТИЕ И НЕОБХОДИМОСТЬ СОСТАВЛЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЕТНОСТИ
В статье раскрыта актуальность составления интегрированной отчетности. Проанализированы важные этапы становления нефинансовой отчетности. Дана характеристика и осуществлен сравнительный анализ наиболее распространенных стандартов (руководств) относительно составления нефинансовой отчетности. Обозначены трудности и определены преимущества формирования интегрированной отчетности. Указаны перспективы в развитии интегрированной отчетности.

Ключевые слова: интегрированная отчетность, нефинансовая отчетность, стандарты, отчетность в сфере устойчивого развития, Международный стандарт интегрированной отчетности, принципы отчетности.

Budko O.V. THE DEVELOPMENT AND THE NEED FOR INTEGRATED REPORTING
The article has revealed the relevance of compilation of the integrated reporting. Important stages of development of non-financial reporting have analyzed. The description and comparative analysis of the most widespread standards (guidelines) for making non-financial reporting have contained. Certain difficulties and advantages of forming integrated reporting have identified. The perspectives in the development of integrated reporting have listed.

Keywords: integrated reporting, non-financial reporting, standards, reporting of sustainable development, International integrated reporting standards, principles of reporting.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин, які передбачають інтеграційні процеси вітчизняних підприємств зі світовим співтовариством, особливої актуальності набуває процес формування обліково-аналітичної інформації, придатної для прийняття ефективних та якісних управлінських рішень як на короткий період, так і в довгостроковій перспективі. Відбувається зміна поглядів на склад і структуру фінансової звітності, яка донедавна розглядалася як головне джерело інформації для користувачів з метою прийняття ними відповідних рішень.

Проте процеси, що відбуваються у суспільстві та мають вплив на ведення бізнесу, обумовлюють необхідність трансформації звітності, яка буде об'єднувати фінансові і нефінансові звіти в єдину модель та структурувати стратегічні завдання компанії, орієнтуватися на підвищення якості взаємодії із зацікавленими сторонами. Саме таку інформацію і зможе надати інтегрована звітність, яка на сучасному етапі розвитку економіки ще не отримала широкого розповсюдження через інноваційність моделі та відсутність нормативно-правової основи, а, відтак, і досвіду її складання. На сьогодні існує ряд підходів до змісту, складу і структури інтегрованої звітності, які обумовлені історичними етапами її становлення і розвитку. Відсутній єдиний погляд, що враховував би досвід Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), тим самим забезпечивши цілісну модель, яка б не просто поєднувала фінансові та нефінансові показники, а забезпечувала їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам формування інтегрованої звітності та окремим її складовим і показникам присвятили свої праці вітчизняні і зарубіжні дослідники: Т.В. Давидюк, І.В. Замула, І.В. Жиглей, Р.О. Костирко, О.А. Лаговська, І.М. Ложніков, Н.О. Лоханова, М.І. Сидорова, К.В. Сорокіна, О.М. Сорокіна, Т.В. Шимоханська та ін.

Так, Н.О. Лоханова розглядає інтегровану звітність як продукт цілісної обліково-аналітичної системи [1, с. 50-56]. Ложніков І.М. окреслює вимоги до змісту та визначає обсяг інтегрованої звітності [2]. Сорокіна К.В. досліджує інтегровану звітність як нову модель звітності для бізнесу та аналізує принципи її складання [3, с. 21-24]. Переваги та недоліки застосування інтегрованої звітності розглядаються Лаговською О.А. [4, с. 33-36].

Сорокіна О.М. звертає увагу на актуальність складання соціальної звітності як способу зростання відкритості господарюючих суб'єктів перед суспільством, державою, один перед одним [5, с. 297]. Питанням формування соціальної звітності як інструменту управління людським капіталом присвячено дослідження Давидюк Т.В. [6].

Виділення об'єктів бухгалтерського обліку, пов'язаних з екологічною діяльністю і соціальною відповідальністю, здійснено у фундаментальних працях Замули І.В. та Жиглей І.В. [7; 8].

Сидоровою М.І. розроблена послідовність процедур формування звітності, яка включає нефінансові показники оцінки розвитку бізнесу [9, с. 34-36].

Шимоханська Т.В. запропонувала концептуально-інституційну модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства, яка спрямована на отримання необхідної та достовірної інформації користувачами звітності [10, с. 33-36].

У той же час проблеми формування інтегрованої звітності, визначення її складу, структури, методології формування залишаються актуальними і такими, що потребують подальшого дослідження та вивчення сучасної моделі звітності, яка б надавала можливість отримувати необхідну інформацію про ключові показники та здійснювати оцінку бізнесу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз етапів розвитку інтегрованої звітності, обґрунтування необхідності розробки її методологічного забезпечення та визначення її місця в інформаційному забезпеченні для користувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтегрована звітність – це поєднання елементів як фінансової, так і нефінансової звітності. Нефінансова звітність – це інструмент соціально відповідального бізнесу (СВБ), який надає інформацію про вплив компанії на суспільство, економіку та навколишнє середовище, описуючи діяльність компанії у відповідному суспільному контексті. В Україні 38 компаній випустили 38 нефінансових звітів протягом 2005-2010 рр., 7 звітів підготовлено відповідно до міжнародної системи GRI (ДТЕК, Надра Банк (два звіти), Оболонь, СКМ (два звіти), Метінвест), 10% компаній зі 100 найбільших оприлюднюють нефінансові звіти, у розвинених країнах – 80% [11].

Як зазначає експерт Спільноти СВБ В. Воробей, зазвичай фінансова та нефінансова звітність оприлюднюються окремо, суттєво різняться за форматом і виконують різні цілі. Фінансова звітність має чітко визначену мету – інформування акціонерів, кредиторів, інвесторів та регуляторів, нефінансова звітність – інформування ширшого кола зацікавлених сторін, зокрема працівників, громадських організацій, органів влади, експертів. За останні роки кілька процесів (зростання потреби з боку учасників фінансових ринків у розумінні впливу бізнес-моделі компанії на створення доданої вартості у довгостроковому періоді, розуміння керівництвом компаній необхідності посилення взаємозв'язку стратегії соціально відповідального бізнесу і фінансових рішень як всередині, так і ззовні компанії) підштовхують компанії та експертне середовище до пошуку формату звітності, який краще інтегрує як фінансову, так і нефінансову звітність – цей формат і є інтегрованою звітністю [12].

Перші спроби складання нефінансової звітності були зроблені в Європі в 70-х роках XX ст. Ці документи з'явилися внаслідок певних ситуацій, які відбувалися в компанії (наприклад, незадоволення працівниками умовами праці) або за її межами (претензії з боку громадських організацій щодо її діяльності). За цих умов нефінансові звіти виступали як джерело інформування зацікавлених осіб.

З розвитком методології звітності нефінансова звітність почала виступати як засіб зв'язків з громадськістю (PR) і реклами. Ця особливість простежується в нефінансових звітах і на сьогодні. А вже в 1990-х рр. був сформований підхід, згідно з яким, нефінансовий звіт виступає як засіб планування і оцінки на майбутнє.

Так, у 1993 році з'являється публікація «Корпоративна екологічна звітність: вимір прогресу та індустрії в напрямку сталого розвитку» (Програма ООН з охорони навколишнього середовища, UNEP).

У 1996 році розроблені стандарти Саншайн, які хоча і називалися стандартами, проте статусу обов'язкових до використання не отримали. Ці документи передбачають формування щорічного корпоративного звіту для зацікавлених сторін.

У 1997 році була заснована Глобальна ініціатива зі звітності (GRI), якою була опублікована перша версія Керівництва зі звітності в сфері сталого розвитку.

У 1998 році був створений стандарт SA 8000 «Соціальна відповідальність», який визначає норми відповідальності компанії в сфері умов праці.

У 1999 році британським Інститутом соціальної і етичної звітності розроблено стандарт «Account Ability 1000» (AA 1000), який орієнтований на оцінку результатів діяльності підприємств з етичних позицій та пропонує комплекс показників і процедур проведення соціального аудиту.

Перші інтегровані звіти з'явилися всередині 2000-х років. На Міжнародному конкурсі «Corporate Register» в 2007 році була оголошена номінація «Кращий інтегрований звіт».

У 2010 році був прийнятий стандарт ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності», який є керівництвом щодо принципів, які лежать в основі соціальної відповідальності, основної тематики і проблем соціальної відповідальності, а також способів інтеграції соціально відповідальної поведінки в стратегії, практики і процеси діяльності організації.

Питання інтегрованої звітності також активно обговорювалися на конференції Глобальної ініціативи зі звітності, яка відбулася у 2010 році в Амстердамі. У цьому ж році Глобальна ініціатива зі звітності і Проект «Звітність для сталого розвитку» під егідою принца Уельського всі напрацювання в сфері формування інтегрованої звітності передали створеному Міжнародному комітету з інтегрованої звітності, який зосередився на розробці Міжнародного стандарту з інтегрованої звітності. В липні 2012 року були представлені попередні тези Міжнародного стандарту з інтегрованої звітності, у вересні 2012 р. – проект прототипу. А вже у грудні 2012 р. був опублікований Прототип Стандарту. Передбачається, що до 2015 року стандарт буде визнано на міжнародному рівні.

В окремих країнах (Франції, Норвегії, Швеції, Данії, Голландії, Фінляндії) розкриття інформації в економічній, екологічній і соціальній сферах діяльності компанії є обов'язковим, зафіксованим на законодавчому рівні [13].

В Україні підготовка нефінансових звітів є добровільною, а тому в ній зацікавлені, як правило, підприємства-лідери, для яких це є частиною корпоративної культури. За даними Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності», питання підготовки нефінасових звітів є актуальним для України, про що заявили 86% респондентів [14, с. 20]. В той же час основною проблемою, з якою стикається будь-яке підприємство, зацікавлене в такому звіті, є вибір підходу, в основі якого лежали б доцільні принципи розкриття інформації, змістовний набір показників. При цьому обсяг інформації має бути таким, щоб поряд з демонстрацією стратегії підприємства не надавалася б інформація, що несла б в собі загрозу з боку конкуруючих підприємств.

Компанії можуть використовувати при підготовці нефінансових звітів ряд керівництв і рекомендацій, керуючись при цьому власною оцінкою доцільності використання того чи іншого документу. На сьогодні компанії найчастіше використовують:

- Керівництво із звітності в сфері сталого розвитку, розроблене Глобальною ініціативою зі звітності (GRI);

- Глобальний договір (Global Compact) – стандарт ведення бізнесу, який визначає загальні базові принципи в сфері прав людини, умов праці, охорони навколишнього середовища і протидії корупції;

- стандарт «Account Ability 1000» (AA 1000);

- ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності»;

Міжнародним комітетом з інтегрованої звітності підготовлена модель інтегрованої звітності, в основі якої лежать п'ять основних принципів і шість змістовних елементів. До цих основних принципів відносяться [6]:

1) стратегічна спрямованість – інтегральний звіт повинен бути поглядом на стратегію суб'єкта господарювання;

2) пов'язаність інформації – інтегральний звіт повинен відображати взаємозв'язок і взаємозалежність між компонентами, які мають суттєве значення для здатності підприємства створювати вартість з часом;

3) орієнтація на майбутнє – інтегрований звіт представляє очікування керівництва на майбутнє, а також інші відомості, які дозволять користувачам звіту зрозуміти і оцінити перспективи організації і невизначеності, з якими вона зустрічається;

4) реагування і залучення зацікавлених сторін – в інтегрованій звітності повинен подаватися погляд на якість відносин підприємств з ключовими зацікавленими сторонами, а також те, в якій мірі підприємство розуміє та бере їх до уваги і реагує на законні потреби, інтереси і очікування;

5) стисліть, надійність і суттєвість – в інтегрованому звіті повинна подаватися достовірна інформація в такому обсязі, який може мати вплив на оцінку здатності підприємства створювати вартість в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Ці принципи є дискусійними, оскільки не затверджені офіційно, а містяться в документі, який містить первинні пропозиції з розвитку інтегрованої звітності.

До змістових елементів віднесено огляд організаційної структури і бізнес-моделі, середовище, в якому працює компанія (в тому числі ризики і можливості), стратегічні цілі і стратегія досягнення цих цілей, корпоративне управління і система винагород, виробничі показники, прогноз на майбутнє.

Джерелом підходу до складання нефінансової звітності на сьогодні можна вважати Керівництво зі звітності у сфері сталого розвитку, розроблене Глобальною ініціативою зі звітності (Global Reporting Initiative, GRI). Глобальна ініціатива зі звітності запропонувала авторитетне і таке, яке застосовують у практиці суб'єкти господарювання незалежно від їх розміру, галузі або розташування керівництво зі звітності у сфері сталого розвитку.

Керівництво GRI – це документ, що передбачає детально розроблений підхід до формування звітності, яка відображає економічну, екологічну і соціальну результативність. При цьому виділення трьох окремих аспектів є умовним – при підготовці звіту вони повинні розглядатися у взаємозв'язку. На сьогодні використовується Керівництво у версії GRI 3 та GRI 3.1, згідно з якими при підготовці звітності у сфері сталого розвитку використовуються принципи [15]:

1) охоплення зацікавлених сторін – означає, що компанія, яка готує звіт, має виявити зацікавлені сторони в її діяльності та пояснити, яким чином їх очікування та інтереси були враховані при підготовці звіту;

2) суттєвість передбачає висвітлення тих сфер діяльності підприємства, які мають суттєвий вплив на економіку, навколишнє середовище та суспільство або можуть суттєво вплинути на рішення зацікавлених сторін;

3) контекст сталого розвитку – звіт повинен показувати результати своєї діяльності у світлі вимог і обмежень, пов'язаних з використанням природних і соціальних ресурсів на місцевому, регіональному і глобальному рівнях;

4) повнота – наявність достатньої кількості показників з тим, щоб відобразити суттєвий вплив на економіку, навколишнє середовище, суспільство і дати зацікавленим сторонам можливість оцінити результати діяльності підприємства;

5) збалансованість – необхідність відображення у звіті як позитивних, так і негативних аспектів результативності підприємства з метою можливості обґрунтованої оцінки загальної результативності;

6) співставність – інформація повинна бути представлена таким чином, щоб дозволити зацікавленим сторонам аналізувати зміни в результативності підприємства і дати можливість аналізу в порівнянні з іншими підприємствами;

7) точність – інформація, яка відображена у звіті повинна бути виміряна таким способом, який забезпечить можливість зацікавленим сторонам зробити відповідні висновки відносно результативності діяльності;

8) своєчасність – звітність складається і подається на підставі регулярного графіку, а інформація, яка в ній подається, є доступною для зацікавлених сторін в необхідний час для прийняття ними рішень;

9) ясність – інформація повинна оприлюднюватися у формі, яка є зрозумілою і доступною для зацікавлених сторін;

10) надійність – інформація і процеси, які використані для підготовки звіту повинні бути зібрані, документовані, складені, проаналізовані та розкриті таким чином, який забезпечить якість і суттєвість інформації.

Використовуючи ці принципи, підприємство може самостійно визначати структуру і зміст звіту. Перелік цих принципів дещо ширший за рекомендований Міжнародним комітетом з інтегрованої звітності.

Вихід у травні 2013 року версії GRI 4 передбачає в майбутньому перехід з попередніх версій з метою створення глобальної системи, яка забезпечить стандартизований підхід до побудови прозорого і послідовного процесу підготовки звітності у сфері сталого розвитку [16]. Також завданням цієї версії керівництва є забезпечення умов для переходу компаній до підготовки більш актуальних та достовірних звітів у сфері сталого розвитку, сконцентрованих на розкритті питань, істотних для них, а також для зацікавлених сторін.

Слід вказати, що це Керівництво не є кодексом або набором принципів поведінки, інструкцією по розробці внутрішньої системи управління чи методологією підготовки звітності, а лише допомагає підприємствам у складанні збалансованої картини їх економічної, екологічної і соціальної результативності, сприяє підготовці співставних звітів та оцінці результативності підприємств у сфері сталого розвитку.

Міжнародною Радою з інтегрованої звітності у 2013 році був опублікований проект Міжнародного стандарту інтегрованої звітності, яким передбаче-

но такі принципи складання інтегрованої звітності: стратегічна спрямованість та орієнтація на майбутнє, пов'язаність інформації, відповідна реакція зацікавлених сторін, суттєвість і чіткість, надійність і повнота, послідовність і співставність. Як бачимо, цей проект втілив в собі попередні напрацювання Міжнародного комітету з інтегрованої звітності та Глобальної ініціативи зі звітності [17].

При розробці Міжнародного стандарту інтегрованої звітності до основи, створеної Міжнародним комітетом з інтегрованої звітності, можуть бути додані також такі принципи, як доцільність та своєчасність.

Прийняття Міжнародного стандарту інтегрованої звітності передбачає врахування досвіду при складанні звітності різних видів. Розробка та впровадження Міжнародного стандарту інтегрованої звітності означає необхідність консолідації стандартів підготовки соціальної звітності та звітності про сталий розвиток (Глобальний договір ООН, IIRC, GRI, SA 8000) і Міжнародних стандартів фінансової звітності. Саме поєднання підходів щодо складання фінансової звітності і звітності зі сталого розвитку (соціальний розвиток) буде передумовою створення порядку складання інтегрованої звітності, яка забезпечить зміцнення відносин з інвесторами та іншими зацікавленими сторонами, операційний контроль і управління фінансовими ризиками, підвищення прозорості та достовірності поданої інформації.

Висновки. Отже, перевагами інтегрованої звітності є можливість кращого узгодження даних звітів з потребами інвестора, доступність більш точних даних нефінансового характеру, вищий рівень довіри у відносинах із зацікавленими сторонами, краще управління ризиками, краще визначення можливостей, покращання іміджу компанії. В той же час є і недоліки при формуванні інтегрованої звітності: відсутність форм надання звітності, необхідність наявності спеціалістів високого рівня для складання інтегрованої звітності, трудомісткий і витратний процес переходу від звичайного виду звітності до інтегрованої, складність оцінки нефінансових активів.

У перспективі після прийняття офіційної міжнародної структури інтегрованої звітності кількість інтегрованих звітів повинна значно збільшитися, хоча підприємства можуть зіткнутися з проблемою слабкого розвитку внутрішньокорпоративних систем обліку даних. Це буде вимагати законодавчого забезпечення на вітчизняному рівні змісту, порядку складання, строків подання інтегрованої звітності, яка забезпечить не тільки оцінку поточного стану діяльності підприємства, але і можливість прогнозування його роботи в майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лоханова Н.О. Інтегрована звітність як продукт цілісної обліково-аналітичної системи / Н.О. Лоханова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 4(47). – С. 50-56.
2. Ложников И.Н. Важнейшие тенденции развития бухгалтерского учета [Электронный ресурс] / И.Н. Ложников // Вестник бухгалтера московского региона. – 2011. – № 1. – Режим доступу : http://www.ipbmr.ru/?page=vestnik_2011_1_lozhnikov2.
3. Сорокина Е.В. Принципы формирования отчетных показателей в области устойчивого развития / Е.В. Сорокина // Известия ИГЭА. – 2012. – № 3(83). – С. 19-25.
4. Лаговская Е.А. Интегрированная модель отчетности: преимущества и недостатки применения / Е.А. Лаговская // Вестник Брестского государственного технического университета. – 2012. – № 3. – С. 33-36.
5. Сорокина Е.М. Социальная отчетность организаций / Е.М. Сорокина // Бухгалтерський облік, економічний аналіз та контроль в умовах формування і розвитку сучасних концепцій управління : тези виступів XII Міжнар. наук. конф. – Житомир : ЖДТУ, 2013. – С. 297-299
6. Давидюк Т.В. Социальная отчетность в Украине как инструмент управления человеческим капиталом / Т.В. Давидюк // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 3(21). – С. 96-101.
7. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : [монографія] / І.В. Замула. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 440 с.
8. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку : [монографія] / І.В. Жиглей. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 496 с.
9. Сидорова М.И. Развитие моделей бухгалтерского учета в условиях современных информационных технологий : автореф. дис. … на соискание уч. степени докт. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / М.И. Сидорова. – Москва, 2013. – 44 с.
10. Шимоханская Т.В. Совершенствование методологи учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития организаций : автореф. дис. … на соискание уч. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Т.В. Шимоханская. – Москва, 2011. – 51 с.
11. Воробей В., Журовська І. Нефінансова звітність [Електронний ресурс] / В. Воробей, І. Журовська // Портал спільноти «Соціально відповідальний бізнес» – Режим доступу : http://www.svb.org.ua/publications/csrreporting.
12. Воробей В. Інтегрована звітність. Аналітичний огляд (липень 2013 р.) [Електронний ресурс] / В. Воробей // Портал спільноти «Соціально відповідальний бізнес» – Режим доступу : http://www.svb.org.ua/sites/default/files/csr_ukraine_white_paper_2013_july_integrated_reporting.pdf.
13. Антонов Д.П. Отчетность в области устойчивого развития – шаг к идеальному корпоративному отчету [Электронный ресурс] /Д.П. Антонов// Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. – 2012. – № 2. – Режим доступа : http://gaap.ru/articles/.
14. Костирко Р.О. Інтегрована модель звітності компаній: передумови, принципи, складові / Р.О. Костирко // Економіка України. – 2013. – № 2(615). – С. 18-28.
15. Руководство по отчетности в области устойчивого развития [Электронный ресурс] / Сайт Global Reporting Initiative. – Режим доступа : https://www.globalreporting.org/.../Russian-G3-Reporting-Guidelines.pdf.
16. На один шаг ближе к интегрированной отчетности. Новый подход в 21 веке [Электронный ресурс] / Gaap.ru. Теория и практика управленческого учета. – Режим доступу : http://gaap.ru/news/122032/.
17. Международный комитет по интегрированной отчетности (IIRC) публикует для обсуждения проект концепции интегрированной отчетности [Электронный ресурс] / Вестник МСФО. – 2013. – № 6. – Режим доступа : http://www.pwc.ru/ru/ifrs/bulletin.jhtml.

УДК 657.445:330.522.4

Венгерук Н.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту
Національного університету біоресурсів і природокористування

ОЦІНКА ЗАПАСІВ: ВІДОБРАЖЕННЯ РЕАЛЬНОЇ ВАРТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню проблем оцінки запасів. Виявлено необхідність уточнення дооцінки запасів та вибору оптимального методу оцінки запасів при їх вибутті. Запропоновано шляхи вирішення вказаних проблем.
Ключові слова: оборотні активи, запаси, оцінка, балансова вартість, реальна вартість реалізації, фінансова звітність.

Венгерук Н.П. ОЦЕНКА ЗАПАСОВ: ОТОБРАЖЕНИЕ РЕАЛЬНОЙ СТОИМОСТИ
Статья посвящена исследованию проблем оценки запасов. Выявлена необходимость уточнения дооценки запасов и выбора оптимального метода оценки запасов при их выбытии. Предложены пути решения указанных проблем.
Ключевые слова: оборотные активы, запасы, оценка, балансовая стоимость, реальная стоимость реализации, финансовая отчетность.

Vengeruk N.P. ESTIMATION OF THE STOKS: DISPLAYING OF THE ACTUAL VALUE
This article is devoted to the problems of stock assessment. Revealed the need to clarify revaluation of inventories and selecting the optimal method of valuation of inventories at their disposal. The ways of solving these problems.
Keywords: current assets, inventories, valuation, book value, the real cost of implementation, the financial statements.

Постановка проблеми. Зважаючи на необхідність удосконалення системи управління господарським механізмом, виникає потреба нового підходу до дослідження питання раціонального використання оборотних активів. Адже серед економічних ресурсів підприємства, що значною мірою впливають на їх розвиток, оборотні активи займають значну питому вагу, їх раціональне використання суттєво підвищує ефективність виробництва. Запаси у виробництві, поряд з готовою продукцією, дебіторською заборгованістю, грошовими коштами на рахунках у банках і в касі являються основними елементами оборотних активів підприємства, є найнеобхіднішими засобами для безперервності виробничого процесу підприємства і забезпечення його платоспроможності. Існуючі на сьогодні методи оцінки майна підприємства не завжди є об'єктивними та часто призводять до не відповідності облікових даних фактичним. Особливо це стосується оцінки запасів. Сьогодні існує необхідність застосування методики, яка дозволила б на дату балансу показувати реальну вартість запасів, мінімізувати витрати, а також більш об'єктивно визначати собівартість продукції.

Для прийняття обміркованих економічних рішень як у межах кожного окремого суб'єкта господарювання, так і у межах всієї держави, необхідно мати достовірні дані про економічне становище об'єкта керування. Саме бухгалтерський облік є тією наукою, котра відображає господарські процеси та їх результати у вартісному вираженні. Саме на підставі даних бухгалтерської звітності приймаються відповідальні управлінські рішення, які повинні забезпечувати успішне ведення господарської діяльності та економічний розвиток об'єкта господарювання. Одне з основних місць в інформаційній системі бухгалтерського обліку займає інформацію про стан, оцінку та правильність використання оборотних активів і запасів в тому числі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з оцінкою активів, досліджувала значна кількість вчених, таких як Чалий І.Г., Кірейцев Г.Г., Жук В.М., Ковальов В.В., Кірей О.В., Малюга Н.М., Огійчук М.Ф., Палій В.Ф., Соколов Я.В., Савченко В.Я., Савчук В.К. та ін. Однак, беручи до уваги зміни в економіці, реформування в системі бухгалтерського обліку, незважаючи на велику кількість публікацій з даного питання, невирішеними та суперечливими залишаються проблеми оцінки деяких видів активів, зокрема запасів.

Метою статті є вивчення методів оцінок активів та надання рекомендацій щодо вибору найбільш оптимального з них на сучасному рівні розвитку економіки та стану бухгалтерського обліку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оборотні активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, а також інші активи, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу чи дванадцяти місяців з дати балансу. Проте найбільша частка оборотних активів знаходиться у виробничих запасах. Це пояснюється необхідністю забезпечення безупинності виробництва, яке, в свою чергу, може бути забезпечене за різного обсягу запасів матеріальних цінностей. Але оскільки створення надлишку цих запасів з економічного погляду є заморожуванням коштів, то стає очевидним, що найбільший господарський ефект досягається за їх мінімальної величини, достатньої для нормального функціонування виробництва.

Згідно з п. 4 П(С)БО 9 «Запаси», запасами визнаються активи, які:

- утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою [3].

Оцінка запасів, відповідно до П(С)БО, відбувається наступним чином:

- придбані або вироблені запаси зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю згідно з п. 8 П(С)БО 9;
- на дату балансу запаси відображаються в бухгалтерському обліку і звітності за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації згідно з п. 24 П(С)БО 9;
- при відпуску запасів у виробництво, продаж та іншому вибутті оцінка їх здійснюється за одним з таких методів: ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів; середньозваженої собівартості;

собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативних затрат; ціни продажу згідно з п. 16 (П(С)БО 9 [3].

Такий метод обліку, на наш погляд, є дещо некоректним, якщо буде здійснюватися порівняння звітності підприємств чи порівняння з певними показниками.

Як вказано у п. 28 (П(С)БО 9, за даним методом вартість запасів на дату балансу може лише дооцінюватися у межах суми попередньої уцінки. А якщо вартість запасів, які не використовуються тривалий час, значно зросла чи підприємство придбало їх за ціною нижче реальної чистої вартості реалізації, то воно не має права її дооцінити і максимальною ціною за якою можуть вони відображатися в обліку є їх первісна вартість. А це, у свою чергу, спричиняє заниження балансової вартості, що відіграє значну роль при оцінці фінансової привабливості інвестором чи кредитором (рис. 1). Адже підприємство, що придбало запаси, вартість яких постійно зростає, за більшою ціною відобразить у балансі більшу їх вартість (таблиця 1).

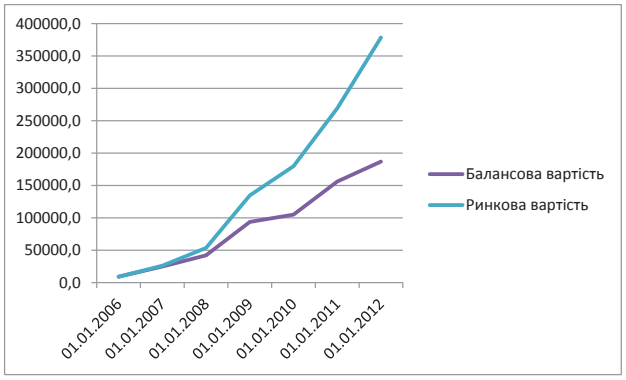

Рис. 1. Порівняння балансової та ринкової вартості запасів на підприємстві

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне дозволити підприємствам здійснювати дооцінку запасів до справедливої вартості (чистої вартості реалізації) не лише у межах їх попередньої уцінки, а й за її межами, так як це дозволить в даних обліку відображати більш об'єктивну інформацію. Її доцільно було б проводити, використовуючи Дт рахунка запасів та Кт 41 «Капітал у дооцінках» чи 42 «Додатковий капітал».

Використовуючи даний метод дооцінки запасів, їх вартість виглядатиме наступним чином (табл. 2, рис. 2).

Як бачимо з таблиці, у кінці року підприємство, переоцінюючи вартість запасів, зводить до мінімуму вплив фактора часу, що в свою чергу підвищує ефективність інформації.

Наступним питанням є оцінка вибуття запасів, яка в умовах їх постійного руху вимагає своєчасного дослідження та удосконалення. Зараз в Україні діє 5 методів оцінки вибуття запасів. За двома з них, а саме методом ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів

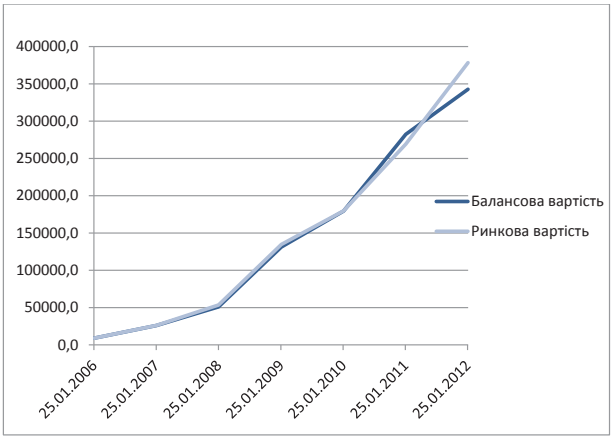

Рис. 2. Дооцінка запасів золота на підприємстві

Таблиця 1

Порівняння балансової вартості запасів двох підприємств

Дата	Курс золота НБУ, за 1 грам	Перше підприємство				Друге підприємство			
		куплено		залишок		куплено		залишок	
		грам	вартість, грн	грам	вартість, грн	грам	вартість, грн	грам	вартість, грн
25.01.2006	90,4	100	9037,8	100	9037,8	-	-	-	-
25.01.2007	104,4	150	15659,7	250	24697,6	-	-	-	-
25.01.2008	144,7	120	17369,4	370	42067,0	-	-	-	-
27.01.2009	224,4	230	51615,2	600	93682,2	-	-	-	-
27.01.2010	280,7	40	11228,6	640	104910,8	-	-	-	-
27.01.2011	340,8	150	51115,2	790	156026,0	-	-	-	-
27.01.2012	440,0	70	30802,2	860	186828,2	860	378428,5	860	378428,5

Таблиця 2

Приклад дооцінки запасів золота на підприємстві

Дата	Курс золота НБУ, за 1 грам	Куплено за період		Балансова вартість		Ринкова вартість, грн	Сума дооцінки, грн	Балансова вартість після переоцінки, грн
		грам	вартість, грн	грам	вартість, грн			
31.12.2006	103,2	100,0	9037,8	100	9037,8	10321,3	1283,5	10321,3
31.12.2007	134,5	150,0	15659,7	250	25981,0	33629,1	7648,0	33629,1
31.12.2008	215,4	120,0	17369,4	370	50998,5	79689,8	28691,3	79689,8
31.12.2009	280,5	230,0	51615,2	600	131305,0	168282,4	36977,4	168282,4
31.12.2010	361,3	40,0	11228,6	640	179511,0	231237,2	51726,2	231237,2
31.12.2011	395,0	150,0	51115,2	790	282352,3	312010,5	29658,2	312010,5
31.12.2012	426,3	70,0	30802,2	860	342812,7	366589,7	23777,0	366589,7

та собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО), звітність буде показувати найбільш об'єктивні дані (табл. 3). Перший з них є дуже трудомістким, а використання другого призводить до зменшення ефективності управлінської інформації, адже собівартість використаних запасів занижується (в умовах дії інфляційних процесів), а отже і завищується прибуток від операцій, чи навпаки, що теж є не правильним (рис. 3). Тому дане питання є актуальним і відіграє немаловажну роль при визначенні балансової вартості.

При вибутті запасів доцільнішим було б використання методу ЛІФО, який передбачає, що запаси, які надійшли останніми, першими вибувають (табл. 4). Так, при його використанні собівартість продукції буде відображатися найточніше (рис. 3), тобто вартість витрачених запасів буде більш наближеною до їх теперішньої ринкової вартості, що, на наш погляд, є більш правильним.

Використання даних методів разом дозволить для цілей управлінського обліку отримувати найбільш достовірну інформацію пов'язану із собівартістю продукції, для цілей фінансового обліку – відображати на дату складання балансу достовірнішу інформацію, пов'язану з вартістю активів.

На наступній діаграмі наведено порівняння змін ринкової та балансової вартості на протязі року на підприємстві з використанням даного методу та методу ФІФО (рис. 4).

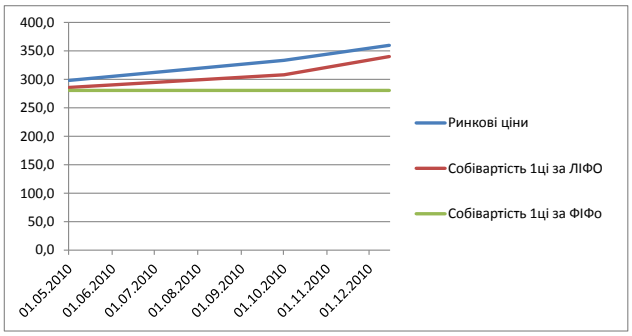

Рис. 3. Собівартість продукції підприємства

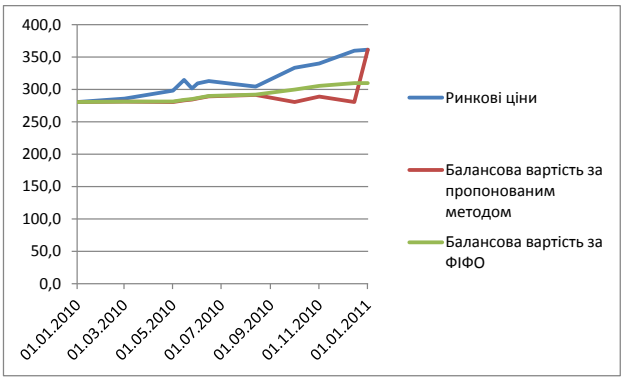

Рис. 4. Вартість запасів на підприємстві

Таблиця 3

Використання методу ФІФО при вибутті запасів

Дата	Курс золота НБУ, за 1 грам	Куплено за період			Витрачено за період			Залишок	
		грам	вартість, грн		грам	вартість, грн		грам	вартість, грн
			всього	одиниці		всього	одиниці		
01.01.2010	280,5							600	168282,4
01.03.2010	285,8	100,0	28578,4	285,8				700	196860,8
01.05.2010	298,1				100,0	28047,1	280,5	600	168813,7
15.05.2010	314,7	50,0	15735,4	314,7				650	184549,0
25.05.2010	301,6	50,0	15078,4	301,6				700	199627,5
01.06.2010	309,3	50,0	15466,2	309,3				750	215093,7
15.06.2010	312,9	100,0	31287,1	312,9				850	246380,8
13.08.2010	304,4	150,0	45660,5	304,4				1000	292041,3
01.10.2010	333,4				400,0	112188,2	280,5	600	179853,0
01.11.2010	340,0	100,0	33999,5	340,0				700	213852,5
15.12.2010	359,7				100,0	28047,1	280,5	600	185805,5
Всього		600,0	185805,5	309,7	600,0	168282,4	280,5		

Таблиця 4

Використання методу ЛІФО при вибутті запасів

Дата	Курс золота НБУ, за 1 грам	Куплено за період			Витрачено за період			Залишок	
		грам	вартість, грн		грам	вартість, грн		грам	вартість, грн
			всього	одиниці		всього	одиниці		
01.01.2010	280,5							600	168282
01.03.2010	285,8	100,0	28578	285,8				700	196861
01.05.2010	298,1				100,0	28578	285,8	600	168282
15.05.2010	314,7	50,0	15735	314,7				650	184018
25.05.2010	301,6	50,0	15078	301,6				700	199096
01.06.2010	309,3	50,0	15466	309,3				750	214562
15.06.2010	312,9	100,0	31287	312,9				850	245849
13.08.2010	304,4	150,0	45660	304,4				1000	291510
01.10.2010	333,4				400,0	123228	308,1	600	168282
01.11.2010	340,0	100,0	34000	340,0				700	202282
15.12.2010	359,7				100,0	34000	340,0	600	168282
Всього		600,0	185805	309,7	600,0	185805	309,7		

Як бачимо, ближче до закінчення періоду вартість запасів стала дещо відрізнятися. Відповідно до методу ФІФО, запаси стали відображатися за ціною ближче до ринкової вартості, але після застосування переоцінки в кінці періоду баланс став відображати більш об'єктивні дані.

Така методика дозволить захистити підприємство від сплати надмірної суми податку на прибуток в умовах інфляції та його заниження в умовах дефляції, адже собівартість максимально наближається до ринкових цін.

При використанні оцінки активів за справедливою вартістю підприємство може зіткнутися з проблемами:

– метод потребує додаткових витрат;

– використання справедливої вартості порушує принцип обачності, згідно з яким при підготовці фінансової звітності слід мінімізувати різного роду невизначеності, які неминуче виникають у зв'язку з використанням справедливої вартості;

– необхідність накопичення паралельної інформації про вартість активів за оцінкою по історичній і справедливій собівартості.

Незважаючи на перелічені проблеми, така оцінка має переваги, зокрема справедлива вартість є більш об'єктивною основою для оцінки майбутніх грошових потоків порівняно з витратами, що дуже важливо для потенційних інвесторів і кредиторів, тобто основних груп зовнішніх користувачів і це краща основа для зіставності інформації в процесі аналізу.

Наступною проблемою, яка постає дуже гостро і пов'язана з оцінкою активів, є проблема визначення справедливої вартості (чистої вартості реалізації), оскільки в умовах ринкової економіки в Україні існують реальні труднощі, пов'язані з її визначенням.

За наявності кількох активних ринків їх оцінка ґрунтується на даних того з них, на якому підприємство передбачає продавати активи. За відсутності активного ринку їх справедлива вартість визначається: за останньою ринковою ціною операції з такими, або за ринковими цінами на подібні активи, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик.

Також розрахунок чистої вартості реалізації повинен здійснюватися на основі найбільш надійного свідчення (прайс-листів, тарифів, економічних оглядів тощо), що є в наявності на момент такого розрахунку.

Ця проблема спричиняє ряд незручностей і проблем, які на сьогоднішній день потребують вирішення і перешкоджають проведенню реальної оцінки активів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як бачимо, в обліку існує велика кількість питань, які і на сьогодні потребують вирішення. Основними з них є проблеми оцінки майна підприємства. Їх суть полягає не лише в тому, щоб відобразити в балансі результати минулих подій, а й в тому, щоб ці дані можна було порівнювати з даними інших підприємств, на їх основі приймати правильні управлінські рішення. Заслуговує на увагу методика проведення оцінки запасів за допомогою використання методу ЛІФО, зокрема переоцінки запасів.

Також на сьогоднішній день потребують вирішення питання оцінки і інших видів активів. Їх розв'язання дозволило б зробити звітність більш порівняльною, а отже і спростити роботу кредиторів та інвесторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України від 16.07.99 р. № 996 – XIV «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99.
4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11.
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99.
6. Бурдейна Л.В. Виробничі запаси, як частина оборотних засобів підприємства. / Бурдейна Л.В. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Economics/41432.doc.htm.

УДК 657.471:641.4

Герасимова Н.С.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Харківського державного університету харчування та торгівлі

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Стаття присвячена організації та методики проведення аудиту з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в сучасних умовах господарювання.
Ключові слова: аудит, внутрішній аудит,зовнішній аудит, аудиторський ризик, облікова служба, автоматизація, готельні підприємства.

Герасимова Н.С. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В ГОСТИНИЧНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ
Статья посвящена организации и методики проведения аудита с использованием информационно-коммуникационных технологий в современных условиях хозяйствования.
Ключевые слова: аудит, внутренний аудит, внешний аудит, аудиторский риск, учетная служба, автоматизация, гостиничные предприятия.

Gerasymova N.S. METHODICAL ASPECTS OF LEADTHROUGH OF INTERNAL AUDIT ARE IN HOTEL ENTERPRISES
The article is devoted to the organization and methodology of the audit of the use of information and communication technologies in the contemporary economy.
Keywords: audit, internal audit, external audit, public accountant risk, registration service, automation, hotel enterprises.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання аудит визнано як дієвий інструмент контролю та управління економічною безпекою підприємства. Розвиток аудиту в Україні пов'язаний з еволюційними змінами в економіці, суспільстві, політичному устрої. Необхідність аудиту не виникає стихійно – в його результатах зацікавлені різні користувачі інформації, які прямо та непрямо регулюють діяльність суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних та організаційно-методичних аспектів бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту послуг, які надаються різними галузями економіки, здійснили вітчизняні вчені: Р.І. Балашова, Ю.А. Верига, О.С. Височан, Ю.А. Маначинська, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, В.П. Пантелеєв, О.А. Петрик, М.С. Пушкарь, В.С. Рудницький, В.О. Шевчук, Л.М. Янчева, а також зарубіжні вчені: Г. Армстронг, В.Д. Андрєєва, Ф. Букерель, Б. Вейтц, А. Голмен, А. Дайан, Р. Монтгомері, В.П. Суйц, Л.О. Сухарева, Д. Уокер та інші. Враховуючи результати та не применшуючи ролі здійснених досліджень, варто зазначити, що теоретичні та методичні питання бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту, а саме готельних послуг, обмежуються фрагментарними напрацюваннями специфіки обліку: розрахункових операцій в готельному підприємстві; визначення рентабельності; собівартості; оцінки ефективності інвестиційної політики готельних послуг. Недостатньо розробленими залишаються питання удосконалення організації та методики внутрішнього аудиту готельних послуг.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в обґрунтуванні організаційних і методичних положень, а також розробки практичних рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку й внутрішнього аудиту послуг в системі управління готельними підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудит як один із найважливіших елементів ринкової інфраструктури та форма незалежного фінансового контролю перебуває в стані еволюційних змін під впливом глобалізації економіки. Процес становлення й розвитку внутрішнього аудиту на підприємствах України знаходиться на стадії переходу від підтверджуючого аудиту до системно-орієнтованого, а по суті до практичної діяльності суб'єктів внутрішнього аудиту, орієнтованої на оцінку систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю підприємств.

Систему внутрішнього аудиту в сфері фінансового контролю М.Й. Гейдз формулює як дослідження показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність критеріям, встановленим користувачами [1, с. 153]. Така позиція є досить обмеженою. Цілі внутрішнього аудиту значно ширші ніж цілі зовнішнього аудиту, що надає гнучкості внутрішнім аудиторам для задоволення потреб підприємства [2, с. 42].

Підприємства відрізняються обсягом, спрямованістю та сферами дослідження внутрішнього аудиту, що надає підстави для класифікації внутрішнього аудиту, обумовленої розмаїттям фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. При проектуванні організаційно-методичної структури внутрішнього аудиту на підприємствах готельного господарства доречно використовувати наступні етапи розвитку аудиту:

Згідно з МСА 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» можливості й мета діяльності служби внутрішнього аудиту мають дуже широкий спектр та багато напрямків і залежать від розміру та структури підприємства, а також вимог його управлінського персоналу [3, с. 371]. Тому перед прийняттям рішення про створення та функції служби внутрішнього аудиту на підприємствах готельної галузі необхідно дослідити наступні чинники впливу:

- розмір та категорію;
- організаційно-правову форму господарювання;
- організаційну структуру підприємства;
- потреби управлінського персоналу;
- рівень автоматизації облікових та контрольних процедур.

Як бачимо, більшість підприємств готельної галузі Харківського регіону не має в своїй структурі системи внутрішнього аудиту, а ті, що мають таку систему, покладають на внутрішні аудиторські служби здебільшого завдання щодо підтвердження достовірності фінансової звітності підприємства, залишаючи поза увагою її трансформацію за міжнародними стандартами та інші завдання з підвищення ефективності облікових робіт та управління взагалі.

Таблиця 1

Аналіз стану системи внутрішнього аудиту підприємств готельного господарства Харківського регіону

Стан системи внутрішнього аудиту	Рівень готелю (кількість зірок)			
	5	4	3	Без зірок
Функції внутрішнього аудиту не виконуються	–	3	–	5
Планується створення системи внутрішнього аудиту	–	5	–	1
Окремі функції ВА виконуються за ініціативою менеджменту	–	–	–	1
Окремі функції внутрішнього аудиту віддаються на аутсорсінг	–	–	1	–
Посада внутрішнього аудитора виділяється в структурі облікової служби	–	1	–	–
Система ВА підконтрольна менеджменту	–	–	–	1
Незалежна система внутрішнього аудиту	2	–	–	–
Разом	2	9	1	8

Дослідження потреб управління готельними комплексами дозволило запропонувати взаємозв'язок рівнів системи внутрішнього аудиту та типів підприємств готельного господарства (рис. 1).

Першочергово потребу в формуванні відділу внутрішнього аудиту мають великі підприємства з різними видами діяльності, зі складною розгалуженою структурою та великою кількістю територіально віддалених філій, дочірніх і залежних підприємств. Робота фахівців відділу внутрішнього аудиту в цьому напрямку полягає в уніфікації та стандартизації облікових процесів для раціонального формування фінансової звітності [4, с. 50].

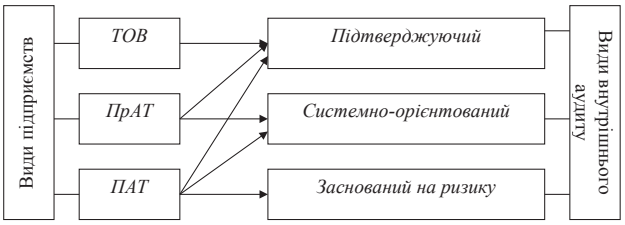

Рис. 1. Взаємозв'язок типів підприємств готельного господарства та видів внутрішнього аудиту

Одним із напрямків діяльності внутрішніх аудиторів є формулювання висновків та розробка рекомендацій, які мають сприяти скороченню витрат і підвищенню ефективності діяльності підприємства. Внутрішній аудит не може вважатися завершеним, доки не будуть впроваджені аудиторські рекомендації та усунуті виявлені відхилення.

Управлінський персонал компанії може прийняти рішення, а може відхилити таку пропозицію, оскільки звітність підприємств підлягає обов'язковій перевірці. У табл. 2 наведено відмінні риси між внутрішнім та зовнішнім аудитом, що дозволяє оцінити доцільність формування служби внутрішнього аудиту [5, с. 48].

Отже, потреба в обов'язковій зовнішній аудиторській перевірці не виключає потреби в створенні служби внутрішнього аудиту, що необхідно для виявлення внутрішніх резервів компанії, визначення пріоритетних напрямків її розвитку, оцінки ризиків та управління на основі використання знань і досвіду її фахівців, що забезпечує підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності компанії. Підрозділ внутрішнього аудиту не замінює собою зовнішній аудит, ревізійну групу, службу безпеки, бухгалтерію чи фінансовий відділ, він тісно співпрацює з ними [6, с. 447].

Аналіз змісту облікової політики готельних підприємств свідчить про те, що в більшості готелів

Таблиця 2

Відмінні риси між внутрішнім і зовнішнім аудитом

Ознака	Внутрішній аудит	Зовнішній аудит
Мета аудиту	Переконати менеджерів у тому, що активи використовуються найефективніше	Отримати можливість висловити думку про те, що фінансову звітність складено відповідно до встановлених вимог
Обсяг перевірки	Аналіз усіх процесів	Вибіркова перевірка
Періодичність і частота	Працюють у постійному контакті з бухгалтерією та іншими економічними службами	Працюють одноразово, як правило, по закінченні звітного року
Користувач послуг	Направлений на задоволення інтересів управлінського персоналу	Направлений на задоволення інтересів користувачів інформації – клієнтів, власників корпоративних прав та ін.
Суб'єкт аудиту	Персонал підприємства	Незалежна аудиторська компанія
Регламент	Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту, внутрішні положення компанії	Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту, чинне законодавство
Результати, їх використання	Аудиторський звіт та рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності використовуються для управління	Аудиторський висновок, що використовується для одержання впевненості у вірогідності фінансової звітності
Формат звіту	Визначається безпосередньо керівником служби внутрішнього аудиту за погодженням із керівним персоналом підприємства	Залежно від виду послуг визначається Міжнародними стандартами аудиту
Охоплення сфери діяльності підприємства	Поточне оперативне консультування з питань управління та економічної політики конкретного підприємства	Розвиток загальних економічних тенденцій, аналіз їх впливу на виробничо-фінансову діяльність підприємства

Харківського регіону виконання функцій внутрішнього аудиту та контролю покладається на головного бухгалтера. Така практика не відповідає вимогам системи управління готельними підприємствами та не сприяє створенню умов для здійснення належного контролю над формуванням фінансових результатів та підготовкою звітності за сегментами підприємства. Відсутність незалежного відділу внутрішнього аудиту на підприємствах готельного господарства призводить до викривлення інформації щодо формування собівартості готельних послуг та, відповідно, до невірного визначення обліковою службою фінансового результату діяльності окремих підрозділів. Це викликає надмірно високий ризик невірного розподілу грошових потоків фінансовим відділом підприємства. Тому відповідно до визначених пріоритетів внутрішнього аудиту в сфері готельного господарства було виділено складові його концептуальної моделі та взаємозв'язки з такими елементами інформаційного сервісу підприємств, як облікова та фінансова служби .

Одним з важливих питань, яке постає перед внутрішнім аудитором, є попереднє визначення розміру аудиторського ризику, значення якого безпосередньо впливає на кількість аудиторських процедур, розмір аудиторської вибірки та на витрати праці, пов'язані з проведенням перевірки. Крім того, широке використання інформаційних технологій в організації та обліку діяльності з надання готельних послуг значно впливає на розмір аудиторського ризику, додаючи до традиційних його складових інформаційний ризик. Тому при розробці загальної стратегії внутрішнього аудиту в сфері готельного господарства доцільно виділити напрямки діяльності готельного підприємства, здійснення яких пов'язано з високим аудиторським ризиком та потребує більшої уваги в системі внутрішнього аудиту.

Формування програми внутрішнього аудиту передбачає поглиблену перевірку вірогідності та якості облікової інформації на підставі оцінки виділених елементів типових об'єктів аудиту, властивих організації – замовника та контролю окремих питань діяльності, зазначених органами управління суб'єкта господарювання [7, с. 186]. Програма внутрішнього аудиту готельних підприємств складається на етапі планування перевірки, основним завданням якого є виявлення та оцінка аудиторського ризику. Аудиторський ризик – це ризик того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку, використовуючи при цьому фінансову звітність, яка може містити як істотно викривлену, так і достовірну інформацію [7, с. 197]

Згідно з міжнародними стандартами аудиту, аудиторський ризик складається з внутрішньогосподарського (властивого) ризику, ризику контролю та ризику не виявлення. Незважаючи на те, що системою внутрішнього аудиту здійснюється не вибіркова, а суцільна перевірка діяльності готельного підприємства, йому притаманні такі ж групи ризиків, але їх оцінка на стадії планування має свої особливості. Перш за все необхідно брати до уваги те, що планування внутрішнього аудиту є перманентним процесом, за результатами якого постійно вносяться корективи до програми внутрішнього аудиту. О.Ю. Редько називає внутрішній аудит «третім оком системи управління», наголошуючи на тому, що предмет уваги внутрішнього аудиту становлять ризики бізнесу як зовнішні, так і внутрішні (серед останніх – неефективність внутрішнього контролю), а завдання – попередження виникнення, виявлення та усунення небажаних наслідків ризиків для бізнесу. Тому оцінка ризиків має здійснюватися в системі внутрішнього аудиту постійно, з метою їх зниження до прийнятного рівня. В системі ризик менеджменту готельного підприємства слід виділяти чотири групи ризиків: внутрішньогосподарські, контролю, інформаційних систем та інвестиційних проектів. Перші три групи є актуальними для підприємств всіх організаційно-правових форм, а четверта – для публічних та приватних акціонерних товариств.

На кожному з етапів інформаційного сервісу підприємств готельного господарства виникають внутрішньогосподарські ризики, які для здійснення їх аудиторської оцінки слід класифікувати за наступними групами: за відношенням до макро- та мікросередовища, природою ризиків, можливістю страхування та управління ними (рис. 2).

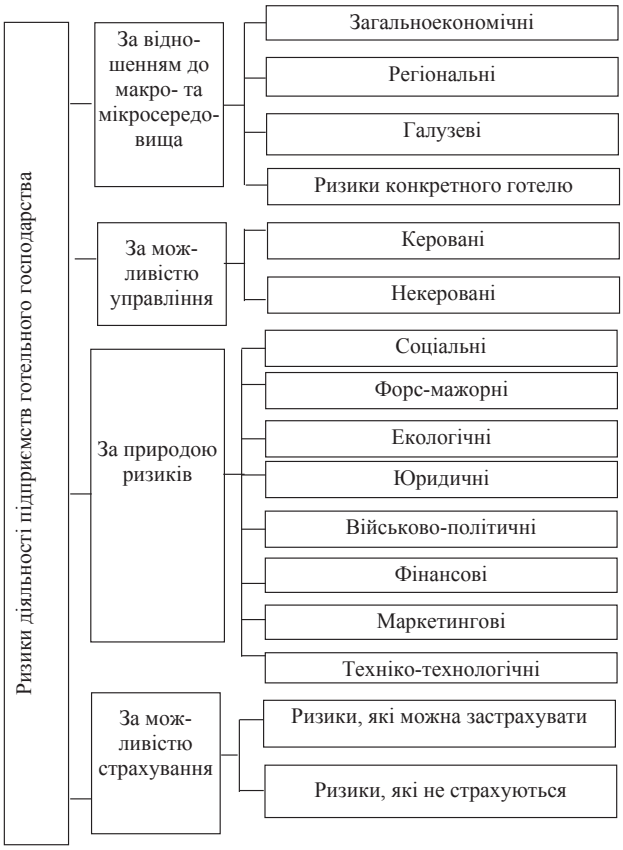

Рис. 2. Класифікація внутрішньогосподарських ризиків готельних підприємств

Крім того, для готельних підприємств характерною є наявність великої кількості паперової документації, яка формується на всіх етапах надання готельних послуг. Специфіка інформаційного сервісу на підприємствах готельного господарства полягає в тому, що більша частина облікової інформації формується та частково обробляється інженерно-технічними та допоміжними службами готелю, які ведуть оперативний облік на місцях фактичного надання комплексу готельних послуг, що створює додаткові загрози цілісності інформаційних масивів. На етапі документування процесу надання готельних послуг внутрішній аудит має забезпечити контроль стану інформаційної безпеки підприємства, який пропонується здійснювати за допомогою розрахунку інформаційного ризику.

Першим кроком в оцінці інформаційного ризику внутрішнього аудиту є аналіз стану використання ІТ,

який пропонується визначати на базі експертних оцінок 16 показників, за розробленою шкалою (1 – не використовується, 2 – на етапі розробки, 3 – на етапі впровадження, 4 – використовується частково, 5 – використовується в повному обсязі). В запропонованій моделі оцінки інформаційного ризику готельних підприємств індекс інформаційного ризику доцільно розраховувати для підприємств, де розрахований показник ступеня використання інформаційних технологій перевищує 20 балів. Тому ступень захищеності та інформаційних погроз для підприємств, які мають нижчий показник використання ІТ, не аналізувався.

Для розрахунку ступеня вразливості інформаційного сервісу та стану інформаційного захисту підприємств готельного господарства слід використовувати шкалу, запропоновану правлінням НБУ в нормативному документі системи технічного захисту інформації НД ТЗІ 2.5-004-99 «Критерії оцінки захищеності інформації в комп'ютерних системах від несанкціонованого доступу» [58] для використання в процесі аудиту банківського сектору.

У розробленій моделі ризик інформаційних загроз прямо пропорційно впливає на загальний аудиторський ризик інформаційної безпеки, а коефіцієнт стану інформаційної захищеності – обернено пропорційно. Методика оцінки інформаційної безпеки враховує особливості діяльності підприємств готельного господарства.

Для розрахунку ризику інформаційних загроз необхідно використовувати наступну формулу:

$$R_{IЗ} = \sqrt[5]{R_1 \times R_2 \times R_3 \times R_4 \times R_5}, \quad (2.1)$$

де $R_{IЗ}$ – ризик інформаційних загроз;
R_1 – програмно-математичні ризики;
R_2 – фізичні ризики;
R_3 – радіоелектронні ризики;
R_4 – організаційно-правові ризики;
R_5 – інформаційні ризики.

Для розрахунку ступеня інформаційного захисту доцільно використовувати наступну формулу:

$$S_{IЗ} = \sqrt[4]{S_1 \times S_2 \times S_3 \times S_4}, \quad (2.2)$$

де $S_{IЗ}$ – стан захищеності інформаційної системи;
S_1 – стан захищеності фізичних засобів;
S_2 – стан захисту від несанкціонованого доступу;
S_3 – стан захищеності програмних засобів;
S_4 – стан захищеності баз даних.

Оцінка ризику інформаційної безпеки готельного підприємства дозволяє вже на етапі планування перевірки відділом внутрішнього аудиту розробити комплекс процедур для перевірки стану інформаційного сервісу на підприємстві.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дієвим інструментом контролю та управління економічною безпекою підприємств готельного господарства є внутрішній аудит. При проектуванні організаційно-методичної структури внутрішнього аудиту на підприємствах готельного господарства доречно використовувати етапи розвитку аудиту: підтверджуючий, системно-орієнтований та аудит, заснований на ризику. При прийнятті рішення про створення та функції служби внутрішнього аудиту на підприємствах готельної галузі необхідно враховувати наступні чинники впливу: розмір та категорія підприємства, організаційно-правову форму господарювання, організаційну структуру підприємства, потреби управлінського персоналу та рівень автоматизації облікових і контрольних процедур.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гейдз М. Й. Актуальні питання теорії і практики аудиту в Україні / М. Й. Гейдз // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – 379 с.
2. Дорош Н. І. Сутність та призначення внутрішнього аудиту / Н. І.Дорош // Вісник ЖДТУ, 2006. – № 1(35). – С. 41-46.
3. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики ; пер. з англ. // О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Пик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куліков. – К. : Статус, 2004. – 1028 с.
4. Каменська Т. Ризик – орієнтований характер сучасного внутрішнього аудиту / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 6. – С. 49-53.
5. Нетикша О. Організація процесу внутрішнього аудиту / О. Нетикша // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 8. – С. 46-49.
6. Редько О. Ю. Аудит в Україні: морфологія : монографія / О. Ю. Редько – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 493 с.
7. Галань О. А. Методики оцінювання аудиторського ризику: суть, недоліки та заходи їх усунення / О. А. Галань, В. М. Чубай // НЛТУ України : Науковий вісник. – 2011. – Вип. 215. – С. 196-202.

УДК 657:005.93

Гончаренко О.М.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку
Київського національного торговельно-економічного університету

ПІДХОДИ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто сутність моделювання облікового забезпечення управління підприємством. Визначено етапи та класифікаційні ознаки моделювання облікового забезпечення. Досліджено моделі, що дозволяють вирішувати широкий спектр проблем облікового забезпечення управління підприємством.
Ключові слова: модель, моделювання, облікове забезпечення, бухгалтерський облік, метод, управління підприємством.

Гончаренко Е.Н. ПОДХОДЫ К МОДЕЛИРОВАНИЮ УЧЕТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ
В статье рассмотрена сущность моделирования учетного обеспечения управления предприятием. Определены этапы и классификационы признаки моделирования учетного обеспечения. Исследованы модели с целью решения проблем учетного обеспечения управления предприятием.
Ключевые слова: модель, моделирование, учетное обеспечение, бухгалтерский учет, метод, управление предприятием.

Honcharenko O.M. GOING NEAR DESIGN OF REGISTRATION PROVIDING OF MANAGEMENT ENTERPRISE
In the article the considered essence of design of the registration providing of management an enterprise is considered. Certainly the stages and classification signs of design of the registration providing. Models are investigational with the purpose of decision of problems of the registration providing of management an enterprise.
Keywords: model, design, registration providing, record-keeping, method, management an enterprise.

Постановка проблеми. Моделювання відіграє важливу роль у розвитку конкретних галузей наукових знань. Бухгалтерський облік не є винятком і з урахуванням загальних тенденцій розвитку економіки активно користується можливостями методу моделювання у формуванні своєї теорії та адаптації до практики.

Моделювання є основою для створення законів, закономірностей, формування принципів, правил та підходів. Кожен елемент методу бухгалтерського обліку ґрунтується на певній спеціальній моделі і видозмінюється завдяки процесам її моделювання.

Організація бухгалтерського обліку, підготовки різної інформації на основі облікових даних не можуть ефективно реалізовуватися без постійного їх пристосування до потреб користувачів інформації. Зміни в обліковій системі, її організації і функціонуванні відбуваються завдяки використанню методу моделювання. Процес моделювання дозволяє вносити зміни до певних компонентів системи, підвищуючи її життєздатність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукової літератури з проблем моделювання показало досить широкий спектр проблем, які автори вирішують через побудову та видозміну різних типів моделей. Цікавим є факт застосування точних методів моделювання в економічних дослідженнях (економіко-математичних, статистичних, кібернетичних, програмування), а також методів, які специфічні для оцінки відносин між людьми (психологічних, ігрових, конфліктних ситуацій, соціально-адаптаційних) [1, с. 215].

Серед авторів, які розглядали проблеми економічного моделювання, слід назвати В.А. Штоффа, що розкривав філософські проблеми моделювання, визначав роль моделей у пізнавальних процесах.

Теорію економіко-математичного і статистичного моделювання на макро- та мікроекономічному рівнях управління розвивав В.С. Німчинов. Н.П. Бусленко велику увагу приділяв проблемам застосування кількісних методів моделювання у виробничій сфері. Ю.П. Маркін, Р.А. Орехова вивчали проблеми імітаційного моделювання у промисловості, застосування автоматизованих систем управління, економіко-математичних методів моделювання.

У сфері моделювання бухгалтерського обліку відомі праці Е.К. Гільде, який розробляв проблеми моделювання нормативного обліку на промислових підприємствах. Я.В. Соколов досліджував як теоретичні засади моделювання в бухгалтерському обліку, так і проблеми автоматизації інформаційного середовища з використанням модельного методу. Важливий внесок у теорію облікового моделювання також зробили П. Арьков, А.С. Бородкін, Л.А. Горшкова, М.А. Деркач, В. Івашкевич, Я.Д. Крупка, А.Л. Лузін, І.С. Мацкевичюс, А. Наринський, Р.С. Рашитов, Н. Ублієв, А.А. Шапошніков.

Сучасні дослідження у цій галузі продовжують Л.О. Ващенко, Л.С. Воскресенська, Т.О. Герасименко, В.І. Губенко, С.М. Дєньга, В.В. Євдокимов, С.В. Івахненков, І.Ю. Ковтун, Ю.А. Кузьмінський, Н.М. Малюга, К.В. Маценко О.Ю. Рейтер, Г.С. Суков, Л.О. Сухарева, Н.О. Філоненко, В.І. Чиж, С. Шпак, В. Юденко та ін.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в визначенні основних підходів до моделювання облікового забезпечення управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «моделювання», як зауважують І.В. Войнов, С.Г. Пудовкіна, А.І. Телегін [2, с. 3], використовується у двох сенсах. По-перше, під моделюванням розуміють процес побудови моделі системи, по-друге, процес дослідження моделі функціонування системи.

Застосування моделювання у сучасній науці та практиці управління обумовлено характерними особливостями, притаманними науковому пізнанню, і на які звертали увагу І.П. Алдохін, С.А. Куліш [3, с. 102]: як підкреслюють переваги моделювання, що полягають у легкості створення моделей, в можливості довільно та легко змінювати режими їх роботи та характеристики, здійснювати необхідні виміри в лабораторних умовах. Тому значну увагу питанням застосування моделювання до процесу виробітки та

прийняття управлінських рішень у наш час приділяють науковці, серед яких В.Н. Бурков, Г.С. Джавахадзе [4, с. 35], О.М. Бутник [5, с. 102], А.П. Караваєв [6, с. 120], Т С. Клебанова, О.В. Раєвнєва [7, с. 84], І. М. Ляшенко [8, с. 78] та інші.

В.П. Завгородній зазначає, що зміст моделювання полягає у встановленні між елементами облікового процесу логічних та економічних взаємозв'язків, необхідних для роботи системи автоматизованого управління [9 с. 40]. Так, моделювання у бухгалтерському обліку слід розуміти як певний метод поєднання в єдине ціле елементів сукупності, що дає можливість позиціонувати їх відносно потреб користувачів обліку або ж інших завдань. Тобто результативність використання моделювання буде впливати на здатність облікової системи не тільки самодостатньо та повноцінно функціонувати, а й відповідати критеріям інформаційної системи.

З найновіших розробок, що стосуються моделювання систем бухгалтерського обліку, слід виділити монографію М.М. Шигун «Розвиток моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і методологія» [10, с. 57]. Автор підняв проблеми щодо функціональної ролі і властивостей моделювання бухгалтерського обліку на макро- і мікрорівнях, розкрив особливості моделювання облікової системи в умовах міжнародної та внутрішньої стандартизації бухгалтерською обліку, оцінки ефективності процесів моделювання обліку на рівні суб'єкта господарювання.

В.Г. Жук розглядає моделювання бухгалтерською обліку як можливість відображення господарських операцій, явищ не прямо, а через спеціально створені символи та описання [11, с. 31-32].

Метод моделювання широко застосовується в економічних дослідженнях. В більшості праць дається визначення методу моделювання або поняття моделі, в окремих працях наводяться завдання методу моделювання, функції, які виконує моделювання, деякі вимоги до моделей. Проте зазначені складові методу моделювання розглядаються несистемно і лише з окремих сторін розкривають теоретичні і практичні аспекти застосування методу у наукових дослідженнях.

Враховуючи відсутність комплексних праць з питань моделювання облікового забезпечення управління підприємством в економічній науці та підвищення уваги науковцями до методу моделювання в економічних дослідженнях, потребують вивчення закони і закономірності, методи дослідження, що лежать в основі моделювання, завдання і функції, що виконує моделювання на різних рівнях людської діяльності, методика здійснення модельного дослідження, властивості моделей, які потребують упорядкування, вимоги, що висуваються до моделей в ході їх побудови та експериментування з ними.

Основна роль моделювання облікового забезпечення управління підприємством проявляється у створенні умов для вивчення явищ чи процесів, що є недоступними для безпосереднього спостереження за ними.

Моделювання облікового забезпечення дозволить здійснювати аналіз підприємства як складної економічної системи; планування можливих наслідків кожного з альтернативних кроків; запропонувати проект управлінського рішення в тій або іншій конкретній ситуації.

Процес моделювання облікового забезпечення управління підприємством вимагає наявності та взаємодії 3-х структурних елементів:

- об'єкта дослідження;
- суб'єкта (дослідника);
- моделі досліджуваної системи, об'єкта, процесу.

Наведемо можливі етапами моделювання облікового забезпечення управління підприємством (рис. 1).

Найважливішим поняттям при моделюванні є поняття адекватності моделі, тобто її відповідності модельованому об'єкту або процесу. Адекватність моделі є умовне поняття, оскільки повна відповідність моделі реальному зразку неможлива. При моделюванні мається на увазі відповідність моделі наочному об'єкту щодо тих властивостей, які вважаються істотними для дослідження. Перевірка адекватності моделей є серйозною проблемою, яку ускладнює трудність вимірювання економічних величин. Але без подібної перевірки застосування результатів моделювання може не тільки виявитися даремним, але й принести значну шкоду.

Якщо обрати як класифікаційну ознаку характер моделей, то методи моделювання можна поділити на [12, с. 145]:

- матеріальне (наочне) моделювання:
- фізичне моделювання;
- аналогове моделювання;
- ідеальне моделювання:
- знакове (формалізоване) моделювання, зокрема математичне моделювання;
- інтуїтивне моделювання;
- комбінування попередніх методів.

Крім розглянутих математичних моделей, слід зупинитися на організаційних моделях, які побудовані на принципах математичного йімітаційного моделювання, що дозволяє вирішувати широкий спектр проблем облікового забезпечення управління. Специфіка цих моделей полягає в тому, що при їх побудові не слід прагнути до зайвої деталізації даного об'єкта, яка лише формально «підвищує» ступінь адекватності, а по суті звужує сутність організаційних проблем малозначущими формальними чинниками. Основні вимоги організаційних моделей облікового забезпечення управління підприємством:

Рис. 1. Етапи моделювання облікового забезпечення управління підприємством

1) повнота моделей облікового забезпечення означає, що стосовно кола даних організаційних проблем на їх основі можна ухвалювати обґрунтовані економічні рішення;

2) несуперечність моделі облікового забезпечення означає, що з її допомогою не можна прийти до 2-х взаємовиключних рішень;

3) моделі облікового забезпечення, при побудові яких ураховувалися основні принципи організації виробництва.

Зміст останнього полягає в тому, що при створенні організаційних моделей облікового забезпечення повинні братися до уваги випадкові чинники, наявність різноманітних резервів виробничої системи, еластичність моделі, характер системних взаємозв'язків як усередині системи, так і поза нею. Зі сформульованих вимог випливає, що при моделюванні облікового забезпечення враховуються її базисні складові, основні їх характеристики, взаємозв'язок між елементами, а також реакція цих елементів на прийняття управлінських рішень.

Моделювання облікового забезпечення управління підприємством, також, базується на наступних принципах [13, с. 63]:

- інформаційної достатності. При повній відсутності інформації про систему побудова її моделі неможлива, тоді як при наявності повної інформації відпадає необхідність моделювання;

- здійсненності. Розроблена модель облікового забезпечення повинна забезпечити досягнення мети з практичною достовірністю та за певний час. Рівень практичної достовірності визначається характером завдання, що вирішується і можливими негативними наслідками;

- множинності моделей. Складність досліджуваних систем і велика різноманітність характерних їм властивостей не дозволяє побудувати одну адекватну модель облікового забезпечення управління;

- агрегування. Складана система включає підсистеми й може бути побудована з певним рівнем адекватності, що дасть змогу управляти якістю моделі облікового забезпечення ;

- параметризації. При побудові моделі складної системи певні її компоненти можуть моделюватися в достатньо простій абстрактній формі, що дозволяє спростити модель облікового забезпечення, а це знижує рівень її адекватності.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки, що при моделюванні облікового забезпечення доцільно використовувати вже існуючі методи і моделі, що позитивно зарекомендували себе на практиці. Будь-яке завдання управлінського рішення можна записати у вигляді функції реалізації в умовах визначеності, ризику й невизначеності. При побудові системи моделей облікового забезпечення потрібно використовувати ключові ідеї розглянутих моделей.

Врахування розглянутих і систематизованих теоретико-методичних складових економічного моделювання в дослідженнях наукового і практичного характеру забезпечить безумовну наукову основу їх проведення, оперативність отримання та достовірність даних про об'єкт пізнання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шигун, М. М. Економічне моделювання в наукових публікаціях: бібліометричне дослідження [Текст] / М. М. Шигун // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнародний збірник наукових праць / відповідальний редактор д-р екон. наук, проф. Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – Випуск 2(11). – 420 с. – Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз.
2. Войнов И. В. Моделирование экономических систем и процессов. Опыт построения ARIS-моделей : монография / И. В. Войнов, С. Г. Пудовкина, А. И. Телегин. – Челябинск : Изд. ЮУрГУ, 2002. – 392 с.
3. Алдохин И. П. Экономическая кибернетика / И. П. Алдохин, С. А. Кулиш. – Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1983. – 224 с.
4. Бурков В. Н. Экономико-математические модели управления развитием отраслевого производства / В. Н. Бурков, Г. С. Джавахадзе. – М. : ИПУ РАН, 1997. – 64 с.
5. Бутник О. М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем : монографія / О. М. Бутник. – Харків : ВД «іНЖЕК», 2003. – 224 с.
6. Караваев А. П. Модели и методы управления составом активных систем / А. П. Караваев. – М. : ИПУ РАН, 2003. – 148 с.
7. Механизмы и модели управления кризисными ситуациями : монографія / Под ред. Т. С. Клебановой. – ИД «ИНЖЭК», 2007. – 200 с.
8. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І. М. Ляшенко. – К. : Вища школа, 1999. – 236 с.
9. Завгородній В П. Автоматизація бухгалтерського обліку, контролю, аналізу та аудиту / В. П. Завгородній. – К. : А. С. К., 1998. – 768 с.
10. Шигун М. М. Розвиток моделювання систем бухгалтерського обліку: теорія і методологія : моногр. / М. М. Шигун. – Житомир : ЖДТУ, 2009. – 632 с.
11. Жук В. М. Розвиток моделювання в бухгалтерському обліку / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – № 83. – 2010. – С. 26-32.
12. Иванилов Ю. П. Математические модели в экономике / Ю. П. Иванилов, А. В. Лотов. – М. : Наука, 1979. – 304 с.
13. Лямец В.И. Системный анализ / В.И. Лямец, А.Д. Тевящев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Харьков : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.

УДК 338

Гриценко О.М.
здобувач кафедри бухгалтерського обліку
Київського торговельно-економічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

Стаття присвячена особливостям обліку запасів на підприємствах ресторанного господарства. Особливу увагу приділено виробничому методу обліку та механізму формування виробничої собівартості продукції.
Ключові слова: ресторанне господарство, запаси, калькуляція, виробнича собівартість продукції.

Гриценко О.Н. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО УЧЕТА
Статья посвящена особенностям учета запасов на предприятиях ресторанного хозяйства. Особое внимание уделено производственному методу учета и механизму формирования производственной себестоимости продукции.
Ключевые слова: общественное питание, запасы, калькуляция, производственная себестоимость продукции.

Gritsenko O.N. IMPROVED METHOD OF FORMING PRODUCTION COST PRODUCTION AT THE ENTERPRISE AT RESTAURANTS IN THE FINANCIAL ACCOUNTING SYSTEM
Article concerns the peculiarities inventory enterprises restaurant facilities. Particular attention is paid to the production method of accounting and the mechanism of formation of industrial production costs.
Keywords: catering, inventory, costing, production cost of production.

Постановка проблеми. Підприємства ресторанного господарства у своїй діяльності поєднують два процеси: виробництво і торгівлю. Елементом виробничої діяльності є безпосередньо сам процес приготування готової продукції, з визначенням виробничої собівартості, а елементом торговельної діяльності – встановлення торгової націнки. Досить важливою проблемою на підприємствах ресторанного господарства є відсутність єдиного підходу щодо застосування виробничого чи торговельного методу, що впливає на відображення обліку запасів за їх видами, а також на формування ціни продукції. Детальної інформації щодо методики застосування зазначених підходів на підприємствах ресторанного господарства у нормативних документах не наведено.

Аналіз останніх і публікацій. Проблемам обліку на підприємствах ресторанного господарства присвячують свої роботи такі вітчизняні науковці, як: О.В. Чумак, В.В. Новодворська, Н.В. Смирнова досліджували питання удосконалення методики обліку витрат в ресторанному господарстві; Т.В. Калайтай займалася розробкою методики ведення обліку в закладах громадського харчування з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій; Г.С. Дергільова, Л.В. Лукашова удосконалювали класифікацію показників рентабельності з метою управління підприємствами громадського харчування. У наукових дослідженнях вищезазначених учених узагальнені та вивчені різні проблеми обліку на підприємствах ресторанного господарства. Проте, як свідчить практика, питання механізму формування виробничої собівартості вищезазначених підприємств потребує глибокого вивчення і подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити специфіку обліку на підприємствах ресторанного господарства та розкрити механізм формування виробничої собівартості готової продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі в Україні підприємства ресторанного господарства (за КВЕД) функціонують самостійно, виконуючи усі управлінські функції (тобто є абсолютно незалежними), або об'єднуються у групи як з іншими підприємствами (закладами РГ), що розвиваються у складі сітьових (мережевих), так і з підприємствами інших видів економічної діяльності, діючи під певною торговельною маркою і розподіляючи між собою витрати щодо виконання деяких управлінських функцій.

В економічній літературі існують різні підходи стосовно виду діяльності у сфері ресторанного господарства. В.В. Архипов зазначає, що розвиток ресторанного господарства [1, с. 7]:

- забезпечує істотну економію суспільної праці завдяки раціональнішому використанню техніки, сировини, матеріалів;
- надає робітникам і службовцям протягом робочого дня гарячу їжу, що підвищує їх працездатність, зберігає здоров'я;
- дає можливість організації збалансованого раціонального харчування в дитячих і навчальних закладах.

Інші фахівці, розкриваючи призначення підприємств ресторанного господарства, зазначають, що «вони були і є підприємствами торгівлі, що суміщують деякі виробничі функції, пов'язані з приготуванням страв [2, с. 28]. Ю. Бакун, В. Оспіщев, О. Чумак вважають ресторанний бізнес виробничою діяльніс-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика терміну «ресторанне господарство»

Міжнародний стандарт галузевої класифікації видів економічної діяльності (ISIC) ООН [5]	Заклади ресторанного господарства. Класифікація: ДСТУ 4281:2004 [6]
Ресторанне господарство – це вид економічної діяльності, спрямований на задоволення потреб споживачів у харчуванні, з організацією дозвілля або без нього	Ресторанне господарство – вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надання послуг відносно задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього

тю [3, с. 34; 4, с. 31]. На думку автора, основна мета закладів ресторанного господарства чітко визначена у термінах та поняттях міжнародних та вітчизняних стандартів (табл. 1).

Визначення терміну «ресторанне господарство», відповідно до стандартів, спрямовує орієнтир діяльності суб'єктів господарювання на виробництво, торгівлю та організацію дозвілля або без нього. Підприємства ресторанного господарства на свій розсуд можуть обрати будь-який з методів ведення обліку – торговельний чи виробничий – про що, зокрема, зазначалося в листі Мінфіну України від 11.11.2004 р. № 31-04200-30-29/21009 [7] та листі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 05.11. 2004 р. № 54-51/741) [8]. Проте детальної інформації щодо методики застосування зазначених підходів у нормативних документах не наведено.

В Методичних рекомендаціях щодо формування складу витрат та порядку їх планування в торговельній діяльності, затверджених наказом Мінекономіки, та з питань європейської інтеграції № 145 у п. 2 розділу 1 визначено [9]: «до складу витрат торговельної діяльності відносяться ... також витрати підприємств ресторанного господарства, пов'язані із випуском і реалізацією продукції власного виробництва». Тобто в зазначених методичних рекомендаціях наведена інформація щодо обліку витрат підприємств ресторанного господарства. Проте дані рекомендації стосуються лише обліку адміністративних витрат та витрат на збут, відносно ж виробничих витрат рекомендації відсутні [9].

У Методичних рекомендаціях № 157 приділено переважну увагу торговельному методу [10]. Відносно рахунку 23 «Виробництво» в Методичних рекомендаціях № 157 зазначено, що «за дебетом відображають вартість товарів і сировини, які надійшли у виробництво» та «дебетове» сальдо рахунку 23 «Виробництво» показує вартість залишків сировини, яка не пройшла кулінарної обробки...». Тобто рахунок 23 «Виробництво» рекомендується виключно для обліку використаних у виробництві запасів, тому він не носить калькуляційного характеру [10]. Отже, Методичні рекомендації № 145 і Методичні рекомендації № 157 не наводять чітких варіантів щодо відображення в обліку витрат виробництва в підприємствах ресторанного господарства [9, 10].

При аналізі фахової літератури нами було систематизовано погляди авторів щодо виробничого та торговельного підходів та визначено, що відносно цього питання теж пропонується два напрямки його вирішення. Прибічниками виробничого підходу є такі науковці, як Н. Горицька, Л.Н. Котенко, А.І. Олійник, Л. Солошенко, які пропонують здійснювати відображення витрат виробництва разом із загальною сумою в обліку від загальної суми витрат операційної діяльності [11, 12, 13]. Ф.Ф. Бутинцем запропоновано обліковувати витрати виробництва без використання рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» такими бухгалтерськими проведеннями: Дт 23 Кт 281, 66, 65, 685, 47, 13 [14]. О.В. Чумак та В.І. Оспіщев рекомендують застосовувати виробничий підхід з використанням рахунку 91 «Загальновиробничі витрати», із відображенням господарських операцій наступним чином: Дт 91 Кт 66, 65, 131 тощо. При цьому змінні та постійні розподілені загальновиробничі витрати рекомендують включати до складу виробничої собівартості власного виробництва (записом Дт 23 Кт 91), а нерозподілені постійні загальновиробничі витрати до складу собівартості реалізації (записом Дт 901 Кт 91) [15]. Як видно з розглянутих поглядів науковців, в інформації, наведеній у нормативно-правових документах, щодо застосування виробничого чи торговельного підходу єдиних і чітких відповідей немає.

Результати дослідження практики діяльності суб'єктів господарювання свідчать, що на сучасному етапі підприємства ресторанного господарства застосовують торговельний підхід. Більшість кафе та ресторанів облік сировини, напівфабрикатів на складах здійснюють на субрахунку 281 «Товари на складі» за цінами продажу. Процес передачі сировини на кухню відображають записом Дт 282 «Товари в торгівлі» Кт 281 «Товари на складі». За цим підходом не калькулюють собівартість готової продукції, у зв'язку з вищезазначеним рахунок 23 «Виробництво» не використовують. На субрахунку 902 «Собівартість реалізованих товарів» здійснюється узагальнення інформації щодо собівартості реалізованих закупних товарів та продукції власного виробництва. На рахунку 92 «Адміністративні витрати» відображаються загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства в цілому. На рахунку 93 «Витрати на збут» відображають витрати, пов'язані зі збутом (реалізацією, організацією споживання, продажем) продукції (товарів, робіт, послуг). На цьому ж рахунку підприємства ресторанного господарства відображають також витрати, які безпосередньо пов'язані з випуском власної продукції (нарахування заробітної плати працівникам виробництва; нарахування на соціальні заходи; нарахування амортизації основних засобів, безпосередньо зайнятих виробництвом продукції тощо).

На наш погляд, такий вищенаведений підхід є економічно некоректним у зв'язку з тим, що основні виробничі витрати не можуть бути визначені як збутові або інші операційні. Вважаємо діючий порядок відображення прямих витрат неправомірним, оскільки в цьому випадку наведені бухгалтерські записи не проводяться через рахунок 23 «Виробництво», що не відповідає його економічному змісту та сутності прямих витрат як елемента виробничої собівартості.

На досліджуваних підприємствах ресторанного господарства типу «Їдальні» використовується дещо інший підхід, зокрема облік сировини обліковують на рахунку 28 «Товари». Собівартість продукції заклад харчування формує на рахунку 23 «Виробництво». Облік запасів у коморі ведеться за купівельними цінами, а націнку формують у момент передачі на кухню шляхом складання запису Дт 23 Кт 285. Тобто за дебетом рахунку 23 «Виробництво» відображають вартість продуктового набору за цінами продажу. Заробітну плату кухарям, нарахування на неї, амортизацію виробничого обладнання, інші витрати, що безпосередньо пов'язані з процесом виробництва, обліковують на рахунку 92 «Адміністративні витрати» та 93 «Витрати на збут». Реалізуючи продукцію кухні, її собівартість, сформовану на рахунку 23, списують у дебет субрахунку 902 «Собівартість реалізованих товарів», а націнку відображають методом «сторно» записом Дт 23 Кт 285.

Проаналізувавши наведений підхід, можна зробити наступні висновки:

- на рахунку 28 «Товари» необхідно відображати закупівельні товари, призначенні для подальшого перепродажу, при виробничому процесі даний рахунок вести некоректно;

- на рахунку 23 «Виробництво» відображаються лише прямі матеріальні витрати (вартість сировин-

ного набору). А відповідно до п. 10 П(С)БО 9 «Запаси» [16] первісною вартістю запасів, що виготовлені власними силами підприємства, є виробнича собівартість, яку визначають за П(С) БО 16 «Витрати» [17]. Виробничу собівартість формують з: прямих матеріальних витрат, прямих витрат на оплату праці, інших прямих витрат, змінних та постійних розподілених загальновиробничих витрат (п. 11 П(С)БО 16). Також некоректним є облік націнки на рахунку 23 «Виробництво».

- кореспонденція Дт 902 Кт 23 суперечить роз'ясненню до рахунку 23 «Виробництво» в Інструкції № 291 [92]. Собівартість виготовлення продукції з рахунку 23 «Виробництво» списується в дебет рахунку 26 «Готова продукція»;

- витрати, які пов'язані із оплатою праці кухарів, нарахування на неї, витрати на обслуговування виробничого приміщення, знос виробничого обладнання тощо варто відносити на загальні витрати виробництва, а не відображати на рахунку 93 «Витрати на збут».

Висновки. Отже, враховуючи недосконаліть методичних підходів щодо відображення обліку витрат, які формують фактичну виробничу собівартість запасів на підприємствах ресторанного господарства за торговельним методом, застосування якого безпосередньо впливає на формування собівартості продукції, пропонуємо виробничий метод обліку запасів для підприємств ресторанного господарства, який забезпечує узагальнення наступної інформації:

- вартість використаної сировини для виготовлення страв відображати на рахунку 23 «Виробництво» за фактичною собівартістю в розрізі об'єктів витрат. Перелік об'єктів витрат підприємство встановлює для себе самостійно (з урахуванням особливостей виробництва, технології тощо). Об'єктом витрат на підприємствах ресторанного господарства є випуск готової продукції в цілому;

- витрати на обслуговування і управління процесу виготовлення страв відображати на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» (заробітна плата з відрахуванням завідувача виробництвом, кухарів, вартість спожитої електроенергії, газу, водопостачання, витрати на амортизацію і ремонт основних засобів виробничого призначення);

- витрати на збут на рахунку 93 «Витрати на збут» (заробітна плата з відрахуваннями офіціантів, касирів, мийників посуду, прибиральниць залу, витрати на амортизацію і ремонт обладнання, яке використовується для продажу продукції власного виробництва).

Пропонуємо в якості об'єкту витрат використовувати випуск готової продукції в цілому. Вищенаведений виробничий підхід запропоновано для підприємств ресторанного господарства усіх типів, в яких здійснюється процес виробництва готової продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Архипов В.В.Організація ресторанного господарства : навч. пос. / В.В. Архипов. – К. : Центр учбової літератури; Фірма «Інкос», 2007. – 280 с.
2. Куцик П.О., Коваль Л.І., Макарук Ф.Ф. Бухгалтерський облік у торгівлі та ресторанному господарстві : навч. пос. / П.О. Куцик. – «Магнолія-2006». – Львів, 2010. – 504 с.
3. Бакун Ю., Бакун В. Себестоимость готовой продукции в сфере общественного питания // Бухгалтерия. – 2001. – № 34/1(449). – С. 34-39.
4. Оспіщев В. Удосконалення обліку витрат виробництва в підприємствах ресторанного господарства / В. Оспіщев, О. Чумак // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 3. – С. 31-37.
5. ISIC Rev 3 code 5520 Restaurants, bars and canteens – розділ «Ресторани бари та їдальні» Міжнародний стандарт галузевої класифікації видів економічної діяльності.
6. Заклади ресторанного господарства. Класифікація : ДСТУ 4281:2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://normativ.com.ua.
7. Лист Мінфіну України від 11.11.2004 р. № 31-04200-30-29/21009.
8. Лист Міністерства, економіки та з питань європейської інтеграції України від 05.11. 2004 р. № 54-51/741).
9. Методичні рекомендації щодо формування складу витрат та порядку їх планування в торговельній діяльності : Наказ Міністерства економіки України 02.03.2010 № 226.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у сфері громадського харчування і побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 157 від 17.06.2003 р.
11. Горицкая Н. Постулаты бухгалтерского учета в общественном питании / Н. Горицкая // Бухгалтерия, налоги, бизнес. – 2004. – № 3. – С. 31-34.
12. Котенко Л.Н., Манжос Н.В. Бухгалтерский учет в предприятиях торговли и питания : учеб. пособие для студ. вузов / Л. Н. Котенко, Н. В. Манжос. – Х. : Студцентр, 2003. – 640 с.
13. Солошенко Л. Громадське харчування. Особливості обліку / Л. Солошенко, Ф. Федорченко [3-тє вид., перероб. і доп.]. – Х. : Фактор, 2003. – 356 с.
14. Бутинець Ф.Ф., Янчева Л.М., Глущук О.М., Остапчук Т.П., Якименко С.І. Бухгалтерський облік у громадському харчуванні : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Франц Францович Бутинець (ред.). – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 440 с.
15. Оспіщев В. Удосконалення обліку витрат виробництва в підприємствах ресторанного господарства / В. Оспіщев, О. Чумак // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 3. – С. 31-37.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : станом на 20.10.99 р. № 246, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99.
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99.

УДК 657.22:657.6

Кац С.В.
аспірант кафедри обліку та аудиту економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФОНДОВОГО РИНКУ

Стаття присвячена розкриттю сутності та значення фінансових інструментів фондового ринку для розуміння і вибору фінансових інструментів для ефективного використання їх на практиці. Сьогодні підприємства мають можливість спрямовувати вільні фінансові ресурси не тільки на розширення власної діяльності, а й інвестувати кошти в інші підприємства, вести спільну з іншими підприємствами діяльність та здійснювати інші види подібних операцій. Перераховані вище операції здійснюються за допомогою фінансових інструментів. Але для того, щоб ефективно і вигідно оперувати фінансовими інструментами фондового ринку, потрібно чітко розуміти їх сутність і значення.
Ключові слова: фінансові інструменти, фондовий ринок, акції, облігації, ф'ючерсні угоди, опціони.

Кац С.В. СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ОСНОВНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ФОНДОВОГО РЫНКА
Статья посвящена раскрытию сущности и значения финансовых инструментов фондового рынка для понимания и выбора финансовых инструментов для эффективного использования их на практике. Сегодня предприятия имеют возможность направлять свободные финансовые ресурсы не только на расширение собственной деятельности, но и инвестировать средства в другие предприятия, вести совместную с другими предприятиями деятельность и осуществлять другие виды подобных операций. Перечисленные выше операции осуществляются с помощью финансовых инструментов. Но для того, чтобы эффективно и выгодно оперировать финансовыми инструментами фондового рынка, нужно четко понимать их сущность и значение.
Ключевые слова: финансовые инструменты, фондовый рынок, акции, облигации, фьючерсные сделки, опционы.

Kats S.V. ESSENCE AND IMPORTANCE OF KEY FINANCIAL INSTRUMENTS STOCK MARKET
The article is devoted to the disclosure of the nature and significance of financial instruments for understanding the stock market and the selection of financial instruments for the effective use of them in practice. Today, enterprises are able to direct financial resources available not only to enhance their own activities, but also invest in other businesses, have a joint activity with other companies and make other such operations. The above operations are carried out by means of financial instruments. But in order to effectively and profitably operate the financial instruments of the stock market, you need to clearly understand their nature and significance.
Keywords: financial instruments, stock market, stocks, bonds, futures, options.

Постановка проблеми. Розвиток ефективного фондового ринку – одне з першочергових завдань держави на сучасному етапі. Одним з основних факторів, що визначають привабливість ринку для інвесторів і ефективність його функціонування, виступає наявність на ньому фінансових інструментів, що відповідають інтересам учасників і дозволяють їм ефективно виконувати свої функції. Сьогодні підприємства мають можливість спрямовувати вільні фінансові ресурси не тільки на розширення власної діяльності, а й інвестувати кошти в інші підприємства, вести спільну з іншими підприємствами діяльність та здійснювати інші види подібних операцій. Перераховані вище операції здійснюються за допомогою фінансових інструментів. Але для того, щоб ефективно і вигідно оперувати фінансовими інструментами фондового ринку, потрібно чітко розуміти їх сутність і значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми розкриття сутності і значення фінансових інструментів займався Ф. Фабоци «Фінансові інструменти», який в своїй книзі «Фінансові інструменти» дуже детально розписав сутність майже всіх відомих фінансових інструментів. Розкриттю сутності фінансових інструментів через їх класифікацію висвітлила у своїй науковій статті Бурденко І.М. «Фінансові інструменти: особливості їх класифікації». Говорушко Т.А. в науковій статті «Перспективи використання фінансових інструментів вітчизняними підприємствами» розкриває сутність похідних фінансових інструментів. Данькевич А.П. у своїй науковій праці «Фінансові інструменти: особливості визначення, класифікації та обігу» розкрив значення відомих фінансових інструментів. У своїй монографії «Ринки фінансових інструментів» Кабанов В.Г. надає визначення фінансовим інструментам, тим самим розкриваючи їх сутність. Але значення та сутність фінансових інструментів розкриті недостатньо, що потребує подальшого дослідження цих питань.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності та значення фінансових інструментів фондового ринку для розуміння і вибору фінансових інструментів для ефективного використання їх на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові інструменти – це будь-який контракт, результатом якого є створення фінансового активу одного суб'єкта господарювання і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу іншого суб'єкта господарювання.

Найчастіше розрахунки за допомогою фінансових інструментів здійснюються на фондовому ринку.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [3].

Далеко не всі цінні папери походять від грошових капіталів, тому ринок цінних паперів не може бути в повному обсязі віднесений до ринку капіталів. У тій частині, в якій ринок цінних паперів ґрунтується на грошах як на капіталі, він називається фондовим ринком і в цій своїй іпостасі є складником ринку фінансових послуг. Більшу частину ринку цінних паперів становить фондовий ринок. Інша частина через свої незначні розміри не дістала спеціальної назви, і тому часто поняття ринку цінних паперів і фондового ринку вважаються синонімами. Отже, ринок цінних паперів складається з фондового (частини ринку

капіталів) і сфери грошового ринку, де здійснюється обіг короткострокових цінних паперів, яку можна розглядати як складову одночасно обох ринків [2].

Інвестування на фондовому ринку відбувається за рахунок купівлі-продажу інструментів фондового ринку, що обертаються на біржі. Найбільш поширеними інструментами фондового ринку є акції, облігації, ф'ючерси та опціони.

Акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством [3].

Всі акції умовно поділяють на два типи: звичайні та привілейовані акції.

Звичайні (прості) акції (common stocks) – це акції, які безпосередньо купує інвестор на ринку цінних паперів і надають інвестору право одного голосу на зборах акціонерів, право на участь у розподілі прибутків і активів емітента у випадку його ліквідації після привілейованих акцій, а також право на отримання частини прибутку фірми у вигляді дивідендів, розміри яких та форма виплати ніколи не фіксується і залежать від величини чистого прибутку фірми та відповідного рішення загальних зборів акціонерів.

Дивіденди на прості акції здебільшого виплачують у випадку отримання емітентом значного прибутку. Якщо ж емітент за результатами економічної діяльності одержав незначний прибуток або його діяльність була збитковою, дивіденди на прості акції не виплачуються. Однак у практиці зарубіжних країн іноді трапляються випадки, коли дивіденди на прості акції за останній рік виплачують і тоді, коли діяльність фірми була збитковою. Відповідні кошти для цього беруть з невикористаного фонду прибутку емітента за попередні роки. Зазначимо, що в Україні така форма сплати дивідендів сьогодні не практикується.

Розмір дивідендів на прості акції коливається в широкому діапазоні і залежно від прибутку емітента може досягати 90% номінальної вартості акції, а в окремих випадках, коли фірма процвітає і має великі прибутки, дивідендні виплати на одну акцію можуть у кілька разів перевищувати її номінальну вартість. Звичайні акції користуються великою популярністю на ринках цінних паперів.

Привілейовані акції (preferred stocks) – це акції, які не надають права голосу на загальних зборах акціонерів, якщо це не передбачено умовами випуску, але вони надають право власникові на отримання гарантованих дивідендів і беруть участь у розподілі прибутків та активів емітента при його ліквідації. Всі права власників привілейованих акцій задовольняються в першу чергу порівняно з правами власників звичайних акцій.

Дивідендні виплати за привілейованими акціями проводять завжди незалежно від прибутків емітента в поточному році. Іноді, якщо дохід на звичайні акції перевищує дохід на привілейовані акції, емітент може змінити розмір дивідендів на привілейовані акції. Іноді власникам привілейованих акцій надається право голосу на загальних зборах акціонерів, зокрема можуть випускати привілейовані акції типу «одна акція – один голос», або «одна акція – кілька голосів» [5].

До фінансових інструментів також відносяться облігації. Облігація – це цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом емісії [3].

Облігації випускають під нагальні потреби емітента з метою залучення додаткових коштів для впровадження нових технологій, модернізації виробництва, різноманітні соціальні програми. Найсуттєвіша відмінність облігацій від акцій полягає в тому, що облігація приносить інвестору стабільний дохід лише у визначеному скінченному інтервалі часу і зовсім втрачає свою цінність у момент погашення, а також облігації утримаються до погашення. Крім того, власник облігації не має права брати участь у керуванні діяльністю емітента, він лише фінансує цю діяльність за повну винагороду.

Оскільки за облігаціями завжди виплачують фіксовані відсотки – дивіденди, то їх іноді називають цінними паперами з фіксованим прибутком. Розмір дивідендних відсотків фіксується на бланку сертифіката облігації. Відсоткова ставка, за якою розраховують відсоткові гроші, називається купонною ставкою. Вона може бути сталою або плаваючою залежно від типу облігації. В окремих випадках до облігації видають спеціальні приписані до неї купони, за якими, залежно від умов випуску, щоквартально, щопівріччя або щорічно виплачують відсотки. Відсоткові гроші, нараховані за купонною ставкою, називаються купоном облігації (квартальним, піврічним, річним).

Залежно від певних вибраних критеріїв у світовій практиці розрізняють багато типів облігацій і способів їх класифікацій, тому у кожному конкретному випадку потрібно орієнтуватися на законодавчо закріплений перелік цінних паперів тієї чи іншої країни. Кваліфікаційні типи облігацій розглянуто у табл. 1.

Таблиця 1

Кваліфікаційні типи облігацій

Класифікаційна ознака	Тип облігації
Залежно від емітента	Державні; Місцеві; Інституційні
Залежно від місця реєстрації основного офісу емітента та ринку обертання	Вітчизняні; Іноземні
Залежно від виплати відсоткової винагороди	Відсоткові; Безвідсоткові; Дисконтні; Конвертовувані
Залежно від терміна «життя»	Короткотермінові; Середньотермінові; Довготермінові; Безстрокові; З правом дострокового погашення
Залежно від ступеня ризику	Забезпечені; Незабезпечені
Залежно від механізму виплати дивідендів та способу реєстрації обігу	Іменні; На пред'явника
Залежно від форми нарахування дивідендів	з фіксованою купонною ставкою; плаваючою купонною ставкою; нульовою купонною ставкою

**Джерело [2]*

Ф'ючерсний контракт (futures contract), або ф'ючерс – це угода про купівлю і продаж певної кількості товару (активу) на певну дату в майбутньому за ціною, встановленою на момент угоди.

Ключові елементи ф'ючерсної угоди розглянуто в табл. 2.

Таблиця 2

Ключові елементи ф'ючерсної угоди*

Елемент ф'ючерсної угоди	Визначення
ф'ючерсна ціна	ціна, за якою сторони погодилися здійснити угоду в майбутньому
дата виконання або дата поставки	дата реалізації угоди
предмет або базисний актив ф'ючерса	товар або актив, який сторони погодилися продати чи купити (валюта, акція тощо)
«довгий» ф'ючерс	ф'ючерсний контракт на купівлю
«короткий» ф'ючерс	ф'ючерсний контракт на продаж
початкова маржа	сума, яку повинен внести інвестор (власник ф'ючерса) в клірингову палату біржі для забезпечення гарантії виконання зобов'язань по контракту
базис	різниця між поточною і ф'ючерсною ціною
підтримуюча, мінімальна, або гарантійна маржа	мінімальна сума, визначена біржею, до якої може знижатися величина маржового рахунку
варіаційна маржа	сума, необхідна для повернення величини рахунку до рівня початкової маржі

**Джерело [6]*

Укладення ф'ючерсних угод відбувається між покупцем і біржею з одного боку та біржею і продавцем – з іншого. На контракти однієї серії або типу встановлюється єдина ціна. Обсяги одного контракту (лота) стандартизовані відповідно до специфікації, запровадженої біржею. Терміни виконання угод стандартні, а терміни закриття позиції – довільні. Так, більшість фінансових ф'ючерсних контрактів мають дату виконання (поставки) в березні, червні, вересні або грудні. Ф'ючерсна ціна котирується на одиницю товару і змінюється протягом дня торгів і від одного дня до другого. Внаслідок цього всі позиції відкритих ф'ючерсних контрактів в кінці кожного дня торгів перераховуються згідно з новою ринковою ціною. Якщо ціна на товар (актив) підвищилася, на рахунок покупця негайно надходить готівка в розмірі виграшу. Та ж сума знімається з рахунку продавця. Таким чином, покупець ф'ючерсного контракту отримує прибуток у випадку зростання ціни ф'ючерса. Якщо внаслідок несприятливої ситуації на ринку сума на рахунку покупця падає нижче рівня підтримуючої маржі, яка зазвичай становить 70-80% від початкової (хоча може і дорівнювати їй), покупець повинен внести готівкою варіаційну маржу, інакше ф'ючерсна позиція буде ліквідована. Якщо ж ситуація сприятлива, перевищення рахунку над початковою маржею може бути вилучене інвестором.

Розрізняють такі основні види ф'ючерсів, що обертаються на міжнародних ринках:

- ф'ючерси на товари;
- ф'ючерси на валюту;
- відсоткові ф'ючерси (ф'ючерси на процентні ставки);
- ф'ючерси на біржові індекси (індекси акцій) [5].

Опціон – це право купити або продати визначену цінність (товар, цінний папір, ф'ючерсний контракт) на особливих умовах, в обмін на сплату винагороди – премії [4].

Об'єктом опціону може бути реальний товар – сировина, цінні папери, валюта та ф'ючерсні контракти на вказані активи. За технологією виконання розрізняють три види опціонів:

- опціон з правом купити (option call);
- опціон з правом продати (option put);
- подвійний опціон(double option; put and call option) [1].

Опціони «пут» і «кол» представлені на багатьох біржах світу. Крім того, такі контракти укладаються індивідуально (поза біржею, або «через прилавок»); зазвичай їх учасниками є фінансові інститути, зокрема інвестиційні банки, а також їх клієнти. Організація торгівлі опціонами на біржах аналогічна до біржової торгівлі ф'ючерсами. Ключову роль у ній відіграє клірингова система біржі (клірингова палата), яка забезпечує розрахунки по контрактах. Купівля/продаж опціонна передбачає укладення двох контрактів: один – між покупцем і біржею, яка виступає продавцем, і другий – між біржею і продавцем, при цьому біржа виступає покупцем. Здійснення купівлі продажу активу за такими контрактами називається виконанням опціону. Якщо покупець вирішив закрити свою позицію без виконання опціону упродовж строку його дії, він може просто продати його, аналогічно позиція продавця закривається купівлею того ж опціонна. Якщо покупець вирішує виконати опціон, клірингова палата обирає продавця цього опціонна згідно з конкретними правилами, встановленими біржею.

Ключовими елементами опціонного контракту є:

- премія (premium) – сума, що сплачується при купівлі продажу опціону (ціна опціонного контракту);
- ціна виконання (exercise price), або ціна «страйк» (strike) – ціна придбання/продажу активу;
- дата завершення (expiration date) – дата, коли право купити актив (при опціоні «кол») або продати його (при опціоні «пут») втрачається;
- «продаж, що закриває позицію» (closing sale) – угода, згідно з якою, позиція інвестора по попередній угоді закривається, тобто зустрічна угода до угоди при купівлі опціону;
- «покупка, що закриває позицію» (closing purchase) – угода, зворотна (зустрічна) до угоди про продаж опціону.

Біржові ринки опціонів забезпечують стандартизацію контрактів, а також автоматичне закриття позицій. Так, наприклад, в США існує Клірингова корпорація опціонів (ОСС) – компанія, якою одночасно володіють декілька бірж. Через комп'ютерну систему ОСС відслідковує опціонні позиції кожного інвестора. Як тільки покупець і продавець вирішують укласти певний опціонний контракт і покупець сплачує узгоджену премію, ОСС стає продавцем для покупця і покупцем для продавця. В цей момент всі прямі зв'язки між покупцем і продавцем припиняються. Якщо покупець вирішить виконати опціон, то ОСС навмання бере продавця з відкритою позицією і повідомить його про виконання. ОСС також гарантує поставку активів, якщо продавець не в змозі це зробити. Якщо в майбутньому покупець стане продавцем того ж контракту, то комп'ютер ОСС відмітить зустрічні позиції і ліквідує їх.

Існують ще й позабіржові опціони, які, на відміну від біржових, не стандартизовані. Вони характеризуються вищою вартістю, яка відображає можливість обирати необхідні параметри, і нижчою ліквідністю, оскільки служать для визначених інвестиційних цілей і зазвичай не реалізовуються до виконання.

Позабіржова (over-the-counter) торгівля опціонами поступово втрачає своє значення за винятком ринку

валютних опціонів, на якому банки виписують валютні опціони європейського типу. Позабіржовий ринок валютних опціонів успішно конкурує з біржовим (Філадельфійська біржа, Лондон, Чикаго (Chicago Board Option Exchange – CBOE), Амстердам, Сінгапур). Так, на позабіржовому ринку валютних опціонів домінують операції з доларом США. Найбільший обсяг опціонних контрактів припадає на курсові співвідношення долар-євро та долар-єна. Саме на опціонні контракти припадає найбільша питома вага у загальному обороті валютного ринку, тоді як частка валютних свопів в щоденних оборотах є незначною [6].

Таким чином, дослідивши сутність і значення основних фінансових інструментів фондового ринку, стає зрозуміло, що важелями впливу на процеси розподілу і перерозподілу капіталу між різними сегментами ринку стають фінансові інструменти – форми існування фінансових продуктів. Фінансові інструменти включають в себе як фінансові активи, так і фінансові зобов'язання. Обрати один найефективніший фінансовий інструмент фондового ринку неможливо, тому що кожен з представлених фінансових інструментів має свою специфіку діяльності і застосування. Акції випускають акціонерні товариства для забезпечення своєї діяльності. Залежно від порядку виплат дивідендів права участі в управлінні корпорацією акції поділяються на привілейовані (преференційні) та прості (звичайні). Привілейовані надають їхнім власникам певні переваги, порівняно з власниками простих акцій. Так, за привілейованими акціями встановлюється фіксований дивіденд, який виплачується раніше, ніж його визначають для власника простих акцій. Фіксований дивіденд виражається або в проценті від номінальної вартості або в грошах з розрахунку на одну акцію. Під час ліквідації корпорації, насамперед, задовольняються претензії власників привілейованих акцій, а потім – простих. На відміну від акцій облігації після закінчення визначеного строку підлягають викупу, до того ж емітент повинен сплатити номінальну вартість облігацій і дохід у вигляді відсотка. Привабливість облігацій для власників полягає в одержанні фіксованого доходу. Одним з видів фінансових інструментів є ф'ючерсні угоди – ф'ючерсні угоди використовуються для спекуляції (отримання доходу від сприятливої зміни ф'ючерсних цін) і для хеджування ризику падіння ціни активів і курсу валют інвестицій.

Висновки. Важливим фактором на користь використання фінансових інструментів в своїй діяльності як додаткового джерела мобілізації коштів є можливість інвестування вільних коштів в різноманітні проекти, вибору шляхів прибуткового вкладання відповідно до поточних потреб господарської діяльності підприємства. Інтеграція фінансового ринку України в світову фінансову систему припускає використання нових фінансових інструментів у національній практиці, характеризується великою різноманітністю і складністю фінансових інструментів, але дослідження сутність і значення фінансових інструментів дає змогу учаснику фондового ринку отримати високу доходність за малих вкладень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сохацька О.М.. Біржова справа : підручник. – 2-ге вид. змін. й доп. – Тернопіль : Карт-бланш, К. : Кондор, 2008. – 632 с.
2. Сич Є.М. Ринок фінансових послуг. : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 428 с.
3. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV зі змінами та доповненнями.
4. Сайт Національного Банку України : //http://www.bank.gov.ua/control/uk/index.
5. Сайт Фондового ринку України : //http://cinnipaperi.org.ua/tipi-akcij.
6. Сайт Про український фонд підтримки підприємництва : http://ufpp.kiev.ua/sut-ta-vidi-fyuchersnix-kontraktiv/.

УДК 332.14

Кінєва Т.С.
кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку, аналізу та аудиту
Національного університету біоресурсів і природокористування України

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БІОПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ

У статті розглянуто сутність та значення регіональної кластеризації як інструменту підвищення ефективності відтворення біологічного потенціалу регіону. Обґрунтовано систему показників для кластеризації. Визначено типовий регіон для вивчення особливостей відтворення біопотенціалу галузі скотарства.
Ключові слова: біопотенціал, відтворення, кластеризація, скотарство, типовий регіон.

Кинева Т.С. КЛАСТЕРИЗАЦИЯ КАК СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ БИОПОТЕНЦИАЛОМ РЕГИОНА
В статье рассмотрены сущность и значение региональной кластеризации как инструмента повышения эффективности воссоздания биологического потенциала региона. Обоснована система показателей для кластеризации. Определен типичный регион для изучения особенностей воссоздания биопотенциала отрасли скотоводства.
Ключевые слова: биопотенциал, воссоздание, кластеризация, скотоводство, типичный регион.

Kineva T.S. CLUSTERIZATION AS SYSTEM MANAGEMENT BY THE BIOPOTENTIAL OF REGION
In the article essence and value of regional clusterization are considered as to the instrument of increase of efficiency of recreation of biological potential of region. The system of indexes is reasonable for a clusterization. A typical region is certain for the study of features of recreation of biopotential of industry of the cattle breeding.
Keywords: biopotential, recreation, clusterization, cattle breeding, typical region.

Постановка проблеми. Процес розвитку людської діяльності має ланцюжковий характер, тобто з появою нових знань та технологій виробництва змінюються і умови господарювання. Сучасний сталий та екологічно орієнтований напрямок розвитку суспільства, вимагає ґрунтовного перегляду господарських механізмів діяльності й управління в цілому. Змінюються зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток соціально-економічних процесів, наслідком чого є зростання впливу умов невизначеності та нестабільності. Все це зумовлює необхідність у нових управлінських механізмах щодо розробки та впровадження адекватних динамічному факторному впливу ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні питання відтворення потенціалу сільського господарства України як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні досліджується багатьма вченими-економістами. Зокрема, варто виділити дослідження Г.Г. Кірейцеа, Л.І. Курило, М.М. Могилової, В.К. Савчука, Л.К. Сука, О.М. Шпичака та інших вчених. Не менш актуальним є питання регіональної клатеризації, якому присвячено праці Ф.З. Аралбаєвої, Д.В. Грушевського, Е.М. Забарної, Н.І. Ларіної, В.Ф. Проскура та інших вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однак питання управління відтворенням біологічного потенціалу галузі сільського господарства на основі використання інструментарію кластеризації на сьогодні є недостатньо вивченим, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в системному аналізі проблем відтворення біологічного потенціалу регіону, виділеного з використанням інструментарію кластеризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнє двадцятиріччя ознаменувалося занепадом сільського господарства – провідної галузі економіки нашої країни. Такий процес для аграрної країни є неприпустимим і потребує негайних реабілітаційних заходів, оскільки саме ця галузь забезпечує суспільство необхідними для життя продуктами харчування, а також вирішує інші соціальні (забезпечує робочі місця, зменшує рівень бідності) та екологічні проблеми (вимагає раціонального використання земельних ресурсів, зменшення антропогенного впливу).

Не потребує доведення важливість розвитку сільського господарства, як провідної галузі економіки, яка не лише забезпечує 10-15% ВВП та продовольчу безпеку країни, а й здатна ефективно розв'язувати соціальні проблеми країни. За останнє десятиріччя було прийнято багато нормативних актів та проведено заходи з реформування агропромислового комплексу України, але і сьогодні можемо констатувати його кризовий стан. У сучасному сільському господарстві варто відмітити наступні гальмівні процеси: низька конкурентоспроможність, нерозвинена інфраструктура, неналагоджена кооперація та координація діяльності з покупцями і постачальниками, залежність від загальноекономічного та політичного розвитку країни, слабка державна підтримка тощо.

Для багатьох країн світу (у т. ч. України) провідною галуззю тваринництва є скотарство, оскільки його продукти (молоко, м'ясо), побічна сировина (кров, шкіра) та органічні добрива є життєво необхідними для людини та мають велике національно-економічне значення. Основними проблемами галузі на сьогодні є: практично зруйнована міжгосподарська спеціалізація по відгодівлі та дорощуванню худоби, що спрямована на вирощування нетелів; за умов низької фінансової спроможності сільськогосподарських підприємств племінна худоба стала недоступною; погіршилися племінні та продуктивні якості худоби; збідніла кормова база за своєю поживністю в енергетичних показниках; лібералізація цін на сільськогосподарську продукцію; імпорт демпінгової продукції тощо. За таких умов особливої актуальності набувають питання відновлення, стабілізації та ефективного розвитку скотарства як по країні в цілому, так і в окремих регіонах.

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що першим кроком подолання кризи у галузі є налагодження кооперації між суб'єктами господарювання шляхом кластеризації, яка дає змогу об'єднати їх у межах єдиної системи управління та побудувати

самодостатні інституціональні структури. Кластер не лише формує групу взаємопов'язаних господарських одиниць певної галузі чи виду діяльності, а й приєднує до них необхідні для ефективної кооперації, взаємодоповнюючі суб'єкти господарювання, забезпечуючи при цьому досягнення синергічного ефекту. Також за допомогою кластеризації можна виділити типовий об'єкт, системне дослідження діяльності якого дає змогу характеризувати, вдосконалювати та прогнозувати напрямки розвитку галузі.

Скотарство є комплексною галуззю, на розвиток якої впливають як природно-кліматичні умови господарювання, так і організаційно-правова форма підприємства, їх кількість у регіоні, забезпеченість земельними ресурсами, загальна чисельність поголів'я стада, його структура тощо. Для комплексного дослідження галузі розглянемо 3 групи показників:

- організаційні (загальна земельна площа сільськогосподарських угідь, тис. га; кількість діючих сільськогосподарських підприємств, од.; загальна чисельність населення регіону, тис. чол. та продуктивність праці у сільському господарстві, грн);
- господарські (загальне поголів'я худоби, тис. гол.; кількість корів, тис. гол.; обсяги виробництва молока, тис. т);
- економічні (випуск продукції, млн грн, середні ціни реалізації худоби та молока, грн/т, рентабельність виробництва молока і м'яса,%).

В основі функціонування економічних кластерів на рівні регіону лежить принцип територіальної концентрації ресурсів (в т. ч. біологічних), обмін інформацією про потреби між господарюючими суб'єктами, технології виробництва, порядок розрахунків з контрагентами тощо. За таких умов основою утворення кластера є безпосередньо ринковий механізм кооперації між підприємствами, розташованими на одній території, що пояснюється зниженням трансакційних витрат і виникненням оптимальних зворотних зв'язків, що забезпечують інтенсивний розвиток всіх суб'єктів в рамках кластера [3, 5].

Кластеризація інформаційної сукупності може використовуватися як з метою обґрунтування управлінських альтернатив господарювання з метою вибору однієї, так і як проміжний етап розробки стратегії, який дає оцінку адекватності розроблених сценаріїв розвитку підприємства. Для перевірки обґрунтованості рішень, отриманих на основі кластерного аналізу, використовують наступні методи: повного зв'язку, к-середніх; метод Уорда, тести значущості для ознак, що визначають кластери; процедури Монте-Карло тощо [4].

На рисунку 1 наведена вертикальна дендограма кластерного розподілу організаційних показників діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2013 рік, проведеного за характером повного зв'язку.

Обраний метод повного зв'язку дозволяє усунути суттєву варіативність побудованих кластерів, адже міра схожості між досліджуваними сільськогосподарськими підприємствами не може бути меншою ніж порогове значення. За результатами кластеризації з використанням агломеративного методу повного зв'язку, отримане графічне зображення показує утворення чотирьох груп, остання з яких є найбільшою за кількістю об'єктів.

Евклідова відстань групування (рис. 2), показує лінійну або часткову міру схожості між об'єктами кластеризації за прямолінійним методом розрахунку на базі теореми Піфагора [2].

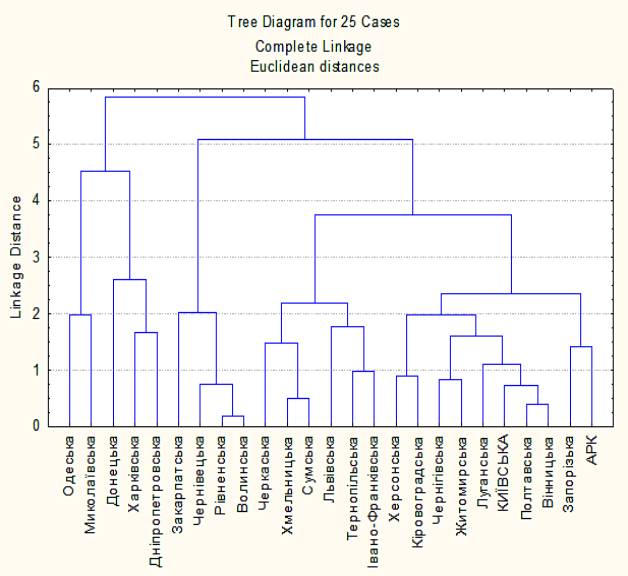

Рис. 1. Дендограма кластерного розподілу організаційних показників діяльності підприємств АПК України у 2013 році [2]

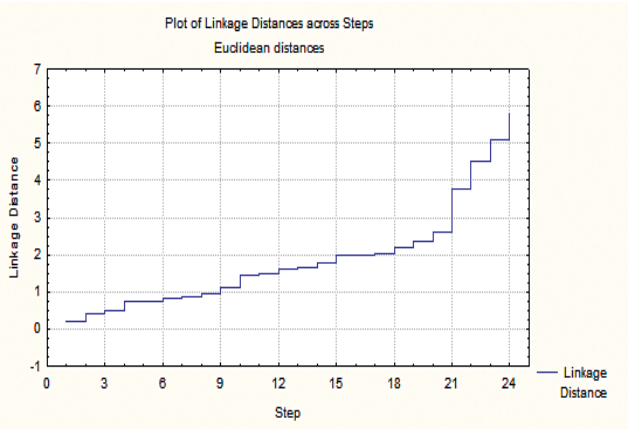

Рис. 2. Евклідова відстань групування організаційних показників [2]

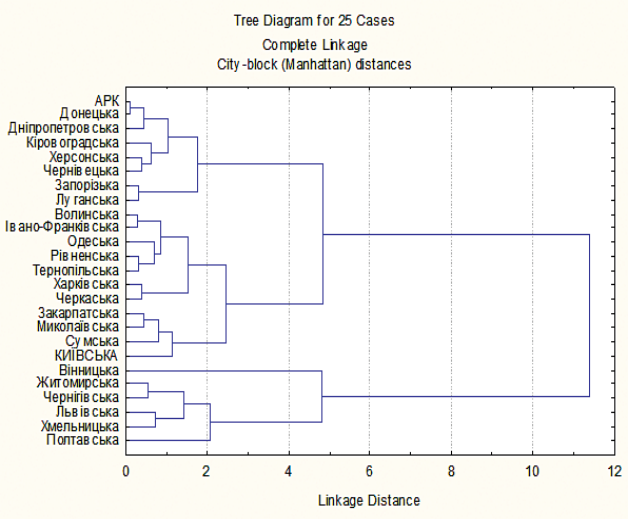

Рис. 3. Горизонтальна дендограма кластерного розподілу за характером повного зв'язку для господарських показників за 2013 рік [2]

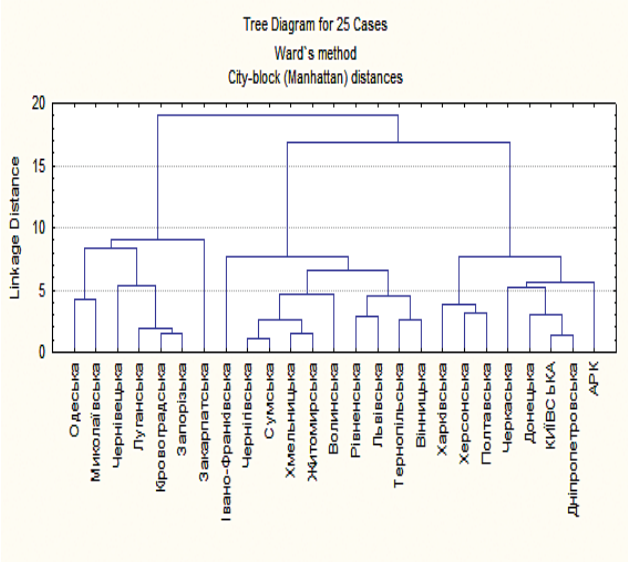

Рис. 4. Дендограма кластерного розподілу за методом Уорда для економічних показників аграрних підприємств України у 2013 році [2]

Рисунок 3 наочно показує результати англомеративний алгоритм кластеризації господарських показників діяльності підприємств АПК України у розрізі регіонів (областей) за даними на кінець 2013 року.

Вертикальна дендограма кластерного розподілу економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2013 рік, проведеного за методом Уорда, наведено на рис. 4.

Метод Уорда проводить об'єднання з мінімальним приростом суми квадратів відхилень, що призводить до утворення приблизно однакових кластерів [5]. Даний метод є найбільш придатним для кластеризації економічних показників, враховуючи диспаритет цін на галузеву продукцію та дисбаланс між показниками рентабельності сільськогосподарських підприємств України.

Проведений кластерний розподіл сільськогосподарських підприємств України з застосуванням англомеративних методів групування показників розвитку скотарства з врахуванням регіональних інформаційних потоків за трьома напрямами (господарські, економічні та організаційні показники), використовуючи різні методи та відстані групування, показує, що умовам типовості задовольняє Київська область, оскільки вона представлена у найбільших кластерах.

Крім того, враховуючи щільність поголів'я худоби (у т. ч. корів) по Київській області, її провідні позиції у 1990-х роках і значний спад показників розвитку скотарства за останні роки, вважаємо за доцільне виділити даний регіон для дослідження стану та перспектив розвитку галузі.

Головним критерієм розвитку галузі скотарства та ефективного відтворення біологічного капіталу є динамічність поголів'я худоби, а особливо корів, які безпосередньо забезпечують його самовідновлення. Досліджуючи динаміку поголів'я ВРХ (у т. ч. корів) по Україні та Київській області, варто відмітити критичний спад, а також переорієнтацію зосередженості вирощування худоби за категоріями господарств – від сільськогосподарських підприємств, у бік господарств населення.

Враховуючи варіативність показників розвитку галузі скотарства, з метою забезпечення єдиної бази для розрахунків та подальшої апроксимації, у даному дослідженні для аналізу зміни ознак обрано трирічний інтервал. Статистичні дані показують значний спад поголів'я худоби за всіма категоріями господарства. У загальній сукупності по Україні у 2013 р. порівняно з попереднім 2012 р. загальне поголів'я худоби зменшилося на 111,9 тис. гол. (або на 2,4%); порівнюючи з післякризовим 2009 р., поголів'я зменшилося на 292,7 тис. гол. (або на 6,1%); у порівнянні з 2000 р. – на 4889,7 тис. гол. (або на 51,9%); з 1990 р. – на 20089,4 тис. гол. (або на 81,6 відсотки) [1-2].

Аналогічна тенденція спостерігається по Київській області, де у 2013 р. порівняно з 2012 р. поголів'я ВРХ зменшилося на 8,3 тис. гол. (або на 5,4%); порівняно з 2009 р. – зменшилося на 14,8 тис. гол. (або на 9,2%), порівняно з 2000 р. – на 291,0 тис. гол. (або на 66,5%), з 1990 р. – на 1161,2 тис. гол. (або на 88,8 відсотки) [1-2]. Поголів'я худоби Київської області щороку критично скорочується також і по категоріях господарств, що обґрунтовує необхідність розробки механізму реабілітації галузі.

Динаміка структури поголів'я худоби за категоріями господарств утримання свідчить про поступову переорієнтацію галузі на господарства населення та підтверджує виявлений стабільний спад показників як на загальнодержавному рівні, так і на рівні досліджуваного регіону.

Варто відмітити незначну тенденцію зростання питомої ваги корів у сільськогосподарських підприємства України (у т. ч. Київської області), при оберненій динаміці за господарствами населення, що підтверджує неефективність механізмів управління відтворюючими процесами галузі.

За природно-кліматичними умовами, рівнем забезпеченості біологічними ресурсами, а також економічного та соціального розвитку досліджуваний регіон є сприятливим для розвитку скотарства. Так, у 1990 р. Київщина займала 2 місце по країні, з поголів'ям 1307,8 тис. гол., але, враховуючи загальноекономічний спад, відсутність державної програми підтримки та високий рівень капіталовкладень галузі, на кінець 2013 р. поголів'я становило 146,6 тис. гол., при середньому значенні по країні – 186 тис. гол [1-2].

Крім того, варто відмітити не лише критичний динамічний спад чисельності поголів'я, а його якісних параметрів. Зокрема, в результаті голштинізації (схрещування вітчизняної худоби з голштинами) на сьогодні можемо констатувати відсутність чистопородної худоби української чорно- і червоно-рябої порід м'ясного та молочного напрямку. Голштини є більш чутливими до природно-кліматичних умов утримання, недостатньо збалансованих раціонів годівлі, несвоєчасно проведених зооветеринарних заходів, що зумовлює в кінцевому підсумку погіршення їх відтворюваних та продуктивних якостей.

Проаналізувавши рух поголів'я за останні три звітні роки, бачимо, що співвідношення реалізованого поголів'я з кількістю закуплених складає 3 до 1 (у 2012 р. – 63,4:20,8), що підтверджує необхідність розробки кластерної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління відтворенням біологічного капіталу скотарства, яка забезпечить відродження галузі [1-2].

Київська область розташована у двох природних зонах: полісся та лісостеп, господарювання в яких значною мірою різниться і зумовлює пріоритетність певної галузі (рослинництва або тваринництва). Так, у зоні полісся (Бородянський, Броварський, Вишго-

родський, Іванківський, Макарівський та Поліський райони) зосереджено переважно рослинництво (спеціалізація – картопля, овочі, ягоди), тваринництво представлено переважно птахівництвом.

Сприятливіші кліматичні умови для розвитку скотарства у зоні лісостепу, яка вдало поєднує рослинництво (наявність родючих угідь придатних для вирощування багатьох культур) та тваринництво (забезпеченість кормами власного виробництва та наявність пасовищ). Економічно найбільш розвиненими у галузі скотарства є підприємства Білоцерківського, Кагарлицького, Сквирського, Тетіївського районів Київської області; найменше поголів'я худоби зосереджено у Вишгородському та Поліському районах.

Важливим показником ефективності використання біологічних ресурсів сільськогосподарських підприємств Київської області є продуктивність худоби, яка, незважаючи на загальний занепад галузі, має позитивну динаміку та вищий рівень у порівнянні з середніми по країні (рис. 5).

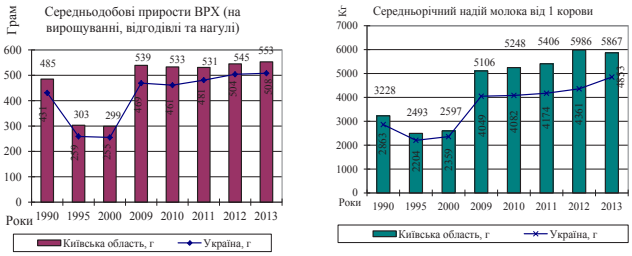

Рис. 5. Динаміка показників продуктивності великої рогатої худоби (ВРХ) України та Київської області протягом 1990-2012 рр. [1-2]

Графічні дані показують, що середньодобові прирости худоби та середньорічні надої молока у розрахунку на одну корову, за даними досліджуваного регіону, протягом останніх трьох років зростали. Приблизно таку ж тенденцію мали досліджувані показники і по Україні, що є підтвердженням підвищення ефективності використання біологічних ресурсів.

Головною проблемою ефективності господарювання у даній галузі є саме відтворення тварин, яке забезпечує не лише підтримання оптимального поголів'я та його продуктивності, а й виробництво життєво необхідних продуктів харчування (молоко, м'ясо). Сучасні умови господарювання характеризуються не лише катастрофічним зменшенням поголів'я худоби, а й скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у Київській області, що точно відбиває динаміку досліджуваних показників на загальнодержавному рівні.

Нарощення поголів'я, впровадження заходів підвищення продуктивності худоби, збільшення обсягів виробництва продукції скотарства має бути узгоджене з потребами внутрішнього і зовнішнього ринку. Господарювання в умовах ринкової економіки та у рамках стратегії сталого розвитку вимагає динамічної інтенсифікації систем відтворення біологічного капіталу скотарства з метою задоволення попиту на продукцію.

За таких умов ринок виступає «ареною», де формуються доходи від реалізації продукції, на основі співвідношення попиту і пропозиції. Тому ціна виступає ендогенною характеристикою рівня розвитку галузі. Оцінивши співвідношення обсягів виробництва основних видів продукції галузі, які щороку скорочуються, з цінами реалізації, що мали зворотню динаміку, отримали підстави для висновку про незадоволення потреб внутрішнього попиту у якісній продукції скотарства.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки:

1. Аналіз стану розвитку скотарства на прикладі Київської області підтверджує, що ефективне відтворення біологічних ресурсів сільськогосподарських підприємств залежить не лише від кількісних та якісних параметрів (поголів'я, порода, вік), а й від забезпечення повноцінною кормовою базою, належних умов утримання худоби, використання сучасних технологій виробництва, своєчасне проведення ветеринарних заходів.

2. Комплекс даних факторів забезпечує унікальну здатність біологічного капіталу скотарства до самовідтворення. Все це підтверджує необхідність розробки та впровадження інформаційно-аналітичної системи управління, яка б забезпечила відтворення біологічного капіталу галузі як на регіональному рівні, так і по країні в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головне управління статистики у Київській області : http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=300&lang=1.
2. Державна служба статистики України : // http://www.ukrstat.gov.ua/.
3. Жуков Б.М. Кластеры как инструмент экономического развития регионов // Проблемы управления развитием организации и опыт подготовки менеджеров : сборник научных статей. – Краснодар : ЮИМ, 2009. – С. 151-152.
4. Мандель И.Д. Кластерный анализ / И.Д. Мандель. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 176 с.
5. Паньков В.С. Реализация методологии кластерных технологий в системе регионального менеджмента // Бизнес в законе. – 2010. – № 1. – С. 271-274.

УДК 657.336.1

Кравченко О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Української академії банківської справи
Національного банку України

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану обліку зобов'язань бюджетних установ. Розглянуто порядок обліку зобов'язань та забезпечень у вітчизняній та міжнародній практиці. Визначено можливі напрямки вдосконалення з урахуванням сутності та критеріїв визнання зобов'язань.
Ключові слова: зобов'язання, забезпечення, заборгованість, облік, бюджетні установи, контроль.

Кравченко Е.В. ОБЯЗАТЕЛЬСТВА БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ
Статья посвящена исследованию современного состояния учета обязательств бюджетных учреждений. Рассмотрен порядок учета обязательств и обеспечений в отечественной и международной практике. Определены возможные направления совершенствования с учетом сущности и критериев признания обязательств.
Ключевые слова: обязательства, обеспечение, задолженность, учет, бюджетные учреждения, контроль.

Kravchenko E.V. OBLIGATIONS OF BUDGETARY INSTITUTIONS: THEORETICAL AND ACCOUNTING ASPECTS
The article is devoted to research of the current status of the liabilities of the public institutions. Considered the accounting for liabilities and reserves in the domestic and international practice. Identified areas of improvement in accordance with the entity and criteria's for the recognitions of liabilities.
Keywords: obligations, reserves, indebtedness, accounting, budgetary institutions, control.

Постановка проблеми. Ефективність бюджетного процесу визначається максимальною результативністю бюджетних витрат та оптимальністю управління на всіх рівнях бюджетної системи. Проте, не дивлячись на певні успіхи в сфері реформування бюджетної системи, обумовлені прийняттям Бюджетного кодексу, низка проблем у сфері організації і ведення бухгалтерського обліку потребує додаткових досліджень, у тому числі й відносно здійснення зобов'язань в процесі виконання кошторисів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У колі наукових інтересів різних фахівців перебуває організація і методика бухгалтерського обліку в бюджетній сфері. Цим дослідженням присвячені праці таких вчених, як: Атамас П.Й., Джога Р.Т., Гуцайлюк Л.О., Рудченко Ю.С., Свірко С.В., Ткаченко І.Т. та інші. Проте методика обліку зобов'язань згідно з вимогами МСФЗ не отримала належного розвитку, у зв'язку з чим потребує поглиблення досліджень у цій області.

Постановка завдання. Дослідження сучасного стану обліку зобов'язань бюджетних установ у вітчизняній та міжнародній практиці, визначення на цій підставі актуальних проблем та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В процесі здійснення покладених на них функцій в бюджетних установах виникають господарські відносини з різними фізичними та юридичними особами, призводячи до виконання фінансових зобов'язань за платежами. Щоб здійснювати видатки та платежі, розпоряднику бюджетних коштів необхідно взяти бюджетні зобов'язання.

В межах повноважень передбачених статтею 112 Бюджетного кодексу органи ДКУ здійснюють контроль за відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі); відповідністю платежів взятим бюджетним зобов'язанням та відповідним бюджетним асигнуванням. За порушення бюджетного законодавства застосовуються заходи впливу, визначені статтею 117 Бюджетного кодексу України.

За оперативними даними, у січні-травні 2014 року попереджено 6665 порушень бюджетного законодавства розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів на загальну суму 1294,7 млн. грн. В межах державного бюджету ці порушення були виявлені: в процесі взяття або реєстрації зобов'язань, фінансових зобов'язань надано 1591 попередження на загальну суму 666,0 млн. грн.; при прийнятті до виконання платіжних доручень – 256 попереджень на 12,0 млн. грн.

В межах місцевих: в процесі взяття або реєстрації зобов'язань, фінансових зобов'язань надано 4458 попереджень на загальну суму 606,5 млн. грн.; при прийнятті до виконання платіжних доручень – 360 попереджень на 10,2 млн. грн. Також в процесі подання кошторисів та інших документів, що застосовуються при виконанні бюджету, у разі недотримання порядків відкриття (закриття) рахунків, подання звітності та інших випадках порушення бюджетного законодавства надано 1845 попереджень на загальну суму 512,2 млн. грн. [1].

Така кількість і масштаби фінансових порушень у бюджетній сфері наносять загрозу ефективності управління державними фінансовими ресурсами. Факторами таких порушень є: ненадання оригіналів/копій документів, що підтверджують проведення процедури закупівлі у разі, якщо очікувана вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує порогові показники вартості, встановлених законодавством; відсутність затвердженого в установленому порядку паспорта бюджетної програми; порушенням вимог Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах ДКУ; відсутність в обліку відповідних бюджетних та фінансових зобов'язань відповідно до вимог Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами.

Враховуючи це, найважливішого значення набуває відповідність прийнятим стандартам, точність

формування і розкриття в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про зобов'язання.

Облік зобов'язання починається з його визнання, оцінки та відображення в системі рахунків з наступним розкриттям у фінансовій звітності. Сьогодні порядок обліку зобов'язань розпорядників коштів бюджету регламентується Наказами Міністерства фінансів України № 309 від 02.03.2012 та № 372 від 02.04.2014. Так, Наказом № 309 виокремлено такі види:

– зобов'язання – будь-яке розміщення замовлення, укладення договору чи виконання інших аналогічних операцій, здійснене розпорядником або одержувачем бюджетних коштів без відповідних бюджетних асигнувань або з порушенням норм, установлених Бюджетним кодексом України, законом України про Державний бюджет України та рішенням про місцевий бюджет;

– бюджетне фінансове зобов'язання – зобов'язання розпорядника бюджетних коштів (одержувача бюджетних коштів) сплатити кошти за будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду відповідно до законодавства;

– фінансове зобов'язання – будь-яке придбання товару, послуги чи виконання інших аналогічних операцій, здійснених розпорядником або одержувачем бюджетних коштів протягом бюджетного періоду з порушенням норм, установлених Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України та рішенням про місцевий бюджет [2].

Такий поділ відповідає сучасній практиці обліку зобов'язань в бюджетних установах.

Розпорядники коштів мають право брати зобов'язання при виконанні кошторису за загальним фондом – у межах кошторисних призначень з огляду на необхідність забезпечити виконання пріоритетних заходів поточного бюджетного року з урахуванням погашення заборгованості минулих років; за спеціальним фондом – у межах кошторисних призначень.

Всі зобов'язання установ поділяються на: довгострокові (довгострокові позики та довгострокові векселі видані й інші довгострокові фінансові зобов'язання) та поточні (короткострокові позики, поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, короткострокові векселі видані, розрахунки за виконані роботи, розрахунки з податків і зборів, розрахунки зі страхування, розрахунки з оплати праці, розрахунки за іншими операціями із кредиторами, внутрішні розрахунки) [3].

В міжнародній практиці під зобов'язаннями розуміють теперішню заборгованість суб'єкта господарювання, яка виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди або потенціал корисності [4].

На відміну від вітчизняної облікової практики в міжнародній виділяють такі види зобов'язань:

– конструктивне – зобов'язання, яке є наслідком дій суб'єкта господарювання, коли: суб'єкт господарювання вказав іншим сторонам, що він візьме на себе певні зобов'язання згідно з порядком, установленим минулою практикою, опублікованою політикою чи достатньо конкретною поточною заявою; як наслідок, суб'єкт господарювання створив в інших сторін обґрунтоване очікування, що він виконає ці зобов'язання;

– юридичне – зобов'язання, яке виникає внаслідок: контракту (внаслідок його явних чи неявних умов), законодавства або іншої дії закону.

Окремий вид утворюють непередбачені зобов'язання – можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, існування якого підтвердиться, тільки якщо відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання; або теперішнє зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнане, оскільки: немає ймовірності, що вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди або потенціал корисності, буде необхідним для погашення зобов'язання, або суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно. Виділення останньої співпадає з класифікаційною групою, яка застосовується вітчизняними суб'єктами господарювання відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» та дозволяє розмежувати зобов'язання на реальні та потенційні залежно від порядку визначення суми до погашення.

В розробленому НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності», введення в дію якого передбачено з 2015 року, наведене визначення зобов'язань, як заборгованості суб'єкта державного сектору, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів, що втілюють у собі економічні вигоди або потенціал корисності; враховує всі аспекти міжнародної та вітчизняної практики обліку [5]. Це також стосується і НП(С)БОДС 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи», в якому з метою бухгалтерського обліку зобов'язання поділяються на: довгострокові; поточні; забезпечення; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів. Така класифікація застосовується і в П(С)БО 11 «Зобов'язання».

Для правильної організації обліку зобов'язань важливим є визначення моменту його виникнення. Тільки з введенням в дію Наказу № 372 було прописано порядок визнання зобов'язань визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигід у майбутньому внаслідок його погашення. До цього ж проблеми визнання для бюджетних установ не існувало, а саме зобов'язання визнавалися в момент їх виникнення (при укладанні договорів). З 2015 року також вводиться додатковий аспект: якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума буде включатися до складу доходу звітного періоду.

Зобов'язання реєструються в обліку бухгалтерським записом тільки тоді, коли у зв'язку з ним виникає заборгованість. Зобов'язання, що обумовлені укладеними договорами, відображаються в бухгалтерському обліку з моменту початку виконання договору однією з його сторін.

Стосовно непередбачених зобов'язань, то можливість їх визнання в обліку бюджетних установ сьогодні проігноровано. В подальшому вони будуть визнаватися з урахуванням міжнародних стандартів, а саме: суб'єкти державного сектору не визнають їх у фінансових звітах, оскільки це може обумовити виникнення фактично відсутніх витрат та доходів, а відображають на позабалансових рахунках у сумі очікуваного погашення. Передбачено можливість розкриття інформації стосовно забезпечення у разі виникнення внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди або потенціал корисності, та його оцінка може бути визначена розрахунковим шляхом.

Точна оцінка дозволяє отримати правдиві дані про ресурси, сформувати достовірну звітність та ефек-

тивно управляти діяльністю. В практиці діяльності підприємств зобов'язання необхідно оцінювати за таким методом, який би не занижував їх суму. Так, наприклад, оцінка поточних зобов'язань відбувається з урахуванням таких принципів: безперервності, обачності та історичної (фактичної) собівартості. На основі принципу безперервності зобов'язання підприємства оцінюють, враховуючи припущення, що його діяльність триватиме й надалі. На основі принципу історичної (фактичної) собівартості ресурси підприємства оцінюються, враховуючи витрати на їх виробництво та придбання. Принцип обачності передбачає використання методів оцінки, які запобігають заниженню сум визнаних зобов'язань. Більш детально інформація про оцінку розкривається в Наказі про облікову політику.

Всі ці принципи є загальними і застосовуються всіма юридичними особами. В Наказі про облікову політику установи переважно зазначають чинне нормативне джерело та можливість ведення обліку в розрізі джерел фінансування (загальний та спеціальний фонди, програми). В балансі установ зобов'язання відображаються за сумою погашення, яка є номінальною сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності. Забезпечення ж на дату балансу будуть визначатися за вирахуванням суми очікуваного відшкодування.

У цілому можна виділити наступні стадії виконання зобов'язань: прийняття; підтвердження оплати; санкціонування оплати; оплата; підтвердження виконання.

Прийняття бюджетних зобов'язань одержувачами бюджетних коштів відбувається в межах доведених до них лімітів бюджетних асигнувань. Вони приймаються шляхом укладання контрактів з фізичними та юридичними особами, індивідуальними підприємцями або згідно з законом, іншим правовим актом, угодою. Підтвердження оплати установою здійснюються в межах доведених за відповідними кодами класифікації видатків лімітів бюджетних асигнувань та з урахуванням прийнятих і невиконаних зобов'язань. При цьому необхідно забезпечити зменшення рівня заборгованості за бюджетними зобов'язаннями минулих періодів та недопущення виникнення заборгованості за бюджетними зобов'язаннями в поточному році.

Підтвердження оплати оформляється платіжними та іншими документами, необхідними для санкціонування їх оплати. Розпорядники протягом 7 робочих днів з дати взяття бюджетного зобов'язання подають до відповідного органу ДКУ Реєстр бюджетних зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів та оригінали документів або їх копії, що підтверджують факт взяття бюджетного зобов'язання. За операціями по закупівлям також додають оригінали документів або їх копії, що підтверджують проведення закупівлі та передбачені законодавством у сфері державних закупівель. Перевірка поданих документів може тривати від 1 до 5 операційних днів. Санкціонування оплати здійснюється через надання дозвільного надпису «зареєстровано та взято на облік» після перевірки документів на предмет відповідності даних, перевірки наявності залишків невикористаних асигнувань.

При проведенні платежів казначейство проводить зменшення фінансових зобов'язань установи, тобто погашення кредиторської заборгованості.

На підставі отриманої виписки з рахунку про оплачені фінансові зобов'язання вони відображаються у Книзі обліку асигнувань та прийнятих зобов'язань [6]. Це регістр оперативного обліку, призначений для реєстрації укладених угод, контролю за відповідністю прийнятих зобов'язань бюджетним асигнуванням. Книга відкривається на рік на підставі затвердженого кошторису установи в розрізі КЕКВ окремо за загальним і спеціальним фондом. Реєстрації підлягає кожна угода, за наслідками виконання якої установа повинна буде сплатити кошти. Після кожної зареєстрованої угоди у книзі виводиться залишок кошторисних призначень за КЕКВ, у межах яких установа надалі може приймати зобов'язання. У випадку не повністю оплачених прийняттях в поточному році зобов'язань їх переносять до книги на наступний рік.

Щомісяця органи ДКУ проводять аналіз зобов'язань установ за одержаними від них звітами про заборгованість за бюджетними коштами (ф. № 7м, 7д) [7]. У звітах надається інформація про суми дебіторської та кредиторської заборгованості по загальному та спеціальному фонду.

Облік та узагальнення інформації про довгострокові та поточні зобов'язання установ відбувається на рахунках 5 та 6 класу відповідно [8]. Проте чинний План рахунків не передбачає можливість обліку вищенаведених видів зобов'язань. Вважаємо, враховуючи зміни передбачені у зв'язку з введенням в дію НП(С)БОДС, включити рахунки для обліку забезпечень та доходів майбутніх періодів.

Для обліку забезпечень використовувати рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів». За кредитом – відображати нарахування забезпечень, за дебетом – їх використання. НП(С) БОДС 128 передбачено створення забезпечень для відшкодування наступних (майбутніх) витрат: за виплатами працівникам, витрат на реструктуризацію, виконання зобов'язань у разі припинення діяльності, виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо. Субрахунки відкривати за видами створених забезпечень. За рішенням установи резервувати кошти для створених забезпечень з включенням їх до витрат поточного періоду.

Стосовно доходів майбутніх періодів, то для їх обліку установи використовують субрахунок 716 «Доходи за витратами майбутніх періодів», де відображають суми коштів за надані послуги, що надійшли у звітному році, але будуть витрачені в наступному році. Зважаючи на потребу в уніфікації обліку в подальшому, на нашу думку, слід застосовувати рахунок 69 «Доходи майбутніх періодів». За кредитом – відображати суму одержаних доходів майбутніх періодів, за дебетом – їх списання на відповідні рахунки обліку доходів для включення до складу доходів звітного періоду.

У структурі поточних зобов'язань важливе місце посідає заборгованість по розрахункам з іншими кредиторами. Оплата за товари, роботи та послуги, які одержує установа, представляє собою зобов'язання передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші на користь постачальника, який має право вимагати від установи виконання її обов'язку згідно з умовами договору. Для обліку таких відносин установи використовують субрахунки 364 та 685 відповідно розрахунки з іншими дебіторами та кредиторами. Якщо установа спочатку отримує цінності, а потім проводить оплату, то виникає дебіторська заборгованість, облік ведуть через 364 субрахунок, в протилежному випадку – це кредиторська заборгованість і субрахунок 675. Така ситуація призводить до можливості виникнення кредитового (дебетового) сальдо за 364 (675) субрахунком у складі зобов'язань

(заборгованості) та суперечить економічній сутності дебіторської (кредиторської) заборгованості, викривляє достовірність облікових даних. Також порушуються базові вимоги до визнання активів та зобов'язань, ускладнюються процедури зіставлення дебіторської та кредиторської заборгованості, касових та фактичних видатків, узагальнення інформації у фінансовій та бюджетній звітності.

Саме тому варто розмежувати розрахунки з постачальниками від розрахунків із покупцями за авансами, які надаються та отримуються. З цією метою виокремити субрахунок 366 «Розрахунки за виданими авансами» для обліку розрахунків шляхом попередньої оплати за товари, роботи та послуги, які отримає установа в майбутньому (після перерахування плати) за умовами договору, якщо це передбачено чинним законодавством України. За дебетом відображається виникнення дебіторської заборгованості за авансами, наданими іншим підприємствам, за кредитом – сума заліку за одержані від постачальників ТМЦ або прийняті від підрядника повністю виконані роботи та послуги.

Відображати інформацію за одержаними авансами у складі кредиторської заборгованості можна на субрахунку 676 «Розрахунки за одержаними авансами». За кредитом відображається виникнення кредиторської заборгованості за авансами, одержаними від інших підприємств, за дебетом – сума заліку за надані покупцям ТМЦ або виконані послуги, роботи. Аналітичний облік деталізувати залежно від джерел фінансування (загальний і спеціальний фонд) у розрізі окремих дебіторів (кредиторів).

Така методика відображення авансів зумовлює і необхідність використання субрахунків: 643 «Податкові зобов'язання» для обліку суми ПДВ, визначену, виходячи із суми одержаних авансів (попередньої оплати) за продукцію, матеріальні цінності, роботи, послуги, що підлягають відвантаженню (виконанню); 644 «Податковий кредит» для обліку суми ПДВ, на яку можна зменшити податкове зобов'язання.

У таблиці 1 наведено можливі кореспонденції рахунків з урахуванням розглянутих пропозицій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розглянуті напрямки вдосконалення обліку зобов'язань бюджетних установ сприятимуть впорядкуванню інформації, прозорості та достовірності відображення даних, гармонізації бухгалтерського обліку в Україні.

Таблиця 1

Кореспонденції рахунків для відображення в обліку забезпечень, доходів майбутніх періодів, авансів наданих (одержаних)

№ з/п	Зміст господарської операції	Дт	Кт
1	Створено забезпечення	80, 81	47
2	Використано суму створеного забезпечення за призначенням	47	66, 65
3	Одержано кошти від надання в оренду майна	313, 323	69
4	Відображено ПДВ	643	641
5	Визнання одержаного доходу з включенням до складу доходів звітного періоду	69	711
6	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	711	643
7	Перераховано з поточного рахунка аванс постачальнику за ТМЦ	366	31, 32
8	Відображено ПДВ	641	644
9	Відображено отримання ТМЦ	20	675
10	Відображено розрахунки за податковим кредитом з ПДВ	644	675
11	Взаємозалік авансів	675	366
12	Отримано передоплату за продукцію, роботи, послуги від покупців і замовників	31, 32	676
13	Відображено розрахунки за податковим зобов'язанням	643	641
14	Нараховано заборгованість покупцям і замовникам	364	71, 72
15	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	71, 72	643
16	Взаємозалік заборгованості	676	364

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Діяльність ДКСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/article/203511.
2. Порядок реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів : Наказ МФУ від 02.03.2012 № 309 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0419-12.
3. Порядок бухгалтерського обліку окремих активів та зобов'язань бюджетних установ : Наказ МФУ від 02.04.2014 № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/384845.
4. Міжнародні стандарти з бухгалтерського обліку для державного сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/ document/81042/B2.pd.
5. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі : Наказ МФУ від 28.12.2009 № 1541 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1194.97.0.
6. Про затвердження форм карток і книг аналітичного обліку бюджетних установ та порядку їх складання : Наказ ДКУ від 06.10.2000 № 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0747-00.
7. Порядок складання фінансової та бюджетної звітності : Наказ МФУ від 24.01.2012 № 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12.
8. Про затвердження деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку бюджетних установ : Наказ МФУ від 26.06.2013 № 611 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1214-13.

УДК 657.1

Кругла М.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту в агропромисловому комплексі
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ВИТРАТ

У статті досліджені питання сутності системи обліку витрат, визначені її елементи. Автором обгрунтовані практичні підходи до формування системи обліку витрат на підприємстві. Визначено значення системи обліку витрат у прийнятті управлінських рішень.
Ключові слова: система обліку витрат, класифікація витрат, методи обліку витрат, методи калькулювання продукції, калькуляційні одиниці.

Круглая М.Н. ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УЧЕТА РАСХОДОВ
В статье исследованы вопросы сущности системы учета расходов, определены ее элементы. Автором обусловлены практические подходы к формированию системы учета расходов на предприятии. Определено значение системы учета расходов при принятии управленческих решений.
Ключевые слова: система учета расходов, класификация расходов, методы учета расходов, методы калькулирования продукции, калькуляционные единицы.

Kruhla M.M. ORGANIZATIONAL AND METODICAL FOUNDATIONS OF FORMING THE SYSTEM Of CALCULATING THE COSTS
The questions of the essence of the system of calculating the costs are examined in the article, the elements of the system are determined. The practical approaches to their selection are specified and as well to forming the system of calculating the expenses at the enterprise. The emerging information of the system of counting the costs serves as the foundation for forming the decisions of the administration concerning.
Keywords: system of calculating the costs, classification of expenses, the method of record keeping, object and the method of calculating, calculating units.

Постановка проблеми. Будучи важливим елементом системи управління, управлінський облік формує облікове забезпечення даними про витрати виробництва та собівартість продукції, результати діяльності підприємства, створює передумови для бюджетного планування, формування рішень щодо ціноутворення, розширення чи скорочення видів діяльності.

Складність управлінських рішень, які ґрунтуються на достатній, повній та правдивій обліковій інформації про витрати виробництва і вихід продукції, обумовлюють необхідність формування цілісного підходу до формування системи обліку і контролю витрат та калькулювання продукції.

Аналіз останніх досліджень. Питання організації та методики обліку витрат та калькулювання продукції в свій час мали широкий резонанс і розглянуті в працях провідних вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні положення та практичні рекомендації щодо фінансового й управлінського обліку витрат обґрунтовані в працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, Ю.А. Вериги, С.Ф. Голова, К. Друрі, П. Житного, Т.П. Карпової, В.Б. Моссаковського, Л.В. Нападовської, Н.Л. Правдюк, В.І. Ткача та інших.

Раніше функціонуючі системи обліку витрат мали на меті оцінку запасів готової продукції для внутрішньогосподарських потреб та формування фінансової і статистичної звітності. В сучасних умовах господарювання деякі питання теорії і практики управлінського обліку виробництва потребують ґрунтовнішого вивчення з боку науковців і практиків, адже змінилася векторна направленість обліку з ретроспективної на перспективну, потребують вирішення питання прогнозування економічних наслідків управлінських рішень щодо оптимізації ціни, асортименту, доцільності управлінських рішень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності системи обліку витрат, визначення її складових елементів та обґрунтування практичних підходів до вибору і формування системи обліку витрат на підприємстві як достатнього інформаційного середовища для формування управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова обліку витрат залежить від значення та ролі, яка відводиться управлінню витратами на підприємстві.

Вчені відмічають, що система управлінського обліку витрат характеризується обсягом інформації, поставленими перед нею завданнями, критеріями і засобами досягнення цілей, складом елементів та їх взаємодією [1, с. 42]. Під системою виробничого обліку розуміють сукупність процедур щодо документування, групування, узагальнення й обробки економічної інформації про виробничі витрати. За К. Друрі, система накопичення витрат – це підсумовування витрат за центрами відповідальності та їх розподіл на калькуляційну одиницю таких центрів [2, с. 62]. С.Ф. Голов зазначає, що система виробничого обліку – це система обліку, що забезпечує калькулювання і контроль об'єктів витрат [3, с. 100].

Отже, система обліку витрат – це система, що забезпечує облік витрат, калькулювання і контроль собівартості об'єктів витрат.

П.Є. Житний і І.І. Афанасьєва зазначають, що загальні підходи до ведення обліку єдині для усіх підприємств, але різні галузі економіки мають свої організаційні та технологічні особливості, що впливають на організацію обліку на конкретному підприємстві [4, с. 13]. М.А. Вахрушина підтримує цю думку, вказуючи, що основою в організації управлінського обліку на підприємстві служать організаційна структура підприємства та виділені на її базі центри відповідальності (центри витрат, доходів, прибутку та інвестицій). Визначальними чинниками при розробці системи обліку витрат в управлінському обліку служать виробничі потужності підприємства, обсяг виробництва, реальні потреби в інформації та застосовувані методи управління підприємством [5].

Організація обліку «на сучасному етапі передбачає поєднання централізованого регулювання з власними правилами організації облікового процесу, виходячи з галузевої належності та особливостей діяльності підприємства» [6, с. 133].

Вищевказане свідчить про суттєвий вплив як зовнішніх, так і внутрішніх чинників діяльності та необхідність їх врахування при організації управлінського обліку витрат.

Серед факторів, які необхідно врахувати при організації обліку, доцільно виділяти розмір підприємства, стратегію підприємства, його організаційну структуру, технологію виробництва, корпоративну культуру, стиль прийняття управлінських рішень, здатність персоналу до навчання, стадію життєвого циклу підприємства, рівень невизначеності, конкуренції та галузеві особливості підприємства.

Узагальнюючи вищезазначене, за характером впливу їх можна поділити на організаційно-економічні, технологічні та обліково-економічні.

До організаційно-економічних чинників впливу належать вид підприємницької діяльності, сфера діяльності, форма спеціалізації. Враховуються особливості видів продукції, що виробляються. Важливе значення в побудові обліку витрат мають організаційна структура підприємства та тип виробництва.

Характер операцій технологічного процесу визначає порядок формування та групування витрат, обумовлює особливості організації і методики обліку витрат, калькулювання продукції.

Оскільки чинні нормативно-правові акти пропонують обліковцям варіативність вибору серед методів оцінки об'єктів обліку, методів обліку витрат і формування собівартості продукції, то підприємство самостійно визначає такі елементи системи обліку витрат, зазначаючи свій вибір при оформленні облікової політики.

Система обліку витрат включає два напрямки: облік витрат та калькулювання продукції, вихідна аналітична інформація від яких служить підґрунтям для формування подальших варіантів управлінських рішень стосовно зміни обсягу виробництва, оцінки показників собівартості, фінансових результатів, ціноутворення. Модель системи обліку витрат наведено у табл. 1.

За повнотою включення витрат в собівартість продукції як у вітчизняній, так і у зарубіжній практиці виділяють системи обліку повних та неповних (виробничих) витрат [8; 5]. Однак безпосередній склад витрат, які включаються до собівартості продукції при різних системах обліку витрат в Україні та за кордоном, відрізняються. Таким чином, в Україні виділяють системи обліку повних та неповних (виробничих) витрат.

Система обліку виробничих витрат відображає положення П(С)БО 16 «Витрати»[9]. Згідно з П(С)БО, до виробничої собівартості продукції включаються: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Вітчизняна практика передбачає, що при застосуванні системи обліку повних витрат поряд з виробничими у собівартість продукції будуть включені ще й накладні витрати. В Україні до складу повної собівартості продукції, робіт, послуг включаємо: виробничу собівартість продукції (прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи; інші прямі витрати; загальновиробничі витрати); адміністративні витрати; витрати на збут; інші операційні та фінансові витрати, які цілком обґрунтовано можна віднести на виробництво і реалізацію власно виробленої продукції.

Системи обліку витрат віддзеркалюють існуючі підходи до формування собівартості продукції в управлінському та фінансовому обліку, які є різними. В фінансовому обліку порядок визначення собівартості реалізованої продукції регламентований П(С)БО сукупно за видами діяльності, а її визначення за видами продукції взагалі необов'язкове. В управлінському обліку собівартість формується для встановлення повної ясності про витрати виробництва з метою управління ними. Для цього можуть використовуватися різні показники собівартості та різні методи її обрахунку.

Оскільки система обліку витрат, як і будь-яка інша, є множиною взаємопов'язаних елементів, відокремлена від середовища і яка взаємодіє з ним як ціле, то саме функціонування системи забезпечується злагодженістю та налагодженою взаємодією між елементами системи.

Для розуміння поведінки витрат виробництва і, відповідно, відображення їх в обліку доцільно використати класифікацію витрат за окремими найсуттєвішими, на наш погляд, напрямками.

За основу при включенні витрат до собівартості продукції покладено групування витрат на прямі (які прямо відносяться на об'єкт калькулювання) та непрямі (які розподіляються між об'єктами калькулювання пропорційно обраної бази); постійні (витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва в короткостроковому періоді) та змінні (витрати, величина яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції); основні (пов'язані з безпосереднім виконанням технологічних операцій з виробництва продукції) та накладні (пов'язані з управлінням та обслуговуванням діяльності підрозділу чи підприємства).

Таблиця 1

Узагальнена модель системи обліку витрат і виходу продукції

<table>
<tr><td colspan="6">Система обліку витрат</td></tr>
<tr><td colspan="3">Система обліку повних витрат</td><td colspan="3">Система обліку неповних витрат</td></tr>
<tr><td colspan="6">Облік витрат виробництва</td></tr>
<tr><td>Класифікація витрат</td><td>Об'єкти обліку витрат</td><td>Метод обліку витрат</td><td>Розмежування витрат між періодами</td><td>Розподіл непрямих витрат</td><td>Оцінка незавершеного виробництва</td></tr>
<tr><td colspan="6">Калькуляція продукції</td></tr>
<tr><td>Встановлення складу (норм) витрат, які включаються до собівартості</td><td>Об'єкт калькуляції</td><td>Метод калькуляції</td><td>Калькуляційні одиниці</td><td>Послідовність калькуляційних розрахунків</td><td>Оформлення калькуляційних розрахунків</td></tr>
<tr><td colspan="6">Формування варіантів управлінських рішень щодо виробництва продукції</td></tr>
</table>

Для розрахунку собівартості продукції важливо володіти інформацією про витрати у розрізі статей витрат. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції встановлюються підприємством. Типовий перелік статей обліку витрат для підприємств різних сфер діяльності наведено в галузевих методичних рекомендаціях з планування, обліку та калькулювання продукції (робіт і послуг). Серед статей – витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, сировина і матеріали, роботи та послуги, витрати на утримання основних засобів тощо.

В межах системи обліку витрат спочатку здійснюється накопичення та групування витрат за однорідними ознаками у розрізі об'єктів витрат (відповідних підрозділів, центрів відповідальності, виробництв), відображення виходу продукції, з подальшим безпосереднім розподілом витрат між видами одержаної продукції. Вказане накопичення і групування витрат забезпечує використання методу обліку витрат. Вибір конкретного методу обліку витрат належить до компетенції підприємства і залежить від потреб отримання необхідної інформації для прийняття управлінських рішень.

Під методом обліку витрат розуміють сукупність способів відображення, групування та систематизації даних про витрати, що забезпечують досягнення визначеної мети, вирішення конкретного завдання [9]. У нашому випадку завданням є здійснення калькуляції продукції.

Залежно від виду виробництва і особливостей технології для обліку витрат на українських підприємствах застосовують один з методів обліку витрат виробництва: простий, попередільний, позамовний. На Заході традиційно обліковують витрати за замовленнями та за процесами.

Простий метод обліку витрат використовують у простих виробництвах з закінченим циклом. Понесені витрати відносять безпосередньо на об'єкт обліку, за яким визначають собівартість продукції. Попередільний (попроцесний) метод застосовується на основі групування і обліку витрат у межах окремих процесів, стадій. Позамовний метод передбачає облік витрат за кожним індивідуальним виробом чи партією виробів.

Незважаючи на виділення переважною більшістю вчених радянської епохи нормативного методу в окремий метод обліку витрат, вважаємо некоректним таке його тлумачення. Застосування норм витрат і технології обробки інформації про витрати, що ґрунтується на роздільному обліку витрат за нормами і відхилень від них, з можливістю встановити причини, місця виникнення, винних осіб, а також впливу цих відхилень на собівартість продукції реальне в умовах простого, попередільного чи позамовного методів.

Об'єктом витрат є предмет або сегмент діяльності, що потребує окремого вимірювання пов'язаних з ним витрат. Згідно з П(С)БО 16, об'єкт витрат – це продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, що потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом витрат [9]. Облік різних об'єктів витрат здійснюється на окремих аналітичних рахунках.

З об'єктом витрат пов'язане поняття місця витрат, яким називають структурні одиниці та підрозділи підприємства, в яких здійснюється первинне споживання виробничих ресурсів (бригади відділки, робочі місця).

Для визначення суми витрат, яка потребує включення до собівартості готової продукції, необхідно розмежувати витрати між періодами. М.А. Вахрушина зазначає, що необов'язково для цього використовувати метод нарахування, що є обов'язковим в фінансовому обліку. В системі управлінського обліку може застосовуватися і касовий метод, якщо підготовлена за його допомогою інформація більш придатна для вирішення завдань внутрішньофірмового управління [5, с. 34].

Значну частину витрат підприємств займають витрати на обслуговування та управління виробництвом. Вказані витрати є непрямими, оскільки в момент їх здійснення не можуть бути віднесені на конкретний об'єкт витрат. У зв'язку з цим загальновиробничі витрати протягом звітного періоду обліковуються в цілому за структурною одиницею і розподіляються на об'єкти витрат при складанні звітної калькуляції.

Згідно з п. 16 П(С)БО 16, загальновиробничі витрати поділяються на постійні та змінні. Підприємствам надано право самостійно встановлювати перелік і склад змінних та постійних загальновиробничих витрат, які слід відобразити в документі про облікову політику підприємства [9].

До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом, що змінюються пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожний об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітного періоду.

До постійних загальновиробничих витрат відносяться витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляються на кожний об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) при нормальній потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) в період їх виникнення.

Обираючи базу розподілу загальновиробничих витрат, необхідно враховувати тісноту зв'язку між виробництвом продукції та базою розподілу цих витрат для уникнення необґрунтованого їх завищення чи заниження при розподілі на конкретний вид продукції.

До непрямих витрат також належать адміністративні витрати та витрати на збут. Проблема їх розподілу виникла у зв'язку з необхідністю визначення повної собівартості одиниці продукції. Для цього до прямих затрат потрібно додати частину непрямих, наявність яких зумовлена процесом господарської діяльності. Це важливо здійснювати для визначення ціни продукції на основі її повної собівартості. Нехтування включенням непрямих затрат до собівартості може призвести до необґрунтованого її заниження, внаслідок чого підприємство не зможе відшкодувати всі затрати, а отже, досягти бажаного прибутку.

Відповідно до П(С)БО 9 «Запаси», залишки незавершеного виробництва наприкінці місяця повинні оцінюватися у тому порядку, в якому формується собівартість готової продукції, тобто за всіма статтями витрат.

Достовірна оцінка незавершеного виробництва має важливе значення для точного розрахунку собівартості продукції і забезпечення збереження залишків у незавершеному виробництві. Згідно з П(С)БО 9, незавершене виробництво може оцінюватися

або за фактичною, або за нормативною (плановою) виробничою собівартістю.

Після облікового відображення витрат, понесених у звітному періоді, постає завдання визначення фактичної собівартості одиниці продукції.

Об'єктом калькуляції називаємо конкретний вид продукції, за яким розраховується собівартість його виробництва. Об'єкт обліку витрат і об'єкт калькулювання поняття різні за суттю, оскільки перше відображає витрати, а друге – вид продукції.

Водночас в одному технологічному процесі в результаті виробництва може бути отримано декілька видів продукції, що мають різне значення для підприємства: основну, супутню та побічну.

Калькуляційні одиниці є вимірниками об'єкта калькуляції. Вони бувають натуральні, умовно-натуральні. Вибір відповідних калькуляційних одиниць залежить від характеру виробництва, поставленої мети та спеціалізації підприємства.

Здійснення калькулювання передбачає розмежування витрат, які не відносяться на вироблену продукцію та визначення собівартості кожного окремого виду продукції. Саме визначення собівартості кожного окремого виду продукції і становить основний зміст методичних прийомів калькулювання. Серед методичних прийомів калькулювання вчені виділяють простий, виключення вартості побічної продукції, коефіцієнтний, пропорційний, комбінований, нормативний. Порядок оформлення калькуляційних розрахунків визначається індивідуально кожним підприємством.

Формування системи обліку витрат, яка використовуватиметься конкретним підприємстві, повинно базуватися на нормативно визначених засадах, враховувати особливості діяльності підприємства та містити основні положення в Наказі про облікову політику щодо управлінського обліку.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведеного дослідження встановлено, що система обліку витрат – це система, яка забезпечує облік витрат, калькулювання і контроль собівартості об'єктів витрат. Її функціонування забезпечується налагодженою взаємодією між елементами системи, якими є класифікація витрат, об'єкти обліку, метод обліку, порядок розподілу непрямих витрат, оцінка незавершеного виробництва, об'єкт і метод калькулювання продукції тощо. Вихідна інформація системи обліку витрат служить підгрунтям для формування рішень керівництва стосовно зміни обсягу виробництва, оцінки показників собівартості, фінансових результатів та ціноутворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карпова Т.П. Управленческий учет : [учебник для вузов] / Т.П. Карпова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
2. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет : Пер. с англ. / Под ред. С.А. Табалиной. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 560 с.
3. Голов С.Ф.Управлінський облік : [підручник] / С.Ф. Голов. – 3-тє вид. – К. : Лібра, 2006. –704 с.
4. Житний П.Є., Афанасьєва І.І. Фактори впливу на формування облікової політики торгово-виробничих підприємств / П.Є. Житний, І.І. Афанасьєва // Вісник ЖДТУ: Економічні науки : зб. наук. праць. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 1(51). – С. 11-17.
5. Петрук О.М. Регулювання бухгалтерського обліку в Україні: теорія, методологія, практика : [монографія] / О.М. Петрук. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 152 с.
6. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : [підручник] / В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
7. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет : [учебник] / М.А. Вахрушина. – 8-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство «Национальное образование», 2013. – 672 с.
8. Садовська І. Б., Божидарнік Т. В., Нагірська К. Є. Бухгалтерський облік : [навчальний посібник для вищої школи] / І. Б. Садовська, Т.В. Божидарнік, К.Є. Нагірська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.
9. Положення (станд-арт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318.

УДК 657

Кузьмінський Б.Ю.
аспірант кафедри обліку підприємницької діяльності
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

КЛАСИФІКАЦІЯ КОНФІСКОВАНИХ АКТИВІВ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТІВ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ

У статті проведено дослідження встановленого чинним законодавством переліку активів, яким заборонено перетинати кордон України. Уточнені класифікаційні ознаки зазначених специфічних об'єктів обліку та контролю міжнародних економічних операцій. Запропонована класифікація конфіскованих активів вітчизняних суб'єктів міжнародної економічної діяльності.
Ключові слова: класифікація, облік, контроль, конфісковані активи, суб'єкти міжнародної економічної діяльності.

Кузьминский Б.Ю. КЛАССИФИКАЦИЯ КОНФИСКОВАННЫХ АКТИВОВ СУБЪЕКТОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ОБЪЕКТОВ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ
В статье проведено исследование установленного действующим законодательством перечня активов, которым запрещено пересекать границу Украины. Уточнены классификационные признаки указанных специфических объектов учета и контроля международных экономических операций. Предложена классификация конфискованных активов отечественных субъектов международной экономической деятельности.
Ключевые слова: классификация, учет, контроль, конфискованные активы, субъекты международной экономической деятельности.

Kuzminskyi B.Y. CLASSIFICATION OF THE FORFEITED ASSETS OF SUBJECTS OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY AS OBJECTS OF ACCOUNTING AND CONTROL
This article studied the legally established list of assets which are not allowed to cross the border of Ukraine. The classification criteria of these specific objects of accounting and control of the international economic transactions has refined. The classification of the forfeited assets of domestic subjects of international economic activity has proposed.
Keywords: classification, accounting, control, forfeited assets of subjects of international economic activity.

Постановка проблеми. Процес реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку в напрямку гармонізації з міжнародними стандартами спрямований на забезпечення прозорості облікової інформації завдяки її розкриттю у фінансовій звітності з дотриманням критеріїв зрозумілості, достовірності, доречності та зіставності, що сприяє подальшому розвитку міжнародної економічної діяльності в Україні. Розвиток вітчизняної економіки в напрямку міжнародної інтеграції безпосередньо пов'язаний із зростанням обсягів міжнародних економічних операцій, що обумовлює необхідність вироблення рекомендацій щодо обліково-контрольного забезпечення прийняття управлінських рішень на основі якісної облікової інформації. Зокрема, виникає необхідність вдосконалення методичних й організаційних аспектів обліку та контролю таких специфічних їх об'єктів, як конфісковані активи суб'єктів міжнародних економічних відносин, на основі науково обґрунтованої класифікації зазначених об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критична оцінка інформації фахових джерел за темою дослідження показала недостатній рівень опрацювання у спеціальній літературі питань класифікації конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин. Слід зазначити, що питанням обліку й контролю міжнародних економічних операцій присвячена єдина монографія Ю.А. Кузьмінського, в якій автор розкриває питання автоматизації обліку й контролю міжнародних економічних операцій [1]. За редакцією Ю.А. Кузьмінського випущений підручник з обліку міжнародних операцій [2]. Але в зазначених наукових працях питання класифікації конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин не висвітлені. Необхідність розроблення науково обґрунтованої класифікації конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин, як об'єктів обліку і контролю визначає актуальність обраної теми, зважаючи на недостатній рівень її опрацювання у фаховій літературі та важливість при подальшому виробленні рекомендацій щодо удосконалення методики й організації обліку й контролю зазначених специфічних об'єктів.

Постановка завдання. Для удосконалення облікового й контрольного супроводження специфічних об'єктів обліку і контролю – конфіскованих активів – необхідно вирішити такі завдання:

– опрацювати вітчизняні законодавчо-нормативні акти, якими регулюються операції суб'єктів міжнародних економічних відносин, що можуть призвести до конфіскації активів;

– уточнити класифікаційні ознаки конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності;

– розробити класифікацію конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єктами міжнародних економічних відносин є учасники відносин, які мають право активно та відносно незалежно діяти у власних економічних інтересах (фізичні, юридичні особи, держава, міжнародні організації, регіональні інтеграційні угруповання країн, транснаціональні корпорації).

У результаті проведеного дослідження законодавчо-нормативного регулювання міжнародних економічних операцій вітчизняних суб'єктів міжнародних економічних відносин встановлено, що питання конфіскації активів зазначених суб'єктів регулюють такі законодавчо-нормативні акти:

1. Митний кодекс України [3];

2. Закони України: «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [4], «Про захист суспільної моралі» [5], «Про ветеринарну медицину» [6], «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [7], «Про карантин рослин» [8], «Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину» [9], «Про поштовий зв'язок» [10], «Про тваринний світ» [11];

3. Постанови Кабінету Міністрів України: «Порядок здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через державний кордон України» [12], «Деякі питання здійснення державного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України» [13], «Про затвердження переліків товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України» [14].

Аналіз нормативно-законодавчого регулювання міжнародних економічних операцій в Україні дозволив виокремити такі класифікаційні ознаки конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності:

- суб'єкт міжнародної економічної діяльності;
- група, розділ та код товару за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД);
- вид активів;
- нормативно-правовий акт, номер статті, частини та пункту порушення якого призводить до конфіскації;
- напрямок перетину митного кордону України;
- спосіб розпорядження.

Аналіз чинного вітчизняного законодавства показав, що до переліку активів, яким заборонено перетинати кордон України в будь-якому напрямку та у будь-який спосіб, входять особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини та рослини, що їх містять [7], дитяча порнографія [5], не ідентифіковані тварини, тобто ті, що не мають належної документації [6].

Заборонено до ввезення на територію України, крім зазначених активів, оголошені в розшук культурні цінності [4], продукція порнографічного характеру [5], носії особливо небезпечних хвороб тварин [6], неїстівні продукти тваринного походження для фізичних осіб [6], живі патогенні мікроорганізми [6], патологічний матеріал зі збудниками хвороб тварин [6], незареєстровані ветеринарні препарати, кормові добавки, премікси, готові корми [6], рослини, продукти рослинного походження, насіннєвий та садивний матеріал, ґрунт та інші об'єкти заражені карантинними шкідливими організмами [8], збудники хвороб рослин, культури живих грибів, бактерії, віруси, комахи, кліщі, нематоди, які ушкоджують рослини [8], деревина бамбука та хімічно необроблені вироби з нього без проведення знезараження [8], пакувальна деревина та пиломатеріали не очищені від кори а також кора деревини хвойних порід [8], етилований бензин та свинцеві добавки до бензину [9].

До складу активів, які заборонено вивозити за межі території України (крім активів, яким заборонено перетинати кордон України в будь-якому напрямку та у будь-який спосіб), згідно з чинним законодавством, відносяться носії особливо небезпечних хвороб тварин [6].

До складу активів, яким заборонений транзит територією України відносяться активи, яким заборонено перетинати кордон України в будь-якому напрямку та у будь-який спосіб [7; 6; 5].

Перелік активів, які заборонено до почтових відправлень (крім активів, яким заборонено перетинати кордон України в будь-якому напрямку та у будь-який спосіб), такий: продукція порнографічного характеру [10], вогнепальна зброя усіх видів і боєприпаси до неї, холодна зброя та інші предмети, спеціально призначені для нападу та оборони, вибухові, легкозаймисті або інші небезпечні речовини [10].

Конфісковані активи суб'єктів міжнародної економічної діяльності можна класифікувати як предмети порушення митних правил за статтями Митного кодексу України, що передбачають конфіскацію [3]:

- Стаття 471. Порушення порядку проходження митного контролю в зонах (коридорах) спрощеного митного контролю;
- Стаття 472. Недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення;
- Стаття 473. Пересилання через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання;
- Стаття 476. Переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності;
- Стаття 482. Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем;
- Стаття 483. Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю;
- Стаття 484. Зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів комерційного призначення, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Слід зазначити, що жоден актив не зможе перетнути кордон легально без супровідної документації та відповідних дозволів. Процедура перевірки такої документації називається попереднім документальним контролем товарів і описана у 5-му пункті «Порядку здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через державний кордон України» [12]. У «Переліку товарів, що підлягають державному контролю (у тому числі у формі попереднього документального контролю) у разі переміщення їх через митний кордон України» розкривається інформація щодо ідентифікації товарів (зазначається код товару згідно з УКТЗЕД та наводиться опис товару), вказується вид контролю (санітарно-епідеміологічний, ветеринарно-санітарний, фіто-санітарний, екологічний, контроль за переміщенням культурних цінностей), зазначається напрямок перетину кордону України (ввезення, вивезення, транзит), уточнюються контрольні заходи щодо суб'єкта контролю (не підлягає контролю, підлягає державному контролю у формі попереднього документального контролю, підлягає контролю посадовою особою відповідного контролюючого органу: в пункті пропуску через митний кордон України; або в зонах митного контролю на митній території України) [13].

Перелік товарів, переміщення яких через митний кордон України обмежене, визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України» [14]. До переліку товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України, включені окремі наркотичні засоби психотропні речовини і прекурсори (які не відносяться до особливо небезпечних), товари, зовнішньоекономічні операції з якими підлягають ліцензуванню, окремі лісоматеріали та пиломатеріали, товари, які є об'єктами застосування заходів нагляду або регіонального нагляду за імпортом в Україну, окремі культурні цінності, дослідні сорти рослин, товари, які підлягають обов'язковій сертифікації під час переміщення через митний кордон України, продукти лову та харчової продукції з них українського походження, товари військового призначення та подвійного використання, валютні

Таблиця 1

Класифікація конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин як об'єктів обліку і контролю

Класифікаційна ознака	Види конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин
За суб'єктами міжнародної економічної діяльності	Активи фізичних, юридичних осіб, держави, міжнародних організацій, регіональних інтеграційних угруповань країн, транснаціональних корпорацій
За групою, розділом та кодом товару згідно УКТЗЕД без відповідних дозвільних документів [14, Додатки 1-12]	• Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Товари, зовнішньоекономічні операції з якими підлягають ліцензуванню; • Лісоматеріали та пиломатеріали, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Товари, які є об'єктами застосування заходів нагляду або регіонального нагляду за імпортом в Україну; • Культурні цінності, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Дослідні сорти рослин, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Товари, які підлягають обов'язковій сертифікації під час переміщення через митний кордон України; • Продукти лову та харчової продукції з них українського походження, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Товари військового призначення та подвійного використання, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Валютні цінності, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України; • Товари, на які встановлено обмеження під час проведення зовнішньоекономічних операцій з реекспорту; • Товари, які під час переміщення через митний кордон України підлягають оцінці відповідності згідно з вимогами технічних регламентів
За видом активів	Необоротні (основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції), оборотні активи (виробничі запаси, поточні біологічні активи, товари, поточні фінансові інвестиції, грошові кошти та їх еквіваленти, інші активи, позабалансові об'єкти)
За видами порушень митних правил	Активи, що конфісковані внаслідок порушень правил, передбачених статтями 471, 472, 473, 476, 482, 483, 484, Митного кодексу України [3]
За напрямком перетину митного кордону України	Активи за операціями ввезення, вивезення, транзиту, поштових відправлень
За способом розпорядження	Активи, що призначені для реалізації, безоплатної передачі, переробки, утилізації чи знищення

Таблиця 2

Класифікація конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин за напрямком перетину митного кордону України

Активи, що підлягають конфіскації	Заборонені напрямки перетину активами, що підлягають конфіскації, митного кордону України			
	Ввезення	Вивезення	Транзит	Поштові відправлення
Особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини та рослини, що їх містять	+	+	+	+
Дитяча порнографія	+	+	+	+
Неідентифіковані тварини	+	+	+	+
Оголошені в розшук культурні цінності	+	-	-	-
Продукція порнографічного характеру	+	-	-	+
Носії особливо небезпечних хвороб тварин	+	+	-	-
Незареєстровані ветеринарні препарати, кормові добавки, премікси, готові корми	+	-	-	-
Неїстівні продукти тваринного походження для фізичних осіб	+	-	-	-
Живі патогенні мікроорганізми	+	-	-	-
Патологічний матеріал зі збудниками хвороб тварин	+	-	-	-
Рослини, продукти рослинного походження, насіннєвий та садивний матеріал, ґрунт та інші об'єкти, заражені карантинними шкідливими організмами	+	-	-	-
Збудники хвороб рослин, культури живих грибів, бактерії, віруси, комахи, кліщі, нематоди, які ушкоджують рослини	+	-	-	-
Деревина бамбука та хімічно необроблені вироби з нього без проведення знезараження	+	-	-	-
Пакувальна деревина та пиломатеріали не очищені від кори а також кора деревини хвойних порід	+	-	-	-
Етилований бензин та свинцеві добавки до бензину	+	-	-	-
Вогнепальна зброя усіх видів і боєприпаси до неї, холодна зброя та інші предмети, спеціально призначені для нападу та оборони, вибухові, легкозаймисті або інші небезпечні речовини	-	-	-	+

цінності, товари, на які встановлено обмеження під час проведення зовнішньоекономічних операцій з реекспорту, товари, які під час переміщення через митний кордон України підлягають оцінці відповідності згідно з вимогами технічних регламентів.

Таким чином, будь-який актив суб'єктів міжнародної економічної діяльності, що, відповідно до коду за УКТЗЕД, знаходиться в одному з переліків і не має відповідного дозвільного документу на право перетину митного кордону України, може спричинити порушення митних правил і бути конфіскованим.

У таблиці 1 наведена розроблена класифікація конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин як об'єктів обліку і контролю.

Таблиця 2 деталізує зазначену класифікацію за критерієм «напрямок перетину митного кордону України».

Матеріали таблиці наочно демонструють, які активи заборонені без відповідних дозвільних документів до будь-якого варіанту перетину митного кордону України, які заборонені до ввезення, які – до вивезення, які – до транзиту і які заборонені до поштового відправлення. У випадку порушень зазначених правил перетину митного кордону України такі активи підлягають конфіскації.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі аналізу законодавчо-нормативного регулювання міжнародних економічних операцій вітчизняних суб'єктів міжнародних економічних відносин встановлено, що єдиного законодавчо-нормативного акту, який регламентує питання конфіскації активів зазначених суб'єктів, не існує. Дослідження положень законодавчого регулювання питань конфіскації активів суб'єктів міжнародних економічних відносин дозволило уточнити класифікаційні ознаки конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності і на їх основі розробити класифікацію конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин як об'єктів обліку і контролю. Запропонована внаслідок проведеного дослідження класифікація конфіскованих активів суб'єктів міжнародних економічних відносин як об'єктів обліку і контролю може бути покладена в основу розроблення внутрішніх планів аналітичних рахунків відповідних суб'єктів міжнародних економічних відносин, що сприятиме удосконаленню їх облікової політики щодо конфіскованих активів і дозволить побудувати структурно-логічну схему організації технології облікового процесу за темою дослідження, яка може бути покладена в основу розроблення проекту автоматизації зазначеної ділянки обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузьмінський Ю.А. Автоматизація оперативного обліку та контролю міжнародних економічних операцій : монографія / Ю.А. Кузьмінський. – К. : КНЕУ, 2001. – 268 с.
2. Облік міжнародних операцій : підручник / Ю. А. Кузьмінський, В. Г. Козак, Л. І. Лук'яненко, О. В. Небильцова ; За заг. ред. проф. Ю. А. Кузьмінського. – К. : КНЕУ, 2006. – 336 с.
3. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
4. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 48. – Ст. 405.
5. Закон України «Про захист суспільної моралі» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 14. – Ст. 192.
6. Закон України «Про ветеринарну медицину» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 36. – Ст. 531.
7. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 10. – Ст. 60.
8. Закон України «Про карантин рослин» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 34. – Ст. 352.
9. Закон України «Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002 – № 6. – Ст. 44.
10. Закон України «Про поштовий зв'язок» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 6. – Ст. 39.
11. Закон України «Про тваринний світ» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 14. – Ст. 97.
12. Порядок здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через державний кордон України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2011 р. № 1030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України» від 5 жовтня 2011 р. № 1031 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.rada.gov.ua.
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України» від 21 травня 2012 р. № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

УДК 657.62

Кучер С. В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Житомирського державного технологічного університету

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗРОБКИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті висвітлено роль економічного аналізу для цілей оподаткування у процесі податкового планування, а також особливості його практичного застосування при розробці облікової політики підприємства.

Ключові слова: економічний аналіз, оподаткування, податкове планування, облікова політика, податкове навантаження, податкова оптимізація.

Кучер С.В. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗРАБОТКИ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье показана роль экономического анализа для целей налогообложения в процессе налогового планирования, а также особенности его практического использования в разработке учетной политики предприятия.

Ключевые слова: экономический анализ, налогообложение, налоговое планирование, учетная политика, налоговая нагрузка, налоговая оптимизация.

Kucher S.V. THE ECONOMIC ANALYSIS FOR PURPOSES OF TAXATION AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF ACCOUNTING POLICIES OF ENTERPRISE

The article highlights the role of economic analysis for tax purposes in the tax planning, and especially its practical application in the development of accounting policies.

Keywords: economic analysis, taxation, tax planning, accounting policies, tax burden, tax optimization.

Постановка проблеми. Наказ про облікову політику – це нормативно-правове забезпечення найнижчого рівня нормативного регулювання нарахування та сплати податку на прибуток. Даний документ займає центральне місце в системі організації ведення бухгалтерського обліку нарахування та сплати податку на прибуток. Оптимально встановлена облікова політика підприємства – запорука створення сприятливого податкового середовища на рівні підприємства.

Облікова політика підприємства виступає одним з етапів податкового планування суб'єкта господарювання, яке полягає у виборі способів оптимального поєднання побудови правових форм відносин та можливих варіантів їх інтерпретації в межах діючого податкового законодавства [1, с. 30]. Податкове планування допомагає суб'єкту господарювання оперативно реагувати на зміни податкового законодавства, в якому він функціонує, не порушуючи вимог чинного податкового законодавства та не завдаючи шкоди власній господарській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням податкового планування податку на прибуток присвячено праці таких науковців, як А.В. Бризгалін, В.П. Вишневський, Н.В. Вороніна, Т.О. Гусєва, Л.В. Дікань, Н.М. Макарова, С.А. Супруненко, О.В. Чипуренко та ін. Варто відмітити, що в зазначених працях увага приділена безпосередньо тому, як мінімізувати розміри податку на прибуток, що підлягає сплаті до бюджету, а також методиці визначення податкового навантаження платника податку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах динамічних змін вітчизняного податкового законодавства та законодавства у сфері бухгалтерського обліку невирішеними залишаються питання:

– підвищення ефективності діяльності підприємств в сфері оподаткування, формування ефективної системи планування податків з використанням елементів облікової політики суб'єкта господарювання;

– відсутності комплексного підходу до здійснення податкового планування та податкової оптимізації з використанням елементів облікової політики на практиці.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних підходів щодо удосконалення методики проведення податкового планування суб'єктами господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на прибуток як економічна категорія, а точніше прибуток, який є базою оподаткування податком на прибуток, знаходиться на стику інтересів відразу трьох груп заінтересованих осіб: власників, контрагентів та інвесторів, а також держави в особі податкових органів. Задоволення одразу усіх груп користувачів бухгалтерської інформації відбувається за допомогою облікової політики підприємства.

Барановська Т.В. вважає, що «теоретично вплив облікової політики на оподаткування не припустимий, оскільки держава не зацікавлена в створенні механізмів, які дозволяють за допомогою вибору моделі відображення фактів господарського життя в обліку впливати на рівень платежів до бюджету, які здійснюють платники податків (якщо податкове законодавство не передбачає альтернатив)» [2, с. 89].

Як відомо, за допомогою нормативно-правового забезпечення держава встановлює основні умови функціонування суб'єктів господарювання в податковій системі. На основі моніторингу існуючих умов вітчизняної та закордонної податкової системи встановлено фактори впливу на положення облікової політики підприємства, яка виступає інструментом узгодження інтересів між державою та платником податку на прибуток.

В організаційній складовій облікової політики підприємства необхідно передбачити: вибір суб'єкта ведення бухгалтерського обліку, в тому числі й податкових розрахунків; визначення обов'язків посадових осіб, особливо тих, які відповідальні за ведення податкових розрахунків та складання й подання податкової звітності; визначення облікових даних, які є комерційною таємницею для забезпечення прав платника податку на прибуток; визначення на ма-

крорівні моделі взаємодії фінансового обліку та податкових розрахунків.

Технічна складова облікової політики підприємства полягає в передбаченні положень щодо: форми ведення бухгалтерського обліку, яка залежить від обраного режиму оподаткування; особливостей оподаткування структурних підрозділів, що характерним є для об'єднань підприємств, материнських та дочірніх підприємств; порядку документообігу та строків зберігання документів, які не повинні бути меншими, ніж це передбачено податковим законодавством.

В методичній складовій облікової політики суб'єкти господарювання передбачають: порядок ведення податкових різниць; методи визначення звичайної ціни; методи нарахування амортизації; методи оцінки запасів при їх вибутті; методи обліку фінансових інвестицій та інші методик оцінки доходів та витрат підприємства.

Врахування зазначених факторів в обліковій політиці підприємства дозволить уникнути втрат платника податку на прибуток, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням податкових обов'язків, встановлених державою.

За умов сучасної вітчизняної податкової системи податковим законодавством визначені альтернативи, за рахунок яких платник податку на прибуток може маніпулювати розміром податку на прибуток на законних підставах. Нами умовно дані альтернативи поділено на дві групи: варіативні складові доходів та витрат, які чітко визначені Податковим кодексом України та варіативні складові доходів та витрат, які дозволені Податковим кодексом України за умови врегулювання них в обліковій політиці підприємства.

До першої групи належать методи нарахування амортизації на основні засоби та інші необоротні матеріальні активи, терміни корисного використання необоротних активів, методи оцінки запасів при їх списанні, методи визначення звичайної ціни, порядок оцінки витрат за довгостроковими контрактами тощо. До другої групи належать: метод нарахування резерву сумнівних боргів, вартісна межа віднесення активів до складу необоротних активів, вартісна межа віднесення необоротних активів до складу основних засобів, оцінка вартості внесків засновників на момент створення підприємства, база розподілу загальновиробничих витрат, критерії визнання витрат з технічного обслуговування, витрати на доставку продукції, витрати на мобільний зв'язок, порядок визнання фінансових витрат, порядок оцінки балансової вартості валюти тощо.

Тобто підприємство при плануванні очікуваних розмірів податку на прибуток може обрати будь-який варіант з наданих податковим законодавством альтернатив. Варто відмітити, що одні альтернативи призводять до максимізації розмірів бази оподаткування податком на прибуток, а інші – до отримання мінімальних розмірів бази оподаткування.

Процес розробки облікової політики досить часто зводиться до передбачення в ній таких альтернатив, за допомогою яких, на перший погляд, досягається мінімізація податку на прибуток до очікуваного (запланованого) розміру. Проте процес розробки облікової політики є дуже відповідальним та повинен відповідати принципам облікової політики.

Облікова політика повинна відповідати таким вимогам: по-перше, не повинна суперечити чинному законодавству; по-друге, повинна відповідати умовам та специфіці господарської діяльності підприємства; по-третє, повинна бути ефективною; по-четверте, повинна бути єдиною для всіх структурних підрозділів підприємства.

Вважаємо, що при прийнятті облікової політики необхідно здійснювати аналіз впливу обраних альтернатив на господарську діяльність суб'єкта господарювання.

Чипуренко О.В. в дисертації виділяє новий інструмент управлінської діяльності підприємства – аналіз для цілей оподаткування, який полягає в кількісному вимірі впливу оподаткування на формування та зміну результатів господарської діяльності підприємства для обґрунтування стратегічних та поточних бізнес-рішень. Автор визначає основні етапи проведення такого аналізу: аналіз податкової системи; аналіз фактичного податкового навантаження; аналіз варіантів управлінських рішень.

Під аналізом для цілей оподаткування, на відміну від О.В. Чипуренко, ми розуміємо систему оцінки впливу податкової системи на кількісні та якісні характеристики фінансових результатів суб'єкта господарювання з метою прийняття управлінських рішень щодо оптимізації оподаткування. Мета податкового аналізу полягає у визначенні впливу зовнішніх факторів податкової системи, а також оцінці впливу податкового навантаження суб'єкта господарювання на прийняття управлінських рішень в частині розробки облікової політики. У фаховій літературі авторами виділяються різні погляди до завдань, об'єктів та етапів податкового аналізу, узагальнення яких наведено на рис. 1.

Ключовим в наведеній на рисунку схемі є визначення податкового навантаження підприємства, яке ґрунтується на даних фінансової звітності. Щодо розрахунку податкового навантаження, авторами пропонуються різні підходи, але найбільш розповсюдженим є підхід визначення рівня податкового навантаження як частки між розміром податку на прибуток та виручкою підприємства від реалізації

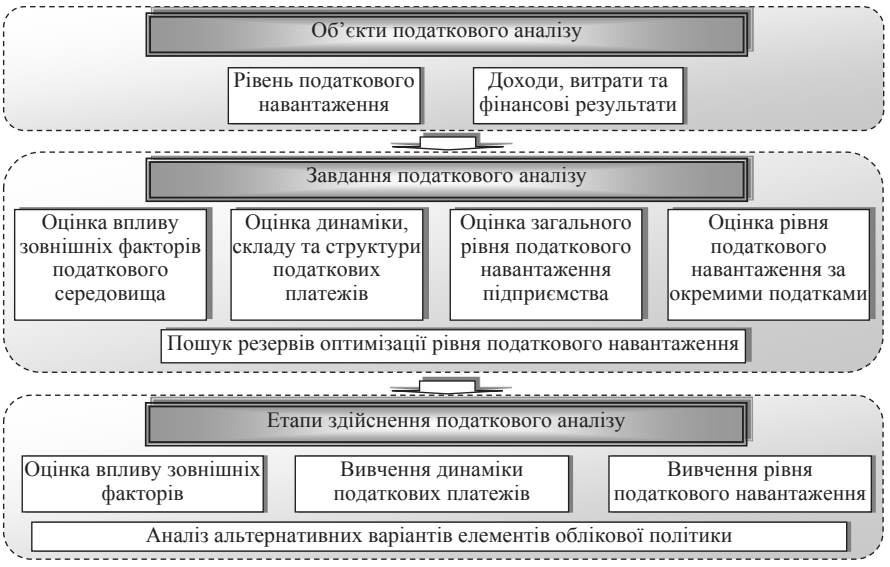

Рис. 1. Об'єкти, завдання та етапи аналізу для цілей оподаткування

товарів (робіт, послуг). Дані від проведеного податкового аналізу враховуються при прийнятті управлінських рішень, а також при затвердженні облікової політики, проте дана методика відірвана від реальної практики оподаткування.

На відміну від існуючої методики пропонуємо визначення податкового навантаження за даними податкової декларації. Такий підхід пояснюємо тим, що на сьогодні Міністерством доходів і зборів України розроблений підхід, відповідно до якого, всі платники податків поділяються за три групи категорії ризиків: висока, середня та група з незначним рівнем податкового ризику. Відповідно до вказаної класифікації, податкове навантаження належить до групи високої категорії податкових ризиків. Крім того, показник податкового навантаження з податку на прибуток перевіряється одразу при прийнятті податковими органами податкової декларації з податку на прибуток, і якщо його значення відповідає рівню, який є меншим за середньогалузевий рівень, то підприємство одразу потрапляє до групи платників податків з високим рівнем податкового ризику.

Рівень податкового навантаження залежить від задекларованого до сплати в податковій звітності зобов'язання з податку на прибуток, розмір якого, в свою чергу, залежить від розмірів включених витрат та доходів до обчислення бази оподаткування податком на прибуток. Отже, при розробці облікової політики підприємства, шляхом затвердження в ній альтернативних варіантів бухгалтерського обліку витрат підприємства, вважаємо за необхідне враховувати як використання таких альтернатив на практиці вплине на рівень податкового навантаження.

Найбільш оптимальним варіантом вбачатимемо той, який одночасно забезпечуватиме максимізацію витрат платника податку та оптимальний рівень податкового навантаження. Існуюча методика проведення аналізу для цілей оподаткування не придатна для досягнення зазначеної мети. Нами запропоновано основні етапи проведення аналізу для цілей оподаткування підприємства з метою визначення найбільш оптимальних варіантів альтернативних витрат підприємства (рис. 2).

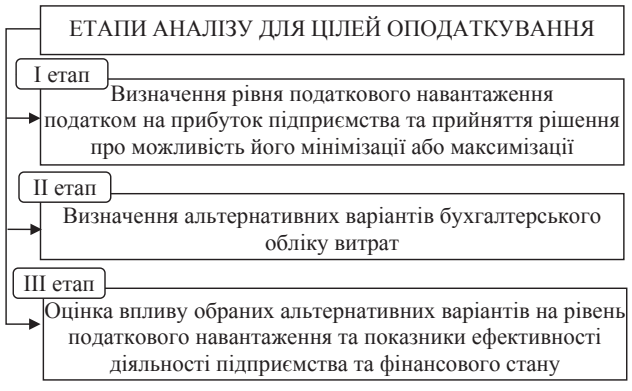

Рис. 2. Етапи проведення аналізу для цілей оподаткування при затвердженні облікової політики

Визначення рівня податкового навантаження податком на прибуток підприємства та прийняття рішення про можливість його мінімізації або максимізації. Здійснюється оцінка рівня податкового навантаження підприємства та проводиться його порівняння із середньогалузевим значенням.

Рівень податкового навантаження визначається за формулою:

$$\%ПН = \frac{ПнП}{Д} \times 100\% \ , \qquad (2.1)$$

де, %ПН – відсоток податкового навантаження податком на прибуток;

ПнП – сума нарахованого та податку на прибуток;

Д – дохід, який враховується при обчисленні бази оподаткування податком на прибуток.

Якщо рівень податкового навантаження підприємства менший середньогалузевого значення, або менший одиниці, то необхідно прийняти рішень про передбаченні в облікові політиці тих альтернатив, які зменшуватимуть розмір витрат, які враховуватимуться при обчисленні прибутку до оподаткування.

Якщо рівень податкового навантаження підприємства вищий середньогалузевого рівня, то у підприємства є можливість до пониження його до середньогалузевого рівня, за допомогою затвердження в Наказі про облікову політику тих альтернативних варіантів обліку витрат, які максимізуватимуть витрати платника податку.

Визначення альтернативних варіантів бухгалтерського обліку витрат. Здійснюється вибір найоптимальніших варіантів оцінки витрат підприємства, які є варіативними відповідно до податкового законодавства, відповідно до прийнятого на попередньому етапі рішення максимізації або мінімізації витрат.

Оцінка впливу обраних альтернативних варіантів на рівень податкового навантаження та показники ефективності діяльності підприємства та фінансового стану. На даному етапі перевіряється вплив обраних варіантів на рівень податкового навантаження. Якщо за обраних альтернативних варіантів рівень податкового навантаження відповідатиме середньогалузевому і не буде нижче його рівня, то обрані варіанти є оптимальними, якщо ж рівень податкового навантаження буде меншим за середньогалузевий, то необхідно підбирати інші комбінації альтернативних варіантів витрат.

Крім того, на даному етапі необхідно розрахувати, як обрані альтернативні варіанти вплинуть на показник чистого прибутку у фінансовому обліку, і на основі зміненого показника чистого прибутку розрахувати основні економічні показники діяльності, такі як рентабельність підприємства, рентабельність власного капіталу, рентабельність продажу, коефіцієнт автономії та коефіцієнт фінансової стійкості.

Вважаємо, що найбільш оптимальним варіантом комбінацій альтернативних витрат буде той, за якого рівень податкової віддачі близький до середньогалузевого, але не менше його, а також за якого економічні показники діяльності підприємства знаходитимуться на рівні, який відповідатиме нормативним значенням. У такому випадку обрані комбінації альтернативних витрат необхідно затвердити обліковою політикою підприємства.

Для підтвердження можливості застосування даної методики на практиці, нами здійснено аналіз для цілей оподаткування існуючого стану обраних альтернативних витрат Житомирської філії ПрАТ «Деко». Відповідно до обраних альтернативних варіантів витрат ЖФ ПрАТ «Деко», які затверджені Наказом про облікову політику, рівень податкового навантаження складав 3,6%, що є вищим за середньогалузевий рівень 2% (підприємство займається роздрібною торгівлею). У зв'язку з цим у підприємства є можливість до зниження рівня податкового

Таблиця 1

Економічні показники діяльності ЖФ ПрАТ «Деко» з урахуванням запропонованих змін щодо максимізації та мінімізації оподатковуваних витрат

№ з/п	Показник	Нормативне значення	Реальний розмір показника	Розмір показника з урахуванням максимізації витрат	Розмір показника з урахуванням мінімізації витрат
1.	Рентабельність підприємства, %	> 1	1,89	1,04	3,30
2.	Рентабельність власного капіталу, %	> 1	3,12	1,80	5,67
3.	Рентабельність продажу, %	-	8,38	4,62	14,77
4.	Коефіцієнт автономії, коеф.	> 0,5	0,75	0,75	0,76
5.	Коефіцієнт фінансової стійкості, коеф.	> 1	3,06	3,03	3,12

навантаження, шляхом зміни окремих альтернативних варіантів обліку витрат на ті, які максимізують витрати підприємства.

Внаслідок цього було запропоновано здійснити заміну прямолінійного методу нарахування амортизації на окремі основні засоби методом прискореного зменшення залишкової вартості. Всі інші альтернативні варіанти витрат відповідали тим, які максимізують витрати підприємства.

Для перевірки впливу вказаних змін на основні економічні показники діяльності підприємства, розраховано їх реальне значення за існуючого варіанту бухгалтерського обліку витрат, та значення, яке вони матимуть у разі застосування запропо

нованих змін (табл. 1).

Як видно з даних таблиці 1, показник рентабельності та фінансової стійкості до внесення змін щодо вибору альтернативних варіантів обліку витрат знаходилися в задовільному стані. У зв'язку зі збільшенням обсягу витрат, які пов'язані зі зміною методу амортизації, усі показники помітно зменшилися, але залишилися в межах нормативних значень, що вказує на те, що запропоновані зміни до облікової політики підприємства не становлять загроз господарській діяльності ЖФ ПрАТ «Деко» та можуть бути застосовані на практиці.

Для експерименту на ЖФ ПрАТ «Деко» була розрахована зміна рівня податкового навантаження у випадку мінімізації податкових витрат. В результаті проведених розрахунків підприємству необхідно було б сплачувати податок на прибуток на 114 тис. грн. більше, ніж сплачується в досліджуваний період, а рівень податкового навантаження збільшився вдвічі. Даний варіант, на думку керівництва, є надто обтяжливим та відхилений для застосування на підприємстві.

Висновки. Отже, в ході проведеного дослідження встановлено, що облікова політика підприємства є інструментом врегулювання конфлікту інтересів користувачів облікової інформації щодо розмірів отриманого прибутку та сплаченого податку на прибуток до бюджету. Облікова політика підприємства в частині нарахування та сплати податку на прибуток передбачає врегулювання встановлених податковим законодавством альтернатив бухгалтерського обліку доходів та витрат, що впливатиме на розміри податку на прибуток. Для вибору найбільш оптимальних для платника податку на прибуток альтернатив бухгалтерського обліку витрат запропоновано здійснювати аналіз для цілей оподаткування, результати якого дозволяють встановити зміну податкового навантаження підприємства та показників ефективності його діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гуцаленко Л.В. Концепції визначення фінансового результату в міжнародній обліковій практиці / Л.В. Гуцаленко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2010. – № 4. – С. 105-110.
2. Барановська Т.В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика : дис. … канд. екон. наук : 08.06.04 / Тетяна Василівна Барановська. – Житомир, 2004. – 252 с.

УДК 657

Лежненко Л.І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ПЕРШЕ ЗАСТОСУВАННЯ МСФЗ: НЕОБХІДНІ ТА ДОСТАТНІ УМОВИ ПЕРЕХОДУ НА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню необхідних та достатніх умов переходу суб'єктів господарювання на Міжнародні стандарти фінансової звітності; визначенню основних етапів гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в ЄС; аналізу законодавчо-нормативної бази, яка регулює перехід та перше застосування МСФЗ суб'єктами господарювання.

Ключові слова: міжнародні стандарти фінансової звітності, умови переходу, гармонізація бухгалтерського обліку, перше застосування, уніфікація економічної інформації.

Лежненко Л.И. ПЕРВОЕ ПРИМЕНЕНИЕ МСФО: НЕОБХОДИМЫЕ И ДОСТАТОЧНЫЕ УСЛОВИЯ ПЕРЕХОДА НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Статья посвящена исследованию необходимых и достаточных условий перехода субъектов хозяйствования на Международные стандарты финансовой отчетности; определению основных этапов гармонизации бухгалтерского учета и финансовой отчетности в ЕС; анализу законодательно-нормативной базы, которая регулирует переход и первое применение МСФО субъектами хозяйствования.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, условия перехода, гармонизация бухгалтерского учета, первое применение, унификация экономической информации.

Lezhnenko L.I. FIRST-TIME ADOPTION OF IFRS: NECESSARY AND SUFFICIENT CONDITIONS FOR THE TRANSITION TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

The article investigates the necessary and sufficient conditions for the transition of economic entities on International Financial Reporting Standards; identifying the main stages of harmonization of accounting and financial reporting in the EU; analysis of legal and regulatory framework that governs the transition and the first application of IFRS by business entities.

Keywords: International Financial Reporting Standards, conditions of transition, harmonization of accounting, the first application, the unification of economic information.

Постановка проблеми. Перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності для українських підприємств передбачає низку переваг, які сприятимуть припливу іноземних інвестицій, посиленню економічних інтеграційних процесів, виходу на нові ринки, а також створенню умов до уніфікації економічної інформації. Проте існують певні проблеми, а саме: немає єдиної методології з переходу на міжнародні стандарти, є недоліки в законодавстві, які вступають в суперечність з міжнародним стандартами, організаційні та методичні проблеми на мікроекономічному рівні (брак кваліфікованих кадрів, додаткові витрати на навчання та перепідготовку працівників, довготривалість процесу переходу тощо). Тому вирішення проблеми першого застосування і подальшого використання підприємствами МСФЗ на даному етапі економічного розвитку України є одним з найголовніших питань в контексті функціонування всієї вітчизняної системи бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перше застосування МСФЗ обрано для дослідження, оскільки на сьогодні існує значна кількість загальнонаукових розробок з проблем переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності та їх першого застосування вітчизняних економістів, серед яких: Р. Коршикова, О. Небильцова, Ф. Бутинець, С. Голов, В. Казимирчук, Г. Кірейцев, В. Костюченко, Н. Малюга, О. Петрук, В. Пархоменко, І. Москвіна, О. Баришнікова, С. Рогозний, А. Жукова та інші, однак процес переходу, визначення конкретних методичних прийомів з перебудови системи бухгалтерського обліку залишається неоднозначним.

Частина загальної проблеми. Дана робота спрямована на дослідження світових тенденцій щодо запровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності; вивчення проблем переходу суб'єктів господарювання України на МСФЗ; визначення необхідних та достатніх умов переходу підприємств на МСФЗ.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні етапів та світових тенденцій щодо запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності; узагальненні основних етапів гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності у країнах ЄС; вивченні законодавчих і нормативних вимог щодо необхідних і достатніх умов переходу суб'єктів господарювання на МСФЗ; обґрунтуванні доцільності переходу на МСФЗ.

Основними завданнями дослідження є:

- виявити основні етапи гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в країнах ЄС;
- визначити та проаналізувати законодавчо-нормативну базу, яка регулює перехід суб'єктів господарювання на МСФЗ;
- узагальнити необхідні та достатні умови переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності суб'єктів господарювання України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз формування світової облікової практики свідчить про те, що процес узгодження бухгалтерського обліку та фінансової звітності до єдиних стандартів у різних країнах розпочався ще на початку 1970-х років і триває донині. В результаті проведеного ретроспективного аналізу науково-методичної бази з проблем гармонізації облікових стандартів виділено такі організаційно-методичні етапи цього процесу (рис. 1):

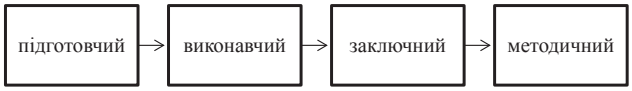

Рис. 1. Організаційно-методичні етапи гармонізації бухгалтерського обліку щодо міжнародних стандартів

Перший етап (1970-ті – поч. 1990-х рр.) характеризується прийняттям чотирьох головних директив,що стали першоосновою для формування єдиних принципів обліку та звітності в Європі. На другому етапі (кін. 1990-х–поч. 2000 р.) здійснено стандартизацію обліку шляхом прийняття Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), що стали базою для узгодження облікових систем різних країн.

Для виконавчого етапу (2001-2004 рр.) притаманне впровадження жорсткої системи контролю за дотриманням вимог міжнародних стандартів. На четвертому етапі (2005-тепер. час) розпочався поступовий перехід від гармонізації до конвергенції міжнародних стандартів, що сприяє створенню єдиних облікових вимог для всіх світових компаній, більш наочну інформацію представлено у вигляді таблиці 1.

Отже, світові тенденції уніфікації облікових систем сприяли запровадженню Міжнародних стандартів фінансової звітності на державному рівні країн Європейського Союзу та інших країн світу. Іншим важливим документом, що регулює діяльність компаній на міжнародних ринках, є американські Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку (ЗПБО США). Тому в сучасних умовах глобалізації важливе значення відводиться конвергенції двох основних облікових систем у світі.

Гармонізація бухгалтерського обліку в Україні також здійснюється з використанням міжнародних стандартів. Перший крок до узгодження національного та міжнародного обліку було зроблено у 1998 р., коли було прийнято Програму реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів. В результаті її реалізації ухвалено Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, що визначили основні методологічні засади ведення обліку та складання фінансової звітності вітчизняними підприємствами.

У 2007 р. було ухвалено Стратегію застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, що визначила подальші напрями удосконалення методології та організації бухгалтерського обліку, зокрема зобов'язань за податками і зборами, відповідно до вимог міжнародного законодавства [4, с. 82-83].

На даному етапі, згідно з законодавчими і нормативними вимогами, необхідними і достатніми умовами переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності є вимоги, зазначені в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» ст. 12, п. 2, щодо складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності публічними акціонерними товариствами, банками, страховиками, а також підприємствами, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [1]. А саме, відповідно до п. 2 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності» від 28.02.2000 № 419, фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за МСФЗ складають підприємства, які провадять господарську діяльність за такими видами [5]:

- надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення, а також недержавне пенсійне забезпечення – починаючи з 1 січня 2013 року;
- допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування – починаючи з 1 січня 2014 року.

Таблиця 1

Основні етапи гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в країнах Європейського Союзу

Період	Назва	Основні заходи	Результати
1970-ті – поч. 1990-х рр.	Підготовчий	1973 р. – створення Міжнародного комітету з бухгалтерських стандартів. Прийняття основних основоположних облікових документів: 1975 р. – IV директива ЄС (№ 78/660/ЄС) 1983 р. – VII директива ЄС (№ 83/349/ ЄС) 1986 р. – директива ЄС (№ 86/635/ЄС) 1991 р. – директива ЄС (№ 91/674/ЄС)	Визначення єдиних вимог для складання річної фінансової звітності європейськими компаніями та подання консолідованої звітності банками та фінансовими установами. Внесення відповідних змін до законодавства європейських країн.
кін. 1990-х – поч. 2000 р.	Методичний	1995 р. – Ухвалення документу «Облікова політика: нова стратегія у світлі міжнародної гармонізації». 1999 р. – Затвердження документу «Стратегія Європейського Союзу (ЄС) відносно фінансової звітності: рух вперед». 2000 р. – Видання 34 Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). 2000 р. – Міжнародна організація комісій з цінних паперів зобов'язала всіх своїх членів складати звітність за МСФЗ.	Прийняття стратегії гармонізації національних та міжнародних облікових систем країн Європи. Висунуто пропозицію використовувати Міжнародні стандарти фінансової звітності як основну систему стандартів для компаній, що представлені на міжнародному ринку капіталів.
2001-2004 рр.	Виконавчий	2001 р. – Реорганізація Комітету з міжнародних стандартів. 2002 р. – Внесення змін до конституції Комітету в частині визначення нових стратегічних напрямів діяльності. 2002 р. – Прийняття постанови № 1660/2002 про обов'язковість складання консолідованої звітності з використанням МСФЗ з 1 січня 2005 р.	Створення дворівневої системи контролю, технічної експертизи та схвалення МСФЗ: законодавче регулювання здійснюється Комітетом з регулювання бухгалтерського обліку, технічна підтримка – Європейською консультативною групою зі складання фінансової звітності. Розпочато процес впровадження міжнародних стандартів.
2005-тепер. час	Заключний	З 2005 р. – використання міжнародних стандартів як компаніями, акції яких зареєстровані на фондових біржах, так і інших підприємств	Міжнародні стандарти використовуються більш, ніж у 115 країнах світу. Розпочато процес конвергенції Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та американських Загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку (ЗПБО США)

Також в спільному Листі МФУ, НБУ та Держкомстату [6] п.3 надано роз'яснення щодо складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності у перші звітні періоди за МСФЗ 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності».

Додатково у листі були зазначені такі нюанси складання звітності за міжнародними стандартами:

• якщо підприємство готувало міжнародну звітність раніше, відповідний МСФЗ 1 з послабленнями окремих вимог не застосовується;

• різниці, які виникають внаслідок застосування вимог МСФЗ до операцій та подій при складанні балансу на дату переходу на МСФЗ, відображаються у складі нерозподіленого прибутку (збитку) або інших складових власного капіталу;

• підприємство розкриває інформацію про те, як впливає перехід на МСФЗ на його фінансовий стан, фінансовий результат (сукупні доходи) і грошові потоки, як того вимагає МСФЗ 1.

Тобто законодавець вимагає переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності лише для окремих суб'єктів господарювання, ті, які підпадають під критерії, зазначені в Законі № 699 або в Постанові № 419, а всі інші можуть користуватися національними стандартами.

Інакше кажучи, компанії, які котируються на фондових біржах, складають і подають свою звітність у порядку передбаченому Роз'ясненням № 1 НКЦПФР від 09.02.2012 р. з метою підвищення прозорості і зрозумілості інформації, яка розкриває діяльність суб'єктів господарювання, створює достовірну базу для визнання доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань і яка надає можливість об'єктивно розкривати і віддзеркалювати існуючі фінансові ризики, а також порівнювати результати задля забезпечення адекватної оцінки потенціалу та ухвалення відповідних управлінських рішень.

Якщо говорити про банки, то за нормами, викладеними Законом № 3024 у новій редакції ч. 1 ст. 68 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III, банки організовують бухгалтерський облік «відповідно до внутрішньої облікової політики, розробленої на підставі правил, встановлених Національним банком України відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку» [2]. У свою чергу, у ст. 41 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.99 р. № 679-XIV зазначено, що НБУ встановлює обов'язкові для банківської системи стандарти та правила ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які відповідають вимогам законів України та МСФЗ [3].

Решта підприємств, крім зазначених у ч. 2 ст. 12 Закону про бухгалтерський облік, можуть самостійно визначати доцільність використання МСФЗ у цілях підготовки фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності. Це прямо прописано в ч. 3 ст. 12 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1]. Хоча слід відзначити, що ч. 5 ст. 8 цього ж Закону і сьогодні дозволяє підприємствам самостійно визначати доцільність застосування МСФЗ (крім випадків, коли обов'язковість застосування міжнародних стандартів установлено законодавством). Мабуть, неодмінно скористаються дозвільною нормою у вигляді добровільного застосування МСФЗ підприємства, серед власників яких значаться нерезиденти – адже тоді їм не доведеться одночасно складати фінансову звітність у двох форматах (окремо, згідно з національними П(С)БО, – для вітчизняних користувачів, окремо за МСФЗ – для зарубіжних інвесторів), а досить буде зробити це, спираючись виключно на МСФЗ. Підприємствам, що застосовують МСФЗ для складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності, потрібно буде проінформувати про це спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері статистики. Згідно з Указом Президента України від 06.04.2011 р. № 396/2011 на сьогодні такою є Державна служба статистики України. Порядок такого інформування має бути визначено КМУ (ч. 4 ст. 12 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітності в Україні» [1]). Варто зазначити, що за вимогами ч. 5 ст. 12 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» таку підготовлену згідно з МСФЗ фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність підприємствам подавати необхідно буде в установленому Законом порядку [1].

Також слід окрему увагу приділити порядку формування і подання фінансової звітності вперше складеної за МСФЗ. На відміну від України в світовій практиці не використовуються регламентовані форми фінансової звітності та план рахунків. В Україні зазначені документи затверджує МФУ. До речі, нещодавно він послабив свою жорстку регуляторну місію, видавши Наказ № 73 від 07.02.2013 р. «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Серед найсуттєвіших змін, які були внесені цим наказом, – затвердження нових форм фінансової звітності, які в більшій мірі відповідають вимогам міжнародних стандартів.

Чинний в Україні План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій у редакції, затвердженій наказом Мінфіну від 27.06.2013 р. № 627 є обов'язковим для застосування, навіть тими підприємствами, які застосовують МСФЗ з 2012 року. Звідси постає завдання перед бухгалтерськими службами підприємства розробити такий робочий план рахунків, який допоможе оперативно скласти звітність за МСФЗ.

Втім, робочий план рахунків конкретного підприємства повинен бути більш детальним та наближеним до специфіки його діяльності. Слід пам'ятати про мету, заради якої створюється план рахунків. Він повинен забезпечити таку систематизацію та накопичення господарської інформації, щоб у бухгалтера не виникало труднощів зі складанням основних фінансових звітів, та надати достатню деталізацію статей звітності для аналізу і складання приміток до звітності. І при цьому план рахунків має бути достатньо гнучким на випадок зміни структури або бізнесу компанії.

Варто зазначити, що підприємства, які повинні або мають намір складати фінансову звітність за МСФЗ, застосовують ті самі форми звітності Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати(Звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів та Звіт про власний капітал, що й інші підприємства. Але в цих формах потрібно заповнити відповідне поле: звітність складена за П(С)БО чи за МСФЗ. Примітки за Формою 5 з 2012 року складають лише підприємства, що звітують за П(С)БО. Акціонерні товариства та страхові компанії складають примітки виключно за міжнародними стандартами.

Висновки. Узагальнюючи результати проведених досліджень, можна зазначити, що існують умови, які є директивними або допустимими для застосу-

вання міжнародних стандартів фінансової звітності підприємствами України. З'ясовано та визначено законодавчо закріплені положення щодо обов'язкового застосування міжнародних стандартів фінансової звітності окремими категоріями суб'єктів господарювання: банками, акціонерними товариствами, страховими компаніями, фінансовими установами, недержавними пенсійними фондами. Визначено: якщо підприємство не підпадає під згадані вище умови, то воно може самостійно визначитися з доцільністю переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності. При цьому, як того вимагає МСФЗ 1, слід зробити чітку і беззастережну заяву про перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності в примітках. За даних умов слід повідомити Державну службу статистики, під відомством якої знаходиться суб'єкт господарювання, про обрання міжнародних стандартів для ведення бухгалтерського обліку в порядку, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Аналізуючи законодавчо-нормативну базу щодо першого застосування міжнародних стандартів фінансової звітності, можна стверджувати, що обов'язковість переходу закріплена лише за акціонерними товариствами, банками, страховими компаніями та фінансовими установами і питання переходу для інших підприємств залишається відкритим.

Таким чином, на сьогоднішній день необхідно створити єдину методологію з переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності суб'єктами господарювання, усунути недоліки в законодавстві, які суперечать міжнародним стандартам, оскільки при переході на міжнародні стандарти фінансової звітності підприємство отримує ряд переваг, зокрема: підвищення якості інформації для прийняття рішень менеджерами, полегшення доступу до капіталу, в тому числі з іноземних джерел, зниження вартості капіталу, зміцнення довіри інвесторів до поданої інформації, краще розуміння ризиків і прибутковості, зміцнення нагляду й правозастосування органами регулювання, підвищення стандартів розкриття фінансової інформації, більш широкі можливості щодо залучення й моніторингу лістингу іноземних компаній.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 року № 996-XIV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 року № 2121-III зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.
3. Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.99 р. № 679-XIV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14.
4. Матвієнко Т.О. Основні напрями гармонізації вітчизняного обліку зобов'язань за податками і зборами з міжнародними стандартами / Матвієнко Т.О. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 3. – С. 83-84.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності» від 28.02.2000 № 419.
6. Спільний Лист Міністерства фінансів України, Національного Банку України та Державної служби статистики України від 07.12.2011 № 12-208/1757-14830, № 31-08410-06-5/30523, № 04/4-07/702 «Про застосування міжнародних стандартів фінансової звітності».

УДК 657

Линник Е.И.
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономического анализа и учета
Национального технического университета
«Харьковский политехнический университет»

Артеменко Н.В.
старший преподаватель
кафедры экономического анализа и учета
Национального технического университета
«Харьковский политехнический университет»

КОНСОЛИДИРОВАННАЯ ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ: ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ ПО НП(С)БУ 2

Статья посвящена принятию НП (С) БУ 2 «Консолидированная финансовая отчетность», которое в значительной мере дублирует нормы одноименного МСФО (IFRS) 10, является очередным шагом в направлении внедрения МСФО в Украине. Этот стандарт вместе с принятием Закона о Трансфертном ценообразовании направлен на повышение уровня ответственности бизнеса перед обществом и государством.

Ключевые слова: финансовая отчетность, консолидированная финансовая отчетность, полномочия, консолидация, инвесторы, доход, гудвилл, совокупный доход, чистая прибыль, собственный капитал.

Линник О.І., Артеменко Н.В. КОНСОЛІДОВАНА ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ПО НП(С)БО 2
Стаття присвячена прийняттю НП (С) БО 2 «Консолідована фінансова звітність», яке значною мірою дублює норми однойменного МСФЗ (IFRS) 10, є черговим кроком в напрямку впровадження МСФЗ в Україні. Цей стандарт разом з прийняттям Закону про трансфертне ціноутворення спрямований на підвищення рівня відповідальності бізнесу перед суспільством і державою.

Ключові слова: фінансова звітність, консолідована фінансова звітність, повноваження, консолідація, інвестори, дохід, гудвіл, сукупний дохід, чистий прибуток, власний капітал.

Lynnyk O.I., Artemenko N.V. CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS: FEATURES OF NP(S)A 2
The article is devoted to the adoption of emergency (S) 2, «Consolidated Financial Statements», which largely duplicates of the same rules of IFRS (IFRS) 10, is a small step towards the introduction of IFRS in Ukraine. This standard, together with the adoption of the law on transfer pricing aimed at increasing responsibility towards society and the state.

Keywords: financial statements, consolidated financial statements, authority, consolidation, investors, revenue, goodwill, gross income, net income, shareholders' equity.

Постановка проблемы. Трансформация экономики Украины, глобализация бизнеса, развитие транснациональных компаний привели к образованию холдинговых структур, объединений предприятий, в состав которых входят материнское и его дочерние предприятия. С юридической точки зрения, участники группы являются отдельными субъектами хозяйствования, которые ведут учет деятельности и составляют собственную отчетность. При этом актуальным становится учет деятельности группы предприятий как единой экономической единицы.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросами консолидации финансовых отчетов занимается большое количество зарубежных и отечественных ученых, к которым следует отнести: С.М. Алиева [1], А.В. Бурлакову [2], И.А. Григоренко [3], В.М. Костюченко [4], Е.Г. Каримову [5], И.А. Кузнецова [6], А.А. Михайлову [7], Г.М. Петухова [8], А.А. Савченко [9], С.Ф. Голова [12] и многих других.

Как известно, 23.08.2013 г. В Украине вступил в силу приказ № 628, которым Минфин утвердил Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета 2 «Консолидированная финансовая отчетность» (НП(С)БУ 2). С указанной даты утратил силу приказ министерства финансов от 30.07.99 г. № 176, которым был утвержден П(С)БУ 20. С учетом изменений, внесенных в украинскую нормативно-правовую базу под влиянием ввода в действие НП(С)БУ 2, вопросы составления консолидированной финансовой отчетности приобрели особую актуальность.

Постановка задачи. Вопросы консолидации отчетности в Украине отражены в национальных и международных стандартах. Кроме НП(С)БУ 1 «Общие требования к финансовой отчетности», НП(С)БУ 2 «Консолидированная финансовая отчетность», для составления консолидированной финансовой отчетности используется П(С)БУ 19 «Объединение предприятий», который содержит некоторые определения. Основы составления консолидированной финансовой отчетности изложены в международных стандартах МСФО (IFRS) 10 «Консолидированная финансовая отчетность» и МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности».

Как было указано выше, НП(С)БУ 2 заменил П(С)БУ 20. Данный стандарт содержит новые правила консолидации финансовой отчетности. В связи с этим представляется целесообразным провести анализ основных изменений.

Изложение основного материала исследования. Нормы НП(С)БУ 2 применяются, как и положения П(С)БУ 20, группой юридических лиц, состоящей из материнского (холдингового) предприятия и дочерних предприятий (кроме группы предприятий, все или материнское (холдинговое), предприятия которой составляют финансовую отчетность по международным стандартам) [14].

При этом данные нормы не распространяются на программы выплат по окончании трудовой деятельности или другие долгосрочные программы выплат работникам, которые регулируются П(С)БУ 26 «Выплаты работникам». Подобного предупреждения

П(С)БУ 20 не имело, поскольку П(С)БУ 26 было утверждено только спустя четыре года.

Термины, используемые в НП(С)БУ (до этого в П(С)БУ), не изменились, но дополнились определением четырех новых:

властные полномочия – полномочия, объем которых предоставляет возможность предприятию-инвестору, как правило, единолично управлять наиболее значимыми видами деятельности, существенно влияющими на формирование финансового результата предприятия, которое является объектом инвестиций, в частности, путем формирования уполномоченного органа управления, определения финансовой, инвестиционной и коммерческой политики, и контроля за их реализацией;

группа – материнское (холдинговое) предприятие и его дочерние предприятия;

права защиты интересов инвесторов – полномочия, ограниченный объем которых позволяет предприятию-инвестору только защитить свои права и интересы относительно предприятия, которое является объектом инвестиций, без предоставления возможности управлять наиболее значимыми видами деятельности;

неконтролируемая доля – часть чистой прибыли (убытка), совокупного дохода и чистых активов дочернего предприятия, не принадлежащая материнскому предприятию (прямо или через другие дочерние предприятия).

Как и прежде, консолидированную финансовую отчетность представляет материнское предприятие.

Если раньше материнское предприятие не представляло консолидированную финансовую отчетность при наличии одного из условий, указанных в п. 5 П(С)БУ 20, то теперь – при наличии всех условий, приведенных в п. 6 раздела I НП(С)БУ 2:

1) если материнское предприятие является дочерним предприятием другого предприятия (полностью или частично принадлежит другому предприятию);

2) если владельцы неконтролируемой доли проинформированы об этом и не против этого;

3) если материнское предприятие не является эмитентом ценных бумаг;

4) если его материнское предприятие составляет консолидированную финансовая отчетность, которая является общедоступной.

Консолидированная финансовая отчетность представляет собой отчетность, которая отражает финансовое состояние, результаты деятельности и движение денежных средств предприятия и его дочерних предприятий как единой экономической единицы.

Согласно НП(С)БУ 1 «Общие требования к финансовой отчетности» [10], консолидированная финансовая отчетность содержит:

- Консолидированный баланс (Отчет о финансовом состоянии) (форма № 1-к);
- Консолидированный отчет о финансовых результатах (Отчет о совокупном доходе) (форма № 2-к);
- Консолидированный отчет о движении денежных средств (прямым методом) (форма № 3-к);
- Консолидированный отчет о движении денежных средств (косвенным методом) (форма № 3-кн);
- Консолидированный отчет о собственном капитале (форма № 4-к);
- Примечания к годовой финансовой отчетности (форма № 5);

Международные стандарты финансовой отчетности предусматривают следующий состав форм консолидированной финансовой отчетности [13]:

- Консолидированный отчет о финансовом положении;
- Консолидированный отчет о совокупных доходах;
- Консолидированный отчет о движении денежных средств;
- Консолидированный отчет об изменениях в собственном капитале;
- Примечания, содержащие краткое изложение основных принципов учетной политики и другие примечания.

Как видно, состав консолидированной финансовой отчетности по НП(С)БУ 1 максимально приближен к перечню отчетности согласно требованиям международных стандартов. Следует отметить, что консолидированная финансовая отчетность, подготовленная по международным стандартам, не имеет четко регламентированной формы. Однако, МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности» предусматривает наличие минимального перечня статей, которые должны быть в отчетах [11].

Порядок составления консолидированной финансовой отчетности, приведенный в разделе II НП(С)БУ 2, от ранее действующего П(С)БУ 20 отличается следующим. Во исполнение норм п. 5 данного раздела материнское предприятие для составления консолидированной финансовой отчетности определяет не *долю меньшинства в капитале* и в финансовых результатах дочерних предприятий, а неконтролируемую долю в собственном капитале, чистой прибыли (убытке) и в совокупном доходе дочерних предприятий. Термин «*доля меньшинства*» исключен также из п. 4 П(С)БУ 19.

Неконтролируемая доля определяется таким же образом, как и ранее доля меньшинства (кроме случаев, связанных с объединением (приобретением) предприятий). Соответственно, отпала необходимость в отражении доли меньшинства в консолидированном балансе.

В соответствии с п. 1 раздела III НП(С)БУ 2 в консолидированной финансовой отчетности неконтролируемая доля в собственном капитале, в чистой прибыли (убытке) и в совокупном доходе приводится отдельно. Для этого в разделе II «Совокупный доход» консолидированного отчета о финансовых результатах (отчета о совокупном доходе) предназначены специальные строки [14].

Чистая прибыль (убыток), принадлежащая собственникам материнской компании, отражается в одноименной строке 2470, принадлежащая неконтролируемой доле – в строке 2475.

Совокупный доход, принадлежащий собственникам материнской компании, отражается в строке 2480, принадлежащий неконтролируемой доле, – в строке 2485.

Еще одно изменение состоит в том, что материнское предприятие рассчитывает свою долю прибыли или убытка после корректировки на сумму дивидендов по привилегированным акциям дочернего предприятия независимо от объявления дивидендов только в случае, если эти акции классифицируются как инструменты собственного капитала.

Стоимость гудвилла, возникающего при консолидации финансовой отчетности материнского предприятия и финансовой отчетности дочерних предприятий, как и прежде, определяется согласно П(С)БУ 19.

Что касается способа составления отчета о движении денежных средств, то при составлении консолидированной финансовой отчетности предприятия могут избрать прямой или непрямой метод, используя соответствующую форму отчета (п. 9 раздела II НП(С)БУ 1).

В НП(С)БУ 2 не изменился состав информации, которая приводится в примечаниях к консолидированной финансовой отчетности. Исключением является указание перечня дочерних предприятий, контролируемых материнским предприятием. При этом, если материнское предприятие не владеет в дочернем предприятии (прямо или непрямо) более чем половиной голосов, обнародовать характер отношений между материнским и дочерним предприятием больше не требуется.

Выводы из проведенного исследования. Подводя итог, можно сказать, что утвержденные новые формы финансовой отчетности, за некоторым исключением, в целом соответствуют требованиям, которые предъявляются к формату отчетности международными стандартами финансовой отчетности, а их использование будет способствовать увеличению числа украинских предприятий – участников международных финансовых рынков.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Алиев С. М. Формирование консолидированной финансовой отчетности холдингов в согласовании с международными стандартами финансовой отчетности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12/ С. М. Алиев. – Москва, 2011. – 23 с.
2. Бурлакова О.В. Методология консолидированного учета в корпоративных группах Российской Федерации : автореф. дис. … д-ра экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / В. Бурлакова. – Оренбург, 2008. – 24 с.
3. Григоренко И. А. Формирование консолидированной отчетности по международным стандартам : автореф. дис. … канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / И. А. Григоренко. – Орел, 2009. – 24 с.
4. Костюченко В. М. Учет и анализ деятельности группы предприятий, как единой экономической единицы : монография / В. М. Костюченко; МОН Украины, Международный ин-т менеджмента (МИМ-Киев). – К. : Центр учебной литературы , 2007. – 504 с.
5. Каримова Э. Р. Формирование консолидированной финансовой отчетности российских групп компаний по МСФО : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Э. Р. Каримова. – Казань, 2006. – 21 с.
6. Кузнецов И. А. Учебно-методическое обеспечение процедур составления организациями консолидированной финансовой отчетности в условиях применения МСФО : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / И.А. Кузнецов. – Ростов-на-Дону, 2006. – 21 с.
7. Михайлова О. А. Формирование консолидированной финансовой Отчетность в условиях перехода на МСФО : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / А. А. Михайлова. – Оренбург, 2007. – 26 с.
8. Петухов Г. Н. Методическое развитие консолидированной финансовой отчетности корпоративных объединений : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Г. Н. Петухов. – Йошкар-Ола, 2009. – 23 с.
9. Савченко А. А. Аналитические процедуры оценки консолидированной отчетности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / А.А. Савченко. – Новосибирск, 2009. – 22 с.
10. Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета 1 «Общие требования к финансовой отчетности» : Утверждено приказом Министерства финансов Украины от 7 февраля 2013 № 73. Зарегистрировано в Министерстве юстиции Украины 28 февраля 2013, № 336.
11. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности», введен в действие 01.01. 2012 г.
12. Голов С.Ф. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность по международным стандартам. – Х. : Фактор, 2008. – 1008 с.
13. Міжнародні стандарти фінансової звітності, виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2012 року (офіційна версія перекладу українською мовою). – Міністерство фінансів України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
14. Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета 2 : Утверждено приказом Министерства финансов Украины от 27 июня 2013 года № 628 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nibu.factor.ua/info/instrbuh/npsbu2/.
15. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 10 Міністерство фінансів України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.

УДК 657.221:657.6

Лоханова Н.О.
доктор економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Одеського національного економічного університету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ П(С)БО І МСФЗ

Стаття присвячена дослідженню суперечливих аспектів обліку фінансових інструментів відповідно до вимог МСФЗ 9 і П(С)БО 13. У ній запропоновані рекомендації стосовно удосконалення відповідних стандартів і узгодження вітчизняної практики обліку фінансових інструментів з міжнародною. Надано пропозиції щодо формування облікової політики фінансових інструментів.
Ключові слова: фінансові інструменти, справедлива вартість, фінансові активи, фінансові зобов'язання, облікова політика.

Лоханова Н.А. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ СОГЛАСНО ТРЕБОВАНИЯМ П(С)БУ И МСФО
Статья посвящена исследованию противоречивых аспектов учета финансовых инструментов согласно требованиям МСФО 9 и П(С)БО 13. В ней предложены рекомендации по совершенствованию соответствующих стандартов и согласованию отечественной практики учета финансовых инструментов с международной. Даны предложения по формированию учетной политики финансовых инструментов.
Ключевые слова: финансовые инструменты, справедливая стоимость, финансовые активы, финансовые обязательства, учетная политика.

Lokhanova N.O. PROBLEMS OF ACCOUNTING FOR FINANCIAL INSTRUMENTS IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF NATIONAL STANDARDS AND IFRS
The article is devoted to investigation of the controversial aspects of the accounting for financial instruments under IFRS 9 and National accounting standard 13. The article suggests recommendations for the improvement of relevant standards and harmonization of the domestic practice of accounting for financial instruments with international practice. Proposals on the formation of the accounting policies for financial instruments have been given.
Keywords: financial instruments, fair value, financial assets, financial liabilities, the accounting policy.

Постановка проблеми. Проблема у загальному вигляді полягає у тому, що в останнє десятиріччя практично в усіх країнах світу з розвинутою ринковою економікою важливими об'єктами обліку, які потребують особливої уваги з позицій оцінки, визнання і відображення в обліку і звітності, стали різноманітні фінансові інструменти. Це стосується як інструментів власного капіталу, так і боргових цінних паперів, і похідних фінансових інструментів. Ситуація світової економічної кризи лише ускладнила проблему, оскільки підвищила вимоги до якості оцінки й обґрунтованості застосованої методики відображення в обліку відповідних економічних об'єктів. До того ж слід мати на увазі, що розкриттю особливостей класифікації, порядку визнання, обліку й розкриття у фінансовій звітності фінансових інструментів завжди була присвячена численна низка стандартів обліку і звітності як у вітчизняній практиці, так і в системі МСФЗ. У цілому приходиться констатувати, по-перше, відсутність єдиного нормативного документу з приводу обліку фінансових інструментів, по-друге, недостатню урегульованість всіх аспектів їх визнання і облікового відображення, по-третє, наявність ряду не в повній мірі узгоджених між собою положень, як в пакеті П(С)БО, так і МСФЗ. Фінансові інструменти є предметом найбільш гострих дискусій серед теоретиків і практиків і характеризуються значною кількістю суперечливих аспектів зі всього переліку питань, що розглядаються в МСФЗ і П(С)БО.

Отже, враховуючи вищевикладене, викликає інтерес дослідження проблемних питань обліку фінансових інструментів в світі узгодження національної облікової практики з МСФЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При розгляді питань обліку фінансових інструментів насамперед слід звернутися до блоку міжнародних стандартів з цього приводу, а саме: МСФЗ 7 [1], 9 [2], МСБО 32 [3], 39 [4] та інших. У свою чергу, в пакеті національних П(С)БО необхідним є розгляд вимог П(С)БО 10, 11, 12, 13 [5] та інших. Питанням практики застосування МСФЗ, що регулюють облік фінансових інструментів, присвячені праці Р.Є. Грачової, яка приділила увагу аспектам оцінки і визнання фінансових інструментів залежно від категорії їх подальшого визнання [6]. У роботах Н.К. Василенко досліджено особливості обліку й аналізу фінансових інструментів хеджування грошових потоків підприємств [7]. Проблеми застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні в цілому та аналіз відмінностей національних П(С)БО від МСФЗ стосовно різних економічних об'єктів, у тому числі фінансових інструментів, розглядали наступні автори: Ф. Бутинець, В. Качалін, С. Голов, В. Костюченко, І. Бланк, В. Швець та багато інших.

До числа невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття, відносяться питання: з'ясування положень національного П(С)БО 13, які не відповідають вимогам МСФЗ 9, визначення дискусійних аспектів обліку фінансових інструментів у частині їх оцінки та відображення різниць у справедливій вартості в складі прибутків/збитків або іншого сукупного доходу та інші питання, які ускладнюють практику обліку, й визначення шляхів їх можливого рішення.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати **мету дослідження**, яка полягає в тому, щоб дослідити суперечливі аспекти обліку фінансових інструментів відповідно до вимог МСФЗ 9 і П(С)БО 13 та розробити рекомендації стосовно удосконалення відповідних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено вище, облік фінансових інструментів є одною з найбільш складних сфер застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Можна цілком погодитися з думкою фахівців компанії «Ernst&Yang» [8, с. 39], які зазначають, що «складність як самих фінансових інструментів, що використовуються компаніями і банками, так і принципів і правил їх відображення в звітності, що потребують глибокого аналізу і застосування професійного судження, роблять непростим завдання розробки і застосування облікової політики в частині обліку фінансових інструментів» [8, с. 39].

Базове визначення фінансових інструментів надано в МСБО 39, згідно з яким, «фінансовий інструмент – це будь-який контракт, який призводить до виникнення фінансового активу у одного суб'єкта господарювання та фінансового зобов'язання або інструмента капіталу у іншого суб'єкта господарювання» [4]. Класифікація фінансових інструментів також визначально була закладена в МСБО 39. Нова класифікація фінансових інструментів уведена в дію МСФЗ 9 (розділ 4) [2]. Звичайно фінансові інструменти розподіляються на первинні і похідні, а також на: фінансові активи; фінансові зобов'язання та інструменти власного капіталу. Відповідна класифікація передбачена як МСФЗ, так і національним П(С)БО 13 [5].

Відповідно до П(С)БО 13 «фінансові активи включають: грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти; дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу; інші фінансові активи» [5]. У свою чергу «фінансові зобов'язання включають фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов'язання» [5]. До інструментів власного капіталу «належать прості акції, частки та інші види власного капіталу» [5]. Похідні фінансові інструменти включають «ф'ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти» [5].

Що стосується оцінки фінансових інструментів, то, відповідно до вимог П(С)БО 13, «фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їх фактичною собівартістю... На кожну наступну після визнання дату балансу фінансові активи оцінюються за їх справедливою вартістю, крім: дебіторської заборгованості, що не призначена для перепродажу; фінансових інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення; фінансових активів, справедливу вартість яких неможливо достовірно визначити; фінансових інвестицій та інших фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю» [5].

Окремо П(СБО 13 окреслює, що балансова вартість фінансових активів, які не оцінюються за справедливою вартістю, «переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків» [5], тобто із застосуванням методу дисконтування.

Що ж стосується фінансових зобов'язань, то на дату балансу «фінансові зобов'язання оцінюються за амортизованою собівартістю, крім фінансових зобов'язань, призначених для перепродажу, і зобов'язань за похідними фінансовими інструментами» [5], які оцінюються за справедливою вартістю.

Відносно бухгалтерських записів слід зазначити, що у вітчизняному обліку збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інструментів, що не постають як об'єкти хеджування та оцінка яких здійснюється за справедливою вартістю, визнається іншими доходами або іншими витратами, тобто для їх обліку застосовуються рахунки 74 і 97.

Як бачимо, наведена в П(С)БО 13 методика класифікації та оцінки фінансових інструментів не враховує підхід до класифікації, оцінки й обліку, що був введений в новому МСФЗ 9 [2].

Відповідно до МСФЗ 9 [2], при первісному визнанні всі фінансові активи мають визнаватися за справедливою вартістю, а стосовно фінансових активів, що в подальшому оцінюються не за справедливою вартістю через прибуток/збиток, додатково враховуються витрати, що безпосередньо пов'язані з угодою.

У подальшому МСФЗ 9 фіксує такий порядок оцінки: фінансові активи класифікуються як такі, що оцінюються або за амортизованою собівартістю, або за справедливою вартістю на основі двох основних чинників: а) бізнес-моделі суб'єкта господарювання для управління фінансовими активами; б) характеристик контрактних грошових потоків фінансового активу [2].

При тому «фінансовий актив оцінюють за амортизованою собівартістю, якщо виконуються обидві такі умови:

а) актив утримують в моделі бізнесу, мета якої – утримування активів задля збирання контрактних грошових потоків;

б) контрактні умови фінансового активу передбачають у певні дати надходження грошових потоків, які є лише погашенням основної суми та сплатою відсотків на непогашену основну суму» [2]. В усіх інших випадках фінансовий актив оцінюють за справедливою вартістю.

Відносно фінансових зобов'язань основною є подальша оцінка за амортизованою собівартістю з використанням методу ефективної ставки відсотка, за винятком встановленого МСФЗ 9 переліку зобов'язань, до яких, зокрема, належать: фінансові зобов'язання за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки у прибутку або збитку; похідні фінансові інструменти; фінансові зобов'язання, що виникають, коли передача фінансового активу не відповідає критеріям для припинення визнання або коли застосовується підхід подальшої участі; контракти фінансової гарантії та деякі інші [2].

Отже, в основі класифікації і оцінки фінансових інструментів фактично лежать два тести: тест «бізнес-моделі» і тест «виплат по договору». Тест «бізнес-моделі» напряму прив'язує методику обліку фінансових інструментів до того, що є остаточною метою компанії по відношенню до фінансового інструмента, тобто чи нею є отримання контрактних грошових потоків, чи продаж активу до терміну погашення з метою отримання результату від зміни його справедливої вартості. Що ж стосується тесту «виплат по договору», то мається на увазі такий аспект, чи передбачаються по відношенню до фінансового інструменту виплати суми основного боргу і відсотків на залишок заборгованості у встановлені терміни. Якщо обидва тести свідчать про наявність мети отримання контрактних грошових потоків і суми виплат основної частини боргу та відсотків, фінансовий інструмент оцінюється за амортизованою собівартістю. А для інших фінансових інструментів береться за основу оцінки їх справедлива вартість.

Як бачимо, у МСФЗ 9 змінилася класифікація фінансових інструментів, яка стала базуватися на двох вищеназваних ознаках. А такі категорії, як «інвестиції, що утримуються до терміну погашення», «фінансові активи, що є в наявності для продажу», «позики і дебіторська заборгованість», що мали місце в МСБО (IAS) 39 [4] і які до цього часу збережені в діючому в Україні національному П(С)БО 13 [5], у МСФЗ (IFRS) 9 [2] взагалі не передбачені.

Таким чином, національний П(С)БО 13 в певному сенсі містить застарілу класифікацію фінансових інструментів, яку слід привести у відповідність до вимог нового міжнародного стандарту МСФЗ (IFRS) 9.

Відносно часткових фінансових інструментів (equity instruments) МСФЗ (IFRS) 9 передбачає оцінку на дату балансу за справедливою вартістю, при тому прибутки/збитки від зміни справедливої вартості визнаються або в Звіті про прибутки та збитки, або, якщо на розсуд компанії прийнято рішення щодо їх відображення в іншому сукупному доході, – то в ІІ розділі Звіту про сукупний дохід. Даний пункт стандарту, на наш погляд, з одного боку, дає права підприємству самостійно приймати рішення про методику обліку фінансових інструментів, однак, з іншого боку, містить нечіткість, оскільки не визначає умов, за яких суб'єкт господарювання може обирати ту чи іншу модель обліку фінансових інструментів з віднесенням різниці у справедливій вартості або на прибутки/збитки звітного періоду, або на інший сукупний дохід. Єдина вимога, яку фіксує стандарт, полягає у тому, що у випадку, якщо частковий фінансовий інструмент не утримується для торгівлі, то компанія самостійно може зробити вибір, який не може бути змінено, і обраховувати зміни у справедливій вартості (irrevocable election) за даним інструментом в іншому сукупному доході. При тому дивіденди від таких інструментів, як і зазвичай, ураховуються в складі прибутків/збитків звітного періоду. Зазначимо, що таке рішення підприємства, згідно з вимогами МСФЗ (IFRS) 9, може бути прийнято за кожним фінансовим інструментом окремо.

Вважаємо, що відповідна норма МСФЗ (IFRS) 9 потребує уточнення і більш чіткої конкретизації: за яких умов підприємству доцільно обирати метод обліку за справедливою вартістю з віднесенням різниці в її змінах на інший сукупний дохід, оскільки навіть для часткових фінансових інструментів, які не утримуються для торгівлі, припустимі обидві методики обліку. Практичний набір ситуацій, коли доцільно застосовувати метод обліку фінансових інструментів за справедливою вартістю з віднесенням змін на інший сукупний дохід, зрозуміла. Наприклад, у випадку, якщо інвестиції у часткові фінансові інструменти, не призначені для торгівлі, постають як акції чи інші корпоративні права стратегічного призначення, і мета їх придбання полягала в подальшому придбанні контрольного пакету акцій підприємства, чи коли придбання є часткою інших угод компанії або якихось політичних вимог, як зазначено в [9, с. 12]. За таких умов зміни справедливої вартості доцільно відносити до іншого сукупного доходу.

Отже, з практичної точки зору уявлення того, коли застосовується відповідний підхід, є, але водночас вважаємо, що з тексту стандарту не до кінця з'ясованим є питання, що саме має бути основним критерієм для вибору тієї чи іншої методики обліку фінансових інструментів. Було б доцільно конкретизувати відповідні випадки застосування в самому стандарті, або зафіксувати норму, подібну вибору методики обліку за амортизованою або справедливою вартістю, тобто передбачити, що «вибір методу обліку фінансових інструментів за справедливою вартістю із віднесенням змін до прибутків/збитків або іншого сукупного доходу має визначатися обраною бізнес-моделлю компанії стосовно конкретного фінансового інструменту».

Але в даному випадку постає ще одне дискусійне питання – бізнес-модель компанії не є раз і назавжди заданою, вона може змінюватися. А враховуючи те, що сьогодні рівень волатильності ринку (market volatility), тобто нестійкості, мінливості кон'юнктури ринку вельми високий, то зміна бізнес-моделі компанії стосовно конкретних фінансових інструментів може здійснюватися часто навіть в оперативному режимі. І тоді постає запитання, а яким чином це має бути враховано в обліку? Як випливає з тексту МСФЗ (IFRS) 9, суб'єкту господарювання за певних умов надано право при первісному визнанні нескасовно призначити фінансовий актив як такий, що оцінюється за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки у прибутку або збитку, тобто обрана методика обліку фінансових інструментів в певних випадках не змінюється після первинного визнання. А отже, чи будуть у такому випадку забезпечені умови врахування особливостей використання активу, залишається дискусійним питанням, яке на даний час не має однозначної відповіді.

У цілому хотілося б зазначити, що само по собі запровадження нового стандарту з обліку фінансових інструментів, тобто МСФЗ (IFRS) 9, мало своїми причинами необхідність спростити облікову практику, забезпечити адекватну реакцію на фінансову кризу та створити умови для більш якісного подання інформації про відповідні об'єкти у звітності компаній. Однак постає питання, чи вдалося це зробити в повній мірі? Вважаємо, що, на жаль, ні. Точніше вдалося, але лише частково. На нашу думку, вдалося в цілому спростити класифікацію фінансових інструментів, але не вдалося забезпечити однозначність тлумачень вибору доцільних методів оцінки для окремих груп фінансових інструментів при розробці їх облікової політики в конкретних господарських ситуаціях. Тобто тема розмежування фінансових інструментів з визначенням методики їх обліку залишилися важливим завданням для теорії і практики.

Що ж стосується вітчизняного П(С)БО 13, то в ньому, як відмічалося вище, взагалі не враховані ні нові напрямки класифікації фінансових інструментів, ні варіанти різних напрямів списання результату переоцінки фінансових інструментів із віднесенням до прибутків/збитків або іншого сукупного доходу. Для забезпечення відповідності національного П(С)БО 13, на нашу думку, у найближчий час доцільно внести відповідні зміни в стандарт і забезпечити його конвергенцію з вимогами МСФЗ (IFRS) 9.

Як свідчить практичний досвід господарської діяльності, у теперішній час українські підприємства використовують не широку номенклатуру фінансових інструментів, на відміну від того їх переліку, що є широко розповсюдженим на світовому ринку. Для більшості підприємств реального сектору економіки перелік фінансових інструментів, що представлені на балансах компаній, зазвичай обмежується дебіторською заборгованістю, отриманими позиками і іноді – фінансовими інвестиціями в акції чи корпоративні права. Між тим в останні роки відбувається подальший розвиток фінансового ринку в Україні, ускладнюються схеми операцій із застосуванням фінансових інструментів, все частіше з'являються в обігу боргові цінні папери, тобто фінансові інструменти, що утримуються до погашення. При тому проблеми обліку фінансових інструментів в Україні полягають навіть не в тому, що відсутнє їх адекватне нормативне регулювання і норми П(С)БО 13 не відповідають нормам МСФЗ (IFRS) 9, а в тому, що на практиці основою оцінки фінансових інструментів найчастіше постають звичайні номінальні грошові суми, що підлягають отриманню чи погашенню в майбутньому, а не справедлива вартість або амортизована вартість,

як це має бути згідно з рекомендованим стандартами підходом. Однак така оцінка може бути визнана припустимою лише за умов, коли терміни погашення заборгованості незначні (не більше 3 місяців). При більших періодах погашення застосування номінальної оцінки для обліку фінансових інструментів є неприйнятним. Необхідним є практичне використання методу дисконтування грошових потоків, який передбачений як механізм визначення теперішньої вартості діючими стандартами, але на практиці працює не завжди.

Тобто можна зробити висновок, що на даний час є актуальним не лише удосконалення норм національного П(С)БО 13, а й підняття його практичної значущості в оновленому вигляді після внесення змін на підставі МСФЗ (UFRS) 9 для використання на вітчизняних підприємствах. Додамо, що це стосується не лише даного нормативного документу, а й всього пакету стандартів обліку. І у свою чергу підняття практичної значимості стандартів можливе за умов загального росту вимог до якісності складання фінансової звітності в Україні як важливого джерела інформації про всі економічні об'єкти та господарські операції.

Але за будь-яких умов про якість фінансової звітності мова може йти тоді, коли буде застосовано обміркований і обґрунтований підхід до вибору облікової політики. Отже, зупинимося на даному аспекті відносно фінансових інструментів, що є в даному випадку предметом нашого дослідження, більш докладно.

До числа основних елементів облікової політики стосовно фінансових інструментів, що обов'язково мають бути врахованими при розробці Наказу про облікову політику підприємств, на наш погляд, відносяться щонайменше такі складові:

1. Порядок з'ясування бізнес-моделі для обліку й оцінки фінансових інструментів.

2. Порядок віднесення фінансових активів до категорій з урахуванням обраної бізнес-моделі з розмежуванням тих, що враховуються за методом справедливої або амортизованої вартості, а також з відображенням через фінансові результати (прибутки та збитки) або через інший сукупний дохід.

3. Методи визначення справедливої вартості фінансових активів, що враховуються за відповідною методикою.

4. Методи обліку фінансових зобов'язань (за справедливою вартістю або за амортизованою вартістю).

5. Механізми врахування ризиків по операціях з фінансовими інструментами (кредитного ризику, ризику ліквідності, ринкового ризику та інших).

6. Методи визначення рівня кредитного ризику фінансових інструментів на кінець звітного періоду.

7. Порядок визначення рівня ризику ліквідності в розрізі непохідних і похідних фінансових інструментів.

8. Порядок урахування ринкових умов, що ведуть до зростання ринкового ризику, у тому числі зміни в рівні відсоткових ставок, цін на біржові активи, валютних курсів, індексів цін та ставок тощо.

9. Порядок проведення аналізу чуттєвості відносно ринкових ризиків, методи і припущення, що використовуються при аналізі чуттєвості.

10. Порядок застосування методів хеджування по операціях з фінансовими інструментами (види хеджування, склад фінансових інструментів, які застосовуються як інструменти хеджування, природа ризиків, що хеджуються, методи визначення справедливої вартості відносно інструментів хеджування тощо).

11. Механізм визначення концентрації ризиків, пов'язаних з фінансовими інструментами, відносно яких здійснюється хеджування за напрямами (контрагенти, географічні регіони, валюта тощо).

Ось на ці основні складові, на наш погляд, особливо має бути звернута увага при розробці облікової політики відносно фінансових інструментів.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі основні висновки:

1. Аналіз змісту положень національного П(С)БО 13 і МСФЗ (IFRS) 9 свідчить про певну неузгодженість між ними, а, отже, відставання національної системи обліку фінансових інструментів від міжнародних вимог. З метою удосконалення національного П(С)БО 13 пропонуємо переглянути передбачену ним класифікацію фінансових інструментів і привести її у відповідність до МСФЗ (IFRS) 9. Це, у свою чергу, передбачає, по-перше, введення до стандарту терміну «бізнес-модель» компанії, по-друге, чітке окреслення умов його застосування під час класифікації фінансових інструментів, по-третє, обумовлення порядку практичного застосування до визначення класів фінансових інструментів тестів «бізнес-моделі» і «виплат по договору», по-четверте, введення методики обліку фінансових інструментів із відображенням змін у справедливій вартості як у складі прибутків/збитків звітного періоду, так і іншого сукупного доходу.

2. З метою спрощення практичного застосування МСФЗ (IFRS) 9 і П(С)БО 13 рекомендуємо внести уточнення до їх змісту і конкретизувати умови, за яких підприємству доцільно обирати метод обліку за справедливою вартістю із віднесенням різниці в її змінах на інший сукупний дохід. Так, у тексті відповідних стандартів бажано передбачити конкретний набір ситуацій, коли доцільно застосовувати метод обліку фінансових інструментів за справедливою вартістю із віднесенням змін на інший сукупний дохід, наприклад, у випадках, якщо: інвестиції у часткові фінансові інструменти, не призначені для торгівлі, постають як акції чи інші корпоративні права стратегічного призначення, і мета їх придбання полягає в подальшому придбанні контрольного пакету акцій; коли придбання є часткою інших угод компанії або дії політичних вимог тощо.

3. Важливою інституціональною підставою організації обліку фінансових інструментів вважаємо облікову політику компанії, при тому до складу положень облікової політики, на які обов'язково має бути звернута увага при її розробці нами були віднесені конкретні елементи, зокрема: порядок віднесення фінансових активів до категорій із урахуванням обраної бізнес-моделі з розмежуванням тих, що враховуються за методом справедливої або амортизованої вартості і з відображенням через фінансові результати (прибутки та збитки) або через інший сукупний дохід; методи визначення справедливої вартості фінансових активів, що враховуються за відповідною методикою, методи обліку фінансових зобов'язань (за справедливою вартістю або за амортизованою вартістю); механізми врахування ризиків по операціях із фінансовими інструментами (кредитного ризику, ризику ліквідності, ринкового ризику) та інші.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методики обліку окремих груп фінансових інструментів, особливо похідного характеру, а також визначення різних видів ризику, що безпосередньо впливають на їх оцінку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації». Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_007.
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 9 «Фінансові інструменти». Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_016.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання». Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затв. Наказом Міністерства фінансів України 30.11.2001 р. № 559, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 19.12.2001 р. за № 1050/6241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01.
6. Грачова Р. Є. Фінансові інструменти: найважливіше [Електронний ресурс] / Р.Є. Грачова // Дебет-Кредит. – 2008. – № 48. – 1.12.2008. – Режим доступу : http://dtkt.com.ua/show/1cid03870.html.
7. Василенко Н.К. Облік і аналіз фінансових інструментів хеджування грошових потоків підприємств : автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / Н.К. Василенко. – Київ : КНТЕУ, 2012. – 21 с. – укр.
8. Учет финансовых инструментов в соответствии с МСФО / Коллектив авторов компании «Ernst&Young». – М. : Альпина Паблишер, 2013. – 919 с.
9. Пособие по МСФО для специалистов в области бухгалтерского учета и отчетности 2013. МСФО (IFRS) 9 «Финансовые инструменты» [Электронный ресурс] / Адель Валеев, Робин Джойс. – М. : PricewaterhouseCoopers, 2011. – Режим доступа : http://bankir.ru/publikacii/vestnik/uchebnye-posobiya-po-msfo.

УДК 657.6:006.32

Любенко А.М.
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки та управління
Університету банківської справи
Національного банку України

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ

У статті розкриваються основні підходи до здійснення державного фінансового аудиту у відповідності з положеннями INTOSAI. Обгрунтовано необхідність стандартизації процедур при проведенні державного фінансового аудиту з врахуванням зарубіжного досвіду. Запропоновано структуру стандарту «Проведення аудиту ефективності використання державних коштів».

Ключові слова: державний фінансовий аудит, аудит ефективності, державний фінансовий контроль, державні/бюджетні кошти, стандартизація контролю.

Любенко А.Н. СТАНДАРТИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО АУДИТА

В статье раскрыты основные подходы к проведению государственного финансового аудита в соответствии с положениями INTOSAI. Обоснована необходимость стандартизации процедур осуществления государственного финансового аудита с учетом зарубежного опыта. Предложена структура стандарта «Проведение аудита эффективности использования государственных средств».

Ключевые слова: государственный финансовый аудит, аудит эффективности, государственный финансовый контроль, государственные/бюджетные средства, стандартизация контроля.

Lyubenko A.M. STANDARDIZATION OF THE STATE FINANCIAL AUDIT

The article consider the main approaches to the state financial audit in accordance with the standards of INTOSAI. The necessity of standardization of procedures in conducting public financial audit, taking into account international experience. Proposed structure of the standard «Auditing the effectiveness of the budgetary facilities.»

Keywords: state financial audit, performance audit, state financial control, budgetary facilities, standardization of control.

Постановка проблеми. Державний фінансовий аудит як форма державного фінансового контролю здійснюється в Україні від імені зовнішнього і внутрішнього органів контролю починаючи з 2000 року. Нормативна база почала формуватися з 2005 року, коли ця форма була визначена у Бюджетному кодексі України. Тому, зважаючи на достатньо обмежену в часі практику здійснення державного фінансового аудиту (інакше аудиту ефективності), необхідно сформувати основні положення щодо його здійснення. Ці положення повинні базуватися на стандартах ІНТОСАІ (INTOSAI), які і слугують такій меті, та враховувати специфіку проведення такого контролю в Україні. Завдання, поставлені перед державним фінансовим контролем в частині оцінки ефективності використання бюджетних коштів, потребують уточнення категорії ефективності відносно державного управління.

Науковцями виділено кілька концептуальних моделей підвищення ефективності роботи державних установ та інституцій держави, що пов'язують ефективність з певними факторами.

1. Підхід, заснований на концепції лідерства. Представники даного напрямку (Р. Стогдилл, Р. Манн, К. Левін, Р. Лайкерт, Блейк, Моутон, Р. Хауз, П. Херсі, К. Бланшар, Шідт) пов'язують ефективність установи з лідерськими навичками, стилем управління, індивідуальними характеристиками і якостями керівників міністерств і відомств, системами їх підбору, оцінки виконання завдань, мотивацією і професійним розвитком.

2. Підхід, що розвиває теорію веберовської раціональної бюрократії, в рамках якого увага акцентується на поділі адміністрування та ієрархічній структурі, функціональної спеціалізації, чітких правилах

роботи, жорсткому регламентуванні професійної діяльності державних службовців, відділенні від власності, що створює необхідні передумови для ефективної роботи (М. Вебер, К. Зейфарт, М. Шпрондель, Г. Шмідт).

3. Наступним підходом до ефективності діяльності є теорія життєвих циклів [1]. Основна ідея цієї школи (П. Херсі, К. Бланшар, Ф. Модільяні, І. Адізеса ін) складається у взаємозв'язку ефективної роботи державних відомств і впливу постійно і циклічно сформованих коаліцій або груп всередині установи. Це визначає процес і характер прийняття рішень в бюрократичних структурах, що пов'язано, в свою чергу, з життєвим циклом розвитку установи.

4. В рамках концепції професіоналізму [2] (Г. Беккер, Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, Міллерсон, Абрахамсон) ефективна діяльність ставиться в пряму залежність від професіоналізації органів державної влади, наявності кар'єрних (професійних) чиновників, від рівня їх професіоналізму та компетентності.

5. Концепція економічної відповідальності (моделі Харта-Шлейфера-Вишня, Джон Стюарт Мілль, Д. Норт) заснована на економічному підході, що доводить, що підвищення ефективності діяльності органів державної влади пов'язано з наявністю механізму конкуренції серед відомств, системою впровадження інновацій, а також політичної підзвітністю державних органів, в першу чергу перед платниками податків [3].

Важливою складовою частиною всіх концепцій є підвищення якості системи державного управління. Оцінка якості має, як правило, об'єктивні і суб'єктивні компоненти. З одного боку, це дотримання певних стандартів і нормативів, а з іншого боку, задоволення потреб соціальних груп, організацій або індивідів. Поставлена задача з підвищення рівня якості управління та послуг вимагає виділення найбільш важливих факторів, які впливають на роботу органів державної влади, що дозволяє надалі цілеспрямовано керувати і регулювати цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток нових форм контролю та аудиту в Україні внесли своїми дослідженнями відомі вітчизняні вчені, зокрема І. К. Дрозд, С.В. Бардаш, В.О. Шевчук, В.С. Рудницький, Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха.

Водночас питанню стандартизації державного фінансового аудиту у вітчизняній економічній літературі не приділяється достатньої уваги.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення організаційно-методичних підходів до здійснення аудиту ефективності витрачання коштів на основі стандартизації. Завдання статті – аналіз досвіду у сфері аудиту ефективності з метою глибшого впровадження в практику діяльності органів контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою аудиту ефективності є аналіз використання бюджетних коштів установ сектору державного управління з точки зору ефективності управління і розробка механізму оцінки надання державних послуг населенню.

Стандарт зовнішнього і внутрішнього державного фінансового контролю «Проведення аудиту ефективності використання державних коштів» повинен враховувати норми відповідно до чинного законодавства, міжнародних стандартів і відображати специфіку державного аудиту. Він має бути призначений для методичного забезпечення реалізації повноважень контрольного органу з організації та здійснення контролю за законністю, результативністю (ефективністю і економністю) використання коштів державного бюджету, а також контролю за дотриманням встановленого порядку управління та розпорядження майном, що перебуває у державній власності.

Метою Стандарту є встановлення норм, правил і вимог, які повинні виконуватися при організації та проведенні аудиту ефективності використання державних коштів.

Ідентифікуємо завдання Стандарту, якими визначаються цілі, зміст і особливості аудиту ефективності; встановлюються загальні вимоги до організації, підготовки та проведення аудиту ефективності; встановлюється порядок оформлення результатів аудиту ефективності.

Зміст аудиту ефективності доцільно виразити через формулювання його поняття і методів здійснення аудиту ефективності.

Аудит ефективності – це форма державного фінансового контролю, що забезпечує оцінку ефективності роботи підконтрольних об'єктів (установ, відомств, органів державної влади) з виконання державних функцій і використання державних ресурсів, розробку пропозицій щодо підвищення ефективності їх діяльності.

Функціями аудиту ефективності є:

- контрольна функція, що забезпечує принцип відповідальності об'єктів контролю, які використовують державні фінансові ресурси і майно, за дотримання законодавства у сфері економічних і фінансових відносин;

- аналітична функція, що передбачає системний аналіз причинно-наслідкових зв'язків виявлених порушень і проблем;

- синтетична функція, що полягає у розробці конкретних пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підконтрольного об'єкта.

При проведенні аудиту ефективності необхідно не тільки виміряти ступінь досягнення поставлених цілей, але й оцінити конкретність обраних механізмів досягнення цілей, зовнішні впливи і відповідність обсягу використаних ресурсів кількістю та якістю наданих установами, що перевіряються, державних послуг. Таким чином, аудит ефективності орієнтований на оцінку економічних і соціальних наслідків прийняття рішень керівництва установи, що використовую державні ресурси та майно.

Метою аудиту ефективності є визначення ефективності діяльності контрольованого об'єкту і розробка пропозицій щодо її оптимізації для якісного поліпшення процесу управління державними ресурсами.

В аудиті ефективності можна виділити два основних напрямки:

- Аудит ефективності використання державних ресурсів, об'єктом якого є вся сфера державних ресурсів, у тому числі майно і бюджет;

- Аудит ефективності витрачання бюджетних коштів.

Предметом аудиту ефективності в межах повноважень контрольного органу є:

- діяльність головних розпорядників та одержувачів бюджетних коштів щодо використання всіх видів державних ресурсів;

- майно, що перебуває у державній власності;

- кошти місцевих бюджетів, що виділяються на реалізацію державних завдань, цільові програми;

- організація виконання бюджетного процесу;

- окремі найважливіші питання управління ресурсами місцевих бюджетів.

За результатами перевірки та аналізу діяльності перевірених об'єктів визначається ступінь ефективності використання ними державних коштів.

Залежно від предмета аудиту ефективності визначається ступінь охоплення перевіркою тієї чи іншої діяльності об'єкта аудиту. Об'єктом аудиту може бути як діяльність установи в цілому, так і окремого підрозділу або ряду підрозділів. Об'єкт аудиту ефективності – це завжди персоніфікована одиниця (організація, підрозділ).

З урахуванням специфіки аудиту ефективності, до якої відноситься його аналітико-синтетичний характер, доцільно використання таких методів.

Аналіз – полягає у виділенні об'єктів аудиту в системі економічної діяльності. Це визначення предмета та напрямки аудиту ефективності. Шляхом аналізу на даному етапі визначається його економічне і соціальне значення.

Аналогія – може використовуватися при підготовці програм і планів аудиту ефективності для виділення найбільш значущих питань і етапів аудиту.

Системний аналіз – використовується для логічної послідовності і ув'язки питань перевірки.

Експертизи різних видів – прийоми експертних оцінок, пов'язані з предметом аудиту ефективності, коли для обгрунтування змісту питань аудиту залучаються експерти різних галузей знань.

Конкретизація – виявлення в процесі контрольного етапу різного роду порушень, неефективної роботи, збитку і т. д.

Інвентаризація – застосовується для перевірки фактичного стану об'єкта шляхом огляду та перерахунку.

Вибіркові спостереження – прийом статистичного дослідження якісних характеристик господарського процесу для визначення їх доцільності та оптимальності.

Дослідження документів – спосіб документального контролю достовірності, доцільності, ефективності господарських процесів, відповідності їх нормативним правовим актам.

Індукція – прийом дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів об'єкта аудиту ефективності робиться на основі вивчення не всіх ознак, а окремих елементів даної множини.

Статистичні розрахунки та економічні методи застосовуються для виявлення закономірностей економічних і господарських процесів об'єкта аудиту при великому обсязі інформації.

Синтез – дозволяє розробити пропозиції щодо поліпшення системи взаємозв'язків між елементами об'єкта аудиту.

Дедукція – розробка конкретних рекомендацій щодо поліпшення діяльності окремих напрямків, виходячи із загального стану об'єктів.

Крім названих, можливе використання і таких методів, як математичне та інформаційне моделювання, групування недоліків та інші.

Критерії і показники аудиту ефективності

Стосовно до завдань, визначених для даного Стандарту, під ефективністю діяльності підконтрольного органу, ефективністю використання фінансових ресурсів та державної власності слід розуміти узагальнену сукупність показників, що відображають результати діяльності підконтрольного об'єкта або (і) використання державних коштів і ресурсів.

Критерії відображають ефективність, результативність і економічність.

Економічність висловлює найкраще співвідношення між ресурсами та результатами їх використання, а результативність показує ступінь досягнення намічених цілей або вирішення поставлених завдань.

При проведенні конкретного аудиту ефективності встановлюється наскільки економічно і результативно використані державні кошти об'єктами перевірки на досягнення запланованих цілей, рішення поставлених перед ними завдань, виконання покладених функцій.

Економічність характеризує взаємозв'язок між обсягом державних коштів, використаних об'єктом перевірки на здійснення своєї діяльності, і досягнутим рівнем її результатів з урахуванням забезпечення їх відповідної якості.

Використання державних коштів є економічним, якщо контрольований об'єкт досяг заданих результатів з застосуванням їх найменшого обсягу (абсолютна економія) або більш високих результатів з використанням заданого обсягу державних коштів (відносна економія).

Визначення економічності використання державних коштів перевіряємих об'єктів здійснюється за допомогою перевірки та аналізу джерел і способів придбання необхідних ресурсів (наприклад, проведення конкурсів). Проводиться порівняння витрачених об'єктом перевірки коштів на придбання ресурсів з аналогічними показниками попереднього періоду або з показниками інших організацій.

Для оцінки економічності використання державних коштів необхідно встановити, чи були у об'єкта перевірки можливості придбання ресурсів найбільш економним способом і їх більш раціонального використання для того, щоб досягти поставлених цілей на основі використання меншого обсягу державних коштів або отримати більш високі результати діяльності при заданому обсязі коштів.

Результативність характеризується ступенем досягнення запланованих результатів використання державних коштів або діяльності об'єктів аудиту ефективності і включає в себе визначення економічної результативності та соціально-економічного ефекту.

Економічна результативність визначається шляхом порівняння досягнутих і запланованих економічних результатів використання державних коштів або діяльності об'єктів, які виступають у вигляді конкретних продуктів діяльності.

Соціально-економічний ефект використання державних коштів визначається на основі аналізу ступеня досягнення встановлених соціально-економічних цілей і вирішення поставлених завдань, на які були використані державні кошти.

Соціально-економічний ефект показує, як економічні результати використання державних коштів або діяльності об'єктів, що перевіряються, вплинули на задоволення потреб економіки, суспільства, якої частини населення або певної групи людей, тобто тих, в чиїх інтересах були використані державні кошти.

У процесі аудиту ефективності необхідно визначати економічну результативність використання державних коштів, виявляти й оцінювати отриманий соціально-економічний ефект, щоб на основі сукупності зазначених оцінок можна було зробити обгрунтовані висновки про рівень ефективності використання державних коштів.

При визначенні соціально-економічного ефекту використання державних коштів необхідно виявляти і аналізувати фактори, які зробили на нього вплив, але не були пов'язані з використанням державних коштів або діяльністю об'єктів, що перевіряються, а також оцінювати ступінь їх впливу на даний соціально-економічний ефект.

Показники аудиту еффективності є складовими елементами-факторами критеріїв ефективності і відображають ту або іншу сторону діяльності об'єкта, що перевіряється. Показники аудиту ефективності можна класифікувати таким чином:

- Абсолютні показники ефективності, які характеризують досягнення поставлених цілей або запланованих результатів в натуральних або вартісних показниках;

- Якісні показники ефективності, які відображають якість роботи об'єкта або системи управління при використанні тих чи інших ресурсів;

- Відносні показники, які показують «ціну» результативності з точки зору фінансових витрат на одиницю продукції або послуг;

- Динамічні показники, які показують динаміку (темп росту) як абсолютних, так і відносних показників в часі.

Перелік показників визначається в кожному конкретному випадку на підготовчому етапі аудиту ефективності. Ці показники повинні завжди мати кількісне значення.

Системний аналіз сукупності абсолютних, якісних, відносних і динамічних показників дозволить створити цілісну картину ефективності діяльності того чи іншого органу і використання тих чи інших державних ресурсів. Важливим моментом при визначенні показників є їх узгодження з керівництвом об'єкта аудиту.

Джерелами інформації для розрахунку критеріїв і показників аудиту ефективності можуть бути:

- звітні дані учасників бюджетного процесу;

- результати перевірок виконання крайового бюджету за звітний рік;

- результати попередніх фінансових перевірок;

- дані статистичної звітності;

- звіти і баланси об'єкта, що перевіряється;

- внутрішні документи обєкта перевірки (статут, положення, посадові інструкції);

- нормативи використання ресурсів;

- договори, контракти;

- дані про аналоги в інших суб'єктах України або зарубіжних аналогах;

- дані податкових, митних та інших фіскальних органів;

- нормативна правова база.

Крім перерахованих, можуть використовуватися також інформація періодичної преси, дані правоохоронних органів, матеріали засобів масової інформації.

При проведенні аудиту ефективності необхідно, щоб інформація про об'єкт аудиту відображала результати його діяльності та якість управління.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що результативність діяльності може бути об'єктивно оцінена, якщо інформація про об'єкт буде:

- концентровано відображати результати діяльності;

- приводитися в порівнянні з очікуваними (плановими, нормативними) результатами;

- забезпечувати зіставлення результатів і витрат.

Інформація про якість управління повинна відповідати наступним вимогам:

- відображення ефективного використання активів (матеріальних, трудових, фінансових);

- здійснення всіх фінансових та економічних операцій відповідно до норм і правил;

- достовірність інформації про фінансовий стан і результати діяльності.

Додатковою інформацією, яка може і повинна використовуватися для оцінки діяльності установ, є інформація про прогнози їх подальшої діяльності. Дана інформація повинна відображати параметри планованих (прогнозованих) змін в основному зовнішнього середовища.

Поряд з цим стандартизація контрольних процедур, зокрема щодо проведення аудиту ефективності витрачання бюджетних коштів, на нашу думку, сприятиме підвищенню дієвості контролю, який буде націлений не лише на виявлення порушень, а і на їх попередження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Синявська О. Застосування теорії моделей життєвих циклів при визначенні стилю управління // Європейські перспективи, № 3 ч. 3, 2012. – С. 192.
2. Козырева О.А. Основные аспекты отечественных и зарубежных концепций профессионального развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ifets.ieee.org/russian/depository/v10_i4/html/7.htm.
3. Игумнов О.А. Теоретические аспекты генезиса концепции корпоративной социальной ответственности // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика Выпуск № 7-1 / том 22 / 2012.
4. Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=32836.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку проведення органами контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів» від 12.05.2007 № 698 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/698-2007.
6. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит / [П. К. Германчук, І. Б. Стефаник, Н. І. Рубан та ін.]. – К. : НВП «АВТ», 2004. – 424 с.
7. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1347-2008.
8. Аудит фінансових результатів : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / І. К. Дрозд, В.М. Іванков, Г.Б. Назарова, Н.С. Шалімова. – К. : Сова, 2013. – 208 с.

УДК 657.6:65.014.1

Марчук У.О.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку та аналізу
Вінницького національного аграрного університету

РОЛЬ ФУНКЦІЙ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розкрито підходи до класифікації функцій бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю, визначено місце управлінської функції бухгалтерського обліку в системі контролю та показано функціональні особливості внутрішньогосподарського контролю в системі бухгалтерського обліку.
Ключові слова: бухгалтерський облік, контроль, функція, внутрішньогосподарський контроль, управління, інформація.

Марчук У.А. РОЛЬ ФУНКЦИЙ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ В УПРАВЛЕНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ
В статье раскрыты подходы к классификации функций бухгалтерского учета и внутрихозяйственного контроля, определено место управленческой функции бухгалтерского учета в системе контроля и показаны функциональные особенности внутрихозяйственного контроля в системе бухгалтерского учета.
Ключевые слова: бухгалтерский учет, контроль, функция, внутрихозяйственный контроль, управление, информация.

Marchuk U.O. ROLE OF ACCOUNTING AND CONTROL FUNCTIONS IN ENTERPRISE MANAGEMENT
Disclose approaches to the classification functions of accounting and internal controls to determine the place of management accounting functions in the control system and functional features of the internal control system of accounting.
Keywords: accounting, control, function, internal control, management information.

Постановка проблеми. В умовах ускладнення менеджменту зростає потреба отримання оперативної інформації, яка забезпечується шляхом комплексного підходу до обліково-контрольної системи, що є найважливішою умовою ефективного вирішення управлінської проблеми. Облік завжди за своїм призначенням забезпечує інформацією процес управління та його апарат, оскільки у широкому розумінні є функцією управління і складовою управлінських відносин. Облікова система ставить орієнтацію саме на проблему організації контролю, де ключовим аспектом виступає забезпечення оперативності інформації про стан контрольованих об'єктів.

Сьогодні у більшості літературних джерел облік та контроль визначаються як важливі, тісно взаємопов'язані, але до того ж самостійні функції управління. Крім того, що завдання внутрішньогосподарського контролю та бухгалтерського обліку розглядаються як функція управління та прирівнюють до завдань іншої їхньої функції – контрольної, хоча ці функції в обліковому та контрольному аспектах зумовлюють одна одну і методично та методологічно пов'язані між собою. Тому реалізація контрольних функцій в системі бухгалтерського обліку актуалізує дослідження відповідності системи контролю сучасним вимогам управління підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями бухгалтерського обліку та контролю займалося багато іноземних та вітчизняних вчених, серед яких: Бутинець Ф.Ф., Вахрушина М.А., Івашкевич В.Б., Литвин Ю.Я., Лень В.С., Георгієва Н.І., Маслов Б.Г., Мішин Ю. А., Нападовська Л.В., Нідлз Б., Фостер Дж., Хорнгрен Ч.Т., Шеремет А.Д. В розрізі функцій зробили свої дослідження Білуха М.Т., Вороніна Л.І., Гуцаленко Л.В., Зелінська Х., Ільющенко О.В., Кірейцев Г.Г., Кожарський В.В., Міхерда Б., Сопко В.В., Фадєєва Г.М. та інші вчені-економісти. Проте низка організаційних аспектів щодо функцій бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю залишаються дискусійними та потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в розкритті функцій бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю, зокрема значення та цінності управлінської функції в забезпеченні планування, організації, мотивації, контролю та регулювання діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIУ «...бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень» [10].

Крім того, Американською асоціацією бухгалтерів у визначенні бухгалтерського обліку зазначено, що це процес ідентифікації інформації, обчислення і оцінка показників та надання даних користувачам інформації для підготовки, обґрунтування і прийняття рішень [18].

При визначенні функцій бухгалтерського обліку відомий учений-економіст В.В. Сопко виділяє як основні функції інформаційну (забезпечення користувачів даними бухгалтерського обліку, які їм потрібні для прийняття рішень), контрольну (можливість виконувати за даними бухгалтерського обліку перевірку прийнятих управлінських рішень господарського характеру, їх виконання, характер виконання), аналітичну (полягає в тому, що процес бухгалтерського обліку пов'язаний безпосередньо з виконанням функцій аналізу: виявлення відхилень, їх причин, ініціаторів, виконавців тощо) та оцінювальну (можливість за даними бухгалтерського обліку дати оцінку роботи виконавців, визначити фінансовий стан підприємства, оцінити дохідність, рентабельність) [17, с. 48].

Функції бухгалтерського обліку різними вченими-економістами досліджувалися по-різному. На наше переконання, їх слід розглядати як внутрішні та зовнішні (рис. 1.).

Серед зазначених функцій, на нашу думку, слід звернути увагу саме на перший блок функцій, які забезпечують діяльність господарських процесів підприємства першочергово та несуть потік інформації, що є основною для управлінського персоналу та керівництва, в тому числі і власника, та здійснюють

Рис. 1. Функції бухгалтерського обліку

Джерело: узагальнено автором на основі: [7, с. 248; 11]

контроль господарської діяльності і використання майна підприємства з дотриманням чинного законодавства. Дієвість внутрішніх функцій обліку та контролю сприятиме прийняттю відповідних та виважених управлінських рішень, що забезпечить доцільність та ефективність господарської діяльності, яка впливатиме на формування позитивного розвитку об'єкта управління.

Але варто зазначити, що ефективність управління будь-якого підприємства залежить від розвитку всіх функцій бухгалтерського обліку, кожна з яких є самостійним науковим напрямком.

Представлена інформація на рис. 1. відображає підфункціональні види управлінської функції (позиція автора), оскільки саме управлінська функція забезпечує планування, організацію, контроль, регулювання, прогноз та захист діяльності підприємства саме через управління та діяльність вищого управлінського персоналу підприємства.

Нашу позицію ми пояснюємо тим, що саме інформаційна функція вважається домінантною, оскільки її метою в сфері бухгалтерського обліку є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства.

Для ефективного управління діяльністю підприємства результат її має бути прогнозованим, а системи управління підприємством – здатними до повнішого використання функцій обліку, включаючи прогностичну. Бухгалтерська інформація трансформується в знання менеджера, а останній на цій основі приймає управлінське рішення [8, с. 63].

Система обліку містить інформацію, яка охоплює всі види діяльності підприємства і відображає весь кругообіг засобів у господарському процесі. Існуючі недоліки при передачі, одержанні та зберіганні різної за видом і якістю облікової інформації можна усунути шляхом чіткого формулювання управлінським апаратом вимог до неї та застосування інформаційних технологій обліку [2, с. 136].

У сучасних умовах інформація, що надається, повинна містити мінімальну кількість показників і разом з тим задовольняти вимогам максимального числа її користувачів на різних рівнях управлінської ієрархії, крім того, при одержанні інформації повинен використовуватися принцип мінімізації витрат праці й часу [14].

Дослідивши функції бухгалтерського обліку та місце управлінської функції в діяльності самого підприємства, необхідно розкрити значення контрольної складової в управлінні підприємством, яка крім бухгалтерського обліку об'єднується з економічним аналізом.

Звернемо увагу, що контрольна функція, на думку науковців, останнім часом розглядається як окрема складова та виводиться зі складу обліку. Однак дана позиція є спірною з обох сторін. Не можна не погодитися з думкою Виговської Н.Г., яка вважає, що в цілому контроль доцільно розглядати з двох позицій: у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні контроль пов'язують з будь-якою функцією управління, наприклад, з обліком, коли облік формує інформаційну базу для контролю. У такому

Таблиця 1

Підходи до класифікації функцій внутрішньогосподарського контролю

№ з/п	Функція / Автори	Акентьєва О.В. [1]	Бутинець Ф.Ф. [3]	Рибалко Л.В. [15]	Сіліна Т.А. 16]	Авторська позиція	Кількість спільних ознак
1	Виховна (профілактична)		+	+		+	3
2	Діагностична	+		+			2
3	Захисна			+	+	+	3
4	Інвестиційна			+			1
5	Інструктивна (мобілізуюча)		+				1
6	Інформаційна (сигнальна)	+	+	+	+	+	5
7	Комунікативна				+		2
8	Координаційна	+					1
9	Наглядова	+					1
10	Оперативна				+		1
11	Організаційно-розподільча	+					1
12	Планування	+					1
13	Превентивна	+			+		2
14	Прогностична			+		+	2
15	Регулятивна				+		1
16	Соціальна					+	1

Джерело: [13]

випадку під контролем розуміють перевірку діяльності кого-небудь чи чого-небудь. Більш широкий зміст у поняття «контроль в управлінні» закладається при його визначенні як перевірки дотримання та виконання нормативно поставлених завдань, планів і рішень [5, с. 365].

Тобто існує два розмежування:

• контроль як функція управління (широке розуміння); і як

• контрольну функцію бухгалтерського обліку (вузьке розуміння).

При цьому очевидно, що система бухгалтерського обліку безпосередньо пов'язана з економічним контролем через свій продукт – інформаційні потоки, без якого останній функціонувати не може [6, с. 465].

Розділяємо думку Г.Г. Кірейцева, який зазначає, що «...контроль має розглядатись як багатоаспектне явище, як функція менеджменту і функція обліку, включаючи функцію узгодження діяльності суб'єктів підприємства» [12, с. 24].

Відповідно до досліджень Н.Г Виговської, прихильниками ототожнення функції контролю і бухгалтерського обліку були представники німецької наукової школи Ф. Гюглі, А. Кальмес, Ф. Ляйтнер, Г. Нікліш, І. Шер та інші, які проголошували позицію щодо застосування елементів методу бухгалтерського обліку як науки в реалізації контрольних засад, а бухгалтерію вважали реалізатором функції внутрішньогосподарського контролю [4, с. 31].

Отже, якби бухгалтерському обліку не була властива притаманна йому контрольна функція, то власники, держава і інші зацікавлені особи не могли б використовувати бухгалтерський облік і якості головного інструменту контролю.

Функціям внутрішньогосподарського контролю приділяли увагу низка вчених, проте всі вони висловлювали свою власну думку щодо їх поділу (табл. 1).

Автори по-різному класифікували функції внутрішньогосподарського контролю, однак ототожнювали їх зміст.

Важливість функцій внутрішньогосподарського контролю є беззаперечною, однак, на наше переконання, немає потреби у використанні їх громіздкої класифікації. Тому для забезпечення доступності сприйняття та практичного використання було спрощено та доведено до логічного завершення класифікаційні підходи до функцій внутрішньогосподарського контролю.

На основі проведеного уточнення сутності внутрішньогосподарського контролю з'ясовано його основні функціональні особливості, якими є:

- систематичне спостереження та перевірка ефективності використання активів і зобов'язань підприємства, виробництва при найменших витратах, збереження майна;

- профілактика безгосподарності та розкрадання, законність і доцільність господарських операцій та процесів;

- контроль здійснює вищий орган управління підприємства або уповноважені ним посадові особи (органи);

- здійснюється з метою формування інформаційних засад для прийняття управлінських рішень або їх коригування для досягнення поставлених цілей найефективнішим способом [13, с. 40].

Такі функціональні особливості уможливлюють виділення наступних функцій внутрішньогосподарського контролю (рис. 2).

Головною функцією є прогностична (попереджувальна), яка полягає у безперервному, суцільному,

Рис. 2 Функції внутрішньогосподарського контролю

Джерело: авторська розробка

взаємопов'язаному та документальному спостереженні за економічними процесами та явищами за всіма напрямами діяльності підприємства. На нашу думку, функції, спрямовані на майбутню діяльність суб'єкта господарювання, зокрема діагностична, наглядова та прогностична, які передбачають на запобігання всіх непередбачуваних явищ і їх впливу на фінансовий результат, доцільно об'єднати в єдину – прогностичну функцію.

За допомогою профілактичної (виховної) функції внутрішньогосподарський контроль здійснює нагляд за законністю, доцільністю здійснюваних операцій господарської діяльності та уникнення безгосподарності та розкрадання.

Однак контроль як функція управління потребує необхідних дій як від працівників обліку та працівників інших підрозділів, так і від керівництва підприємства. Це і є захисна (контролююча) функція. Вона присутня протягом усього управлінського процесу та забезпечує формування і реалізацію управлінських рішень.

К. Друрі виділяє функцію ділових контактів (обміну інформацією), що здійснюється шляхом організації та удосконалення ефективної системи обміну інформацією та звітності [9, с. 21]. Тому цілком доречним є виділення у внутрішньогосподарському контролі інформаційної функції, яка полягає у достовірності та своєчасності інформації про економічні процеси та явища, стан господарських засобів і їх джерел, які відбуваються на підприємстві для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Теоретичні та практичні дослідження дозволили виокремити соціальну функцію, основним змістом якої є організуюча діяльність підприємства як засобу досягнення певної мети, що можливо через об'єднання, узгодження, регулювання координації та контролю. Соціальна функція полягає в соціальному статусі підприємства та його професійній культурі, що є критерієм соціальної зрілості, якості управлінських рішень, можливості застосування найраціональніших способів, які забезпечать високий рівень внутрішньогосподарського контролю.

Соціальна відповідальність відображає соціальний характер взаємовідносин між підприємством та його групами впливу (працівниками, споживачами та клієнтами, постачальниками, партнерами по бізнесу, інвесторами, акціонерами тощо).

Соціальна функція внутрішньогосподарського контролю буде дієвою за умови існування на сільськогосподарських підприємствах стимулюючих заходів на рівні організації і мотивації до праці та забезпечення соціально-психологічного клімату в колективах підрозділів [13, с. 41-42].

Розглянувши внутрішньогосподарський контроль з різних сторін, можна зазначити, що його класифі-

кація має важливе значення для забезпечення впорядкованості та виконання ним функціональних особливостей.

Внутрішньогосподарський контроль є поліфункціональним видом контролю, який виконує функції не лише оцінки якості діяльності, а й надає рекомендації щодо її поліпшення та стабілізації фінансового стану підприємства.

Висновки та подальші дослідження. Отже, контроль пов'язують з системою обліку лише в тому сенсі, що облік, по-перше, служить інформаційною базою для контролю і, по-друге, використовується у якості механізму зворотного зв'язку в системі управління. Основним завданням бухгалтерського обліку, таким чином, є формування необхідних для контролю інформаційних потоків з надання інформації користувачам для прийняття рішень.

Облік є основним джерелом інформаційного забезпечення для здійснення різних функцій управління, включаючи контроль, виступає у якості основи єдиної системи обліку та статистики, оскільки використовує дані оперативного і статистичного обліку, контролює їх достовірність і одночасно надає велику кількість бухгалтерської інформації для оперативного управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акєнтьєва О. Б. Підвищення економічної ефективності системи внутрішнього контролю підприємства : автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємством» / О. Б. Акєнтьєва ; Ін-т економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2006. – 22 с.
2. Артюр І.С. Удосконалення інформаційної функції бухгалтерського обліку / І.С. Артюх // Управління розвитком. – № 15(155). – 2013. – С. 135-137.
3. Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку : [підручник] / Ф. Ф. Бутинець ; [під ред. Ф. Ф. Бутинця]. – Житомир : Рута, 2002. – 592 с.
4. Виговська Н.Г Господарський контроль в соціально орієнтованій економіці: проблеми теорії і методології / Н.Г. Виговська. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 288 с.
5. Выговская Н.Г Основные элементы системы внутрихозяйственного контроля // Очерки по бухгалтерскому учету и контролю : монографія / Н.Г. Выговская. – Житомир : ЧП-Рута ,2005. – 444 с.
6. Гуцайлюк З. В. Економічний контроль і контрольна функція бухгалтерського обліку / З. В. Гуцайлюк // Сучасні проблеми економіки і менеджменту : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 10-12 листопада 2011 року, присвяченої 45-річчю Інституту економіки і менеджменту та 20-річчю Інституту післядипломної освіти Національного університету «Львівська політехніка» / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 465-466.
7. Гуцаленко Л.В. Адаптивна система обліку і контролю результатів діяльності сільськогосподарських підприємств : моногр. / Гуцаленко Л.В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010.– 372 с.
8. Гуцаленко Л.В. Прогностична функція обліку при формуванні бюджету підприємства / Л.В. Гуцаленко // Економіка АПК. – 2010. – № 8. – С. 63-67.
9. Друри К. Ведение в управленческий и производственній учет [Текст] / К. Друри ; под. ред. С. А. Табалиной. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1994. – 560 с.
10. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. – XIV. www.dtkt.com.ua/show/
11. Кирейцев Г.Г. Функции учета в механизме управления сельскохозяйственным производством. – Киев : Изд-во УСХА, 1992. – 240 с.
12. Кірейцев Г. Г. Регулювання розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві України / Г. Г. Кірейцев // Зб. наук. праць ; за ред. М. І. Бахмата. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 22-29.
13. Марчук У.О. Внутрішньогосподарський контроль в системі управління сільськогосподарськими підприємствами : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / У.О. Марчук. – К., 2013. – 284 с.
14. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : [монографія] / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 334 с.
15. Рибалко Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в аграрних підприємствах : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Л. В. Рибалко. – К., 2008. – 257 с.
16. Силина Т. А. Реформирование внутрихозяйственного контроля на базе управленческого учета и внутреннего аудита (на примере птицеперерабатывающих организаций) : автореф. дис. … на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Т. А. Силина. – Краснодар, 2008. – 24 с.
17. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: основи теорії та концептуальні засади побудови : [навчально-методичний посібник] / В.В. Сопко, О.В. Сопко // – К. : Знання, 2002. – С. 231.
18. Хорнгрен Ч.Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект [Текст]; пер. с англ. / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; под ред. Я.В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.

УДК 377.3:657:631.1

Метелиця В.М.
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Навчально-наукового центру «Інститут аграрної економіки»

ПОСТІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА У РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУХГАЛТЕРІВ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

У статті визначено причини невідповідності міжнародних програм сертифікації бухгалтерів запитам національної економіки. Проаналізовано досвід професійної підготовки бухгалтерів аграрної галузі за програмами CAPA – «Сертифікований професійний бухгалтер агробізнесу» та CAPS – «Сертифікований бухгалтер в бюджетній сфері». Визначено переваги, можливості, недоліки, загрози та стратегічні напрямки розвитку програм CAPA/CAPS.

Ключові слова: професійна освіта, сертифікований бухгалтер, компетентність.

Метелица В.М. ПОСТОЯННОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУХГАЛТЕРОВ АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ

В статье определены причины несоответствия международных программ сертификации бухгалтеров запросам национальной экономики. Проанализирован опыт профессиональной подготовки бухгалтеров аграрной отрасли по программам CAPA – «Сертифицированный профессиональный бухгалтер агробизнеса» и CAPS – «Сертифицированный бухгалтер в бюджетной сфере». Определены преимущества, возможности, недостатки, угрозы и стратегические направления развития программ CAPA/CAPS.

Ключевые слова: профессиональное образование, сертифицированный бухгалтер, компетентность.

Metelytsia V.M. CONTINUING PROFESSIONAL EDUCATION IN DEVELOPING COMPETENCE OF ACCOUNTANTS OF AGRARIAN FORMS

The reasons of non-compliance of international accountant's certification programs with needs of national economy are defined in this article. Experience of professional education of accountants of agricultural sector by programs CAPA – «Certified Agribusiness Professional Accountant» and CAPS – «Certified Accountant of Public Sector» is analyzed. Advantages, opportunities, weaknesses, threats and strategic directions of development of programs CAPA/CAPS are defined.

Keywords: professional education, certified accountant, competence.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань вітчизняних професійних об'єднань бухгалтерів є сприяння постійному удосконаленню професійних знань, що проводиться на добровільній основі та в конкурентному середовищі. Після появи і лобіювання проекту Закону України Белоусової І.А. № 5435 члени однієї з організацій – Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України (ФАБФ АПКУ) – на з'їздах і конференціях неодноразово висловлювалися проти низки запропонованих в ньому норм. Йдеться, зокрема, про пропозиції до статті 2 законопроекту щодо визначення професійного бухгалтера як бухгалтера, який підтвердив свою кваліфікаційну придатність на заняття бухгалтерською діяльністю на території України та є членом громадської організації, яка відповідає вимогам Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ), та статтю 4 законопроекту щодо покладання на громадські організації бухгалтерів України, які відповідають вимогам МФБ, функцій з визначення кваліфікаційної придатності професійних бухгалтерів [1]. Фактично, мова йде про прагнення однієї з вітчизняних організацій – Федерації професійних бухгалтерів і аудиторів України (ФПБАУ) – монополізувати весь вітчизняний ринок сертифікації бухгалтерів. У той же час світовий досвід свідчить про конкуренцію на ринку програм сертифікації бухгалтерів і неприпустимість його монополізації для досягнення якості освітніх продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню професійної освіти бухгалтерів присвячено значна кількість публікацій [2, с. 32; 3, с. 15; 4, с. 72-118; 5, с. 231-292], в тому числі окремі наші [6, с. 328-335; 7, с. 156-158; 8, с. 98-102]. Члени ФАБФ АПКУ займають позицію щодо стримування спроб монополізації сертифікації бухгалтерів шляхом обґрунтування поглядів на визначення поняття «професійний бухгалтер» [9, с. 562; 10, с. 43; 11, с. 105].

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є аналіз вітчизняної системи професійної сертифікації бухгалтерів в аграрному секторі для формування бази розробки стратегічних напрямків її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові дискусії загострили увагу державних органів на потребі реформування системи післядипломної освіти бухгалтерів і приведення її у відповідність з вимогами міжнародних положень освіти МФБ. Тому огляд існуючої в аграрному секторі системи сертифікації бухгалтерів доцільно проводити шляхом її оцінки на відповідність Міжнародним стандартам з освіти (МСО) та інструкціям з освіти (МІО) (з 2003 р., рис. 1) у порівнянні з доступними бухгалтерам міжнародними програмами.

Короткий огляд міжнародних програм підготовки і сертифікації бухгалтерів Великобританії, США, країн СНД та Російської Федерації, які є доступними для вітчизняних бухгалтерів, дає підстави для таких висновків: висока вартість навчання та реєстрації на екзамени (до 15 тис. дол.), тривалий період навчання (до 7 років), велика кількість екзаменів (до 15-ти), навчання англійською та російською мовами, високі кваліфікаційні вимоги до освіти та досвіду роботи на етапах допуску до екзаменів та отримання сертифікатів (дипломів, атестатів), точні дати екзаменів та високі вимоги до прохідного балу (50-75%), впровадження різних професійних рівнів та дипломів у межах однієї кваліфікаційної програми, використання дистанційного навчання та електронного тестування, адміністрування екзаменів самими професійними організаціями та розвинена система взаємозаліків їхніх кваліфікацій.

Концептуальна основа Міжнародних положень з освіти	→ Концепції компетентності, початкового і безперервного розвитку, оцінки ефективності навчання і розвитку
МСО 1. Вступні вимоги програми професійної освіти бухгалтерів: Вступні вимоги програми організації-члену МФБ з освіти та досвіду. Коментарі щодо оцінки кваліфікації вступного рівня	
МСО 2. Зміст програм професійної освіти бухгалтерів: Обсяг знань програм професійної освіти бухгалтерів, які отримують кандидати, щоб отримати кваліфікацію професійного бухгалтера	
МСО 3. Професійні навики і загальна освіта: Комплекс навичок (інтелектуальних, фахових, комунікативних, організаційних) для отримання кваліфікації професійного бухгалтера	
МСО 4. Професійні цінності, етика та ставлення: Професійні цінності, етика та ставлення професійних бухгалтерів, які набуваються за освітньою програмою на здобуття кваліфікації	
МСО 5. Вимоги до практичного досвіду: Вимоги до практичного досвіду з боку організацій-членів МФБ до своїх членів перед отриманням кваліфікації професійного бухгалтера	
МСО 6. Оцінка професійних здібностей та компетентності: Вимоги до остаточної оцінки професійних здібностей та компетентності кандидата перед визнанням його кваліфікації	
МСО 7. Постійний професійний розвиток: Програма навчання протягом усього життя та постійний розвиток професійної компетентності: Концепції постійного професійного розвитку як обов'язкова умова продовження членства професійного бухгалтера в організації-члені МФБ	
МСО 8. Вимоги до компетентності фахівців з аудиту: Мінімальні вимоги до компетентності професійних бухгалтерів, які виконують функції фахівців з аудиту	
МІО 1. Підходи до розробки і підтримки професійних цінностей, етики та ставлення: Рекомендації щодо підтримки протягом кар'єри професійних цінностей, етики та ставлення через постійний професійний розвиток	
МІО 2. Інформаційні технології для професійних бухгалтерів: Рекомендації щодо майбутнього розвитку інформаційних технологій та після кваліфікаційних компетентностей	
МІО 3. Вимоги до практичного досвіду: початковий професійний розвиток професійних бухгалтерів: Рекомендації щодо набуття практичного досвіду перед отриманням кваліфікації професійного бухгалтера	

Рис. 1. Міжнародні регуляторні інститути Ради з міжнародних стандартів бухгалтерської освіти МФБ.

Джерело: розроблено автором

Жодна з доступних вітчизняним бухгалтерам міжнародних кваліфікаційних програм Великобританії, США, країн СНД та Росії (CPA, CMA, ACCA, CFA, CIA, CIPA, ІПБР та інші) не має визнання на державному рівні з боку Міністерства освіти і науки України та Міністерства фінансів України. Крім того, ці програми не враховують особливості вітчизняного правового поля, професійний досвід фахівців у сфері обліку та аудиту в Україні.

Організація навчально-екзаменаційного процесу та апеляцій за міжнародними програмами не повною мірою відповідає міжнародним стандартам освіти, зміст навчальних програм за дисциплінами не завжди відповідає змісту навчальної літератури і атестаційних завдань. Інтереси провайдерів, що пропонують ці освітні продукти, мають виключно тимчасовий комерційний характер. Бухгалтери аграрного сектору або не завжди, або взагалі не можуть застосувати на практиці ті знання і навички, які отримали в процесі навчання за цими програмами. Це пояснюється не тільки тим, що міжнародні програми зарубіжних професійних бухгалтерських об'єднань не лише не враховують інституціональну специфіку вітчизняної економіки, але й тим, що вони не приділяють широкої уваги галузевим особливостям ведення господарської діяльності в аграрній галузі.

Саме тому ще з 2008 року в рамках реалізації Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки, схваленої рішенням Колегії Мінагрополітики України (протокол № 1 від 03.02.2009 р.), науково-навчальний центр Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України – Інститут обліку і фінансів* – пройшов ліцензування у Міністерстві освіти і науки України та розпочав сертифікацію фахівців (certus – з лат. «упевнений») за двома програмами поглибленого спрямування в аграрному та державному секторі. Це програма CAPA – «Сертифікований професійний бухгалтер АПВ» (Certified Agricultural Professional Accountant) та CAPS – «Сертифікований бухгалтер в бюджетній сфері» (Certified Accountant of Public Sector).

Завдяки активній підтримці Мінагрополітики України, департаментів агропромислового розвитку обласних держадміністрацій, Національної академії аграрних наук України протягом 2008-2014 років участь у навчанні за програмою CAPA пройшли понад 1 тис. фахівців з усіх без виключення регіонів України. Крім того, у 2009-2010 роках перші 200 фахівців Державної інспекції з карантину рослин України та Державної служби з охорони прав на сорти рослин успішно закінчили іншу програму – CAPS. Протягом 2012-2014 років навчання за програмами CAPA і CAPS закінчили 130 працівників обліково-фінансових служб державних підприємств – дослідних господарств та наукових установ

* В Україні 230 навчальних закладів, які готують 25 тис. випускників за спеціальностями «Облік і аудит» і «Бухгалтерський облік» [12, с. 43-44]. З них ВНЗ, акредитованих за спеціальністю «Облік і аудит», – 122 з щорічним ліцензованим обсягом випуску 11,5 тис. чол. [9, с. 77]. В аграрному секторі 17 ВНЗ III-IV рівнів акредитації зі спеціальністю «Облік і аудит» [13] та 14 інститутів післядипломної освіти [14, с. 97].

НААН України. В Інституті обліку і фінансів учасники програм отримали Свідоцтва державного зразка (ліцензія МОН України від 04.09.2009 р., Серія АВ № 482781), а потім набули членства у Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, отримавши професійні Сертифікати (рис. 2).

Регіональний аналіз сертифікації за програмами CAPA/CAPS засвідчує їхній загальнодержавний масштаб з найвищою активністю бухгалтерів у місті Києві та Київській області (табл. 1).

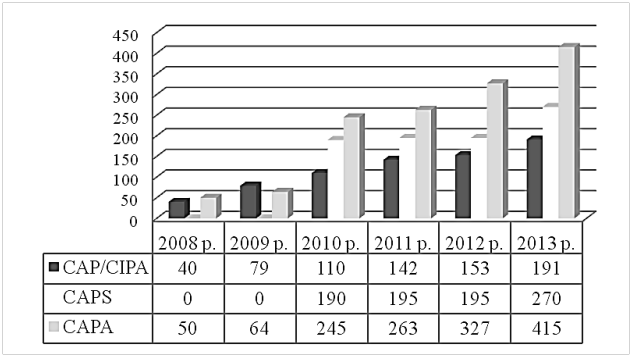

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
CAP/CIPA	40	79	110	142	153	191
CAPS	0	0	190	195	195	270
CAPA	50	64	245	263	327	415

Рис. 2. Кількість сертифікованих бухгалтерів ФАБФ АПКУ

Джерело: складено за даними офіційного сайту ФАБФ АПКУ (http://federation.faaf.org.ua)

Аналіз якісного складу учасників програм CAPA/CAPS дозволяє наочно продемонструвати процентне співвідношення місць їхнього працевлаштування: бухгалтери, викладачі, державні службовці, наукові співробітники (рис. 3).

Загалом сучасний ринок сертифікації бухгалтерів в Україні та в аграрному секторі зокрема можна зобразити на рис. 4.

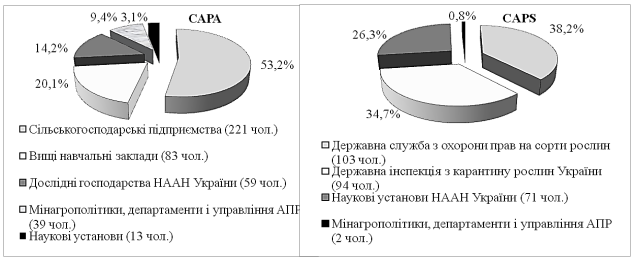

Рис. 3. Місце працевлаштування CAPA/CAPS

За короткий період свого існування програми CAPA/CAPS не тільки отримали підтримку з боку державних органів, але й отримали визнання з боку міжнародних бухгалтерських організацій. Так, Євразійська рада сертифікованих бухгалтерів і аудиторів (ЄРСБА – регіональна група МФБ) визнала програми CAPA/CAPS як спеціалізації до міжнародної програми CAP/CIPA. Крім того, інноваційність цих програм була визнана Міжнародною громадською організацією «Рада незалежних бухгалтерів і аудиторів». Для захисту прав на інтелектуальну власність на програми CAPA/CAPS у Державному департаменті інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України були оформлені авторські права. Крім того, 16 методичних рекомендацій і навчальних посібників, розроблених Інститутом обліку і фінансів за програмами CAPA/CAPS, також були захищені авторськими правами.

У 2011 році Інститут обліку і фінансів увійшов до сфери наукової координації (відання) Національної академії аграрних наук України (постанова Президії НААН від 18 травня 2011 року, протокол № 10). На виконання постанови Президії НААН від 27 листопада 2013 року (протокол № 20) Інститут обліку і фінансів суттєво оновив програми CAPA/CAPS. Особисто нами було розроблено та затверджено нові концепції по кожній з цих програм. Тому тепер ми можемо виділити два історичні етапи розвитку програм CAPA/CAPS та навести їх загальні характеристики від початку державного ліцензування до міжнародного науково-професійного визнання (табл. 2).

Загальні характеристики програми CAPS на історичних етапах її розвитку представлено в таблиці 3.

Оновлені програми CAPA/CAPS залишаються

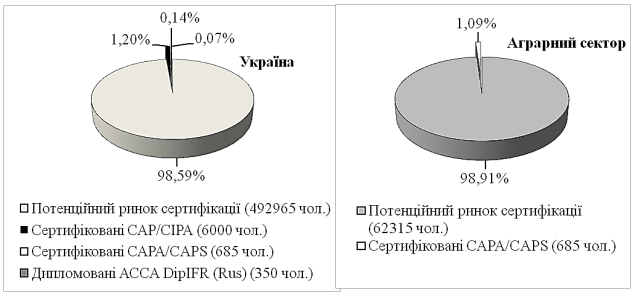

Рис. 4. Сучасний ринок сертифікації бухгалтерів в Україні та аграрному секторі

Джерело: розробка автора

Таблиця 1

Кількість виданих сертифікатів CAPA/CAPS в розрізі областей, 2008-2013 роки

№ з/п	Область	Кількість, чол.			№ з/п	Область	Кількість, чол.		
		CAPA	CAPS	Всього			CAPA	CAPS	Всього
1.	Київська	182	47	229	14.	Рівненська	8	7	15
2.	Полтавська	44	15	59	15.	Одеська	1	14	15
3.	Хмельницька	32	5	37	16.	Херсонська	5	8	13
4.	Харківська	19	17	36	17.	Сумська	5	7	12
5.	Вінницька	25	13	38	18.	АРК	3	8	11
6.	Черкаська	15	13	28	19.	Донецька	3	7	10
7.	Запорізька	12	12	24	20.	Чернівецька	2	8	10
8.	Чернігівська	13	9	22	21.	Закарпатська	–	9	9
9.	Дніпропетровська	10	10	20	22.	Житомирська	1	7	8
10.	Луганська	13	6	19	23.	Івано-Франківська	–	8	8
11.	Кіровоградська	8	10	18	24.	Миколаївська	1	6	7
12.	Львівська	5	12	17	25.	Тернопільська	2	3	5
13.	Волинська	6	9	15		Всього	415	270	685

Джерело: складено за даними ФАБФ АПКУ

першими і єдиними в Україні освітніми продуктами, що мають міжнародне визнання і поглиблене спрямування на приватний і державний сегменти аграрного сектору. Програми не тільки включають питання обліку за МСФЗ та відповідають окремим положенням МСО, але і враховують запити на підвищення кваліфікації і сертифікацію п'яти груп споживачів в аграрному секторі. Досвід впровадження програми CAPA показав, що потенційними її споживачами є не тільки працівники обліково-фінансових служб сільськогосподарських товаровиробників, але й переробних підприємств, державних підприємств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Саме тому на другому етапі розвитку програми CAPA її назву було змінено для поширення на більший сегмент бухгалтерів. Замість «Сертифікований професійний бухгалтер АПВ» (Certified Agricultural Professional Accountant) програма CAPA отримала назву «Сертифікований професійний бухгалтер агробізнесу» (Certified Agribusiness Professional Accountant). У свою чергу, споживачами програми CAPS є бухгалтери бюджетних установ.

Таблиця 2

Загальні характеристики програми CAPA

Характеристика	Трансформаційний процес програми CAPA	
	Certified Agricultural Professional Accountant (1 етап: 2008 р. – перше півріччя 2014 р.)	Certified Agribusiness Professional Accountant (2 етап: з другого півріччя 2014 р.)
Публічність Державне ліцензування Визнання наукової спільноти Визнання професійної спільноти	1. Вчена рада ТДВ «Інститут обліку і фінансів» (*затверджено обґрунтування CAPA, 15.07.2008 р., протокол №2*). 2. Методична рада з питань бухгалтерського обліку при Мінагрополітики України (*схвалено навчально-методичний комплекс (НМК) CAPA, 16.07.2008 р., протокол №3*). 3. Державна акредитаційна комісія (*розглянуто обґрунтування CAPA, 22.07.2008 р., протокол №8*). 4. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (*погоджено НМК CAPA, 30.07.2008 р.*). 5. Департамент вищ-ої освіти МОН України (*погоджено НМК CAPA, 30.07.2008 р.*). 6. Головне управління освіти і науки виконавчого органу Київради (КМДА) (*погоджено обґрунтування CAPA, 01.08.2008 р.*). 7. Міністр аграрної політики України, Управління бухгалтерського обліку, звітності та ревізійної роботи Мінагрополітики України (*затверджено НМК, 01.08.2008 р.*). 8. Колегія Мінагрополітики України (*схвалено Концепцію розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки, 03.02.2009 р., протокол №3*). 9. Національна академія аграрних наук України (*впроваджено CAPA в державних підприємствах-дослідних господарствах, постанова Президії НААН, 26.04.2012 р., протокол №5*). 10. Євразійська рада сертифікованих бухгалтерів і аудиторів (10.1. CAPA визнано як спеціалізацію до міжнародної програми CAP/CIPA (*рішення Загальних Зборів, 05.10.2009 р.); 10.2. визнано відсутність аналогів CAPA (рецензія 03.2012*). 11. Рада незалежних бухгалтерів і аудиторів (визнано інноваційність CAPA (лист 03.2012)	1. Вчена рада ТДВ «Інститут обліку і фінансів» (*затверджено концепцію і НМК CAPA, 12.03.2014 р., протокол №1*). 2. Заступник Міністра аграрної політики України, Департамент фінансово-кредитної політики та бухгалтерського обліку Мінагрополітики України (*затверджено НМК CAPA, 16.04.2014 р.*). 3. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (*погоджено НМК CAPA, 24.04.2014 р.*). 4. Департамент вищої освіти МОН України (*погоджено НМК CAPA, 24.04.2014 р.*). 5. Експертна комісія Київської міської державної адміністрації (*розглянуто концепцію CAPA, 05.05.2014 р., протокол №8*). 6. Київська міська державна адміністрація (*погоджено концепцію CAPA, 12.05.2014 р.*). 7. Президент Національної академії аграрних наук України, Відділення аграрної економіки та продовольства НААН (*затверджено НМК CAPA, 14.04.2014 р.*).
Навчально-методичний комплекс (108 годин)	Навчальний план: 1. Звітність підприємств АПВ (18 годин); 2. Облік сільськогосподарської діяльності (18 годин); 3. Організація обліку відносин власності (18 годин); 4. Облік державної підтримки АПВ (18 годин); 5. Облікова політика підприємств АПВ (18 годин); 6. Оподаткування підприємств АПВ (спеціальні режими) (18 годин). Авторське право на НМК CAPA (Свідоцтво № 38767 від 23.06.2011 р.)	Навчальний план: 1. Нормативно-правове регулювання земельно-майнових відносин в аграрному секторі (20 годин); 2. Облікова політика: капіталізація і підвищення інвестиційної привабливості та безпеки підприємства й аграрної галузі (22 години); 3. Звітність підприємств агробізнесу в забезпеченні прозорості інтеграційних процесів (20 годин); 4. Система податкових платежів та спеціальні режими оподаткування агробізнесу (22 години); Спеціалізовані навчальні курси 5. Облік майна та сільськогосподарської діяльності за МСБО 41 «Сільське господарство» і П(С)БО 30 «Біологічні активи» (24 години); 6. Облік на промислових підприємствах аграрного сектору за напрямками спеціалізації (24 години); 7. Інноваційні аспекти обліку майна в державних підприємствах аграрного сектору (24 години); 8. Забезпечення конкурентної системи обліку і аналізу господарської діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (24 години).

Джерело: розробка автора

Оновлення програм CAPA/CAPS було здійснено не тільки з врахуванням міжнародних професійних «правил гри» – інститутів, але й виходячи з пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку та потреби вирішення проблем загальнодержавного та галузевого характеру.

Відповідність програм CAPA/CAPS пріоритетним напрямкам соціально-економічного розвитку держави полягає в наступному:

- національна підтримка послуг з навчання та підготовки спеціалістів;
- культурно-освітня і науково-технічна інтеграція до Європейського Союзу;
- створення пільгових умов інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність в агропромисловому комплексі.

Спрямованість програм CAPA/CAPS на вирішення проблем загальнодержавного та галузевого характеру передбачає:

- розвиток кадрового забезпечення (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів з бухгалтерського обліку);
- організацію підвищення кваліфікації головних розпорядників бюджетних коштів і працівників фінансово-бухгалтерських служб бюджетних установ з питань застосування національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі;
- зміцнення кадрового потенціалу сфери бухгалтерського обліку і забезпечення високого рівня спеціалістів з бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання, які складають фінансову звітність за міжнародними стандартами;
- формування інституту бухгалтерів як окремої професійної ланки через запровадження системи підвищення кваліфікації і сертифікації бухгалтерів, сприяння розвитку професійних бухгалтерських організацій, підвищення статусу бухгалтерів в системі галузевого управління та на підприємствах аграрного сектору економіки.

У програмах CAPA/CAPS слід виділити організаційну та методичну складові, що формують конкурентні переваги цих освітніх продуктів.

Організаційна конкурентна складова програм CAPA/CAPS представляє собою схему організації підвищення кваліфікації та сертифікації, яка містить вісім послідовних етапів: від здобуття кваліфікації до періодичного підтвердження компетентності в цілях формування інституту довіри до якості професійних послуг (рис. 5).

Таблиця 3

Загальні характеристики програми CAPS

Характеристика	Трансформаційний процес програми CAPS	
	Certified Accountant of Public Sector (1 етап: 2008 р.-перше півріччя 2014 р.)	Certified Accountant of Public Sector (2 етап: з другого півріччя 2014 р.)
Публічність Державне ліцензування Визнання наукової спільноти Визнання професійної спільноти	1. Вчена рада ТДВ «Інститут обліку і фінансів» (*затверджено обґрунтування CAPS, 15.07.2008 р., протокол №2*). 2. Державна акредитаційна комісія (*розглянуто обґрунтування CAPS, 22.07.2008 р., протокол №8*). 3. Головне управління освіти і науки виконавчого органу Київради (КМДА) (*погоджено обґрунтування CAPS, 01.08.2008 р.*). 4. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (*погоджено НМК CAPS, 20.10.2008 р.*). 5. Департамент вищої освіти МОН України (*погоджено НМК CAPS, 21.10.2008 р.*). 6. Міністр аграрної політики України, Управління бухгалтерського обліку, звітності та ревізійної роботи Мінагрополітики України (*затверджено НМК, 22.10.2008 р.*). 7. Колегія Мінагрополітики України (*схвалено Концепцію розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки, 03.02.2009 р., протокол №3*). 8. Національна академія аграрних наук *(впроваджено CAPS в наукових установах, постанова Президії НААН, 26.04.2012 р., протокол №5*). 9. Євразійська рада сертифікованих бухгалтерів і аудиторів (9.1. CAPS визнано як спеціалізацію до міжнародної програми CAP/CIPA (*рішення Загальних Зборів, 05.10.2009 р.); 9.2. визнано відсутність аналогів CAPS (рецензія 03.2012*). 10. Рада незалежних бухгалтерів і аудиторів (*визнано інноваційність CAPS (лист 03.2012*).	1. Вчена рада ТДВ «Інститут обліку і фінансів» (*затверджено концепцію і НМК CAPS, 12.03.2014 р., протокол №1*) 2. Заступник Міністра аграрної політики України, Департамент фінансово-кредитної політики та бухгалтерського обліку Мінагрополітики України (*затверджено НМК CAPS, 16.04.2014 р.*). 3. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (*погоджено НМК CAPS, 24.04.2014 р.*). 4. Департамент вищої освіти МОН України (*погоджено НМК CAPS, 24.04.2014 р.*). 5. Експертна комісія Київської міської державної адміністрації (*розглянуто концепцію CAPS, 05.05.2014 р., протокол №8*). 6. Київська міська державна адміністрація (*погоджено концепцію CAPS, 12.05.2014 р.*). 7. Президент Національної академії аграрних наук України, Відділення аграрної економіки та продовольства НААН (*затверджено НМК CAPS, 14.04.2014 р.*).
Навчально-методичний комплекс (108 годин)	Навчальний план: 1. Правове регулювання бухгалтерського обліку в бюджетних установах в умовах запровадження міжнародних стандартів обліку та звітності (20 годин); 2. Складання, затвердження та виконання кошторисів бюджетними установами. Облік доходів і видатків бюджетних установ (20 годин); 3. Особливості складання періодичної та річної фінансової звітності бюджетними установами (24 години); 4. Нормативно-правове регулювання та вимоги щодо організації обліку використання державного майна бюджетними установами (24 години); 5. Закупівля товарів, робіт, послуг за державні кошти (20 годин). Авторське право на НМК CAPS (Свідоцтво № 38768 від 23.06.2011 р.)	Навчальний план: 1. Модернізація бухгалтерського обліку в державному секторі: застосування національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (20 годин); 2. Кошториси бюджетних установ. Облік доходів і видатків (20 годин); 3. Фінансова та бюджетна звітність в державному секторі (24 години); 4. Бухгалтерський облік використання державного майна та об'єктів інтелектуальної власності в бюджетних установах (24 години); 5. Закупівля товарів, робіт, послуг за державні кошти (20 годин).

Джерело: розробка автора

Методична конкурентна складова програм CAPA/CAPS полягає у їх поглибленій спеціалізованій спрямованості саме на аграрний і бюджетний сегменти аграрного сектору економіки України.

Поглиблена спеціалізація програми CAPA реалізується шляхом розкриття в навчальних курсах (4-х основних і 1-му на вибір) специфічних особливостей правового регулювання, обліку, звітності та оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників, промислових виробництв, державних підприємств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Саме тому програма передбачає:

- налагодження облікової політики, спрямованої на капіталізацію і підвищення інвестиційної привабливості аграрної галузі (оцінка біологічних активів за справедливою вартістю, визначення фінансового результату від сільськогосподарської діяльності, постановка на баланс прав користування землями сільськогосподарського призначення, переоцінка основних засобів);

- визначення порядку відображення в обліку і звітності біологічної складової, відповідно до якої, саме рослина і тварина, біологічні закони, за якими вони існують, визначають організацію побудови бухгалтерського обліку. Це зумовлено насамперед використанням землі як специфічного, невідтворюваного, обмеженого в просторі засобу виробництва і предмету праці;

- врахування напрямків спеціалізації промислових виробництв в аграрному секторі при організації синтетичного і аналітичного обліку, виборі форми обліку та застосуванні первинних і зведених документів бухгалтерського обліку промисловими підприємствами;

- розкриття в навчальних курсах інноваційної складової розвитку аграрної економіки (ідентифікація, оцінка та постановка на баланс об'єктів інтелектуальної власності);

- врахування в обліку і звітності соціальної складової, що передбачає орієнтацію підприємств і кооперативів не на отримання максимального прибутку, а на провадження соціально орієнтованої селоутворюючої діяльності, в основі якої лежить задоволення життєвих потреб суспільства. Це вимагає від бухгалтерів знань та умінь адекватно відображати дані особливості як у внутрішньогосподарській звітності, так і в адміністративних спостереженнях на регіональному та державному рівні.

У свою чергу, поглиблена спеціалізація програми CAPS, яка визначає методичну конкурентну складову цієї програми, реалізується у 5-ти специфічних навчальних дисциплінах, що розкривають практичні аспекти застосування національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку на шляху модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі.

Крім поглибленого вивчення специфіки аграрного і бюджетного обліку, програми CAPA/CAPS мають також низку переваг порівняно з іншими програмами підготовки бухгалтерів. Головними з таких переваг слід визнати:

- можливість скорочення втрат фінансових і матеріальних ресурсів за рахунок зменшення порушень порядку ведення бухгалтерського обліку суб'єктами аграрного сектору та бюджетних установ;

- можливість економії витрат на навчання за програмами CAPA/CAPS порівняно із дорогими зарубіжними програмами сертифікації бухгалтерів;

Рис. 5. Організаційна схема підвищення кваліфікації та сертифікації за програмами CAPA/CAPS

Джерело: розробка автора

- отримання бухгалтерами інструментів, за допомогою яких можна підвищити капіталізацію та інвестиційну привабливість підприємства й аграрної галузі в цілому*;

- захист інтелектуальної власності (навчально-методичних комплектів, науково-навчальної літератури);

- інформаційна підтримка з боку фахового журналу «Облік і фінанси»;

- організаційна підтримка Міністерства аграрної політики і продовольства, департаментів і управлінь агропромислового розвитку обласних і районних держадміністрацій, територіальних відділень ФАБФ АПКУ, Національної академії аграрних наук України, професійних галузевих об'єднань (Аграрний Союз України, Український клуб аграрного бізнесу, концерн «Укрсадвинпром» та ін.);

- безкоштовний консалтинговий супровід учасників програм на бухгалтерському порталі (http://magazine.faaf.org.ua/) та бухгалтерському форумі (http://forum.faaf.org.ua/);

- професійний статус, підтверджений офіційними Реєстрами утримувачів CAPA/CAPS на сайті Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України.

Рис. 6. Впроваджена схема поширення програми CAPA в регіонах

Джерело: запропоновано автором

Незважаючи на наведені вище переваги програм CAPA/CAPS, до професійної підготовки за ними залучено досить не значну частку ринку сертифікації бухгалтерів (0,1% в Україні, 1% – в аграрному секторі). Це пояснюється насамперед їх недоліками, що потребують усунення. І головними з цих недоліків слід визнати такі:

- відсутність повноцінної реклами в засобах масової інформації. Досвід сертифікації засвідчує, що пряма реклама в інтернет-ресурсах та друкованих виданнях не є достатньо ефективною;

- ігнорування можливості використання абревіатури CAPA/CAPS утримувачами сертифікатів, що дозволило б зробити ці програми більш відомими і підвищити мобільність кадрів;

- відсутність електронного навчання та тестування. Програми CAPA/CAPS потребують поступового переймання досвіду надання освітніх послуг за допомогою вебінарів, онлайн-семінарів та електронного тестування;

- невідповідність змістів програм навчальних курсів CAPA/CAPS рівням компетентності відповідно до когнітивної області таксономії Блума*. Така технологія досить поширена у світовій практиці та необхідна для оцінки кваліфікаційного рівня;

- відсутність чітких внутрішніх нормативних положень ФАБФ АПКУ, які встановлюють докваліфікаційні і післякваліфікаційні вимоги до кандидатів, кваліфікаційні і проміжні рівні сертифікації, форми дипломів та сертифікатів CAPA/CAPS, процедуру оцінки результатів і апеляцій. Такі положення розробляються і впроваджуються всіма провідними професійними організаціями;

- незначна кількість провайдерів освітніх послуг. За період існування програм CAPA/CAPS Інститут обліку і фінансів залучив до роботи шість провайдерів CAPA з різних регіонів країни. Проте ці провайдери не покривають усієї території країни, а співпраця з ними носить непостійний характер. У свій час (2009-2010 рр.) нами була запропонована схема роботи Інституту обліку і фінансів з провайдерами програми CAPA. Схему можна зобразити на рис. 6.

Аналогічна схема підвищення кваліфікації і сертифікації на базі головних розпорядників бюджетних коштів можлива і за програмою CAPS.

Аналіз переваг і недоліків програм CAPA/CAPS не буде повним, якщо не зупинитися на визначенні існуючих можливостей і загроз на шляху розвитку цих програм. Окреслення таких можливостей і загроз допоможе скорегувати стратегічні напрямки розвитку програм CAPA/CAPS. Отож, головними можливостями програм можна визнати такі:

- наявність значного сегменту ринку сертифікації для реалізації програм;

- відсутність аналогів (так званий ринок «голубого океану»);

- значний потенціал збільшення кількості провайдерів;

- широка система знижок і консалтингового супроводу;

- підтримка органів державної влади (в першу чергу, Міністерства освіти і науки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України);

- можливість залучення до навчання не тільки бухгалтерів сільськогосподарських підприємств та бюджетних установ, але й працівників науково-навчальних закладів, органів управління, студентів.

У той же час потенційними загрозами програм CAPA/CAPS слід визнати такі:

- низька мотивація бухгалтерів до професійного розвитку;

- вихід на ринок конкурентних продуктів;

---

* За розрахунками В.М. Жука, фінансова економія від запровадження програми CAPA може скласти 66,5 млн. грн., а фінансова економія від запобігання втрат внаслідок порушення методології обліку і звітності – 1,8 млрд. грн.[9, с. 366] Непрямого інвестиційного ефекту можна досягти шляхом постановки на баланс сільськогосподарських угідь (445,7 млрд. грн.), об'єктів інтелектуальної власності (5,9 млрд. грн.) [9, с. 368], прав оренди землі (69,6 млрд. грн.) та переоцінки основних засобів (215,5 млрд. грн.) [15, с. 34].

* Таксономія Блума - таксономія педагогічних цілей у пізнавальній сфері, запропонована в 1956 році групою вчених під керівництвом американського психолога Бенджаміна Блума (1913-1999). Згідно таксономії Блума, освітні цілі розбиваються на три області: когнітивну, афективну і психомоторну. В когнітивній області виділяються 6 рівнів: «Знання», «Розуміння», «Застосування», «Аналіз», «Синтез» і «Оцінка».

- неефективність реклами навіть при збільшенні її обсягів;

- нестійкість попиту через низькі фінансові можливості потенційних учасників;

- зміна стратегії розвитку бухгалтерського обліку в Україні;

- скорочення штатної чисельності бухгалтерів та спеціалістів аграрного сектору економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений вище огляд оновлених програм CAPA/CAPS дає підстави для висновку про те, що ці програми залишаються першими і єдиними в Україні продуктами професійної підготовки, що мають міжнародне визнання, поглиблене спрямування у сфері аграрного і бюджетного обліку та потужний потенціал споживачів (понад 62 тис. бухгалтерів). Програми відповідають пріоритетним напрямкам соціально-економічного розвитку держави, спрямовані на вирішення проблем загальнодержавного та галузевого характеру, орієнтовані на реалізацію державної стратегії по застосуванню міжнародних стандартів фінансової звітності та впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, відповідають міжнародним стандартам освіти, мають конкурентні переваги та пропагують можливість виходу вітчизняних бухгалтерів на міжнародні ринки праці. Більше того, оскільки оцінка компетентності учасників програм CAPA/CAPS здійснюється за участі незалежної екзаменаційної мережі, слід визнати відповідність програм у цьому компоненті стандарту ISO/IEC 17024:2003 «Загальні вимоги до органів з сертифікації персоналу». Разом з тим проблемними питаннями, вирішення яких слід визнати стратегічними напрямками розвитку, є такі:

- побудова матриці SWOT-аналізу програм CAPA/CAPS з узагальненням сильних і слабких сторін цих програм, можливостей та загроз на шляху їхнього розвитку;

- оцінка фінансового та інвестиційного ефекту від широкомасштабного впровадження оновлених програм в аграрному секторі;

- побудова прогнозу кількісно-якісної динаміки програм і залучення бухгалтерів до саморегулівного руху, що є індикативною інституційною рисою рівня становлення інституту бухгалтерської професії;

- розробка схеми дистанційного тестування, взаємозаліків з дисциплінами вищих навчальних закладів;

- надання пропозицій по приведенню змістів навчальних курсів у відповідність з таксономією Б. Блума для виходу програм на новий рівень оцінки компетентності;

- розробка внутрішнього положення ФАБФ АПКУ про сертифікацію CAPA/CAPS з врахуванням міжнародних положень (міжнародних стандартів та інструкцій з освіти МФБ, стандарту ISO/IEC 17024:2003 «Загальні вимоги до органів з сертифікації персоналу»).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 5435 від 14 грудня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=36701.
2. Голов С.Ф. Сертифікація бухгалтерів: аргументи і факти [Текст] / С.Ф. Голов // Дебет – Кредит. – 2002. – № 49. – С. 32.
3. Зубілевич С.Я. Кваліфікаційні вимоги до сучасного бухгалтера [Текст] С.Я. Зубілевич // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – № 11(95). – С. 15.
4. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку [Текст]: теорія, професія, міжпредметні зв'язки : монографія / Г.Г. Кірейцев ; за ред. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с. – На укр. яз.
5. Чижевска Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку [Текст] : дис. … доктора екон. наук / Л.В. Чижевська. – Житомир, 2007. – 396 с.
6. Метелиця В.М. Професійні організації в освіті бухгалтера [Текст] / В.М. Метелиця : зб. тез та доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. [Наукове та професійне забезпечення розвитку обліку та фінансів аграрного сектору економіки в умовах глобалізації] (Київ, 18-19 вересня 2008 р.) / Мінагрополітики України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН [та ін.] – К. : «Юр-Агро-Веста», 2008. – 348 с. – С. 328-335.
7. Метелиця В.М. Сертифікат бухгалтеру потрібен… Тільки який? [Текст] / В.М. Метелиця : зб. тез та виступів II Міжнар. наук.-практ. конф. [Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи] (Київ, 19-20 жовтня 2006 р.) / Мінфін України, Мінагрополітики України [та ін.] – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 246 с. – С. 156-158.
8. Метелиця В.М. Тенденції розвитку бухгалтерської освіти [Текст] / В.М. Метелиця // Облік і фінанси АПК. – № 4. – 2010. – С. 98-102.
9. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки [Текст] : монографія / В.М. Жук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 648 с.
10. Метелиця В.М. Міжнародні підходи до регулювання бухгалтерської професії / В.М. Метелиця // Облік і фінанси. – № 3. – 2013. – С. 35-47.
11. Дячук С.М. Теоретичні засади розвитку професії бухгалтера / С.М. Дячук // Облік і фінанси. – № 2. – 2010. – С. 103-109.
12. Кілару Ю.В. Сертифікація бухгалтерів як необхідна умова надання якісних послуг в Україні / Ю.В. Кілару // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – № 10(94). – С. 43-44.
13. Довідник ВНЗ. Сільське господарство і лісництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-67-0.html.
14. Шатковська Л.С. Навчання впродовж усього життя. Проблеми післядипломної освіти [Текст] / Л.С. Шатковська // Облік і фінанси АПК. – 2004. – № 2. – С. 96-101.
15. Жук В.М. Інституціональна теорія бухгалтерського обліку в науковому забезпеченні соціально-економічного розвитку: наукова доповідь / В.М. Жук. – К. : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2013. – 50 с.

УДК 657.633.5.471:634

Михальська В.В.
аспірант кафедри обліку, аналізу та аудиту
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ МАТЕРІАЛЬНИХ ВИТРАТ НА ВИРОЩУВАННЯ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ САДІВНИЦТВА

У статті запропоновано і виділено шість стадій системи організації внутрішньогосподарського контролю матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва в бюджетних та госпрозрахункових підприємствах. Розроблено альтернативні варіанти документального забезпечення та оформлення результатів контролю.

Ключові слова: біологічні активи садівництва, внутрішньогосподарський контроль, матеріальні витрати, нормативні витрати, об'єкти контролю, організація системи контролю, суб'єкти контролю, фактичні витрати.

Михальская В.В. ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ МАТЕРИАЛЬНЫХ РАСХОДОВ НА ВЫРАЩИВАНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИХ АКТИВОВ САДОВОДСТВА

В статье предложены и выделены шесть стадий системы организации внутрихозяйственного контроля материальных расходов на выращивание биологических активов садоводства в бюджетных и хозрасчетных предприятиях. Разработаны альтернативные варианты документального обеспечения и оформления результатов контроля.

Ключевые слова: биологические активы садоводства, внутрихозяйственный контроль, материальные расходы, нормативные расходы, объекты контроля, организация системы контроля, субъекты контроля, фактические расходы.

Mykhal's'ka V.V. INTERNAL CONTROL OF MATERIAL COSTS IS ON GROWING OF BIOLOGICAL ASSETS OF GARDENING

Six stages of organizatinal system of internal control of material on growing of biological assets of gardening in budgetary and self-supporting enterprises are offered and distinguished in the article. The alternative variants of the documentary providing and registration of control results are worked out.

Keywords: biological assets of gardening, internal control, material costs, normative costs, control objects, organization of the control system, control subjects, actual costs.

Постановка проблеми. Плоди і ягоди мають надзвичайно важливе значення для раціонального і збалансованого харчування людини та забезпечення продовольчої безпеки держави. Водночас для підприємств галузі садівництва важливим є закріплення стійких позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках плодів і ягід. Однак для отримання високоякісної конкурентоспроможної плодово-ягідної продукції необхідний якісний, безвірусний садивний матеріал. Серед усіх виробників саджанців плодово-ягідних культур і розсади варто виокремити дослідні станції та дослідні господарства Інституту садівництва Національної академії аграрних наук (далі – ІС НААН), які вирощують садивний матеріал та плодово-ягідну продукцію з використанням високоврожайних сортів, стійких до шкідників і хвороб, та високоефективних і екологічно безпечних технологій вирощування. При цьому варто зазначити, що процес вирощування багаторічних плодово-ягідних насаджень і розсадників є довготривалим і вимагає сукупності витрат, насамперед матеріальних.

Водночас в ринкових умовах господарювання підприємств галузі садівництва, на тлі зростаючої конкуренції, коливання цін на матеріали сільськогосподарського призначення, їх керівництву необхідно приймати обґрунтовані управлінські рішення шляхом застосування ефективних методів управління і оперативного внутрішньогосподарського контролю над витратами, що формують собівартість плодів, ягід та садивного матеріалу, починаючи від реєстрації господарських операцій у первинних документах до відображення витрат у звітності. З цього приводу слушною є думка Р.А. Сагайдака, який зазначає, що для успішного функціонування сільськогосподарського підприємства, збільшення виробництва продукції і зниження її собівартості, удосконалення господарського механізму і механізму управління всіма ланками діяльності необхідно здійснювати повсякденний внутрішньогосподарський контроль та експертизу як окремих процесів, так і діяльності в цілому [3, с. 88]. Водночас внутрішньогосподарський контроль над витратами є актуальним та необхідним і для дослідних станцій ІС НААН, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, оскільки передбачає безпосередній оперативний контроль над видатками установи в умовах недостатнього бюджетного фінансування. Брак бюджетних коштів, на думку С. Сисюк, зумовлює необхідність не тільки планувати, здійснювати та контролювати доходи і видатки бюджетних програм, але й керувати результатами їх виконання [4, с. 105].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку організації і методики внутрішньогосподарського контролю витрат зроблено низкою українських вчених, серед яких можемо назвати: Ф.Ф. Бутинця, І.М. Герасименка, Ю.В. Золотницьку, Н.Г. Виговську, Л.В. Нападовську, В.П. Пантелеєва, Р.А. Сагайдака, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченка, Ю.С. Цал-Цалка та інших. Серед зарубіжних вчених варто згадати: В.Д. Андрєєва, П. Апчерча, Є.А. Аренса, І.А. Бєлобжецького, Б.І. Валуєва, М.А. Ватрушину, К. Друрі, Т.П. Карпову, Дж. К. Лоббека, В.Ф. Палія, Дж. К. Робертсона, В.П. Суйца, Дж. Фостера, Ч.Т. Хорнгрена та Л.А. Шмельцера. У той же час дослідженню питань організації та методики внутрішньогосподарського контролю в бюджетних установах присвячені праці науковців: Н.С. Вітвицької, С.Ф. Голова, Р.Т. Джоги, І.К. Дрозд, Є.В. Калюги, О.О. Чечуліної, В.О. Шевчука, В.М. Ярошинського та інших. Проблеми внутрішньогосподарського контролю витрат на вирощування біологічних активів сільськогосподарських підприємств висвітлені в роботах Т.О. Бондур, О.В. Остапчук, Н.В. Перевозник, Л.К. Сук та інших. Водночас варто зауважити, що в бюджетних установах дослідження зазначеного питання відсутні. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, залишається невирішеним значне коло проблемних питань. Зокрема, в роботах науковців не досліджено організацію внутріш-

Таблиця 1

Вартість засобів захисту рослин (ЗЗР) в структурі виробничої собівартості 1 т яблук дослідних станцій та дослідних господарств ІС НААН у 2013 році *

Назва підприємства	Витрати ЗЗР на 1т яблук, грн.	Виробнича собівартість 1 т яблук, грн.	Питома вага витрат ЗЗР у виробничій собівартості, %
Артемівська ДСР	378,81	2036,56	18,6
Краснокутська ДСС	463,62	2561,32	18,1
Кримська ДСС	463,20	2503,80	18,5
Львівська ДСС	440,41	2330,16	18,9
Подільська ДСС	480,41	2610,88	18,4
Сумська ДСС	440,85	2307,84	19,1
ДП ДГ Артемівської ДСР	461,60	2404,16	19,2
ДП ДГ «Дмитрівка»	463,62	2414,60	19,2
ДП ДГ Львівської ДСС	473,89	2492,64	19,0
ДП ДГ «Новосілки»	478,00	2426,40	19,7
ДП ДГ Подільської ДСС	490,46	2502,04	19,6
ДП ДГ «Фастівське»	480,44	2489,12	19,3

**Джерело: розроблено автором з використанням даних управлінської звітності дослідних станцій і господарств ІС НААН*

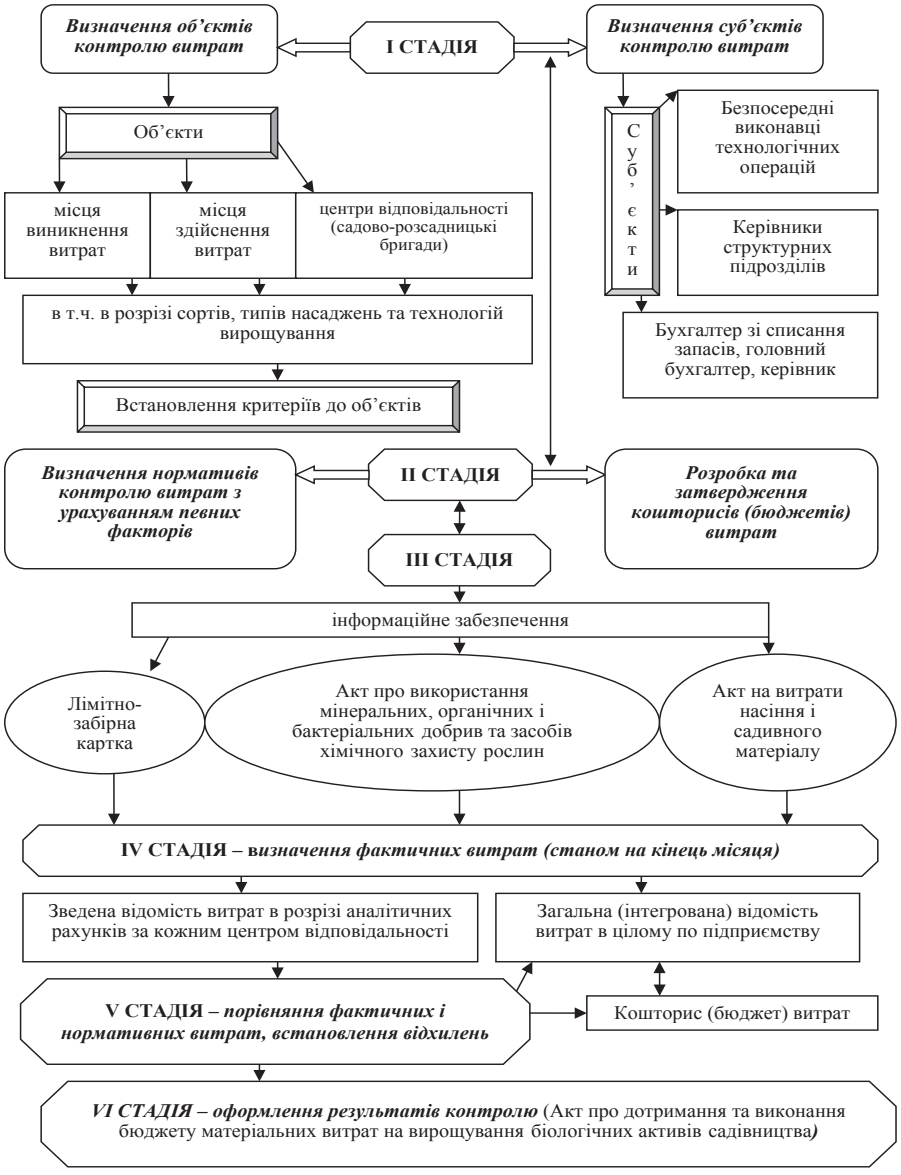

Рис. 1. Система організації внутрішньогосподарського контролю матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва*

**Джерело: розробка автора*

ньогосподарського контролю витрат на вирощування біологічних активів садівництва. Отже, питання є актуальним як для бюджетних, так і для госпрозрахункових підприємств.

Постановка завдання. На основі вищевикладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у розробці системи організації внутрішньогосподарського контролю матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва в бюджетних та госпрозрахункових підприємствах та документального забезпечення його результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі вирощування біологічних активів садівництва необхідно здійснити сукупність матеріальних витрат, передбачених технологіями вирощуваннями садів, ягідників і розсадників. Зокрема, отримання продуктивного саду чи ягідника неможливе без його закладання, основною статтею витрат при цьому є вартість садивного матеріалу. Водночас технологічні особливості вирощування багаторічних плодово-ягідних насаджень також передбачають багаторазове (декілька разів протягом кожного року) внесення мінеральних та органічних добрив, обробку дерев засобами захисту рослин від шкідників і хвороб, обробіток ґрунту. При цьому аналіз звітних даних дослідних станцій та господарств ІС НААН засвідчив, що в структурі виробничої собівартості 1 тонни яблук частка засобів захисту рослин у 2013 році була досить значною і коливалася в межах 18,1-19,6% (табл. 1).

Водночас оформлення витрат вищезазначених матеріалів сільськогосподарського призначення відповідно під час садіння, внесення добрив та обробки отрутохімікатами в госпрозрахункових дослідних господарствах здійснюють з використанням двох форм первинних документів, передбачених Методичними рекомендаціями щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах [2].

В бюджетних дослідних станціях для оформлення аналогічних операцій використовують забірні картки відповідно до Інструкції про складання типових форм обліку та списання запасів бюджетних установ [1]. Однак в процесі здійснення витрат на вирощування біологічних активів садівництва можуть виникати невиправдані відхилення від існуючих норм висадки, внесення добрив та отрутохімікатів. У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідною є розробка організації внутрішньогосподарського контролю за понесеними витратами безпосередньо в момент їх здійснення, що є одним із напрямів інтегрованої системи контролю біологічних активів садівництва. З цією метою пропонуємо визначити основні елементи організації внутрішньогосподарського контролю матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва як комплекс дій з виокремленням шести стадій (рис. 1).

Перша стадія передбачає виділення об'єктів та визначення суб'єктів контролю витрат. При цьому, на наше переконання, необхідно встановити ряд критеріїв, яким повинні відповідати об'єкти внутрішньогосподарського контролю. По-перше, визначені об'єкти не повинні підлягати поділу на об'єкти меншого порядку; по-друге, вони повинні бути підпорядковані відповідним суб'єктам, що здійснюють контрольні процедури; по-третє, перебувати у зв'язку з іншими підконтрольними об'єктами витрат з метою можливості визначення впливу один на одного. Водночас визначення об'єктів контролю витрат безпосередньо пов'язано з визнанням витрат, оскільки в садівництві має місце розподіл витрат на: витрати під урожай звітного року та незавершене виробництво, тобто витрати під урожай наступного року. Наприклад, витрати, пов'язані з обрізуванням крон дерев та кущів, вивезенням гілок з дільниць чи кварталів та розкорчовуванням насаджень, необхідно включати до складу витрат звітного року та визнавати у складі виробничої собівартості одержаного врожаю плодів чи ягід. Тоді як витрати, понесені при виконанні в осінній період року таких робіт в садах, як внесення добрив, висадка додаткових саджанців з метою усунення зрідженості насаджень, операції з обробітку ґрунту – розпушування міжрядь тощо, на нашу думку, слід відображати в обліку у складі незавершеного виробництва. Водночас до суб'єктів, що повинні здійснювати внутрішньогосподарський контроль за матеріальними витратами на вирощування біологічних активів садівництва, належать: безпосередні виконавці технологічних операцій, керівники бригад, а також бухгалтери зі списання запасів, головний бухгалтер та керівник підприємства.

Друга стадія передбачає визначення існуючих нормативів матеріальних витрат із врахуванням ряду важливих технологічних та організаційних факторів, таких як: якісні характеристики грунтів, насамперед вміст в них гумусу, рівень забезпеченості мінеральними речовинами, необхідними для росту і розвитку біологічних активів садівництва, цільове призначення та термін продуктивного використання плодово-ягідних насаджень, стійкість вирощуваних сортів плодово-ягідних культур до ураження хворобами, наявність шкідників та стійкість рослин до них, рівень механізації робіт, тобто забезпеченість господарств спеціальною технікою для обробітку ґрунту, внесення добрив, обприскування тощо. При цьому вважаємо, що на виконання вимог дотримання нормативів на підприємствах необхідно розробити бюджети (кошториси) витрат в розрізі сортів плодово-ягідних культур, а також технологій їх вирощування.

Третя стадія контролю витрат повинна передбачати оперативне, об'єктивне, достовірне та повне інформаційне забезпечення шляхом реєстрації здійснених витрат у відповідних первинних документах. Четверта стадія контролю витрат, на нашу думку, полягає у визначенні фактичних витрат в процесі здійснення технологічних операцій. При цьому на цій стадії доцільно виділити три етапи: встановлення центрів відповідальності за витратами, тобто закріплення бригад за місцями виникнення витрат; контроль за списанням матеріальних цінностей зі складів, на підставі даних лімітно-забірних карток

Таблиця 2

Перелік рядків до запропонованої форми «Розрахунок відхилень від норм використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин»*

Назви рядків розрахунку, запропоновані автором	Використання рядка здійснюється з метою надання інформації про:	Додаток до Акту (форма ВЗСГ-3) для:	
		бюджетних	госпрозрахункових
«Сільгосппідприємство»	підприємство, в якому складено документ		+
«Назва установи»	бюджетну установу, в якій складено документ	+	
Ідентифікаційний код ЄДРПОУ	код з єдиного державного реєстру підприємств та організацій	+	+
«Структурний підрозділ (центр відповідальності)»	види структурних підрозділів, які одночасно є центрами відповідальності	+	+
Виявлено перевитрат добрив, грн.:	наявність перевитрат та вартість перевитрачених добрив	+	+
у т.ч. мінеральних, грн.	наявність перевитрат та вартість перевитрачених мінеральних добрив	+	+
органічних, грн.	наявність перевитрат та вартість перевитрачених органічних добрив	+	+
бактеріальних, грн.	наявність перевитрат та вартість перевитрачених бактеріальних добрив	+	+
виявлено перевитрат засобів захисту рослин, грн.	наявність перевитрат та вартість перевитрачених засобів захисту рослин	+	+

**Джерело: розробка автора*

та актів, безпосередньо під час виконання операцій, передбачених технологією вирощування біологічних активів садівництва; відображення витрат матеріальних цінностей у зведеній відомості витрат в розрізі аналітичних рахунків за кожним центром відповідальності та загальній відомості витрат в цілому по підприємству станом на кінець кожного місяця. П'ята стадія внутрішньогосподарського контролю витрат повинна передбачати порівняння фактичних і нормативних витрат шляхом зіставлення інформації у бюджетах витрат, зведених відомостях та визначення відхилень, об'єктивних і суб'єктивних причин їх виникнення, винуватців та внесення пропозицій щодо їх запобіганню в майбутньому. На шостій, завершальній, стадії контролю необхідно результати відхилень оформити у вигляді акту про дотримання та виконання бюджету матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва.

Водночас з метою спрощення наведеної вище багаторівневої системи внутрішньогосподарського контролю як альтернативний варіант пропонуємо розробити додатки до актів, на підставі яких здійснюють списання добрив, засобів захисту рослин та садивного матеріалу під назвами: «Розрахунок відхилень від норм використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин» та «Розрахунок відхилень від норм висіву насіння (садивного матеріалу)», що дасть можливість визначити абсолютні розміри і причини відхилень в розрізі кожного виду матеріальних витрат, що вносяться (висаджуються) під певну культуру, в тому числі за сортами, а також за територіями їх розміщення та площами, зайнятими під багаторічними насадженнями (табл. 2, 3).

У вищезазначених розрахунках відхилень також пропонуємо у формі таблиці передбачити інформацію про перелік заходів, які необхідні для усунення можливих перевитрат добрив, засобів хімічного захисту рослин та садивного матеріалу та безпосередніх виконавців із зазначенням в окремих графах центрів відповідальності, їх прізвища, ім'я, по батькові та посад.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження встановлено, що матеріальні витрати у собівартості продукції садівництва становлять досить значну частку. Аналіз свідчить, що тільки на засоби захисту рослин припадає приблизно 20% всіх виробничих витрат. Водночас, як госпрозрахункові, так і бюджетні підприємства галузі садівництва прагнуть досягти нижчої

Таблиця 3

Перелік граф додатку «Розрахунок відхилень від норм використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин»*

Назви граф розрахунку, запропоновані автором	Використання графи здійснюється з метою надання інформації про:	Додаток до Акту (форма ВЗСГ-3) для:	
		бюджетних	госпрозрахункових
Код та назва програмної класифікації видатків	врахування особливостей діяльності підприємств державного сектору та можливість контролю за видатками установи	+	
Код та назва економічної класифікації видатків			
Назва добрив, отрутохімікатів, гербіцидів»	конкретний вид внесених чи використаних для оброблення матеріальних цінностей	+	+
% діючої речовини	% діючої речовини матеріалів	+	+
Одиниця виміру	одиницю виміру матеріалів	+	+
Ціна	ціну матеріалів сільськогосподарського призначення	+	+
«Номер поля (дільниці, кварталу, назва культури, сорт, рік посадки (закладання багаторічних насаджень)»	альтернативні варіанти розміщення культур, що передбачені технологіями їх вирощування, а також можливість ведення обліку витрат за окремими сортами та роками закладання насаджень	+	+
Згідно з нормативом (планом):	нормативи (планові показники) щодо внесення матеріалів	+	+
в т.ч. внесено на всю площу, га	площу, на яку заплановано внесення добрив чи оброблення засобами захисту рослин	+	+
кількість (фізична вага)	кількість матеріалів у фізичній вазі, які заплановано внести чи використати для оброблення насаджень	+	+
у переведенні на діючу речовину	кількість матеріалів у переведенні на діючу речовину, які заплановано внести чи використати для оброблення насаджень	+	+
сума	планову вартість матеріалів, які заплановано внести чи використати для оброблення насаджень	+	+
Фактично	фактичні показники внесення матеріалів, в тому числі фактичну площу внесення чи обробітку, їх кількість, в тому числі в переводі на діючу речовину та вартість	+	+
Відхилення (+,-)	відхилення від нормативів внесення матеріалів, в тому числі щодо площі внесення чи обробітку, їх кількості, в тому числі в переводі на діючу речовину та вартості	+	+
Причини відхилень	причини відхилень	+	+
в т.ч. об'єктивні	об'єктивні причини відхилень	+	+
суб'єктивні	суб'єктивні причини відхилень	+	+

**Джерело: розробка автора*

собівартості плодово-ягідної продукції. Першим з них це необхідно, щоб витримати в умовах постійно зростаючої конкуренції на ринку, а другим – у зв'язку з постійним дефіцитом бюджетних коштів. Як наслідок, необхідним є внутрішньогосподарський контроль таких витрат. У зв'язку з цим, нами розроблено і запропоновано шестистадійну систему контролю матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва.

Запропонована система передбачає визначення: об'єктів і суб'єктів контролю; нормативів витрат із врахуванням технологічних та організаційних факторів і розробку кошторисів витрат; фактичних витрат на підставі даних, відображених в первинних документах та розробку зведених і загальної відомостей витрат; відхилень, їх суб'єктивних і об'єктивних причин шляхом зіставлення інформації про фактичні і нормативні витрати, внесення пропозицій щодо запобігання невиправданим перевитратам.

На завершальній стадії контролю запропоновано до використання як бюджетними так і госпрозрахунковими підприємствами розроблений Акт про дотримання та виконання бюджету матеріальних витрат на вирощування біологічних активів садівництва. Водночас як альтернативний спрощений варіант розроблено та запропоновано використовувати додатки до первинних документів, якими здійснюють оформлення матеріальних витрат.

При цьому вважаємо за доцільне подальше дослідження проблем контролю біологічних активів садівництва спрямувати на розробку організації та методики контролю операцій, пов'язаних з їх оцінкою, введенням в експлуатацію, нарахуванням амортизації та списанням з метою розробки інтегрованої системи контролю. Оскільки від своєчасності та правильної організації і застосування вірно обраних методичних прийомів та контрольних заходів залежить достовірність інформації щодо біологічних активів садівництва у звітності, правильність нарахування амортизації, розрахунок вартості їх списання та досягається унеможливлення понаднормативних невиправданих витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інструкція про складання типових форм обліку та списання запасів бюджетних установ : Наказ Державного казначейства України від 18.12.2000 р. № 130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0962-00.
2. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах : Наказ Міністерства аграрної політики України від 21.12.2007 р. № 929 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_by/pg_gscmoz/index.htm.
3. Сагайдак Р.А. Організація внутрішнього аудиту і оцінка його ефективності в сільськогосподарських підприємствах / Р.А. Сагайдак // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 88-92.
4. Сисюк С. Організація та проблеми внутрішнього фінансового контролю в державних вищих навчальних закладах / С. Сисюк // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Економіка. – Тернопіль, 2008. – Вип. 22 – С. 105-107.

УДК 336.722.373

Мішньов О.В.
головний спеціаліст ТВБВ № 10026/0143
філії Головного управління по м. Києву та Київській області
АТ «Ощадбанк»

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Стаття присвячена розробці нових елементів організації обліку депозитних операцій банку та вдосконаленню аналітичного дослідження депозитних операцій фізичних осіб. У статті розглянуто питання впровадження технологічних карт та змін в частині ведення управлінського обліку депозитних операцій фізичних осіб. У процесі дослідження розглянуто етапи проведення аналізу та його результати.

Ключові слова: ресурсна база, організація обліку, технологічна карта, етап проведення аналізу, управлінський облік.

Мишнёв А.В. НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕДУР ДЕПОЗИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ

Статья посвящена разработке новых элементов организации учёта депозитных операций банка и усовершенствованию аналитического исследования депозитных операций физических лиц. В статье рассмотрены вопросы внедрения технологических карт и изменений в части ведения управленческого учёта депозитных операций физических лиц. В процессе исследования рассмотрены этапы проведения анализа и его результаты.

Ключевые слова: ресурсная база, организация учёта, технологическая карта, этап проведения анализа, управленческий учёт.

Mishnov O.V. DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF ACCOUNTING-ANALYTICAL PROCEDURES DEPOSIT OPERATIONS

The article is devoted to developing new items of account deposit bank operations and improve analytical study deposit transactions of individuals. The article deals with the issue of implementation of process maps and changes of management accounting deposit transactions of individuals. The study examined the stages of analysis and results.

Keywords: resource base, accounting organization, technological card, stage of the analysis, management accounting.

Постановка проблеми. Згідно з даними офіційного інтернет-представництва Національного банку України, загальний об'єм коштів фізичних осіб в банківській системі станом на 01.06.2014 р. складає 420,8 млрд. грн., що складає 32% пасивів банків України. В порівнянні з початком року обсяг коштів фізичних осіб в банківській системі зменшився на 12,8 млрд. грн. або на 2,97% [12]. Серед інших скла-

дових частин пасиву балансу банку кошти фізичних осіб посідають перше місце та виступають основним резервом поповнення ресурсної бази фінансових установ. Здійснення ґрунтовного дослідження питання обліку і аналізу депозитних операцій фізичних осіб є вкрай важливим.

Актуальність теми. В умовах важкої фінансової кризи, значного відтоку коштів фізичних осіб із банківської системи особливої актуальності набувають питання організації обліку та аналізу депозитних операцій фізичних осіб в банках України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрямок організації обліку висвітлюють у своїх роботах В.В. Сопко, Ю.А. Кузьмінський [9], М.Г. Чумаченко [16], Кіндрацька Л.М. [5], О.Е. Кузьмінська [8], В.Б. Кириленко [6]. Питанням аналізу депозитних операцій в банках займаються А.М. Герасимович [11], І.М. Парасій-Вергуненко [13], В.П. Завгородній [14], О. Котіна [7], О.В. Васюренко, К.О. Волохата [1].

Постановка завдання. У статті автор зробив спробу дослідити нові аспекти організації обліку та аналізу депозитних операцій фізичних осіб в умовах застосування сучасних ІТ-технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки методика обліку депозитних операцій є стандартизованою та закріпленою на рівні Законів України, Постанов Правління НБУ, Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, організація обліку і аналізу є специфічною та здійснюється в кожній фінансовій установі по-своєму, згідно з нормативними документами на рівні підприємства.

У своїй роботі О.Е. Кузьмінська і В.Б. Кириленко дають таке визначення: «Організація бухгалтерського обліку – це система методів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування бухгалтерського обліку та його подальший розвиток» [8, с. 16]. З цього визначення випливає, що організація бухгалтерського обліку не тільки здійснює вплив на окремі елементи механізму обліку в процесі їх функціонування, але й виділяє їх активну роль у здійсненні комплексу заходів щодо об'єднання в єдиний механізм бухгалтерського обліку. Професори А.М. Кузьмінський і В.В. Сопко [9, с. 15] зазначали, що «теоретико-множинний та абстрактно-алгебраїчний рівні опису бухгалтерського обліку як системи дають змогу характеризувати її і як кібернетичну систему, що складається з трьох великих блоків: входу (вступний баланс), процесу (документація, подвійний запис у системі рахунків і узагальнення даних) і виходу (остаточний баланс)».

Досить чітку позицію з цього питання обстоює академік М.Г. Чумаченко. Він стверджує, що автори посібників і фахівці часто розглядають бухгалтерський облік як відокремлену, самостійну систему. З одного боку, такий підхід ізолює службу бухгалтерії від економіки підприємства (і банку), з другого – відособлює бухгалтера від команди управлінців. Звідси й виникають суперечності між керівником підприємства і бухгалтерським підрозділом, працівники якого часто шукають лише формальні порушення замість того, щоб брати участь в управлінні підприємством [16]. Це повною мірою стосується й управління банком.

Огляд навчальних та наукових праць з організації бухгалтерського обліку свідчить, що єдиної думки щодо переліку елементів організації бухгалтерського обліку та послідовності їх здійснення не існує.

На мою думку, найбільш всебічне і всеохоплююче визначення організації бухгалтерського обліку наведено у праці А.М. Кузьмінського і В.В. Сопка. Термін «організація» має різні значення. В найбільш загальному вигляді – це упорядкування, налагодження, приведення в певний порядок (систематизація) чогось. Змістове значення включає в себе порядок, збереження та підтримання стану певної впорядкованості елементів (вузлів) системи в цілому, якісної її впорядкованості [9, с. 5].

Організація бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності являє собою систему методів і засобів, що забезпечують оптимальне їх функціонування та подальший розвиток [9, с. 6].

Організація бухгалтерського обліку на будь-якому підприємстві, в тому числі і у банку, потребує нормативного, організаційного та технічного забезпечення. До нормативного забезпечення бухгалтерського обліку належать нормативні акти, які регулюють бухгалтерський облік всіх рівнів (Закони, Постанови, Положення, Накази, Інструкції, Рекомендації). Організаційне забезпечення передбачає наявність в банку апарату бухгалтерського підрозділу з визначеними керівниками, структурними підрозділами, розподілом функцій що закріплений відповідними посадовим інструкціями та положеннями про підрозділи. Третьою складовою забезпечення організації бухгалтерського обліку є технічне забезпечення. Ця складова передбачає забезпечення відповідальних працівників комп'ютерною технікою, відповідними до функцій програмними комплексами, засобами зв'язку та транспорту.

У процесі здійснення господарської діяльності на підприємстві формується первинна облікова інформація, а після обробки – вихідна облікова інформація.

Сучасний етап розвитку ІТ-технологій пропонує користувачам значну кількість програмних комплексів та допоміжних модулів, які ускладнюють процес узагальнення вихідної облікової інформації відповідальним працівникам підрозділів, що здійснюють бухгалтерський облік у банках.

Для коректного здійснення облікових функцій відповідними працівниками вихідна облікова інформація, що формується різними програмними модулями, має відповідати певним однаковим загальним вимогам.

За В.В. Сопком та В.П. Завгороднім [14, с. 112], вихідна облікова інформація має відповідати таким вимогам:

- ***вірогідність*** – безпомилкове формування облікової, контрольної і звітної інформації згідно з методологією бухгалтерського обліку та звітності;
- ***своєчасність, системність***, взаємозв'язок інформації обліку, контролю та аналізу синтетичного і аналітичного обліку, облікової і звітної інформації;
- ***обґрунтованість*** – відповідність даним первинних документів, які відображають законно досконалі і правильно оформлені господарські операції;
- ***повнота*** – отримання всієї облікової та звітної інформації, необхідної для здійснення функцій бухгалтерського обліку в управлінні господарською діяльністю підприємства, юридична повноцінність інформації, яка формується.

Зазначені вимоги до вихідної інформації бухгалтерського обліку та аналізу підлягають в основному кількісному оцінюванню та конкретизації залежно від виду інформації. На відміну від цих вимог вказівка на важливість забезпечення максимально можливої вигоди використання вихідної інформації обліковим персоналом має інформаційний (і до того ж неоднозначний) характер, яким визначаються лише загальні напрямки та принципи організації відображення вихідної інформації в автоматизованій системі обліку, контролю та аналізу [14, с. 113].

На мою думку, основним напрямком роботи відповідних служб банківської установи з удосконалення організації обліку вихідної облікової інформації депозитних операцій фізичних осіб є уніфікація програмних комплексів, що застосовуються в банківській установі для обліку депозитів, з метою отримання відповідальними за бухгалтерський облік та аналіз на підприємстві працівниками однотипної інформації для прискорення формування та підвищення якості бухгалтерської, фінансової та управлінської звітності, що формується.

Другим, не менш важливим, напрямком удосконалення організації обліку депозитних операцій фізичних осіб у банку є запровадження еталонного бізнес-процесу, що має на меті стандартизувати процес оформлення та поточного обслуговування депозитів фізичних осіб. Одним з елементів зазначеного бізнес-процесу має стати запровадження технологічних карт. Технологічні карти використовуються в банках для підвищення ефективності системи управління банком та якості обслуговування клієнтів, максимально повного використання функціональних можливостей наявних або потенційно доступних у майбутньому систем автоматизації. Визначення поняття «технологічна карта» та принципи їх розробки навів у своїй праці В.Б. Кириленко [6, с. 102].

Отже, **технологічна карта операції** – це форма технологічної документації, в якій наведено опис усього процесу здійснення операції працівниками банку. У ній зазначаються операційні процедури за операцією, обладнання, технологічні режими, надається опис документального оформлення та відображення операційних процедур у фінансовому, податковому, управлінському (з моменту його запровадження) обліку.

Розробка технологічних карт операцій ґрунтується на принципах відповідності, прозорості, єдиного підходу, постійності, достатності, деталізації та залежності.

Метою використання технологічних карт у банках є:

- стандартизація процесів виконання операцій;
- підвищення ефективності управління, аналізу, регулювання та контролю;
- визначення технології виконання операцій працівниками банку;
- отримання інформації для побудови моделей здійснення операцій з наступним використанням їх для розробки та вдосконалення системи автоматизації;
- практичне визначення порядку взаємодії підрозділів, виконавців у процесах управління та здійснення операцій;
- скорочення тривалості навчання нових працівників банку та забезпечення можливості оперативної їх взаємозаміни;
- забезпечення можливості оцінки затрат праці;
- прискорення розробки нових стандартизованих банківських продуктів [6, с. 103].

Забезпечення ефективного функціонування банківської установи потребує економічно грамотного управління її діяльністю, яке ґрунтується на даних економічного аналізу. Аналіз банківської діяльності є одним з найважливіших напрямків економічної роботи. Успішний розвиток і надійність банківської системи в умовах ринку багато в чому залежить від організації в банках аналітичної роботи. Виходячи з практики, доводиться констатувати, що економічний аналіз у комерційних банках перебуває на низькому рівні і обмежується розрахунком необхідних нормативів на вимогу НБУ. Це пов'язано з недостатньою кількістю досліджень з питань організації та методології економічного аналізу в банках, а також з браком рекомендацій та нормативних документів з цього питання від НБУ.

Отже, на фоні постійного збільшення обсягу традиційної аналітичної роботи в комерційних банках, пов'язаної зі зростанням самих банків і жорсткістю вимог до бухгалтерської звітності з боку НБУ, змінюється й ускладнюється зміст самої аналітичної роботи через появу нових джерел аналітичних даних. Спроби розв'язати цю проблему були раніше і є тепер.

Серед аналітиків немає одностайної думки з приводу визначення поняття «організація економічного аналізу».

В.М. Івахненко, М.І. Горбаток, В.С. Льовочкін [4, с. 31] вважають, що організація бухгалтерського обліку, контролю та аналізу господарської діяльності – це система методів, способів та засобів, які забезпечують оптимальне функціонування їх та дальший розвиток. О. В. Васюренко під організацією економічного аналізу розуміє систему методів і засобів, що забезпечують оптимальне її функціонування [1, с. 27].

Окремі економісти, наприклад Ф.Ф. Бутинець, виходять з того, що організація економічного аналізу – це система раціональних, скоординованих дій вивчення об'єкта спостереження відповідно до визначеної мети [3, с. 158].

А.М. Кузьмінський, В.В. Сопко, В.П. Завгородній [10, с. 4] вбачають в організації економічного аналізу систему заходів з метою вивчення господарської діяльності.

На мою думку, можна погодитися з висновками цих авторів про те, що організація економічного аналізу – це, з одного боку, система, а з іншого – процес управління економічним аналізом [10, с. 4]. Тобто цей термін слід використовувати в широкому та вузькому розумінні.

Л.О. Сухарева [15], А.М. Кузьмінський, В.В. Сопко, В.П. Завгородній [10], а також О.В. Васюренко і К.О. Волохата [1] аналітичний процес поділяють на три етапи – підготовчий, аналітичної обробки і завершальний. Так, В.А. Дерій називає такі етапи [2, с. 37]:

1) підготовчий (початковий);
2) основний (власне сам аналіз);
3) завершальний (узагальнюючий).

Загалом, аналітичний процес, за визначенням В.В. Сопка і В.П. Завгороднього, є технологічною сукупністю операцій, яка складається з таких етапів: підготовчого, аналітичного оброблення інформації, завершального – узагальнення результатів аналізу [14, с. 152].

О. Котіна аналітичний процес у банках поділяє на чотири етапи: підготовчий, попередній, аналітичний і завершальний [7]. Зміст 3-го і 4-го етапів майже збігається з описом 3-го етапу, який дають В.В. Сопко і В.П. Завгородній, але вони мають різні назви.

Оскільки вагомою передумовою отримання банківською установою прибутку як основної мети економічної діяльності є формування ресурсної бази шляхом залучення та запозичення на ринку вільних коштів, то здійснення ґрунтовного, всебічного аналізу є життєво необхідно. На мою думку, для досягнення даної мети впровадження п'ятирівневої процедури аналізу залучених коштів є доцільним.

На першому етапі вибираються об'єкти аналізу (в нашому випадку – це депозитні операції фізичних осіб), узгоджуються аналітичні показники. На другому етапі підбирається номенклатура аналітичних даних, систематизуються дані та будуються відповід-

ні таблиці, графіки, діаграми. На третьому етапі проводиться перевірка номенклатури даних за змістом та формою і проводиться безпосередньо аналітичні розрахунки. Четвертий етап передбачає обробку інформації, її систематизацію та встановлення причинно-наслідкових зв'язків і ступінь впливу різних чинників. П'ятий етап – формування вихідної інформації та її подання для обговорення і затвердження.

З системи аналізу необхідно виділити підсистему управлінського аналізу. Управлінський аналіз покликаний надавати інформацію для прийняття виважених управлінських рішень з метою досягнення максимальних прибутків при мінімальних затратах. Задіяна у процесі здійснення управлінського аналізу інформація є конфіденційною, користувачами даної інформації, як і інформації управлінського обліку, є менеджери різних ланок підприємства, керівні кадри та власники установи. Зміст управлінського аналізу депозитних операцій фізичних осіб полягає у вирахуванні адекватних ставок за депозитними продуктами відповідно до цілей та строків досягнення даних цілей, вирахуванні вартості залучених ресурсів у розрізі депозитної лінійки, прогнозуванні змін об'ємів припливу чи відтоку депозитів залежно від змін відсоткової ставки чи змін умов залучення коштів.

Розглядаючи аналіз депозитів фізичних осіб в АТ Ощадбанк, особливу увагу привертає аналіз процентних витрат за типами продуктів. З річних звітів за попередні роки випливає, що деякі види депозитних вкладів мають питому вагу у загальному об'ємі депозитів на рівні нуля, тоді як інші депозити складають більше 30% депозитної лінійки. На сьогоднішній день облікова процедура складена так, що неможливо із загального масиву рахунків 2638 виділити групи рахунків за типами депозитних продуктів. Даний факт заважає проведенню адекватної оцінки витрат за типами депозитних продуктів. На мою думку, для створення можливості здійснення все стороннього управлінського аналізу депозитних операцій необхідно створити додаткові аналітичні рахунки 2638 за типами продуктів депозитної лінійки. Дане нововведення потягне за собою збільшення навантаження на фінансово-економічні підрозділи та призведе до укрупнення даних підрозділів на 1-2 штатні одиниці. На мою думку, збільшення витрат на фінансово-економічні підрозділи в даному випадку виправдане, адже вагомість додаткової інформації, що формується, переоцінити неможливо.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновок, що кошти фізичних осіб є суттєвим резервом збільшення ресурсної бази банків України. Дане питання активно висвітлюється та аналізується в сучасних наукових публікаціях. Організація обліку депозитних операцій фізичних осіб розробляється та впроваджується на рівні банків і може бути допрацьована і вдосконалена. Одним з напрямків поліпшення організації обліку є розробка і запровадження в банках еталонних бізнес-процесів здійснення депозитних операцій. Паралельно необхідно розробляти та запроваджувати технологічні карти операцій. Технологічна карта та супутня документація мають на меті розмежування дій відповідальних працівників та запровадження стандартизованих операцій здійснення вкладних операцій та контроль за ними. В умовах швидкого розвитку ІТ-технологій і значної кількості програмних комплексів для здійснення банківських операцій необхідна уніфікація програмних комплексів, що застосовуються в банківській установі для обліку депозитів, з метою отримання відповідальними за бухгалтерський облік та аналіз на підприємстві працівниками однотипної інформації для прискорення формування та підвищення якості бухгалтерської, фінансової та управлінської звітності, що формується.

Основна мета господарської діяльності будь-якої установи – це отримання прибутку. Для досягнення даної мети здійснення ґрунтовного, всебічного аналізу діяльності банківської установи є життєво необхідно. На мою думку, впровадження п'ятирівневої процедури аналізу залучених коштів є доцільним.

Паралельним напрямком удосконалення обліково-аналітичних процедур є запровадження додаткових аналітичних рахунків обліку процентних витрат 2638 з метою отримання більш якісної управлінської інформації і внесення коректівів в умови депозитної лінійки банківської установи на основі отриманої додаткової управлінської інформації.

Здійснена спроба дослідження обліково-аналітичних процедур депозитних операцій фізичних осіб не є остаточною і кінцевою. Дане питання, в умовах важкої фінансової кризи і постійного відтоку коштів фізичних осіб, потребує постійного огляду та аналізу для поліпшення якості послуг і збільшення обсягів вкладів фізичних осіб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васюренко О. В., Волохата К. О. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навч. посіб. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
2. Дерій В. А. Організація бухгалтерського обліку в підприємстві : курс лекцій. – 2-е изд. – Т. : Джура, 2004. – 92 с.
3. Економічний аналіз : навч. посіб. для студ. ВНЗ спец. 7.050106 «Облік і аудит» / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : Рута, 2003. – 680 с.
4. Івахненко В. М., Горбаток М. І., Льовочкін В. С. Економічний аналіз : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 1999. – 176 с.
5. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у комерційних банках України : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 1999. – 432 с.
6. Кириленко В.Б. Організація обліку, контролю і аналізу депозитних операцій банку : монографія. – К. : КНЕУ, 2008 р. – 257 с.
7. Котина О. Аналітика з нуля або уроки банківської аналітики // Банківський менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 6.
8. Кузьмінська О.Е., Кириленко В.Б. Організація обліку в банках : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2002 р. – 282 с.
9. Кузьминский А. Н., Сопко В. В. Организация бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности. – К. : Вища шк. 1986. – 256 с.
10. Кузьмінський А. М., Сопко В. В., Завгородній В. П. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – К. : Вища шк., 1993. – 223 с.
11. Облік та аудит у комерційних банках / Герасимович А. М., Кривов'яз Т. В., Мазур О. А. та ін. ; за ред. А. М. Герасимовича. – Львів : Фенікс, 1999. – 512 с.
12. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/.
13. Парасій-Вергуненко І.М., Кириленко В.Б., Ларікова Т.В. Управлінський облік і аналіз у банках : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2012. – 644 с. ISBN 978-966-483-572-2
14. Сопко В., Завгородній В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
15. Сухарев П. М., Сухарева Л. О., Назаренко О. О. та ін. Економічний аналіз у системі податкового контролю: організація і методика. – Донецьк : Дондует, 2005. – 124 с.
16. Чумаченко М. Г. Розвиток управлінського обліку в Україні // Світ бухгалтерського обліку. – 1998. – № 10. – С. 2-8.

UDC 331.101.3=111

Moskalenko O.V.
PhD, Associate Professor of Department of Account and Audit
Kharkiv Institute of Banking
of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Stepanuyk O.V.
Magistrant of Department of Account and Audit
Kharkiv Institute of Banking
of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

THE SYSTEM OF MOTIVATIONAL INFLUENCE ACCOUNTING ON THE ENTERPRISE PERFOMANCE EFFICIENCY

The article deals with issues that are connected with the influence of motivational mechanism of the employees activities at the enterprise as well as with the increasing of effectiveness. The objective, the essence and the importance of implementing of different systems of motivation in the process of enterprise performance have been revealed. More attention is paid to the systems of remuneration, since salaries have always been and will be the most important factor in motivating employees to improve their productivity and quality of work.

Keywords: motivation, efficiency, incentives, motivational mechanism, productivity.

Москаленко О.В., Степанюк О.В. СИСТЕМА ОБЛІКУ МОТИВАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуті питання, що пов'язані з впливом мотиваційного механізму на діяльність співробітників підприємства та на підвищення його ефективності. Розкрито завдання, сутність, а також необхідність у впровадженні різних систем мотивації в процес діяльності підприємства. Більшу увагу приділено системам оплати праці, адже заробітна плата завжди була і буде найголовнішим фактором мотивації працівників до підвищення продуктивності і якості робіт, які вони виконують.

Ключові слова: мотивація, ефективність, стимули, мотиваційний механізм, продуктивність.

Москаленко О.В., Степанюк О.В. СИСТЕМА УЧЕТА МОТИВАЦИОННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с влиянием мотивационного механизма на деятельность сотрудников предприятия и повышение его эффективности. Раскрыты задачи, сущность, а также необходимость во внедрении различных систем мотивации в процесс деятельности предприятия. Большее внимание уделено системам оплаты труда, ведь, заработная плата всегда была и будет главным фактором мотивации работников к повышению производительности и качества работ, которые они выполняют.

Ключевые слова: мотивация, эффективность, стимулы, мотивационный механизм, производительность.

Introduction. In modern conditions in the process of the state development as well as steady economic growth an important task is providing effective formation and use of employment potential, that determines the level of labour productivity, and in the future – the general development of social production. The qualificatory elements of population labour potencial are labour resources, personal and staff. The dominant trend of the employment potential of the country is to provide a quantitative increase and quality improvement of its structural elements. The use of labour resources is inextricably linked with the change of labour productivity. Which the system of remuneration directly affects its increasing or decreasing. It is stimulating factor in the growth of labour skills, raising the technical level of the tasks and production efficiency.

The question what exactly motivates people to productive labour in favour of enterprises, has been considered by scientists in the sphere of economics and psychology. Today, analysis of motivation is revealed in many issues, because it is to motivate workers to play a very important role in management. The work of such domestic scholars is dedicated as O. Amosha, K. Bondarchuk, Goncharov, A. Doronмna, T. Kostishina, A. Baste, V. Lukyanchenko, V. Medvedev, A. Novikov, O. Trifonova, etc.; russian scientists, L. Abalkina, K. Bezverhij, M. Volgмna, M. Dubinina, V. Zubova, V. Mazmanova, R. Yakovlev; scientists-economists abroad, S. Angarssona, S. L. Brue, Keynes, M. Porter, P. Samuelsona, D. Sinka and others.

Statement of the problem. Nowadays, unsolved problem is connected with the fact that the executives do not appreciate human resources, because the unemployment rate is quite high and it is not difficult to find a new employee. Very often in order to increase labor discipline and the return of its staff the head to manipulate at two levers: change in wage and layoff of distressed employees with hiring new ones. Sometimes the situation can vary, but in most cases after some period of time, the problem of motivation of employees becomes relevant again [1].

In the world there is a need of motivation of employees to better fulfillment of its obligations, because one of the main goals of each enterprise is speeding up the rotation of funds. Therefore, to speed up the working capital you need quick reactions and quality of the work. Since the results and quality of the work of employees depends not only on their professional knowledge, skills and experience, but also on the employee's attitude towards his/her work, personal preferences, socio-psychological environment of employees, we can say that there is a need for a detailed selection of incentive methods to meet the needs of both leaders and subordinates. The main mistake of many businesses is that the first source to reduce costs is a payroll. So, the preferred factor is these enterprises is not a system of motivation, and the system is fairly stiff fines. Therefore, there is a high turnover, dissatisfaction of workers, the loss of time and effort to prepare workers. Large losses are associated with a decrease in quality and productivity. Therefore, managers should pay attention to the needs of the people who come to the new place of work and understand that people are the most important resource that helps to maintain and achieve key strategies and goals of the company.

Report of the basic material. In General, there are many forms of motivation and stimulation of workers, the first task is to choose the methods that provide the greatest return for their particular activity. But to achieve efficiency, the Favorites of the most employees should be considered. Therefore, accounting to the results of the survey a study to determine the best method of motivation for employees as conducted. According to this survey, it was determined that 67,2% of workers consider cash incentives to the best method of motivation. A free education and training of workers gave 8.9% of votes among those polled. Praise from the guide value of 6.6% of respondents, personal presents from a company – 5.8%. This is about the fines which force work is supported by 4.7% of the vote among Ukrainian people. The additional weekend – was given only 2.7% of the vote.

You can also argue that not only money is the main mechanism of employees stability. The social package plays an important role. The attitude of the leader to his subordinate important is also, because if the head does not pay attention and does not encourage workers, the desire to work decreases and productivity falls. No less important for the employees to have a relationship with the team, which may also affect the performance of the worker.

Therefore, the main purpose of the motivation is to improve productivity, the main attention is paid to management productivity. After all, performance management, development plans for the use of employment potential require the classification of the factors that lead to changes and depend on the influence on the enterprise performance. All of the factors that are associated with rising productivity can be divided into two main groups-the external and internal factors.

A group of external factors is not controll by any single company, and a group of internal are those for which the enterprise has directly impacted. Although the external factors are also very important for the company. These factors can to stimulate management solutions more effectively that help to develop strategy to increase productivity on specific period [3].

Motivation is an opportunity to encourage people to the effectiveness of their activity, which is aimed at achieving the goals of the enterprise by forming reasons [4]. Stimulation of employees provides the conditions under which labour activity of staff provides documented results and is a necessary condition to meet the social needs of workers, provision of their motives to work.

The system of motivation of labour must also comply with the regulatory and legal base. Employee needs to know which requirements appear before him, and what will be the reward for achieving them. That is stimulating to work effectively when controls support the same level of work for which employees pay. The main purpose of a stimulus worker is to encourage a man to work [5].

The system of motivation of the company should be based on the following requirements: – the provision of equal opportunities to employment and promotion of officials for the effectiveness of their work:

- establishing the level of remuneration of its results and establishing personal contribution to overall success;
- create opportunities to enhance professional skills and implementation of workers capacities.

Encouraging models are different accounting to their directions and conclusive results. Such results may be:

- the wages rate;
- additional payments and premiums;
- participation in capital;
- participation in the profits;
- tuition fee;
- guarantee of loan to purchase a large item (apartment);
- medical service;
- insurance;
- vacation in the countryside, etc. [5].

The magnitude of the wage plays a crucial role, but it should be much higher than the size of the minimum wage in after workers to be at least somewhat satisfied.

The dynamics of growth of the minimum wage in Ukraine are included in the table. 1.

Table 1

The dynamics of the minimum wage growth in Ukraine, UAH/month

Years	2010	2011	2012	2013	2014
з 1.01	869	941	1073	1147	1218
з 1.04	884	960	1094	1147	1218
з 1.07	888	985	1102	1147	1250
з 1.10	907	1004	1118	1218	1301

According to the table. 1, we can say that the level of the minimum wage compared to previous years grew, but not much. According to 2013 its level climbed to 71, indicating positive dynamics and is characterized by more or less good social position of workers.

Not less important place in the system of staff motivation is occuped by remuneration. Reward is a system of payments for employees who receive a job that made over established norms.

Remunerations are divided into: – direct payments in the form of wages, they are also the salaries, bonuses, commissions and bonuses;

- indirect, which are carried out in the form of benefits.

The system of remuneration is based on the following principles:-the mechanism of stimulation should be oriented to achieve deliverables:

- the higher is the rank of worker, it stimulates the greates is constantly raise this level [3].

There is another method of motivation, opposite to the previous one.

This is a compulsion, which is based on the feel of fear of punishment in the form of dismissal of a worker or on the transfer on the lower paid work, fines, etc.[2]. Although, according to the authors, this method is ineffective, because the worker can quickly leave the workplace through nerve overexertion.

Motivational management involvs the process of implementation, management and analysis of the results of the selection method of motivation and stimulation.

Its essence is to activate these motives easily, which humans already have.

Formation of motivational mechanism is aimed at:

- staff employment:
- creation of conditions for professional growth of employees;
- provision of favorable conditions of work and workers health;
- the creation of mutual confidence and feedback.

To make this motivational process manageable, we should create necessary conditions:

- we must have full and reliable information about the management object;
- we have the necessary understanding regarding the State and dynamics of motivational orientation of workers [5].

The motivational monitoring is also important. It is a system of continuous surveillance and monitoring of the labour activity motivation for its operational diagnostics

and estimation in dynamics, making qualified managerial decisions in the interests of improving efficiency of production [5].

The introduction of this motivational monitoring is the most relevant for the most domestic of enterprises, because the study of diverse needs and interests of motivational orientation of employees performed in Ukraine is quite superficial.

Conclusion. According to the above mentioned materials, we can conclude that the system of motivation and stimulation requires constant analysis and control. Each employee may respond differently to a particular situation, you should also carefully choose methods of motivation, based on the wishes and needs of the worker. Managers of domestic enterprises should pay more attention to motivation of work, provide equipment and pay salaries to the level of employees work. Turnover is a negative indicator for the release of the worker, because the process of labor activity slows down. Also, we must remember that money is not the most important motivator, because there are many factors that man can stand, whatever his a wage is. The most effective way of motivation is a complex of various methods of stimulating, which depend on the needs and the psychological characteristics of workers.

Only the implementation of a proper system of motivational influence accounting will increase the effectiveness of both individual employees and enterprises in General.

REFERENSES:

1. Bondarchuk K. V. Zarobitna plata v konteksti sotsialno-ekonomichnogo zahistu naymanih pratsivnikiv / K. Bondarchuk // Ukrayina: aspekti pratsi. – 2010. – № 1. – S. 3–9.
2. Goncharov V. M. Efektivnist pratsi v konteksti stanovlennya rinkovoyi ekonomiki v Ukrayini: problemi ta kontseptsiya vdoskonalennya / V. M. Goncharov // Ekonomist. – 2011. – № 1.
3. Kolot A. M. Oplata pratsi na pidpriemstvi: organizatsiya ta udoskonalennya : monografIya / A.M. Kolot. – Zaporizhzhya : GU «ZIDMU», 2012. – 376 s.
4. Kostishina T. A. Konkurentospromozhna oplata patsi yak peredumova stalogo rozvitku natsionalnoyi ekonomiki Ukrayini / T. Kostishina // Ukrayina: aspekti pratsi. – 2010. – № 3. – S. 9.
5. Luk'yanchenko N. D. Problemi planuvannya fondu oplati pratsi na pidpriemstvi / N. D. Luk'yanchenko, O.A. Doronina // Visnik Hmelnitskogo natsionalnogo universitetu. Ekonomichni nauki. – 2012. – № 4. – T. 2. – S. 16–19.
6. Rezultati opituvannya: groshovi zaohochennya – nayefektivnishiy sposib motivatsiyi personalu [Elektronniy resurs] : (pidsumki opituvannya 5–12 bereznya)/Work.ua-14.03.2013. – Rezhim dostupu : http://www.work.ua/news/site/490/.
7. Tsimbalyuk, S. Diferentsiatsiya zarobitnoyi plati: vidi, chinniki, suchasniy stan v Ukrayini [Tekst] / S. Tsimbalyuk // Ukraina: aspekti pratsi. – 2009. – № 4. – S. 16–22.

УДК 657

Овсюк Н.В.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню стимулювання праці персоналу, що характеризується як важливий елемент соціально-трудових відносин та інструмент реалізації соціальної політики спрямованої на задоволення потреб та підвищення продуктивності праці робітників, а також зростання прибутковості підприємства. Автором висвітлюється роль та завдання соціальної політики в становленні досконалих відносин у сфері праці. За результатами дослідження запропоновано ефективний організаційно-економічний механізм регулювання доходів працівників як напрямок запровадження ефективної соціальної політики.

Ключові слова: соціальна політика, стимулювання праці, роботодавець, працівник, оплата праці, заробітна плата.

Овсюк Н.В. СТИМУЛИРОВАНИЕ ТРУДА ПЕРСОНАЛА КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена исследованию стимулирования труда персонала, которое характеризуется как важный элемент социально-трудовых отношений и инструмент реализации социальной политики направленной на удовлетворение потребностей и повышение продуктивности труда работников, а также увеличение прибыльности предприятия. Автором освещается роль и задания социальной политики в становлении оптимальных отношений в трудовой сфере. В результате исследования разработан эффективный организационно-экономический механизм регулирования доходов работников как направление реализации эффективной социальной политики.

Ключевые слова: социальная политика, стимулирование труда, работодатель, работник, оплата труда, заработная плата.

Ovsyuk N.V. STIMULATION OF PERSONAL LABOUR AS AN INSTRUMENT OF SOCIAL POLICY OF ENTERPRISES

The article devoted to research of stimulation of personal labour that is characterized as an important element of social labour relations as well as an instrument of realization social policy directed on satisfaction of requirements and increasing of labour productivity of workers and heightening profits of enterprise. Author highlights the role and task of social policy in formation of optimal relations in labour sphere. As a result of this research developed effective organizational economic mechanism of regulating incomes of workers as a direction for realization of effective social policy.

Keywords: social policy, stimulation of labour, an employer, worker, payment of labour, wages.

Постановка проблеми. Ринкові відносини зумовлюють постійно зростаючу конкуренцію, у зв'язку з чим підприємства прагнуть мобілізувати усі наявні ресурси, збільшити потужність виробництва, запровадити нові ефективні технології виробництва тощо. Проте важливим елементом на шляху до економіч-

ного зростання будь-якого підприємства є персонал, який відіграє не меншу роль, ніж матеріальні ресурси. Тому для ефективного використання людських ресурсів підприємствам слід створювати такі умови, за яких працівники будуть зацікавлені у досягненні цілей організації.

Проблемні питання оптимізації відносин між роботодавцем та найманими працівниками є постійними з моменту виникнення ринку праці. Процес розбудови соціально-орієнтованої ринкової економіки обумовлює комплексне дослідження соціально-трудових відносин, які складають основу всієї парадигми соціально-економічного розвитку, тому що від їх змісту залежить продуктивність праці, якість трудового життя та соціальний добробут у суспільстві [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних та прикладних питань мотиваційних процесів та стимулювання праці персоналу, ролі соціальної політики у формуванні мотивації здійснювали багато зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких слід зазначити: А.М. Гриненко, А.М. Колот, С. Тейлор, Д. Торрингтон, Л. Холл, А.В. Череп, С.А. Шапіро та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим до недостатньо висвітлених проблем відноситься дослідження мотивації трудової діяльності та стимулювання праці як чинників соціальної політики підприємств, спрямованої на забезпечення задоволення інтересів роботодавців та найманих працівників.

Отже, вирішення соціально-економічних завдань, що стоять перед економікою нашої держави, неможливо без спільних зусиль усіх суб'єктів соціально-трудових відносин, використання всього арсеналу методів узгодження їхніх інтересів [1, с. 15].

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження стимулювання праці персоналу як важливого елементу соціально-трудових відносин та інструменту реалізації соціальної політики з ціллю задоволення потреб та підвищення ефективності роботи працівників, а також зростання прибутковості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихід України з економічної кризи, економічна стабілізація створюють передумови для вирішення фундаментальних завдань соціального розвитку, серед яких ключовим елементом є досягнення високого життєвого рівня населення. Важливим аспектом даного напрямку є стимулювання праці, спрямоване на формування потреб та інтересів працівників [2, с. 335].

На даний час найбільш дієвим та загальноприйнятим інструментом стимулювання працівників є заробітна плата, проте її вплив на працівників є обмеженим, оскільки підвищення заробітної плати з часом досягає точки насичення, і її мотиваційна дія зменшується, збільшуючи тим самими витрати підприємства. В умовах економічної та політичної нестабільності у державі для працівників все більшого значення набуває соціальна політика підприємств, яка є важливим інструментом на шляху до задоволення потреб та інтересів працівників та підвищення рентабельності виробництва.

На думку Гриненка А.М., соціальна політика організації являє собою систему відносин роботодавців, адміністрації і найманих працівників з приводу збереження або зміни їхнього соціального стану, або інакше, – це діяльність по задоволенню соціальних потреб, узгодженню соціальних інтересів, наданню соціальних послуг працюючим та членам їх сімей [3, с. 288].

Головними цілями соціальної політики організації є підвищення ефективності роботи, створення умов соціальної захищеності працівників та поліпшення моральної атмосфери на підприємстві, формування сприятливого соціально-психологічного клімату, а також створення позитивного іміджу підприємства в очах працівників та суспільства. Основні норми та напрями реалізації соціальної політики підприємств закріплюються, як правило, в колективному договорі підприємства і локальних нормативних документах.

Соціальна політика підприємства повинна вирішувати такі завдання:

– захист працівників, реалізований через систему пільг і гарантій, що надаються державою, а також самим підприємством;

– відтворення робочої сили, що реалізовується через організацію оплати праці та її регулювання;

– стабілізація інтересів соціальних суб'єктів (працівник, роботодавець, держава), що реалізовується через її узгодження [4, с. 153].

Внутрішня соціальна політика підприємства має свою структуру та виражається як в матеріальній, так і нематеріальній формах (рис. 1).

Соціальна політика займає особливе місце у формуванні мотивації персоналу, підвищенні їхнього самовираження:

– по-перше, на підприємстві реалізуються пільги та гарантії в межах соціального захисту робітників (соціальне страхування за віком, у випадку тимчасової втрати працездатності, безробіття тощо) встановлені на державному або регіональному рівні;

– по-друге, підприємства надають своїм працівникам та членам їхніх родин додаткові пільги, які відносяться до елементів матеріального стимулювання за рахунок використання на вказані цілі коштів, що належать фондам соціального розвитку підприємства. Надання додаткових пільг та послуг соціального спрямування, понад обов'язкові виплати, відбувається або за ініціативою адміністрації, яка реалізує принципи соціальної кадрової політики, або за результатом домовленостей між адміністрацією та представниками трудового колективу. Зазначені виплати стають обов'язковими до виконання, як ті, що

Рис. 1. Структура соціальної політики підприємства

надаються у відповідності з трудовим законодавством.

Отже, соціальна політика підприємства як складова частина менеджменту характеризується представленням робітникам додаткових пільг, послуг та виплат соціального спрямування [4, с. 152].

Слід зазначити, що ключовим питанням соціальної політики є питання підвищення заробітної плати. Ефективний організаційно-економічний механізм регулювання доходів працівників запропоновано в (табл. 1).

Розбіжності інтересів роботодавців та найманих працівників стосовно оплати праці мають об'єктивні причини виникнення. Внаслідок чого досить важливим є запровадження механізму регулювання відносин, пов'язаних з роботою персоналу. Результатом суспільної думки щодо вирішення зазначених проблем виявилось соціальне партнерство, яке в загальному розумінні є системою відносин у соціально-трудовій сфері, що має направленість на узгодження та захист інтересів найманого персоналу і роботодавців.

Рис. 2. Критерії ефективної соціальної політики

Соціальне партнерство між сторонами соціально-трудових відносин може здійснюватися у формах:

– сумісних консультацій;

– колективних переговорів та укладення договорів і угод;

– погодження на національному рівні політики доходів і соціально-економічної політики, враховуючи основні показники соціальної справедливості, заходи щодо захисту національного ринку праці в умовах глобалізації економіки;

– спільного розв'язання колективних, трудових спорів, запобігання їм, організація арбітражних процедур;

– участі найманих працівників в управлінні виробництвом;

– участі представників сторін у роботі органів соціального партнерства;

– спільного управління фондами соціального страхування;

– участі найманих працівників у розподілі прибутку, доходів на умовах, що визначені колективним договором тощо [1, с. 127].

Заслуговує на увагу те, що в країнах з розвинутою ринковою економікою останнім часом зросла зацікавленість керівників (власників) щодо залучення персоналу до участі в управлінні компанією. На думку дослідників, це пов'язано з тим, що роботодавці вважають залучення найманих працівників до сфери управління засобом посилення їхньої відданості інтересам компанії та покращення комунікації. Вказане сприяє зростанню їхнього задоволення працею та зниженню плинності кадрів [5, с. 558-559].

Крім цього, на міжнародному рівні відповідно до п. 4 МСБО 19 «Виплати працівникам» в обмін на послуги, надані персоналом поряд з іншими виплатами реалізуються: участь працівників у прибутку суб'єкта господарювання, внески на соціальне забезпечення, оплачені щорічні відпустки та випадки тимчасової непрацездатності, виплати по закінченні трудової діяльності, оплачувані додаткові відпустки за вислугу років або академічні відпустки, виплати з нагоди ювілеїв чи інші виплати за вислугу років тощо, а також негрошові пільги (такі як медичне обслуговування, надання житла, автомобілів, а також надання безкоштовних чи субсидованих товарів або послуг) [6, с. 380].

Таблиця 1

Організаційно-економічний механізм регулювання доходів працівників

Норми регулювання соціальної політики	Складові регулювання соціальної політики
Законодавчі	- законодавче закріплення порядку встановлення та перегляду неоподатковуваного мінімуму; - законодавче забезпечення розвитку соціального партнерства; - вдосконалення законодавчо визначених повноважень органів виконавчої влади щодо встановлення умов і розмірів оплати праці; - посилення контролю за дотриманням законодавства з оплати праці
Податкові	- зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці; - запровадження системи оподаткування прибутку, яка б стимулювала зниження ресурсовитратності; - перегляд ставок податків і відрахувань з доходів підприємств; - зміна системи оподаткування громадян, складовою якої має стати підвищення неоподатковуваного мінімуму, що унеможливлює розширення «поля» оподаткування за рахунок низькооплачуваних категорій працівників; - запровадження більш диференційованої шкали ставок прибуткового податку й перегляду останніх з метою підвищення купівельної спроможності населення
Соціальні	- реалізація заходів, спрямованих на посилення соціальної ефективності реформ, на зростання заробітної плати одночасно з реформуванням інших складових механізму господарювання; - опрацювання та реалізація консолідованої моделі соціальної диференціації заробітної плати; - активізація діяльності органів державної виконавчої влади й місцевого самоврядування як суб'єктів соціального партнерства у формуванні угод на національному, галузевому, регіональному (територіальному) рівнях; - запровадження додаткових заходів, спрямованих на захист заробітної плати

Систематизовано автором на основі [1, с. 212-213]

На національному рівні соціальна політика підприємств реалізується завдяки колективному договору і іншим локальним нормативним документам в трудовій сфері на підставі соціального партнерства між роботодавцем та профспілкою, яка представляє інтереси трудового колективу.

На сучасному етапі розвитку суспільства ефективна соціальна політика повинна відповідати наступним критеріям (рис. 2).

Слід зазначити, що реалізація соціальної політики зазвичай передбачає певні витрати, але ці витрати при правильній організації заходів, що направлені на стимулювання праці персоналу, призведуть до зростання продуктивності праці, підвищення рівня організації виробництва, якості продукції, зменшення випадків виходу обладнання з ладу з вини робітників, розробки ефективної технології (якщо стимулюються інтелектуальні здобутки фахівців) і техніки, зменшення забракованої продукції, тобто ліквідовуються причини непродуктивних втрат робочого часу, які несприятливо впливають на собівартість продукції (підвищують її).

Крім того, оскільки стимулювання персоналу підприємства призведе до зменшення забракованої продукції, відповідно зменшиться кількість нераціонально використаних ресурсів, що у свою чергу приведе до зменшення витрат на виробництво продукції і до підвищення фінансових результатів [2, с. 340-341].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, слід зазначити, що соціальна політика є важливим елементом трудових відносин на підприємствах та має досить багато напрямків своєї реалізації. Звичайно, у зв'язку з впровадженням будь-яких заходів соціальної політики як матеріального, так і нематеріального характеру підприємства несуть значні витрати, проте, аналізуючи наведені види виплат працівникам, можна стверджувати про їх стимулюючий та позитивний вплив як на благополуччя працівників, так і віддачу з боку працюючих у напрямку підвищення продуктивності праці та прибутковості підприємств. Крім того, реалізація вітчизняними підприємствами різних напрямків соціальної політики є більш ефективною та регламентованою у разі наявності діючих державних норм соціальної політики для населення. Лише завдяки законодавчим, податковим та соціальним нормам відносно підприємств та організацій держава може здійснювати вплив та контролювати соціальне забезпечення працівників підприємств та регулювати гідний рівень оплати праці, а також умови праці на підприємствах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колот А.М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання : [монографія] / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2004. – 230 с.
2. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання Ч. І. Теоретичні аспекти управління. Економічна сутність, облік, організація, аналіз витрат. Управління персоналом і мотивація праці : [монографія] / А.В. Череп. – Х. : ВД ІНЖЕК, 2006. – 368 с.
3. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч. посіб. / А.М. Гриненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 309 с.
4. Шапиро С.А. Мотивация / С.А. Шапиро. – М. : ГроссМедиа : РОСБУХ, 2008. – 224 с.
5. Торрингтон Д. Управление человеческими ресурсами : учеб. / [Д. Торрингтон, Л.Холл, С. Тейлор] ; науч. ред. перевода А.Е. Хачатуров. – М. : Дело и Сервис, 2004. – 752 с.
6. Міжнародні стандарти фінансової звітності та бухгалтерського обліку. – К. : Видавничий дім «Сварог», 2012. – 734 с.

УДК 657.421.3

Романова О.В.
старший викладач кафедри статистики, обліку та економічної інформатики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

У статті розглянуто питання класифікації людського капіталу для цілей бухгалтерського обліку. Проаналізовано різні підходи до класифікації людського капіталу в сучасній науковій літературі та її вплив на методику та організацію бухгалтерського обліку людського капіталу. Запропоновано класифікацію людського капіталу, що враховує обліково-економічний зміст різних видів людського капіталу та витрати на людський капітал.

Ключові слова: людський капітал, інтелектуальні людські активи, накопичений людський капітал, класифікація людського капіталу, витрати на людський капітал, інвестиції в людський капітал.

Романова О.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КЛАССИФИКАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ДЛЯ ЦЕЛЕЙ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

В статье рассмотрены вопросы классификации человеческого капитала для целей бухгалтерского учета. Проанализированы разные подходы к классификации человеческого капитала в научной литературе и ее влияние на методику и организацию бухгалтерского учета человеческого капитала. Предложена классификация человеческого капитала, учитывающая учетно-экономическое содержание различных видов человеческого капитала и расходы на человеческий капитал.

Ключевые слова: человеческий капитал, интеллектуальный капитал, накопленный человеческий капитал, классификация человеческого капитала, расходы на человеческий капитал, инвестиции в человеческий капитал.

Romanova O.V. IMPROVING THE CLASSIFICATION OF HUMAN CAPITAL FOR ACCOUNTING

The article discusses the classification of human capital for accounting purposes. Analyzed the current classification of human capital in the scientific literature and its impact on the methodology and organization of accounting of human capital. Clarifications to the classification of human capital, taking into account the accounting and economic content of different types of human capital and human capital costs.

Keywords: human capital, intellectual capital, human capital, the classification of human capital, spending on human capital, investment in human capital.

Постановка проблеми. «Поняття людського капіталу стало настільки звичним, що сьогодні важко уявити з якою ворожістю в 1950-ті-1960-ті рр. був зустрінутий підхід, що ввів у вживання цей термін» [1, с. 592]. Вперше по відношенню до людини термін «людський капітал» застосував Т. Шульц: «Всі людські якості є або природженими, або набутими. Кожна людина народжується з індивідуальним комплексом генів, які визначають його природжені здібності. Набуті людиною цінні якості, які можуть бути підсилені відповідними вкладеннями, ми називаємо людським капіталом». Г. Беккер створив мікроекономічний фундамент теорії людського капіталу. Розроблена ним теоретична модель стала ідеологічною основою «інвестицій у людину» і оцінки їх ефективності.

Оскільки частка інвестиційних витрат в людський капітал в загальному обсязі витрат підприємства в умовах інноваційної економіки буде постійно зростати, щоб відстежувати ці витрати, виникає необхідність розробки ефективної методики й організації бухгалтерського обліку, аналізу та внутрішнього контролю витрат (вкладень) на людський капітал з урахуванням вимог національних і міжнародних стандартів, а також сучасних досягнень в області інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До цього часу залишаються дискусійними та не до кінця вивченими питання комплексного теоретичного осмислення суті і змісту поняття «людський капітал» в обліковому сенсі, формування науково-обґрунтованих рекомендацій щодо параметрів та критеріїв визнання, класифікації та оцінки людського капіталу як об'єкта обліку, вдосконалення організації і методики обліку, аналізу і аудиту інвестиційних витрат на людський капітал як важливого джерела управлінської інформації в системі управління людським капіталом.

У роботах українських вчених Н.В. Головай, Т.В. Давидюк, А.А. Колосюк, Н.М. Королюк, С.Ф. Легенчука, П.М. Майданевича, Л.М. Осмятченко, В.В. Сопко та інших учених досліджуються важливі теоретичні та методологічні проблеми бухгалтерського обліку людського капіталу.

Напрацювання вчених охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з визначенням поняття людський капітал, інвестицій в людський капітал, їх класифікацією, визначенням схем відображенням людського капіталу (людських активів), витрат на персонал на рахунках бухгалтерського обліку. Проте до цього часу залишається недосконалою методика бухгалтерського обліку людського капіталу через відсутність загальноприйнятої класифікації людського капіталу, яка б забезпечувала ефективне ведення бухгалтерського обліку.

Постановка завдання. Метою даної статті є узагальнення існуючих критеріїв класифікації людського капіталу в економічній літературі та визначення впливу використання класифікації людського капіталу на методологію та раціональну організацію бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково обґрунтована класифікація видів людського капіталу має виключне значення для правильної організації бухгалтерського обліку людського капіталу як нового об'єкту бухгалтерського обліку в умовах нової економіки знань. Головним призначенням бухгалтерського обліку є забезпечення інформаційних потреб користувачів бухгалтерської звітності. Тому класифікаційні ознаки людського капіталу повинні бути виділені таким чином, щоб вони розкривали досліджуване поняття зі сторін, які цікавлять, насамперед, користувачів.

Класифікація, як правило, будується з урахуванням економічного змісту об'єкту. Людський капітал – це багатогранне поняття, яке розкривається в економічній, психологічній, соціологічній і облікових концепціях людського капіталу. Соціологічною і психологічною науками термін «людський капітал» тлумачиться здебільшого з позиції окремої людини, а саме як особисті якості людини впливають на зростання її заробітків (доходів). Економічною наукою термін «людський капітал» перенесено на макро-, мезо- та мікрорівень економіки і доведено: 1) власником людського капіталу є людина; 2) людський капітал служить джерелом доходу окремою людини, підприємства і держави, які використовують людський капітал в певній галузі суспільного виробництва; 3) людський капітал – це інтенсивний продуктивний і соціальний чинник, на який не поширюється закон спадаючої віддачі; 4) людський капітал здатний накопичуватися за рахунок інвестицій в інтелектуальну власність, інформаційну оснащеність праці і життєдіяльності, виховання, навчання, знання, інноваційний і інституціональний потенціали, економічну свободу, підприємницьку здатність і підприємницький клімат, науку, культуру і мистецтво, безпеку і здоров'я населення.

За коротким визначенням Ю.А. Корчагіна, «людський капітал – це креатині професіонали, інтелект, знання, якісна і високопродуктивна праця та висока якість життя» [2].

Проведене нами дослідження змісту поняття людський капітал в економічній літературі [3, с. 295-297] дозволило нам зробити комплексне узагальнення щодо існуючих класифікацій людського капіталу за такими ознаками: рівнями управління і фінансуванням витрат, складовими людський капітал, за участю у відтворювальному процесі, ступенем ліквідності та креативності (рис. 1).

«Одним з найбільш важливих теоретичних уявлень в аналізі людського капіталу є розмежування між загальною освітою та спеціальною підготовкою, або між загальними і специфічними знаннями. За визначенням, специфічні для фірми знання можуть використовуватися тільки на фірмі, яка їх надає, в той час як загальні знання можуть також використовуватися і на інших фірмах» [1, с. 593-594]. За ознакою обмеженості застосування виокремлюють:

– загальний (переміщуваний) людський капітал включає теоретичні та інші достатньо універсальні знання, які мають широку галузь застосування, їх отримують перш за все в школах, ВНЗ та інших освітніх установах, а також загальні професійні (спеціалізовані) знання. Важливою формою нарощування загального людського капіталу є самоосвіта.

– спеціальний (непереміщуваний) людський капітал включає знання особливостей робочого місця, керівництва, співробітників, їх можливостей, достоїнств та недоліків, клієнтів, специфіки підприємства, регіону тощо, а також практичні навички з використання такого роду знань. Спеціальний людський капітал накопичується в процесі трудової діяльності, придбання практичного досвіду. Спеціальний людський капітал може бути корисним лише для певного підприємства і накопичується протягом тривалого часу.

За рівнями управління і фінансуванням витрат людський капітал може бути поділений на:

– індивідуальний (людський капітал, накопичений певною людиною для власних потреб і вигоди, шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду, використовуючи при цьому природні здібності, і завдяки яким вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям, а також її унікальна цінність для суспільства);

– колективний або корпоративний (людський капітал, накопичений певним підприємством, це здобутки підприємства у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу, являє собою сукупну кваліфікацію та професійні здібності, здоров'я, соціальну захищеність та т. і. всіх працівників підприємства);

– національний (накопичені державою вкладення в такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення тощо, є суттєвою частиною національного багатства країни).

За елементами, що наповнюють зміст поняття «людський капітал», поділяють:

– на особистому рівні: капітал освіти, капітал здоров'я і здорового образу життя, капітал культури, організаційно-підприємницький та інтелектуальний капітал;

– на мікрорівні: капітал професійної (виробничої) підготовки та перепідготовки, капітал здоров'я і здорового образу життя, капітал мобільності, капітал розвитку і мотивації та інтелектуальний капітал;

– на мезо- і макрорівні: капітал освіти, капітал науки, капітал здоров'я, капітал культури, капітал у підростаюче покоління, інтелектуальний капітал, капітал мобільності, капітал мотивації.

Найсуттєвішими компонентами нової економіки є поняття «інтелектуального капіталу» та «інтелектуальної власності». Інтелектуальний капітал є продуктом інтелектуальної діяльності окремої людини або колективу людей, що втілений в інтелектуальних (нематеріальних) активах: патентах, авторських правах, програмному забезпеченні, правах на дизайн, виробничі секрети (технології), ноу-хау, товарні знаки, знаки обслуговування. За визначенням Б.Б. Леонтьєва, інтелектуальний капітал – це вартість сукупності інтелектуальних активів, наявних у суб'єкта, включаючи інтелектуальну власність, накопичені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами. «Інтелектуальний капітал складається із запасу та руху корисних для організації знань. Ці знання, – за визначенням М. Армстронга, – можна розглядати у якості нематеріальних ресурсів, які разом з матеріальними (грошима та майном) складають ринкову або загальну вартість підприємства» [6, с. 61]. «Інтелектуальний капітал фахівця фірми поділяється на дві частини: 1) втілені в людях і використовувані в бізнесі знання; 2) об'єкти інтелектуальної власності або авторських прав» [5, с. 111]. Знання, які втілені і захищені правом інтелектуальної власності і можуть бути відчуженні від людини, являють собою інтелектуальні людські активи.

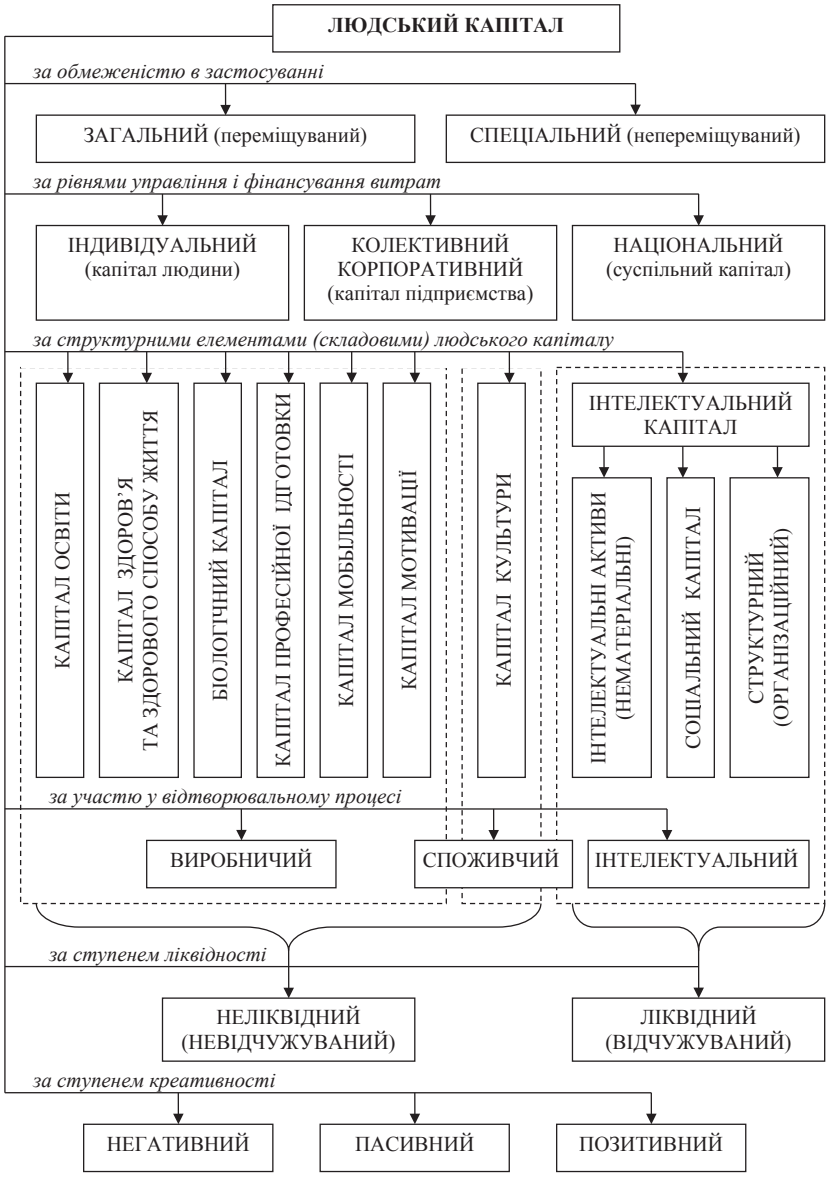

Рис. 1. Узагальнення накопичених результатів дослідження питання класифікації видів людського капіталу в економічній літературі

За ознакою ліквідності людський капітал може бути поділений на:

– ліквідний (відчужуваний) – це втілені знання, якими володіє організація, а не її окремі працівники.

– неліквідний (невідчужуваний) – це «матеріалізований набір навичок» працівників підприємства. Ці «активи» не належать підприємству, але, на думку Р. Ехренбега та Р. Сміта, роботодавець може їх «орендувати».

До відчужуваних видів людського капіталу (ліквідного капіталу) дослідники, зокрема І.В. Васильєв, В.Т Смирнов, І.В. Скоблікова та інші [4; 5], відносять соціальний, клієнтський (бренд-капітал), організаційний або структурний капітал. Соціальний капітал складається із знань, отриманих завдяки мережі взаємовідносин як всередині організації, так і за її межами [6, с. 61]. Організаційний або структурний капітал – це асимільовані знання, якими організація володіє насправді, які зберігаються у вигляді баз даних, керівництв тощо [6, с. 62]. Клієнтський капітал або бренд-капітал, за визна-

ченням І.В. Васильєва, «це вплив, який чинять клієнти на діяльність фірми, перетворюючи її із суто економічної на соціально-економічну» [4, с. 17].

Природні та набуті інтелектуальні здібності та навички окремого працівника є невідчужуваними від людської особистості. Капітал освіти, капітал здоров'я, капітал культури і біологічний (природний) капітал, у тому числі організаційно-підприємницький капітал, капітал виробничої підготовки є невідчужуваними видами людського капіталу.

«М.М. Критський виділяє три основних види людського капіталу: «виробничий (Т), споживчий (Р) та інтелектуальний (S) капітал». Відтворювальний підхід до класифікації видів людського капіталу, – як зазначають автори монографії за ред. проф. В.Т. Смирнова, – важливий для оцінки величини та інтенсивності використання людського капіталу в певних галузях діяльності» [4, с. 101].

Заслуговує на увагу класифікація, запропонована І.В. Васильєвим: «В залежності від ефекту інвестицій: споживчий та інвестиційний. *Споживчий ефект* від інвестицій в людський капітал пов'язаний з отриманням корисності від самого процесу інвестування: отримання освіти (спілкування з однолітками, отримання нових цікавих знань і т. п.); здоров'я та спорт (позитивні емоції від гри у команді); культура (естетичний ефект). *Інвестиційний ефект* від інвестування в людський капітал пов'язаний з вигодами, які зможе отримувати людина, фірма, суспільний сектор після закінчення процесу інвестування: закінчення навчання, поліпшення здоров'я та інше» [5, с. 16-17].

Корисним для оцінки ефективності вкладень в людських капітал може бути креативний підхід запропонований Ю. Корчагіним. Він пише: «людський капітал за ступенем креативності, творчості та ефективності як продуктивного чинника можна розділити на негативний ЛК (руйнівний, активно заважає процесам розвитку), пасивний ЛК – чисто споживчий, некреативний, що не бере участь в інноваційних процесах, і позитивний – творчий, креативний, інноваційний ЛК. Між цими станами і складовими сукупного ЛК існують проміжні по ефективності стану і складові ЛК» [2].

В обліковому сенсі термін «людський капітал», незважаючи на відповідність основним критеріям визнання активу: потенційна вигода; наявність прав володіння або контролю з боку адміністрації; оцінка в грошовому вимірнику, на нашу думку, є більше алегорією, що підсилює значення людського фактора для сучасного виробництва, яке базується на знаннях та інноваціях, ніж виділений об'єкт обліку. Адже «ніяка система «обліку людського капіталу», – як стверджує Девенпорт, – не зможе створити переконливий метод оцінки вартості людських ресурсів в грошових одиницях; в будь-якому випадку це знизить значення багатьох нематеріальних цінностей, які працівники можуть принести організаціям» [7, с. 67].

І.В. Замула та Т.В. Давидюк пишуть: «визнання людських ресурсів активом компанії визиває спори серед економістів, що пов'язано з проблемою доказовості та об'єктивності підтвердження очікуваних економічних вигод від людських ресурсів як активу» [9, с. 4].

Ще одна проблема, з якою стикається бухгалтерський облік людського капіталу, – те, що людський капітал неоднорідний.

В умовах глобального капіталізму «крім класу власників і пролетаріїв з'явився новий клас «зарплатної буржуазії», який являє собою функціональну частину буржуазії і займається менеджментом за зарплату. (...) зарплатна буржуазія являє собою прошарок між двома класами в тому сенсі, що як експлуататор вона належить до класу капіталістів, а за формою присвоєння доходу – класу найманих працівників». І далі, «до категорії зарплатної буржуазії попадають не лише менеджери але всякого роду експерти, адміністратори, держслужбовці, лікарі, юристи, журналісти, представники мистецтва та т. п. При цьому абсолютна величина заробітків цих категорій може бути невисокою. (...) Важливо інше – наявність «незаробленого» (нетрудового) доважку до зарплати» [8, с. 66-67]. Важливішою складовою людського капіталу є підприємницькі здібності. «Шумпетер вів підприємницьку здібність в якості четвертого фактору виробництва, у тому числі, з урахуванням інноваційного характеру сутності підприємницької діяльності. При цьому особливо виділив об'єктивне прагнення підприємців до впровадження інновацій з метою випередження конкурентів на ринках і збільшення прибутків» [2].

Людський капітал еліти працівників або інших осіб, які надають аналогічні послуги та отримують дохід у вигляді виплат інструментами власного капіталу як бонуси з метою отримання компанією додаткових вигод та власників підприємства, які безпосередньо застосовують свої підприємницькі здібності в діяльності підприємства, і отримують нетрудовий дохід у

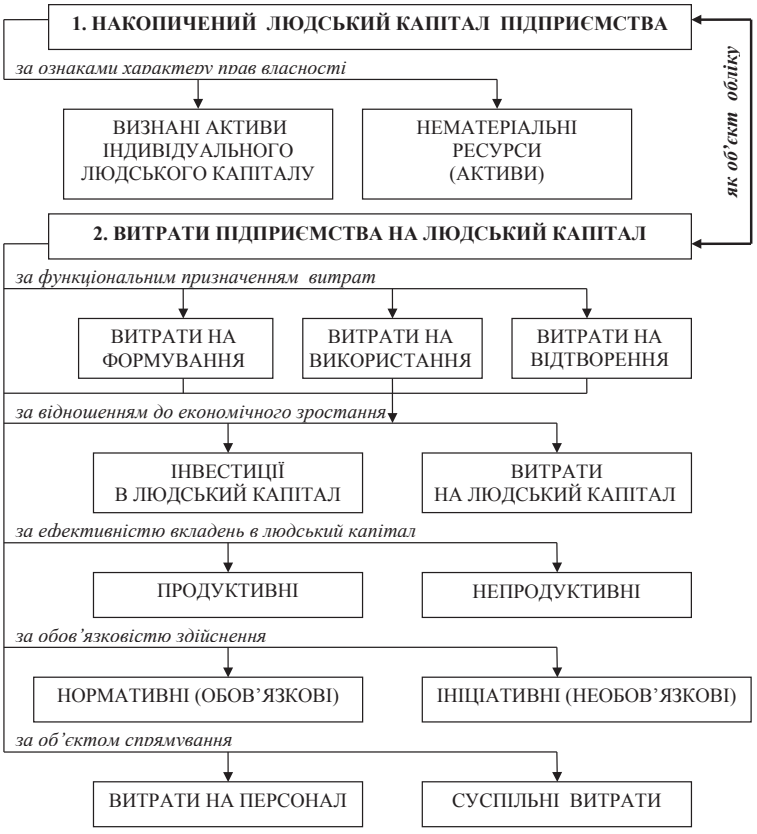

Рис. 2. Класифікація людського капіталу за обліково-економічним змістом та елементами витрат на людські ресурси

формі «доданої заробітної плати», на нашу думку, може бути ідентифікований як актив, і врахований у складі активів в бухгалтерському балансі. До речі, на цьому наполягав засновник мікроекономічної теорії людського капіталу Г. Беккер. В своїй нобелівській лекції він пише: «при більш досконалих методах бухгалтерського обліку у склад ключових активів більшості компаній слід було б включати специфічний людський капітал її працівників» [1, с. 594].

Ідентифіковану (ліквідну) частину людського капіталу, більшість авторів пропонує відображувати в бухгалтерському обліку у складі нематеріальних активів або капітальних інвестицій або як частину ділової репутації (вартісна концепція) або на позабалансових рахунках (майнова концепція). Для оцінки людських активів пропонують використовувати витратний метод з врахуванням фактору досвіду. Неідентифіковану (неліквідну) частину людського капіталу відображати у складі поточних витрат, витрат майбутніх періодів або майбутніх витрат.

Наведені тут підходи до класифікації видів людського капіталу, на нашу думку, є найбільш важливими для побудови такої класифікації людського капіталу в бухгалтерському обліку яка буде корисною для забезпечення інформаційних потреб різних користувачів бухгалтерської звітності, насамперед інвесторів, або тих хто розглядає можливість придбання підприємства, у тому числі його нематеріальних активів. Автором пропонується класифікація людського капіталу в бухгалтерському обліку (рис. 2), виходячи із його особливостей як обліково-економічної категорії, у взаємозв'язку двох напрямків дослідження людського капіталу: 1) структурних елементів; 2) за елементами витрат.

Висновки з проведеного дослідження. Автором на основі дослідження різних підходів до класифікації людського капіталу (інституціональний, функціональний, відтворювальний, вартісний, креативний) запропоновано узагальнюючу класифікацію для цілей бухгалтерського обліку, що враховує обліково-економічний зміст та витрати необхідні для його формування.

Дана класифікація видів людського капіталу дозволяє розглядати і оцінювати людський капітал в бухгалтерському обліку окремого підприємства або групи підприємств, з одного боку, як накопичений людський капітал, втілений у визнаних активах індивідуального людського капіталу та в нематеріальних інтелектуальних активах, а з іншого – як інвестиційні витрати підприємства, спрямовані на збереження і розвиток його людського потенціалу, які підприємство здійснює задля покращення функціонування робочої сили, підвищення якості, гнучкості і здатності до інновацій та підвищення прибутків.

Подальші дослідження в рамках цієї проблематики будуть спрямовані та вивчення організаційної структури людського капіталу для формування системи обліково-аналітичної інформації в системі управління людським капіталом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический поход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Сост., науч. ред., послесл. Р.И. Капелюшников ; предисл. М.И. Левин. – М. : ГУ ВШЭ, 203. – 672 с.
2. Корчагин Ю.А. Человеческий капитал – интенсивный социально-экономический фактор развития личности, экономики, общества и государственности [Електронний ресурс] : (научн. доклад) / Ю.А. Корчагин // «Человеческий капитал как междисциплинарная область исследований» : научный семинар. – Москва. Воронеж, 2011. Режим доступу : http://www.hse.ru/data/2011/04/30/1210697016/Korchagin_report.doc. – Назва з екрану.
3. Романова О.В. Підходи до класифікації людського капіталу в бухгалтерському обліку / О.В. Романова // Бухгалтерський облік, економічний аналіз і контроль в умовах формування та розвитку сучасних концепцій управління : тези виступів XII Міжнар. наук. конф. – Житомир : ЖДТУ, 2013. – 388 с. – С. 295-297.
4. Васильев И.В. Классификация человеческого капитала и инвестиций в него / И.В. Васильев // Балтийский экономический журнал. – 2010. – № 2(4). – С. 9-19.
5. Человеческий капитал: содержание и виды, оценка и стимулирование: монография / Смирнов В.Т., Сошников И.В., Романчин В.И., Скоблякова И.В. ; под ред. д.э.н., професора В.Т. Смирнова. – М. : Машиностроение-1, Орел : Орел ГТУ, 2005. – 513 с.
6. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 10-е изд. / Пер. с англ. под ред. С.К. Мордвина. – СПб. : Питер, 2009. – 848 с.: ил.
7. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 8-е изд. / Пер. с англ. под ред. С.К. Мордвина. – СПб. : Питер, 2007. – 832 с.: ил.
8. Балацкий Е.В. Новые характеристики глобального капитализма / Е.В. Балацкий // Международный научный и общественно-политический журнал «Общество и экономика», 2013. – № 3. – С. 59-80.
9. Замула И.В. Направления развития учета расходов на человеческие ресурсы / И.В. Замула, Т.В. Давидюк // Вестник Брестского государственного технического университета. – 2011. – № 3. – С. 2-5.

УДК 657.63:366.226.322

Уллубієва К.К.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку і аудиту
Житомирського державного технологічного університету

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ЗА ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ НА ОСНОВІ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Запропоновано в основу методики внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ покласти карту податкового ризику. Обґрунтовано необхідність перевірки в першу чергу тих факторів, які призводять до виникнення високого податкового ризику. Встановлено фактори, за якими існує найбільша вірогідність спотворень в системі бухгалтерського обліку.

Ключові слова: внутрішній контроль, ПДВ, податковий ризик, матриця ймовірностей та наслідків, ризик-орієнтований підхід.

Уллубиева К.К. ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ РАСЧЕТОВ ПО НАЛОГУ НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ НА ОСНОВЕ РИСК-ОРИЕНТИРОВАНОГО ПОДХОДА

Предложено в основу методики внутреннего контроля расчетов по НДС положить карту налогового риска. Обоснована необходимость проверки в первую очередь тех факторов, которые приводят к возникновению высокого налогового риска. Установлены факторы, по которым существует наибольшая вероятность искажений в системе бухгалтерского учета.

Ключевые слова: внутренний контроль, НДС, налоговый риск, матрица вероятностей и последствий, риск-ориентированный подход.

Ullubieva K.K. WAYS OF IMPROVING THE METHOD OF INTERNAL CONTROL OVER SETTLEMENTS BY VALUE ADDED TAX USING RISK-BASED APPROACH

The card of the tax risk as the basis of methods of internal control over settlements by VAT has been offered. The necessity of testing firstly those factors that lead to high tax risk has been grounded. The factors influence the probability of the greatest potential distortions in the accounting system has been identified.

Keywords: internal control, VAT, tax risk, matrix of probabilities and consequences, risk-based approach.

Постановка проблеми. Невизначеність ринкового середовища функціонування підприємства, динамічні зміни податкового законодавства, екстерналії економічної діяльності та значні втрати внаслідок реалізації податкового ризику обумовлюють необхідність здійснення ефективного внутрішнього контролю розрахунків за податками, в тому числі, за ПДВ. Дослідження методичних засад внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ є актуальним, так як ефективна методика такого контролю дозволить мінімізувати штрафні санкції, а отже, забезпечити збереження майна власника і ефективно використовувати наявні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові підходи до внутрішнього контролю висвітлено в працях вітчизняних вчених Т.А. Бутинець [1], М.Д. Корінька [2], В.Ф. Максимової [3], Л.В. Нападовської [4], В.П. Суйца [5] та інших. Проте теоретичні основи методики проведення саме внутрішнього контролю правильності розрахунків за ПДВ досліджені недостатньо.

На сьогодні все більше вчених піднімають питання про виникнення нових завдань, що висуваються перед системою внутрішнього контролю. Так, Л.М. Растамханова в докторській дисертації зробила висновок про те, що «найбільш пріоритетними завданнями внутрішнього контролю на сучасному етапі його розвитку є задачі попередження шахрайств та управління ризиками» [6, с. 11]. Зокрема, за Т.А. Бутинець, система внутрішнього контролю направлена на попередження господарських порушень, відхилень та невиправданих ризиків, які призводять до втрат та збитків [7, с. 89]. Крім того, останні дослідження західних вчених (Метью Лейча (Matthew Leitch) [8], Белверда Нідлса (Belverd Needles), Маріан Поверс (Marian Powers), Сьзен Кроссон (Susan Crosson) [9]) також свідчать про необхідність врахування та вивчення внутрішнім контролем ризику, притаманному системі бухгалтерського обліку, в тому числі, за розрахунками за податками. Тобто на сьогодні в теорії та практиці контролю переважає ризик-орієнтована концепція.

Метою статті є пошук шляхів удосконалення методики здійснення внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ, що ґрунтується на ризик-орієнтованій концепції.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в дослідження покладаємо ризик-орієнтовану концепцію внутрішнього контролю, необхідно конкретизувати податковий ризик в частині розрахунків за ПДВ для визначення послідовності контрольних дій.

Дослідження, присвячене з'ясуванню сутності податкового ризику, проведене Н.Г. Євченко [10], дозволяє дійти висновку, що у нормативних документах податковий ризик визначають з точки зору зовнішніх контролюючих органів як можливість втрат бюджету внаслідок порушення платниками податків законодавства. Натомість у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення податкового ризику. Проаналізувавши різні підходи, дійшли висновку, що податковий ризик розуміють з двох основних позицій:

1) як ймовірність втрат у вигляді накладених штрафних санкцій за порушення податкового законодавства (прихильниками такого підходу є М.І. Мігунова та Т.А. Циркунова [11]);

2) можливість фінансових втрат, пов'язаних з допущеними помилками в процесі податкового планування та оптимізації (представники – Є.М. Євстигнєєв [12], Д.М. Тихонов та Л.Г. Ліпнік [13]).

Крім того, Т.А. Бутинець [7] та А.О. Лєушев [14] погоджуються одночасно з двома підходами, внаслідок чого формується третій, за яким під податковим ризиком розуміють можливість втрат, пов'язаний як з нарахуванням штрафних санкцій, так і внаслідок «упущених» законних та економічно обґрунтованих можливостей зменшення бази оподаткування.

На нашу думку, останній підхід найбільш повно розкриває сутність податкових ризиків підприєм-

ства. Проте в бухгалтерському обліку знаходитимуть вираження лише наслідки реалізації ризику відповідно до першого підходу (тобто штрафні санкції) та другого лише частково (в частині донарахованого податкового зобов'язання та зменшеного податкового кредиту з ПДВ, а не упущені вигоди). Тому в дослідженні покладаємо розуміння податкового ризику як ймовірності втрат внаслідок накладання штрафних санкцій (за порушення норм податкового, валютного та іншого законодавства), донарахування податкових зобов'язань та зменшення податкового кредиту з ПДВ.

У практиці господарювання управління ризиками здійснюється за таким усталеним алгоритмом:

1) ідентифікація ризику;

2) оцінка ризику;

3) визначення послідовності дій з метою мінімізації ризиків.

Для цього будується «карта ризиків», що включає в себе виявлення основних факторів, що призводять до виникнення податкового ризику, оцінки ймовірності та наслідків реалізації ризику за кожною групою факторів, візуалізацію отриманих результатів у матриці ймовірностей і наслідків ризику.

Як стверджує А.А. Леушев, ідентифікація ризику здійснюється на основі вивчення статистичних даних експертами [14, с. 40]. Для ідентифікації основних причин виникнення податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ використано результати аналізу даних 20 підприємств Житомирської області, 40 судових рішень, в яких розглядалися питання стосовно правильності нарахування та сплати ПДВ, а також результатів очного анкетування 1 234 осіб (респонденти: 30% – директори, 30% – фінансові керівники, 30% – юристи, 10% – власники), проведеного Л.І. Гончаренко під час засідання круглого столу на тему «Податкові ризики як реалії сучасної податкової системи» [15]. Отже, основними факторами, які призводять до виникнення податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ, є:

– недостатня кваліфікація та непрофесіоналізм бухгалтерської служби;

– невідповідність закладено алгоритму обліку розрахунків за ПДВ в програмному забезпеченні чинному порядку здійснення розрахунків за ПДВ;

– несвоєчасність отримання інформації про динамічні зміни законодавства бухгалтерською службою;

– неоднозначне (множинне) трактування норм законодавства;

– конфлікт інтересів менеджерів, власників та держави (в особі контролюючих органів);

– недобросовісні контрагенти;

– недосконаліть в організації та веденні обліку розрахунків за ПДВ (в тому числі відсутність окремого обліку оподатковуваних та неоподатковуваних операцій).

Оцінка податкового ризику здійснюється за двома напрямками:

1) оцінка ймовірності настання податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ;

2) оцінка суттєвості наслідків реалізації податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ.

Для оцінки ймовірностей та наслідків реалізації податкового ризику застосовують здебільшого такі методи: актуарний (ґрунтується на складних математичних методах розрахунку, що здійснюються у спеціально розроблених програмних продуктах) та експертний (полягає в оцінці експертом ризику відповідно до досвіду із застосуванням простих математичних розрахунків).

При побудові карти податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ використано експертний метод оцінки ймовірностей та наслідків реалізації податкового ризику із застосуванням елементів актуарних розрахунків.

Експертний метод застосовано в частині визначення меж ймовірності настання ризику та можливого розміру штрафних санкцій, що використано для присвоєння відповідного коефіцієнту. Натомість елементи актуарних розрахунків використано для визначення ймовірності настання ризиків та розміру штрафних санкцій, які можуть бути накладені на підприємство.

Отримана шкала оцінки ймовірності настання податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Шкала оцінки ймовірності настання податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ

Очікування щодо ризиків	Ймовірність настання ризиків, %	Присвоєний коефіцієнт ймовірності ризику
Ризик не реалізується	0-10	1
Ризик, скоріше за все, не реалізується	10-40	2
Ризик може як реалізуватися, так і не реалізуватися	40-60	3
Ризик, скоріше за все, реалізується	60-90	4
Ризик реалізується	90-100	5

Якщо існує висока впевненість в тому, що ризик не реалізується, то йому присвоюється найнижче значення коефіцієнту. Натомість, якщо існує висока ймовірність реалізації податкового ризику, то йому присвоюється найвище значення коефіцієнта.

За аналогією побудована шкала оцінки суттєвості наслідків реалізації податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала оцінки суттєвості наслідків реалізації податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ

Наслідки реалізації ризику	Розмір штрафних санкцій, які можуть бути накладені на підприємство, % від валюти балансу за звітний період	Присвоєний коефіцієнт наслідків реалізації ризиків
Мінімальні	0-1%	1
Допустимі	1-10%	2
Значні	10-40%	3
Критичні	40-70%	4
Катастрофічні	70-100%	5

На основі отриманих шкал надається загальна оцінка податковому ризику (табл. 3).

Загальна оцінка ймовірності та наслідків реалізації податкового ризику слугує основою візуалізації відповідної матриці (рис. 1).

Практична апробація розробленої карти податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ при дослідженні системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю на підприємствах м. Житомира підтвердила правильність розрахунків.

На усіх підприємствах ідентифіковано в переважній більшості одні й ті самі фактори, які призводять до виникнення податкового ризику в частині роз-

Таблиця 3

Ідентифікація та оцінка основних причин і наслідків податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ

№ з/п	Причини виникнення ризику	Наслідки реалізації ризику	Оцінка ризику		
			за шкалою		Загальна оцінка
			Ймовірність	Наслідки	
1	2	3	4	5	6 = 4 х 5
1	Несвоєчасність отримання інформації про динамічні зміни законодавства бухгалтерською службою	Застосування застарілих норм законодавства	4	3	12
2	Неоднозначне (множинне) трактування норм законодавства	Неправильне застосування норм законодавства	4	3	12
3	Недобросовісні контрагенти	Позбавлення права на податковий кредит, визнання угоди фіктивною	5	3	15
4	Недостатня кваліфікація та непрофесіоналізм бухгалтерської служби	Помилки при обчисленні та сплати ПДВ, що тягнуть витрати на сплату штрафних санкцій	2	2	4
5	Недосконаліть в організації та веденні обліку розрахунків за ПДВ (в тому числі відсутність окремого обліку оподатковуваних та неоподатковуваних операцій)	Донарахування податкового зобов'язання, зменшення податкового кредиту, значні витрати на сплату штрафних санкцій	4	4	16
6	Невідповідність закладеного алгоритму обліку розрахунків за ПДВ в програмному забезпеченні чинному порядку здійснення розрахунків за ПДВ	Помилки в обчисленні сум податкового зобов'язання, несвоєчасна подача податкової звітності	2	3	6
7	Конфлікт інтересів менеджерів, власників та держави (в особі контролюючих органів)	Шахрайства, здійснення операцій за схемами ухилення від оподаткування	3	5	15

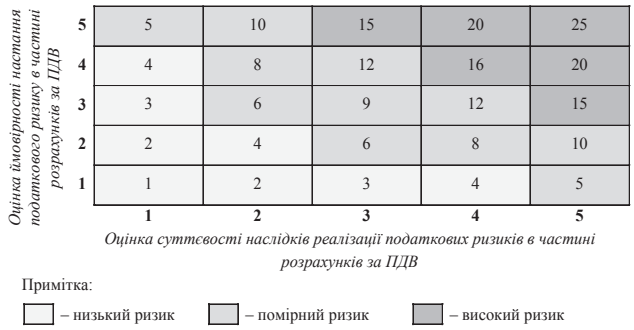

Рис. 1. Матриця ймовірностей і наслідків реалізації податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ

рахунків за ПДВ, тому в дослідженні прийнято їх за основні. Крім того, за результатами анкетування управлінського персоналу досліджених підприємств встановлено, що оцінка ймовірності реалізації ризику та наслідків його реалізації в середньому варіюється на 3 бали, що суттєво не впливає на розподіл основних факторів за ступенями ризику. Отже, можемо констатувати, що за результатами апробації розроблена карта ризиків є придатною для покладення її в основу удосконалення методичних підходів до внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ.

Внутрішній контроль розрахунків за ПДВ повинен починатися з перевірки тих факторів, які призводять до виникнення високого податкового ризику, оскільки саме за такими факторами існує найбільша ймовірність викривлень в системі бухгалтерського обліку податкових розрахунків та значних втрат внаслідок їх реалізації.

Оскільки в теорії та практиці контролю доведена ефективність його проведення в розрізі попереднього, поточного та наступного контролю, пропонуємо дотримуватися такого підходу і при здійсненні внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ.

Попередній внутрішній контроль передбачає здійснення контрольних процедур до здійснення операцій, пов'язаних з нарахуванням та сплатою ПДВ. Основне призначення такого контролю – попередження здійснення економічно необґрунтованих операцій, тобто недопущення неправомірного визнання податкового кредиту та податкового зобов'язання з ПДВ, а також усунення таких факторів податкового ризику як недобросовісність контрагентів і конфлікт інтересів менеджерів, власників та держави.

Поточний внутрішній контроль розрахунків за ПДВ проводиться під час нарахування та сплати ПДВ. Цей вид контролю проводиться з метою своєчасного виявлення помилок та попередження штрафних санкцій, що можуть бути накладені на підприємство. Основне завдання поточного контролю розрахунків за ПДВ полягає в тому, щоб підтвердити право платника податку визнавати податковий кредит з ПДВ, а також попередити можливість відмови податкових органів контролю у праві визнання податкового кредиту. Саме тому під час поточного контролю мають бути усунені такі ризики, як несвоєчасність отримання інформації про динамічні зміни законодавство бухгалтерською службою, неоднозначне (множинне) трактування норм законодавства і найголовніше – недосконаліть в організації та веденні обліку розрахунків за ПДВ.

Наступний внутрішній контроль правильності розрахунків за ПДВ є найскладнішим, оскільки передбачає комплексну перевірку операцій з нарахування та сплати ПДВ після того, як вони відбулися. За такого контролю убезпечитися від податкового ризику неможливо, проте можна зменшити негативні наслідки його реалізації (наприклад, шляхом подання уточнюючої Декларації з ПДВ).

Таким чином, побудована та практично апробована карта податкового ризику в частині розрахунків за ПДВ дозволила встановити основні небезпечні фактори, що потребують посиленого контролю, які, в свою чергу, впливають на методику контролю.

Висновки з проведеного дослідження. Результати останніх досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених свідчать про перехід до ризик-орієнтованої

концепції внутрішнього контролю, до якої не пристосовані діючі методики контролю розрахунків за ПДВ. Визначений нами напрямок вдосконалення методики внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ ґрунтується на використанні карти податкового ризику і забезпечує повноту нарахування та своєчасність сплати податку, знижує податковий ризик, а отже, запобігає накладанню штрафних санкцій, чим, у свою чергу, підвищує податкову дисципліну платників податку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Т.А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики : монографія / Т.А. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 772 с.
2. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / За ред. к.е.н., проф. М.Д. Корінька. – Фастів : «Поліфас», 2006. – 440 с.
3. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку / В. Ф. Максимова. – К. : АВРІО, 2005. – 264 с.
4. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Л.В. Нападовська. – Д. : Наука і освіта, 2000. – 223 с.
5. Суйц В.П. Внутрипроизводственный контроль / Суйц В.П. – М. : Финансы и статистика, 1987. – 127 с.
6. Растамханова Л.Н. Теория, методология и организация систем внутреннего контроля в условиях управленческого консалтинга : автореф. дис. … на соиск. науч. степени канд. эконом. наук : 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Любовь Николаевна Растамханова. – Йокшир-Ола, 2009. – 40 с.
7. Бутинець Т.А. Відповідальність за ризик, господарські порушення та відхилення / Т.А. Бутинець // Економіка і організація управління. – 2011. – № 1(9). – С. 89-96.
8. Leitch M. Intelligent Internal Control and Risk Management: Designing High-Performance Risk Control Systems / Matthew Leitch. – Aldershot, United Kingdom: Gower Publishing Ltd., 2008. – 220 p.
9. Needles B. Principles of accounting / Belverd Needles, Marian Powers, Susan Crosson. – South Western Educational Publishing, 2013. – 1216 p.
10. Євченко Н.Г. Податкові ризики в діяльності банку / Н.Г. Євченко // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 2. – С. 31-40.
11. Мигунова М.И. Методика формирования экспертной оценки значимости налоговых рисков / М.И. Мигунова, Т.А. Цыркунова // Финансовый менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 93-105.
12. Евстигнеев Е.Н. Основы налогового планирования / Е.Н. Евстигнеев. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
13. Тихонов Д.Н. Налоговое планирование и оптимизация налоговых рисков // Д.Н. Тихонов, Л.Г. Липник. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 253 с.
14. Леушев А.А. Методологические подходы к анализу и управлению налоговыми рисками / А.А. Леушев // Финансы и кредит. – 2007. – № 17. – С. 39-43.
15. Гончаренко Л.И. Налоговые риски: теория и практика управления (Обзор выступлений на Круглом столе в ФА, ноябрь 2008 г.) / Л.И. Гончаренко // Финансы и кредит. – 2009. – № 2. – С. 2-11.

УДК 658:504.03

Ульянова Д.К.
аспірант кафедри обліку та аудиту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АУДИТ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ФІНАНСОВИЙ ЧИ ЕКОЛОГІЧНИЙ?

У статті висвітлюється питання аудиту природоохоронної діяльності. Розглядаються відмінні та подібні риси між екологічним та фінансовим з урахуванням екологічних аспектів аудитами. Поставлена і вирішена проблема вибору між аудитами при проведенні комплексного аудиту природоохоронної діяльності.

Ключові слова: аудит, екологічний аудит, фінансовий аудит, природоохоронна діяльність.

Ульянова Д.К. АУДИТ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ФИНАНСОВЫЙ ИЛИ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ?
В статье освещается вопрос аудита природоохранной деятельности. Рассматриваются отличительные и сходные черты между экологическим и финансовым с учетом экологических аспектов аудитами. Поставлена и решена проблема выбора между аудитами при проведении комплексного аудита природоохранной деятельности.

Ключевые слова: аудит, экологический аудит, финансовый аудит, природоохранная деятельность.

Ульянова Д.К. AUDIT OF ENVIRONMENTAL ACTIVITY OF ENTERPRISE: FINANCIAL OR ENVIRONMENTAL?
The article highlights the issue of audit environmental performance. Considered excellent and similarities between environmental and financial with taking into account environmental aspects audits. The problem of choosing between audits by conducting a comprehensive audit of environmental performance are posed and solved.

Keywords: audit, environmental audit, financial audit, environmental activity.

Актуальність дослідження. Охорона навколишнього середовища є одним з найважливіших аспектів діяльності соціально-відповідального підприємства. Зважаючи на це, підприємства іноді завищують свої отримані результаті шляхом заниження зобов'язань з охорони навколишнього середовища. Цим самим підприємства намагаються «прикрасити» звітність задля підвищення власної репутації.

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства [1]. Для забезпечення відповідного рівня довіри до інформації щодо результатів діяльності підприємства залучаються зовнішні незалежні фахівці з визнаним високим рівнем кваліфікації – аудитори. Основною послугою незалежних аудиторів є підтвердження фінансової звітності. Компанії міжнародного рівня практикують щорічне залучення аудиторів для під-

твердження не тільки фінансової, а й управлінської звітності.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам організації аудиту загалом та екологічного аудиту зокрема присвячені наукові праці таких відомих учених-економістів, як: Н.І. Дорош, А.П. Москаленко, Н.В. Пахомова, В.Г. Швець, В.Я. Шевчук та ін. [2-6]. Проте, незважаючи на важливість проблем вибору виду аудиту, вони досліджені поки що недостатньо.

Постановка проблеми. Власники підприємства, державні органи, громадські організації, населення мають право отримувати достовірну інформацію. Аудиторські перевірки покликані забезпечити це право. Але існує невизначеність з тим, до яких саме аудиторів необхідно звертатися для підтвердження даних підприємства про природоохоронну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Для свідомого вибору між проведенням фінансового аудиту з урахуванням екологічних аспектів та екологічним аудитом необхідно розглянути їх окремо. Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність», аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно з вимогами користувачів [7].

Аудиторська діяльність загалом та аудиторська діяльність з урахуванням екологічного аспекту зокрема у сфері фінансового контролю регулюється Господарським кодексом України, Законом України «Про аудиторську діяльність», іншими нормативно-правовими актами та стандартами аудиту. Також в Законі зазначено, що особливості проведення інших видів аудиторської діяльності регулюються спеціальним законодавством. Тобто під час проведення аудиту з урахуванням екологічного аспекту аудитор має враховувати також і нормативне регулювання екологічної діяльності, зокрема питання з охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством [8].

Для проведення аудиту природоохоронної діяльності необхідно мати спеціальні знання, а не лише врахування відповідного законодавства під час перевірки, адже основною невирішеною проблемою такого виду аудиту є достовірна оцінка екологічних зобов'язань підприємства, а не лише правильність відображення понесених витрат на мінімізацію чи ліквідацію негативних наслідків своєї діяльності для навколишнього середовища. Адже накопичення понесених витрат не є базою для прийняття управлінських рішень, адже це можуть бути значні грошові потоки, але все одно недостатні для ліквідації (мінімізації) завданої шкоди.

Фінансові аудитори нерідко стикаються з проблемою вузькоспеціалізованої діяльності підприємства, яка потребує залучення додаткових експертів. Експерти в цих випадках можуть надавати консультації з окремих питань, що не входять до компетенції самих аудиторів. У випадку аудиту природоохоронної діяльності є можливість залучення екологічних експертів. Відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу», екологічна експертиза в Україні – це вид науково-практичної діяльності уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [9]. Метою якої є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

В Україні є державна, громадська та інші екологічні експертизи. Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими до виконання, а громадська та інші несуть рекомендаційний характер.

Але екологічній експертизі, відповідно до Закону України, підлягають:

1) державні інвестиційні програми, проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку окремих галузей економіки;

2) проекти генеральних планів населених пунктів, схем районного планування;

3) документація по перепрофілюванню, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, в тому числі військового та оборонного призначення;

4) проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі забезпечення екологічної (в тому числі радіаційної) безпеки, охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, діяльності, що може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища;

5) документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (у тому числі тих, що закуповуються за кордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу;

6) документація щодо генетично модифікованих організмів, що призначаються для використання у відкритій системі;

7) екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, в тому числі військового та оборонного призначення, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

В переліку не йде мова про проведення експертизи для оцінки існуючого стану підприємства, оцінки його екологічних зобов'язань за власним бажанням (чи вимогою аудиторів). На нашу думку, приватні екологічні експерти зможуть надавати відповідні послуги, але для державної експертизи це не передбачено.

Для оцінки завданої шкоди Міністерством екології та природних ресурсів створено екологічний аудит, який і покликаний комплексно вирішити описану вище проблему без залучення екологічної експертизи. Відповідно до Закону України «Про екологічний аудит», екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і

об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту [10].

Відносини у сфері екологічного аудиту в Україні регулюються Законом України «Про екологічний аудит», Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими актами законодавства України, державними стандартами України.

Для законодавства характерні заборонні і зобов'язуючі норми, що визначають екологічні вимоги до господарської чи іншої діяльності, компенсаційні, а також заохочувальні норми. Таким чином, гармонізація відносин у сфері взаємодії економіки і стану навколишнього середовища забезпечуються шляхом формування екологічних вимог, запропонованих до джерел шкідливого впливу на навколишнє природне середовище та еколого-економічне регулювання господарської діяльності.

Керівництво екологічними аудиторами повністю покладено на Міністерство екології України. Саме воно видає відповідні свідоцтва екологічних аудиторів і проводить моніторинг їх діяльності.

Законом України «Про екологічний аудит» визначено основні завдання екологічного аудиту:

– збір достовірної інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності об'єкта екологічного аудиту та формування на її основі висновку екологічного аудиту;

– встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;

– оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища;

– оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об'єкті екологічного аудиту.

Конкретні завдання екологічного аудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником виходячи з його потреб, відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України, характеру діяльності об'єкта екологічного аудиту.

Але їх основним завданням є сама оцінка об'єкта, проведених природоохоронних заходів, а не фінансова складова даних операцій. Також екологічні аудитори не можуть надавати рекомендацій бухгалтерам щодо правильності відображення оцінених екологічних зобов'язань підприємства. Найчастіше саме правильне відображення у бухгалтерському обліку і є основною проблемою викривлення даних бухгалтерської звітності, що і призводить до дезінформації користувачів і, відповідно, неправильності тлумачення отриманих підприємство результатів.

В таблиці 1 наведено порівняння екологічного аудиту та аудиту з урахуванням екологічних аспектів за основними критеріями, що зможуть допомогти при виборі виду аудиту для проведення оцінки природоохоронної діяльності.

Законом України передбачено проведення зовнішнього та внутрішнього екологічного аудиту, що є подібним до фінансового аудиту. Внутрішній екологічний аудит об'єкта проводиться на замовлення його власника чи органу, уповноваженого на управління ним, для власних потреб. Зовнішній екологічний аудит проводиться на замовлення інших зацікавлених суб'єктів.

Висновки. Відповідно до діючого законодавства України, немає однозначної відповіді, до якого виду аудиту має схилитися підприємство для проведення комплексної оцінки природоохоронної діяльності та правильності відображення свої екологічних зобов'язань у звітності. Законодавством визначено лише випадки проведення обов'язкового виду аудиту за визначеними критеріями. Якщо підприємство відповідає ним – у нього відсутній вибір між аудитами, можливо лише доповнити обов'язковий аудит добровільним. Тобто, якщо підприємство має проводити обов'язковий екологічний аудит, то воно не може замінити його проведенням фінансового з урахуванням екологічних аспектів. Проблема вибору постає перед підприємствами, від яких не вимагається проведення обов'язкового аудиту законодавством України, але які, відповідно до внутрішніх правил та політик, мають належним чином вести природоохоронну діяльність та час від часу оцінювати правильність її ведення та відображення у звітності.

На нашу думку, для ефективної природоохоронної діяльності підприємства доцільним є проведення

Таблиця 1

Порівняння екологічного та фінансового аудиту

Показник	Фінансовий аудит з урахуванням екологічних аспектів діяльності	Екологічний аудит
Сертифікаційний орган	Аудиторська палата України	Міністерство екології та природних ресурсів
Кваліфікаційні вимоги до аудиторів	Право на отримання сертифіката мають фізичні особи, які мають вищу економічну або юридичну освіту, документ про здобуття якої визнається в Україні, необхідні знання з питань аудиту, фінансів, економіки та господарського права, досвід роботи не менше трьох років підряд на посадах ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста, економіста, асистента (помічника) аудитора.	Екологічний аудит може здійснювати особа (екологічний аудитор), яка має відповідну вищу освіту, досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років поспіль та якій видано в установленому порядку сертифікат на право здійснення такої діяльності.
Термін чинності сертифіката	не може перевищувати п'яти років.	три роки.
Підприємницька діяльність	Право на здійснення аудиторської діяльності мають аудиторські фірми, включені до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів. Загальний розмір частки засновників (учасників) аудиторської фірми, які не є аудиторами, у статутному капіталі не може перевищувати 30 відсотків.	Екологічний аудит може здійснюватися юридичною особою, статутом якої передбачений цей вид діяльності і в штаті якої є хоча б один екологічний аудитор.
Види	Зовнішній та внутрішній	Зовнішній та внутрішній

Складено автором на основі даних [7; 10]

щорічного фінансового аудиту із залучення екологічних аудиторів для всебічного охоплення умов функціонування підприємства і для забезпечення правильності відображення ситуації у бухгалтерському обліку, інформаційній базі прийняття управлінських рішень. Адже саме вдале поєднання цих двох видів надасть найефективніший результат. Звісно, перед проведенням аудиту необхідно повністю оцінити економічну доцільність його проведення, бо залучення двох аудиторів буде вартувати однозначно дорожче в порівнянні із залученням одного. Але, незважаючи на вартість цих послуг, це надасть повну картину функціонування підприємства в сучасних умовах та можливість адекватно оцінювати свої екологічні зобов'язання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14.
2. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика [Текст] : [монографія] / Дорош Н.І. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 495 с.
3. Москаленко А.П. Экономика природопользования и охраны окружающей среды [Текст] : [монографія] / А.П. Москаленко. – М. : ИКЦ «МарТ», Ростов-н/Д : Издательский центр «МарТ», 2003. – 224 с.
4. Пахомова Н.В. Экологический менеджмент. [Текст] : [монографія] / Пахомова Н.В., Эндерс А., Рихтер К. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с. – С. 453.
5. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник [Текст] : [монографія] / В. Г. Швець. – 3-тє вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 535 с.
6. Шевчук В.Я. Екологічний аудит [Текст] : [монографія] / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. – К. : Вища школа, 2000/ – 344 с.
7. Закон України «Про аудиторську діяльність « від 22.04.1993 № 3125-XII: [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12.
8. Закон України «Про охорону навколишнього середовища» від 26.04.2014 № 1264-12 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/ show/1264-12.
9. Закон України «Про екологічний експертизу» від 18.11.2012 № 45/95-вр [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80.
10. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15.

УДК 657:334.723

Фоміна О.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та тенденцій розвитку управлінського обліку. Розкрито основні проблеми теорії та практики управлінського обліку на підприємствах торгівлі. Визначено пріоритетні завдання досліджень з управлінського обліку та окреслено напрямки їх реалізації.

Ключові слова: управлінський облік, облікове забезпечення, завдання управлінського обліку, дослідження питань управлінського обліку.

Фомина О.В. ПРИОРИТЕТНЫЕ ЗАДАНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

Статья посвящена исследованию состояния и тенденций развития управленческого учета. Раскрыты основные проблемы теории и практики управленческого учета на предприятиях торговли. Определены приоритетные задания исследований по управленческому учету и очерчены направления их реализации.

Ключевые слова: управленческий учет, учетное обеспечение, задание управленческого учета, исследования вопросов управленческого учета.

Fomina O.V. FOREGROUND TASKS OF RESEARCH OF MANAGEMENT ACCOUNTING

The article is sanctified to research of the modern state and progress of management accounting trends on the enterprises of trade. The basic problems of theory and practice of management accounting are exposed on the enterprises of trade and the ways of their decision are outlined.

Keywords: management accounting on the enterprises of trade, registration providing, task of management accounting, research of questions of management accounting.

Постановка проблеми. З розвитком ринкових відносин в економіці України цілком закономірно з'явилася проблема формування для потреб управління такої інформаційної системи, яка б в найбільшій мірі відповідала його цілям і основним завданням. Власники та менеджмент підприємства потребують максимально обґрунтованої, об'єктивної та неупередженої інформації щодо реального фінансово-майнового стану суб'єктів господарювання, їх фінансової стабільності, перспектив розвитку тощо. Особливо актуальним питання інформаційного забезпечення управління підприємств торгівлі постало в період світової фінансової нестабільності, коли починаючи з другого півріччя 2008 року значно знизився рівень фінансової стійкості суб'єктів підприємництва України. Про що свідчить, перш за все, тенденція до збільшення кількості збиткових підприємств, частка яких у 2012 році наблизилася до 43%. Зокрема, наявне скорочення загальної кількості підприємств оптової торгівлі на 6,5% у

січні-вересні 2013 року порівняно з відповідним періодом 2012 року.

Зростання динамічності економічного оточення, посилення конкуренції як в зовнішньому середовищі – за лояльності споживачів, інвесторів, так і в самому підприємстві вплинуло і на появу необхідності постійного вибору між різними варіантами залучення і напрямків використання капіталу. З початку 2013 року обсяг кредитів, наданих підприємствам торгівлі, які відіграють для торгівлі роль обігових коштів, зріс на 16,7% і на кінець листопада 2013 року становив 240 618 млн. грн, що у структурі обсягу кредитування підприємств України займає 37,8% [1].

Процеси, які відбуваються в економіці країни, спонукають до підвищення якості та більш повного використання облікової інформації при врегулюванні організаційно- та соціально-економічних відносин, що обумовлює необхідність удосконалення системи збору та обробки інформації в розрізі, максимально придатному для прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти управлінського обліку досліджують багато українських і зарубіжних вчених. Концептуальні основи управлінського обліку як інформаційно-управлінської системи, орієнтованої на ухвалення оперативних, тактичних і стратегічних рішень, розкриваючи можливості методичного забезпечення цього процесу, розробили зарубіжні фахівці: І.В. Аверчев, А. Апчерч, С.В. Булгакова, Р. Вандер Віл, М.А. Вахрушина, Ю. Вебер, К. Друрі, В. Говіндараджан, Р. Каплан, В.Е. Керімов, Р. Купер, Е. Майєр, Р. Нідлз, А. Ніколаєва, Д. Нортон, Б. Райан, Ж. Рішар, Дж. Сігел, Я.В. Соколов, К. Уорд, Х. Фольмут, Дж. Фостер, Д. Хан, А. Хіггінс, Ч. Хорнгрен, Р. Ентоні.

Теорія і методологія управлінського обліку, його особливості в сучасних умовах господарської діяльності отримали розвиток в роботах вітчизняних вчених, серед яких: М.Т. Білуха, С.Ф. Голов, О.М. Губачова, В.М. Домбровський, З.В. Задорожній, О.В. Карпенко, В.С. Лень, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, М.С. Пушкарь, В.В. Сопко, В.Р. Шевчук, М.Г. Чумаченко та ін. Проте актуальною залишається проблема неузгодженості теорії та практики управлінського обліку в ракурсі сучасних підходів до управління підприємством, яку можна пояснити ускладненням вимог до системи управління у зв'язку з посиленням нестабільності зовнішнього середовища.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у вивченні проблемних питань та визначенні пріоритетних завдань досліджень управлінського обліку, які потребують вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначено, що «внутрішньогосподарський (управлінський) облік – це система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішнього користування у процесі управління підприємством» [2]. Проте і на сьогодні зберігається актуальність вирішення питань теорії, методології та організації управлінського обліку в торговельній галузі. Це обумовлено, перш за все, відсутністю системних досліджень та розробок з управлінського обліку на підприємствах торгівлі поряд із зростанням ролі управлінського обліку в умовах парадигмальних економічних зрушень як ключового інформаційного ресурсу управління підприємством.

Переважна більшість досліджень спрямована на розробку рекомендацій для промисловості. Майже відсутні роботи, присвячені особливостям впровадження та методиці функціонування системи управлінського обліку на підприємствах торгівлі, а також його розвитку на різних стадіях життєвого циклу підприємства та в залежності з його стратегічною спрямованістю. Як правило, проведені дослідження з питань управлінського обліку в торгівлі розкривають особливості управлінського обліку окремого об'єкту і наведені лише в певному розділі чи навіть пункті дисертаційного дослідження.

Також досі зберігається невизначеність щодо місця управлінського обліку серед інших економічних наук та взаємозв'язку з ними.

На сьогодні не виникає сумнівів в існуванні управлінського обліку як дієвого інструменту в ефективному управлінні підприємством. Проте залишається невизначеним його місце серед інших економічних наук, що обумовлено:

- по-перше, виникненням нових видів обліку (стратегічного, сегментного, соціального та інших);

- по-друге, співвідношенням чи розмежуванням управлінського обліку з фінансовим у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. До сьогодні в публікаціях за даним напрямком спостерігається різне бачення з цього приводу: одна група вчених визначають фінансовий облік і управлінський як підсистеми бухгалтерського обліку; інші вважають, що управлінський облік базується на основі фінансового, або навпаки;

- по-третє, міждисциплінарним характером. Дійсно, у своїх дослідженнях вчені вийшли далеко за межі загальнотеоретичних основ бухгалтерського обліку, розширивши кордони облікової науки. Це дозволило зрозуміти теоретичні основи управлінського обліку, необхідність взаємозв'язку останнього з суміжними науками і використовувати отриманий досвід для пізнання і вдосконалення об'єкту дослідження. Проте, в даний час ще не повною мірою розкритий потенціал обліку в сфері управління, сутність його системної методології, без розуміння яких повноцінне використання його інструментарію ускладнюється. В дослідженнях, присвячених проблемам управлінського обліку, вчені перестали реагувати на виникнення нових напрямків в менеджменті, а відповідно, і зміни потреб управління, удосконалюючи його лише за рахунок інших дисциплін, не використовуючи внутрішні джерела розвитку.

Потреба у вирішенні наступного завдання дослідження управлінського обліку обумовлена появою об'єктів, які докорінно змінили уявлення про підприємство як облікову одиницю, і, як наслідок, виникненням необхідності формування нової парадигми обліку з метою отримання можливості забезпечити сучасні паритетні потреби користувачів інформації.

Результати аналізу останніх досліджень дозволяють зробити висновки про те, що управлінський облік орієнтований на відображення досить незначної частини об'єктів управління, що в цілому може свідчити про неспроможність даної системи надавати релевантну інформацію для процесу прийняття управлінських рішень в розрізі функціонування підприємства та щодо його перспективи. Так, переважна більшість дослідників акцентує увагу на витратах як об'єкті управлінського обліку, поза увагою повністю або частково залишаються інші об'єкти обліку, такі як активи, складові власного капіталу, зобов'язання, господарські процеси та їх результати.

Виникнення нових форм розрахунків з діловими партнерами, потреба в оцінці інтелектуального, клієнтського капіталу, соціальна орієнтація підприємств вплинули на появу нових об'єктів, які потребують розвитку теорії та методології управлінського обліку з метою підвищення ефективності управління підприємством.

Більшість наукових робіт розглядають управлінський облік як стійку систему. В той же час аналіз практики показує значущість адаптації управлінського обліку до швидкої зміни мікро- та макросередовища, що обумовлює необхідність вивчення управлінського обліку як складної системи, що розвивається, забезпечує органічний взаємозв'язок облікового процесу, бюджетування, контролю, аналізу і управління з урахуванням життєвого циклу і стратегії розвитку підприємства. Така система не є статичною, оскільки на вимоги, які пред'являються до системи сучасного управлінського обліку, впливають:

- часові межі управління;
- цілі власників;
- фаза розвитку бізнесу.

Саме тому управлінський облік необхідно розглядати як активно-адаптивну систему (систему, що знаходиться в постійному розвитку) інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень для зростання ефективності управління підприємством, а також його економічної результативності.

Відсутність оціночних критеріїв та методики діагностики діючої системи управлінського обліку на предмет достатності, неупередженості та відповідності запитам менеджменту є наступною проблемою, яка потребує дослідження та розробок.

Функціонування інформаційної системи управління підприємством, яка сприяє прийняттю своєчасних на обґрунтованих рішень, неможливе без використання дієвих методів контролю ефективності такої інформації для цілей управління.

Враховуючи відсутність цілісних розробок, актуальним є питання діагностики на етапі впровадження системи управлінського обліку, основними елементами якого є: сприйняття концепції управлінського обліку керівництвом підприємства, оцінки доцільності формування системи управлінського обліку, оцінку готовності підприємства до формування системи управлінського обліку, побудову, мотивацію та навчання проектної команди, визначення цілей та завдань формування системи управлінського обліку, що дозволяє визначитися з оптимальною формою організації системи управлінського обліку та підходом до впровадження.

Діагностика діючої системи управлінського обліку на підприємстві може здійснюватися з використанням наступних методів:

- аналіз документів, звітності, файлів, графіків;
- спостереження, в тому числі участь у внутрішніх зборах;
- інтерв'ю, анкетуванні, тестуванні [3].

З метою оцінки виконання встановлених підприємством вимог до системи управлінського обліку в динаміці необхідним є регулярний аналіз, який дозволить діагностувати таку систему на предмет відповідності ряду критеріїв:

- чи здатна вихідна інформація, представлена в управлінській звітності, виявити наявні проблеми, недоліки та приймати необхідні рішення;
- чи надходить інформація вчасно, тобто чи має керівник достатньо часу, необхідного для прийняття рішення, для того щоб вчасно відреагувати на процеси, які протікають незадовільно, та відкоригувати їх;
- чи дозволяє система управлінського обліку передбачити виникнення можливих проблем та прогнозувати альтернативні варіанти їх вирішення (в разі неможливості їх уникнення);
- чи відповідає інформаційне забезпечення системою управлінського обліку критерію достатності (водночас і неперенавантаження інформацією) для відповідного рівня управління;
- чи відповідає форма представлення інформації її змісту, а також вимогам користувачів до зручності для сприйняття.

Періодичний аналіз системи управлінської звітності дозволяє на регулярній основі оперативно удосконалювати дану систему під потреби користувачів.

Діагностика процесів формування та функціонування системи управлінського обліку на підприємстві потребує визначення методичних принципів та критеріїв оцінювання їх результативності. Зокрема, діагностика процесу впровадження управлінського обліку повинна здійснюватися на основі проектного підходу, тобто на основі можливостей оцінки проекту впровадження системи управлінського обліку на підприємстві.

Отже, для високоефективної роботи сучасного підприємства, зокрема підприємства сфери торгівлі, необхідна добре налагоджена система управлінського обліку і звітності для менеджерів різних рівнів. Поряд з тим в Україні відсутні типові Методичні рекомендації з організації і ведення управлінського обліку, необхідних для надання допомоги керівникам підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності. Наприклад, в Російській Федерації такі методичні рекомендації затверджені на законодавчому рівні Експертно-консультативною радою з питань управлінського обліку при Міністерстві економіки та розвитку [4]. Такі рекомендації покликані служити свого роду путівником при проведенні заходів, направлених на формування повної, оперативної і достовірної інформаційної та аналітичної бази ухвалення обґрунтованих управлінських рішень, а також для здійснення оперативного контролю за ефективністю використання ресурсів організації. Натомість керівники вимушені розробляти їх власними силами, випробовуючи на власному бізнесі, або звертатися до послуг консалтингових компаній. Очевидно, що це означає не тільки фінансові витрати, але і тимчасове зниження ефективності функціонування управлінської системи в цілому.

Вже більше 20 років комітетом з управлінського обліку інституту управлінського обліку США розробляється система положень з управлінського обліку (Statements on Management accounting – SMA) [5], які є рекомендаціями фахівців в області управлінського обліку для компаній. Система цих положень включає п'ять рівнів: Цілі управлінського обліку (Objectives); Термінологія (Terminology); Концепції (Concepts); Практика і техніка (Practices and Techniques); Концепції (Concepts); Управління обліковою діяльністю (Management of Accounting Activities).

В даний час розроблено приблизно 60 таких рекомендацій – від базових, визначаючих Цілі управлінського обліку (положення 1А, 1b і так далі), і Словника управлінського обліку (2А) до Основ звітної інформації для менеджерів (5В) і Впровадження АВС-костінгу (4t). Ці положення є наднаціональними документами та можуть бути базовими для розробки рекомендацій з управлінського обліку і для українських підприємств.

Відсутність регламентації управлінського обліку, з одного боку, пояснюється його необов'язковістю,

залежністю від специфіки бізнесу, з іншого – призводить до неправильного тлумачення понять, хаотичного сприйняття основних положень, ускладнює процес впровадження системи управлінського обліку на підприємстві.

На практиці окремі елементи управлінського обліку, як правило, використовуються на підприємствах. Важливо, щоб ці елементи були об'єднані в загальну структуру, орієнтовану на досягнення певного результату. В рамках досягнення вказаної мети необхідно створити раду з управлінського обліку. Рада може стати аналітичним органом, який на основі взаємодії підприємств, консалтингових компаній, учених координуватиме активність у сфері розвитку управлінського обліку в Україні.

Проблема інформаційного забезпечення стає все більш актуальною і практично значимою в досягненні стратегії, а тому потребує подальших досліджень та розробок. Набуття управлінською інформацією статусу стратегічного ресурсу, який визначає рівень розвитку підприємства, обумовило потребу в захисті інтересів власника комерційної таємниці (системи управлінського обліку на підприємстві).

Не менш важливою проблемою є відсутність критеріїв та підходів до оцінки сучасних програмних продуктів для автоматизованої обробки інформації управлінського обліку та формування управлінської звітності.

Вирішення даної проблеми полягає у визначенні критеріїв та підходів до оцінки сучасних програмних продуктів для потреб управлінського обліку з метою вибору найбільш придатного програмного забезпечення. Важливою також є методика оцінки ресурсної готовності підприємства до формування системи управлінського обліку: можливість та доцільність впроваджувати той чи інший програмний продукт, рівень кваліфікації та потреба у додатковому залученні фахівців.

Крім того, впровадження нового програмного продукту – це певний проміжок часу. Навіть у результаті здійснення успішної автоматизації системи управлінського обліку потрібен час для тестування на предмет відповідності очікуваним результатам та потреби в удосконаленні системи.

Для сучасного українського бізнесу досить поширена проблема, коли в автоматизацію вже вкладені значні фінансові ресурси, витрачено час, але вона недостатньо забезпечує інформацією топ-менеджмент і власників для ухвалення оперативних і стратегічних управлінських рішень.

Вирішення даної проблеми має кілька варіантів:

1. Ведення повноцінного управлінського обліку на підприємстві. Автоматизація системи управлінського обліку на базі ERP-системи.

2. Використання управлінської інформації з різних інформаційних систем. Автоматизація системи управлінського обліку за допомогою аналітичних систем класу BPM і BI на базі OLAP-технологій.

3. Комплексне рішення. Побудова корпоративного сховища даних, тобто автоматизація з використанням програмного забезпечення для архівації даних і фільтрації первинних даних.

4. Впровадження консолідованої системи, яка б інтегрувала всі наявні системи обліку, задовольняючи інформаційні потреби топ-менеджменту та власників.

Крім того, інформаційна система управлінського обліку повинна не лише відповідати встановленим вимогам, але й також мати певний потенціал збільшення можливостей в майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Наведений перелік проблемних питань, що потребують нагального вирішення, не є вичерпним. Проте зазначене дозволяє зробити висновки про необхідність розробки науково-обґрунтованих положень з теорії та методології управлінського обліку, що пов'язано з наступним:

1) зростанням ролі управлінського обліку в умовах парадигмальних економічних зрушень як ключового інформаційного ресурсу управління торговельним підприємством;

2) появою об'єктів, які докорінно змінили уявлення про підприємство як облікову одиницю, і, як наслідок, виникненням необхідності формування нової парадигми обліку з метою одержання можливості забезпечити сучасні паритетні потреби користувачів інформації;

3) невідповідність рівнів розвитку теоретичних і методологічних уявлень про управлінський облік характеру та глибині емпіричних розробок у даній сфері наукових знань.

Вирішення розглянутих питань полягає у подальшому розвитку теорії та методології управлінського обліку, функціонування якого дозволяє його користувачам отримувати більш об'єктивну, повну та своєчасну інформацію для набуття впевненості в реалізації своїх інтересів. В кінцевому результаті управлінський облік як інформаційна система, що знаходиться в постійному розвитку, сприяє підвищенню ефективності управління підприємством та його діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Держкомстату України.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV.
3. Кротов К.А. Методика постановки управленческого учета : методическое пособие по проведению презентационного семинара. – М. : Рос. агентство поддержки малого и среднего бизнеса, 1999.
4. Методичні рекомендації з організації і ведення управлінського обліку : затв. Експертно-консультаційною радою з питань управлінського обліку при Мінекономрозвитку Росії від 22.04.2002 р. № 4.
5. Statements on Management Accounting. Statement Number 2A November 30, 1990. Terminology: Management Accounting Glossary, IMA.

УДК 657:338

Черешнюк О.М.
аспірант кафедри аудиту, ревізії та контролінгу
Тернопільського національного економічного університету

КОНЦЕПЦІЯ ОБЛІКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В ЦУКРОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті проаналізовано та обґрунтовано проблеми та концептуальні напрямки обліку технологічних інновацій у сфері відтворення основних засобів. Розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку технологічних інновацій в цукровій промисловості, а саме виокремлено слабкі сторони та зазначено шляхи їх вдосконалення. Наведений у статті розподіл формування витрат інноваційної діяльності за визначеними критеріями необхідно проводити окремо для кожного етапу виготовлення продукції. На основі проведеного розподілу визначається економія внаслідок зниження технологічної трудомісткості, матеріальних та інших змінних витрат, що включаються в собівартість виготовленої продукції.

Ключові слова: інноваційна діяльність, технологічні інновації, відтворення основних засобів, цукрова промисловість.

Черешнюк О.М. КОНЦЕПЦИЯ УЧЕТА ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В СФЕРЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В САХАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье проанализированы и обоснованы проблемы и концептуальные направления учета технологических инноваций в сфере воспроизведения основных средств. Рассмотрены современное состояние и перспективы развития технологических инноваций в сахарной промышленности, а именно указаны слабые стороны и пути их совершенствования. Приведенное в статье распределение формирования расходов инновационной деятельности по определенным критериям необходимо проводить отдельно для каждого этапа изготовления продукции. На основе проведенного распределения определяется экономия вследствие снижения технологической трудоемкости, материальных и прочих переменных расходов, включаемых в себестоимость произведенной продукции.

Ключевые слова: инновационная деятельность, технологические инновации, воспроизводство основных средств, сахарная промышленность.

Chereshnyuk O.M. ACCOUNTING CONCEPTS TECHNOLOGIKAL INNOVATIONS OF FIXED ASSETS IN THE SUGAR INDUSTRY

In the article the problems and conceptual directions of accounting of technological innovations in the field of reproduction of fixed assets are analyzed and proved. The current state and prospects of technological innovation development in the sugar industry are considered, in particular the weaknesses are singled out and ways to improve them are noted.Powered by article distribution formation expenses innovation according to certain criteria should be carried out separately for each stage of manufacturing. Thus, as part of this approach, it is determined the impact on the production costs of only those changes in the structure of raw stuff, materials, fuel and energy, which are not connected with changes in production of certain products, and makes it possible to save due to the reduction of technological complexity, material and other variables costs included in the cost of manufactured products.

Keywords: innovation, technological innovation, reproduction equipment, sugar industry.

Постановка проблеми. В світлі сучасних тенденцій розвитку вітчизняної економіки першочерговим стає інноваційний розвиток підприємства, основою якого являється технологічне оновлення виробництва. Протягом останніх років економіка провідних світових країн увійшла в період інтенсивної трансформації, пов'язаної зі значним зростанням ролі наукомістких, високотехнологічних, енергозберігаючих, екологічних виробництв, розвиток яких перш за все пов'язаний з інтенсивним впровадженням інновацій у різні сфери економічного життя. Водночас низький рівень якості вітчизняної продукції зумовлений здебільшого технологічною відсталістю промисловості, використанням застарілих технологій і обладнання, низьким рівнем інноваційної активності вітчизняних підприємств у порівнянні з економічно розвинутими країнами світу. Підтвердженням цього є низькі позиції у визначенні Глобального інноваційного індексу, який впорядковує світові економічні інноваційні можливості, та визначає позицію Україна у 2013 році на 71 місці серед 142 країн [1]. Перспективи активізації інноваційної діяльності та її вивчення з позиції обліково-аналітичного формування визначають актуальність даного дослідження.

Враховуючи досвід діяльності вітчизняних підприємств, встановлено відсутність єдиного підходу до виокремлення об'єктів та методів їх обліку, які обумовлені інноваційною діяльністю. Зокрема, інноваційна діяльність підприємств відображається в складі капітальних інновацій в оновлення основних засобів або створення нематеріальних активів, оборотних інновацій у створення нових видів готової продукції, товарів, робіт і послуг, у складі витрат майбутніх періодів, що значно ускладнює формування аналітичної інформації для ефективного управління інноваційними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічного обґрунтування інновацій та інноваційного розвитку підприємств досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме М.І. Туган-Барановский, Й.А. Шумпетер, Ю.М. Бажал, П.Ф. Друкер, О.І. Волков, М.П. Денисенко, П.Н. Завлін, А.В. Васільєв, С.М. Ілляшенко, М.А. Йохна, В.В. Стадник, П.П. Микитюк, А.І. Мокій, Л.І. Федулова та ін. Питанням організації та методології обліку інновацій на підприємстві присвячені праці О.С. Бородкіна, О.О. Ільченка, О.В. Кантаєвої, Я.Д. Крупки, О.В. Мінакова, Л.В. Нападовської, М.С. Пушкаря та ін. Проте питання систематизації витрат на здійснення технологічних інновацій у сфері відтворення основних засобів залишаються відкритими.

Постановка завдання полягає в розробці основних напрямків обліку технологічних інновацій, формування інформації про витрати на здійснення інновацій у сфері відтворення основних засобів, їх методи групування та джерел покриття.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сьогоденні на промислових підприємствах однієї з осно-

вних проблем є оновлення основних засобів. Зношене обладнання та старі технології є фактором, що стримує розвиток виробництва та унеможливлює конкуренцію на ринку. Як відомо, введення інноваційних технологій та обладнання дозволяє підприємству конкурувати з іншими підприємствами в межах визначеної галузі та надіє можливість виходу на більш високий рівень ефективності виробництва та господарювання.

Зростання значення інноваційності технологічних процесів вітчизняних цукрових підприємств продиктовано перспективами розширення ринків збуту шляхом євроінтеграційних перетворень та високим рівнем вимог до продуктів харчування в межах окреслених перспективних ринків. Значно вищі стандарти якості цукрової продукції спонукають вітчизняні цукрові заводи активно працювати над оновленням основних засобів як однієї з основних складових покращення продукції. Адже в час активного насичення вітчизняних ринків іноземними продуктами виникає загроза втрати позицій на національному ринку і занепаду однієї з найдавніших та пріоритетних галузей української економіки.

Досвід провідних країн свідчить, що близько 80% зростання ВВП реалізується технологічними нововведеннями, які здійснюються через технічне переозброєння виробництва. Активізація інноваційної діяльності сприяє вирішенню проблеми оновлення техніко-технологічної бази та її переведенню на якісно новий рівень із залученням досягнень науки. Цей процес передбачає використання нових рішень у галузі технології, техніки, організаційних форм і економічних методів господарювання. Науково-технічний прогрес, його темпи і соціально-економічні результати визначають потенційні можливості розвитку та ефективності виробництва.

На законодавчому рівні визначення «технологічні інновації» дає Наказ «Про затвердження форми державного статистичного спостереження із статистики науки та інновацій» та зазначає, що технологічні інновації – це діяльність підприємства, пов'язана з розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів і процесів [2]. Адаптуючи зазначене визначення до особливостей цукрової промисловості, можна вважати, що технологічні інновації спрямовані на оновлення основних засобів та вдосконалення процесу виробництва і якості цукру шляхом впровадження у процес виробництва здобутків новітніх технологій.

У зв'язку з впровадженням повністю механізованого способу вирощування і збирання цукрових буряків, а також повної механізації вантажно-розвантажувальних робіт збільшилася забрудненість і пошкодженість буряків. Підвищена забрудненість і значне подрібнення коренеплодів, у свою чергу, погіршують зберігання та умови переробки буряків, отже, бурякопідготовчому відділенню відводиться першорядна роль. Зміна технологічних якостей буряків потребує інтенсифікації робіт з технічного переустаткування, в першу чергу бурякопідготовчого і бурякопереробного відділень [3, с. 3].

Досліджуючи інноваційну діяльність промислових підприємств, потрібно зазначити, що її стримують недостатність коштів, труднощі з матеріальними ресурсами, кризовий стан в науці, недостатня державна фінансова підтримка. Коли йдеться про причини затримки технологічного оновлення промислового виробництва, на перше місце висувається відсутність необхідних ресурсів, особливо фінансових. Інвестори, залучаючи власні кошти, надають особливо велике значення аналізу проведення інноваційної діяльності та перспектив отримання економічних вигод.

Технологічні інновації у сфері відтворення основних засобів зорієнтовані на зниження втрат бурякомаси і цукру за рахунок удосконалення обладнання, оптимізації його застосування та інтенсифікації процесів очищення від домішок при укладанні буряків на зберігання й подачі їх на завод для переробки.

Світові інноваційні технології в сфері цукрової промисловості спрямовані на збільшення продуктивності та підвищення якості агропромислового виробництво, створення економічної підтримки та вдосконалення управління господарськими процесами на підприємстві, оптимізацію енергетичних ресурсів та викидів вуглекислого газу, виробництво екологічно чистих продуктів харчування, вдосконалення умов праці, зменшення та повторне використання водних ресурсів, утилізацію промислових відходів та сфери їх використання, а також створення безвідходного виробництва [4].

Світові технології дозволяють оптимізувати процес виробництва і створити на 98% безвідходне виробництво, зменшуючи таким чином споживання енергії, водних ресурсів, трудових ресурсів, викидів вуглекислого газу в атмосферу та уникаючи проблем утилізації відходів. Так, у США меляса після невеликого очищення та додаткової обробки є цінним, багатим на вітаміни, продуктом дитячого харчування. Рідкий СО використовується у виготовленні газованих напоїв, залишки ґрунту після миття – в квітникарстві, барда – для удобрення ґрунтів та як кормова добавка.

Про необхідність впровадження інновацій на вітчизняних цукровиробничих підприємствах акцентує увагу Слободянюк В.О. та пропонує «підприємствам підвищити якість та розширити асортимент продукції, знизити собівартість цукру шляхом зменшення виробничих витрат, підвищення продуктивності, економічності та якості роботи підприємства, а також здійснити їх реконструкцію та модернізацію з використанням інноваційних технологій» [5]. Калініченко О.В. пропонує «збільшити виробництво нових високопродуктивних сортів та гібридів цукрових буряків, що зменшуватиме витрати непоновлюваної енергії та сприятиме ефективному засвоєнню поновлюваної енергії, і як результат цукристості та збільшення об'ємів виробництва цукру» [6, с. 9].

Однією з основних проблем організації обліку технологічних інновацій є визначення фактичних витрат матеріальних і енергетичних ресурсів, пов'язаних з виробництвом окремих продуктів та виконання операцій. Організація управлінського обліку для вирішення зазначеної проблеми передбачає виокремлення технологічних операцій – об'єктів витрат; визначення переліку витрат, що відносяться до кожної з операцій (у розрізі окремих статей – сировина, матеріали, паливо тощо), та встановлення норм витрачання матеріалів і енергетичних ресурсів на здійснення окремих операцій.

Змістове навантаження управлінської звітності щодо інноваційної діяльності полягає у відображенні фактичних фінансових, технічних і технологічних станів підприємства в розрізі окремих продуктів, підрозділів і видів діяльності. На основі отриманої інформації вирішується ряд актуальних питань, а саме найбільш енергомісткі, ресурсні та витратні процеси у виготовленні цукру, і на основі цього приймаються перспективні рішення щодо вибору пріоритетного інноваційного проекту.

Адже інформація, яка накопичується і використовується управлінням, містить поточні дані за центрами відповідальності та є достовірним засобом планування майбутніх витрат, а також джерелом інформації для аналізу собівартості продукції та інших показників. У сучасній науковій літературі зазначається, що призначенням управлінської звітності інноваційної діяльності є створення можливостей для чіткої ідентифікації витрат, пов'язаних з інноваційними технологічними операціями та продуктами, джерел їх покриття та результатів інноваційного процесу.

Технологічні інновації у сфері відтворення основних засобів характеризуються показниками внаслідок впровадження науково-технічних досягнень в сфері технології виробництва, вдосконалення конструкцій і покращення технічних характеристик виробів та іншими аналогічними заходами. Серед основних напрямків виокремлюють наступні:

• застосування нового виду сировини, матеріалів, палива і енергії та більш ефективне їх використання;

• впровадження нової або вдосконалення існуючої технології виробництва;

• підвищення якості продукції, удосконалення конструкцій і технічних характеристик виробів;

• розширення масштабів використання нової техніки і технології шляхом виготовлення додаткової продукції з відходів виробництва.

Аналізуючи зазначені вище елементи, визначається економія від зниження технологічної трудомісткості, матеріальних та інших змінних витрат, що включаються в собівартість виготовленої продукції. Під економією від підвищення технічного рівня виробництва розуміється пряме абсолютне зниження витрат на одиницю продукції або на плановий обсяг робіт.

Розраховуючи витрати на одиницю продукції у попередньому виробництві, встановлюють планові показники витрат після впровадження інновацій. Планування показників витрат дає можливість зіставити фактичні дані з плановими та провести комплекс коригуючих дій щодо їх оптимізації. Доцільно розраховувати показники для кожної операції, це збільшуватиме поле для аналізу і вдосконалення процесу виробництва.

Економія, обумовлена технічними факторами, повинна визначатися з урахуванням часу впровадження відповідних заходів. Тому, якщо намічений в плановому році захід впроваджується не з початку року, в розрахунках собівартості виготовленої продукції планового року відображається тільки частина обумовленого його проведенням ефекту (з моменту впровадження до кінця року). Одночасно в розрахунках собівартості за факторами має бути врахована перехідна на плановий рік економія від проведення заходів базового року.

Економія, отримана в результаті впровадження нового виду і заміни сировини, матеріалів, палива і енергії, що споживаються, складається із зменшення витрат в результаті зниження витрати відповідних видів матеріальних ресурсів і визначається шляхом добутку економії відповідних ресурсів в натуральному виразі на середні ціни, що склалися в базовому році. Вплив зміни середніх цін підраховується шляхом добутку різниці в середніх цінах того чи іншого виду матеріальних ресурсів в плановому і базовому роках на об'єм споживання цього виду ресурсів в плановому році.

У складі цього зазначеного підходу визначається вплив на собівартість продукції тільки тих змін в структурі сировини, матеріалів, палива і енергії, які не пов'язані зі зміною обсягу виробництва окремих видів продукції.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки, що технологічні інновації становлять основу прогресивного розвитку підприємств. Сучасний стан та перспективи розвитку інноваційної діяльності в цукровій промисловості спрямовані перш за все на впровадження технологічних інновацій з метою оновлення застарілих основних фондів. Впровадження інноваційних технологій та сучасного обладнання дозволяє підприємству ефективно конкурувати з іншими підприємствами в межах визначеної галузі та надає можливість виходу на більш високий рівень якості виробництва та господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=GII-Home.
2. Наказ «Про затвердження форми державного статистичного спостереження із статистики науки та інновацій» (Форма № 2-інновація. ПОРЯДОК заповнення форми, розд. Загальні положення) 19.08.2004 № 490 .
3. Сучасні схеми і обладнання для переробки цукрових буряків. Транспортування, очищення, отримання стружки і дифузійного соку : навчальний посібник. –К. : ІПДО НУХТ, 2006.– 240 с.
4. ABSugar Advanced Manufacturing Today. A Susutainible future Tomorroww [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.absugar.com/absugar/media/AB-Sugar/PDFs/ABSugar_corpBrochure_web.pdf.
5. Слободянюк В.О. Оцінка конкурентоспроможності цукру за якісними та ціновими параметрами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/10_79137.doc.htm.
6. Калініченко О.В. Енергетична оцінка ефективності виробництва гібридів цукрових буряків / О. В. Калініченко // Цукрові буряки. – 2013. – № 6. – С. 8-10.
7. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник. – 3-тє вид. – К. : Лібра, 2006. – 704 с.
8. Нападовська Л. В. Управлінський облік : підруч. для вузів / Л. В. Нападовська. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.

УДК 657.6: 334.73:631.1

Шинкаренко М.С.
аспірант
Навчально-наукового центру «Інститут аграрної економіки»

СУТНІСТЬ КОНТРОЛЮ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОБСЛУГОВУЮЧИМИ КООПЕРАТИВАМИ НА СЕЛІ

Обґрунтовано мету і завдання контролю в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. Визначено предмет, об'єкт та функції контролю в кооперативах. Виділено контрольні функції суб'єктів управління у кооперативних об'єднаннях.
Ключові слова: облік, контроль, управління, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

Шинкаренко М.С. СУЩНОСТЬ КОНТРОЛЯ И ЕГО МЕСТО В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ОБСЛУЖИВАЮЩИМИ КООПЕРАТИВАМИ НА СЕЛЕ
Обоснованы цель и задачи контроля в сельскохозяйственных обслуживающих кооперативах. Определены предмет, объект и функции контроля в кооперативах. Выделены контрольные функции субъектов управления в кооперативных объединениях.
Ключевые слова: учет, контроль, управление, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив.

Shynkarenko M.S. ESSENCE OF CONTROL AND ITS PLACE IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF SERVICE COOPERATIVES IN RURAL AREAS
The goal and objectives of control in agricultural service cooperatives were substantiated. The subject, object and control functions in cooperatives were defined. The control functions of management entities in cooperative associations were determined.
Keywords: accounting, control, management, agricultural service cooperatives.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання зростають роль і значення контролю. Ринкові перетворення, що відбуваються в нашій країні, вимагають від сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі – СОК) застосування ефективних механізмів господарювання, які забезпечать сталий економічний розвиток та дозволяють задовольняти потреби пайовиків. Дозволяючи забезпечити достовірність інформації та сприяючи раціональному використанню ресурсів кооперативу, контроль є однією з головних умов підвищення рівня ефективності його роботи. В СОК залишається проблема господарського контролю за ефективним використанням ресурсів та попередженням непродуктивних витрат, що в свою чергу призводить до великих економічних збитків. Ознакою незадовільної організації внутрішньогосподарського контролю в СОК є наявність великих сум нестач і розкрадань. Тому з метою своєчасного попередження нестач, розтрат і непродуктивних витрат потрібно забезпечити ефективність внутрішньогосподарського контролю. Для удосконалення методики внутрішньогосподарського контролю необхідно забезпечити попередження помилок у системі управління господарською діяльністю кооперативу.

Одним із основних недоліків в обслуговуючих кооперативах є відсутність організації контролю. Основними завданнями, що стоять перед контролем у системі обслуговуючої кооперації, є виявлення та попередження порушень фінансової дисципліни, фактів несплати податків та підвищення достовірності інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням контролю присвячені роботи вітчизняних і закордонних вчених: М.Т. Білухи [1], І.А. Бєлобжецького [2], М.Г. Бєлова [3], Л.М. Крамаровського [4], Л.К. Сука [5], П.Л. Сука [5], В.О. Шевчука [6], В.В. Андрєєва [7], Н.Г. Виговської [8], Є.В. Калюги [9], Я.В. Соколова [10], В.А. Полторадня [11] та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення предмету, об'єкту та функцій контролю в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах.

Відповідно до поставленої мети сформульовано наступні завдання:

- визначити мету і завдання контролю в кооперативах;
- узагальнити предмет та об'єкт контролю в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах;
- розкрити пріоритетність функцій та специфіку використання елементів методу бухгалтерського обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах.
- виділити контрольні функції суб'єктів управління у кооперативних об'єднаннях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині на шляху розвитку контролю виникає багато проблем, вирішення яких, на наш погляд, потребує чіткого формулювання визначення контролю, яке надало б можливість визначити його економічну сутність, роль і місце в системі управління.

Так, В.І. Ленін зазначав, що «учет и контроль – вот главная экономическая задача каждого совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов, каждого потребительного общества, каждого союза или комитета снабжения, каждого фабрично-заводского комитета или органа рабочего контроля вообще» [16].

Як стверджує Я.В. Соколов, «есть люди добросовестные и есть тунеядцы. Если коллектив состоит только из людей первого типа, то контроль не нужен, если из лиц только второго типа – контроль невозможен. Учет и контроль необходимы только потому, что людей первой группы недостаточно, а вторая, к счастью, не преобладает в здоровом обществе» [10, с. 397].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» визначає контроль як «повноваження управляти фінансовими та операційними політиками іншого суб'єкта господарювання з метою одержання вигід від його діяльності» [17].

Вдало підійшов до визначення контролю М.Т. Білуха. Як вважає вчений, контроль – це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів

управлінського впливу на керований об'єкт виявленням відхилень, допущених у ході виконання цих рішень [1, с. 6].

Можна зробити висновок, що контроль – це система спостереження і перевірки процесів виробництва, обміну та розподілу, який має місце в системі господарського управління.

Для ефективного управління недостатньо одних тільки організаторських здібностей, але й важливо також володіти підприємницькою інтуїцією. Керувати – означає уміти передбачати. Добре управління, за аналогією з хорошою політикою, це мистецтво можливого. Розглянемо в науковій літературі визначення такої категорії, як управління.

Рис. 1. Контроль у системі управління господарюючим суб'єктом

Джерело: розробка автора

У Великому бухгалтерському словнику під редакцією А.Н. Азріляна зазначається, що управління – це «процесс планирования, организации, мотивации и контроля, необходимый для того, чтобы сформулировать и достичь целей организации» [12].

Під управлінням П.С. Безруких вважає «направленное воздействие администрации хозяйствующего субъекта на хозяйственные процессы в целях увеличения прибыли за счет повышения эффективности производства, улучшения качества продукции, освоения рынков сбыта. Собственно управление сводится к постановке конкретных задач, принятию оптимальных решений и организации контроля, оперативного регулирования и оценки полученных результатов» [13, с. 41].

Російські вчені В.Ф. Палий та Я.В. Соколов відзначають, що «организационные структуры хозяйственной деятельности достаточно четко подразделяются на объекты управления и органы управления. Первые состоят из различных хозяйственных подразделений, их объединений и совокупностей, в которых и совершается хозяйственная деятельность. Вторые обеспечивают наблюдение и контроль за хозяйственной деятельностью, ее планирование и регулирование»[14, с. 5-6].

Трактування управління, як і будь-якого складного поняття, є багатовимірним. *З наведених вище визначень управління можна вивести таку закономірність: в якості одного з елементів, що складають дане поняття, фігурує така категорія, як контроль. Таким чином, контроль є складовою частиною поняття управління.*

Контроль як функція управління дозволяє своєчасно виявити та ліквідувати ті передумови і фактори, які заважають ефективній організації.

До основних функцій управління можна віднести: планування, бухгалтерський облік, фінансовий аналіз, регулювання і контроль. Місце і роль контролю в системі управління господарюючим суб'єктом представлені на рис. 1.

Планування – це процес формування економічної діяльності, необхідний для виконання конкретних завдань у встановлені терміни.

Бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [15, с. 13].

Регулювання – це здійснення цілеспрямованого впливу на господарську діяльність з метою її оптимізації.

Фінансовий аналіз – це роз'яснення даних бухгалтерської звітності, що дозволяють визначити фінансовий стан організації з метою прийняття управлінських рішень.

Кожна з функцій управління взаємозв'язана з контрольною функцією. Характерною особливістю контролю як функції управління є його тривалість. Він здійснюється протягом певного часу, на всіх стадіях реалізації управлінського рішення. Його основне призначення полягає, по-перше, у попередженні незаконних та неекономічних господарських операцій на початковій стадії прийняття управлінського рішення; по-друге, у виявленні порушень нормального ходу господарської діяльності; по-третє, в узагальненні передового досвіду господарської діяльності [8, с. 36].

Отже, можна стверджувати, що в кооперативах контроль як функція управління є об'єктивно необхідним. Він пов'язаний з цілісним розвитком явищ та процесів, з їхніми змінами та досягненням кінцевих результатів. Таким чином можна вважати, що контроль в кооперативах – це складний та відповідальний процес.

Контроль за своїм змістом включає перевірку економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, науково-технічних та інших напрямків розвитку суспільства. Економічний контроль поширюється на сферу розвитку економіки народного господарства – галузі, підприємства, об'єднання. Господарська діяльність усіх галузей народного господарства в умовах ринкової економіки узагальнюється з використанням грошового вимірника, тобто фінансового критерію. Тому в системі економічного контролю сформувався фінансово-господарський контроль. Змістом цього контролю є виробничі відносини і продуктивні сили у сфері господарської діяльності [1, с. 51].

Який може бути контроль без поставленої чіткої мети і завдань? Адже маючи чітке уявлення про мету і завдання контролю, можна вчасно попередити розвиток негативних явищ і тенденцій у діяльності кооперативу. Розглянемо мету і завдання фінансово-господарського контролю.

Метою фінансово-господарського контролю є сприяння раціональному використанню засобів і предметів праці та самої праці у підприємницькій діяльності для одержання найбільшого прибутку. Завдання фінансово-господарського контролю М.Т. Білуха поділяв на окремі і загальні. Розв'язання окремих завдань передбачає перевірку однієї із сторін господарської діяльності, а загальних – всієї господарської діяльності об'єднання, галузі, з визначенням рентабельності і конкурентоспроможності продукції, прибутковості підприємства [1, с. 51]. Також вчений виділив і основні завдання фінансово-господарського контролю: це виявлення та профілактика

порушень у технології виробництва, які мають причинні зв'язки з випуском недоброякісної продукції, перевитратами сировини і матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів; невикористанням договірних зобов'язань з кооперованих поставок; неконкурентоспроможністю продукції; нерентабельною роботою окремих ланок господарства.

На нашу думку, термін «завдання» реалізується під час виконання певних дій, що спрямовані на досягнення передбаченої мети контролю. Таким чином, в СОК немає чіткого розмежування між метою контролю та завданнями контролю, у зв'язку з чим мета (як досягнення бажаного результату) та завдання контролю (тобто шляхи досягнення мети) часто ототожнюються.

Виділимо основні завдання фінансово-господарського контролю в СОК:

- виявити і ліквідувати ті передумови і фактори, які заважають ефективній організації надання послуг;
- попередження незаконних і неекономічних господарських операцій на початковій стадії прийняття управлінських рішень;
- виявлення порушень в господарській діяльності кооперативу.

В руслі нашого дослідження доцільним є також визначення предмета, об'єктів, функцій та видів контролю.

Господарський контроль відноситься до спеціальної галузі знань та має свій предмет, визначення якого є одним із центральних питань теорії господарського контролю. Це дає можливість розкрити його сутність, показати шляхи подальшого удосконалення його організації і методики.

Так, М.Т. Білуха визначає предмет фінансово-господарського контролю як процес розширеного відтворення суспільно необхідного продукту і додержання його економічного регулювання в умовах ринкової економіки [1, с. 60].

В.А. Полторадня предметом контролю вважає діяльність окремих ланок як народного господарства, так і апарату управління, а також роботу окремих посадових осіб цих ланок, яка визначає її з точки зору законності, доцільності, правильності оформлення» [11, с. 25].

На думку Л.М. Крамаровського, предметом соціалістичного контролю в промисловості є виробнича, господарська і фінансова діяльність підприємства, спрямована на виконання планових завдань, правильне використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів, зберігання соціалістичної власності [4, с. 3-4].

Зокрема, М.Г. Бєлов пише, що «предметом господарського контролю в суспільстві є виявлення законності та доцільності використання власності в процесі розширеного відтворення згідно з рішеннями уряду з господарських питань» [3, с. 48].

На особливу увагу заслуговує трактування предмета фінансово-господарського контролю, що дається професором І.А. Бєлобжецьким: «Під предметом фінансово-господарського контролю слід розуміти управлінське рішення, господарські та фінансові операції і процеси підприємств, об'єднань та інших підрозділів народного господарства, які розглядаються з позиції їх економічної ефективності, законності, достовірності та доцільності збереження соціалістичної власності» [2, с. 28].

Контроль як функція управління забезпечує безперервне спостереження за процесами виробництва і розподілу суспільно необхідного продукту, їх перевірку та встановлення причин порушень законності господарських операцій. Тому, на думку Л.К. Сука, предметом господарського контролю є виробнича і фінансово-господарська діяльність. Вона складається з окремих процесів, а саме: з постачання, виробництва й реалізації. Усі три процеси взаємопов'язані, постійно змінюють один одного, що обумовлює безперервний кругообіг господарських засобів [5, с. 18].

Аналіз визначення предмета господарського контролю різними авторами можна було б продовжувати, але наведених визначень достатньо, щоб сказати, що предметом господарського контролю в СОК є господарська діяльність, яка спрямовується на виконання поставлених завдань, правильності використання ресурсів (матеріальних, трудових, грошових).

Об'єктами контролю виступають окремі, найбільш істотні елементи предмета господарського контролю. Під об'єктом контролю слід розуміти характерні риси його предмета. Так, М.Т. Білуха під об'єктами фінансово-господарського контролю розуміє предмети і засоби праці, а також сама праця, яка використовується в процесі розширеного відтворення суспільно необхідного продукту [1, с. 61].

На думку В.О. Шевчука, « ... за об'єкт контролю приймається діяльність господарських систем, яка забезпечує існування та розвиток економічних агентів – фізичних осіб, об'єднань громадян, територіальних громад, держави та суспільства загалом. Демократизація суспільно-господарського буття як найбільш узагальненого об'єкта контролю дозволяє виокремити в його складі ієрархію взаємопов'язаних господарських систем, а саме:

- на мікроекономічному рівні:
- домашні господарства;
- фірми, господарські товариства, підприємства тощо, засновані на різних формах власності;
- на макроекономічному рівні (національно-господарські системи)
- на глобальному економічному рівні:
- регіональні (транснаціональні, міждержавні) господарські системи;
- світогосподарська система [6, с. 132].

Як стверджує В.В. Андреєв, об'єктами контролю є народне господарство. На підприємстві об'єктами контролю є всі, без виключення, виробничі та фінансово-господарські процеси [7, с. 263].

Погоджуємось з думкою Л.К. Сука, який вважає, що об'єктами господарського контролю є господарські засоби і джерела їх утворення, господарські процеси та їх результати [5, с. 20].

На нашу думку, об'єкти контролю співпадають з об'єктами обліку в СОК. Так, до об'єктів контролю в СОК можна віднести: пайовий капітал, разові та періодичні цільові внески, безоплатно отримані активи, гранти і дарунки, фінансовий результат, постачання, переробка, збут та сервіс.

Контроль здійснюється з метою виявлення і вивчення фактичного стану справ, порівняння його з поставленими цілями для оцінки проведеної діяльності, вжиття заходів по усуненню виявлених порушень. Л.К. Сук виділяє такі контрольні функції, як: профілактичну, інформаційну та мобілізуючу [5, с. 17]. Так, колектив авторів – Н.О. Бондаренко, В.Д. Понікаров, С.М. Попова – під функціями контролю вважають вплив через систему управління на успішне виконання планів економічного і соціального розвитку, раціональне використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, оптимізацію господарських зв'язків, додержання господарського та трудового законодавства [18, с. 24].

У СОК контроль також відіграє важливу роль в управлінні господарською діяльністю, і виконує профілактичну, інформаційну та мобілізуючу функції. Розглянемо функції в СОК більш детально.

Профілактична функція спрямована на зменшення та запобігання зловживань з боку суб'єктів економічної діяльності. Адже коли вони знають, що контроль ефективно функціонує і оперативно виявляє порушення, спроб маніпуляції ресурсами кооперативу стає значно менше. Контроль змушує виконавців відповідально виконувати свої обов'язки (створює умови, в яких неможливе здійснення яких би то не було господарських порушень і зловживань).

Інформаційна функція полягає в отриманні за допомогою контролю своєчасної інформації. Дозволяє зменшити невизначеність при прийнятті управлінських рішень та оперативно здійснити коригувальні дії, що забезпечують нормальне функціонування СОК.

Мобілізуюча функція контролю дозволяє виявити додаткові ресурси для досягнення поставлених перед кооперативом завдань.

Всі функції контролю в СОК тісно пов'язані між собою і є складовими впорядкованої системи господарського контролю. Таким чином, функції контролю в СОК виявляють не тільки порушення та недоліки в діяльності контрольованого об'єкта, а й позитивні тенденції його розвитку.

Функції та види контролю в СОК направлені на забезпечення пошуку нових джерел доходу, а також на забезпечення раціонального розподілу і використання ресурсів. Тому розглянемо загально визначені види контролю рис. 2.

У СОК ці види контролю також використовуються, але з перерахованих вище видів контролю найбільш ефективним для кооперативу є поточний контроль, так як він здійснюється за окремими господарськими операціями повсякденно, що дозволяє суб'єктам контролю своєчасно виявляти допущені прорахунки і вживати заходів щодо їх усунення.

Стосовно окремих видів контролю (повного, часткового і наскрізного), його суб'єктами будуть члени та органи управління. Законом України «Про кооперацію» [20] встановлена наступна структура органів управління обслуговуючим кооперативом. Управління здійснюється загальними зборами, радою і правлінням кооперативу. Таким чином, Законом України «Про кооперацію» визначено три органи управління (збори, рада, правління) і тільки їх сукупність дозволяє забезпечити демократизацію управління обслуговуючої кооперації.

Виконавчим органом обслуговуючого кооперативу є правління, яке очолює голова, повноваження якого визначаються статутом кооперативу. Голова та члени правління призначаються радою обслуговуючого кооперативу. Правління здійснює поточну господарську діяльність, за результативність якої несе відповідальність перед радою та загальними зборами.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу про прийняття, внесення змін до статуту, вступ до кооперативного об'єднання або вихід з нього та про реорганізацію або ліквідацію кооперативу вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше ніж 75% членів кооперативу, присутніх на загальних зборах кооперативу. З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів членів (уповноважених) кооперативу, присутніх на його загальних зборах. Кооперативне об'єднання – це спілка, ліга, асоціація, альянс та інші форми добровільного об'єднання кооперативів за видами діяльності чи територіальною ознакою з метою створення сприятливих умов для діяльності кооперативів, що входять до його складу, та їх членів. Кооперативні об'єднання створюються та діють з місцевим (сільським, селищним, міським, районним, обласним, республіканським в Автономній Республіці Крим) або загальнодержавним статусом і є некомерційними організаціями. Члени кооперативного об'єднання будь-якого рівня – кооперативи, кооперативні об'єднання – зберігають статус юридичної особи [20].

Законом України «Про кооперацію» [20] встановлена наступна структура органів управління кооперативним об'єднанням. Кооперативне об'єднання створюється за рішенням установчих зборів, конференції, з'їзду уповноважених представників кооперативів, кооперативних об'єднань. Вищим органом обслуговуючого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. У період між загальними зборами управління в обслуговуючому кооперативі здійснює рада, яка є представницьким органом.

Виконавчим органом кооперативу є правління, яке очолює голова, повноваження якого визначають-

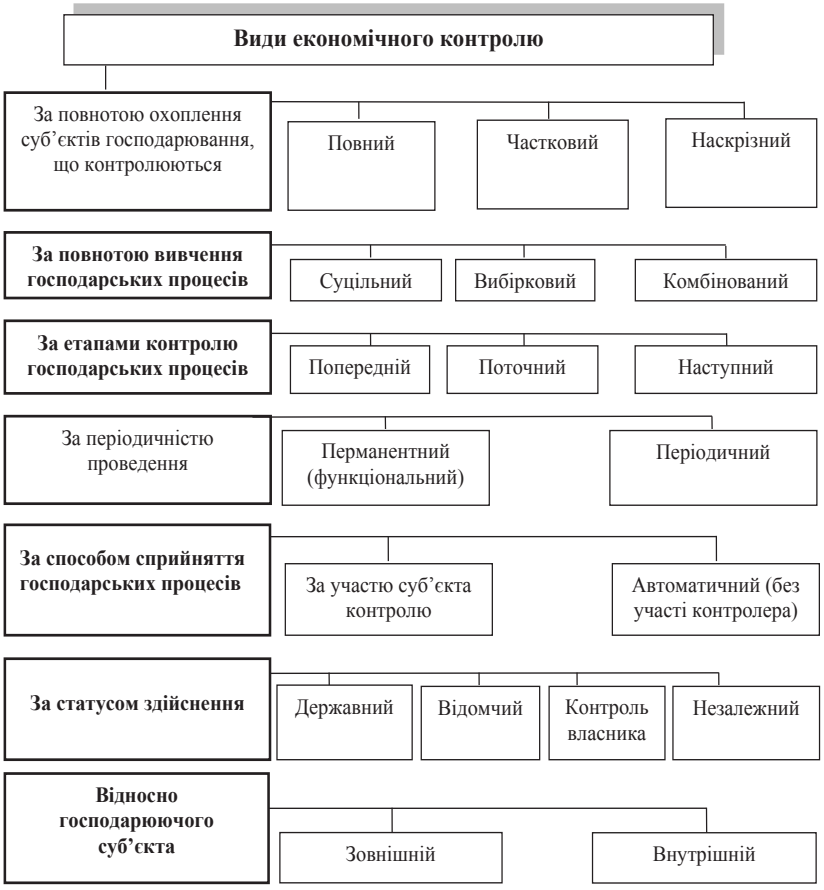

Рис. 2. Види економічного контролю

Джерело: складено автором за даними [19, с. 13]

ся статутом кооперативу. Виконавчий орган підзвітний вищому органу управління кооперативу і несе перед ним відповідальність за ефективність роботи кооперативу. Суб'єктам управління властивий ряд контрольних функцій , які наведені в таблиці 1.

У СОК, відповідно до Закону України «Про кооперацію», контроль за додержанням статуту обслуговуючого кооперативу, його фінансовою та господарською діяльністю здійснює ревізійна комісія. Ревізійна комісія є органом внутрішнього контролю обслуговуючого кооперативу. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор. Ревізійна комісія обслуговуючого кооперативу підзвітна загальним зборам членів кооперативу і обирається загальними зборами з числа членів кооперативу у порядку, встановленому його статутом. Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради. Річний звіт про фінансову діяльність обслуговуючого кооперативу перевіряється ревізійною комісією. Висновок ревізійної комісії розглядається на загальних зборах обслуговуючого кооперативу.

У Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року вказано, що для пріоритетних напрямків досягнення стратегічних цілей з удосконалення технічного регулювання для кооперативів необхідно:

- підвищення рівня контролю якості та безпечності продукції, виробленої її членами;
- обмеження безпосереднього контролю особистих селянських господарств у разі, коли вся вироблена ними продукція реалізується на товарних ринках через кооперативи [21].

Чітка організація контролю на всіх рівнях управління сприяє підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств. За допомогою контролю не лише виявляється негативні явища в діяльності підприємств, відхилення від нормативних законоположень, але й з'ясовуються їх причини, визначаються шляхи усунення недоліків і поліпшення господарської діяльності. Поряд з цим контроль забезпечує зворотній зв'язок між суб'єктом управління і його об'єктом, надає інформацію про результати діяльності підприємств, показує, як і яким чином їх досягнуто, які недоліки і помилки виявлено [9, с. 70].

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні проблеми удосконалення та посилення контролю залишаються актуальними як з теоретичних, так і з практичних питань.

Визначено, що контроль є складовою частиною поняття управління.

У СОК немає чіткого розмежування між метою контролю та завданнями контролю, у зв'язку з чим мета (як досягнення бажаного результату) та завдання контролю (тобто шляхи досягнення мети) часто ототожнюються.

Визначено основні завдання контролю в СОК:

- виявити і ліквідувати ті передумови і фактори, які заважають ефективній організації надання послуг;
- попередження незаконних і неекономічних господарських операцій на початковій стадії прийняття управлінських рішень;
- виявлення порушень в господарській діяльності кооперативу.

На нашу думку, предметом господарського контролю в СОК виступає господарська діяльність, яка спрямовується на виконання поставлених завдань, правильності використання ресурсів (матеріальних, трудових, грошових), а до об'єктів контролю в СОК можна віднести: пайовий капітал, разові та періодичні цільові внески, безоплатно отримані активи, гранти і дарунки, фінансовий результат, постачання, переробка, збут та сервіс.

Таблиця 1

Контрольні функції суб'єктів управління у кооперативних об'єднаннях

№	Суб'єкти внутрішньогосподарського контролю	Об'єкти контролю	Контрольні функції
1	Збори пайовиків	Результати фінансово-господарської діяльності; соціальний захист	Контроль за: - виконанням програми економічного і соціального розвитку; - аналіз фінансового становища, прийняття рішень; - витрачанням коштів на соціальний захист пайовиків
2	Члени	Контроль за діяльністю кооперативу	Контроль щодо поліпшення діяльності кооперативу та усунення недоліків у роботі його органів і посадових осіб
3	Рада (голова)	Правління Контроль за його ретельністю	Проводить загальні збори; визначає повноваження правління і контролює його діяльність, контроль роботи з пайовиками
4	Правління	Господарська діяльність, фінансове становище	Визначення стратегічних завдань і напрямків фінансово-господарської діяльності
5	Голова правління	Види діяльності структурних підрозділів	Керує і організовує роботу щодо ефективної взаємодії структурних підрозділів, спрямовує їх діяльність
6	Головний бухгалтер	Всі господарські процеси, повнота обліку всіх господарських операцій, майна, зобов'язань та відображення їх у регістрах бухгалтерського обліку, реальність відображення на рахунках бухгалтерського обліку активів і пасивів; первинні документи; звіти, оптимізація і автоматизація облікових робіт.	Прийом і контроль первинної документації: відповідність правилам ведення бухгалтерського обліку, відповідність прийнятих до обліку операцій законодавчим актам; контроль за правильністю та своєчасністю обчислення оплати податків.

Джерело: розробка автора

В СОК контроль також відіграє важливу роль в управлінні господарською діяльністю і виконує основні функції – профілактичну, інформаційну та мобілізуючу.

Визначено, що найбільш ефективним видом контролю для кооперативу є поточний контроль, так як він здійснюється за окремими господарськими операціями повсякденно, що дозволяє суб'єктам контролю своєчасно виявляти допущені прорахунки і вживати заходів щодо їх усунення.

У СОК суб'єктами внутрішньогосподарського контролю виступають: збори пайовиків, члени, рада (голова), правління, голова правління, головний бухгалтер.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту : підручник. – К. : Вища школа, 1994.
2. Белобжецкий И.А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой. – М. : Финансы и статистика, 1979. – 160 с.
3. Белов Н.Г. Контроль и ревизия в сельскохозяйственных предприятиях. – М. : Статистика, 1976. – 360 с.
4. Крамаровський Л.М. Ревизия и контроль. – М. : Финансы, 1970. – 312 с.
5. Сук Л.К., Сук П.Л. Контроль і ревізія : навч. посіб. для дисертаційного навчання. – К. : Університет «Україна», 2006. – 275 с.
6. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою : дис. … на здобуття наук. ступеня д.е.н. – К., 1999. – 528 с.
7. Андреев В.Д. Практический аудит : справочное пособие. – М. : Экономика, 1994. – 366 с.
8. Виговська Н.Т. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація : монографія. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 532 с.
9. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль в системі управління : монографія. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
10. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М. : ЮНИТИ, 1996.
11. Полторадня В.А. Ревизия и контроль хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. – К. : Издательство Киевского университета, 1967. – 267 с.
12. А.Н. Азрилиян Большой бухгалтерский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://read.newlibrary.ru/read/red__azrilijana_a_n_/
13. page0/bolshoi_buhgalterskii_slovar.html.
14. Бухгалтерский учет : учебник / Под ред. П.С. Безруких. – М. : Бухгалтерский учет, 2002.
15. Палий В.Ф., Соколов Я.В. Теория бухгалтерского учета : учебник. – М. : Финансы и статистика, 1988.
16. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. – К. : Знання-Прес, 2003. – 444 с.
17. Ленин В.И. Как организовать соревнование [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.politpros.com/library/13/264/.
18. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_045.
19. Бондаренко Н.О. Аудит суб'єктів підприємницької діяльності : навчальний посібник / Н.О. Бондаренко, В.Д. Понікаров, С.М. Попова. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 300 с.
20. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль : навчальний посібник. – 2008. – 346 с.
21. Закон України «Про кооперацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=1087-15.
22. КМУ « Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80.

УДК 657.1

Юрченко Т.В.
студентка
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ВНЕСКІВ ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

У статті досліджено теорію, методологію та практику організації обліку формування статутного капіталу на підприємствах в іноземній валюті. Запропоновано рекомендації щодо обліку курсових різниць за зобов'язанням засновників з внесків до статутного капіталу підприємства в іноземній валюті.

Ключові слова: іноземна валюта, статутний капітал, курсові різниці, доходи, витрати.

Юрченко Т.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ УЧЕТА ВЗНОСОВ В УСТАВНЫЙ КАПИТАЛ В ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЕ

В статье исследованы теория, методология и практика организации учета формирования уставного капитала на предприятиях в иностранной валюте. Предложены рекомендации по учету курсовых разниц по обязательствам учредителей с взносов в уставный капитал предприятия в иностранной валюте.

Ключевые слова: иностранная валюта, уставный капитал, курсовые разницы, доходы, расходы.

Yurchenko T.V. THE ORGANIZATIONALLY-METHODICAL BASES OF ACCOUNTING FOR CONTRIBUTIONS TO CHARTER CAPITAL IN FOREIGN CURRENCY

The article is devoted to theory, methodology and practice of accounting organization of formation of the charter capital on enterprises in foreign currency. The recommendations for the accounting of exchange rate differences on the founders' liability of contributions to the charter capital of the enterprise in foreign currency.

Keywords: foreign currency, charter capital, exchange rate differences, revenues, expenses.

Постановка проблеми. Основним джерелом формування власних коштів підприємства є статутний капітал – сукупність коштів, вкладених у підприємство його власниками (засновниками). Тобто статутний капітал виступає невід'ємною складовою частиною як статуту, так і балансу будь-якого підприємства. Відповідно до ст. 86 Господарського кодексу України, іноземні засновники мають право

здійснювати внески до статутного капіталу іноземного підприємства чи підприємства з іноземними інвестиціями у вигляді іноземної валюти. З обліком цих операції виникає чимало питань, тому що вони пов'язані з «валютною» специфікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку внесків до статутного капіталу в іноземній валюті досліджували такі вітчизняні науковці, як Ф. Бутинець, С. Голов, М. Кужельний, Ю. Кузьмінський, В. Лінник, Є. Мних, В. Сопко та ін.

Огляд різноманітних джерел щодо обліку статутного капіталу показав, що вчені досліджують ті чи інші теоретико-методологічні й практичні питання бухгалтерського обліку, але такому аспекту, як особливості обліку внесків до статутного капіталу в іноземній валюті присвячено недостатньо праць, що підтверджує актуальність теми.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розгляді теоретичних й методичних питань та практики побудови обліку формування статутного капіталу в іноземній валюті на іноземних підприємствах чи підприємствах з іноземними інвестиціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статутний капітал – це зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які являють собою внески засновників до капіталу підприємства.

Для обліку та узагальнення інформації про стан та рух статутного капіталу підприємства Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. за № 291 (далі – Інструкція) призначено балансовий рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал», субрахунок 401 «Статутний капітал».

Відповідно до листа Міністерства фінансів України «Щодо бухгалтерського обліку курсових різниць за інвалютними внесками засновників до статутного капіталу» від 05.12.2013 р. № 31-08310-06-10/29025 (далі – Лист), внесок засновника до статутного капіталу підприємства в іноземній валюті оцінюється та фіксується у статутних документах в грошовій одиниці України за курсом Національного банку України і не підлягає переоцінці в подальшому у зв'язку зі зміною курсу іноземних валют.

Щодо зобов'язань засновників за внесками до статутного капіталу підприємства, які мають бути здійснені в іноземній валюті, тобто стосовно суми іноземної валютної заборгованості засновників за внесками до статутного капіталу, що обліковується за дебетом рахунка 46 «Неоплачений капітал», то в листі зазначено, що в бухгалтерському обліку курсові різниці за зобов'язанням засновників з внесків до статутного капіталу підприємства, які мають бути здійснені в іноземній валюті, підлягають перерахунку з використанням валютного курсу на дату балансу та на дату погашення. Відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», курсова різниця – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах.

Курсова різниця від перерахунку вираженої в іноземній валюті заборгованості засновника за вкладом до статутного капіталу – це різниця між сумою такої заборгованості за курсом НБУ, що діяв на дату надходження іноземної валюти або на дату балансу, та гривневою оцінкою відповідного вкладу, зафіксованою в установчих документах. Таким чином, за заборгованістю засновників в іноземній валюті потрібно визначати курсові різниці. Ця позиція обумовлена тим, що Мінфін вважає таку заборгованість монетарною статтею.

Проте у порядку відображення суми «інвалютної» заборгованості засновників за внесками до статутного капіталу, яка обліковується за дебетом рахунка 46 «Неоплачений капітал», думки фахівців розійшлися щодо визначення монетарності або немонетарності даної статті балансу, а також обліку різниць, які виникають від перерахунку даної заборгованості на дату балансу та на дату погашення.

Підприємства застосовують один з двох варіантів обліку різниць, пов'язаних з заборгованістю в іноземній валюті:

– відображення різниць, які виникають при перерахунку на дату балансу/дату погашення в складі інших доходів/витрат (рахунки 74 «Інші доходи» і 97 «Інші витрати» відповідно);

– відображення різниць тільки в складі додатково капіталу (на рахунку 42 «Додатковий капітал»).

Наприклад, частина фахівців вважають рахунок «Неоплачений капітал» немонетарною статтею балансу, яка не підлягає перерахуванню у зв'язку зі зміною курсів валют. Аргументами в даному випадку виступають норми П(С)БО 21, згідно з яким, монетарні статті – це статті балансу про грошові кошти, а також такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів. Тому оскільки стаття балансу «Неоплачений капітал» відноситься безпосередньо до рахунків обліку власного капіталу, то вона не може вважатися монетарною. Тому різниці, які виникають при погашенні інвестором свого внеску в статутний капітал, необхідно враховувати на рахунках інших доходів/витрат.

Другий варіант обліку курсових різниць по внесках засновників – це їх облік на рахунку 42 «Додатковий капітал», який призначений для узагальнення інформації про суми, на які вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість, а також про вартість необоротних активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших осіб, та інші види додаткового капіталу [2].

Слід зазначити, що, відповідно до Листа, курсові різниці, які виникають внаслідок перерахунку зобов'язань засновників при формуванні статутного капіталу, не можуть бути визнані доходом. Оскільки, згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників). Тому суми таких курсових різниць відображаються у складі додаткового капіталу, про що зазначено також і в п. 8 П(С)БО 21.

Ми погоджуємося з такою думкою фахівців, оскільки, дійсно, курсові різниці, які виникають і які пов'язані з іноземною валютною заборгованістю засновників, не можна вважати доходами або витратами підприємства, оскільки вони дійсно не призводять до збільшення (зменшення) економічних вигод за звітний період.

Таким чином, приходимо до висновку, що другий варіант обліку курсових різниць за внесками засновників, а саме їх облік за рахунком 42 «Додатковий капітал» є правильним.

Наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 627 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України бухгалтерського обліку» для обліку курсових різниць, які, відповідно до НП(С)БО, відо-

бражаються у складі власного капіталу та визнаються в іншому сукупному доході, передбачено субрахунок 423 «Накопичені курсові різниці». Але оскільки курсові різниці не можуть бути визнані доходом, то курсові різниці за зобов'язаннями засновників за внесками до статутного капіталу відображаються на субрахунку 425 «Інший додатковий капітал» [7].

Таким чином, бухгалтерський облік курсових різниць при перерахунку зобов'язань учасників при формуванні статутного капіталу ми вже розглянули та визначили, що такі різниці не можуть бути визнані доходом або витратами підприємства. Однак у податковому обліку є деякі спірні і невирішені питання.

Згідно з вимогами пп. 153.1.3 Податкового кодексу України (далі – ПКУ), платники податку на прибуток визначають курсові різниці від перерахунку операцій, виражених в іноземній валюті, заборгованості та іноземної валюти відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку, а саме П(С)БО 21. У податковому обліку така курсова різниця підлягає включенню до складу доходів або витрат. При цьому позитивне значення курсових різниць враховується у складі доходів платника податку, а від'ємне значення курсових різниць – у складі витрат платника податку.

Однак позиція ДПС з цього питання неоднозначна.

В Єдиній базі податкових знань за 29.08.2013 р. (підкатегорія 110.13) відповідь на запитання щодо перерахунку в податковому обліку не внесеної до статутного капіталу іноземної валюти звучить так: «...не внесена до статутного фонду іноземна валюта як монетарна стаття балансу (грошові кошти, які будуть отримані у фіксованій сумі грошей) підлягає перерахунку. При цьому позитивне або від'ємне значення курсових різниць розраховується між офіційним курсом національної валюти до іноземної валюти, що діяв на дату визнання такої заборгованості, та офіційним курсом національної валюти до іноземної валюти на дату звітного балансу або на дату погашення такої заборгованості, залежно від події, що сталася раніше».

Однак в Узагальнюючій податковій консультації щодо визначення курсових різниць від перерахунку операцій в іноземній валюті, заборгованості та іноземної валюти, затвердженої наказом ДПСУ від 05.07.2012 р. № 574, визначено, що з внесків в іноземній валюті курсові різниці не перераховуються.

Розглянемо особливості бухгалтерського та податкового обліку внесків до статутного капіталу в іноземній валюті на прикладі (табл. 1).

Зареєстровано статутний капітал приватного підприємства в розмірі $1000, що за курсом НБУ на дату реєстрації Статуту (21.03.2014 р.) – 10,9915 грн. за $1 – становить 10991,50 грн. 28.03.2014 р. засновник переказав іноземну валюту на поточний рахунок підприємства в сумі $1000,00.

Курс НБУ становив:

- на 21.03.2014 р. – 10,9915 грн. за $1;
- на 28.03.2014 р. – 10,9921 грн. за $1.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Конкретний порядок обліку формування та зміни статутного капіталу підприємства залежить від виду підприємства. В умовах недосконалості чинного українського законодавства операції щодо формування та руху статутного капіталу часто мають принципове значення як для підприємства в цілому, так і для його учасників.

Необхідно зазначити, що статутний капітал іноземного підприємства чи підприємства з іноземними інвестиціями в іноземній валюті відображається в обліку і звітності у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу НБУ на дату первісної оцінки внесків засновників до статутного капіталу. З подальшою зміною курсу валюти статутний капітал такого підприємства не змінюється.

Оскільки заборгованість засновників за внесками до статутного капіталу в іноземній валюті, що обліковується на рахунка 46 «Неоплачений капітал», є монетарною, її слід перераховувати на кожну дату балансу та на дату здійснення розрахунків із визначенням курсової різниці.

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків з обліку внесків до статутного капіталу приватного підприємства в іноземній валюті

№ з\п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік, грн.	
		Дебет	Кредит		Доходи	Витрати
1.	Відображено суму зареєстрованого статутного капіталу й одночасно відображена сума заборгованості засновника в іноземній валюті за курсом НБУ на дату реєстрації Статуту (21.03.2014 р.) – 10,9915 грн./$ ($1000 х10,9915грн./$ =10991,5 грн.)	462 «Розрахунки із засновниками (учасниками) підприємств за внесками до статутного капіталу»	403 «Інший зареєстрований капітал»	1000$ / 10991,50 грн.	—	—
2.	В рахунок погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу приватного підприємства внесено засновником протягом календарного року з дня реєстрацій приватного підприємства грошові кошти на поточний рахунок в іноземній валюті ($1000 х 10,9921 грн./$ = 10992,1 грн.)	312 «Поточні рахунки в іноземній валюті»	462 «Розрахунки із засновниками (учасниками) підприємств за внесками до статутного капіталу»	1000$ / 10992,1 грн.	—	—
3.	Відображено курсові різниці на дату погашення заборгованості засновником за внесками до статутного капіталу (28.03.2014 р.) ($1000 х (10,9921-10,9915) = грн.)	462 «Розрахунки із засновниками (учасниками) підприємств за внесками до статутного капіталу»	425»Інший додатковий капітал»	6 грн.	—	—

Джерело: розроблено автором за даними [2; 8]

Курсові різниці, які виникають і які пов'язані з іноземною валютною заборгованістю засновників, не можна вважати доходами або витратами підприємства, оскільки вони не призводять до збільшення (зменшення) економічних вигод за звітний період, а тому їх слід відображати в складі додаткового капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, зі змінами та доповненнями.
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. за № 291, зі змінами.
3. Лист Міністерства фінансів України «Щодо бухгалтерського обліку курсових різниць за інвалютними внесками засновників до статутного капіталу» від 05.12.2013 р. № 31-08310-06-10/29025.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73.
6. Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. №627 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України бухгалтерського обліку».
7. Лист Міністерства фінансів України від 19.11.2013 р. № 31-08410-07-16/33606 «Щодо відображення в бухгалтерському обліку курсових різниць за зобов'язаннями засновників з внесків до статутного капіталу».
8. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, зі змінами та доповненнями.
9. Наказ Державної податкової служби України від 05.07.12 № 574 «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо визначення курсових різниць від перерахунку операцій у іноземній валюті, заборгованості та іноземної валюти».

СЕКЦІЯ 10
СТАТИСТИКА

УДК 314.151.3-054.7:005.336.4]:311.21

Бараник З.П.
доктор економічних наук, професор,
заступник завідуючого кафедри статистики
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Романенко І.О.
аспірант кафедри статистики
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті представлені результати проведеного статистичного аналізу інтелектуальної міграції в Україні. Обґрунтовані напрями та визначені обсяги інтелектуальних мігрантів у країнах світу. Розглянуто основні причини та наслідки інтелектуальної трудової міграції. Запропоновані шляхи формування ефективної збалансованої міграційної політики з боку держави.
Ключові слова: інтелектуальна міграція, висококваліфікований мігрант, трудова міграція, трудовий мігрант.

Бараник З.П., Романенко И.О. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: СТАТЕСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
В статье представлены результаты проведенного статистического анализа интеллектуальной миграции в Украине. Обоснованы направления и определены объемы интеллектуальных мигрантов в странах мира. Рассмотрены основные причины и последствия интеллектуальной трудовой миграции. Предложены пути формирования эффективной сбалансированной миграционной политики со стороны государства.
Ключевые слова: интеллектуальная миграция, высококвалифицированный мигрант, трудовая миграция, трудовой мигрант.

Baranyk Z.P., Romanenko I.O. NTELLECTUAL MIGRATION OF UKRAINE: STATISTICAL ASPECTS
This article represents the results of statistical analysis made on intellectual migration in Ukraine. The directions of intellectual migrants movement to the world countries are justified and their values are estimated. There also considered the principal reasons and consequences of intellectual labour migration. The ways for building the state effective and balanced migratory politics are offered.
Keywords: intellectual migration, qualified migrant labor potential, labor migration, migrant workers.

Постановка проблеми. З поширенням глобалізаційних процесів у світі істотно зросла трудова мобільність. Основна форма прояву цієї мобільності полягає в міграції як трудових, так і інтелектуальних ресурсів як у межах однієї країни, так і між різними країнами.

На сьогоднішній день трудова міграція не тільки зменшує пропозицію робочої сили на українському ринку праці, а й знижує її якість. В умовах розвитку міжнародних економічних відносин поширюються міграційні процеси, характерною складовою яких є інтелектуальна трудова міграція. Інтелектуальна міграція є особливою загрозою соціально-економічного розвитку країни, оскільки одним із важливих факторів економічного і соціального прогресу є збереження науково-технічних кадрів країни.

За неофіційними даними за кордоном у різних сферах працевлаштовані приблизно 7 млн. українців. Відповідно до даних Державної служби статистики України ця цифра значно менша, щороку за кордоном працює від 1 до 4 млн. українців [14].

На сьогоднішній день понад 30% українських вчених працюють на розвиток економіки зарубіжних країн [2].

Проблеми, які пов'язані з міграційними процесами, є досить актуальними і потребують детального вивчення. Особливо це стосується основних напрямів та масштабів міграційних потоків, причин інтелектуальної міграції, її наслідків для економічного, соціального та демографічного розвитку країни.

Таким чином, інтелектуальна міграція є досить актуальною проблемою для сучасної України і потребує, по-перше, детального аналізу міграції висококваліфікованих кадрів, яка в умовах глобалізації набуває масштабних обертів і, по-друге, вдосконалення державного регулювання у напрямку зменшення обсягів інтелектуальної міграції на найближчу перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці методології та методики дослідження трудової міграції присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: Дж. Саймона, С. Кастла, М. Тоффлера, Б. Гхош, Р. Эпплеярда, С. Бандури, О. Бугрової, О. Гладун, Е. Лібанової, О. Маліновської, С. Мельник та ін.

Сутність та специфіку інтелектуальної міграції, її місце і роль у загальних міграційних процесах були висвітлені у працях В. Бакірова, О. Іконнікова, М. Ісакова, А. Каменського та ін.

Таким чином, як в зарубіжній, так і у вітчизняній літературі накопичено значний досвід з дослідження проблем трудової міграції. Разом з тим, детально розглядаючи міграційні процеси, науковці багато уваги у своїх дослідженнях приділяють саме трудовій міграції, залишаючи при цьому без достатнього вивчення проблему пов'язану з міграцією інтелектуальних кадрів.

Проте слід відзначити, що проблема комплексного статистичного дослідження інтелектуальної міграції в контексті європейської інтеграції не знайшла свого адекватного висвітлення у науковій літературі. Це дає підстави стверджувати, що проблема цього соціально-економічного явища здебільшого залишається відкритою і потребує подальшого дослідження.

Саме тому сьогодні вельми необхідно поглибити наукові дослідження інтелектуальної міграції в контексті розвитку України, розглянути проблеми міжнародного переміщення висококваліфікованих кадрів в умовах ринкового середовища.

Постановка завдання. З'ясувати причини формування інтелектуальної міграції, визначити фактори впливу на її обсяги, окреслити основні напрями міграційних переміщень та їх наслідки. На базі результатів дослідження запропонувати органам управління шляхи формування збалансованої міграційної політики.

Основний матеріал. У контексті глобальної інтеграції Україна посідає одне з провідних місць у рейтингу країн-донорів із постачання інтелектуальних, висококваліфікованих та некваліфікованих трудових ресурсів. Збільшення масштабів інтелектуальної міграції істотно впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Інтелектуальна міграція притаманна майже всім країнам, і особливо тим, в яких попит на фахівців з вищою освітою значно менший ніж їх пропозиція. У такому випадку країни стають так званими інтелектуальними донорами, оскільки значна частина їх високоосвічених громадян мігрує, як правило, до економічно розвинених країн.

Сьогодні міграційна політика багатьох розвинутих країн світу ґрунтується на принципах заохочення та приваблення інтелектуального мігранта. Високорозвинені держави світу підійшли до формування економічної системи шляхом розвитку інтелектуального продукту, з розвинутими розумовими, аналітичними здібностями, умінням своєчасно реагувати на актуальні світові тенденції розвитку, з високим рівнем самоорганізації, самоконтролю та моральності. Саме інтелектуальна особистість визначає конкурентоспроможність економічних систем, є основою багатства народів та ключовим ресурсом їх розвитку. Здатність економіки створювати і ефективно використовувати високорозвинену особистість все більшою мірою визначає економічний розвиток країни та рівень добробуту її громадян. Соціально-економічний прогрес будь-якої країни залежить від створення необхідних умов для формування знань, ідей та інформації, від здатності національних інституцій продуктивно їх засвоювати. Саме тому високорозвинені країни світу не тільки дбають про примноження і якісне зростання власного інтелектуального капіталу, створюючи науково-технологічні парки, лабораторії, інвестуючи у розвиток навчальних та наукових установ, але й активно формують попит на іноземних спеціалістів.

Україна ще володіє досить вагомим науково-технічним кадровим потенціалом. Але, на жаль, внаслідок цілої низки політичних, економічних, соціальних проблем вже втратила близько третини свого наукового потенціалу і продовжує його втрачати. Неналежна увага уряду країни до збереження та відновлення наукового потенціалу України призвела до зменшення на 50% чисельності науковців середнього віку та майже на 60% молодшого наукового персоналу. Так, у 2012 році тільки біля 0,3% випускників від їх загальної кількості, які отримали диплом магістра, спеціаліста та бакалавра, були прийняті на роботу за фаховим спрямуванням [13].

Останнім часом в Україні у системі підготовки кадрів та формування кадрової політики щодо фахівців вищої кваліфікації накопичилось багато проблем, що потребують негайного вирішення. Існує значний розрив між підготовкою наукових кадрів та їх залученням до роботи у науковій сфері, незважаючи на те, що чисельність докторів та кандидатів наук у країні зростає. Частка залучених до наукової та науково-технічної діяльності, неухильно скорочується. Протягом 2000–2013 років кількість докторів наук збільшилася на 48%, однак їх кількість у сфері наукової та науково-технічної діяльності зросла тільки на 10%. Чисельність кандидатів наук за період, що розглядається, зросла на 46%, однак кількість тих, хто займається науковою роботою, зменшилась на 34,7%. Це свідчить про те, що фахівці з науковим ступенем, особливо молодь, більш схильні до міграції [13].

На рисунку 1 представлена динаміка інтелектуальних мігрантів з України протягом 2010–2013 років.

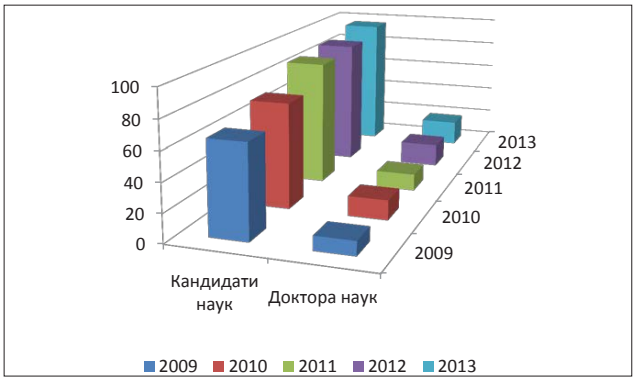

Рис. 1. Кількість інтелектуальних мігрантів з України 2010–2013 років, осіб

Джерело: [7, 13, 15]

Результати дослідження свідчать про збільшення чисельності інтелектуальних мігрантів. Така ситуація дає підстави стверджувати, що для України характерні ознаки руйнування інтелектуального капіталу нації.

До причин, які спонукають зростання інтелектуальної міграції, відносять економічні, політичні, соціальні чинники, що діють в умовах наявної глибокої кризи вітчизняної науки.

Інтелектуальні мігранти виїжджають за межі національних кордонів не лише у пошуках вищої матеріальної винагороди за свою працю, а також у пошуках технологічно оснащених лабораторій, сучасних робочих місць, які мають комфортніші побутові умови праці.

Причини, які спонукають частину інтелектуальної еліти емігрувати з України, представлені на рисунку 2 [11 с. 58].

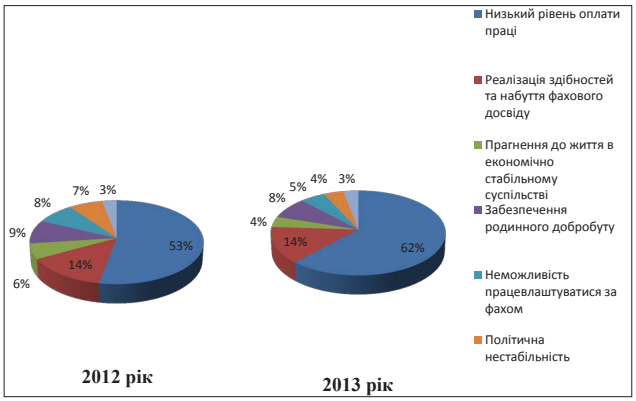

Рис. 2. Структура причин інтелектуальної міграції з України за 2012–2013 роки

Джерело: за результатами досліджень науковців Інституту регіональних досліджень НАН України

Після отримання Україною незалежності реципієнтами інтелектуальної міграції були найближчі країни-сусіди: Росія та Польща, але в теперішній час її географічні напрями значно розширились. Основними цільовими країнами зовнішньої міграції висококваліфікованих кадрів стали США, Німеччина, Ізраїль, Канада, Росія та Польща (рис. 3).

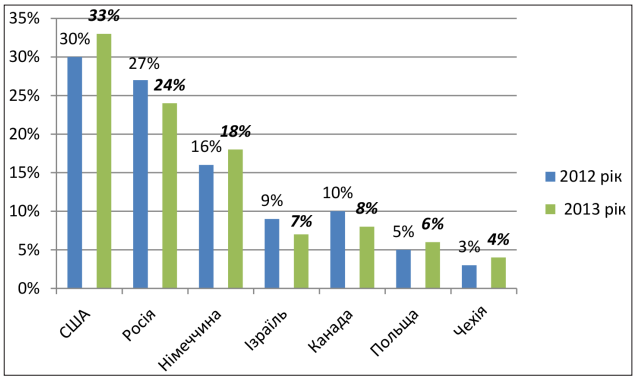

Рис. 3. Структура інтелектуальних мігрантів України за країнами призначення у 2012–2013 роках

Джерело: Open Society Institute. – Higher Education Support Program. – Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies, 2013 [11].

Потік співвітчизників, що їдуть працювати в Америку, стрімко зростає. Політика США спрямована на залучення іноземного інтелекту, що здійснюється на державному рівні. Значна кількість університетів Америки запрошують іноземних талановитих студентів на навчання, надають освітні послуги, пропонують гранти, стипендії з подальшим працевлаштуванням та гарантованою високою заробітною платою і в майбутньому натуралізацію[1] в США. Україна виступає найпотужнішим інтелектуальним донором для США, оскільки 30% висококваліфікованих мігрантів нині задіяні у сфері науки і техніки.

Країни Європи також впроваджують державну політику щодо залучення інтелектуальних мігрантів. Серед головних чинників, які приваблюють висококваліфікованих мігрантів є наступні: створення сприятливого середовища для акумуляції наукових знань, створення міжнародних програм з інформаційного обміну для підвищення кваліфікації вченого. Це призводить до підвищення рівня конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку праці. Також важливими чинниками є міжнародне співробітництво – можливість здійснювати зарубіжні відрядження, що сприяють приєднанню до досягнень світової науки і ділової культури. Тим самим відбувається трансформація у розвитку дослідника, науковця чи викладача, відповідного до принципів розвитку і функціонування інформаційного суспільства.

Важливим аспектом статистичного вивчення інтелектуальної міграції є прогнозування чисельності мігрантів на короткостроковий період. У роботі здійснено прогнозування їх обсягів. Розрахунок параметрів лінійного тренду дає підстави стверджувати, що масштаби інтелектуальних мігрантів неухильно зростають. За незмінних економічних, політичних, соціальних та інших умов протягом 2014–2015 років Україна у середньому втратить 90 кандидатів наук та 16 докторів наук. Така ситуація є несприятливою для сталого соціально-економічного розвитку країни, оскільки через відтік інтелектуальних мігрантів країна втрачає наукові кадри, що, в свою чергу, негативно впливає на розвиток національної економіки.

На сьогоднішній день науковці не можуть дійти єдиного висновку щодо наслідків інтелектуальних міграцій для країн-донорів. З одного боку, відплив мігрантів негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни. З іншого – фахівці, що повертаються на батьківщину, використовують у науково-технічній діяльності отримані передові знання, уміння і досвід, поліпшують професійні навики за рахунок переваг, отриманих під час перебування за кордоном.

Для України інтелектуальна міграція має негативні наслідки, оскільки через відтік наукових кадрів знижується рівень продуктивності праці, що призводить до зниження конкурентоспроможності країни на світовому ринку, відбувається деградація робочої сили та зростає відставання України в технологічному розвитку.

Також негативні наслідки від інтелектуальної міграції впливають на демографічну ситуацію в країні. З метою працевлаштуватися за кордон виїжджають молоді люди з досить високим рівнем освіти, і як наслідок: старіння нації, зниження рівня народжуваності, збільшення рівня смертності. Все це призводить до глибокої демографічної кризи в країні.

Демографічний чинник слід розглядати як один із визначальних для забезпечення стабільного розвитку країни. Сприятлива демографічна ситуація збільшує обсяги трудових ресурсів, що впливають на величину сукупного національного доходу.

До позитивних наслідків можна віднести процес «циркуляції мізків». Знання та досвід інтелектуального мігранта, отриманні під час роботи в розвинених країнах світу, використовуються для соціально-економічного розвитку країни. Крім того, тимчасовий виїзд студентів і вчених для участі у дослідженнях та проектах сприяє інтеграції України до світового науково-технічного й освітнього співтовариства.

Тривале перебування у розвинених країнах сприяє формуванню у мігрантів досвіду сучасного господарювання, ринкової свідомості, засвоєнню цінностей і норм цивілізованого суспільства.

Для країн-реципієнтів позитивні і негативні наслідки від інтелектуальної міграції можуть проявлятися у різний спосіб, залежно від тривалості її періоду.

Результати проведених досліджень, що використовують дані країн-реципієнтів, свідчать про позитивний економічний ефект від використання залученої інтелектуальної праці. По-перше, мігрант отримує значно менші виплати, порівнюючи з корінним населенням, із соціального страхування, сплачуючи при цьому більше податків і внесків. По-друге, країна не витрачає кошти на навчання майбутнього науковця, а одразу отримує прямий економічний ефект від працевлаштування інтелектуального мігранта, оскільки доходи, які вони створюють своє працею, значно перевищують витрати на утримання науковців.

Загалом залучення інтелектуальних мігрантів призводить до стрімкого розвитку економіки, зростання її інноваційної та інтелектуальної сфер, активізації господарських проектів.

Міграційні процеси в Україні на сьогодні не підлягають достатньому контролю з боку відповідних державних органів. Мінімізація інтелектуальних

[1] Натуралізація - юридичний процес набуття громадянства на основі добровільного бажання здобувача. В результаті натуралізації громадянин США має право на захист з боку країни. Порядок прийняття до громадянства регулюється законодавством країни.

втрат потенціалу країни потребує адекватного реагування з боку держави, шляхом інтенсивного впровадження механізмів регулювання. На сьогодні основним завданням для органів державного управління є подолання зростаючих масштабів інтелектуальної міграції шляхом впровадження ефективної концепції регулювання міграційним переміщенням висококваліфікованого населення України.

Ефективна міграційна політика має включати в себе інтереси національних держав, міжнародних організацій та міждержавних інституцій. Взяті разом вони утворюють глобальну систему регулювання міжнародною міграцією, яка є складовою системи глобального управління [5, с. 258].

Для реалізації ефективного функціонування міграційної політики як на державному, так і на міжнародному рівні має бути сформований ефективний механізм регулювання міграційними процесами, імміграційний контроль з урахуванням вимог національної безпеки і потреб національних економік у використанні іноземної робочої сили.

Кінцевою метою має стати не припинення інтелектуальної міграції, що в умовах глобалізації неможливо, а впровадження механізму повернення мігрантів на батьківщину, тобто перетворення незворотної еміграції у тимчасову.

Також для зменшення масштабів інтелектуальної міграції країна має спрямувати свою політику на розвиток та ефективне використання інтелектуального потенціалу:

• активно залучати талановите, молоде покоління до наукової діяльності;

• забезпечити виконання Закону України «Про наукову та науково-організаційну діяльність» у частині фінансування наукової сфер на рівні 1,7% ВВП;

• забезпечити гідну заробітну плату науковому потенціалу країни;

• забезпечити оновлення матеріально-технічної бази науково-дослідної сфери;

• забезпечити нові підходи до реалізації формування кадрового потенціалу шляхом визначення пріоритетних для країни наукових напрямів, за якими має здійснюватися підготовка наукових кадрів;

• створити сприятливі умови праці, з оснащеними необхідними технічними засобами лабораторіями, що сприятиме реалізації творчого та інтелектуального потенціалу;

• підвищити рівень соціальної захищеності працівників наукової сфери;

• стимулювати вітчизняний бізнес до ефективного використання наукових розробок українських учених;

• забезпечити більш тісну співпрацю вищих навчальних закладів з науково-дослідними інститутами;

• забезпечити участь у міжнародних програмах з інформаційного обміну для підвищення кваліфікації та інтелектуального потенціалу вченого;

• сприяти міжнародному співробітництву з можливістю здійснювати зарубіжні відрядження.

Висновки і пропозиції. Інтелектуальна міграція є складним явищем, яке неоднозначно впливає на соціально-економічний розвиток країн-донорів та країн-реципієнтів.

Сьогодні на міжнародному ринку праці Україна посідає одне з провідних місць серед країн-донорів з інтелектуального ресурсу та фактично бере участь у економічному розвитку країн світу.

Нинішня криза вітчизняної науки є основною причиною інтелектуальної міграції, яка негативно впливає на розвиток національної економіки, на якість людського капіталу, продуктивність праці, рівень доходів населення.

Інтелектуальна міграція, як явище суперечливе і неоднозначне, вимагає конкретних заходів щодо її впорядкування, яке повинне здійснюватися за допомогою міжнародно-правового регулювання міграційних процесів із урахуванням глобальних інтересів світового співтовариства, об'єктивних можливостей окремо взятих країн і особливостей розвитку народонаселення в сучасних умовах.

На сьогоднішній день офіційні статистичні джерела не в змозі оцінити реальні масштаби інтелектуальної міграції, через відсутність єдиних уніфікованих методичних підходів щодо вимірювання інтенсивності міграційних процесів висококваліфікованих працівників. Це негативно позначається на можливості оцінки кількісних та якісних параметрів інтелектуального заробітчанства. Тому, першим важливим кроком у державній політиці щодо підвищення інформаційного рівня статистичної інформації є впровадження найсучасніших технологій її обробки. Також необхідно вдосконалити процес обстеження міграційних процесів.

Україна тільки почала формування всебічної, науково обґрунтованої методичної, інформаційно зваженої системи регулювання інтелектуальних міграційних процесів. Зараз основними цілями державної міграційної політики є подолання зростаючих масштабів інтелектуальної міграції, регулювання міграційних потоків шляхом впровадження дієвих інструментів.

Реалізація вищеназваних напрямів щодо регулювання інтелектуальної міграції в поєднанні з ринковими процесами саморегуляції в змозі стабілізувати ситуацію щодо її проявів, налагодити систему підготовки та перепідготовки кадрів за пріоритетними напрямами економіки, стимулювати розвиток національної економіки, покращити якість людського капіталу, підвищити продуктивність праці, збільшити рівень доходів населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Fayolle J. Commentaire // Revue d'economie politique. – 1992. [Online]. – available at http://www.cairn.info/publications-de-Fayolle-Jacky-404.htm
2. International Migration Outlook 2013. OECD publishing. – 2013. [Online]. – available at http://www.oecd-ilibrary.org/
3. Kenwood G., Lougheed A. The Growth of the International Economy 1820-2000. London – N.Y. http://www.calameo.com/books/00017533809c896bf417f
4. Gregory N. Mankiw, David Romer, and David N. Weil, «A Contribution to the Empirics of Economic Growth», Quarterly Journal of Economics Issued in June 1992: 407–437 Conference on Trade and Development. – New York, Geneva, 2007.
5. Gregory N. Mankiw; David Romer; David N. Weil The Quarterly Journal of Economics, Vol. 107, No. 2. (May, 1992), pp. 407–437 [Online]. – available at http://people.virginia.edu/~slf9s/sbc/econ452/readings/MRW%201992.pdf
6. Tendances des migrations internationales : sopemi édition 2003 – ISBN 92-64-01946-4 – © OCDE 200. [Online]. – available at http://www.oecd.org/fr/
7. Зовнішня трудова міграція населення України. / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 120 с.
8. Мирончук О. «Відплив інтелекту» як фактор конкурентоспроможності в глобалізованому світі // Дослідження міжнародної економіки: Зб. наук. пр. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2011. – № 2(67). – С. 178–185.
9. Міграція і толерантність в Україні: №б. ст. / За ред. Ярослава Пилинського. – К.: Стилос, 2007. – 191 с.
10. Ромащенко Т. І. Особливості міжнародної міграції висококвалі-

фікованих працівників в умовах глобалізації / Ромащенко Т. І // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУАМ (сб. научных трудов). – 2008. – Т. 1. – С. 339–344.
11. Соціологічне опитування сімей міжнародних трудових мігрантів у межах проекту Open Society Institute. – Higher Education Support Program. – Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies, 2013.
12. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.data.worldbank.org.
13. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
14. Офіційний сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%202013.pdf
15. Найчастіше з України за кордон виїжджають вчені-біологи, математики й медики // Українська правда вівторок, 13 серпня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://life.pravda.com.ua/society/2013/05/9/128164/

СЕКЦІЯ 11
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 339.137.22

Дороженко Л.І.
асистент кафедри фінансів і кредиту
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету

СУТНІСТЬ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ

У статті розкривається суть оптимізації витрат шляхом економіко-математичного моделювання. Наводиться трактування оптимізації витрат різних науковців. Обґрунтовується необхідність застосування економіко-математичних методів для вирішення економічних задач в управлінні. На практичному прикладі розглянуто оптимізацію витрат при формуванні виробничої собівартості продукції тваринництва. Розрахований чистий дохід шляхом побудови математичної моделі. Окреслено основні висновки дослідження.

Ключові слова: витрати, управління витратами, оптимізація витрат, економіко-математичні методи, лінійне програмування, математична модель, сільськогосподарське підприємство, продукція тваринництва, симплекс-таблиця.

Дороженко Л.И. СУЩНОСТЬ ОПТИМИЗАЦИИ РАСХОДОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

В статье раскрывается суть оптимизации расходов путем экономико-математического моделирования. Наводится трактование оптимизации затрат некоторых ученых. Обосновывается необходимость применения экономико-математических методов для решения экономических задач в управлении. На конкретном примере рассмотрено оптимизацию расходов при формировании производственной себестоимости продукции животноводства. Рассчитан чистый доход путем построения математической модели. Определены основные выводы исследования.

Ключевые слова: расходы, управление затратами, оптимизация затрат, экономико-математические методы, линейное программирование, математическая модель, сельскохозяйственное предприятие, продукция животноводства, симплекс-таблица.

Dorozhenko L.I. THE ESSENCE OF OPTIMIZATION OF COSTS USING ECONOMIC-MATHEMATICAL METHODS

The article reveals the essence of cost optimization through economic-mathematical modeling. Various interpretations of cost optimization are given by different scientists. The necessity of using economic-mathematical methods is grounded in order to solve economic problems in management. The optimization of costs is considered on a practical example in the formation of industrial cost of livestock production. Pure income is calculated by means building mathematical model. The basic conclusions of the study are outlined.

Keywords: costs, cost management, cost optimization, economic-mathematical methods for linear programming, mathematical model, agricultural enterprise, livestock production, the simplex table.

Постановка проблеми. Погіршення економічного середовища, зумовлене впливом світової кризи, вимагає пошуку інноваційних шляхів ведення господарської діяльності. Одним із важливих факторів для забезпечення ефективного функціонування господарюючих суб'єктів та виходу з фінансово-економічної кризи є процес управління підприємством, що включає в себе, зокрема, управління витратами.

У системі управління витратами важливе місце відводиться питанням оптимізації процесу формування витрат та практичного застосування методів оптимізації економіко-математичним шляхом.

Огляд останніх джерел, досліджень і публікацій. До економіко-математичного моделювання витрат протягом останнього часу спостерігається підвищений інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців, економістів. Серед них: А. Чандлер, К. Друрі, М. Акулов, О. Голуб, Дж. Шанка, А. Ільїна, В. Антонов, Г. Берегова, Є. Рясних, Ю. Цал-Цалко, В. Загорулько, В. Палій, А. Кузьмичов, М. Медведєв, О. Лотиш, А. Московчук, О. Біловодська та інші.

Автори тісно пов'язують процес управління-оптимізації витрат із застосуванням економіко-математичних методів та моделей.

Під «оптимізацією» витрат Лотиш О. розуміє один із методів управління витратами, оскільки на основі отриманих оптимальних вирішень завдань приймають управлінські рішення з підвищення ефективності виробництва. В той же час значення критерію, що відповідають оптимальним значенням факторів, дають змогу зробити прогноз щодо поведінки даного об'єкта. Проблеми формування витрат стосуються насамперед їх оптимізації [4, с. 319].

Московчук А. зазначає, що управління витратами доцільно здійснювати з використанням економіко-математичних методів. Основним завданням, яке потрібно вирішити, є вдосконалення механізму управління витратами підприємства шляхом формування адекватної економіко-математичної моделі оптимізації витрат.

У працях Біловодської О. зазначено, що підвищення прибутковості діяльності підприємств промисловості в умовах посилення макроекономічної нестабільності та зниження платоспроможного попиту може бути забезпечено на підставі оптимізації витрат.

Чубай В. та Ясінська А. вважають, що оптимальність зумовлюється наявністю декількох альтернативних способів здійснення одних і тих самих ви-

трат, або хоча б альтернативи – здійснювати певні витрати чи ні.

Однак необхідно відмітити, що питання економіко-математичного моделювання витрат недостатньо досліджене у науково-методичній літературі та на практиці. Серед першочергових причин слід назвати відсутність вхідної інформації про витрати, або її недоступність та трудомісткість розрахунків.

Мета і основні завдання дослідження. Метою статті є аналіз і оцінка методів оптимізації витрат із застосуванням економіко-математичної моделі формування виробничої собівартості продукції тваринництва.

Виклад основного матеріалу і результати дослідження. На практиці оптимізація витрат передбачає застосування сукупності різноманітних економіко-математичних методів та моделей.

Економіко-математичні методи – умовна назва комплексу наукових напрямів у дослідженні економічних процесів методами математики і кібернетики. Найважливішим у використанні математики в економіці є математичне моделювання економічного явища, ситуації або процесу для вивчення певного аспекту в його розвитку. Першу в світі математичну модель – економічну таблицю – для вивчення процесу суспільного відтворення створив французький учений Ф. Кене у 1758 році [7, с. 332].

Застосування математичних методів в економічному аналізі діяльності підприємства вимагає:

- системного підходу до вивчення економіки підприємств, врахування багатьох істотних взаємозв'язків між різними сторонами діяльності підприємств; розроблення комплексу економіко-математичних моделей економічних процесів, що відбивають кількісну характеристику, і задач, розв'язуваних за допомогою економічного аналізу;

- удосконалення системи економічної інформації в роботі підприємств;

- наявність технічних засобів (ЕОМ та ін.), що здійснюють збереження, обробку і передачу економічної інформації з метою економічного аналізу;

- організації спеціального колективу аналітиків, що складається з економістів-виробничників, фахівців з економіко-математичного моделювання, математиків-обчислювачів, програмістів-операторів та ін.

Фінансово-математичні методи та моделі є важливим інструментом оптимізації процесу формування затрат, що реалізується шляхом обґрунтування як абсолютної та відносної величини, так і структури затрат. Управління затратами суб'єкта господарювання із використанням методів оптимізації передбачає реалізацію сукупності взаємоузгоджених ітерацій, що є спільними для усіх методів і можуть несуттєво відрізнятися у функціонально-організаційному наповненні [8, с. 439].

Оптимізація витрат підприємства спрямована на вирішення наступних питань:

- оцінку обґрунтованості абсолютної величини витрат;

- її відповідність плановим величинами;

- оцінка факторів формування величини та структури витрат;

- своєчасне виявлення резервів зменшення витрат;

- виявлення та обґрунтування механізмів мобілізації таких резервів.

Відповідно, оптимізація витрат суб'єкта господарювання є одним із сукупності технологій цільового планування прибутку, що визначає параметри моделі управління прибутком суб'єкта господарювання. Під методом оптимізації абсолютної величини витрат підприємства може розумітися органічна сукупність фінансових, математичних та статистичних прийомів цільового моделювання фінансових процесів та показників, що дозволяють із прийнятним рівнем статистичної достовірності обґрунтовувати управлінські рішення щодо визначення абсолютної величини чи структури витрат суб'єкта господарювання.

Економічні методи базуються на синтезі трьох областей знань: економіки, математики і статистики. Основа економетрії – економічна модель, тобто схематичне представлення економічного явища або процесів, відбиття їх характерних рис за допомогою наукової абстракції. Найбільш поширений метод аналізу економіки «витрати – випуск». Метод представляє матричні (балансові) моделі, що побудовані за шаховою схемою і наглядно ілюструють взаємозв'язок витрат і результатів виробництва.

Дослідження різноманітних процесів, у т. ч. й економічних, як правило, починається з їх моделювання, тобто відображення реального процесу через математичне співвідношення. При цьому складають рівняння чи нерівності, які пов'язують різні показники процесу, що досліджується і складають систему обмежень. У цих співвідношеннях виділяють такі змінні, перетворюючи які можна отримати оптимальне значення основного показника всієї системи (прибуток, дохід, витрати). Відповідні методи узагальнюються під назвою «математичне програмування» або «методи дослідження операцій».

Найширше застосування в економіці знаходять такі методи:

- лінійне програмування, що дозволяє сформулювати завдання оптимізації у вигляді лінійних обмежень і лінійної цільової функції;

- динамічне програмування, розраховане на вирішення багатоступеневих завдань оптимізації;

- цілочисельне програмування, яке дозволяє вирішити оптимізаційні завдання, у тому числі завдання оптимального розподілу ресурсів.

На практичному прикладі розглянемо оптимізацію витрат при формуванні виробничої собівартості продукції тваринництва. На сьогоднішній день даний напрям сільськогосподарської діяльності є одним із найбільш пріоритетних. Так як сільське господарство, загалом, являється найважливішою галуззю для забезпечення населення продовольчими продуктами першої необхідності.

Сучасне планування виробництва в аграрному секторі економіки України неможливе без застосування методів економіко-математичного моделювання. На підприємства агропромислового комплексу впливає велика кількість факторів зовнішнього середовища, в результаті чого формується область невизначеності умов, на базі яких приймаються управлінські рішення. Результатом використання моделювання стане можливість збалансування виробничої структури, пристосування її до конкретних умов господарювання та підвищення ефективності планування діяльності [6].

Математична модель являє собою систему математичних формул, нерівностей і рівнянь, які певною мірою відображають дійсні явища і процеси. Розрахунок будемо проводити на базі звітності одного з сільськогосподарських підприємств Вінницької області. Складемо оптимізаційну модель, де головним показником на який буде проводитись оптимізація є вартість величини чистого прибутку, а витрати, які будуть слугувати обмеженнями, – це основні статті витрат, які становлять собівартість продукції. Дані,

що слугують основою нашого розрахунку, отримано із звітної форми 50 с/г (табл. 1).

Тепер розрахуємо витрати по кожному виду продукції на 1 кг за статтями витрат (табл. 2).

Сформуємо цільову функцію:

$$Zmax=Ч1x1 + Ч2x2 + Ч3x3,$$

де Ч1 – чистий прибуток на 1 кг продукції ВРХ; Ч2 – чистий прибуток на 1 кг свинини; Ч3 – чистий прибуток на 1 кг продукції молока; x1 – кількість реалізованої продукції ВРХ на відгодівлі; x2 – кількість реалізованої свинини; x3 – кількість реалізованого молока.

Підставивши відповідні дані, наша цільова функція набуде вигляду:

$$Zmax = 5,26x1 + 7,78x2+1,51x3.$$

Дану систему рівнянь можна розв'язати за допомогою симплексного методу із природнім базисом. Для цього потрібно ввести резерви ресурсів по кожному виду витрат: x4 – резерв витрат на корми; x5 – резерв витрат на нафтопродукти; x6 – резерв витрат на оплату послуг; x7 – резерв решти матеріальних витрат; x8 – резерв прямих витрат на оплату праці; x9 – резерв інших прямих витрат.

Тепер можна побудувати симплекс таблицю (табл. 3).

Побудовану задачу можна розв'язати за допомогою електронних таблиць EXCEL, пакету пошуку оптимальних рішень.

Після розв'язання даної задачі ми отримали такі значення невідомих:

x1 = 305 ц. – оптимальна кількість реалізованого ВРХ у живій вазі;

x2 = 203 ц. – оптимальна кількість реалізованої свинини у живій вазі;

x3 = 26 ц. – оптимальна кількість реалізованого молока;

x4 = 28,3 тис. грн.– резерв витрат на корми;

x5 = 1,1 тис. грн. – резерв витрат на нафтопродукти;

x6 = 0,8 тис. грн. – резерв витрат на оплату послуг;

x7 = 0 – резерв решти прямих витрат;

x8 = 2,4 – резерв прямих витрат на оплату праці;

x9 = 6,2 тис. грн. – резерв інших прямих витрат.

Чистий дохід, отриманий шляхом розрахунку оптимізаційної моделі, становить 2185,6 тис. грн., що на 369,6 тис. грн. більше, ніж фактично отриманий дохід. Також потрібно врахувати, що за даної структури виробництва ми отримали резерв витрат 38,8 тис. грн.

Таблиця 1

Вихідні дані підприємства «Прогрес», 2013 р.

Показники	Види продукції		
	ВРХ на відгодівлі	Свині	ВРХ молочного спрямування
1. Реалізовано продукції у фізичній масі, ц	520,6	171,0	6553
2. Витрати на корми, тис. грн.	111,2	48	1,0
3. Витрати на нафтопродукти, тис. грн.	7,1	0,6	14,7
4. Витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій, тис. грн.	2,1	1,0	21,8
5. Решта матеріальних витрат, тис. грн.	2,0	3,2	10,9
6. Прямі витрати на оплату праці, тис. грн.	118	18,3	162,4
7. Інші прямі витрати, тис. грн.	19,2	1,4	21,0
8. Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	273,9	133,2	988,8
9. Чистий прибуток на 1 кг продукції, грн.	5,26	7,78	1,51

** Ці та всі наступні таблиці складені автором на підставі даних сільськогосподарського підприємства Вінниччини. Однак, в контексті вимог законодавчих документів про конфіденційність інформації, назва підприємства умовна*

Таблиця 2

Витрати на одиницю реалізованої продукції, грн.

Витрати на 1 кг реалізованої продукції	Види продукції			Об'єм витрат по статтях, тис. грн.
	ВРХ на відгодівлі	Свині	ВРХ молочного спрямування	
2. Витрати на корми, тис. грн.	2,14	2,81	0,02	160,2
3. Витрати на нафтопродукти, тис. грн.	0,14	0,04	0,02	22,4
4. Витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій, тис. грн.	0,04	0,06	0,03	24,9
5. Решта матеріальних витрат, тис. грн.	0,04	0,19	0,02	16,1
6. Прямі витрати на оплату праці, тис. грн.	2,27	1,07	0,25	298,7
7. Інші прямі витрати, тис. грн.	0,37	0,08	0,03	41,6

Таблиця 3

Перша симплекс таблиця задачі

№	Бз	Сб	Р0	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9
1	x_4	0	160,2	2,14	2,81	0,02	1	0	0	0	0	0
2	x_5	0	22,4	0,14	0,04	0,02	0	1	0	0	0	0
3	x_6	0	24,9	0,04	0,06	0,03	0	0	1	0	0	0
4	x_7	0	16,1	0,04	0,19	0,02	0	0	0	1	0	0
5	x_8	0	298,7	2,27	1,07	0,25	0	0	0	0	1	0
6	x_9	0	41,6	0,37	0,08	0,03	0	0	0	0	0	1
m+1	Ч		0	-5,26	-7,78	-1,51	0	0	0	0	0	0

Висновки. Побудована економіко-математична модель управління витратами виробництва у тваринництві дає можливість:

– отримувати інформацію про формування оптимального рівня витрат із врахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників за конкретних умов виробництва;

– розраховувати величину резервів витрат для подальшого прийняття ефективних управлінських рішень;

– планувати потреби у виробничих ресурсах для виконання виробничої програми.

Запропонована модель оптимізації витрат дозволяє одержати прогнозне значення узагальненого показника господарської діяльності (в нашому випадку прибутку). Порівнюючи прогнозні значення за результативним показником з реально досягнутими, можна зробити оцінку підприємства, а також визначити тенденції розвитку підприємства на майбутнє.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бродський Ю. Б. Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств / Ю. Б. Бродський, В. Є. Данкевич // ВІСНИК ЖДТУ. – 2011. – №1. – С. 180–183.
2. Гордієвич О. А. Модель системи нормативного управління витратами на виробництво продукції тваринництва / О. А. Гордієвич // Продуктивність у галузях тваринництва. – 2011. – №6. – С. 49–51.
3. Сіненко М.І. Визначення нормативної собівартості виробництва продукції тваринництва методом економіко-математичного моделювання / М. І. Сіненко // Економіка АПК. – 2010. – №12. – С. 53–56.
4. Лотиш О. Я. Економіко-математична модель оптимізації витрат на виробництво продукції підприємницьких структур / О. Я. Лотиш // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного інституту: Зб. наук. праць. Вип. 4. – Чернівці, – 2003. – С. 317–320.
5. Рудомін Г. А. Методи побудови економіко-математичної моделі управління витратами на підприємстві. [Електронний ресурс] / Г. А. Рудомін, Т. А. Рекун // – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/
6. Бейба О. А. Оптимізація витрат при формуванні виробничої собівартості продукції тваринництва [Електронний ресурс] / Бейба О. А. // – Режим доступу: http://www.rusnauka.com
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. Фінансовий менеджмент: Підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2005. – 535 с.
9. Грабовецький Б. Є Економічне прогнозування і планування: навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.

УДК 004.08

Іванченко Н.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Національного авіаційного університету

НЕЧІТКА СЕМАНТИКО-ОНТОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ БАЗИ ЗНАНЬ ДОМЕННОГО ПРОСТОРУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена розгляду підходу до зберігання баз нечітких знань в семантико-онтологічних моделях. Приведена модель бази нечітких знань як об'єднання часткових баз потенціалів економічної безпеки підприємства. Розглянуті особливості методології створення нечіткої бази знань доменного простору економічної безпеки підприємства та інтегрованої семантико-онтологічної нечіткої бази знань.

Ключові слова: доменний простір, економічна безпека підприємства, проектування систем, система прийняття рішень, семантико-онтологічні моделі, нечітка семантико-онтологічна модель бази знань, база знань.

Иванченко Н.А. НЕЧЕТКАЯ СЕМАНТИКО-ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ БАЗЫ ЗНАНИЙ ДОМЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена рассмотрению подхода к хранению баз нечетких знаний в семантико-онтологических моделях. Приведенная модель базы нечетких знаний как объединение частичных баз потенциалов экономической безопасности предприятия. Рассмотрены особенности методологии создания нечеткой базы знаний доменного пространства экономической безопасности предприятия и интегрированной семантико-онтологической нечеткой базы знаний.

Ключевые слова: доменное пространство, экономическая безопасность предприятия, проектирование систем, система принятия решений, семантико-онтологические модели, нечеткая семантико-онтологическая модель базы знаний, база знаний.

Ivanchenko N.O. FUZZY SEMANTIC-MODEL ONTOLOGICAL KNOWLEDGE BASE DOMAIN SPACE OF ECONOMIC SECURITY

The article is devoted to the approach to storing knowledge in fuzzy semantic ontology models. Present the base model of fuzzy knowledge bases as a union of partial potentials of economic security. The features of the methodology of creating fuzzy knowledge base domain space of economic security and integrated semantic-fuzzy ontological knowledge base.

Keywords: blast space, economic security, systems design, decision-making system, semantic and ontological models, fuzzy semantic and ontological model of the knowledge base, knowledge base.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення постійно вимагають прийняття виважених управлінських рішень: упровадження інноваційних технологій, організація випуску нових конкурентоспроможних товарів, виходу на нові ринки, забезпечення належної якості товарів і послуг, вирішення комплексу соціальних питань, пошуку нових методів стимулювання праці тощо.

Аналіз і проектування складних процесів і систем, а також управління ними в реальних умовах, як правило, відбувається за наявності стохастичних невизначеностей, що мають нечіткий, невизначений характер. Типовими невизначеностями, які присутні в процесі оцінки варіантів їх структурно-функціональних характеристик, є нечіткі, розпливчаті

невизначеності, такі як неповнота і нечіткість багатьох початкових даних доменнго простору економічної безпеки підприємства (ДП ЕкБП) [1], якісний і суб'єктивний характер критеріїв оцінок, евристична природа та нечіткість початкових моделей проектованих систем і процесів. У цих випадках класичні статистичні методи дослідження операцій не забезпечують знаходження і ухвалення коректних рішень. Для розвитку цих методів перспективним є використання інтелектуальних інформаційних технологій м'яких процедур, що обумовлюють застосування для аналізу, прогнозування, оцінки, вибору і ухвалення рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз низки наукових праць, зокрема [1-5], стосовно розробки і застосування систем прийняття рішень в управлінні економічними об'єктами і методологічних підходів до їх математичного моделювання показує, що в сучасних умовах зростає складність слабко структурованих проблем.

Постановка завдання. Динамічність і невизначеність процесів в умовах трансформаційної економіки потребують розвитку та вдосконалення концептуальних положень, методології та інструментарію моделювання слабко структурованого ДП ЕкБП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз класичних математичних методів та інструментарію дослідження операцій для прийняття рішень, які знайшли досить широке застосування в багатьох прикладних проблемах і предметних областях, дозволяє дійти висновку, що традиційного інструментарію середини XX століття недостатньо для прийняття рішень за умов слабко структурованих та неструктурованих проблем. Тобто, існує потреба у розробці та застосуванні методів і прикладних моделей штучного інтелекту з урахуванням ступеня ризику [2].

Великий клас складних систем і процесів, до яких відносяться і ДП ЕкБП характеризується невизначеністю, інтегрованістю, багаторівневістю, розподіленістю і різноманіттям індикаторів та потенціалів ЕкБП.

Актуальними та такими, що мають широке поле використання, є задачі пошуку ефективних стратегічних програм управлінських рішень ЕкБП в умовах невизначеності, конфлікту, неоднозначності чинників і параметрів ситуації на момент прийняття рішень (політичної, соціальної), високу динамічність і нелінійність соціально-економічних процесів, роль особистості в процесі розробки, стратегічних програм обгрунтування та прийняття рішень.

Ці задачі характеризуються неповнотою, недостовірністю інформації, різноманітністю та складністю впливу на процес прийняття рішень великої кількості чинників тощо.

Невизначеність – фундаментальна характеристика недостатньої інформаційної забезпеченості прийняття рішень, браку знань стосовно певної проблемної ситуації.

Необхідність обліку в процесі вибору оптимальних варіантів декількох критеріїв, зокрема переваг осіб, що приймає рішення (ОПР), також характеризує одну з умов невизначеності. Цим обумовлена доцільність розробки і використання моделей та методів опису і оцінки варіантів (альтернатив) аналізованих об'єктів, а також ухвалення рішень (УР) по вибору якнайкращого варіанту в умовах нечіткої невизначеності, які є спеціальним класом завдань УР, що одержали назву неструктурованих або слабко структурованих.

У таких завданнях альтернативи ухвалюваних рішень оцінюються на основі аналізу м'яких оцінок показників ефективності результатів реалізації рішень (результатів) і значень ризиків втрат, відповідних тим або іншим результатам рішень. Теоретико-методологічним апаратом рішення таких задач є засоби інтелектуальної інформаційної технології «Soft Computing» – «М'яких обчислень» [3].

Зокрема, до таких невизначеностей відноситься нечітка (розпливчата) невизначеність стану ЕкБП, що характеризується неповнотою, неточністю і лінгвістичною розпливчатістю (нечіткістю), присутньою в початковій інформації, критеріях і оцінках замовників і розробників, а також у використовуваних моделях і процедурах опису і оцінки альтернатив аналізованих варіантів об'єктів та їх станів.

Стан потенціалів ДП ЕкБП – сукупність типів невизначеностей, в умовах яких здійснюються оцінка аналізованої проблемної ситуації і ухвалення рішень. У роботі розглядається нечіткий стан ДП ЕкБП та нечіткі-множинні підходи до побудови моделей опису і оцінки альтернатив, а також завдань ухвалення слабко структурованих рішень в умовах нечіткої невизначеності.

Завдання ухвалення рішень формулюється таким чином. Є множина варіантів рішень (альтернатив), реалізація яких приводить до настання деяких станів потенціалів ДП ЕкБП з декількох можливих в умовах невизначеності. Результат може характеризуватися, наприклад, значенням стану ДП ЕкБП, в який перейде підприємство в результаті реалізації даної стратегічної програми.

Оцінка результатів по вибраних значеннях потенціалів визначає ступінь переваги відповідних цим результатам альтернатив стратегіям управління ЕкБП. Потрібно побудувати стратегію вибору альтернативи, якнайкращої відповідно до значення потенціалів ЕкБП.

Введення нечіткості в сементико-онтологічну мережу (СОМ), перехід від звичайних онтологій до нечітких і семантичних онтологій ДП ЕкБП виглядає цілком природним, оскільки поняття і відносини ЕкБП, що є початковим матеріалом для побудови онтології неоднозначні, неточні і не мають жорстких меж. У той же час при побудові СОМ в умовах колективу експертів за наявності суперечливих думок навіть бінарні експертні оцінки типу «так-ні» призводять до оцінювання ваг вершин і дуг та фреймів відповідного потенціала ЕкБП. Тому адекватним засобом формалізації онтологій можуть служити моделі на базі семантичних змінних, нечітких: множин, графів, дерев, обмежень, онтологічних відносин.

Теорії нечітких множин і нечіткої логіки – це механізм реалізації формально-логічних мовних конструкцій, що відтворюють процеси мислення людини за допомогою лінгвістичних категорій і логічних правил прийняття рішень.

Поняття нечіткої онтології не є новим, але більшість визначень і підходів у цій області з'явилися порівняно недавно – в кінці XX на початку XI ст. Як правило, будуються нечіткі онтології нижнього рівня, де вводиться мінімальне розширення, достатнє для конкретного додатку (нечіткі відносини, нечіткі поняття та їх нечіткі атрибути). А саме, нечіткі значення зв'язків в онтології можна легко одержати, виходячи з чітких експертних оцінок у ситуації групової експертизи.

Типовим прикладом є визначення легкої нечіткої (FUZZY) онтології у вигляді $FONT_D=\langle C,R_F\rangle$, де C – множина понять, R_F– множина нечітких відносин. З цього визначення видно, що нечітку онтологію можна представити звичайним нечітким графом із

зваженими дугами. У свою чергу, мінімалістське визначення вагомої нечіткої онтології може мати вид $FONT_Q=\langle C,AT_F,R.AX\rangle$, де C – множина понять, AT_F – сімейство множини нечітких атрибутів (кожне поняття може описуватися своєю множиною атрибутів), R – множина відносин між поняттями і AX – множина аксіом.

З метою явного представлення вагомої нечіткої онтології у вигляді нечіткого дерева на множини понять визначають ієрархію, тобто $FONT_S=\langle C,R_F,H,AX\rangle$, де C – множина понять (можливо з нечіткими атрибутами), R_F – множина нечітких відносин, H – ієрархія, AX – множина аксіом.

Деякі визначення нечіткої онтології тісно пов'язані з конкретними формалізмами або мовами програмування. Так в [5] запропоновано визначення нечіткої онтології як підмножини аксіом мови «Fuzzy OWL».

У контексті розвитку нечітких гранулярних підходів в інженерії онтологій особливу увагу привертають роботи [4], в яких нечітка онтологія задається четвіркою $FONT_C=\langle C_F,R_F,R_{FC},AX\rangle$ або п'ятіркою $FONT_C=\langle I,C_F,R_F,R_{FC},AX\rangle$, де I – множина індивідів (агентів), C_F – множина нечітких понять, R_F – множина базових нечітких парних відносин (включаючи нечіткі таксономічні відносини), R_{FC} – множина конкретних нечітких відносин проблемної області, AX – множина аксіом.

Цікавішим представляється тотальне нечітке розширення звичайної онтології $FONT_{CL}=\langle C_F,R_F,AT_F,I\rangle$ з введенням: C_F – множини нечітких понять, AT_F – сімейств множини нечітких атрибутів (властивостей) понять, R_F – множина нечітких бінарних відносин, I – множина індивідів.

На відміну від значного числа закордонних робіт по нечітких онтологіям, публікації, пов'язані з формальними лінгвістичними онтологіями, залишаються достатньо рідкісними. У принципі, побудова нечіткої лінгвістичної онтології може спиратися на поняття лінгвістичної змінної (ЛЗ), значеннями якої є терми або поняття природної мови [3].

У даній роботі розглядається представлення знань ДП ЕкБП у вигляді нечіткої логічної СОМ моделі. У такій моделі виділяються частини: лінгвістичні змінні з їх множинами терми і структурою правил, аксіоми, тобто $НБЗ^g_{потенциал}$, та правила висновку, які задаються формулами, за допомогою яких визначається значення функції приналежності ЛЗ.

Алгоритм рішення задачі ЕкБП використовує нечіткі терми. Робота полягає в правильній організації нечіткої бази знань $НБЗ^g_{потенциал}$.

Під нечіткою СОМ ДП ЕкБП (Fuzzy Ontology) розуміється розширена онтологія проблемної області $O_{ЕкБП}$ з нечіткими поняттями та нечіткими відносинами.

$$FO_{\text{ЕкБП}} = \langle БЗ_{ЕкБП}, A, R_L, R_F, AX, X, T, E_{ДП}, G, H, Y\rangle;$$

$$БЗ_{ЕкБП} = O_{ЕкБП} \cap БФ \text{ –база знань ДП ЕкБП;}$$

$O_{ЕкБП}$ – онтологія представлення знань семантико-онтологічної моделі ДП ЕкБП;

$БФ$ – база фактів (структурованих по онтології $O_{ЕкБП}$);

A – множина нечітких понять станів потенціалів ДП ЕкБП. Нечітка підмножина потенціалу A універсальної множини – $E_{ДП} = \{x\}$ визначається як набір можливих значень x, множина впорядкованих пар $A = \{\langle \mu_A(x)|x\rangle\}$, що описує обмеження на можливі значення потенціалу (семантику), $\mu_A(x)$ – характеристична функція приналежності, що приймає значення в деякій цілком впорядкованій множині M. Функції приналежності в значному ступені визначає властивості нечіткої системи.

R_L – множина логічних правил прийняття рішень (лінгвістичні категорії);

R_F – множина базових нечітких n-арних відносин (включаючи нечіткі таксономічні відносини);

AX – множина аксіом;

$\left\{X_i \middle| i=\overline{1,v}\right\}$ – множина нечітких вхідних ЛЗ ДП ЕкБП. Лінгвістична змінна індикатору ЕкБП – це множина нечітких змінних, яка використовується для того, щоб дати словесний опис деякому нечіткому числу, отриманому в результаті деяких операцій;

$T=\left\{t_j \mid j=\overline{1,z}\right\}$ – терм – множина нечітких змінних, областю визначення кожної з яких є множина $E_{ДП}$, з відповідними функціями приналежності (ФП) $M=\left\{\mu_A(x_j) \mid j=\overline{1,z}\right\}$.

$E_{ДП}$ – універсальна множина, область визначення ЛЗ;

$G=\left\{g_k \middle| k=\overline{1,s}\right\}$ – синтаксичні правила, у вигляді граматики, які породжують назви термів, що дозволяє оперувати елементами терм-множини T, зокрема – генерувати нові осмислені терми; $T=T\cup G(T)$ задає розширену терм-множину;

$H=\left\{h_k \middle| k=\overline{1,s}\right\}$ – семантичні правила, які задають функції приналежності нечітких термів, породжених синтаксичними правилами G, що дозволяє приписати кожному новому значенню лінгвістичної змінної нечітку семантику, шляхом формування нової нечіткої множини.

$\left\{Y_i \middle| i=\overline{1,v}\right\}$ – множина нечітких ЛЗ потенціалу ЕкБП – це множина нечітких змінних, яка використовується для того, щоб дати словесний опис вихідним ЛЗ.

Особливістю даної моделі є те, що в загальному випадку $НБЗ^g_{потенциал}$ неврегульована, що приводить до повного перебору правил при логічному висновку. Уникнути даного недоліку можна використовуючи підхід зведення $НБЗ^g_{потенциал}$ до СОМ, що дає можливість відобразити природню ієрархічність знань ДП ЕкБП та дозволяє наочно простежувати залежності і зв'язки між потенціалами. Після застосування даного підходу $НБЗ_{ЕкБП}$ складатиметься з часткових $НБЗ^g_{потенциал}$, які в сукупності організують СОМ.

Нечіткою базою знань потенціалу ($НБЗ^g_{потенциал}$) ДП ЕкБП (*fuzzy knowledge base*) про вплив факторів індикаторів на значення потенціала ЕкБП $\left\{X_i \middle| i=\overline{1,v}\right\}$ є:

$$НБЗ^g_{потенціал} = \bigcup_{p=1}^{k_j}\left[w_{jp}\bigcap_{i=1}^{n}\left(x_i = t_i^{jp}\right)\right] \to y = d_j,\ j=1,2,...,m,\ i=1,2,...,n,$$

де t_i^{jp} – нечіткий терм, яким оцінюється значення входу ; вихід у оцінюється нечітким термом, , m – кількість термів, використовуваних для лінгвістичної оцінки вихідних даних, g – потенціал.

Розкриття операцій ∪ (АБО) і ∩ (ТА) нечітку базу знань $НБЗ^g_{потенциал}$ можна записати у вигляді сукупності логічних висловлень типу:

якщо $(x_1=t_1^{j1})$ та $(x_2=t_2^{j1})$ та … та $(x_n=t_n^{j1})$ з вагою w_{j1}

або $(x_1=t_1^{j2})$ та $(x_2=t_2^{j2})$ та … та $(x_n=t_n^{j2})$ з вагою w_{j2}

. . . . . .

або $(x_1=t_1^{jk_j})$ та $(x_2=t_2^{jk_j})$ та … та $(x_n=t_n^{jk_j})$з вагою w_{jk_j}

то $y=d_j$ для всіх $j=1,2,...,m$,

де t_i^{jp} – нечіткий терм, яким оцінюється індикатор (змінна) x_i у рядку з номером jp (p=1,2,…,k_j); k_j – кількість рядків-кон'юнкцій, у яких вихід у оцінюється нечітким термом d_j, $j=1,2,...,m$; m – кількість термів, використовуваних для лінгвістичної оцінки вихідного параметра у ЕкБП потенціалу , w_{jp} – вага

p-го рядка кон'юнкцій j-го правила бази знань, число в інтервалі [0,1] (БЗ).

У правилах Мамдані, які мають вигляд: Якщо $x_1 \in T_1$ та $x_2 \in T_2$ та ... , то $y \in B$: $\{x_i\}$ – це вхідні змінні – індикатори , y – вихідна змінна значення ЕкБП потенціалу, $\{T_j\}$ та B – нечіткі терми, визначені відповідно для $\{x_i\}$ та y. При ухваленні рішень ОПР користується такими правилами, що допомагає їй визначитися з подальшими діями в умовах невизначеності.

Налагодження параметрів $НБЗ^g_{потенциал}$ ДП ЕкБП являє собою процес визначення значень параметрів функцій приналежності нечітких термів і ваг правил на основі експериментальних даних.

Нечітка модель типу «вхід-вихід» подається як $y=f(x, w, b)$, де $x=(x_1,x_2,...,x_N)$ – вектор вхідних змінних, f – оператор зв'язку вхід-вихід, $w=(w_1,w_2,...,w_n)$ – вектор ваг правил нечіткої бази знань, $b=\{b_j\}$ – вектор параметрів настроювання функцій приналежності (j=1,2,...,q), q – загальне число термів у БЗ, λ – загальне число рядків у БЗ: $\lambda = \sum_{j=1}^{m} k_j$.

Об'єкт із неперервним виходом подається навчаючою вибіркою у вигляді S пар експериментальних даних: $<x^s,y^s>$, s=1,2,...,S, $x^s=\{x^s_j\}$ та y^s – вхідний вектор і відповідне значення вихідної змінної у для s-ої пари $<x^s,y^s>$, $y^s \in [\underline{y}, \bar{y}]$.

Задача оптимального налагодження нечіткої моделі для об'єкта з неперервним виходом відповідно до методу найменших квадратів може бути сформульована в такий спосіб: знайти вектор (w, b), що задовольняє обмеженням $w_i \in [\underline{w_i}, \overline{w_i}]$, i=1,2,...,λ, $b_j \in [\underline{b}_j, \overline{b}_j]$, j=1,2,...,q, та забезпечує:

$$E = \sum_{s=1}^{S} (f(x^s, w, b) - y^s)^2 \to \min.$$

Об'єкт із дискретним виходом подається навчаючою вибіркою у вигляді S пар експериментальних даних: $<x^s,y^s>$, s=1,2,...,S, $x^s = \{x^s_j\}$ та y^s – вхідний вектор і відповідне значення вихідної змінної y для s-ої пари $<x^s,y^s>$, y^s $\{d_1,d_2,...,d_m\}$, де d_j – нечіткий терм вихідної змінної.

Задача оптимального настроювання нечіткої моделі для об'єкта з дискретним виходом відповідно до методу найменших квадратів може бути сформульована в такий спосіб: знайти вектор (w, b), що задовольняє обмеженням $w_i \in [\underline{w_i}, \overline{w_i}]$, i=1,2,...,λ, $b_j \in [\underline{b}_j, \bar{b}_j]$, j=1,2,...,q та забезпечує:

$$E = \sum_{s=1}^{S} \sum_{j=1}^{m} (\mu_{d_j}(x^s, w, b) - \mu_{d_j}(x^s))^2 \to \min,$$

де $(\mu_{d_j}(x^s, w, b)$ – розрахункове значення функції приналежності до j-го нечіткого терму вихідної змінної для s-го екземпляра, $\mu_{d_j}(x^s)$ – фактичне значення функції приналежності до j-го нечіткого терму вихідної змінної для s-го екземпляра:

$$\mu_{d_j}(x^s) = \begin{cases} 1, y^s \in d_j, \\ 0, y^s \notin d_j. \end{cases}$$

Результатом дослідження цієї проблеми є знаходження інтегрованої $НБЗ_{ЕкБП}$, такої, що кожен індикатор з початкових інтегрованих $НБЗ^g_{потенциал}$ має єдине уявлення у вигляді відповідного індикатору в інтегрованій базі.

Відзначимо, що здійснюється злиття $НБЗ^g_{потенциал}$ тоді і тільки тоді, коли кожному з індикаторів відповідає в інтегрованій $НБЗ_{ЕкБП}$ єдиний клас. При інтеграції як додаткова метаінформація може використовуватися інформація про зовнішні позначення (ідентифікаторів) або інформація, задана базовою або ключовою семантикою рефлексії класів з $НБЗ^g_{потенциал}$.

Інтегрована $НБЗ_{ЕкБП}$ є результатом інтеграції фактично декількох $НБЗ^g_{потенциал}$ потенціалів, кожна з яких описує свій потенціал ДП ЕкБП.

$$НБЗ_{ЕкБП} = \bigcup_{g=1}^{G} \left(\bigcup_{p=1}^{k_j} \left[w_{jp} \bigcap_{i=1}^{n} \left(x_i = a_i^{jp} \right) \right] \right) j=1,\ 2,...,m,\ i=1,\ 2,...,n,\ g=1,\ 2,...,G,$$

$НБЗ_{ЕкБП}$ – інтегрована семантико-онтологічна НБЗ ЕкБП, де g=1,2,...,G кількість потенціалів ЕкБП.

Рівень $ЕкБП_{рівень}$ визначимо у вигляді функції багатьох змінних:

$$ЕкБП_{рівень} = \sum_{g=1}^{G} w_g d_j,\ j=1,\ 2,...,m,\ i=1,\ 2,...,n,\ g=1,\ 2,...,G,$$

w_g – питома вага доменування (значущості) g-го кожного потенціалу для економічної безпеки підприємства;

G=9 – кількість потенціалів.

Висновки з проведеного дослідження. У роботі запропоновано підхід до зберігання баз нечітких знань в СОМ. Приведена модель бази нечітких знань як об'єднання часткових баз потенціалів. Надана методологія створення нечіткої бази знань потенціалу ДП ЕкБП та інтегрованої семантико-онтологічної $НБЗ_{ЕкБП}$ для зберігання бази нечітких знань ДП ЕкБП.

Таким чином, інтегрована $НБЗ_{ЕкБП}$ розглядається нами як система взаємозв'язаних між собою нечітких баз знань потенціалів $НБЗ^g_{потенциал}$ ДП ЕкБП. Зв'язки між фрагментами можуть бути самими різними. Кожен фрагмент і вся $НБЗ_{ЕкБП}$ в цілому може мати декілька варіантів декомпозиції на підфрагменти та власні фрагменти. За допомогою нелінійних моделей на нечіткій логіці та СОМ можна ефективно здійснювати розрахунок результативного показника на підставі пояснюючих змінних навіть за умови, коли між ними відсутній значимий кореляційний зв'язок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванченко Н. О. Використання онтологій для інтеграції різнорідних і розподілених ресурсів інформації та знань ДП ЕКБП. Інформаційні технології, системний аналіз і моделювання соціоеколого-економічних систем: V міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 березня 2014 р. : тези доп. – К., 2014. – С. 12–13.
2. Голоеани В. А. и др. Интеллектуальные системы принятия решений в нештатных ситуациях с использованием информации о состоянии природной среды / Голоеани В. А. и др. – М. : Здиториал УРСС, 2001+. – 304 с.
3. Люгер Д. Ф. Искусственный интеллект: стратегии и методы решения сложных проблем: 4-е изд. // Пер. с англ. – М. : Вильямс, 2003. – 864 с.
4. Бокс Д. Сущность технологии COM / Д. Бокс ; [пер с англ.]. / Бокс Д. – СПб: Питер, М. : «Русская редакция», 2001. – 432 с.
5. Dey. L. Fuzzy Ontologies for Handling Uncertainties and Inconsistencies in Domain Knowledge Description / L.Dey, M.Abulaish // Proceedings of the 17th IEEE International Conference on Fuzzy Systems (FUZZ-IEEE'2008, Hong Kong, China). – IEEE Computer Society, 2008, p.1366 – 1373.

УДК 330.46:519.6

Івченко І.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій
Одеського національного політехнічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОГО ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто постановки існуючих комплексних задач виробничої та інвестиційної діяльності. Проведено критичний аналіз практики комплексного моделювання підприємства. Розроблений комплексний імітаційно-оптимізаційний підхід до економіко-математичного моделювання інвестиційної та виробничої діяльності підприємства.

Ключові слова: комплексна модель підприємства, імітаційно-оптимізаційний підхід, виробнича діяльність, інвестиційний проект.

Ивченко И.Ю. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОМПЛЕКСНОГО ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрены постановки существующих комплексных задач производственной и инвестиционной деятельности. Проведен критический анализ практики комплексного моделирования предприятия. Разработан комплексный имитационно-оптимизационный подход к экономико-математическому моделированию инвестиционной и производственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: комплексная модель предприятия, имитационно-оптимизационный подход, производственная деятельность, инвестиционный проект.

Ivchenko I.Y. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE COMPLEX ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING COMPANIES

Posing complex problems existing production and investment activities were considered. Critical analysis of integrated enterprise modeling was conducted. An integrated simulation-optimization approach to economic-mathematical modeling of investment and production activity was developed.

Keywords: complex business model, simulation and optimization approach, production activities, the investment project.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки актуальною є проблема розробки комплексного підходу до керування виробничими, інвестиційними та фінансовими процесами на підприємстві. Це викликано необхідністю своєчасного розподілу факторів виробництва між основними видами діяльності, а також необхідністю їх сумісного фінансування. Таким чином, як з позицій потреб народногосподарської практики, так і з позицій потреб розвитку відповідного напряму економічної науки, проблема розробки методичних підходів до побудови комплексної економіко-математичної моделі, що дозволяє синхронізувати основні процеси на підприємстві, є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій економічній літературі співіснує значна кількість різноманітних моделей опису процесів виробництва продукції, динаміки фондів, методів аналізу інвестиційних проектів. З теоретичної точки зору питання побудови моделей підприємства розглядалися в багатьох працях вітчизняних та іноземних економістів: О.Б. Альохіна, К.А. Багріновського, Ю. Блеха, П.Л. Віленського, В.К. Галіцина, У. Гетце, А.Г. Гранберга, В.В. Леонтьєва, А.Ю. Мазарчука, В.М. Нижника, З.М.Соколовської, Дж. Форрестера, У. Шарпа та інших.

Дослідження показали, що проблеми об'єднання розглянутих процесів у єдину комплексну модель пов'язані зі складнощами спільного використання принципово різнорідних за своєю природою показників, що описують виробничу [1, с. 40; 2, с. 76] та інвестиційну діяльність підприємства [3 с. 293]. Таке ж положення спостерігається і щодо використання фактора часу [наприклад, див. 4, с. 36]. Відірваність опису процесів, які аналізуються, один від одного призводить до можливих помилок і неточних результатів при прийнятті управлінських рішень як щодо вибору найбільш ефективної інвестиційної або виробничої програми підприємства, так і щодо вибору програми комплексного планування всієї господарської діяльності. А відомі сьогодні у наукової літературі комплексні моделі підприємства мають значний ступінь агрегування і спрощення, що дозволяє переважно розглядати їх лише як концептуальні. Крім того, незважаючи на очевидні переваги імітаційного підходу як інструменту побудови комплексних моделей [5], він пов'язаний з істотними недоліками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз існуючих моделей дозволив сформулювати основні напрями побудови комплексної економіко-математичної моделі підприємства на базі моделей планування інвестиційної, виробничої та фінансової діяльності підприємства:

- вирішення питання про необхідність однакового уявлення процесів виробництва продукції, відновлення основних виробничих фондів (ОВФ) та інвестиційної діяльності в рамках комплексної моделі управління;
- вибір математичного апарату, що дозволяє об'єднати в єдиній моделі статичні показники, що описують виробничу діяльність і динамічні показники інвестиційного проектування;
- застосування методів оптимізації до динамічних імітаційних моделей складної структури для пошуку оптимального управління.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – розглянути методичні аспекти комплексного економіко-математичного моделювання промислового підприємства, обґрунтувати основні положення методики сумісного опису інвестиційної діяльності підприємства в єдності з його виробничою діяльністю на основі динамічних моделей імітаційного типу; розробити комплекс взаємоузгоджених математичних моделей процесів, які описують сумісну виробничу

та інвестиційну діяльність; розробити комплексний імітаційно-оптимізаційний підхід до економіко-математичного моделювання інвестиційної і виробничої діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси виробництва продукції та діяльності, пов'язаної з відтворенням фондів, пропонується представляти у вигляді технологічного способу, за яким у кожен фіксований момент часу на вхід «чорної скриньки» «подаються» фактори виробництва, включаючи ОВФ, а на виході «знімаються» обсяги випуску продукції. Сувора ув'язка розглянутих видів діяльності здійснюється завдяки представленню інвестиційних процесів (вони здійснюються відповідно до заходів, які передбачені кожною стадією) у межах одного часового такту також за схемою технологічного способу виробництва, тобто з відповідною специфікацією «витрат» і «результатів». Фінансова діяльність підприємства розглядається як діяльність, що пов'язана із забезпеченням можливості здійснення всіх необхідних для функціонування підприємства платежів.

Описані види діяльності об'єднані в єдиний комплекс динамічних моделей імітаційного типу з дискретним часовим кроком. Модель подана у вигляді відповідних математичних блоків, у яких використаний апарат виробничих функцій не тільки для опису виробничої діяльності, а й для опису процесів технічного обслуговування і відновлення основних виробничих фондів та інвестиційних процесів [6].

Моделювання процесів виробництва продукції.

Обсяг виробництва продукції виду p (Q_t^p) відповідно до технології l, $l \in L_p$, в кожен момент часу t структурно задається в моделі традиційно за допомогою деякої виробничої функції φ_{lk}:

$$Q_t^p = \varphi_{lk}(R_{lt}^p, F_{kt}^p); Q_{lt}^p = \min_{i\in I,\, k\in K}\left(\left\{\frac{R_{ilt}^p}{r_{ilt}^p}\right\}_i, \left\{\frac{F_{klt}^p}{f_{klt}^p}\right\}_i\right), \forall l, l \in L_p, t = \overline{1,T}, \quad (1)$$

де R_{it}^p – кількість використовуваних ресурсів виду i; F_{kt}^p – кількість ОВФ виду k, задіяних у виробництві продукції даного виду; R_{ilt}^p – обсяг виробництва продукції виду p за технологією l в момент часу t; R_{ilt}^p – кількість ресурсу i-го виду, який може бути використаний для випуску продукції виду p за технологією l в момент часу t; r_{ilt}^p – норма витрат ресурсу i-го виду на випуск продукції виду p за технологією l в момент часу t; F_{klt}^p – кількість фондів виду k, які можуть бути використані для випуску продукції виду p за технологією l в момент часу t; f_{klt}^p – фондомісткість одиниці продукції виду p, яка передбачена технологією l в момент часу t.

Моделювання простого відтворення фондів.

Схематично динаміка стану об'єктів основних виробничих фондів підприємства кожного виду описується за допомогою кінцево-різницевого рівняння:

$$\overline{F}_{kt} = \overline{F}_{kt-1} + \Delta F_{kt}^+ - \Delta F_{kt}^-, \quad (2)$$

де $\overline{F}_{kt}, \overline{F}_{kt\text{-}1}$ – стан (кількість) фондів виду k в поточний (t) і попередній (t-1) моменти часу відповідно; $\Delta F_{kt}^+, \Delta F_{kt}^-$ – поповнення та вибуття фондів виду k в поточний момент часу..

Миттєве вибуття фондів внаслідок зазначених процесів, а також їх відновлення, визначаються за формулами:

$$\Delta F_{kt}^- = \alpha_{kt}\overline{F}_{kt\text{-}1} + \beta_k \overline{F}_{kt\text{-}1}; F_{kt}^- = \gamma_{kt} \cdot \Delta F_{kt-1}^-, \quad (3)$$

де α_{kt} – коефіцієнти директивного виведення ОВФ виду k; β_k – коефіцієнти фізичного зносу фондів; γ_{kt} – частка зношених фондів, що спрямовуються на відновлення в поточний момент t; ΔF_{kt}^- – кількість зношених до моменту часу t фондів виду k, спрямованих на відновлення в поточний момент часу; ΔF_{kt}^- – миттєве вибуття фондів внаслідок фізичного зносу і директивного виведення в попередній момент часу.

Оскільки обслуговування та відновлення ОВФ є систематично здійснюваний вид діяльності, що передбачає постійне використання всієї гами виробничих ресурсів, у моделі запропоновано використовувати апарат виробничих функцій також і для опису цього виду діяльності. Несхожість у цьому випадку полягає лише в тому, що в якості виробничих ресурсів відповідних технологій обслуговування та відновлення ОВФ виступають фізично зношені фонди і певні фондові товари (наприклад, запчастини), необхідні для відновлення цих фондів, а в якості результату виступає певна кількість ОВФ з відновленими характеристиками. При цьому будемо розглядати процес відновлення ОПФ, за аналогією з процесом виробництва продукції, протягом одного часового такту.

За аналогією з виробничою функцією для виробничої діяльності (див. формулу (1), отримаємо виробничу функцію взаємодоповнюючих ресурсів φ_{lk}, яка є відомою характеристикою фондів цього виду в конкретних умовах і їх використання на зазначеному підприємстві:

$$\Delta F_{kt}^+ = \phi_{ik}(F_{kt}^-, R_{it}^F, F_{kt}^F); \Delta F_{kt}^+ = \min_{i\in I, k\in K}\left\{F_{kt}^-; \frac{R_{ikt}^F}{r_{ikt}^F}; \frac{F_{kt}^F}{f_{kt}^F}\right\}, \forall i \in I, k \in K, t = \overline{1,T}, \quad (4)$$

де R_{ikt}^F – вектор одиниць витрат ресурсів виду i на відновлення фондів виду k в поточний момент часу, включаючи необхідні фондові товари; r_{ikt}^F – норма витрат ресурсу i-го виду для поповнення фондів виду k в момент часу t; F_{kt}^F – вектор одиниць основних виробничих фондів виду k, що використовуються для відновлення зношених фондів; f_{klt}^F – фондомісткість одиниці відновлених фондів (готової продукції), для поповнення фондів виду k в момент часу t.

Моделювання інвестиційної діяльності підприємства.

Модель кожного інвестиційного проекту (ІП) будується у вигляді набору уніфікованих моделей кожної з основних ($n = \overline{1,6}$) стадій ІП: науково-дослідні роботи; дослідницько-конструкторські роботи; технічна підготовка виробництва; будівельно-монтажні та пусконалагоджувальні роботи; запуск виробництва продукту; виведення нового виробництва (або виробництва нової продукції) на проектну потужність.

За аналогією з виробничою діяльністю, залежність між результатами ІП (динамікою приросту ОВФ певного виду ΔF_t^s та обсягом виробленої продукції, які є відомими апріорі) і мінімально необхідними для її виробництва витратами, задіяними в реалізації цього проекту в кожен момент часу, представлений за допомогою функції витрат, причому облік часової структури кожного ІП здійснено за допомогою відповідних керуючих змінних:

$$R_t^s = \psi_n^s(\Delta F_t^s, t_{nt}^s) \cdot \nu^s \cdot \tau^s, \quad (5)$$

де R_t^s – витрати на реалізацію ІП в момент часу t; ΔF_t^s – вектор-функція витрат усіх факторів виробництва при реалізації n-й стадії s-го проекту в розрахунку на один момент часу, тобто модель окремої стадії певного проекту; ΔF_t^s – приріст ОВФ відповідного проекту виду s; t_{nt}^s – булеві змінні, які визначають реалізацію відповідної стадії n проекту s в момент часу t; ν^s – булеві змінні, що відображають факт включення проекту виду s в інвестиційну програму; τ^s – булеві змінні, які визначають моменти початку реалізації проектів виду s, що входять в інвестиційну програму. Причому

$$\Delta F_t^s = \frac{M^s \cdot \delta^s}{\Delta t_n^s}, \forall s \in S,\ n = \overline{5,6};\ t = \overline{1,T}; \Delta t_n^s = \sum_{t=1}^{T} t_{nt}^s,\ n = \overline{1,6}, \quad (6)$$

де Δt_n^s – тривалість n-ї стадії проекту; M^s – максимально можливий масштаб реалізації проекту s; δ^s – керуючі змінні, що визначають фактичний масштаб реалізації проекту.

Можна вважати, що в кожен момент часу всього періоду здійснення стадій НДР, ОКР, ТПП і СМПНР ($n = \overline{1,4};\ t = \overline{1,T}$), витрати відносяться до постійних. Відповідно, параметри «функції витрат» на цих стадіях постійні. Будемо враховувати так само, що й на стадіях запуску виробництва продукції і виведення нового виробництва (або виробництва нової продукції) на проектні потужності також є постійні витрати. На стадіях запуску виробництва продукції і виведення на проектну потужність ($n = \overline{5,6};\ t = \overline{1,T}$) виникають змінні витрати на приріст ОВФ. Тоді функція витрат для кожної стадії ІП у кожний момент часу:

$$R_{it}^s = \left(\frac{r_{0n}^s}{\Delta t_n^s} + \frac{r_{in}^s \cdot M^s \cdot \delta^s}{\Delta t_n^s} \right) \cdot \nu^s \cdot \tau^s,\ \forall n = \overline{1,6},\ t = \overline{1,T}, \quad (7)$$

де r_{0in}^s – норми постійних витрат ресурсів i-го виду на n-й стадії ІП виду s; r_{in}^s – норми змінних витрат ресурсів i-го виду на n-й стадії ІП виду s.

У моделі сукупні витрати виробничих ресурсів витрачаються на випуск продукції як в натуральному, так і у вартісному вираженні збільшуються на величину витрат, пов'язаних з відновленням ОПФ:

$$R = R_t^p + R_t^F + R_t^s, \quad (8)$$

де R_t^p – сукупні витрати ресурсів на всі види діяльності в момент часу t; R_t^p – сукупні витрати ресурсів на випуск продукції в момент часу t; R_t^{Fc} – вартість витрати ресурсів i-го виду на відновлення ОВФ в момент t; R_t^s – витрати на реалізацію ІП в момент часу t.

Тим самим здійснюється ув'язка за витратами, ОВФ і результатами інвестиційної діяльності підприємства, що має строго певну часову структуру з основною виробничою діяльністю підприємства, структура якої не залежить від часу.

Завданням комплексного моделювання виробничої та інвестиційної діяльності є забезпечення найбільш ефективної реалізації економічних рішень у процесі діяльності підприємства. Прийняття цих рішень зводиться до вибору варіантів узгодженого розподілу факторів виробництва (ресурсів і ОВФ) між видами діяльності, що розглядаються.

Модель, розроблена у дослідженні, належить до класу кінцево-різницевих моделей імітаційного типу, що містять динамічні змінні, які відповідають управлінським рішенням, прийнятим у всіх основних сферах діяльності підприємства. На керуючі змінні, що дають можливість моделювання різних режимів функціонування підприємства, накладаються відповідні обмеження.

Підсистема виробництва продукції.

1. Обмеження, зумовлені запасами виробничих ресурсів, наявністю основних фондів і попитом на продукцію підприємства:

$$0 \le u_{plt} \le 1, \sum_{l \in L_p} u_{plt} = 1, \forall p,l,t; p \in P, l \in L, t = \overline{1,T}, \quad (9)$$

де u_{plt} – інтенсивність використання технології виду l для виробництва продукції виду p; T – кінцевий момент часу періоду моделювання.

2. Обмеження на обсяги виробництва продукції:

$$Q_{pt} = \sum_{l \in L_p} u_{plt} \cdot Q_{pt}^{\max},$$

де $Q_{pt}^{\max} = \min \left\{ Q_{pt}^M, Q_{pt}^F, Q_{pt}^{R_1}, ..., Q_{pt}^{R_r} \right\} \forall p,t; p \in P, t = \overline{1,T}, \quad (10)$

де Q_{pt}^M – максимально можливі обсяги виробництва продукції з урахуванням усіх факторів; Q_{pt}^p – величина ринкового попиту на продукцію виду p; Q_{pt}^F – максимально можливі обсяги продукції виду p, зумовлені виробничими потужностями, які є в наявності на момент часу t; $Q_{pt}^{R_i}$ – максимально можливі обсяги продукції виду p, обумовлені наявними на момент часу t запасами ресурсу виду i.

Підсистема простого відтворення фондів.

1. Обмеження на кількість директивно виведених у кожен момент часу t ОВФ і на обсяги відновлених ОВФ кожного виду:

$$0 \le \alpha_{kt} \le 1;\ 0 \le \gamma_{kt} \le 1, \forall k,t;\ k \in K, t = \overline{1,T}, \quad (11)$$

де α_{kt} – коефіцієнти директивного виведення ОВФ виду k; γ_{kt} – частка зношених фондів, що спрямовуються на відновлення в поточний момент t.

2. Обмеження на обсяги відновлення ОВФ за допомогою альтернативних технологій відновлення та на виробничі ресурси, включаючи працю, які використовуються в процесі відтворювальної діяльності:

$$\sum_{l=1}^{L} \varphi(\chi_{klt}) + \hat{O}_{KT} \le F_{kt}, \sum_{k \in K} \sum_{l \in L_k} \psi_{klt}(\chi_{klt}) + R_{it} \le \overline{R}_{it}, \forall k,t,k \in K, t = \overline{1,T}, \quad (12)$$

де $\varphi(\chi_{klt})$ – алгоритм, який за значеннями керуючих змінних виду $\{\chi_{klt}\}$ визначає «вихід», відновлених за технологією l ОВФ k-го виду в момент часу t; Φ_{kt} – кількість ОВФ k-го виду, що задіяні в момент часу t у підсистемі виробництва продукції; F_{kt} – кількість дієздатних ОВФ виду k на момент часу t; ψ_{kl} – функція витрат ресурсу i-го виду в відповідно до технології виду l при відновленні ОВФ k-го виду; R_{it} – витрати ресурсу i-го виду в підсистемі виробництва продукції; $\overline{R}_{it}$ – наявні запаси ресурсів i-го виду.

Підсистема інвестиційної діяльності.

Обмеження на включення інвестиційного проекту в інвестиційну програму і обмеження, що визначають момент початку реалізації кожного проекту, включеного в програму і на масштаб реалізації ІП:

$$\Delta F_{kt}^- = \alpha_{kt} \overline{F}_{kt-1} + \beta_k \overline{F}_{kt-1}; F_{kt}^- = \gamma_{kt} \cdot \Delta F_{kt-1}^-, \quad (13)$$

де υ_s – факт включення проекту у інвестиційну програму; M_s – масштаби реалізації проекту виду s.

Підсистема фінансування.

На керуючі змінні накладаються обмеження, які випливають з природи запозичень, а саме: обмеження на кредит; на величину поточних запозичень; на величину грошових коштів, що спрямовуються на погашення кредитів у момент часу t; обмеження на розміри сукупних поточних запозичень; обмеження щодо лімітів по кожній кредитній лінії g.

Для вибору оптимального комплексного управління запропоновано в рамках задачі багатокритеріальної оптимізації використовувати цільові функції максимального чистого прибутку і максимального середнього чистого прибутку:

$$F_1 = \max_j \min_t \Pr_{jt}; \qquad F_2 = \max_j \sum_{t=1}^{T} \frac{\Pr_{jt}}{T}, \quad (14)$$

де j – безліч проведених експериментів.

Висновки з дослідження. У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, яка полягає в розробці комплексного імітаційно-оптимізаційного підходу до економіко-математичного моделювання інвестиційної та виробничої діяльності підприємства.

Побудована комплексна дискретна динамічна імітаційно-оптимізаційна модель промислового підприємства. Результатом запропонованого підходу є розробка управлінських рішень для комплексного управління основними видами діяльності підприємства з урахуванням їх спільного фінансування.

Запропонований імітаційно-оптимізаційний підхід заснований на пропозиції описувати за допомогою відповідних виробничих функцій в кожен момент часу не тільки виробничу діяльність, а й кожну стадію кожного інвестиційного проекту, що включено в інвестиційну програму.

На основі динамічних моделей імітаційного типу розроблено комплекс взаємоузгоджених математичних моделей, що дозволяють відображати логічну структуру основних підсистем реального підприємства, а також імітувати динаміку взаємодій цих підсистем.

Встановлено, що комплексний підхід до моделювання підприємства переважно ізольованого, оскільки дозволяє своєчасно розподіляти між виробничим та інвестиційним видами діяльності усі фактори виробництва та фінансові ресурси, що веде до раціонального управління і підвищення економічних результатів роботи підприємства-представника.

Для якісного аналізу множини оптимальних за Парето управлінь з метою вибору найбільш раціонального (компромісного) з них у цьому дослідженні пропонується скористатися схемою оптимізації, яка базується на ідеології статистичних випробувань (метод Монте-Карло) [7].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шелобаев С. И. Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе: учеб. пособие для вузов / С. И. Шелобаев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 367 с.
2. Экономико–математические методы и прикладные модели / под ред. В. В. Федосеева. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 392 с.
3. Золотогоров В. Г. Инвестиционное проектирование: учеб. пособие / В. Г. Золотогоров. – Мн. : ИП «Экоперспектива», 1998. – 462 с.
4. Кузин Б. И. Методы и модели управления фирмой / Б. И. Кузин, В. Н. Юрьев, Г. М. Шахдинаров. – СПб. : Питер, 2001. – 432 с.
5. Івченко І. Ю. Моделювання та оптимальна синхронізація виробничої та інвестиційної діяльності підприємства [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11 / І. Ю. Івченко ; Одес. нац. політехн. ун-т. – О., 2012. – 176 с., [15] арк. : табл.
6. Клепікова О. А. Імітаційна модель страхової компанії як спосіб досягнення стратегічних фінансових цілей [Електронний ресурс] / О. А. Клепікова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 4 (9). – С. 195–201.
7. Івченко І. Ю. Практика комплексного моделювання інвестиційної та виробничої діяльності підприємства / І. Ю. Івченко, О. І. Івченко // Міжнародна науково-практична конференція «Економіка: реалії ча-су і перспективи», 20–21 лютого 2014 року. – Одеса : ОНПУ, 2014. – т. 3. – С. 47–48.

УДК 681.3;519.86

Кіщенко О.В.
аспірант кафедри вищої математики
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

МОДЕЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО ДОКУМЕНТООБІГУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖ ПЕТРІ

У статті розглядаються питання моделювання електронного документообігу на основі апарата мереж Петрі для виявлення неузгодженості та дублювання операцій, а також раціональної послідовності їх виконання, і за рахунок цього скорочення загального часу життєвого циклу документа. Застосування апарата мереж Петрі дозволяє виявити ризики при узгодженні документів в ході виконання операцій. В подальшому модель документообігу на основі мереж Петрі може слугувати системою моніторингу для постійного і своєчасного виявлення слабких зон процесу.

Ключові слова: бізнес-процес, мережа Петрі, моделювання, ризик,електронний документообіг.

Кищенко О.В. МОДЕЛИРОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА С ПОМОЩЬЮ СЕТЕЙ ПЕТРИ

В статье рассматриваются вопросы моделирования электронного документооборота на основе аппарата сетей Петри для выявления несогласованности и дублирования операций, а также рациональной последовательности их выполнения, и за счет этого сокращения общего времени жизненного цикла документа. Применение аппарата сетей Петри позволяет выявить риски при согласовании документов в ходе выполнения операций. В дальнейшем модель документооборота на основе сетей Петри может служить системой мониторинга для постоянного и своевременного выявления слабых зон процесса.

Ключевые слова: бизнес-процесс, сеть Петри, моделирование, риск, электронный документооборот.

Kishchenko O.V. MODELING CORPORATE DOCFLOW BY USING PETRI NETS

The article deals with modeling of electronic document based on Petri nets to identify inconsistencies and duplication of operations, as well as a rational sequence of their execution, and thereby reduce the total time of the document lifecycle. Application of Petri nets allows identifying risks in consultation documents during operations. In future this workflow model based on Petri nets can serve as a monitoring system for continuous and timely detection of the weak areas of the process.

Keywords: business-process, Petri net, modeling, risk, electronic document flow.

Постановка проблеми. Враховуючи ієрархію і множинність процесів, що використовуються для оптимізації бізнес-процесів, зокрема в розрізі документообігу (в першу чергу за рахунок виключення зайвих операцій, що не створюють цінність для споживачів), організаціям доцільно використовувати сучасні інформаційні технології та моделі. Побудова моделі на основі мереж Петрі дозволяє визначити неузгодженість операцій, їх дублювання, оптимальну послідовність виконання; інструментальні засоби моделювання бізнес-процесів дають можливість проводити їх аналіз. Завдяки цьому можливо виявляти і виключати зайві операції і, таким чином, зменшувати час життєвого циклу документа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні відомо ряд технологій, призначених для моде-

лювання бізнес-процесів. Однак найбільш широке застосування в практиці зарубіжних і вітчизняних підприємств отримали CASE технології (Computer Aided Software Engineering), такі як: PRO CAP, Aris, Rational Rose, BPWin, ERWin, Oracle Designer і деякі інші. До технологій цього типу відносяться і засоби моделювання на основі апарата мереж Петрі. Поняття мереж Петрі були вперше введені в 1962 р. минулого століття Карлом Адамом Петрі для опису асинхронних алгоритмів, моделювання поведінки паралельних обчислювальних і комунікаційних систем, а також мережних протоколів. За останні роки область застосування мереж Петрі постійно розширювалася. Найбільших результатів у дослідженнях домоглися закордонні наукові школи Німеччини, Франції та США.

На жаль, вітчизняна наука і практика не приділяє належної уваги можливостям застосування апарата мереж Петрі, який може успішно використовуватися на підприємствах при альтернативному зображенні моделі бізнес-процесів (різного роду потоки документів).

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в дослідженні можливостей апарату мереж Петрі для моделювання систем електронного документообігу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мережі Петрі дозволяють описувати та аналізувати тривалість виконання і взаємодії операцій усередині процесів різного рівня з метою виявлення вузьких місць виробничо-економічних систем, а також визначати величини і резерви скорочення витрат людських, фінансових та інших ресурсів на виконання цих процесів. Основні переваги і широкі можливості використання мереж Петрі для виявлення напрямків зниження витрат при моделюванні бізнес-процесів полягають в наступному:

1) процес, визначений у термінах мереж Петрі, має ясне і чітке уявлення;

2) наочні графіки побудови мережі, завдяки якій всі її визначення та алгоритми легко сприймаються;

3) можливість використання різних методів аналізу [1].

Мережа Петрі являє собою орієнтований граф з вершинами двох типів: позиціями (П) і переходами (t). Переходи мережі (t) мають вигляд вертикальних ліній і відповідають сукупності операцій, що виконуються над процесом. Позиції мережі (П) зображуються овалами і відповідають умовам переходу. У позиціях мережі поміщаються так звані маркери (фішки), які є певними об'єктами (типом/видом документів) модельованих процесів. Їх переміщення відображає динаміку процесів. Число маркерів у позиції виражається цілим невід'ємним числом і визначає стан позиції, а набір станів всіх позицій – це є стан мережі Петрі. Рух маркерів відбувається в результаті виконання (спрацьовування) переходу під дією зовнішніх і внутрішніх умов виконання процесу.

Аналіз мереж Петрі ґрунтується на розпізнаванні ряду властивостей, що характеризує мережу. До числа основних властивостей відносяться:

- обмеженість;
- зберігання;
- активність;
- досяжність мережі [2].

Перша властивість означає, що кожна позиція мережі є обмеженою кількістю об'єктів, що не перевищує задане число k ($k \geq 1$). Мережа вважається обмеженою, якщо всі її позиції обмежені. Мережа, всі позиції якої обмежені одним об'єктом, називається безпечною. Це має місце, наприклад, при виконанні одного замовлення (заявки). Мережа має властивість збереження, якщо число циркулюючих в ній об'єктів є сталою величиною. Властивість активності виражається в тому, що всі некінцеві переходи вважаються активними. Перехід мережі може бути кінцевим (не активним), якщо в процесі її функціонування наступний етап недоступний (не затвердження договору, не узгодженість суб'єктами документованих процесів тексту договору). Досяжність мережі означає, що існує ланцюжок спрацьовувань переходів, з початковим станом S0 до стану Sn.

Отже, в статті пропонується методика моделювання потоків документів у компаніях, які передбачають виконання п'яти етапів:

1) вибір категорії документів на основі функціонуючих бізнес-процесів для побудови мережі Петрі;

2) перевірка коректності мережі Петрі на основі стрічки досяжності;

3) перетворення побудованої і перевіреною на коректність мережі Петрі в схему процесу;

4) деталізація операцій процесу, що моделюється;

5) визначення ризиків в об'єктах моделі.

На першому етапі відбувається побудова мережі Петрі для обраної категорії документів існуючого бізнес-процесу з визначенням вхідних і вихідних позицій. При цьому число позицій мережі залежатиме від кількості умов, які виконуються в рамках цього процесу операцій. У разі, якщо в мережі Петрі одночасно активно кілька переходів, то вибір того з них, який «спрацює», буде визначатися керуючим впливом. Це описується логічною функцією, що утворюється з виразів аргументів за допомогою логічних зв'язок «і», «або», «не». При цьому аргументи функцій являють собою лінгвістичні змінні в дужках. На другому етапі проводиться перевірка коректності побудови мережі Петрі на основі стрічки досяжності лінійної форми подання множини станів мережі, досяжних з її початкового стану. Стрічка досягнень являє собою таблицю, рядки якої відповідають позиціям, а стовпці – станам мережі Петрі. Нижня клітина кожного стовпця призначається відповідним станом S_i, а верхня – парою $S_j t_d$, де S_j – стан, що передує станом S_i, а t_d – перехід, що веде з S_j в S_i (i, j= 0,n; d = 1, m). Решта клітини стовпця заповнюються значеннями позицій $П_1$ … $П_n$, що визначають даний стан. При цьому перший зліва стовпець відповідає початковому стану S_0, для якого верхня клітина не заповнюється. Кінцеві стани позначаються верхнім індексом «k» і розташовуються в нижніх клітинах стовпців. Побудова стрічки досяжності закінчується, коли в неї більше не можна ввести жодного нового стовпця. Третій етап методики полягає в перетворенні побудованої і перевіреної на коректність мережі Петрі в схему процесу. З її допомогою конкретизується і деталізується передача і перетворення об'єктів по операціям в рамках реалізованого процесу. При цьому логіка перетворення вхідних потоків об'єктів у вихідні за операціями буде мати наступний вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Перетворення потоків об'єктів

Операція	Логічна формула перетворення потоків
$О_1$	«$П_1 \rightarrow П_2$ або $П_1 \rightarrow П_3$» і т.д.
…	… …
$О_n$	«$П_n \rightarrow П_m$ або $П_n \rightarrow П_k$» і т.д.

На четвертому етапі проводиться деталізація операцій процесу, що моделюється, з метою виявлення

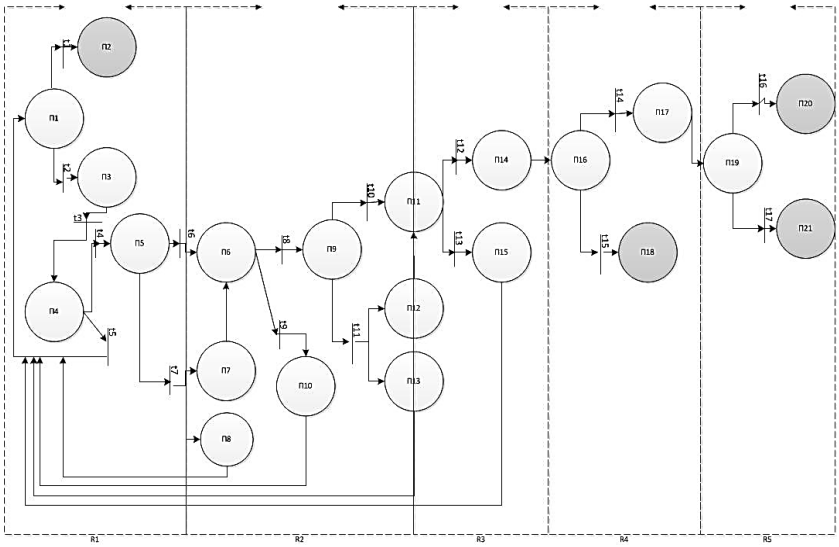

Рис. 1. Мережа Петрі для процесу «Узгодження договорів закупки»

послідовності виконуваних дій, в ході яких об'єкти з певним набором характеристик перетворюються в конкретні операції, а також передаються від одних операцій до інших. Характеристика означатиме необхідну, суттєву, постійну ознаку, яка складає відмінну особливість об'єкта. Перетворення об'єктів, що обробляються, в конкретній операції пропонується представляти як послідовну зміну їх станів, яка визначається набором характеристик цих об'єктів, а також їх значеннями. Для опису послідовності станів об'єктів використовуємо мережі Петрі. Стани об'єктів будуть відповідати позиціям мережі, умови їх перетворення – переходам. При цьому операції зображуються прямокутниками, з лівого боку яких вказані всі характеристики, властиві даним операціям, а з правого – послідовність станів об'єктів у вигляді мереж Петрі.

На останньому п'ятому етапі на основі побудованої моделі процесу розраховуються ризики по кожному вибраному об'єкту.

Можливість і доцільність використання методики моделювання потоків документів на основі апарата мереж Петрі доведемо проведенням відповідних розрахунків. У якості бізнес-процесу для моделювання використаємо один із найбільш значущих процесів для великих компаній – «Узгодження договорів закупки».

Для апробації методики були використані дані компанії по постачанню електроенергії, зокрема розглядається бізнес-процес «Узгодження договорів закупки». Суть бізнес-процесу полягає в тому, що компанія зобов'язана проводити тендерні торги згідно процедури закупівель. Відповідно до цього між сторонами укладаються договірні відносини, затверджені документально. Так, процес, що характеризує узгодження тексту документу, договір закупки, є достатньо важливим і складним. Окрім того, він регулюється чіткими часовими рамками, вихід за які зобов'язує виплатити штраф – матеріальну відповідальність.

На першому етапі побудуємо мережу Петрі для моделювання процесу «Узгодження договорів закупки» (рис. 1). При цьому переходи мережі t_l, $l = 1,17$ відповідають сукупності операцій з виконання процесу. Позиції $П_i$, $i = 1,21$ відповідають умовам переходів. Стрілками показані дуги, які з'єднують вершини графа різного типу. В якості маркерів (фішок) виступають об'єкти – договори закупівель різного типу ($П_{i,j}$, i=1,21, j=1,n_1 j-ий договір надходить в i-ту позицію), і трудові ресурси (R_i,j, i=1,5, j=1,n_i, де j-ий працівник i-го структурного підрозділу), що відповідають учасникам узгодження документу.

Вхідній позиції мережі ($П_1$) відповідають договори закупки різного типу ($П_{1,1}$, $П_{1,2}$,…$П_{1,n}$). Вихідними позиціями ($П_{20}$ і $П_{21}$) виступають затверджені договори закупки ($П_{20,n}$). Оскільки в мережі Петрі для процесу «Узгодження договорів закупки» одночасним може бути активовано кілька переходів, то вибір того з них, який виконується (спрацьовує), визначатимемо керуючим впливом. Його, в свою чергу, будемо описувати логічною функцією, що складається з виразів аргументів, об'єднаних логічною зв'язкою «і» (табл. 2).

Таблиця 2

Управління переходами в мережі Петрі

Перехід	Керуючий вплив
t_1	«Договір $П_{1,n}$ поступив в службу закупок» і «в результаті обробки відхилений»»
t_2	«Договір $П_{1,n}$ поступив в службу закупок» і «в результаті обробки прийнятий до виконання»
t_3	«Договір $П_{1,n}$ відправлений на узгодження менеджеру закупок»
t_4	«Договір $П_{1,n}$ поступив до менеджера закупок» і «менеджер узгодив договір закупки»
t_5	«Договір $П_{1,n}$ поступив до менеджера закупок» і «менеджер закупки договір відправив на доопрацювання»
t_6	«Сума договору $П_{1,n}$ менше «…»
t_7	«Сума договору $П_{1,n}$ більше «…» суми» і « договір відправлений на узгодження керівнику служби ДКЗЛ
t_8	«Договір $П_{1,n}$ поступив до юридичного відділу» і «провідний юрисконсульт узгодив договір закупки»
t_9	«Договір $П_{1,n}$ поступив до юридичного відділу» і «провідний юрисконсульт відправив на доопрацювання договір»
t_{10}	«Сума договору $П_{1,n}$ менше «…»
t_{11}	«Сума договору $П_{1,n}$ більше «…» і « договір відправлений на узгодження керівнику юридичного департаменту
t_{12}	«Договір $П_{1,n}$ поступив до головного бухгалтера» і «головний бухгалтер узгодив договір закупки»
t_{13}	«Договір $П_{1,n}$ поступив до головного бухгалтера» і «головний бухгалтер відправив на доопрацювання договір закупки»
t_{14}	«Договір $П_{1,n}$ поступив до внутрішнього замовника» і «внутрішній замовник узгодив договір закупки»
t_{15}	«Договір $П_{1,n}$ поступив до внутрішнього замовника» і «внутрішній замовник відхилив договір закупки»
t_{16}	«Договір $П_{1,n}$ поступив до керівника компанії» і «керівник компанії затвердив договір закупки»
t_{17}	«Договір $П_{1,n}$ поступив до керівника компанії» і «керівник компанії відхилив договір закупки»

На другому етапі проводиться аналіз варіантів поведінки мережі Петрі на основі стрічки досяжності,

що має лінійну форму представлення множини станів мережі (S_n), досяжних з її початкового стану (S_0). Виходячи з умов роботи організації фахівець щодня може прийняти до виконання два нових документа-договори, то в початковому стані мережі, побудованої для процесу «Узгодження договорів закупки», знаходитиметься два договори, що надійшли в позицію $П_1$. У результаті проведених розрахунків було встановлено, що стрічка досяжності має 4 кінцевих стани, зафарбовані на рисунку 1 сірим кольором (S_n^k):

– відхилена заявка на внутрішню закупівлю;

– відхилений договір закупки внутрішнім замовником;

– затверджений договір закупки керівником компанії;

– відхилений договір закупки керівником компанії.

Аналіз кінцевих станів побудованої мережі показав, що в ній відсутні не кінцеві тупикові стани, в яких не активований жоден перехід, а також немає циклів без виходу. На цій підставі можна зробити висновок про те, що мережа побудована коректно.

На третьому етапі побудована мережа Петрі, з урахуванням проведеного аналізу її коректності, перетворюється в схему процесу (рис. 2), яка конкретизує і деталізує передачу і перетворення об'єктів по операціям у рамках реалізованого процесу.

З рисунка 2 видно, що процес «запускається» вхідним потоком $П_{1,n}$ (договір на закупівлю надходить від внутрішнього замовника в службу закупівель) і R_i (трудові ресурси, суб'єкти процесу узгодження договору закупівлі), а завершується вихідними потоками $П_{2,n}$, $П_{18,n}$, $П_{21,n}$ (договори закупівлі відхилені), і $П_{20,n}$ (договір закупівлі затверджений керівником компанії).

Реалізація процесу «Узгодження договорів закупки» включає в себе 7 операцій (O_1, O_2, O_3, O_4, O_5, O_6 і O_7), які мають вхідні і вихідні, модифіковані в результаті їх виконання, об'єкти. Так, для операції «Прийняття до опрацювання договору закупки» (O_1) вхідними об'єктами є договори ($П_{1,n}$), що надійшли в службу закупівель, а вихідними – відхилені заявки на договори ($П_{2,n}$) і заявки, що прийняті до виконання ($П_{3,n}$). Логіка перетворення вхідних потоків об'єктів у вихідні за операціями представлена в таблиці 3.

Для того, щоб правильно оцінити час і вартість здійснення тієї чи іншої операції, на четвертому етапі проводиться їх деталізація. Вона виявить послідовність виконуваних дій, в ході яких об'єкти договори закупки, що володіють певним набором характеристик, модифікуються в конкретних операціях, а також перенаправляються від одних операцій до інших. Так, для операцій «прийом та обробка договору закупки» об'єкт буде характеризуватися номером договору ($O_{1.1}$), найменуванням організації постачальника ($O_{1.2}$), банківським реквізитами ($O_{1.3}$), сумою ($O_{1.4}$) та іншим. При переході до наступної операції об'єкти успадковують з попередньої деякий набір характеристик, набувають нових і втрачають ті з них, які непотрібні при виконанні поточної операції.

Таблиця 3

Перетворення потоків об'єктів

Операція	Логічна формула перетворення потоків
O_1	«$П_1 \rightarrow П_2$ або $П_1 \rightarrow П_3$» і т.д.
...	... ...
O_n	«$П_n \rightarrow П_m$ або $П_n \rightarrow П_k$» і т.д.

На цьому ж етапі перетворення оброблюваних об'єктів у конкретній операції представляється як послідовна зміна їх станів, що визначається набором характеристик цих об'єктів, а також їх значеннями. Для опису послідовності станів об'єктів використовується мережа Петрі. Стани об'єктів будуть відповідати позиціям мережі, умови їх перетворень – переходам. При цьому операції зображуються прямокутниками, з лівого боку яких вказані всі характеристики, властиві даними операціям, а з правого – послідовність станів об'єктів у вигляді мереж Петрі. В рамках кожної операції виділяються можливі стани об'єктів (реєстрація надходження договору $C_{1.1}$, узгодження договору $C_{1.2}$, відхилення договору $C_{1.3}$ і т.д.). Кожен стан визначається відповідною характеристикою або набором характеристик об'єкта (договору). Так, переходи ($t_{n.m}$) між станами активуються умовами, які виражаються характеристиками – логічними змінними, з використанням виразів <істина> і <брехня>. Взаємозалежність між змінами характеристик об'єктів і їх станів будемо ідентифікувати як внутрішньо операційне і міжопераційне перетворення. Перші (внутрішньо операційні) перетворення виконуються за схемою «ЯКЩО – ТОДІ – ІНАКШЕ», у разі відсутності умов обмежуються однією дією. Другі (міжопераційні) перетворення ґрунтуються на умовах переходу з однієї операції в іншу. При цьому кожна наступна операція «запускається» вхідним для неї потоком ($П_3$ для O_2, $П_4$ для O_3 і т.д.) за умови, що об'єкт у попередній операції перебуває в кінцевому стані та його обслуговування в ній завершено.

На п'ятому етапі на основі побудованої моделі процесу детально ідентифікувати ризики, що виникають в ході процесу узгодження договорів закупки. Договір закупки повинен пройти логічний ланцюг дій і станів з мінімальним ризиком, тобто цільова функція для даної побудованої моделі виглядатиме наступним чином:

$$V=\frac{(P-p)}{(1-p)}, \quad (1)$$

де V – міра успішного проходження циклу узгодження договору;

p – імовірність досягнення мети (проходження життєвого циклу договору) в попередній ітерації;

P – ймовірність досягнення мети (проходження життєвого циклу договору) в поточній ітерації.

У той же час ризик на кожному етапі моделі корпоративного електронного документообігу на основі

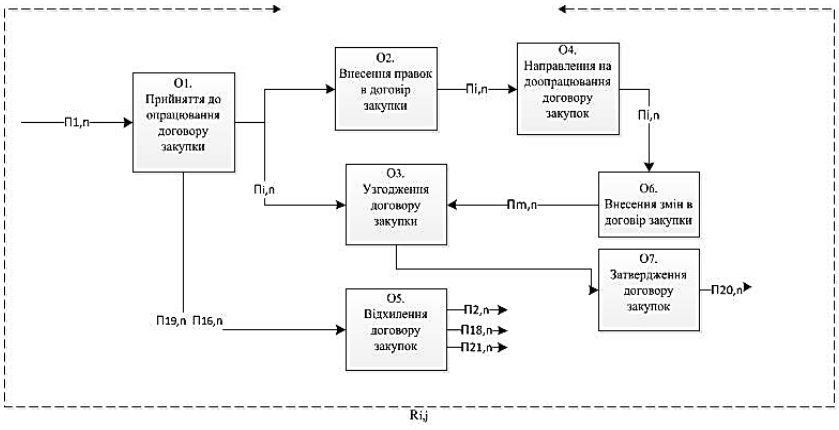

Рис. 2. Схема процесу «Узгодження договорів закупки»

мереж Петрі можна визначати за наступною формулою:

$$R=p\times c \ , \ (2)$$

де R – ризик;

p – ймовірність реалізації загрози;

c – цінність документа (збиток від реалізації загрози).

Побудова моделі процесу за допомогою апарата мереж Петрі дає можливість з високим ступенем точності оцінювати ризики, проводити їх аналіз, виявляти найбільш впливові фактори на процес.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, застосування моделювання з використанням апарату мереж Петрі дозволяє формувати оптимальний шлях документа без підвищення трудомісткості виконання даного процесу. Запропонована методика може використовуватися не тільки для договорів закупки, а й для інших категорій документів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров Д. В. Методы и модели информационного менеджмента / Д. В. Александров, А. В. Костров, Р. И. Макаров, Е. Р. Хорошева; под ред. А. В. Кострова. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 336 с.
2. Юдицкий С. А. Сценарный подход к моделированию поведения бизнес-систем / С. А. Юдицкий. – М. : СИНТЕГ, 2001. – 112 с.

УДК 334

Коваленко О.О.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Вінницького національного аграрного університету

ЯКІСНІ КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА З ВИКОРИСТАННЯМ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ МЕНЕДЖМЕНТУ ВРАЖЕНЬ

У статті розроблені підходи до формування якісних критерії ефективності інформаційного середовища організації на основі науково-практичних підходів менеджменту вражень. Результатом досліджень є визначені таблиці відповідності критеріїв ефективності, враження персоналу та доповнена карта Захмана з акцентуванням висвітлення питання відчуттів. Запропонований підхід дозволить більш достовірно виконати експертну оцінку ефективності інформаційного середовища.

Ключові слова: менеджмент вражень, інформаційне середовище, інформаційні системи, відчуття зручності, критерії ефективності.

Коваленко Е.А. КАЧЕСТВЕННЫЕ КРИТЕРИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ МЕНЕДЖМЕНТА ВПЕЧАТЛЕНИЙ

В статье разработаны подходы к формированию качественных критерий эффективности информационной среды организации на основе научно-практических подходов менеджмента впечатлений. Результатом исследований являются определенные таблицы соответствия критериев эффективности, впечатление персонала и дополнена карта Захмана с акцентированием освещения вопроса ощущений. Предложенный подход позволит более достоверно выполнить экспертную оценку эффективности информационной среды.

Ключевые слова: менеджмент впечатлений, информационная среда, информационные системы, ощущение удобства, критерии эффективности.

Kovalenko O.O. QUALITATIVE PERFORMANCE CRITERIA INFORMATION ENVIRONMENT USING RESEARCH-PRACTICE APPROACHES IMPRESSIONS MANAGEMENT

This paper developed approaches to the formation of high-quality performance criteria for protection of information from scientific and practical approaches of management experience. The result of research is defined table matching the criteria of efficiency, impressed the staff and supplemented card Zachman with accent lighting issues sensations. The proposed approach will more reliably perform an expert evaluation of the effectiveness of the information environment.

Keywords: management experience, information environment, information systems, sense of convenience, performance criteria.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій ніколи не був окремим напрямком. Інновації в менеджменті, економіці, маркетингу, технологічних процесах сьогодні активно супроводжуються і, навіть, координуються інструментами інформаційного середовища організації. Поняття ефективності інформаційного середовища та її оцінка є питанням дискусійним і парадоксальним [1]. Дуже часто при виконанні аудиту інформаційного середовища використовують експертні оцінки, що базуються на враженнях та відчуттях користувачів. Саме це обумовлює актуальність дослідження оцінки ефективності інформаційного середовища на основі науково-практичних підходів менеджменту вражень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові праці, які були використані для дослідження, можна розділити на дві групи. Перша – роботи В. Пекара, П. Шеремети, П. Пейна, Дж. Шелдрейка, У. Авраменко, С. Годіна з питань розвитку менеджменту, маркетингу та економіки вражень [1-6]. Друга група – роботи з питань оцінки ефективності інформаційних технологій таких авторів, як П. Страссман, К. Зімін, С. Бір, Б. Гейтс та інші [7-10]. Розвиток IT-інфраструктури, поєднанням загальних IT-цілей розвитку організації представлений в роботах Дж. Захмана, С. Карпенко та інших авторів [11-14]. Аналіз та поєднання цих досліджень, власний досвід автора дозволив визначити нові підходи до оцінки ефективності інформаційного середовища.

Постановка задачі. Метою досліджень є використання основних положень економіки вражень для визначення якісних критеріїв ефективності інформаційного середовища.

Результати дослідження. Сучасні інформаційні технології дозволяють відчути себе лідером серед інноваторів, кращим серед інших. Оптимальний – кращий серед інших – це вже найперше відчуття лідерства.

Другим критерієм ефективності інформаційного середовища, відповідно – менеджменту вражень, є зручність – все під рукою, використання традиційних образів (наприклад, робочий стіл); реалізація контрольних та аналітичних функцій.

До третього критерію відноситься можливість інформаційної підтримки за допомогою інструментів менеджменту знань (звукові та відеопідкасти; онлайн-помічник; традиційна текстова допомога; можливість онлайн спілкування з колегами тощо).

Четвертий (а за важливістю – перший) критерій – відповідність формування інформаційного середовища IT-цілям та загальній стратегії підприємства. Ми не просто використовуємо інформаційне середовище тому що це модно і вже прийнято. Ми вибудовуємо його так, як диктують нам поставлені цілі бізнесу, організації. І навпаки, можемо змінити цілі, якщо сучасні інструменти інформаційного середовища цього вимагають.

В. Пекар у своїй статті згадує закон Лінуса. Не дарма Лінус Торвальдс, творець операційної системи LINUX, напівжартома-напівсерйозно стверджує: все, що створила природа або винайшла людина, історично проходить через три етапи: коли це використовується для виживання, коли стає частиною суспільного укладу, коли це використовується для задоволення [1].

Для виживання підприємства використовують інформаційні технології у випадках виконання обов'язкового звітування перед податковою інспекцією, а також для налагодження свого позиціонування у мережі. Особливо актуальним це є для підприємств і установ, які безпосередньо залежать від масового споживача. Наприклад, в умовах великої конкуренції, вищі навчальні заклади стали активніше звертати увагу на рейтинг Вебометрікс, який вимірює їх присутність в Інтернет.

Для сучасних організацій інформаційне середовище стало її невід'ємною частиною, як традиційні приміщення, обладнання. А соціальні корпоративні мережі та колективне інформаційне середовище для творчих проектів приносить не тільки прибуткові результати, а й задоволення.

Визначені критерії ефективності були використані для оцінки інформаційного середовища електронної системи управління навчанням «Сократ» Вінницького національного аграрного університету.

Сформуємо таблицю відповідності частини IT-стратегії за вибраними цілями. Визначимо кількісний показник економії (економія робочого часу; зменшення кількості персоналу; зменшення часу формування звітних інформаційних документів, економія паперових носіїв тощо) та відчуття різних груп користувачів.

Концептуальним ядром ефективності інформаційних систем є використання стандарту COBIT 4.1. Головні напрями процесів інформаційних систем, які можна використати для формування ефективного інформаційного середовища, можна проаналізувати на рівні відчуттів користувачів.

Планування та організація включає стратегію і тактику, а також визначення способів найбільш ефективного використання IT для досягнення цілей організації. Відчуття керівництва – інформаційна система університету – не просто «модна іграшка кібернетиків», а підсистема, що дозволяє покращити імідж університету, родзинка наукових досліджень, інновація, в якій університет може бути лідером та інструмент для ефективного управління навчальним процесом.

Таблиця 1

Показники та відчуття відповідності цілям

Цілі	IT-цілі	Кількісний показник економії	Відчуття
Покращення іміджу ВНАУ	Розробка сайтів наукових журналів; Підвищення ступеня представлення діяльності університету в Інтернет-просторі	Збільшення кількості абітурієнтів на 3%	Абітурієнти – дійсно достойний заклад. Студенти, викладачі, співробітники – гордість, відчуття бренду успішного закладу. Автори електронної системи: відчуття лідерства в напряму впровадження інформаційних систем. Абітурієнти напряму «Економічна кібернетика» – викладачі – не теоретики та дійсно можуть нас навчити практичним задачам», відчуття захищеності в майбутньому
Використання ліцензованих програм та підвищення надійності апаратного забезпечення	Поновлення програмного забезпечення	Підвищиться захист від несанкціонованого доступу до ОС на 90% та швидкість виконання процесів на ПК на 30%	Відчуття безпеки
Формування якісних звітних матеріалів; Підвищення якості навчального процесу	Поновлення апаратного забезпечення	Підвищення продуктивності праці студентів та співробітників на 40%	Зручність, сучасність, для студентів – традиційність та звичка бути в мережі
Підвищення продуктивності праці	Навчання персоналу університету новим IT-технологіям	Збільшення продуктивності праці на 30%	Відчуття змін (не завжди позитивне), при якісному навчанні – зручність, швидкість
Розширення міжнародних зв'язків	Покращення іміджу ВНАУ в Інтернет	Збільшення кількості англомовних відвідувачів сайту, що призведе до підвищення рейтингу ВНАУ серед університетів світу (Webometrics) на 1%	Гордість за науковий бренд університету
Швидке виконання та прийняття управлінських рішень	Доробка автоматизованої системи документообігу	Підвищення швидкості виконання управлінських рішень на 50%, а також зменшення часу формування звітних інформаційних ресурсів на 60%	зручність, комфортність (все під рукою – на екрані).

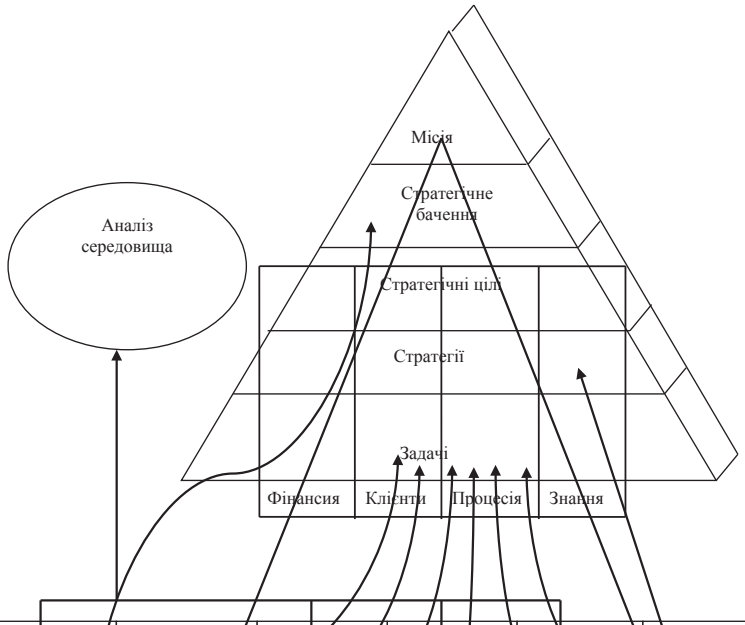

	Дані *Що*	Функція *Як*	Мережа *Де*	Люди *Хто*	Час *Коли*	Мотивація *Чому*
Планування (знаємо та відчуваємо куди рухаємось) Керівник, власник	Список речей, важливих для бізнесу	Список процесів, які бізнес виконує	Список розташувань, в яких бізнес діє	Список організацій, важливих для бізнесу Керівник, власник	Список подій, істотних до бізнесу	Список цілей бізнесу
Модель підприємства (знаємо та відчуваємо всі технологічні та бізнес-процеси)	Наприклад, Семантична Модель	Наприклад, Модель ділового процесу	Наприклад, Ділова логістична система	Наприклад, робоча модель потоку Власник	Наприклад, головний розклад	Наприклад, бізнес-план
Системна модель (логічна) *ІТ-керівник. Інформаційна система відповідає цілям*	Наприклад, логічна модель даних	Наприклад, архітектура	Наприклад, архітектура розподіленої системи	Наприклад, користувацький інтерфейс ІТ-керівник	Наприклад, обробка структури	Наприклад, модель ділового правила

Рис. 1. Узагальнена модель Захмана з урахуванням відчуттів

Використання та адаптація стандарту дозволяє забезпечити відчуття безпеки і безперервності навчання, ефективну обробку даних за різними запитами осіб, що приймають управлінські рішення.

Моніторинг та оцінка якості ІТ-процесів здійснюється як з технічного напрямку, так і з погляду користувачів, адаптація системи під нові задачі та зміни в стандартах навчання. Стандартизація та регламентація ІТ-процесів передбачає дотримання вимог організації та умов жорсткої економії ресурсів, а також ефективного використання цих ресурсів. Правило двох дзеркал, коли інформаційне середовище є віддзеркаленням діяльності організації та інформаційна система містить еталон організації, на яку вона рівняється, дозволяє визначити ІТ технології не тільки як інструмент ведення діяльності, а й стимулятор до її удосконалення (табл. 1) [11].

Відчуття – ми тримаємо руку на пульсі (маємо звітні матеріали) і можемо вчасно змінити ситуацію на краще.

Для розвитку оцінки відчуттів користувачів інформаційного середовища, доцільно розглянути та удосконалити модель Захмана (рис. 1), яка була сформована для ІТ-архітектури, а сьогодні використовується також для оцінки ефективної діяльності організацій.

Узагальнення підходу Дж. Захмана було запропоновано в роботах Є.Б. Зіндера та розвинено С.А. Карпенко [12-14]. Основна ідея полягає в забезпеченні можливостей відображення постійного розвитку підприємства (та його інформаційних систем) як безперервної послідовності трансформацій. Узагальнюючи наукові праці та практичний досвід використання моделі Дж. Захмана, ми сформували концептуальну модель стратегічного розвитку організації з урахуванням відчуттів користувачів.

Відчуття персоналу – це не завжди об'єктивна оцінка. Особливо це стосується співробітників похилого віку, далеких від інформаційних технологій, традиційних поглядів, які не мають бажання навчатись та впроваджувати нові технології. Задача методиста, що впроваджує інформаційну систему, – знайти компроміс адаптації системи та користувачів до нового стану та зміни відчуттів з негативних до позитивних.

Висновки. Результатом досліджень є визначені відповідності критеріїв ефективності, враження персоналу та доповнена карта Захмана з акцентуванням висвітлення питання відчуттів при впровадженні єдиного інформаційного середовища в організації.

Стаття входить до низки праць рубрики «Менеджмент вражень – мрія чи реальність» за результатами досліджень вчених з менеджменту, економіки, інформаційних технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пекар В. Введение в экономику впечатлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pekar.in.ua/ExperienceEconomics.htm / – Название с экрана
2. Шеремета П. Тотальний маркетинг в економіці вражень / П. Шеремета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://innovations.com.ua/uk/articles/4/18/744. – Назва з екрану
3. Пайн II. Б. Джозеф Экономика впечатлений. Работа – это театр, а каждый бизнес – сцена [Текст] / Б. Джозеф Пайн II., Джеймс Х. Гилмор. – М. : Издательство «Вильямс», 2005. – 304 с.
4. Шелдрейк Д. Теория менеджмента: от тейлоризма до японизации СПб : Питер, 2001. – 352 с.
5. Авраменко У. А. Инструменты маркетинга впечатлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.be5.biz/ekonomika1/r2009/2183.htm (дата обращения: 10.10.2013).
6. Годин С. Доверительный маркетинг. Как из незнакомца сде-

лать друга и превратить его в покупателя / Сет Годин; Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 246 с.
7. Strassmann P. A. The Squandered Computer — Evaluating the Business Alignment of Information Technologies. Information Economics Press, 1996, – 232 p.
8. Бир С. Кибернетика и менеджмент. – М. : КомКнига, 2011. – 280 с.
9. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. – М. : Эксмо-пресс, 2001. – 480 с.
10. Зимин К. Исследования экономической эффективности инвестиций в ИТ. Результаты научно-исследовательского проекта IT-VALUE.RU, 2011 г. – http://www.itmane.ru/doc/conf2012/Zimin_Konstantin-issledovanie_ekonomicheskoy_effektivnosti_investicii_v_IT.pdf.
11. Коваленко О. О. Створення інформаційного мережевого простору організації. Методологія та моделювання: Монографія. – Вінниця : ВЦ ВФЕУ, 2009. – 232 с.
12. Zachman J. A. A Framework for Information System Architecture. IBM System Journal, vol. 26. – № 3. – 1987.
13. Зиндер Е. Архитектура предприятия в контексте бизнес-реинжиниринга. «Intelligent Enterprise/Корпоративные системы». – №4. – №7. – 2008.
14. Карпенко С. Применение модели Захмана для проектирования ИТ-архитектуры предприятия // Информационные технологии. – Режим доступа: http://www.management.com.ua/ims/ims177.html. – Заголовок с экрана.

УДК 338

Малахай І.Д.
аспірант кафедри економічної кібернетики
Донецького національного університету

КОНЦЕПЦІЯ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Визначено сутність основних категорій у системі оцінки вартості підприємства. Встановлено сутність концептуальних категорій щодо вартісно-орієнтованого управління підприємством. Проведено аналіз і синтез існуючих підходів та методів щодо вартісно-орієнтованого управління підприємством. Розроблено концепцію вартісно-орієнтованого управління підприємством.

Ключові слова: оцінка вартості, фінансовий менеджмент, вартісно-орієнтоване управління, імітаційне моделювання, концепція вартісно-орієнтованого управління підприємством

Малахай И.Д. КОНЦЕПЦИЯ СТОИМОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ
Определена сущность основных категорий в системе оценки стоимости предприятия. Обозначена сущность концептуальных категорий стоимостно-ориентированного управления предприятием. Проведен анализ и синтез существующих подходов и методов стоимостно-ориентированного управления предприятием. Разработана концепция стоимостно-ориентированного управления предприятием.

Ключевые слова: оценка стоимости, финансовый менеджмент, стоимостно-ориентированное управление, имитационное моделирование, концепция ценностно – ориентированного управления предприятием.

Malakhay I.D. THE CONCEPT OF VALUE-BASED COMPANY MANAGEMENT
The essence of the main categories in the system of company valuation. The essence of conceptual categories on value-based management. The analysis and synthesis of existing approaches and practices for value-based management. The concept of value-based management.

Keywords: valuation, financial management, value-based management, simulation, the concept of value-based business management.

Постановка проблеми. Динамізм та складність світових тенденцій макроекономічного розвитку, глобалізація ринків, загострення конкурентної боротьби призводять до трансформації концепцій управління підприємством, суттєво змінюють цілі, цінності, критерії, системи і методи управління. Особливої актуальності в сучасних ринкових умовах набуває розвиток та вдосконалення діяльності підприємства на підставі управління його вартістю.

Об'єктом управління при використанні практики вартісно-орієнтованого управління (англ. Value-based management, VBM) є вартість компанії, при цьому вартість компанії не тотожна балансової вартості її активів. У вузькому сенсі, вартість, про яку піде мова в статті, визначається через ринкову капіталізацію. У широкому сенсі це оцінка досягнутого положення на ринку. При цьому розглядається поточне положення і потенціал розвитку на чотирьох основних ринках, у боротьбу на яких залучені сучасні компанії: ринку продукту, ринку капіталу, ринку трудових ресурсів і ринку корпоративного управління і контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінки вартості підприємства має досить широке висвітлення у джерелах сучасної наукової економічної літератури. Так, у якості теоретичної основи роботи застосовувалися праці таких відомих авторів таких як В.С. Балабанов, І.О. Бланк, В.С. Валдайцев, А.Г Грязнова, В.В. Ковальов, Ю.Г. Лисенко, Г.В. Савицька, М.А Федотова, А.Д. Шеремет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вартісно-орієнтоване управління забезпечує динамічні високі результати підприємства, спираючись на сильні сторони фінансово-орієнтованих інструментів, таких як економічна цінність і його похідні, додавши перспективи клієнтів та інших зацікавлених сторін, які призводять підприємство до успіху або невдачі.

VBM – комплексний підхід до управління діяльністю організації, який гарантує, що ефект від вкладених активів зацікавленими сторонами є максимальним. Ефект від вкладених активів може бути у вигляді прибутку, отримання інвестицій, лояльних клієнтів і задоволених співробітників, або, у разі державних відомств, задоволених платників податків і споживачів послуг.

Класифікуємо і узагальнимо дослідження у сфері управлінського обліку через призму вартісно-орієнтованого управління, яка зводиться до поетапного

Таблиця 1

Еволюція управлінського обліку

Період часу	Фокус	Тенденції в управлінському обліку
До 1950 р.	Визначення вартості і фінансовий контроль	Бюджетування і системи обліку витрат
Середина 1960-х років	Надання інформації, необхідної для контролю й управління	Системи контролю управління розділяє оперативний контроль від стратегічного планування
1970-х років	Планування і контроль	Теорія ймовірності – вибір методів обліку і контролю повинні залежати від обставин організації (зовнішнє середовище, технології, конкурентної стратегії, місії, галузеві характеристик, тощо
Середина 1980-х років	Скорочення кількості відходів	ABC, стратегічне управління витратами, тощо
Середина 1990-х років	Створення вартості компанії	Збалансовані показники системи з провідних економічних індикаторів, які вимірюють дохід акціонерів, MAS, що вирішує поточні та майбутні стратегічні невизначеності

дослідження підприємства, при яких застосовуються архівні (маються на увазі баланси, тощо) і дослідницькі методи дослідження. У літературі стверджується, що немає ніяких досліджень за участю поведінкових або якісних методів дослідження (табл. 1).

Сутність управлінського обліку полягає у створенні довгострокової акціонерної цінності. У той час як ця структура варіюється від компанії до компанії, є шість загальних кроків – рисунок 1.

Рис. 1. Механізм створення довгострокової акціонерної цінності

Для ініціювання процесу, необхідно зрозуміти основні взаємозв'язки між інтелектуальними та фізичними компонентами підприємства. На інтелектуальному рівні менеджери визначають цілі для організації через розвиток стратегії та аналізу зацікавлених сторін (рис. 2). На фізичному рівні вживаються заходи для приведення процесів до досягнення бажаних цілей. У свою чергу, процеси можуть бути поділені за видами діяльності. Менеджери організовують співробітників у відділи, в яких люди або машини виконують діяльність, завдання і дії. Відділи визначають навички і можливості людей у них, вони встановлюються з метою забезпечення компетентної роботи.

Сенс вартісно-орієнтованого управління полягає у визначенні точок взаємодії між різними рівнями, використовуючи заходи та шляхи розробки потоків входів і виходів заходів у рамках усіх процесів, які необхідні для отримання бажаних результатів підприємства. Це, в свою чергу, призводить до проектування, які види діяльності будуть поставлені кожним відділом для кожного процесу, і те, які результати очікуються від співробітників. Проектування правильних напрямків особливо важливо, тому що, коли все зроблено чітко, вони забезпечують аналітичну підтримку, щоб забезпечити якими засобами це має бути досягнуто і відзвітувати про те, як добре співробітники це зробили.

Механізми вартісно-орієнтованого управління всім добре відомі і високо оцінюються індивідуально, але раніше вони застосовувалися в загальному, комплексному і груповому вигляді. Реінжиніринг бізнес-процесів був застосований багатьма організаціями, але в основному його не змогли затвердити в якості одного з основних елементів успішних операцій, що продовжуються. Економічна цінність застосовувалася в багатьох організаціях на вищому рівні виконавчої влади, але не змогла проникнути набагато нижче, ніж бізнес-одиниці рівня. Там може бути багато причин, чому ці інструменти не отримали широкого розповсюдження. Розглянемо 3 типові проблеми:

1. Більшість нових ініціатив «покращення» звертаються як «проекти», а не постійний захід і тому, не є ефективним процесом управління.

2. Існує реальне розуміння того, як механізми працюють разом.

3. Відсутність кваліфікованих кадрів, які працювали з цими інструментами.

Тому важливим завданням для менеджерів є отримати уявлення про всі наявні механізми. Є цілий ряд можливих компонентів для розгортання значення. Важливо зрозуміти стан бізнесу і залежно від потреб обрати саме ті механізми, які будуть використовуватися. Не повинно бути ніякої формули-додаток VBM, а кожен додаток має бути спеціально розроблений, тому що кожен бізнес вимагає цього, клієнти варті того і потенційний прибуток виправдовує це.

Сутність механізмів для впровадження VBM полягає в тому, щоб побудувати їх у правильному напрямку і визначити зв'язки між ними. Ці механізми або інструменти цікаві самі по собі і забезпечують корисні результати, але в поєднанні один з одним створюють природну і потужну структуру. До складу також включено підтримку прийняття рішень програмних засобів, таких як поширення інформації через веб-інтерфейс та імітаційне моделювання, для поширення результатів продуктивності для менеджерів, чия робота полягає в управлінні продуктивністю. Аналітичні інструменти включають:

- аналіз потреб і стратегії зацікавлених сторін;
- організація мети – аналіз критичних факторів успіху, критичні проблеми бізнесу;
- аналіз діяльності;
- аналіз процесів;
- оцінка внутрішніх і зовнішніх показників ефек-

тивності та порівняння з еталонними;

• розробка заходів;

• виявлення витрат і призначення;

• визначення завдання і проектних робіт;

• діяльність і бюджетування процесу на основі управління змінами;

• поширення даних про продуктивність.

Необхідно, щоб розроблений механізм був прийнятий як список потенційних елементів. Більшість підприємств використовують деякі з них або застосовують в деякій мірі. Найбільше джерело складності в роботі з механізмами для впровадження VBM – це забезпечення зв'язку між компонентами і чітке визначення етапів планованих робіт.

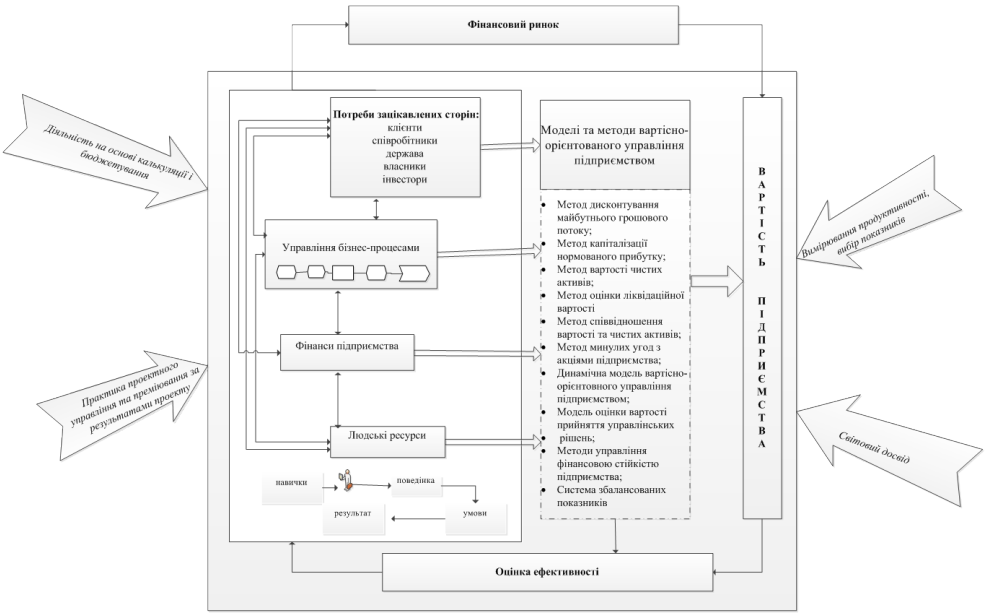

Рис. 2. Концепція вартісно-орієнтованого управління підприємством

Стратегія та цілі створення вартості підприємства визначають точну послідовність і кроки. Інформування персоналу та управління проектами тісно інтегровані, що призводить проект до успіху.

У 2011 році Інститутом контролінгу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана було проведено експертне дослідження вітчизняних підприємств на предмет використання ними інноваційних інструментів фінансового управління. Результат показав вкрай низький рівень розвитку VBM в корпоративному секторі України. Так, лише 5% підприємств досліджуваної сукупності розраховують вартісні-орієнтовані показники (EVA, CVA). Близько 30% великих підприємств взагалі не обчислюють середньозважену вартість капіталу (WACC) і не використовують ставку дисконтування як для цілей вартісно-орієнтованого управління, так і для оцінки бізнес-проектів. Більш того, на 16% підприємств оцінка інвестицій не проводиться в принципі, а керівники фінансово-економічних служб 11% досліджуваних підприємств взагалі не чули про такий інструмент як ставка дисконтування.

Аналізуючи системи управління фінансами українських підприємств, доводиться констатувати, що на переважній більшості з них введення вартісного підходу навіть не планується. Що стосується тих українських компаній, керівництво яких декларує використання концепцій VBM, то на більшості з них не здійснюються реальні кроки щодо їх практичної реалізації.

Усі ці дані свідчать про низький рівень впровадження концепції VBM на українських підприємствах. Справа в тому, що в українській економіці існує ряд перешкод, які роблять ідеальну концепцію не такою вже й «ідеальною». Серед них:

• недостатній розвиток фондового ринку;

• закритість суб'єктів бізнесу;

• непередбачуваність багатьох умов, до яких відносять несподівані зміни законодавчого поля або упереджене ставлення до компанії державних органів з політичних причин.

Основна складність застосування цього методу може бути виражена так: складно вважати і складно впроваджувати. По-перше, для того, щоб розраховувати EVA, компанії потрібно перейти від традиційних форм звітності до управлінських. По-друге, знадобляться додаткові матеріальні та людські витрати, так як VBM вимагає певних розрахункових моделей. Крім того, персонал компанії навряд чи легко сприйме цей метод, що, безсумнівно, теж потрібно враховувати.

Висновки. Концепція управління компанією, заснована на максимізації її вартості, як показали дослідження, вважається однією з найуспішніших, оскільки зміна вартості компанії, будучи критерієм ефективності господарської діяльності, враховує практично всю інформацію, пов'язану з її функціонуванням. Уже сьогодні багато українських компаній взяли собі за орієнтир максимізацію своєї ринкової вартості, і це відноситься не тільки до акціонерних товариств. При цьому дуже важливо уникати стереотипів і не прагнути використовувати готові шаблони. Кожній компанії необхідно прокладати власний шлях до цілі, виходячи зі своїх стартових позицій та індивідуальних установок, і тільки тоді компанія буде успішною, а її вартість буде зростати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ittner C. D. and D. F. Larcker. 2001. Assessing empirical research in managerial accounting: A value-based management perspective. Journal of Accounting and Economics (32) : 349–410.
2. Zimmerman J. L. 2001. Conjectures regarding empirical managerial accounting research. Journal of Accounting and Economics (32) : 411–427.
3. Hopwood A. G. 2002. If only there were simple solutions, but there aren't: Some reflections on Zimmerman's critique of empirical management accounting research. The European Accounting Review 11 (4) : 777–785.
4. Ittner C. D. and D. F. Larcker. 2002. Empirical managerial accounting research: Are we just describing management consulting practice? The European Accounting Review 11 (4) : 787–794.
5. Luft J. and M. D. Shields. 2002. Zimmerman's contentious conjectures: Describing the present and prescribing the future of empirical management accounting research. The European Accounting Review 11 (4) : 795–803.
6. Lukka K. and J. Mouritsen. 2002. Homogeneity or heterogeneity of research in management accounting? The European Accounting Review 11 (4) : 805811.

УДК 657:330.522

Мозгова Г.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Свіржевська А.І.
студентка
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА БАЗІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена теоретико-методичному обґрунтуванню інформаційного забезпечення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, встановленню його ролі в процесі прийняття управлінських рішень та на цій основі розробці структури інформаційної системи на базі сучасних інформаційних технологій. Дано визначення інформаційного забезпечення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. Виділені основні функції, які виконує менеджер та джерела інформації для реалізації даних функцій. Обґрунтовано практичну значимість розробленої інформаційної системи для менеджера зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: інформаційна система, інформаційна технологія, інформаційне забезпечення, конфігурація, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, технологічна платформа.

Мозговая Г.В., Свиржевская А.И. ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА БАЗЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Статья посвящена теоретико-методическому обоснованию информационного обеспечения менеджмента внешнеэкономической деятельности, установлению его роли в процессе принятия управленческих решений и на этой основе разработке структуры информационной системы на базе современных информационных технологий. Дано определение информационного обеспечения менеджмента внешнеэкономической деятельности. Выделены основные функции, которые выполняет менеджер и источники информации для реализации этих функций. Обоснована практическая применимость разработанной информационной системы для менеджера внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: информационная система, информационная технология, информационное обеспечение, конфигурация, менеджмент внешнеэкономической деятельности, технологическая платформа.

Mozhova H.V., Svirzhevska A.I. THE CONSTRUCTION OF THE INFORMATION SYSTEM FOR INTERNATIONAL TRADE MANAGEMENT BASED ON THE BASIS OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY

The article is devoted the theoretical and methodical ground of the informative providing of management of foreign economic activity, to establishment of his role in the process of acceptance of administrative decisions and on this basis to development of structure of the informative system on the base of modern information technologies. Determination of the informative providing of management of foreign economic activity is given. Basic functions which are executed by a manager and information generators for realization of these functions are selected. Practical applicability of the developed informative system is grounded for the manager of foreign economic activity.

Keywords: configuration, information system, information providing, information technology, international trade management, technology platform.

Постановка проблеми. Компанії, які працюють на міжнародних ринках, можуть утримати свої конкурентні позиції або створити власну стійку нішу тільки за умов знання своєї цільової аудиторії, постійного всестороннього аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища з використанням різних методів дослідження. Саме якісне інформаційне забезпечення дозволяє підприємствам суттєво знизити ризик невдач у прийнятті рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Але для досягнення максимального рівня безпомилкових результатів у процесі прийняття рішень будь-якого рівня вже недостатньо використовувати традиційні схеми роботи з інформацією. Менеджер зовнішньоекономічної діяльності отримує великі масиви даних, які необхідно перевіряти, систематизувати, фільтрувати, зберігати та використовувати. Постає проблема формування інформаційної системи менеджменту зовнішньоекономічної діяльності на основі сучасних інформаційних технологій. Саме автоматизація процесу відтворення інформації та знань дозволить підвищити ефективність роботи менеджера зовнішньоекономічної діяльності, що, в свою чергу, буде сприяти стійкому розвитку компанії в умовах жорсткої конкуренції за рахунок встановлення нових та утримання вже існуючих зовнішніх зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових робіт вчених та дослідників показав, що багато розробок присвячено вивченню основ зовнішньоекономічних зв'язків (Прокушев Є.Ф., Стровський Л.Є., Балабанов І.Т., Дідківський М.І.), методів прийняття управлінських рішень (Пирогова Є.В., Орлов А.І., Ларічев О.І.), становлення інформаційних систем (Ізбачков Ю.С., Ромашко С.М., Гвоздьова Т.В., Васільєв Д.К., Годін В.В.). Але в результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що проблема формування інформаційних систем з функціональною направленістю на обслуговування менеджменту зовнішньоекономічної діяльності практично не вирішена.

Постановка завдання. Зміни в структурі та обсягах інформаційного забезпечення системи управління підприємства та поява все нових можливостей автоматизації цих завдань призводить до необхідності постійного пошуку оптимальних форм побудови інформаційної системи. Такий висновок визначив тему подальшого дослідження, його мету та структуру. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування інформаційного забезпечення менеджменту зовніш-

ньоекономічної діяльності, встановлення його ролі в процесі прийняття управлінських рішень та на цій основі розробка структури інформаційної системи на базі сучасних інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було з'ясовано, чіткого тлумачення поняття інформаційного забезпечення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності немає. У таблиці 1 зображені основні поняття, які дозволили сформулювати відповідне визначення.

На основі таблиці 1 було дано наступне визначення інформаційного забезпечення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності – це створення інформаційних умов функціонування системи управління підприємства на підставі інформаційного обслуговування у вигляді надання необхідної інформації для розробки та прийняття стратегічних, тактичних та оперативних рішень в інтересах визначення та продуктивного досягнення зовнішньоекономічних стратегій.

У процесі виконання своїх функцій кожний менеджер зовнішньоекономічної діяльності стикається з проблемою отримання інформації. Тобто відчуває інформаційні потреби. Більшість інформаційних потреб пов'язана з виконанням типових функцій менеджера зовнішньоекономічної діяльності. Отже, можна на цій підставі виділити типові інформаційні потреби. Під типовими інформаційними потребами менеджера зовнішньоекономічної діяльності будемо розуміти основні категорії інформації, яка може бути затребувана у середньостатистичному випадку при виконанні стандартних обов'язків менеджера зовнішньоекономічної діяльності. Саме ці інформаційні потреби і повинні визначити структуру інформаційної системи менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, вимоги до об'ємів, якості, термінів та джерел її отримання, технологій автоматизації. В таблиці 2 представлені типові інформаційні потреби менеджера зовнішньоекономічної діяльності відповідно до його основних функцій та джерела отримання інформації.

Таблиця 1

Основні поняття, що стосуються інформаційного забезпечення менеджменту ЗЕД

№	Поняття	Визначення
1	Зовнішньоекономічна діяльність	Економічні відносини в сфері зовнішньої діяльності господарюючих суб'єктів при взаємодії із зарубіжними організаціями та фірмами [1, с. 3]
2	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Полягає в комплексному дослідженні та моделюванні міжнародного середовища у поєднанні з налагодженою взаємодією всіх підрозділів і посадових осіб організації/установи в інтересах продуктивного досягнення визначених зовнішньоекономічних стратегій [1, с. 10]
3	Інформаційне забезпечення	Створення інформаційних умов функціонування системи, забезпечення необхідною інформацією, включення в систему засобів пошуку, отримання, зберігання, накопичення, передачі, обробки інформації, організація баз даних [2]
4	Інформаційне забезпечення менеджменту	Інформаційне обслуговування управління, дії з надання необхідної для управлінської діяльності інформації в потрібне місце на основі певних процедур із заданою періодичністю, заходи щодо створення інформаційного середовища управління [3, с. 12]

Джерело: розроблено авторами за [1, 2, 3]

Таблиця 2

Типові інформаційні потреби менеджера зовнішньоекономічної діяльності відповідно до його основної функції та джерела отримання інформації

№	Функції	Інформаційні потреби	Джерела інформації
1	Аналіз попиту та пропозиції	Цільова аудиторія, ціновий сегмент, затрати на дослідження, конкуренти, партнери	Маркетингові дослідження, перегляд сайтів конкурентів
2	Укладення і супроводження зовнішньоторгових контрактів	Особливості поведінки при ділових зустрічах, знання іноземних мов, знання щодо підписання угод	Законодавство України, міжнародне законодавство, правила Інкотермс, наукові та практичні розробки щодо адаптації до відмінностей культур різних країн
3	Оформлення необхідної супровідної документації (графіки поставок, контроль платежів)	Правила оформлення документів, знання щодо роботи в інформаційних системах, постачальники, споживачі, кількість товару, вартість продукції	Бухгалтерський облік, документи підприємства різного типу, прайс-лист, мережа Інтернет
4	Розробка та розвиток нових напрямів ЗЕД компанії	Ринок збуту, партнери, виробництво продукції, обсяг, ризики, позиції компанії на ринку	Маркетингові дослідження, законодавство України, міжнародне законодавство, наукові та практичні розробки щодо адаптації до відмінностей культур різних країн
5	Формування та розширення клієнтської бази за кордоном	Ринок збуту, партнери, ризики, позиції компанії на ринку	Маркетингові дослідження, законодавство України, міжнародне законодавство, розробки щодо адаптації до відмінностей культур різних країн
6	Ведення переговорів та ділової переписки	Особливості поведінки при ділових зустрічах, знання іноземних мов, знання щодо підписання угод, правила етикету	Законодавство України, міжнародне законодавство, розробки щодо адаптації до відмінностей культур різних країн
7	Контроль своєчасної оплати експортних та імпортних платежів	Розклад поставок та відправлення товару, наявність інформації щодо проведення зовнішніх операцій	Документи відправки і отримання вантажу, квитанції оплати, зовнішньоторговельний контракт
8	Взаємодія з митними та логістичними структурами	Хто керує відділом логістики і займається митним оформленням, основні задачі логіста і митного декларанта	Посадова інструкція логіста і митного декларанта, штатний розклад

Джерело: розроблено авторами

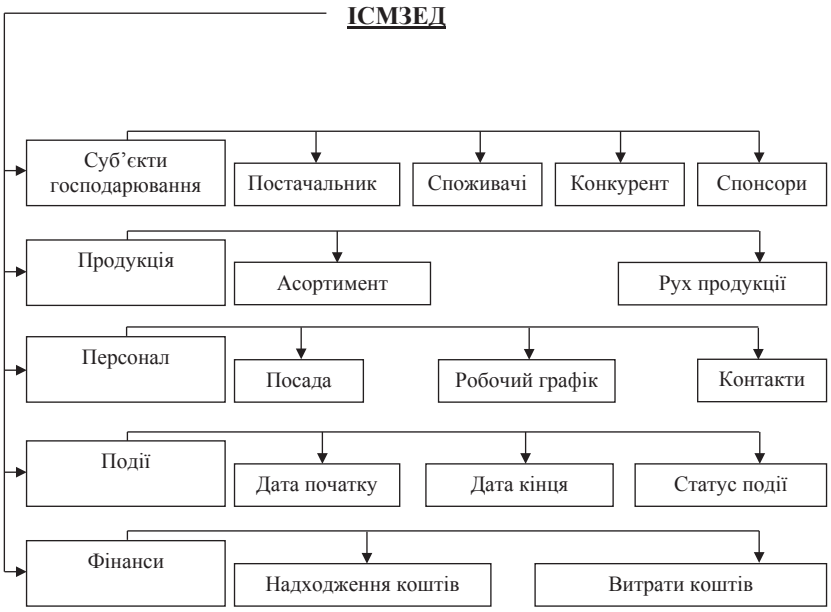

Рис. 1. Структура інформаційної системи менеджера зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: розроблено авторами

З метою покращення роботи менеджера доцільним є автоматизація виконання типових функцій та інформаційних потоків, які супроводжують увесь процес розробки та прийняття рішень. Процес поступової автоматизації менеджменту підвищує ефективність роботи керівника та його підлеглих, знижує ризики та удосконалює процес задоволення клієнта. Тому є доцільним створення для менеджера зовнішньоекономічної діяльності власної конфігурації інформаційної системи, де буде розміщена вся важлива безпосередньо для його діяльності інформація. Управлінцю в області зовнішньоекономічної діяльності перш за все необхідно знати основних суб'єктів господарювання на зовнішньому ринку, асортимент експортної продукції, склад свого відділу, розклад своєї управлінської діяльності та фінансові потоки в області зовнішньоекономічної діяльності.

На рисунку 1 запропонована структура інформаційної системи менеджера зовнішньоекономічної діяльності (ІСМЗЕД).

Така інформаційна система менеджменту зовнішньоекономічної діяльності буде сприяти загальному розвитку підприємства через підвищення ефективності роботи як відділу зовнішньоекономічної діяльності в цілому, так і кожного працівника в ньому, який працює з інформаційними технологіями, скороченню часу на пошук необхідної інформації та її фільтрації, але саме основне – систематизації даних та виділенню якісної інформації для роботи менеджера зовнішньоекономічної діяльності.

Інформаційна система може бути реалізована як в традиційному паперовому виконанні, частково автоматизованою, з використанням файлової системи зберігання інформації, так і повністю автоматизованою, коли з метою формування інформаційного середовища менеджменту зовнішньоекономічної діяльності використовуються сучасні інформаційні технології.

Таблиця 3

Елементи інформаційної системи управління зовнішньоекономічною діяльністю

Підсистеми				
Суб'єкти господарювання	Довідники			
	– Постачальники:	– Споживачі:	– Конкуренти:	– Спонсори:
	– Найменування	– Найменування	– Найменування	– Найменування
	– Статус	– Статус	– Статус	– Статус
	– Країна	– Країна	– Країна	– Країна
	– Коментар	– Коментар	– Коментар	– Коментар
Продукція	- Асортимент:		- Рух продукції:	
	– Модель		– Модель	
	– Характеристика		– Спосіб руху	
	– Кількість		– Суб'єкт	
	– Ціна		– Дата	
	– Вид		– Кількість	
			– Вартість	
Персонал	- Працівники:			
	– Посада			
	– Робочий графік			
	– Контакти			
Події	– Події:		– Види подій	
	– Дата початку			
	– Дата кінця			
	– Вид			
	– Характеристика			
Фінанси	– Надходження коштів:		– Витрати коштів:	
	– Надходження:		– Затрати:	
	– Подія		– Подія	
	– Суб'єкт		– Суб'єкт	
	– Сума		– Сума	

Джерело: розроблено авторами

З метою визначення найбільш доцільного програмного забезпечення для автоматизації діяльності менеджера зовнішньоекономічної діяльності було вивчено пропозицію на українському рику інформаційних технологій як вітчизняних, так і закордонних виробників. Основними критеріями відбору були наступні:

– можливість на основі програмного забезпечення побудови такої інформаційної системи, яка б дозволила задовольнити інформаційні потреби менеджера зовнішньоекономічної діяльності, що було визначено в таблиці 2;

– можливість отримувати та накопичувати інформацію із встановлених у таблиці 2 джерел;

– можливість відтворити структуру інформаційної системи, яка запропонована на рисунку 1;

– можливість інтеграції з основною обліковою системою підприємства;
– вартість впровадження;
– довіра до виробника.

На основі проведеного дослідження було отримано висновок, що за всіма встановленими параметрами найбільш доцільним для використання у сфері зовнішньоекономічної діяльності як для малих, так і для середніх і великих підприємств, є програмне забезпечення «1С: Підприємство, 8».

Спираючись на теоретичне обґрунтування структури інформаційної системи для менеджера зовнішньоекономічної діяльності, була створена конфігурація системи управління зовнішньоекономічною діяльністю на базі технологічної платформи «1С: Підприємство, 8», яку запропоновано використовувати менеджеру з метою створення інформаційних умов функціонування системи управління зовнішньоекономічною діяльністю. В таблиці 3 представлено складові елементи такої системи та відповідні довідники, які дозволять уникнути рутинних операцій при заповненні бази даних та призведуть до підвищення якості інформаційного забезпечення.

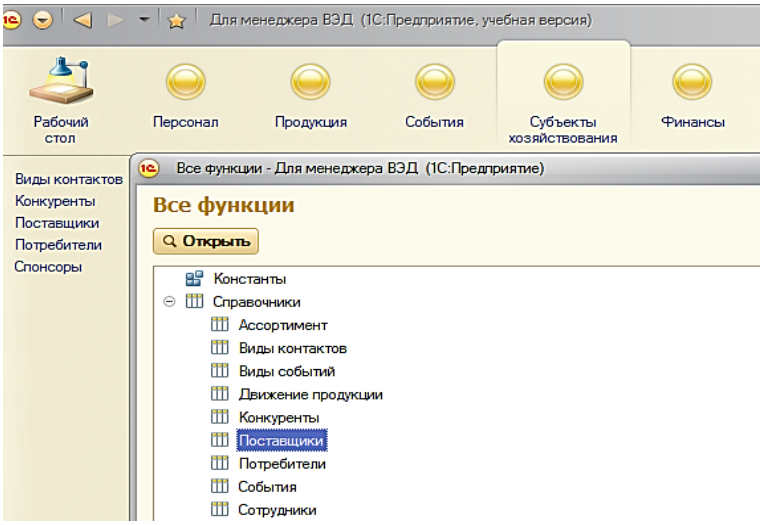

Рис. 2. Конфігурація системи управління зовнішньоекономічною діяльністю на базі технологічної платформи «1С: Підприємство, 8»

Джерело: розроблено авторами за [4]

На рисунку 2 зображена конфігурація системи управління зовнішньоекономічною діяльністю на базі технологічної платформи «1С: Підприємство, 8».

Висновки з проведеного дослідження. Розроблена конфігурація інформаційної системи менеджменту зовнішньоекономічної діяльності на базі технологічної платформи «1С: Підприємство, 8» може бути впроваджена будь-якою компанією, яка працює на зовнішніх ринках. Застосування запропонованого комплексу інформаційних технологій компанією є оптимальним кроком до удосконалення реалізації управлінських функцій в області менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. Використання заданої інформаційної системи дає можливість створення згрупованої бази релевантної інформації, яка відображає необхідні зовнішні та внутрішні фактори впливу на діяльність менеджера зовнішньоекономічної діяльності, з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / О. А. Кириченко // 3-тє вид-во, перероб. і доповн. – К. : Знання-Прес, 2002. – 384 с.
2. Альошин Л. І. Інформаційні технології [Електронний ресурс] / Л. І. Альошин, Н. В. Максимов. – Режим доступу : http://e-biblio.ru/book/bib/01_informatika/infteh/book/index.htm.
3. Томашевський О. М. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. економ. спец. / О. М. Томашевський, Г. Г. Цегелик, М. Б. Вітер, В. І. Дубик. – 2009. – 205 с. – Режим доступу : http://uchebnikionline.ru/informatika/informatsiyni_tehnologiyi_ta_modelyuvannya_biznes-protsesiv_-_tomashevskiy_om/osnovni_etapi_rozvitku_informatsiynih_sistem.htm.
4. Технологічна платформа «1С: Підприємство, 8»: учбова версія / Програмне забезпечення. – 2008.
5. Волкова В. Н. Информационные системы : учеб. пособие / Под ред. В. Н. Волковой, Б. И. Кузина. – СПб. : СПбГТУ, – 2001. – 216 с.
6. Вяткин В. Н. Принятие финансовых решений в управлении бизнесом: концепции, задачи, ситуации / В. Н. Вяткин, Хэмптон Дж., А. Ю. Казак – Москва-Екатеринбург : Ява, 2004. – 256 с.
7. Гвоздева Т. В. Проектирование информационных систем: учеб. пособие / Т. В. Гвоздева, Б. А. Баллод. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. –508 с.
8. Голицына О. Л. Информационные системы: учеб. пособие / О. Л. Голицына, Н. В. Максимов, И. И. Попов. – М. : ФОРУМ: ИНФРА – М, 2007. – 496 с.
9. Гольдштейн Г. Я. Содержание процесса управления [Электронный ресурс] / Г. Я. Гольдштейн // Основы менеджмента. Конспект лекций. – Таганрог : ТРТУ, 1997. – Режим доступа :http://www.aup.ru/books/m26/6.htm.
10. Грабауров В. А. Информационные технологии для менеджеров / В. А. Грабауров – М : Фиста, 2002 – 368 с.

УДК 004.91

Пальонна Т.А.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики і маркетингу
Черкаського державного технологічного університету

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ НА ЛОЯЛЬНІСТЬ КЛІЄНТІВ

Стаття присвячена впливу реклами на взаємовідносини з клієнтами, а конкретно – на формування лояльності клієнтів. Показані кроки для досягнення ефективних взаємовідносин з клієнтами та шляхи отримання вигоди від задоволення клієнтів. Побудовано багатоагентну модель формування лояльності клієнтів під впливом розповсюдження інформації рекламного характеру. Визначена тенденція зміни прихильності клієнтів протягом періоду моделювання.

Ключові слова: лояльність, агентне моделювання, управління поведінкою клієнта, задоволення потреб клієнта, круг задоволеності.

Паленная Т.А. МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ РЕКЛАМНОЙ КАМПАНИИ НА ЛОЯЛЬНОСТЬ КЛИЕНТОВ
Статья посвящена влиянию рекламы на взаимоотношения с клиентами, а именно на формирование лояльности клиентов. Показаны шаги для достижения эффективных взаимоотношений с клиентами и пути получения выгоды от удовлетворения клиентов. Построена многоагентная модель формирования лояльности клиентов под влиянием распространения информации рекламного характера. Определена тенденция изменения приверженности клиентов в течение периода моделирования.

Ключевые слова: лояльность, агентное моделирование, управление поведением клиента, удовлетворение потребностей клиента, круг удовлетворенности.

Palonna T.A. MODELLING OF ADVERTISING CAMPAIGN FOR CLIENTS LOYALTY
The article is devoted to the impact of advertising on relationships with customers, specifically on customer loyalty. Steps for effective customer relationships and ways to benefit from customer satisfaction were proposed. Multi-model of customer loyalty influenced by information dissemination advertising was constructed. The trend in customer loyalty over a period of simulation was defined.

Keywords: loyalty, agent modelling, client behavior management, customer satisfaction, circle of satisfaction.

Постановка проблеми. З розвитком мережі Інтернет споживачі перестали бути пасивною масою, а бренди вже не є відображенням великих компаній, а скоріше є віддзеркаленням потреб і настроїв ринку. Все більша частина населення переходить на купівлю товарів і послуг в мережі за допомогою інтернет-магазинів та груп у соціальних мережах, тому сучасні компанії розробляють, як мінімум, власну інформаційну сторінку для залучення клієнтів. Це спричинило виникнення нового виду маркетингу SMM (social media marketing) та систем управління лояльністю SCRM (social customer relationship management). Тому сфера формування лояльності клієнтів засобами реклами є перспективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У [1] описується ключовий аспект маркетингу так: для того, щоб він був ефективним, рівна увага має приділятися задоволенню потреб замовників і організацій. Таким чином, головною запорукою економічного зростання є розуміння поведінки користувача в минулому, керування нею в теперішньому часі і аналіз майбутніх дій [2]. Маркетинг зростання діє за умови підтримання довгострокових відносин із клієнтами на відміну від залучення нових [3]. Відповідно до Кола задоволеності [1] в його найпростішій формі, задоволення потреб клієнтів є відношенням продуктивності до очікувань [4]. Вважається, що організація буде мати найкращі можливості для задоволення власних потреб, якщо спочатку задовольнить потреби клієнтів [5, с. 52].

Постановка завдання. Головним завданням статті є вивчення впливу рекламних акцій на динаміку лояльності клієнтів за допомогою багатоагентної моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетингова короткозорість [5, с. 50] відноситься до продукто-орієнтованих організацій, які приділяють недостатньо уваги ринку або потребам чи бажанням замовника. Короткозорі організації можуть стикнутися з труднощами врахування ринкових потреб і ризикують залишитися поза ринком зі зниженням продажів. Наголосимо, що ринок повинен бути головним фактором, і що організації повинні бути готові вжити заходів для задоволення вимог своїх клієнтів. Коло задоволеності підкреслює, що для отримання задоволення від будь-якої угоди клієнт повинен спочатку поділитися досвідом і відчути якість та цінність продукту. Якість у парі з цінністю є початком шляху до задоволення бажань клієнта, коли клієнт має загальне позитивне очікування щодо продукту або послуги (засноване на ціні, ризиках, моральному задоволенню). Якщо бренд або продукт потрапляє в зону прийнятної ціни, вартості, задоволення вимог, він буде вважатися придатним для покупки. Перевагу матиме товар, де сума всіх складових собівартості продукції (ціни і ризики) є меншою, ніж сума якостей продукції. Відповідно до [6] результуюча задоволеність виникає, коли очікування замовника виконані або перевиконані. Після того, як якість і цінність була досягнута, задоволення від продукту і проведеної операції оцінюється, досягається кумулятивне задоволення, залишаючи споживача з позитивним почуттям стосовно організації.

Незважаючи на велику кількість стимулів сприятливої поведінки клієнтів, особиста інтерпретація і комунікація та інші психологічні впливи, відіграють провідну роль, коли справа доходить до споживчої думки. У випадку позитивної інтерпретації та впливів вони можуть принести значну користь бренду. Коло задоволеності продовжує ідею, що довіра клієнта і лояльність є аналогами отримання позитивної угоди і бази для досягнення конкурентної переваги на ринку. Після того, як угода укладена і споживач має можливість стверджувати, що результат є позитивним, ступінь довіри клієнта до організації зростає. Довіра є важливим інструментом впливу на потенційних клієнтів, що мають сумніви щодо продукту, для перетворення їх на реальних клієнтів че-

рез поширення думок масами, коментарі та відгуки в соціальних мережах. Якщо споживач буде довіряти продуктам фірми, то лояльність може мати керівний вплив на майбутні покупки (більше і частіше). За умови високої вартості заохочення нових клієнтів до бренду, компаніям було б краще інвестувати час у програми лояльності, які забезпечують постійних клієнтів і гарантують вірність бренду, оскільки один довгостроковий клієнт, який може принести багато покупок є набагато більш корисним для організації, ніж декілька клієнтів із мінімальними покупками. Міра здатності бренду задовольняти клієнтів виражається в лояльності клієнтів, що зрештою покращує загальне положення організації на ринку і призводить до створення прибутку [7, с. 410].

Конкурентною перевагою є здатність організації виконувати завдання на рівні, вищому за конкурентів. Сукупна задоволеність продуктом або сервісом бренду надає багато переваг, які можна перетворити на плюси: зниження цінової еластичності знижує трансакційні витрати (у зв'язку з отриманням нових клієнтів), ізолює від конкурентів і покращує репутацію на ринку [9, с. 485]. Лояльність клієнтської бази легко трансформується у стратегію створення вартості. Будь-яка перевага, яку організація може отримати раніше за конкурентів, підвищуватиме рентабельність її продукції. Після того як бренд набуде лояльних користувачів, рентабельність буде збільшуватися, відкриваючи двері для безлічі додаткових маркетингових стратегій, тим самим збільшуючи ареал бренду на ринку.

Спробуємо передбачити поведінку споживачів за допомогою інструментарію агентного моделювання [8] AnyLogic University і дослідити вплив рекламних кампаній трьох віртуальних фірм на населення п'яти міст. Основним параметром є ефективність реклами.

Спочатку умови функціонування конкурентів були абсолютно однаковими. Спеціальні рекламні акції не проводились, зацікавленість споживачів брендами була приблизно однаковою. Ринок знаходиться в стані рівноваги (рис. 1).

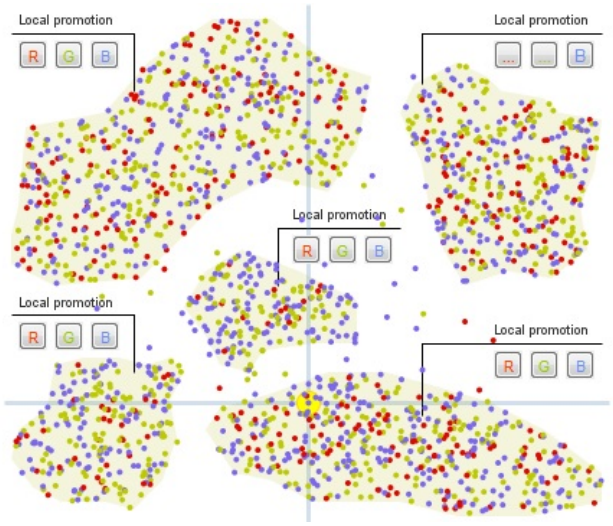

Рис. 1. Вихідна діаграма моделі лояльності клієнтів

Червона фірма проводить одну промо-акцію і через шість днів ситуація кардинально змінюється: динаміка продажів у червоної фірми, порівняно з конкурентами, стрімко зростає, вона займає >50% ринкового простору (рис. 2), кількість лояльних клієнтів підвищується (рис. 3):

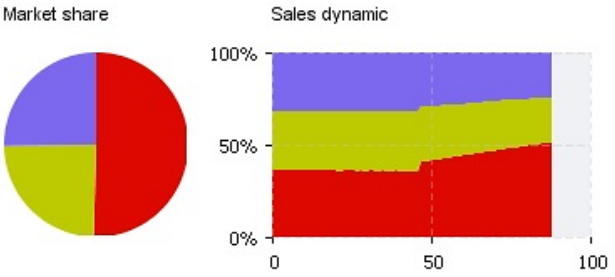

Рис. 2. Доля фірм на ринку після 1 маркетингової кампанії

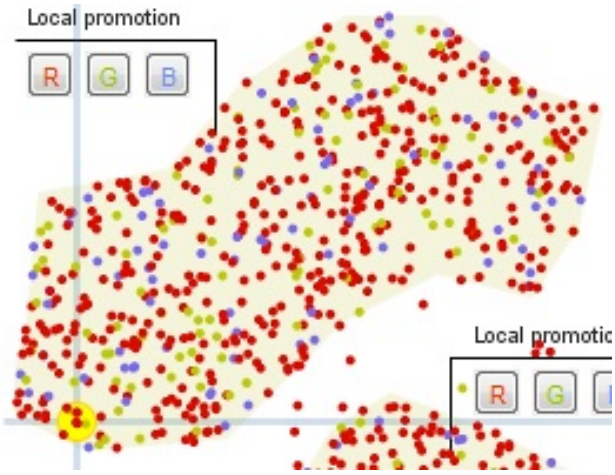

Рис. 3. Вихідна діаграма моделі лояльності клієнтів

Висновки з проведеного дослідження. З моделі робимо висновок, що реклама є дієвим інструментом для швидкого поширення інформації [10, с. 297] про організацію і появи нових клієнтів. Для перетворення цих клієнтів у постійних необхідно переходити на новий рівень взаємовідносин, пов'язаних із відображенням задоволеності клієнтів організацією, зокрема із безперервною ієрархією між продукцією, клієнтами і організацією. Доведено, що в той час як потреби організації залежать від задоволення споживачів, лояльність споживачів залежить від цінності продукту, що надається організацією. Показані кроки для досягнення ефективних взаємовідносин із клієнтами та шляхи отримання вигоди від задоволення клієнтів.

Спостереження, розуміння потреб і бажань споживача, представляючи продукт, що забезпечує мінімальне співвідношення ризику до вигоди, є зарукою обміну цінностями. Визначено, що взаємовигідні обміни є основним аспектом маркетингу. Продовження презентації цінності продукту (його реклама) підвищує пізнаваність, довіру та прихильність до бренду. Вказано, що організація лояльних клієнтів надає переваги перед конкурентами на ринку, призводить до підвищення рентабельності. Таким чином доведено, що задоволення потреб клієнтів призводить до їх взаємовигідного співіснування з організаціями.

У подальших дослідженнях вважаємо за необхідне виділити чинники переходу клієнтів до групи постійних і найефективніші маркетингові заходи для цього.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Fanning, S. M. MKT1600 Marketing2013 e-text [Electronic handout]. Available from Fanning S. M., School of Marketing, Tourism & Leisure, Edith Cowan University. – 2013.

2. Elliott G., Rundle-Thiele S. Marketing. – Milton, Australia: John Wiley & Sons Australia, Ltd, – 2010.
3. Egan J. Relationship marketing (2-nd ed.). – Essex, England: Pearson Education Limited, – 2004.
4. Sutherland J., Canwell D. Key concepts in marketing. – Hampshire, England: Palgrave Macmillan, – 2004.
5. Levitt T. Marketing Myopia. // Harvard Business Review. – 38(4). – P. 45–56.
6. McKaskill T. Marketing strategies: Customer satisfaction. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.smartcompany.com.au/advertising-and-marketing/045933-20110923-marketing-strategies-customer-satisfaction-5.html
7. Imber J. The dictionary of marketing (3rd ed.). – London, England: Bloomsbury Publishing, 2008. – 608 p.
8. Garifullin M., Borshchev A., Popkov T. Using Anylogic and Agent-Based Approach to Model Consumer Market. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.xjtek.com
9. Yen H. J. R. and Gwinner K. P. Internet retail customer loyalty: the mediating role of relational benefits // International Journal of Service Industry Management. – Vol. 14. – No. 5. – 2003. – PP. 483–500.
10. Каталевский Д. Ю. Основы имитационного моделирования и системного анализа в управлении / Д.Ю. Каталевский : учеб. пособие. — М.: Издательство Московского университета, – 2011. – 354 с.

УДК 338

Ревенко Д.С.
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и маркетинга
Национального аэрокосмического университета имени Н.Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»

Лыба В.А.
аспирант,
ассистент кафедры экономики и маркетинга
Национального аэрокосмического университета имени Н.Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»

МОДЕЛЬ ОЦЕНИВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Проведен обзор методов оценивания экономической устойчивости предприятия. Предложен метод моделирования аддитивного интегрального показателя оценивания уровня экономической устойчивости предприятия. Рассмотрено влияние неопределенности на состояние экономической устойчивости предприятия, представлена интервальная форма разработанной модели.
Ключевые слова: экономическая устойчивость, моделирование, неопределенность, интервал, интегральная модель.

Ревенко Д.С., Либа В.О. МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
Проведено огляд методів оцінювання економічної стійкості підприємства. Запропоновано метод моделювання адитивного інтегрального показника оцінювання рівня економічної стійкості підприємства. Розглянуто вплив невизначеності на стан економічної стійкості підприємства, подано інтервальну форму розробленої моделі.
Ключові слова: економічна стійкість, моделювання, невизначеність, інтервал, інтегральна модель.

Revenko D.S., Lyba V.O. ESTIMATION MODEL OF ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE IN THE FACE OF UNCERTAINTY
A review of methods for estimating the economic sustainability of the enterprise. Proposed the method of modeling the additive integral index of evaluation of the level of economic sustainability of the enterprise. The effect of uncertainty on the state of the economic sustainability of the enterprise, proposed interval form of the developed model.
Keywords: economic sustainability, modeling, uncertainty, interval, integral model.

Постановка проблемы и ее связь с важными научными или практическими заданиями. На современном этапе развития экономики и непосредственно хозяйственных отношений социально-экономических субъектов все большую актуальность получают вопросы, связанные с исследованием методов оценивания экономической устойчивости. Формирование методов и построение моделей оценивания экономической устойчивости в условиях неопределенности способствует адекватному оцениванию состояния социально-экономических систем в сложившихся условиях функционирования.

Категория «устойчивость» получила широкое распространение как в теоретическом, так и практическом планах. Она является объектом изучения не только экономики, но и технических, гуманитарных и природных наук. Основная проблема использования данной категории заключается в трудностях применения предложенных теоретических аспектов на практике [1, с. 5].

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию понятия экономической устойчивости предприятия посвящены работы отечественных и зарубежных исследователей, к которым можно отнести таких ученых, как О.В. Арефьева, И.В. Брянцева, В.А. Гросул, А.С. Звягин, О.В. Зеткина, Н.А. Кизим, В.Н. Ковалевич, Г.В. Козаченко, Е.В. Кондратьева, Л.А. Костырко, В.Н. Кочетков, В.С. Криворотов, В.А. Медведев, Р.В. Михайлюк, Б.В. Прыкин, Л.Н. Сергеева, Е.А. Слабинский, С.А. Тхор, Р. Брейли, К. Джеймс Ван Хорн, Э. Хелферт и др.

Анализируя результаты исследований авторов, можно сказать, что экономическая устойчивость – это способность системы противостоять дестабилизирующим воздействиям факторов и изменений внешней среды и внутренним трансформациям самой системы, а также умение адаптироваться к этим изменениям, сохраняя при этом свой устойчивый потенциал, целостность структуры системы и движение в пространстве в долгосрочной перспективе.

Формулировка целей исследования. Повышение анализируемости информационного пространства предприятия на основании разработки моделей оценивания уровня экономической устойчивости.

Изложение основных результатов исследования с их обоснованием. Процесс обеспечения устойчивости предприятия включает в себя решение значительного количества сложных задач, среди которых достаточно много внимания занимают процессы построения моделей оценивания экономической устойчивости [2, с. 135].

Важнейшей характеристикой экономической устойчивости есть адаптация к негативному действию факторов в динамическом окружении. Согласно предложенному подходу А. Шмидта [3, с. 132] можно выделить четыре группы возмущающих факторов: внешние факторы макроуровня (страновые), внешние факторы мезоуровня (региональные и отраслевые), внешние факторы микроуровня (ближайшего окружении предприятия), внутренние дестабилизирующие факторы. Представленные типы возмущений имеют классы, которые, в свою очередь, распадаются на подклассы возмущений в соответствии с функциями выделяемых подсистем. Каждый подкласс внешних факторов подразделяется на виды возмущений в зависимости от различных «первичных» элементов системы.

В разнообразии методов оценки и управления устойчивостью функционирования предприятий можно выделить те, которые применяются в современных условиях. Это, конечно, общепринятые методы управления, такие, как экономические, социально-психологические и организационные, а также ряд специальных методов по оценке и последующему управлению устойчивостью предприятий (методы вычисления показателей, характерных для различных составляющих устойчивости, методы комплексной оценки устойчивости, методы управления устойчивостью предприятия, основанные на учете его жизненного цикла и т. д.).

Широкое распространение приобрели методы оценивания экономической устойчивости с помощью интегральных показателей. Из перечня существующих методов конструирования интегрального показателя можно выделить следующие три метода.

1. Метод сумм [4, с. 79]. Так, уровень i-й составляющей экономической устойчивости предприятия определяется по формуле

$$P_i = \frac{\sum_{i=1}^{n} f(x_i)}{n}, \quad (1)$$

где n – количество показателей; $f(x_i)$ – единичная оценка показателя, которая определяется как соотношение фактического значения показателя i-й составляющей экономической устойчивости и его базового значения;

$$f(x_i) = \left(\frac{x_{1i}}{x_{0i}}\right)^{\alpha}, \quad (2)$$

где x_{1i} – фактическое значение показателя оценки i-й составляющей экономической устойчивости предприятия; x_{0i} – базовое значение показателя; $\alpha=0$, если $x_{0i} \to max$, $\alpha=1$, если $x_{0i} \to min$.

Функциональные составляющие экономической устойчивости в зависимости от отраслевой принадлежности предприятия могут иметь разные приоритеты соответствующего характера существующих угроз. С целью учета данных приоритетов вводятся коэффициенты весомости (коэффициенты значимости) отдельных составляющих экономической устойчивости, которые получаются на основе экспертных оценок.

Полученные коэффициенты весомости положены в основу определения интегрального показателя уровня экономической устойчивости предприятия, который рассчитывают как средневзвешенную оценок составляющих:

$$P_s = \sum_{i=1}^{m} q_i \cdot P_i, \quad (3)$$

где q_i – весомый коэффициент i-й составляющей экономической устойчивости предприятия; m – количество составляющих [4, с. 80].

2. Функциональный метод. Более обоснованной интегральной моделью является модель, предложенная в работе Д. Ковалёва [5, с. 50]. В этой работе предлагается выбирать такой критерий (интегральный показатель) экономической устойчивости предприятия, который бы удовлетворял условиям наличия четко фиксированных границ, сопоставимости разновременных оценок экономической устойчивости предприятия и предприятий разных отраслей, а также был бы прост в использовании и его методика расчета была бы доступной, базируясь на наличии учтенных данных, и универсальной.

Итак, уровень экономической устойчивости предприятия P_f предлагается определять в виде функции множества переменных по формуле

$$P_f = \alpha_1 f(x_1) + \alpha_2 f(x_2) + \ldots + \alpha_n f(x_n), \quad (4)$$

где $x_1, x_2, \ldots, x_n$ – основные показатели деятельности предприятия; $f(x_1), f(x_2) \ldots, f(x_n)$ – локальные функции зависимости уровня экономической устойчивости от соответствующих показателей деятельности предприятия; $\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_n$ – коэффициент весомости каждого показателя устойчивости предприятия; $\sum_{i=1}^{n} \alpha_n = 1$; i – количество показателей.

Чтобы вывести функцию уровня экономической устойчивости предприятия, авторы работы [5, с. 48] рассматривают ее зависимость от одного показателя – $f(x_i)$ – при неизменных значениях остальных показателей.

3. Рейтинговый метод. Одним из неоднозначных подходов к оценке экономической устойчивости предприятия является метод, основанный на рейтинговой оценке интегрального показателя, обоснованный в работе [6, с. 93].

На первом этапе выбирают перечень индикаторов, после чего для них определяют нормативные индикаторы как среднеотраслевые показатели, что позволяет оценивать предприятие в разрезе со средним по отрасли.

Функциональные составляющие предлагается рассчитывать методом динамической рейтинговой оценки. Оценкой уровня экономической устойчивости может служить рейтинг отдельного предприятия, рассчитанный по совокупности одиночных критериев. Он определяется как статический показатель – «мгновенная фотография» положения дел на предприятии, или как динамический – с учетом прогнозированной переменной одиночных показателей в

будущем. Рейтинг отдельного предприятия характеризует его конкурентоспособность по отношению ко всем предприятиям в отрасли, а сила конкурентной позиции как раз и является наилучшим показателем устойчивости в условиях рынка.

Существуют различные методики расчета рейтинговой оценки предприятия, в том числе и по отношению к предприятию-эталону. Соответственно имеется определенный набор показателей и свой алгоритм.

В общем виде определение комплексного показателя оценки по каждой функциональной составляющей экономической устойчивости предприятия с помощью рейтингового числа выглядит следующим образом:

$$P_p = \sum_{i=1}^{z} \frac{1}{Z \cdot N_i} K_i , \quad (5)$$

где P_p – комплексный показатель по каждой составляющей экономической устойчивости предприятия; Z – число показателей, относящихся к оценке уровня экономической устойчивости предприятия по каждой составляющей; N_i – нормативный уровень для i-го коэффициента; K_i – i-й коэффициент.

После этого все полученные комплексные показатели по каждой составляющей экономической устойчивости предприятия суммируются и определяется уровень экономической устойчивости предприятия исходя из эталонного значения, равного сумме единиц количества комплексных показателей [6, с. 93].

На основании проведенного обзора моделей оценивания экономической устойчивости нами была разработана модель, основанная на методе сумм и обладающая формализированным аппаратом отбора и оценивания факторов, которые могут быть включены в интегральную модель оценивания экономической устойчивости предприятия. Ниже приведены ключевые этапы построения разработанной модели.

Группирование выделенных показателей проходит на основе специальной методики агрегирования. Модель устойчивости будет аддитивной комбинацией выбранных показателей с разными весами:

$$S = \sum_{i=1}^{n} w_i x_i - \sum_{j=1}^{m} w_j x_j , \quad (6)$$

где S – показатель экономической устойчивости; $x_{i,j}$ – структурные элементы модели экономической устойчивости (позитивные (i) и негативные (j) влияния); $w_{i,j}$ – удельный вес, с которым структурные элементы входят в модель.

На этапе расчета удельных весов показателей экономической устойчивости предложена методика взвешивания [7, с. 9], которая основывается на сравнении цепных индексов отобранных показателей X_{jt}/X_{jt-1} с цепным индексом эталонного показателя E_t/E_{t-1} на основе расчетов квадратного корня из квадрата разницы между ними:

$$d_j = \sqrt{\left(\frac{E_t}{E_{t-1}} - \frac{X_{jt}}{X_{jt-1}} \right)^2} . \quad (7)$$

С последующим расчетом весомых коэффициентов на основании модели

$$w_{ij} = \frac{2\sum_{l=1}^{j}\sum_{l=1}^{n} d_j}{\sum_{l=1}^{n} d_j \cdot \sum_{l=1}^{j} \frac{2\sum_{l=1}^{j}\sum_{l=1}^{n} d_j}{\sum_{l=1}^{n} d_j}} , \quad (8)$$

где n – количество периодов, выбранных для анализа; l – количество отобранных показателей.

Использование этой методики дает более формализованные оценки коэффициентам весомости для параметров модели экономической устойчивости в отличие от субъективных экспертных методов.

Формирование механизмов обеспечения экономической устойчивости предприятия в условиях неопределенности вносит значительные изменения в деятельность предприятия, меняя его цели, функции, систему управления и т. д. Предприятия несут полную ответственность за результаты своей производственно-хозяйственной деятельности в условиях высокой нестабильности информационного пространства, наличия неполноты данных и других внешних и внутренних воздействий. Данная среда характеризуется беспрерывными нововведениями в законодательстве, динамикой валютных курсов, процентных ставок по кредитам, изменением цен на ресурсы, инфляцией, то есть присутствием неопределенности и риска в деятельности предприятий. Под неопределенностью следует понимать неустранимое качество среды, связанное с тем, что на условия хозяйствования объектов оказывают свое одновременное воздействие большое количество факторов различной природы и направленности, не подлежащих совокупной оценке [8, с. 171]. Неопределенность является одним из основных стимулов для проведения анализа и оценки текущего состояния предприятия и дальнейшей корректировки его деятельности.

В зависимости от источника неточности и неопределенности данных в настоящее время используются различные подходы и методы исследования неопределенности. Наиболее рациональным является применение математических подходов включающих в себя вероятностные, нечеткие и интервальные методы и модели.

Каждый из рассмотренных методов имеет собственное представление о понимании неопределенности, включая методы анализа и области применения [9, с. 156].

Интервальное представление факторов неопределенности в последнее время привлекает все большее внимание исследователей как наименее ограничительное и отвечающее широкому классу практических задач. Во многих прикладных задачах часто нет оснований или недостаточно информации для того, чтобы рассматривать факторы неопределенности как случайные (например, когда нельзя предположить возможность многократного проведения эксперимента на исследуемом объекте при неизменном действии неучтенных и неуправляемых факторов). Это приводит к необходимости учета неопределенности нестатистической (или в общем случае неизвестной) природы, когда относительно факторов неопределенности ничего не известно, кроме их свойства быть ограниченными.

В таких условиях наиболее общей и наиболее естественной моделью описания факторов является их представление в интервальной форме, когда задают диапазон возможных значений переменных или зависимостей, который описывается в виде

$$\underline{y_i} \le y_i \le \overline{y_i} ,$$

где $\underline{y_i}$ и $\overline{y_i}$ – нижняя и верхняя границы численного значения анализируемого показателя соответственно.

Приведенное неравенство означает, что y_i может принимать любое значение в диапазоне (интервале) $\left[\underline{y_i}, \overline{y_i}\right]$ и к нему нельзя принимать никакие вероятностных мер [10, с. 21].

Интервальное описание факторов неопределенности имеет свой фундаментальный математический аппарат в отличие от теории нечетких множеств. Интервалы и интервальный анализ оказываются более уникальными во многих отношениях, чем теория нечетких множеств и стохастическое описание неопределенностей. Интервальный анализ позволяет снять многие проблемы и методические сложности, возникающие при решении прикладных задач статистическими методами. В рамках интервального анализа неопределенность исходных данных может иметь разные источники и природу. Интервал неопределенности позволяет описать широкий класс неотделенных, неоднозначных, вариабельных и неточных исходных данных. Знания ошибок в исходных данных могут колебаться в широких пределах. Результаты, полученные с помощью интервального анализа, имеют ясную и нечеткую интерпретацию в терминах интервалов и областей неопределенности.

Основной проблемой интервального анализа является корректное определение интервалов неопределенности на основе различных исходных данных и при наличии различных источников неопределенности переменной.

Необходимо также отметить, что при использовании интервалов возникает необходимость применения интервальной арифметики, операций над интервалами как целостными объектами, а именно:

- сложение

$$[x]+[y]=\left[\underline{x}+\underline{y},\overline{x}+\overline{y}\right]; \qquad (9)$$

- вычитание

$$[x]-[y]=\left[\underline{x}-\overline{y},\overline{x}-\underline{y}\right]; \qquad (10)$$

- умножение

$$[x]\cdot[y]=\left[min\left\{\underline{x}\underline{y},\underline{x}\overline{y},\overline{x}\underline{y},\overline{x}\overline{y}\right\},max\left\{\underline{x}\underline{y},\underline{x}\overline{y},\overline{x}\underline{y},\overline{x}\overline{y}\right\}\right]; \qquad (11)$$

- умножение на константу

$$c\bullet[x]=\begin{cases}\left[c\underline{x},c\overline{x}\right] & \text{если } c\geq 0,\\ & c\in R\\ \left[c\overline{x},c\underline{x}\right] & \text{если } c<0;\end{cases} \qquad (12)$$

- деление

$$[x]/[y]=[x]\cdot\left[1/\overline{y},1/\underline{y}\right],\quad 0\notin[y]. \qquad (13)$$

Таким образом, исходя из вышесказанного, модель (6) в интервальной форме примет следующий вид:

$$S=\sum_{i=1}^{n}w_i\left[\underline{x_i},\overline{x_i}\right]-\sum_{j=1}^{m}w_j\left[\underline{x_j},\overline{x_j}\right], \qquad (14)$$

где $\left[\underline{x_i},\overline{x_i}\right]$, $\left[\underline{x_j},\overline{x_j}\right]$ – интервальное представление структурных элементов модели экономической устойчивости.

В качестве инструментария оценивания экономической устойчивости предприятия в условиях неопределенности можно использовать программный продукт Maple 11 и библиотеку для интервальных вычислений IntpakX.

Выводы. В рамках проведенного исследования авторами были рассмотрены наиболее распространенные методы оценивания уровня экономической устойчивости предприятия, построена интегральная модель оценивания уровня экономической устойчивости предприятий. Также рассмотрены влияние неопределенности на состояние предприятия, основные методы исследования неопределенности. Предложено интервальное представление факторов неопределенности для разработанной модели, которые позволяют более адекватно подойти к определению уровня экономической устойчивости в современных экономических условиях функционирования хозяйствующих субъектов.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Андреева И. Г. Методические основы осуществления анализа обеспечения экономической устойчивости субъектов малого предпринимательства [Текст] / И. Г. Андреева // Экономика АПК: опыт и проблемы: сб. науч. ст. – Белгород : БелГСХ. – 2006. – С. 5–12.
2. Медведев В. А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия / В. А. Медведев. – М. : Академия, 2001. – 267 с.
3. Шмидт А. В. Классификация стохастических факторов, влияющих на экономическую устойчивость промышленного предприятия [Текст] / А. В. Шмидт, И. А. Данилов // Вестник Челябинского гос. ун-та: сб. науч. трудов. – 2011. – Вып. 32. – С. 128–137.
4. Камишникова Е. В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства [Текст] / Е. В. Камишникова // Актуальні проблеми економіки. Економіка та управління підприємствами: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 11 (101). – С. 77–82.
5. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства [Текст] / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України: зб. наук. пр. – 1998. – Вип. 10. – С. 48–52.
6. Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств [Текст] / Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 1 (1). – С. 86–97.
7. Ревенко Д. С. Короткострокове прогнозування динаміки макроекономічних показників в умовах невизначеності [Текст]: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.11 / Ревенко Данїїл Сергійович; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
8. Высочина М. В. Изменение метода нечеткой логики в рамках дисциплины «Методы принятия управленческих решений» [Текст] / М. В. Высочина // Экономика и управление: сб. науч. трудов. – 2009. – Вып. 2. – С. 170–173.
9. Гавва В. М. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків [Текст] / В. М. Гавва, Т. П. Раздимаха. – Х. : ХАІ, 2008. – 272 с.
10. Вартанян В. М. Построение и анализ интервальных нестатических моделей [Текст] / В. М. Вартанян, Л. Г. Шах, Ю. А. Романенков // Технологические системы: сб. науч. трудов. – 2003. – Вып. 3. – С. 19–24.

УДК: 330.43, 33

Серветник Н.О.
аспірант
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ОЦІНКА СИНХРОНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ «ГУСЕНИЦЯ – SSA»

У статті досліджується синхронізація економічних циклів за допомогою методу «Гусениця – SSA». Оцінюються та аналізуються основні характеристики часових рядів. Розглядаються критерії, що можуть мати вплив на ступінь синхронізації між країнами.
Ключові слова: економічний цикл, синхронізація економічних циклів, «гусениця», кредитний рейтинг, економічний розвиток, головні компоненти.

Серветник Н.О. ОЦЕНКА СИНХРОНИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЦИКЛОВ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДА «ГУСЕНИЦА – SSA»
В статье исследуется синхронизация экономических циклов с помощью метода «Гусеница – SSA». Оцениваются и анализируются основные характеристики временных рядов. Рассматриваются критерии, которые могут влиять на степень синхронизации между странами.
Ключевые слова: экономический цикл, синхронизация экономических циклов, «гусеница», кредитный рейтинг, экономическое развитие, главные компоненты.

Servetnyk N.O. THE MEASUREMENT OF BUSINESS CYCLES SYNCHRONIZATION USING METHOD OF SSA
The paper studies business cycles synchronization using the method of SSA. The main characteristics of time series are estimated and analyzed. The research considers the criteria which can influence the synchronization between countries.
Keywords: business cycle, synchronization of business cycles, «caterpillar», credit rating, economic development, principal components.

Постановка проблеми. Серед множини економічних процесів особливе місце займають ті, для яких характерною є циклічна поведінка. Проблема циклічного розвитку соціально-економічних процесів цікавить вчених давно і не випадково, оскільки розкриття механізмів періодичності явищ відкриває шлях до прогнозування і розширення людських можливостей. Також саме розкриття механізму формування циклів дає змогу значно розширити знання про природу, фізику та динаміку тих чи інших явищ. Явище циклічності досліджувалося досить різносторонньо багатьма вченими. Однак з розвитком світової економіки воно набуває все нових рис та виникає необхідність у постійному його вивченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина світової літератури, присвяченої дослідженню економічних циклів різних країн, свідчить про високий ступінь кореляції між промислово розвинутими країнами [9, с. 1]. На підвищення взаємозалежності економік різних країн звернули увагу німецькі вчені Л. Майер, Ф. Шмідт, К. Шулер, розглядаючи особливості розвитку світової економіки в умовах глобалізації [5, с. 4–5].

Особливу увагу вивченню цієї проблеми приділяють економісти міжнародного валютного фонду (МВФ) [4, с. 3]. Вивченням явища синхронізації займались Хіткоут та Перрі, вони вимірювали синхронізацію для ВВП (без державного споживання), інвестицій, споживання, зайнятості та трудової продуктивності. За міру синхронізації вважався коефіцієнт кореляції між часовими рядами. Козі, Прасад і Терронс вивчали кореляцію темпів зростання випуску та споживання у кожній країні з темпом зростання складеного індексу світового випуску. Дойл і Фауст дослідили зміни у мінливості і спільному русі темпів зростання країн Великої Сімки (в основному без Японії). Також дану проблему вичали Інклаар та де Хаан, Артіс та Чжан, Трайстару, Камачо, Перес-Кірос і Сайз, Герлах, Бекус та Кехое, Канова та Маррінан.

Шірвіц та Вельде здійснили спробу дослідити чи змінюється ступінь синхронізації між країнами протягом часу. Для 17 країн (ЄС14 та G7) за допомогою 4 фільтрів: Ходріка-Прескотта (ХП), Крістіано-Фіцжеральда (КФ), модифікованої версії фільтра Бакстера-Кінга (БК) та різницевого було виділено циклічні компоненти та розраховано коефіцієнти кореляції [7, с. 2].

Постановка завдання. Проблема синхронізації ділових циклів розглядається в основному зарубіжними дослідниками для розвинутих країн, в особливості для країн-членів Європейського Союзу та «Великої вісімки». Тому метою даного дослідження є аналіз синхронізації циклів більшої кількості країн, у тому числі країн пострадянського простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосуємо метод спектрально-сингулярного аналізу до рядів ВВП кожної з обраних країн. Розрахунки виконані в середовищі «CatterpillarSSA».

Для аналізу часового ряду необхідно обрати довжину «гусениці» – L. Врахуємо рекомендації щодо вибору довжини L:

- сингулярні розклади одного і то-го ж ряду довжини n, відповідні вибору довжини «гусениці» 1 і $n - 1 + 1$ еквівалентні. Тому для аналізу структури часового ряду не має значення брати довжину «гусениці» більшу, ніж половина ряду;
- чим більша довжина «гусениці», тим детальнішим виходить розклад вихідного ряду. Таким чином, найбільш детальний розклад досягається при довжині «гусениці», що приблизно дорівнює половині довжини ряду ($l \sim n/2$). При чому, чим більша довжина «гусениці», тим більш детальним виходить розклад вихідного ряду;
- маленька довжина «гусениці» може призвести до змішування інтерпретованих компонент ряду;
- при вирішенні задачі виділення періодичної компоненти;
- з періодом τ потрібно вибирати довжину «гусениці», кратної τ;
- в загальному метод «гусениці» стійкий відносно зміни довжини «гусениці». Ефект проявляється не стільки в кількісному, скільки в якісному змісті [2, с. 5–6].

Оскільки розглядаються квартальні дані, вирішено було обрати довжину «гусениці» кратну 4. Інформація, стосовно довжини рядів, подана в таблиці.

Таблиця 1

Довжина рядів та «гусениць»

	N	L	Кількість ГК
США	217	108	7
Німеччина	217	108	8
Канада	217	108	7
Франція	217	108	8
ВБ	217	108	7
Китай	212	96	7
Польща	76	36	7
Чехія	78	36	7
Словаччина	86	48	10
Росія	76	36	9
Італія	217	108	8
Туреччина	217	108	7
Словенія	72	36	6
Угорщина	78	36	7
Хорватія	56	28	7
Білорусь	58	24	9
Молдова	92	48	23
Україна	56	24	11

Для більшості рядів значимими є перших 7-8 головних компонент, лише для Словаччини, України та Молдови – 10, 11 та 23 відповідно. Оскільки аналіз функцій власних чисел показав, що відбувається рівномірне спадання малих значень власних чисел, тому можна зробити висновок про те, що інші компоненти відповідають шумовій складовій.

Основними характеристиками головних компонент є їх вага, частота та період. Вони наведені у таблиці 2.

Проаналізувавши характеристики, що містяться у таблицях 3 та 4 та графіки можна зробити висновок, що значення перших головних компонент усіх рядів змінюються досить повільно, тому їх можна віднести до трендової складової. Інші головні компоненти відповідають гармонікам та е.-м. гармонікам з різними періодами.

Використовуючи значення частот відповідних головних компонент різних країн, можна оцінити синхронізацію економічних циклів.

Ступінь синхронізації будемо оцінювати як кореляцію між рядами частот головних компонент: $SYNCH=\rho(w_i;w_j)$, де ω – частотний ряд головних компонент країни i. У таблиці 4 наведено коефіцієнти синхронізації, розраховані за описаною методикою.

Аналіз показав , що цикли ВВП США найбільше синхронізовані з циклами Італії та Угорщини. Подібними є коливання економічної активності у Німеччині, Франції та Канаді. З меншим ступенем цикли Франції в свою чергу синхронізуються з циклами Італії, Хорватії та Китаю. Економічні цикли Великобританії синхронізовані з циклами Канади, Польщі

Таблиця 2

Характеристики періодичних компонент

		США	Німеччин	Канада	Франція	ВБ	Китай	Польща	Чехія	Словаччина
ГК1	Вага	99,907%	99,857%	99,864%	99,877%	99,866%	97,645%	99,957%	99,824%	99,802%
	Частота	0,037	0,032	0,033	0,023	0,040	0,038	0,111	0,105	0,110
	Період	169,052	198,704	193,320	214,162	152,385	166,578	56,431	59,636	56,452
ГК2	Вага	0,053%	0,079%	0,050%	0,089%	0,051%	0,691%	0,018%	0,112%	0,097%
	Частота	0,047	0,034	0,0176	0,016	0,05	0,053	0,165	0,134	0,15
	Період	132,436	187,356	356,628	391,231	125,094	119,615	38,092	46,722	41,862
ГК3	Вага	0,008%	0,017%	0,030%	0,010%	0,026%	0,581%	0,016%	0,040%	0,055%
	Частота	0,0667	0,083	0,1304	0,119	0,004	0,379	0,104	0,002	0,015
	Період	94,2557	75,576	47,177	52,642	1420,72	16,547	60,242	3838,75	417,533
ГК4	Вага	0,008%	0,014%	0,018%	0,006%	0,013%	0,412%	0,004%	0,011%	0,014%
	Частота	0,1662	0,025	0,023	0,109	0,054	1,569	0,432	0,286	0,323
	Період	37,794	249,66	268,228	57,777	116,025	4,002	14,537	21,939	19,427
ГК5	Вага	0,007%	0,006%	0,009%	0,005%	0,011%	0,369%	0,003%	0,007%	0,012%
	Частота	0,000076	0,1453	0,136	0,118	0,121	0,214	0,013	0,116	0,045
	Період	82871,12	43,251	46,217	53,259	51,769	293,027	494,863	54,237	139,689
ГК6	Вага	0,003%	0,006%	0,009%	0,004%	0,010%	0,127%	0,000%	0,002%	0,004%
	Частота	0,236	0,0035	0,052	0,048	0,107	0,096	0,761	0,442	0,481
	Період	26,603	1770,636	121,503	131,099	58,91	65,567	8,251	14,205	13,068
ГК7	Вага	0,002%	0,005%	0,004%	0,002%	0,008%	0,057%	0,000%	0,001%	0,003%
	Частота	0,27	0,30	0,18	0,22	0,01	0,02	0,63	0,33	0,18
	Період	23,44	21,02	35,04	29,09	726,00	396,02	17,35	19,26	34,26
ГК8	Вага	0,002%	0,004%	0,003%	0,002%	0,300%	0,025%	0,000%	0,001%	0,001%
	Частота	0,03	0,11	0,25	0,02	0,30	0,30	1,56	0,43	0,67
	Період	206,76	59,25	25,09	318,31	20,71	20,75	4,02	14,78	9,40
ГК9	Вага	0,0020%	0,0020%	0,0030%	0,0010%	0,3000%	0,0250%	0,0001%	0,001%	0,0010%
	Частота	0,15	0,12	0,15	0,02	0,09	0,03	0,27	0,26	0,34
	Період	41,87	53,71	41,69	271,66	71,78	235,33	23,13	24,58	18,59

Таблиця 3

Характеристики періодичних компонент

		Росія	Італія	Туреччин	Словенія	Угорщина	Хорватія	Білорусь	Молдова	Україна
ГК1	Вага	98,665%	99,714%	99,765%	99,776%	99,759%	99,256%	97,042%	91,601%	98,174%
	Частота	0,093	0,032	0,029	0,108	0,092	0,129	0,085	0,009	0,106
	Період	67,824	197,380	214,314	58,078	64,973	48,487	73,952	73,919	59,088
ГК2	Вага	0,535%	0,252%	0,050%	0,155%	0,201%	0,367%	1,063%	4,582%	0,488%
	Частота	0,105	0,041	0,161	0,105	0,118	0,054	0,221	0,11	0,746
	Період	59,732	151,537	38,999	59,732	53,063	116,695	28,386	56,989	8,427
ГК3	Вага	0,199%	0,007%	0,042%	0,035%	0,026%	0,151%	1,020%	0,872%	0,440%
	Частота	0,241	0,119	0,042	0,241	0,174	1,569	0,021	1,572	1,579
	Період	26,075	52,401	150,529	26,075	36,017	4,005	299,908	3,997	3,979
ГК4	Вага	0,179%	0,005%	0,029%	0,019%	0,006%	0,145%	0,335%	0,801%	0,421%
	Частота	0,291	0,169	0,153	0,291	0,285	0,005	1,562	0,284	0,034
	Період	21,579	37,161	40,938	21,579	22,041	1221,959	4,022	22,108	184,287
ГК5	Вага	0,116%	0,005%	0,019%	0,008%	0,003%	0,045%	0,279%	0,595%	0,144%
	Частота	0,411	0,119	0,022	0,411	0,159	0,289	0,345	0,145	0,267
	Період	15,277	52,703	287,237	15,277	39,336	21,755	18,204	43,412	23,548
ГК6	Вага	0,110%	0,004%	0,013%	0,003%	0,002%	0,016%	0,279%	0,558%	0,130%
	Частота	0,468	0,175	0,215	0,468	0,753	0,393	0,935	0,006	0,029
	Період	13,429	35,857	29,262	13,429	8,343	15,975	6,723	999,39	213,817
ГК7	Вага	0,051%	0,003%	0,010%	0,001%	0,001%	0,005%	0,086%	0,185%	0,053%
	Частота	0,53	0,24	0,13	0,53	0,63	0,04	0,21	0,32	0,20
	Період	11,87	26,58	47,69	11,87	10,01	180,96	30,65	19,62	31,88
ГК8	Вага	0,037%	0,002%	0,008%	0,001%	0,001%	0,003%	0,031%	0,155%	0,041%
	Частота	0,69	0,01	0,02	0,69	0,59	0,06	0,57	0,34	0,56
	Період	9,08	603,95	336,47	9,08	10,64	114,25	11,09	18,67	11,18
ГК9	Вага	0,0310%	0,0010%	0,0070%	0,0010%	0,0001%	0,0020%	0,0160%	0,1040%	0,0300%
	Частота	0,88	0,23	0,38	0,88	0,42	0,41	0,13	1,22	0,47
	Період	7,13	27,59	16,71	7,13	15,04	15,64	48,08	5,17	13,58

Таблиця 4

Ступінь синхронізації циклів різних країн

	США	Німеччина	Канада	Франція	ВБ	Китай	Польща	Чехія	Словаччина	Росія	Італія	Туреччина	Словенія	Угорщина	Хорватія	Білорусь	Молдова	Україна
США		0,287	-0,049	0,452	-0,330	0,079	0,203	0,576	0,251	0,318	0,808	0,570	0,317	0,709	-0,129	0,343	-0,017	-0,384
Німеччина			0,670	0,716	-0,078	-0,301	0,111	0,088	-0,165	0,423	0,439	-0,055	0,425	0,286	-0,090	-0,386	0,150	-0,004
Канада				0,222	0,559	-0,270	0,565	0,292	0,343	0,721	0,068	-0,156	0,721	0,440	0,107	-0,308	0,350	0,241
Франція					-0,450	0,187	-0,135	-0,064	-0,400	-0,018	0,568	-0,199	-0,020	0,148	0,136	0,034	0,110	-0,012
ВБ						-0,032	0,771	0,556	0,771	0,511	-0,428	-0,184	0,510	0,384	-0,305	0,204	-0,215	-0,127
Китай							0,043	0,070	0,120	-0,172	0,093	-0,075	-0,178	-0,137	-0,073	0,803	0,010	-0,130
Польща								0,829	0,896	0,509	-0,156	-0,082	0,508	0,752	-0,319	0,333	-0,196	-0,170
Чехія									0,891	0,596	0,251	0,322	0,595	0,903	-0,519	0,543	-0,368	-0,560
Словаччина										0,595	-0,053	0,248	0,595	0,736	-0,383	0,491	-0,198	-0,319
Росія											0,468	0,502	1,000	0,659	-0,092	0,007	0,307	-0,131
Італія												0,652	0,466	0,439	0,092	0,166	0,300	-0,232
Туреччина													0,500	0,335	-0,100	0,113	0,241	-0,193
Словенія														0,658	-0,096	0,001	0,304	-0,137
Угорщина															-0,195	0,304	-0,113	-0,335
Хорватія																-0,356	0,791	0,799
Білорусь																	-0,371	-0,507
Молдова																		0,755
Україна																		

Словаччини та Словенії. Китайські цикли синхронізуються з циклами Франції та Білорусі.

Цикли Чехії синхронізуються з циклами Польщі, Словаччини, Угорщини, Словенії. Економіка Словаччини характеризується коливальними рухами, які подібні до рухів у Словенії та Угорщині. Високий ступінь взаємозалежності циклів мають Росія та Словенія. Цикли Італії синхронізуються з циклами Туреччини та Словенії.

Якщо говорити про групу країн пострадянського простору, то між Україною та Молдовою спостерігається високий ступінь синхронізації. Цикли Білорусі не синхронізуються з циклами України та Молдови. Також не синхронізовані цикли США з циклами Канади, Хорватії та України, цикли Великобританії з циклами Німеччини та Китаю, цикли Франції з циклами Росії, Чехії, Словаччини, Туреччини.

Висновки. Таким чином, у роботі було здійснено спробу дослідити явище синхронізації економічних циклів. Кореляційний аналіз рядів ВВП різних країн показав, що останнім часом зростає рівень синхронізації між країнами в силу посилення глобалізації та світової інтеграції. Розвинуті країни стають більш інтегрованими. Зусилля щодо координації економічної політики цих країн призводять до підвищення ступеня синхронізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Главные компоненты временних рядов: метод «Гусеница» / Под. ред. Д. Л. Данилова и А. А. Жиглявского. – СПб. : Пресском, 1997. – 308 с.
2. Голяндина Н. Э. Метод «Гусеница» – SSA: анализ временных рядов: учеб. Пособие. – СПб., 2004. – 52 с.
3. Голяндина Н. Э. Метод «Гусеница» – SSA: прогноз временных рядов: учеб. Ппособие. – СПб., 2004. – 52 с.
4. Грабинська І., Фактори синхронізації коливань ділової активності в умовах глобалізації [Текст] / І. Грабинська, М. Пирч. – Вісник Львівського університету. – № 33. – С. 133-141.
5. Darvas Z., Fiscal Divergence and Business Cycle Synchronization: Irresponsibility is Idiosyncratic [Текст] / Z.Darvas, A.K.Rose, G.Szapáry // MNB Working Papers, vol. 3, 2005. – p. 44.
6. Dées S., Business Cycle Synchronisation, Disentangling Trade and Financial Linkages [Текст] / S. Dées, N.Zorell // Working Paper Series No 1322. – April 2011.
7. Schirwitz B., Synchronization of Business Cycles in G7 and EU14 countries [Текст]/ B.Schirwitz, K.Wälde. – Europian Commission, Economic Studies and Research. – p. 11.
8. The «Catterpillar»-SSA approach to time series analysis and its automatisation [Електронний ресурс]/ Th. Alexandrov, N. Golyandina. – St. Petersburg State University. – 15 p. – Режим доступу: http://www.pdmi.ras.ru/~theo/autossa/files/AutoSSA-slides-EN.pdf
9. Tomljanovich M., «We're All Connected»: Business Cycle Synchronization in G-7 Countries [On-line] // Режим доступу: http://academics.hamilton.edu/ economics/home/marc_t.pdf

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 6

Частина 5

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 30,46. Замов. № 14/14. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.